Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-8-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Dr. Sâfi Arpaguş - Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Sekizinci Cild Fihristi

–Mesnevî IV. Cildinin Devâmı–

آشفتن آن غلام از نارسیدن جواب رقعه از قبیل شاه

Pâdişâh tarafından mektûbun cevâbı erişmemesinden nâşî o gulâmın mütegayyir olması

این بیابان خود ندارد پا و سر   بی جواب نامه خسته است آن پسر

1885. *Bu sahrâ ayak ve baş tutmaz, o gulâm, mektûbun cevâbı olmaksızın mecrûh olmuşdur.*

"Ayak ve baş tutmamak", haddi olmamakdan kinâyedir, Ya'ni, "Makām-ı vahye vusûl ve hakîkat-ı muhammediyye mertebesinde istiğrâk ve Hz. Cibrîl'in korkması hakkındaki esrâr ve maârifin nihâyeti yokdur; binâenaleyh bu bahsi bırakıp, kıssaya rücû' edelim. Velhâsıl ta'yîni tenkîs edilen o gulâm pâdişâha yazdığı mektûbun cevâbını alamadığı için kalben mecrûh olmuşdur ve kendi kendine demişdir:

که عجب چونم نداد آن شه جواب   یا خیانت کرد رقعه بر ز تاب

1886. *Ki, "Acabâ o şâh bana niçin cevâb vermedi? Yâhud, mektûbu götüren meşakkatden nâşî hıyânet mi etti?"*

Pâdişâhdan cevâb alamayınca, o gulâm kendi kendine dedi ki: "Acabâ pâdişâh benim arîzama niçin cevâb vermedi? Yoksa mektûbu götüren kim-

se, bu mektûb taşımak ve götürmek meşakkatinden nâşî hıyânet edip yırttı mı?" "Tâb" kelimesinin beş ma'nâsı vardır: 1. Fürûğ ve pertev, 2. Gam ve endûh, 3. Tâkat ve iktidâr, 4. Harâret ve sıcaklık, 5. Mihnet ve meşakkat. Bu beş ma'nâdan başka "gurûr" ve "insan tâifesi" ve "gussa" ma'nâlarına geldiği de ba'zı lügatlerde gösterilmişdir; burada münâsibi, "meşakkat" ma'nâsıdır.

رقعه پنهان کرد و ننمود آن بشاه　　　کو منافق بود و آبی زیر کاه

1887. *"O mektûbu gizleyip şâha göstermedi, zîrâ o münâfık ve saman altında bir su idi."*

رقعهٔ دیگر نویسم ز آزمون　　　دیگری جویم رسول ذو فنون

1888. *"Tecrübeden dolayı başka bir mektûb yazayım; fünûn sâhibi bir başka resûl arayım!"*

"O adamın mektûbumu pâdişâha götürüp götürmediğini tecrübe için pâdişâha bir mektûb daha yazayım ve bu def'a mektûbumu kâmil ve ârif bir kimse ile göndereyim!" dedi. "Zû-fünûn"dan murâd, kâmil ve ârif olan kimse demekdir.

بر امیر و مطبخی و نامه بر　　　عیب بنهاده ز جهل آن بیخبر

1889. *O bî-haber, cehilden nâşî, şâha ve matbah müdürüne ve mektûb götürene ayıb kor idi.*

O kendi kusûrundan bî-haber olan gulâm, cehlinden dolayı tenkîs-ı ta'yînât husûsunda başkalarını ta'yîb etti.

هیچ گرد خود نمی گردی که من　　　کژروی کردم چو اندر دین شمن

1890. [1896] *Dînde putperest gibi, "Ben eğri gidicilik ettim!" diye, hiç kendi etrâfını dolaşmazdı.*

"Şemen", putperest demekdir. Putperestin dînde eğri gitmesi, vücûdda putunu tezkiye ve Hakk'a teşrîk etmesidir. Bir kimse ki kendi nefsini tezkiye eder ve kendi vücûdunu, vücûd-ı Hak muvâcehesinde müstakil görürse, putpereste benzer ve onun gibi fikir ve meslekde eğri gidici olur. Binâenaleyh ta'yîni kesilen gulâm dahi hiç kendi nefsine toz kondurmadı ve vücûdunu şâh muvâcehesinde müstakil gördü, bu sebeble putpereste benzedi.

کژ وزیدن باد بر سلیمان علیه السلام به سبب زلت او

Süleymân (a.s.) üzerine, onun zellesi sebebiyle rüzgârın eğri esmesi

"Zelle", yürür iken ayağı kaymak ve söylerken hatâ etmek ma'nâlarınadır. Enbiyâ-yı izâm hazarâtı günâh işlemekden ma'sûm olduğundan, burada "zelle"den murâd, fiilde ve kavilde makām-ı refîu'ş-şân-ı nübüvvet-penâhîlerine münâsib olan bir şeyi terk etmektir. Bu husûs "Hasenâtü'l-ebrâr seyyiâtü'l-mukarrebîn", ya'ni, "Ebrârın hasenâtı mukarreblerin seyyiâtı" düstûruna mutâbıkdır.

باد بر تخت سلیمان رفت کژ　　　پس سلیمان گفت بادا کژ مغژ

1891. *Rüzgâr Süleymân (a.s.)ın tahtı üzerine eğri gitti; binâenaleyh Süleymân: "Ey rüzgâr eğri sürtünme!" dedi.*

"Gajîden" ve yukarıda geçen "hazîden" bir ma'nâyadır. Çocukların sürtünerek yürümesi demekdir. Ya'ni, "Rüzgâr Süleymân (a.s.)ın murâdının hilâfı üzerine esmeğe başladı ve o hazret rüzgâra hitâben: "Ey rüzgâr, böyle murâdım hilâfında geri geri sürtünme!" dedi.

باد هم گفت ای سلیمان کژ مرو　　　ور روی کژ از کژم خشمین مشو

1892. *Rüzgâr dahi dedi: "Ey Süleymân, eğri gitme ve eğer eğri gidersen, benim eğriliğimden öfkeli olma!"*

Rüzgâr cevâben dedi: "Ey nebiyy-i zîşân, sen makām-ı nübüvvetin mâdûnunda olan hasenâtı îfâ ile iktifâ etme, makām-ı âlîne münâsib olan hasenâtı ihtiyâr buyur! Eğer makām-ı şerîfinin mâdûnunda gidersen, eğri bir hareket olur. O halde ben dahi eğri olurum; binâenaleyh benim eğriliğimden dolayı öfkelenme!" Bu beyt-i şerîfde beşerin ef'âl ve harekâtı eğri olduğu vakit, ahvâl-i tabîiyyenin dahi intizâmı bozulacağına işâret vardır. Bu hâl fî-zamâninâ fiilen meşhûddur. Meyvelerin bozulması, vakitsiz yağmurlar yağması ve doluların ekinleri harâb etmesi ve kış ve yaz mevsimlerinde intizamsızlık gö-

rülmesi, hep insanların eğri hareketindendir. Zîrâ âyet-i kerîmede هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْأَرْضِ جَمِيعًا (Bakara, 2/29) ya'ni, "Allâh arzda olan şeylerin hepsini sizin için yaratdı" buyurulur. Binâenaleyh insan eğri olunca, bunlar da eğri olur.

این ترازو بهر آن بنهاد حق تا رود انصاف ما را در سبق

1893. *Hak bu terâziyi onun için koydu, tâ ki bizim için sebakda insâf gide!*

"Sebak", burada ders ve ta'lîm ma'nâsınadır; ve bu beyt-i şerifde, وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا فِى الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (Rahmân, 55/7-9) ya'ni, "Ve Rahmân gökleri yükseltdi, tâ ki mîzanda tecâvüz etmeyeler ve siz de vezni adl ile yapın, mîzânı eksik yapmayın!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Hak Teâlâ eşyâ-yı semâviyye ve arziyye ile insanlar arasında bu terâziyi ve vezni vaz' etti, tâ ki bizim için bu vaz'dan ders almak husûsunda insâf hâsıl ola!"

از ترازو کم کنی من کم کنم تا تو با من روشنی من روشنم

1894. *"Terâziden noksan edersen, ben de noksan ederim, sen benim ile rûşen oldukça, ben rûşenim!"*

Rüzgâr Süleymân (a.s.)a dedi ki: "Yâ nebiyyallâh, sen mertebe-i nübüvvetin îcâbı olan hasenâtdan noksan bir şey yaparsan, ben de intizâmımda noksan yaparım; sen bana karşı açık ve münevver oldukça, ben de sana karşı açık ve münevver olurum!"

همچنین تاج سلیمان میل کرد روز روشن را بر او چون لیل کرد

1895. *Kezâlik Süleymân'ın tâcı meyl etti, aydınlık olan gündüzü onun üzerine gece gibi etti.*

Bu rüzgârın eğri esmesi vak'ası gibi, bir de tâc vak'ası zâhir oldu, Süleymân (a.s.)ın başına giydiği tâc, başından bir tarafa kayıp eğrildi. Bu hâli görünce, onun gündüzü gece gibi oldu. Ya'ni, tahayyür ve taaccüb edip, gönlüne gam karanlığı çöktü ve meserret aydınlığı kalbinden zâil oldu.

گفت تاجا کژ مشو بر فرق من آفتابا کژ مشو از شرق من

1896. *Dedi: "Ey tâc, benim tepem üzerinde eğri olma; ey güneş, benim şarkımdan eğri olma!"*

Süleymân (a.s.) tâca hitâben buyurdu ki: "Ey tâc, başımın tepesi üzerinde eğrilme! Ey nübüvvet ve saltanat güneşi olan tâc, benim maşrık-ı saâdetimden eğrilip gurûb etme!"

راست میکرد او بهٔ دست آن تاج را   باز کژ می‌شد بر او تاج ای فتی

1897. *O tâcı eliyle doğru ederdi, ey delikanlı, tâc yine onun üzerine eğri olurdu.*

Süleymân (a.s.) tâca bu hitâbı yapmakla berâber, eliyle de doğrultur idi; fakat tâc yine kendi kendine eğrilir idi.

هشت بارش راست کرد و گشت کژ   گفت تاجا چیست آخر کژ مغژ

1898. *Sekiz def'a onu doğru yaptı ve eğri oldu. "Ey tâc nedir? Nihâyet eğri sürtünme!" dedi.*

گفت اگر صد ره کنی تو راست من   کژ روم چون کژ روی ای مؤتمن

1999. *"Sen beni eğer yüz def'a doğru yapsan, ey mü'temen, mâdemki eğri gidiyorsun eğri olurum!" dedi.*

Tâc Süleymân (a.s.)ın sekiz def'a düzeltmesine rağmen dedi ki: "Ey nebiyy-i zamân ve ey mü'temen-i cihân, sen beni yüz def'a doğrultsan, mâdemki makām-ı şerîfinin iktizâsına münâsib umûrda mîzân-ı i'tidâlden inhirâf ediyorsun, benden doğruluk bekleme! Böyle eğri olurum!"

پس سلیمان اندرونه راست کرد   دل بر آن شهوت که بودش کرد سرد

1900. [1900] *Ba'dehû Süleymân kendi içini doğru etti; gönlü o şehvet üzerine ölmüş idi ki soğuk oldu.*

"Şehvet", arzû ve istek ma'nâsınadır. Süleymân (a.s.) tâcdan bu cevâbı işitdiği vakit, kendi bâtınında merkûz olan murâdâtını tedkîk etti ve makām-ı nübüvvet-penâhîsiyle mütenâsib olmayan arzûsundan ve isteğinden soğudu.

بعد ز آن تاجش همان دم راست شد   آن چنان که تاج را می‌خواست شد

1901. *Ondan sonra onun tâcı derhâl doğru oldu; öyle ki tâcı isterdi, oldu.*

Süleymân (a.s.) o arzûsundan geçtikden sonra, başındaki tâc dahi doğru durmaya başladı. Süleymân (a.s.) o tâcın başında nasıl durduğunu isterse, öyle oldu.

بعد از آنش کژ همی‌کرد او به قصد   تاج اومی‌گشت تارك جو به قصد

1902. *Ondan sonra onu o kasd ile eğri ederdi, tâc kasd ile târek-cû olurdu.*

"Târek", baş tepesi ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.) tâcın doğrulduğunu gördükden sonra kasden ve tecrübeten tâcı eğriltdi, tâc dahi kasden başının tepesini isteyici oldu, Ya'ni, başında doğru bir vaziyet aldı."

هشت کرت کژ بکرد آن مهترش   راست می‌شد تاج بر فرق سرش

1903. *O büyük, onu sekiz defa eğri yaptı, tâc onun başının tepesi üzerinde doğru oldu.*

تاج ناطق گشت کای شه ناز کن   چون فشاندی پر ز گل پرواز کن

1904. *Tâc, nutk edici oldu ki: "Ey şâh nâz et, mâdemki kanadı çamurdan silktin pervâz et!"*

"Kanat"tan murâd, himmet-i kalbiyye ve "çamur"dan murâd, kendi mertebesinin hükmüne muhâlefettir. Ya'ni, "Ey sûret ve ma'nâ şâhı olan nebiyy-i zîşân, mâdemki himmetini, kendi mertebe-i nübüvvetine muhâlefetden silktin ve temizledin, artık o himmet kanadı ile uç uçabildiğin kadar!"

نیست دستوری کزین من بگذرم   پردهای غیب این بر هم درم

1905. *"Bir izin yokdur ki, ben bundan geçeyim, bunun gayb perdelerini yırtayım!"*

"Cenâb-ı Hak tarafından bana bir izin yokdur ki, senin eğrilmenden, benim de eğrilmem lâzım geldiğine dâir olan sözlerimi, sana daha fazla tafsîl ve îzâh edeyim; bu husûsdaki gayb perdelerini yırtıp, birtakım esrârı ızhâr edeyim!"

بر دهانم نه تو دست خود ببند   مر دهانم را ز گفت ناپسند

1906. *"Sen kendi elini benim ağzım üzerine koy, nâ-makbûl sözden benim ağzımı bağla!"*

"Yâ nebiyyallâh, artık senin özün ve sözün doğru olduğu için; ben de doğruldum. Bu husûsdaki mükâlememizi kat' için, yed-i tasarrufunu benim ma'nevî olan ağzım üzerine koy, nâ-makbûl sözden, ya'ni, esrâr-ı ilâhiyyenin keşfinden benim ağzımı bağla!"

پس ترا هر غم که پیش آید ز درد　　　　بر کسی تهمت منه بر خویش گرد

1907. *İmdi derdden her gam ki, senin önüne gele, bir kimse üzerine töhmet koyma, kendi üzerine çevir!*

Ey sâlik, Süleymân (a.s.)ın rüzgâr ve tâcı ile olan kıssasını dinledin. O hazret bir nebiyy-i zîşân iken, cüz'î bir muhâlefet üzerine, muhîtindeki eşyâ ile münâsebeti böyle olursa, senin mertebe-i insâniyyene yakışmayan bir sürü muhâlefet-i hayvâniyyen yüzünden, etrâfında ne şeâmetler ve ne terslikler zuhûra geleceğini teemmül et! Binâenaleyh vücûdunda peydâ olan derd ve hastalık veyâhud işlerinde zuhûr eden terslikler yüzünden sana teveccüh eden gam ve kederi sakın başkalarından bilme. Bu kusûru kendi efkâr ve a'mâlinden bil! "Acabâ ne yaptım da bu hallere giriftâr oldum?" diye, kendi efkâr ve a'mâlini tefekkür et!

Menkıbe: Hz. Pîr'in zamân-ı şerîflerinde, Konya tâcirlerinden birisinin kâr ve ticâreti günden güne sukūta başlamış; tâcir her türlü tedbîrini ittihâz etmiş ise de, bu sukūtun men'ine bir çâre bulamamış. Cenâb-ı Pîr'in huzûr-ı saâdetlerine gelip hâlini arz etmiş ve demiş ki: "Efendim ben elimden geldiği kadar şerîat ahkâmını icrâya riâyetkârım, zekâtımı da seneden seneye veriyorum; ticâretim aleddevâm sukūt etmek üzeredir; sebebini bir türlü idrâk edemiyorum?" Cenâb-ı Pîr buyururlar ki: "Sen ticâret için Mağrib tarafına gitmiş idin ve orada gezerken yol üzerinde manzara-i zâhiriyyesi gâyet kerîh bir kimseyi görüp, onun o manzarasından iğrenip önünde tükürdün; halbuki o zât bir veliyy-i ilâhî idi, senin bu hâlinden onun gönlü rencîde oldu. Onu vazî' ve zelîl ve kendini şerîf ve âlî görmen seni bu vaziyete düşürdü. Gidip onu bularak huzûrunda mütevâziâne isti'fâ-yı kusûr etmek lâzımdır." Tâcir bu hâlini tahattur edip Mağrib tarafına gitmiş ve emr-i Pîr vechiyle muâmele edip kusûrunu afv ettirmişdir ve ondan sonra işi düzelmişdir.

ظن مبر بر دیگری ای دوستکام　　　　آن مکن که می‌سگالید آن غلام

1908. *Ey dostların murâdınca hareket eden! Bir başkasına zannetme, onu yapma ki, o gulâm fenâ düşünürdü.*

"Dost-kâm", dostların murâdı ve arzûsu dâiresinde hareket eden kimse ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîf, sâliklere hitâbdır. Ve sâliklerin dostu ehl-i Hak'dır. Ya'ni, "Ey ehl-i Hakk'ın murâdı üzere hareket eden sâlik, dûçâr olduğun nâhoş ahvâlden dolayı, sakın başkalarını tecrîm etme, o ta'yîni kesi-

len gulâmın yaptığı fenâ düşüncede bulunma!" "Sikâlîden", fikr etmek ve düşünmek demekdir.

همچو فرعونی که موسی هشته بود　　طفلکان خلق را سر می‌ربود

1909. *Bir Fir'avn gibi ki, Mûsâ'yı bırakmış idi, halkın çocuklarının başını kapar idi.*

Bu ve âtîdeki beyitler, fenâlık eden içeride iken, dışarıda aramağa misâl olarak îrâd buyurulmuşdur. Ya'ni, "Fir'avn'ın tâcını ve tahtını yıkacağı müneccimler tarafından haber verilen Mûsâ (a.s.) Fir'avn'ın sarayında beslendiği halde, Fir'avn, tâc ve tahtının düşmanını dışarıda arayıp; Mûsâ olduğu zu'muyla halkın çocuklarını öldürtdü." Binâenaleyh sâlikin nefsi kendi vücûdunda, kendisinin düşmanı olduğu ve fenâlıklara sebeb olan bu düşman bulunduğu halde sâlik, Fir'avn gibi bu içerideki düşmandan gâfil olup, başına gelen felâketlerin sebebini hâriçde arar demek olur. Ey sâlik-i tarîk-i Hak, sen böyle yapma! "Hişten", salıvermek ve bırakmak ve terk etmek demekdir.

آن عدو در خانهٔ آن کوردل　　او شده اطفال را گردن گسل

1910. [1911] *O düşman kör kalblinin evinde idi, o çocukların boynunu kesici olmuşdur.*

O Fir'avn'ın tâc ve tahtının ve enâniyetinin düşmanı olan Mûsâ (a.s.), kör kalbli olan Fir'avn'ın evinin içinde idi. Halbuki Fir'avn, şiddet-i kurbdan nâşî bu'da düşmüş ve kalbinin gözü kör olup, onu görememiş idi ve o bu düşmanı dışarıda arayarak Benî-İsrâîl çocuklarının başını kesici olmuşdur.

تو هم از بیرون بدی با دیگران　　و اندرون خوش گشته با نفس گران

1911. *Sen dahi dışarıdan dîğerleriyle kötüsün, halbuki içeride sakîl nefs ile hoş olmuşsun.*

خود عدوّت اوست قندش می‌دهی　　و ز برون تهمت به هر کس می‌نهی

1912. *Senin düşmanın muhakkak odur, ona şeker veriyorsun; ve hâriçten herkese töhmet koyarsın.*

Ey sâlik اعدى عدوك نفسك التى بين جنبيك Ya'ni, "En düşmanın senin nefsindir ki, iki yanının arasındadır" hadîs-i şerîfi mûcibince, senin en büyük düşmanın nefsindir. Sen ona şeker veriyorsun; ya'ni, tezkiye edip, üzerine toz kon-

durmuyorsun. Başına gelen belâlar, bu düşman yüzünden olduğu halde, sen kabâhatı başkalarına isnâd ediyorsun.

همچو فرعونی تو کور و کوردل　　　با عدو خوش بیگناهان را مذل

1913. *Sen Fir'avn gibi kör ve kör kalblisin, düşman ile hoşsun, bî-günâhları zelîl edicisin.*

Sen düşmanı görememek husûsunda Fir'avn gibi körsün ve kalbinin gözü olup, firâset sâhibi değilsin; bu körlüğün sebebi ise düşman ile hoş geçinirsin de, kabâhatı olmayanları tezlîl ve tahkîr edersin; binâenaleyh dost ile düşmanı fark edemez bir haldesin.

چند فرعونا کشی بیجرم را　　　مینوازی مر تن پر غُرم را

1914. *Ey Fir'avn, nice bir kabâhatsizi öldürürsün, pür-gurm olan teni okşarsın.*

Bu beyt-i şerifde ehl-i nefse hitâb buyurulur. Düşman ile dostu bilememek husûsunda ehl-i nefsin Fir'avn'a müşâhebeti vardır, onun için ehl-i nefse "Ey Fir'avn!" diye hitâb buyurulmuşdur. Ya'ni, "Fir'avn'a müşâbih olan ehl-i nefs, sen ne vakte kadar, nefsini bırakıp halk ile uğraşırsın? Borç ile dolu olan teni okşarsın?" "Nefsin, üzerine edâsı vâcib olan borç ile dolu olması"nın ma'nâsı budur ki: Nefis, emr-i ilâhîyi icrâya ve nehy-i ilâhîden ictinâba borçludur, halbuki o bu borçlarını edâda mümâtale ve tekâsül eder.

عقل او بر عقل شاهان میفزود　　　حکم حق بیعقل و کورش کرده بود

1915. *Onun aklı, şâhların aklı üzerine ziyâde olurdu, Hakk'ın hükmü onu akılsız ve kör etmiş idi.*

Ya'ni, dostu ve düşmanı lâyıkıyla tanımak bir inâyet-i Hak'dır, eğer bu inâyet-i Hak olmazsa, zekâvet-i şahsiyye aslâ müessir olmaz. Nitekim Fir'avn'ın akıl ve zekâsı, zamânındaki hükümdarların akıl ve zekâsına gālib idi; fakat Hakk'ın hükmü ve kazâsı o Fir'avn'ı bu husûsda akılsız ve basar-ı basîretini kör etmiş idi. Ma'lûm olsun ki, Fir'avn ehl-i zekâdan birisi idi; onun dirâyet ve zekâveti koca bir kavim üzerinde da'vâ-yı rubûbiyetle berâber senelerce müstebidâne bir sûretde icrâ-yı hükûmete muvaffak olmasıyla sâbitdir ve *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri tarafından beyân buyurulduğu üzere Mûsâ (a.s.)a وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (Şuarâ, 26/23) ["Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?"] hitâbıyla mâhiyyet-i ilâhiyyeden suâl etmesi de cehlinden değil, belki Mûsâ (a.s.)ın hakîkaten bir peygam-

ber olup olmadığını imtihân etmek maksadıyla vâki' idi. Nitekim bunun tafsîli fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhde münderiçdir.

مُهْرِ حق بر چشم و بر گوش خرد　　گر فلاطونست حیوانت کند

1916. *Hakk'ın mührü, aklın gözü ve kulağı üzerinde olursa, eğer Eflâtûn ise de onu hayvân eder.*

Ya'ni, خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ Ya'ni, "Allâh Teâlâ onların kalbleri ve kulakları ve gözleri üzerine mühür vaz'ı ile perde çekmişdir" (Bakara,2/7) âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, Hak Teâlâ bir kimsenin aklının gözü ve kulağı üzerine mühür perdesini çekerse, ulûm-ı zâhireyyede ve tedbîr-i umûrda Eflâtûn gibi meşhûr-ı cihân olsa da, onu mertebe-i insâniyyetden teb'îd ve hayvanlık mertebesine tenzîl eder. Ve bu mühür vaz'ı, isti'dâd-ı ezelîye göre vâki' olan hükm-i Hak'dır.

حکم حق بر لوح می‌آید پدید　　آن چنان که حکم غیب بایزید

1917. *Hakk'ın hükmü levh üzerinde zâhir gelir, Bâyezîd'in hükm-i gaybı gibi.*

Ya'ni, Hakk'ın hükmü ve kazâ-yı ezelîsi, levh-i mahfûzda açık yazılmışdır ve bu hüküm aslâ tebeddül etmez. Zîrâ abdin isti'dâd-ı ezelîsine müsteniden verilmiş olan bir hükümdür. Fakat onun açıklığı ve zâhirliği kalbleri levh-i mahfûza mukābil olan ekâbir-i evliyâya göredir. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri levh-i mahfûzda Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinin zuhûr edeceğini gördü ve âlem-i şehâdete nazaran gaybî olan bu hükmü haber verdi ve bu haber bilâhire bu âlem-i zâhirde tahakkuk etti.

شنیدن شیخ ابو الحسن خبر دادن ابا یزید را رحمة الله علیه از بودن و احوال او

Şeyh Ebu'l-Hasan'ın kendisinin vücûd bulmasından ve ahvâlinden Bâyezîd (rahmetullâhi aleyh)in haber vermesini işitmesi

همچنان آمد که او فرموده بود　　بو الحسن از مردمان آن را شنود

1918. *Öyle geldi ki, o buyurmuş idi, Bü'l-Hasan âdemlerden onu işitdi.*

Ebu'l-Hasan Harakānî hazretleri, cenâb-ı Bâyezîd'in haber verdiği gibi, âlem-i kevnde zâhir oldu, ve o hazret, cenâb-ı Bâyezîd'in kendisi hakkında verdiği haber-i gāibâneyi halkdan dinledi.

که حسن باشد مرید و امتم　　درس گیرد هر صباح از تربتم

1919. *Ki, "Hasan benim mürîdim ve ümmetim olur; her sabah benim türbemden ders tutar."*

Bâyezîd hazretleri buyurmuş idi ki: "Benim mürîdim ve tarîkatde tâbiim Ebu'l-Hasan Harakānî olur. O her sabah benim türbemden ve rûhâniyetimden seyr ü sülûk dersini alır."

گفت من هم نیز خوابش دیده‌ام　　و ز روان شیخ این بشنیده‌ام

1920. [1926] *Dedi: "Ben dahi onu rü'yâda görmüşüm, şeyhin rûhundan bunu işitmişim."*

Ebu'l-Hasan hazretleri halkdan cenâb-ı Bâyezîd'in bu haberlerini işitince buyurdu ki: "Ben dahi, Hz. Bâyezîd'in sûret-i misâliyyesini rü'yâda görmüşüm ve onun rûh-ı şerîfinden sizin bu söylediğinizi işitmişimdir."

هر صباحی رو نهادی سوی گور　　ایستادی تا ضحی اندر حضور

1921. *Her bir sabah kabir tarafına yüz kor idi; kuşluk vaktine kadar huzûrda durur idi.*

Ebu'l-Hasan hazretleri her bir sabâh Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin kabr-i şerîfine gidip, rûh-ı latîfine müteveccih olur ve kuşluk vaktine kadar huzûr-ı kalb ile ayak üstü durur idi.

Bu beyt-i şerîfde makābir-i evliyâya teveccühün fāidesi beyân buyurulmuşdur. Dervîşin birisi şeyh Rükneddîn Alâüddevle hazretlerine şu suâli sordu: "Rûh bedenden taallukunu kestikden sonra, cismin toprak içinde idrâki kalmaz ve âlem-i ervâhda ise hicâb yokdur; binâenaleyh bir kişinin kabri üzerine gidip de rûhuna teveccüh etmenin ne fâidesi vardır? Ekâbirden birinin kabrine gidilmeyip de, kişi bulunduğu yerde rûhuna teveccüh etse olmaz mı?" Bu suâl üzerine Hz. Rükneddîn dahi şu cevâbı verdi: "Kabre gitmenin çok fâidesi vardır, birisi budur ki: Bir kimse bir zâtın kabrini ziyârete müteveccih olsa, gittikçe fikren teveccühü kuvvetlenir ve kabri üzerine eriştiği vakit, o toprağı hissi ile müşâhede eder; ve bu sebeble hem fikren ve hem de

hissen meşgûl ve külliyetle müteveccih olur; ve böyle teveccühün fâidesi de ziyâde olur. Ve bir fâidesi de budur ki: Rûhun birçok seneler hayât-ı dünyâda taalluk ettiği cismin bulunduğu mevzie nazarı, sâir mevzi'den daha ziyâde olur; binâenaleyh o mevzi'de o zâtın rûhuna vâki' olan teveccühden çok fâide hâsıl olur. Bir kimse Resûl-i Ekrem hazretlerinin rûhâniyetlerine, bulunduğu mahalden teveccüh etse, fâide bulur. Fakat Medîne-i Münevvere'ye gitse Fahr-ı Âlem'in rûhâniyeti o kimsenin geldiğinden ve yollarda çektiği zahmetden haberdâr olur ve oraya erişip, o hazretin Ravza-i pâkini hissi ile müşâhede ettiği vakit, kemâliyle müteveccih olur ve bulduğu fâide de o nisbetde olur." Makābir-i evliyâ ziyâretinin fâidesini inkâr edenler çokdur, fakat bu fâide ehl-i müşâhede indinde muhakkakdır.

یا مثال شیخ پیشش آمدی　　　یا که بی گفتن شکالش حل شدی

1922. *Ya şeyhin misâli onun önüne gelirdi, yâhud söylemeksizin onun işkâli hallolurdu.*

"Ebu'l-Hasan hazretleri, cenâb-ı Bâyezîd'in kabr-i şerîfi huzûrunda kuşluk vaktine kadar ayak üstü durunca, cenâb-ı Bâyezîd'in ya sûret-i misâliyyesi zuhûr edip, vâsıta-i kelâm ile ona lâzım olan sözleri söyler ve müşkilini hallederdi. Veyâhud sûret-i misâliyye ile zuhûr etmiyerek vâsıta-i kelâm olmaksızın muhtâç olduğu ma'nâları, rûh-ı şerîfiyle kalbine ilkā eyler, o hazretin işkâli bu sûretle hallolurdu." Ma'lûm olsun ki, rûh, bir cevher-i mücerred-i nûrânî olduğundan, bir sûreti yokdur. Âlem-i şehâdetde cism-i unsurîye ve âlem-i berzahda da cism-i berzahîye taalluk eder; ve cism-i berzahî, cism-i unsurî sûretinde ise de, cism-i unusurî gibi kesîf değildir. Rü'yâda gördüğümüz suver-i ecsâm gibi latîfdir. Hayât-ı dünyeviyyede, âlem-i berzaha intikāl edenlerin rûhları ehl-i hicâb tarafından, ancak havâss-i hamse hicâbâtı kalktığı vakit, ya'ni, uyku zamânında rü'yâda görülür; fakat Allâh'ın velîleri uyanıklık hâlinde de ervâha müteveccih kâmiller ile bu hicâbları kaldırabildiklerinden, bu hâl-i yakazalarında dahi ervâhı müşâhede edebilirler. Ebu'l-Hasan hazretlerinin müşâhedesi bu kabildendir; ve ervâh-ı kâmilânın tasarrufu, beyt-i şerîfde beyân buyurulduğu üzere iki türlü olur. Ya sûret-i misâliyye ve berzahiyye ile zuhûr edip tekellüm eder ve sâlikin müşkillerini bu sûretle halleder; veyâhud sûretsiz ve kelâmsız sâlikin kalbine müşkilin cevâbını ilkā ve ilhâm eder. Şu beyt-i şerîf, ikinci hâle nazaran söylenmişdir:

بعد از وفات تربت ما در زمین مجوی   در سینهای مردم عاشق مزار ماست

"Öldükten sonra bizim türbemizi yeryüzünde arama; bizim mezârımız, âşık olan âdemlerin sînesindedir!"

تا یکی روزی بیامد با سعود   گورها را برف نو پوشیده بود

1923. *Hattâ bir gün saâdetle geldi, kabirleri yeni kar örtmüş idi.*

"Bâ-suûd" Ankaravî hazretleri tarafından "saâdetle" sûretinde tercüme buyurulmuşdur. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî der ki: "Bu kelimenin aslı "Ebâ Suûd" olup, Ebu'l-Hasan hazretlerinin künyesidir ve "Ebâ"daki "elif" zarûret-i şiirden dolayı hazf olunmuşdur." Bu sûrete göre ma'nâ şöyle olur. "Bir gün Ebâ Suûd hazretleri âdetleri vech ile Bâyezîd hazretlerinin kabr-i şerîfini ziyârete geldi; kabirlerin üzerine birçok tâze karlar yağmış ve mezarları örtmüş idi."

توی بر تو برفها همچون عَلَم   قبه قبه دید و شد جانش به غم

1924. *Karları kat kat dağ gibi kubbe kubbe gördü ve onun canı gamlı oldu.*

"Alem", bayrak ve nişân ve dağ ma'nâlarına gelir, burada "dağ" demekdir. Ya'ni, "Ebu'l-Hasan hazretleri kabristana geldiği vakit, gördü ki kat kat karlar yağmış ve dağ gibi yığınlar teşkîl edip, kubbe kubbe görünmekde bulunmuş idi. Bu vaziyet içinde kabirlerin mahallini ta'yîn etmek kābil değil idi; binâenaleyh Hz. Bâyezîd'in kabrini seçemediği için canı mağmûm ve mükedder oldu."

بانگ آمد از حظیرۀ شیخ حی   هَا اَنَا اَدْعُوكَ كَیْ تَسْعَى اِلَیّ

1925. *Diri olan şeyhin hazîresinden: "İşte ben seni çağırıyorum, tâ ki bana koşasın!" diye sadâ geldi.*

"Hazîre", bir şeyi dâiren-mâ-dâr muhît olan şeye denir. Kabirlerin etrâfı duvar ile çevrilmiş olduğu için, ona da "hazîre" derler. Kar yığınları sebebiyle yeri belirsiz olan Hz. Bâyezîd'in kabrinden ve hayât-ı ma'neviyye ile diri bulunan o hazret tarafından: "Ey Ebu'l-Hasan, işte ben buradayım, bana koşup gelmen için seni çağırıyorum!" diye bir ses geldi. Ervâhın sesi var mıdır ve işitilir mi? Cenâb-ı Pîr efendimiz bu husûsta III. Cildin 1018 numaralı beyt-i şerîfinde,

از جمادی عالم جانها روید غلغل اجزای عالم بشنوید

Ya'ni, "Cemâdlıkdan canlar âlemine gidiniz, eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurmuş idi. Bundan anlaşılır ki, ervâhın sadâsı vardır, fakat his kulağı ile işitilmez, ancak rûh kulağı ile işitilir. Zîrâ ervâh latîfdir ve sadâsı da latîfdir; ve ecsâm kesîfdir ve sadâsı da kesîfdir. Latîf olan latîf ile ve kesîf olan da kesîf ile mesmû'dur. Ebu'l-Hasan Harakānî hazretleri cismâniyetden tecerrüd ve rûhâniyetlerinde müstağrak olmuş olduklarından, Bâyezîd hazretlerinin rûh-ı latîfinin sadâsını işitir idi.

هین بیا این سو بآوازم شتاب عالم ار برفست روی از من متاب

1926. *"Âgâh ol, bu tarafa gel, âvâzeme şitâb et! Âlem eğer kar ise de, benden yüz çevirme!"*

Hz. Bâyezîd'in rûh-ı şerîfi, Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerine hitâben: "Kar yığınlarından şaşırma, bu tarafa, benim sesime acele edip gel; her ne kadar âlem kar ile mestûr ise de, benim kabrim ziyâretinden yüz çevirme!" dedi.

حال او ز آن روز شد خوب و بدید آن عجایب را که اول می‌شنید

1927. *Onun hâli önünde güzel oldu, o acâibi ki evvel işitir idi, gördü.*

Ebu'l-Hasan hazretlerinin hâli o günden i'tibâren güzel ve latîf oldu; bu âna kadar işitdiği acîbeleri ayne'l-yakîn müşâhede etti. Ya'ni, ilme'l-yakîn mertebesinden, ayne'l-yakîn mertebesine terakkî etti.

رقعهٔ دیگر نوشتن آن غلام پیش شاه چون جواب از رقعهٔ اول نیافت

Evvelki mektûbdan cevâb bulmadığı için o gulâmın huzûr-ı şâha başka bir mektûb yazması

نامهٔ دیگر نوشت آن بد گمان پر ز تشنیع و نفیر و پر فغان

1928. *O sû-i zan edici teşnî' ve nefîr ve figāndan dolu, başka bir mektûb yazdı.*

"Teşnî'" melâmet etmek ve serzeniş göstermek; "nefîr" feryâd etmek; "figān", "fâ"nın kesri veyâ zammı ile bağırmak ve na'ra atmak ma'nâsınadır.

که یکی رقعه نوشتم پیش شاه　　ای عجب آن جا رسید و یافت راه

1929. *Dedi ki: "Huzûr-ı şâha bir mektûb yazdım, acabâ o mektûb oraya erişti mi ve yol buldu mu?"*

Ta'yîni kesilen o gulâm yazdığı mektûbda dedi ki: "Şâhımın huzûruna evvelce bir mektûb takdîm etmiş idim, acabâ o mektûb huzûra vâsıl oldu mu?"

آن دگر را خواند هم آن خوب خد　　هم نداد او را جواب و تن بزد

1930. [1937] *O güzel yüzlü o dîğeri dahi okudu, ona da cevâb vermedi ve sustu.*

"Had", yanak ma'nâsına olup, burada zikr-i cüz', irâde-i kül kabîlinden mecâz olarak "yüz" murâd, buyurulur. "Ten zeden", susmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Şâh, gulâmın yazdığı o dîğer mektûbu da okudu, cevâb vermedi ve sustu."

خشك می‌آورد او را شهریار　　او مکرر کرد رقعه پنج بار

1931. *Şehriyâr ona da sâkit oldu, o, mektûbu beş def'a mükerrer etti.*

"Huşk âverden", kinâyât-ı Acem'den olup, son derece i'râz ederek sükût etmekden kinâyedir. Nitekim bu ma'nâda cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir gazellerinde şöyle buyururlar. Beyit:

مستی فزود اندر سرم　　خامش کنم خشك آورم

خواهی تمامش بشنوی　　امشب برو فردا بیا

"Başımda sarhoşluk çoğaldı, sâkit olurum ve susarım; eğer onun tamâmını dinlemek istersen, bu gece git, yarın gel!"

گفت حاجب آخر او بندهٔ شماست　　گر جوابش بر نویسی هم رواست

1932. *Hâcib dedi: "Nihâyet o sizin bendenizdir, eğer ona cevâb yazar isen münâsibdir."*

"Hâcib", kapıcı, perdedâr demekdir ki, huzûr-ı şâha gireceklerin teşrîfatçısı demek olur. Ya'ni, "Pâdişâh gulâmın mektûblarına cevâb vermemekde ıs-

râr edince, hâcib şâha hitâben dedi ki: "Şâhım, nihâyet bu gulâm sizin bendenizdir; eğer lutf edip cevâb yazar isen münâsib olur."

از شهئ تو چه کم گردد اگر   بر غلام و بنده اندازی نظر

1933. *"Eğer gulâm ve benden üzerine nazar atar isen, senin şehliğinden ne eksik olur?"*

گفت این سهلست اما احمقست   مرد احمق زشت و مردود حقست

1934. *Dedi: "Bu kolaydır, ammâ ahmakdır. Ahmak adam çirkin ve Hakk'ın merdûdudur."*

Şâh, hâcibe cevâben dedi: "Bu gulâma cevâb vermek kolaydır; fakat ahmak olduğundan kābil-i hitâb değildir. Kendisine ma'kūl bir söz söylense, kabûl etmeyip redde kıyâm eder. Muhâkemesi sakîmdir. Böyle ahmak bir adamın bâtını çirkin ve Hakk'ın merdûdudur."

گر چه آمرزم گناه و زلتش   هم کند بر من سرایت علتش

1935. *Eğerçi onun kabâhatını ve hatâsını afv ederim; onun illeti bana da sirâyet eder.*

"Her ne kadar onun kabâhatını ve hatâsını afv edersem de, ondaki hamâkat illeti bana da sirâyet eder." İllet-i hamâkatin sirâyeti budur ki, hamâkat sebeb-i gazab olur. Meselâ bir muallim gabî bir talebesine ders verir ve ona o dersi öğretmeğe sa'y eder. Birkaç def'a dersi takrîr ettiği halde, o gabî ve ahmak olan talebe öğrenemez. Muallimin tab'ında hiss-i gazab peydâ olur ve gazab ise bir illet-i nefsâniyyedir ve nefis hamâkatdan müteellim olur; binâenaleyh muallim tab'ında hissettiği elemi, o ahmak talebesine intikāl ettirmek için cezâ sûretiyle onu te'lîm eder. Bunlar hep illet-i hamâkatın sirâyetidir.

صد کس از گرگین همه گرگین شوند   خاصه این گرِ خبیث ناپسند

1936. *Uyuzludan, yüz kimse uyuz olurlar, husûsiyle bu nâ-pesend olan habîs uyuz!*

"Ger", uyuz, "gîn" edât-ı nisbettir. "Meselâ illet-i hamâkatın sirâyeti, uyuzun sirâyetine benzer. Bir uyuzludan yüz kimse uyuz illetine mübtelâ olur. Hele böyle habîs ve nâ-pesend bir ma'nevî uyuz olursa, onun sirâyeti, insanın cismine ve zâhirine değil, bâtınına olur."

Menkıbe: Şeyh Sa'dî hazretleri *Gülistân*'ında yazar ki: Bir kimse oğlunu taallüm ve terbiye için, hükemâdan birisine gördermiş. O hakîm onun birçok zaman ta'lîm ve terbiyesiyle meşgûl olmuş ise de, çocuğun hamâkatı son derecede olduğundan, o hakîm çocuğu alıp babasının önüne götürmüş ve demiş ki: این پسر عاقل نمیشود و مرا دیوانه کرد Ya'ni, "Bu oğlan akıllanmıyor, beni de dîvâne etti." Hind nüshalarında "habîs-i nâ-pesend" yerine "habîs-i akl-bend" yazılmışdır. "Akıl bağlayıcı habîs" demek olur.

گرگ کم عقلی مبادا گبر را　　　　شوم او بی‌آب دارد ابر را

1937. *Noksan akıllılık uyuzu, kâfir için de olmasın, onun uğursuzluğu bulutu susuz tutar.*

"Noksan akıllılık"tan murâd, akl-ı maâdın eksikliğidir. Zîrâ bu aklın noksânı inkâr-ı enbiyâya ve ta'n-ı evliyâya sebeb olur. Ve bu yüzden gāye-i hilkat fevt olur, çünki âyet-i kerîmede وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) Ya'ni, "Ben cin ve insan tâifesini ancak ibâdet etmeleri için yaratdım" buyurulur. İmdi gāye-i hilkat bu inkâr ve adem-i itâat ile fevt olunca, bu inkârın uğursuzluğu âfâka münteşir olup, bulutlar vaktinde yağmur yağdırmaz olur. Nitekim I. cildde,

ابر برناید پی منع زکات　　　　وز زنا افتد وبا اندر جهات

Ya'ni, "Zekât men' olunup verilmediği vakit, bulut yağmur yağdırmaz ve zinâdan da etrafda sârî hastalıklar intişâr eder" buyurulmuş idi; zîrâ hamâkat, gazab-ı ilâhîye bâdî olur.

نم نبارد ابر از شومئ او　　　　شهر شد ویرانه از بومئ او

1938. *Onun uğursuzluğundan bulut rutûbet yağdırmaz, onun baykuşluğundan şehir harâbe olur.*

از گر آن احمقان طوفان نوح　　　　کرد ویران عالمی را در فضوح

1939. *Ahmakların uyuzlarından Nûh tûfânı âlemi rüsvâylık içinde vîrân etti.*

Ahmakların o ma'nevî uyuzluklarından dolayı âfâk müteessir olup, gazab-ı ilâhî sebebiyle Nûh (a.s.)ın zamânında tûfân vukū'a geldi ve bu tûfân, âlemi zillet ve rüsvâylık içinde vîrân ve harâb etti.

گفت پیغمبر که احمق هر که هست او عدوی ماست و غول رهزن است

1940. *Peygamber buyurdu ki: "Her kim ki ahmakdır, o bizim düşmanımızdır ve yol vurucu guldür."*
[1947]

Bu beyt-i şerifde الأحمق عدوى والعاقل صديقى Ya'ni, "Ahmak benim düşmanımdır ve âkıl dostumdur" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Bu beyt-i şerîfin evvelinde Hind nüshalarında şöyle bir sürh vardır: ستودن پیغمبر علیه السلام عاقل را ونوهیدن احمق را Ya'ni, "Peygamber (a.s.)ın âkıli medh ve ahmağı zemmetmesi." Fakat Ankaravî nüshasında böyle bir sürh münderiç değildir ve olmaması da münâsibdir; çünki bahis, hadîs-i şerîfin Hz. Pîr efendimiz tarafından şerhi hakkındadır; Ya'ni, bu hadîs-i şerîfde Resûl-i Ekrem Efendimiz: "Ahmak kimse bizim düşmanımızdır" buyurmakla onun Hak yolunun vurucusu olduğunu ve gulyabânî gibi mü'minlerin yollarını şaşırtıp helâk vâdîsine sürüklediğini murâd eylemişdir.

هر که او عاقل بود او جان ماست رَوْحِ او و ریح او ریحان ماست

1941. *"Revh", tâzelik ve latîf rüzgâr ve râhat; "rîh", rüzgâr vâsıtasıyla gelen güzel koku.*

"Reyhân", fesleğen denilen nebât ve ba'zı ehl-i lügat indinde iyi kokulu otların hepsine ıtlâk olunur. Fukahâ indinde sâkı olmayan güzel kokulu ota derler. Rızk ve rahmet ma'nâsına da gelir. Hz. Pîr buyururlar ki: العاقل صديقى ["Akıllı benim dostumdur"] hadîs-i şerîfi mûcibince âkıl bizim canımız gibi indimizde kıymetlidir, o âkılın tarafından esen nesîm ve onun kokusu, güzel kokulu nebât gibi bizim mahzûzumuzdur; zîrâ bizim ilkā edeceğimiz hikemiyât ve maârif-i ilâhiyyeyi kabûl isti'dâdı vardır.

عقل دشنام دهد من راضیم ز انکه فیضی دارد از فیاضیم

1942. *Akıl bana söğerse ben râzıyım, zîrâ ki benim feyyâzlığımdan bir feyz tutar.*

"Akıl"dan murâd, âkıldir. Ya'ni, "Âkıl olan kimse, eğer bana karşı söğüp saysa bile ben râzıyım; çünkü onun o hâli ârızîdir ve mâdemki kendisinde akıl vardır. Benim feyyâzlığımdan elbetde bir feyz tutar." Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz Rabb-i hâssları olan ism-i gālibin "Feyyâz" ism-i ilâhîsi olduğuna işâret buyururlar. Ma'lûm olsun ki, her bir insân-ı kâmil cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz ve "Allâh" ism-i câmiinin mazharıdır; fakat bu esmâdan bi-

risi onun Rabb-i hâssı olduğundan, ondan o ism-i gālibin ahkâm ve âsârı zâhir olur. Esmâ cem'iyyetinde i'tidâl ancak Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'dir. Enbiyâ hazarâtı dahi bir insân-ı kâmil olduklarından onlarda bu hâl zâhirdir. Meselâ Sâlih (a.s.) ism-i Fettâh'ın ve Mûsâ (a.s.) ism-i Zâhir'in ve Îsâ (a.s.) ism-i Bâtın'ın mazharı olduklarından, gāliben zâhir olan ahkâm ve âsâr bu isimlerin muktezâlarına göre olmuşdur.

نبود آن دشنام او بی‌فائده   نبود ش مهمانیش بی‌مائده

1943. *Onun söğmesi fâidesiz olmaz; onun o mihmanlığı fâidesiz olmaz.*

"Düşnâm"dan ya'ni, "söğme"den murâd, i'tirâz ve inkârdır. Ya'ni, "Âkılin kâmile i'tirâz ve inkârı fâidesiz olmaz; zîrâ o âkıl, inkâr cihetinden fikren kâmilin misâfiridir; ve mâdemki misâfirdir, kâmil tarafından ona bir mâide ve ziyâfet çekilir." Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da münderiçdir ki fıkıh ve tefâsîrde asrın ulemâ-yı Hanefiyye'sinden bulunan Mevlânâ Şemseddîn-i Mârdinî, Hz. Mevlânâ efendimize mu'teriz idi; onun bu i'tirâz ve inkârı bilâhare cenâb-ı Pîr efendimize intisâbiyle netîcelendi; ve onun bu müsâferet-i fikriyyesi, mâide-i ma'neviyye ile mütena'im olmasına sebeb oldu; çünki bu zât-ı şerîf, ukalâ-yı asırdan idi.

احمق ار حلوا نهد اندر لبم   من از آن حلوای او اندر تبم

1944. *Eğer ahmak benim dudağıma helva koysa, ben onun o helvasından sıtma içindeyim.*

"Ahmak"dan murâd, ehl-i dünyâdır; nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da münderiçdir ki, tüccârdan bir tâife Hz. Pîr'e mürîd olmak isteyip mallarının müfredâtını bir pusulaya yazdılar ve bu malların nereye sarfını cenâb-ı Pîr arzû buyurursa oraya sarf edilmek üzere kendilerine emir buyurulması için, mürîdân-ı Pîr'den Celâleddîn Ferîdûn'a bu pusulayı verdiler. O da Hz. Mevlânâ'ya arz etti. Hz. Pîr, adem-i hoşnûdî ile kalkıp ibrîki alarak helâya gitti ve birçok zaman meks etti. Tâcirler pek çok beklediler. Mevlânâ Sirâceddîn hazretlerinden helâya gidip tâcirlerin beklediklerini arz eylemesini istid'â ettiler; cenâb-ı Sirâceddîn helâya gittiği vakit, cenâb-ı Pîr'in bir köşede durduklarını gördü ve keyfiyeti arz etti. Hz. Mevlânâ buyurdu ki: "Ey Sirâceddîn biz nerede, dünyâ nerede? Bu necâsâtın kokusu bütün dünyâ ve ehl-i dünyânın kokusundan burnuma daha iyi gelir; îcâb eder ki, bu tâifeye i'tizâr edip diyesin ki, eğer matlûbunuz râh-ı Hak ise malınızı kendi eliniz ile sarf ediniz!"

این یقین دان گر لطیف و روشنی　　نیست بوسه کون خر را چاشنی

1945. *Eğer latîf ve rûşen isen, bunu yakîn bil ki eşeğin kıçını öpmenin çeşnisi yokdur.*

Ahmağı dost itdihâz etmek ve kemâl-i muhabbetle onunla muâneka etmek, eşeğin kıçını öpmeğe benzer. Eşeğin kıçını öpmekde bir lezzet ve çeşni olmadığı gibi, ahmağı dost ittihâz edip muhabbetle ona sarılmak da da bir zevk ve çeşni yokdur.

سبلتت گنده کند بی‌فائده　　جامه از دیگش سیه بی‌مائده

1946. *Senin bıyığını fâidesiz kokmuş eder; elbise onun tenceresinden mâidesiz siyâhdır.*

Bu beyitlerde ahmağa muhabbet eşeğin kıçını öpmeğe ve onun ağzından çıkan ahmakāne sözler de eşeğin osuruğuna teşbîh buyurulmuşdur. Ya'ni, "Eşeğin kıçını öpen kimsenin ağzına eşek osurduğu vakit, onun bıyıklarını [nasıl] pis kokutur ise, ahmak dahi senin ma'nevî olan ağzını, o murdar sözleriyle murdâr eder; ve senin libâs-ı îmân ve i'tikādını zevksiz ve lezzetsiz ve mâidesiz sözleriyle vücûdunun şeceresinin karalığı ile karartır." Ma'lûm olsun ki, hamâkat-ı dîniyyenin esâsı ikidir: Birisi ulûm-ı tabîiyye ve zâhiriyye tahsîli ile hakîkat-ı kâinâtı anladığını zannedip ulûhiyyeti ve nübüvveti ve dîni inkâr edenlerdir. Dîğeri ulûhiyyeti ve nübüvveti ve dîni ikrâr etmekle berâber, şerîata muhâlif olduğunu iddiâ ile, ulûm-ı evliyâyı inkâr edenlerdir. Bu iki tâifeden evvelkisi dîne açıktan açığa düşmandır; dîğeri dost görünen düşmandır ki, bunların düşmanlıklarından evvelki tâife peydâ olmuşdur. Zîrâ evvelki tâife bu ikinci tâifenin şerîatden anladıkları ma'nâları münkirdirler. İşte bu tâifedir ki, lübb-i Kur'ân ve ahâdîs-i şerîf olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'i bir hikâye kitâbından başka bir şey olmadığını iddiâ ederler.

مائده عقلست بی نان و شوا　　نور عقلست ای پسر جان را غدا

1947. *Mâide ekmeksiz ve kebapsız akıldır; ey oğul, cana gıdâ aklın nûrudur.*

"Şivâ", biryân ve kebâb demekdir. "Mâide", lügatde üzerinde taâm tertîb olunmuş olan sofra veyâ tepsi ma'nâsınadır ki, akıl bu sofraya teşbîh buyurulmuşdur. Ve onun üzerindeki taâm dahi nûr-ı akl olan, nûr-ı ma'rifet-i ilâhiyyedir. Ya'ni, "Asıl taâm sofrası akıldır ki, o sofra üzerinde maddî ekmek ve kebâb yokdur. Onun taâmı aklın nûrundan peydâ olan maârif-i ilâhiyyedir ki bu taâm canın gıdâsıdır."

نیست غیر نور آدم را خورش   از جز آن جان نیابد پرورش

1948. *Âdeme nûrun gayri taâm yokdur; can onun gayrinden perveriş bulmaz.*

Hayvanın yiyeceği maddî gıdâlar olduğu gibi, âdemin taâmı dahi ancak nûr-ı akl olan maârif-i ilâhiyyedir. Eğer insan maddî gıdâya meyl eder ve maârif-i ilâhiyyeyi ihmâl ederse, hayvanlığı kuvvet bulur ve insanlığı dûçâr-ı za'f olur. Binâenaleyh insanın rûh-ı izâfîsi o nûrdan başkasıyla beslenemez.

زین خورشها اندك اندك باز بر   کین غذای خر بود نی آن حر

1949. *Bu gıdâlardan yavaş yavaş kesil, zîrâ bu hürrün lâyıkı değil, eşeğin gıdâsı olur.*

Böyle olunca bu maddî ve zâhirî gıdâlardan yavaş yavaş kesil ve riyâzet tarîkıne sülûk et; zîrâ bu gıdâ-yı maddî aslında hür ve serbest olan rûh-ı izâfînin lâyıkı değildir, o ancak eşek mesâbesinde olan cismin gıdâsıdır.

تا غذای اصل را قابل شوی   لقمه های نور را آکل شوی

1950. [1957] *Tâ ki asl olan gıdâyı kabûl edici olasın; nûr lokmalarını yiyici olasın!*

Binâenaleyh maddî gıdâları azalt ki, kalbin asl olan maârif-i enbiyâ ve evliyâyı kabûle müstaid olsun ve nûr-ı ma'rifet lokmalarını rûhunun ağzı yiyici olsun!

عکس آن نورست کین نان نان شده‌ست   فیض آن جانست کین جان جان شده‌ست

1951. *O nûrun aksidir ki, bu ekmek ekmek olmuşdur. O canın feyzidir ki, bu can, can olmuşdur.*

O akıl nûrunun aksi ve te'sîridir ki, bu zâhirî ekmek, cismin gıdâsı olan ekmek olmuşdur; ve o rûh-ı izâfînin feyz ve taşkınlığıdır ki, bu rûh-ı hayvânî, cismi kāim tutan bir rûh olmuşdur.

چون خوری یك بار از مأکول نور   خاك ریزی بر سر نان و تنور

1952. *Vaktâki me'kûl olan nûrdan bir kere yiyesin, fırın ekmeğinin başı üzerine toprak dökersin.*

Ya'ni, "Rûh-ı insânînin me'kûlü ve yiyeceği olan nûr-ı irfândan bir kere yiyip, zevkini ve lezzetini bulduğun vakit, gıdâ-yı sûrînin zevkine ve lezzetine göz yumarsın; ve fırınlarda pişen maddî ekmeğin başına toprak dökersin." "Hâk rîhten", defn etmekden kinâyedir.

عقل دو عقلست اول مكسبى   كه در آموزى چو در مكتب صبى

1953. *Akıl, iki akıldır, evvelkisi meksebe mensûbdur ki, mektebde sabî gibi öğrenirsin.*

Yukarıda 1947 numaralı beyitde نور عقلست اى پسر جان را غذا [Ey oğul, cana gıdâ aklın nûrudur] buyurulmuş idi. Burada da cana gıdâ olan aklın nûrunu tavzîhan buyururlar ki, akıl iki nevi'dir: Birisi meksebe, ya'ni, kazanca mensûbdur, ya'ni, çalışmak ile kazanılır. Çocuk mektebde nasıl tahsîl-i ilim ederse, sen de öylece bu aklı tahsîl edersin. Binâenaleyh bu akıl sana kulak ve göz yollarından gelir; dîğeri vehbî olan akıldır ki, abdin ayn-ı sâbitesindeki isti'dâda binâen Hâk Teâlâ tarafından vehb ve ihsân olunmuşdur. Nûru câna gıdâ olan akıl, bu akıldır.

از كتاب و اوستاد و فكر و ذكر   از علوم و زمعانى خوب و بكر

1954. *Kitâbdan ve üstâddan ve fikirden ve zikirden ve ulûmdan ve güzel ve bikr olan ma'nâlardan.*

Ya'ni, meksebî olan aklı, sen çocukların tahsîli gibi, kitâbdan ve muallimden ve düşünmeden ve müzâkereden ve ulûm-ı mütenevviadan ve güzel ve yeni yeni ma'nâlardan tahsîl edip, öğrenirsin. Binâenaleyh kulakların muallimlerden işitmek ve gözlerin kitâblarda okumak sûretiyle bu akıl kazanılır.

عقل تو افزون شود بر ديگران   ليك تو باشى ز حفظ آن گران

1955. *Senin aklın başkaları üzerine ziyâde olur; lâkin sen onun hıfzından ağır olursun.*

Ya'ni, bu kesbî olan aklın, tahsîlin nisbetinde başkalarının akıllarına tefevvuk eder; fakat sen bu tahsîl ile elde ettiğin aklın muhâfazasında ağır olur ve zahmet çekersin; çünki insanda unutmak hâssası vardır, bellediğin ilimlerin unutulmaması için tekrâr ale't-tekrâr mütâlaâta ve mesleğindeki ulûmun terakkiyâtını ta'kîbe mecbûr olursun. Bu hâl ise, zahmetli ve ağırdır. Nitekim Şâh-ı Velâyet İmâm-ı Ali (k.v.) efendimiz âtîdeki beyitlerde bu ma'nâya işâret buyururlar. Şiir:

رأيت العقل عقلين فمطبوع ومسموع   ولا ينفع مسموع اذا لم يك مطبوع

كما لا ينفع الشمس وضوء العين ممنوع

"Ben aklı, iki akıl gördüm ki, biri matbû' ve dîğeri mesmû'dur. Akl-ı matbû' olmadığı vakit, akl-ı mesmû' menfaat vermez; nitekim gözün nûru olmadığı halde güneş menfaat vermez."

"Akl-ı mesmû'" dan murâd, akl-ı kesbî ve tahsîlîdir; ve "akl-ı matbû'" dan murâd, dahi akl-ı vehbîdir. Akl-ı kesbî ile ulûm-ı zâhiriyye ve akl-ı vehbî ile ulûm-ı bâtıniyye idrâk olunur.

لوح حافظ باشی اندر دور و گشت　　　لوح محفوظ اوست کو زین در گذشت

1956. *Dönüp dolaşmakda levh-i hâfız olursun; levh-i mahfûz odur ki o, bundan geçti.*

Bu evvelki aklı kazanmak husûsunda ehl-i ilmin kapılarını dönüp dolaşmakta, o ilmi hıfz edici levh olursun. Levh-i mahfûz o kimsedir ki, mütehallık olduğu akl-ı mevhûb sebebiyle, bu kesbî olan akla ehemmiyet vermedi ve fânî olan bu akl-ı mesmû'dan vazgeçti. Zîrâ bu akl-ı kesbî dimâğ-ı cismânî ile kâimdir. Mevt-i sûrî ile cisim harâb olduğu vakit, o da ma'dûm olur.

عقل دیگر بخشش یزدان بود　　　چشمهٔ آن در میان جان بود

1957. *Dîğer akıl, Hâlık'ın bahşişi olur; onun menba'ı canın ortasında olur.*

İmâm-ı Alî (k.v.) hazretlerinin "matbû'" ta'bîr buyurdukları akıl ise, ezelde Hâlık Teâlâ hazretlerinin bahşişi ve atâsıdır. Bu aklın çeşmesi ve menba'ı, rûh-ı izâfînin arasında bulunur ki, bu akıl, ulûm-ı ledünniyye kaynağıdır. Ve böyle bir kimse levh-i hâfız değil, levh-i mahfûz olur.

چون ز سینه آب دانش جوش کرد　　　نی شود گنده نه دیرینه نه زرد

1958. *Vaktâki sîneden ilim suyu kaynadı, ne kokmuş, ne eski, ne sarı olur!*

Rûh-ı izâfî arasında bulunan bu akl-ı vehbînin menba'ından ulûm-ı ledünniyye suyu kaynadığı vakit, o su gâyet berrâk ve sâf olur, mürûr-ı zamân ile kokmaz, eskimez ve sararmaz. Fakat akl-ı mesmû'un menba'ından kaynayan ilim mürûr-ı zamân ile bozulur, eskir. Nitekim maddiyyûn evvelce "madde" ile "kuvvet" diye iki mevcûd-ı müstakil isbât ederlerdi. Mürûr-ı zamânla bu ilimlerin fâsid olup eskidiği anlaşıldı; zîrâ fennen maddenin vücûd-ı müstakilli olmayıp, kuvvetin tekâsüfünden ibâret olduğu sâbit oldu; ulûm-ı zâhiriyye-i sâire de buna kıyâs olunsun.

ور ره نبعش شود بسته چه غم　　　کو همی‌جوشد ز سینه دمبدم

1959. *Ve eğer onun cereyânı bağlanmış olsa ne gam, zîrâ o dembedem sîneden kaynamakdadır.*

"Neb'", suyun çeşmeden dışarıya akması demekdir. Ya'ni, "Akl-ı vehbî menba'ından fışkıran ulûm-ı ledünniyye suları, eğer lisân vâsıtasıyla dışarıya akmasa ne gamdır! Onun cereyânı tıkanmaz; zîrâ o her dem sîneden kaynamakda ve fışkırmakda ve bir menfez bulunca dışarıya akmakdadır."

عقل تحصیلی مثال جویها　　　کان رود در خانهٔ از کویها

1960. [1967] *Akl-ı tahsîlî ırmaklar gibidir ki, o ev içine köylerden gider.*

Fakat akl-ı tahsîlî ve kesbî, akl-ı vehbî gibi değildir, o ırmaklar gibidir; dışarıdan içeriye doğru akar. Nitekim ırmaklar evlerin içine köylerden geçerek gelir.

راه آبش بسته شد شد بی نوا　　　از درون خویشتن جو چشمه را

1961. *Onun suyunun yolu bağlanmış olsa, bî-nevâ olur, çeşmeyi kendi içinden iste!*

Akl-ı mesmû' ilminin yolu olan kulak ve göz bağlansa, böyle bir kimse bî-nevâ ve ilimsiz kalır. Binâenaleyh, ilim ve hikmet menba'ını kendi kalbinden iste! Nitekim (S.a.v.) Efendimiz من اخلص لله اربعین صباحا ظهرت ینا بیع الحکمة من قلبه علی لسانه Ya'ni, "Kim ki kırk sabah Allâh için ihlâs ederse, kalbinden lisânı üzerine hikmet menba'ları zâhir olur" buyurmuşdur.

قصهٔ آن که کسی با دیگری مشورت می کرد گفتش مشورت با دیگری کن که من عدوی توام

O kimsenin kıssasıdır ki, bir başkasıyla meşveret ederdi, ona dedi ki: "Bir başkasıyla meşveret et; zîrâ ben senin düşmanınım!"

مشورت می کرد شخصی با کسی　　　کز تردد وا رهد وز محبسی

1962. *Bir şahıs tereddüdden ve bir mahbesden kurtulmak için bir kimse ile meşveret ederdi.*

"Kez" deki "ke", ta'lîl içindir. "Mahbesden kurtulmak"dan murâd, bir işin icrâsında tereddüdden halâs olmakdır; zîrâ tereddüd insanı icrâ-yı fiilden habs ve men' eder.

گفت ای خوشنام غیر من بجو ما جرای مشورت با او بگو

1963. *Dedi: "Ey hoş namlı, benim gayrimi ara, meşveret mâcerâsını ona söyle!"*

من عدوم مر ترا با من مپیچ نبود از رأی عدو پیروز هیچ

1964. *"Ben senin düşmanınım, bana meyl etme, düşmanın re'yinden hiç kimse muzaffer olmaz.!"*

"Pîçîden", bükülmek, dolaşmak, meyl etmek ma'nâlarınadır. Burada "pîç" kelimesine "meyl etme" ma'nâsı vermek münâsib olur. Ya'ni, "Meşveret taleb eden kimseye, kendisine mürâcaat olunan kimse dedi ki: "Ey nâmı latîf olan kimse, meşveret etmek için benden başkasını ara; zîrâ ben senin düşmanınım, kalben bu husûsda bana meyl etme! Düşmanın re'yinden hiçbir kimse kendi işinde muzaffer olmaz!"

رو کسی جو که ترا او هست دوست دوست بهر دوست لا شك خیر جوست

1965. *"Git, bir kimse ara ki, o sana dostdur, dost dost için şübhesiz hayır arayıcıdır."*

من عدوم چاره نبود کز منی کژ روم با تو نمایم دشمنی

1966. *Ben düşmanım, çâre olmaz ki, benlikden eğri giderim, sana düşmanlık gösteririm.*

"Ben senin düşmanınım, benlik ve nefsâniyetden dolayı mutlak eğri giderim, adâvetim sebebiyle sana karşı doğru olmamın çâresi yokdur, elbetde sana düşmanlık gösteririm."

حارسی از گرگ جستن چاره نیست جستن از غیر محل ناجستنیست

1967. *"Kurtdan muhâfaza edicilik istemek şart değildir, mahallin gayrinden aramak, aramamaklıkdır."*

Ya'ni, "Düşman kurt gibi yırtmak için fırsat bekler; ondan muhâfaza ve himâye beklemek abesdir. Bir şeyi kendi yerinden başka bir yerde aramak, o şeyi aramamak demekdir."

من ترا بی‌هیچ شکّی دشمنم من ترا کی ره نمایم ره زنم

1968. *"Hiçbir şeksiz ben sana düşmanım; ben sana ne vakit yol gösteririm, yol vurucuyum!"*

هر که باشد همنشین دوستان   هست در گلخن میان بوستان

1969. *"Her kim dostların musâhibi olursa, külhanda bostan içindedir."*

"Kişi mizâcına ve fikrine muvâfık dostlar ile musâhib olduğu vakit, bulunduğu mahal külhan bile olsa , kalbi bostan içinde imiş gibi münşerih olur" Ve bilakis fikrine ve mizâcına muhâlif bir kimse ile bi'l-mecbûriye musâhabet etse, o kimse gülistân içinde bulunsa bile, sıkıntı içinde kalır ve bu sıkıntı sebebiyle o gülistân ona bir külhan ve mahbes gibi gelir.

هر که با دشمن نشیند در زمن   هست او در بوستان در گولخن

1970. *"Her kim ki düşman ile oturur, o zamanda o bostan içinde külhandadır."*
[1977]

Hind nüshalarında "der zemen" yerine "der çemen" yazılmışdır. Ya'ni, "Her kim ki çemende düşman ile oturur, o kimse o çemende ve bostanda külhañ içinde oturmuş gibi muazzeb olur."

دوست را مازار از ما و منت   تا نگردد دوست خصم و دشمنت

1971. *"Dostu bizden ve benden incitme, tâ dost sana hasım ve düşman olmaya!"*

"Mâzâr", "âzürden" masdarının nehy-i gāib sîgası olan "meyâzâr"ın muhaffefidir "incitme!" demek olur. "Mâ vü men", hodbînlik ve tekebbürden kinâyedir. Ya'ni, "Dostu sen hodbînlik ve tekebbürden nâşî incitme, dost iken âkıbet hasım ve düşman olmasın!" demek olur.

خیر کن ازبهر خلق ایزدت   یا برای راحت جان خودت

1972. *"Hâlıkının halkı için, yâhud kendi cânın râhatı için hayr et!"*

Ya'ni, "Ya Hak Teâlâ hazretlerinin rızâ-yı şerîfini tahsîl maksadıyla onun mahlûkuna hayır ve ihsân et veyâhud halka kendi canının râhatı kasdıyla hayr et!" Zîrâ halka hayr ile muâmele ettiğin vakit, kalbleri sana müncezib olur ve muhabbet ederler. Bu iki niyet ve kasıddan evvelkisi evlâdır. Zîrâ rızâ-yı Bârî için halka hayr edersen, hem Hakk'ın ve hem de halkın muhabbetini kazanırsın.

تا هماره دوست بینی در نظر   در دلت ناید ز کین ناخوش صور

1973. *"Tâ ki nazarda bir düzeyde dost göresin, kinden nâşî senin kalbine nâhoş sûretler gelmesin!"*

"Ey sâlik, sen nazarında herkesi alesseviye dost gördükçe, gördüğün sûretlerin hepsi latîf olur. Eğer bu halkın bir kısmına karşı düşman olur ve kin tutar isen, gönlüne ve hayâline nâhoş ve çirkin sûretler gelir, kendi kendini rahatsız etmiş olursun." Beyit:

هر آن نقشی در صحرا نهادیم　　　تو زیبا بین که ما زیبا نهادیم

"Her o bir nakşı ve sûreti ki ızhâr ettin, sen yakışıklı gör ki, biz yakışıklı olarak vaz' ettik."

چون که کردی دشمنی پرهیز کن　　　مشورت با یار مهر انگیز کن

1974. *"Mâdemki düşmanlık ettin, sakın; muhabbet koparıcı olan yâr ile meşveret et!"*

"Ey kimse, mâdemki ya Hâlık'ının rızâsı veyâhud canının râhatı için, mahlûkāta dost nazarıyla bakıp hayr etmedin ve düşmanlık ettin; o halde kendini onların sana karşı bilmukābele olarak yapacakları düşmanlıktan sakın, sana karşı muhabbet ızhâr edici olan yâr ile meşveret et!"

گفت میدانم ترا ای بو الحسن　　　که تویی دیرینه دشمن دار من

1975. *Dedi: "Ey bü'l-hasen ben seni bilirim ki, sen beni eski düşman tutucusun!"*

"Hasen", güzellik; "ebû", baba demekdir. Sâhib ve mutasarrıf olmakdan kinâyedir. "Ebu'l-hasen": "Ey güzellik babası ve sâhibi" demek olur, bundan murâd, "Ey akıllı" demekdir. Ya'ni, "Ey âkıl, ben seni bilirim ki, sen benim eskiden beri düşmanımsın!"

لیك مرد عاقلی و معنوی　　　عقل تو نگذاردت که کژ روی

1976. *"Fakat âkıl ve ma'nevî âdemsin, senin aklın seni bırakmaz ki, eğri gidesin!"*

Ya'ni, "Âkıl olan kimse hakîm olur ve her şeyi yerli yerine koyar; binâenaleyh akıl bırakmaz ki, meşveret için sana mürâcaat eden bir kimseye karşı eğri hareket edip, onu eğri ve fenâ yollara sevk edesin!"

طبع خواهد تا کشد از خصم کین　　　نعقل بر نفس است بند آهنین

1977. *"Tabîat ister, tâ ki düşmandan kin çeke; akıl nefs üzerinde demir gibi bağdır."*

"Tabîat insanı, düşmandan intikām almak ister; zîrâ insan esmâ-i ilâhiyyenin mazharıdır ve esmâ-i ilâhiyyeden birisi de "Müntakim" ism-i şerîfidir ve bu ismin îcâbı celâl ve kahırdır; fakat Hakk'ın rahmeti, gazabını geçtiği cihetle, mazhar-ı cemâl olan akıl, insanın nefsi üzerinde demir gibi bir bağ olup, o gazabının hükmünü icrâya bırakmaz ve akıl onu hikmete ve kemâle sevk eder."

آيد ش منعش كند واداردش　　　　عقل چون شحنه ست در نيك و بدش

1978. *"O gelir onu men' eder ve onu geri tutar; akıl onun iyisi ve kötüsü üzerinde şahne gibidir."*

"O akıl gelir ve o nefsi intikāmdan men' eder ve geri çeker. Akıl o nefsin iyi hâli ve kötü hâli üzerinde bir zâbıta me'mûru gibidir."

عقل ايمانى چو شحنهٔ عادلست　　　　پاسبان و حاكم شهر دلست

1979. *"Îmâna mensûb akıl, âdil şahne gibidir; gönül şehrinin bekçisi ve hâkimidir."*

"Îmâna mensûb olan akıl, maâdını düşünen akıldır ki, bu akıl hayât-ı dünyeviyyenin sonu ve ef'âl-i beşerin bir hesâbı ve mîzânı olduğunu idrâk eder. Binâenaleyh o akıl, âdil bir zâbıta me'mûru gibidir ki, nefsi iyiliğe sevk eder ve kötülükten men' eder. O akıl gönül şehrinin bekçisi ve hâkimidir." Kalbe fenâ hâtıraları ve fikirleri sokmamağa ve iyi fikirleri zabt ve rabta me'murdur.

همچو گربه باشد او بيدار هوش　　　　دزد در سوراخ ماند همچو موش

1980. [1987] *"O akıl, kedi gibi uyanık olur; hırsız, fâre gibi delikte kalır."*

Birinci mısrâ' او هوش همچو گربه بيدار باشد takdîrindedir. Ya'ni, "O akl-ı maâd, kalb şehrinin kapısı önünde, kedi gibi gāyet uyanık bir halde bekler. Havâtır-ı nefsâniyye ve vesâvis-i şeytâniyye hırsızları, sıçan gibi delikde kalır çıkamazlar." Eğer çıkarlarsa o akl-ı maâd kedisi derhâl onları parçalar.

در هر آن جا كه بر آرد موش دست　　　　نيست گربه يا كه نقش گربه است

1981. *Her o yerdeki sıçan el getire, kedi yokdur, yâhud ki kedinin nakşı vardır.*

"Havâtır-ı nefsâniyye ve vesâvis-i şeytâniyye sıçanlarının girip takarrur ettiği kalblerin kapısında bekçi olarak akl-ı maâd kedisi yokdur, yâhud o aklın nakşı olan akl-ı maâş vardır." Hind nüshalarında ikinci mısrâ' نیست گربه ور بود او مرده است Ya'ni, "Kedi yokdur ve eğer olsa da o ölmüşdür" sûretindedir; zîrâ akl-ı maâşın hâkim olduğu bir kalbde, akl-ı maâd ölmüşdür; binâenaleyh her iki nüsha aynı ma'nâyı müfîddir.

گربهٔ چه شیر شیر افکن بود عقل ایمانی که اندر تن بود

1982. *Bir kedi nedir! Arslan düşürücü arslandır; îmâna mensûb olan akıl ki tende olur.*

Ya'ni, cism-i insânîde olan akl-ı îmânîyi, kediye teşbîh ettik, halbuki onun kuvveti indinde bir kedi ne demekdir, o arslanları deviren bir arslandır!

غرّهٔ او حاکم درندگان نَعرَهٔ او مانع چرندگان

1983. *Onun bağırması yırtıcıların hâkimidir, onun na'rası otlayıcıların mâniidir.*

"Gurre", "garîden" masdarından yapılmış olan isim masdardır, "şiddetle bağırmak" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Arslanın şiddetle bağırması, onun mâdûnundaki yırtıcı hayvanların hâkimidir, onun sesini işitince hepsi kaçarlar ve arslanın na'rası mer'âlarda otlayan hayvanları da otlamakdan men' eder." Akl-ı îmânî dahi cism-i insânîde, nefsin yırtıcı olan sıfât-ı hayvâniyyesine hâkimdir, onları yırtıcılıkdan men' eder ve nefsin sıfât-ı şehevâniyyesini, müstağrak-ı şehevât olmakdan alıkoyar.

شهر پر دزد ست و پر جامه کنی خواه شحنه باش گو و خواه نی

1984. *Şehir hırsız dolu ve elbise soyucu dolu; ister şahne olsun de, ister olmasın!*

"Şehr-i kalb, sıfât-ı nefsâniyye hırsızlarıyla dolu ve libâs-ı ihlâsı soyucu olan vesâvis-i şeytâniyye ile doludur. Cesede ister akl-ı îmânî zâbıta me'mûru olsun ister olmasın müsâvîdir!" Zîrâ kalb her taraftan esen rüzgâra ma'rûz bir meydan gibidir. Eğer akl-ı îmânî olursa onları tutar ve eğer yoksa bu hırsızlar şehir içinde istedikleri kadar fesâd yaparlar.

امیر کردن رسول علیه السلام جوان هذیلی را بر سریه
که در آن پیران و جنگ آزمودگان بودند

Resûl (a.s.)ın Hüzeyl kabîlesine mensûb delikanlıyı seriyye üzerine kumandan etmesidir ki, onda ihtiyarlar ve cenk tecrübe etmiş olanlar var idi

"Hüzeyl", kabâil-i Arab'dan birisinin ismidir. Âhirinde "yâ", yây-ı nisbettir. "Seriyye" lügatde, asker tâifesinden bir bölük kimse ve dört yüz kadar süvâri asker ma'nâsınadır. Ve ehl-i siyer ıstılâhında Resûl-i zîşân Efendimiz'in bizzat başında bulunmayıp riyâseti ve kumandanlığı ashâb-ı kirâmdan birisine tevfîz buyurduğu hey'et-i askeriyyedir.

یك سریه می‌فرستادی رسول　　　　بهر جنگ کافر و دفع فضول

1985. *Resûl kâfir cengi ve fuzûlün def'i için bir seriyye gönderdi.*

"Fuzûl", "fazl"ın cem'i olup, müfred makāmında isti'mâl olunur. Lügatde had ve vazîfeden ziyâde kavil ve fiil ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in kâfirler ile cengi, onların fiillerinde hadden tecâvüzlerini def' için vâki' olduğuna işâret buyurulur; zîrâ Hâtem-i Enbiyâ'nın nübüvvetini münkir olanlar, İslâmiyet'in kılıç kuvvetiyle intişâr ettiğini iddiâ ederler. Bu iddiâ ise, İslâmiyet'e karşı câhilâne bir iftirâdır. Câhilânedir, çünki târîh-i İslâm bunun böyle olmadığını pek sarîh sûretde gösterir. Târîh sahîfelerini okuyup munsıfâne düşünenler bu iftirâdan ve böyle bir da'vâdan insâniyet nâmına hayâ ederler. Ma'lûmdur ki, Resûl-i Ekrem hazretleri, Abdülmuttalib'in yetîmi idi ve kırk yaşına kadar kable'n-nübüvve Kureyş arasında numûne-i imtisâl olacak ahlâk-ı fâzıla gösterdi ve kemâl-i ciddiyyet ve sadâkat ile yaşadı. Düşmanları bile "Muhammedü'l-Emîn" lakabını vermişler idi. Nübüvvet ile zâhir oldukları vakit müşriklere vahy-i ilâhîyi tebliğ ile iktifâ buyurur ve kemâl-i fesâhat ile onları tevhîd-i Hakk'a da'vet buyurur idi. Kılıcı ve askeri nerede idi? Bu vazîfeyi îfâda zât-ı nübüvvet-penâhîleri münferid idi. Kureyş arasında akıl ve dirâyet ve insâf sâhibi olanlar nübüvvetini ka-

bûl ettiler ve İslâmiyet'le müşerref oldular. Bu meziyetlerden mahrûm olanlar, inkâr ettiler ve bir gayz-ı hayvânî ile vücûd-ı saâdetlerine sû'-i kasda bile cür'et ettiler. Kureyş günden güne İslâmiyet'in fazâilini ve ulviyyetini idrâk ettikçe çoğaldı. Müşriklerin bu hâle karşı öfkeleri artdı. Hadd-i câhilânelerini bilmeyip, tecâvüze başladılar. Tecâvüze ma'rûz kalanlar, kendilerini müdâfaa etmeğe mecbûr oldular. Müdâfaa-i nefs her millet ve hattâ münkirlerin indinde bile meşrû' iken, bu vaziyetde bulunan ehl-i İslâm'a iftirâ edenler, kendilerinin insâfdan bî-behre mahlûk olduklarını isbât etmişlerdir. Ehl-i İslâm arasında intişâr-ı İslâmiyet'den birkaç asır sonra i'lâ-yı kelimetullâh için kılıç çekmek lâzım geldiğini beyân edenler de bulunmuş ise de, bu da doğru değildir. İslâmiyet aslâ insanların öldürülmesini câiz görmez. Kur'ân-ı Azîmüşşân'da kıtâl emri "mukābele bi'l-misil" üzerine müsteniddir. Nitekim sûre-i Tevbe'de وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً Ya'ni, "Müşrikler sizin hepinizi nasıl öldürürlerse, siz de onları kâffeten öldürünüz!" (Tevbe, 9/36) buyurulur. Kur'ân-ı Kerîm kısâsı bile, meşrû' olduğu halde bir fenâlık telakkî buyurduğu وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا Ya'ni, "Seyyienin cezâsı, onun gibi bir seyyiedir" (Şûrâ, 42/40) âyet-i kerîmesinde sarîhdir. İnsanlar ne kadar dalâletde ve hayvâniyetde müstağrak olursa olsunlar, hilkaten adâlet ve sadâkatın meftûnudurlar. Adâlet ve sadâkat-ı fiiliyye gördükleri vakit musahhar olurlar; binâenaleyh Müslümanlık, İslâmiyet'in ulviyetini müdrik olan ehl-i insâf tarafından bi'l-ihtiyâr kabûl edilmek sûretiyle intişâr etmiş ve el-ân da etmekde bulunmuşdur. Avrupa ukalâsının İslâmiyet lehinde yazdıkları eserler bunun burhânıdır.

یك جوانی را گزید او از هذیل   میر لشکر کردش و سالار خیل

1986. *O Hüzeyl'den bir delikanlıyı seçti, onu askerin kumandanı ve cemâatin reisi yaptı.*

اصل لشکر بی گمان سرور بود   قوم بی‌سرور تن بی‌سر بود

1987. *Askerin aslı, şübhesiz reisdir, reissiz kavim, başsız ten olur.*

Askerin aslı ve kökü, o askerin başındaki kumandandır. Zîrâ meselâ bin nefer bir yerde içtimâ' etse, her birinin ayrı ayrı fikirleri olduğundan, hepsi kendi fikirlerine göre hareket etmek isterler; binâenaleyh hareketlerinde vahdet hâsıl olmadığı için, onların içtimâ'larından hiçbir fâide hâsıl olmaz. Bu hâl onların perîşân olmalarına sebeb olur. Fakat hepsi bir kumandana tâbi' bulunursa, onun fikri, onların cümlesini müdebbir olup, bu bin neferin harekâtı

müttehid olur. Binâenaleyh askerin aslı ve temeli reîsleri ve kumandanlarıdır; reîsleri olmayan tâife, başsız ten gibi olur.

این همه که مرده و پژمردهٔ   ز آن بود که ترک سرور کردهٔ

1988. *Bu ölgün ve solgun olman, hep ondan olur ki, serveri terk etmişsin.*

"Ey kimse, senin tarîk-ı dinde ölgün ve solgun olmanın sebebi, bu tarîkın reîsini terk edip, kendi bildiğin gibi hareket etmendir." "Server"den murâd, Peygamber-i zîşân ve onun vârisleri olan evliyâ-yı kirâm hazarâtıdır. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 13. faslında Emîr Pervâne'nin: "Mâdemki Hakk'ın bu lutfu vardır, o halde her kim taleb-i hakîkî eylerse, o lutuf zuhûr eder" sözüne karşı şöyle buyururlar: "Velâkin sâlârsız ve mürşidsiz olmaz. Nitekim Mûsâ (a.s.)ın ümmeti mutî' oldukları vakit, denizde yollar peydâ oldu ve deryâdan toz kalktı ve geçtiler. Ammâ muhâlefete başladıkları vakit filân beyâbanda bu kadar sene kaldılar. Zamânın sâlârları dahi tevâbiin kendilerine bende ve mutî' ve fermanberdâr olduklarını gördükçe, onların ıslâhı kaydında olurlar. Meselâ bu kadar asker bir emîrin hizmetinde mutî' ve fermanber oldukları vakit, o da aklını onların kârına sarf edip, ıslâhları kaydında olur. Ammâ eğer mutî' olmazlar ise hiç aklını onların umûruna sarfa sa'y eder mi? Halkın kâffesi sırf tendirler ve onların arasında akıl o velîdir. Mâdemki halk ten gibidirler, o velîye mutî' olmadıkça, onların ahvâli dâimâ perîşanlık içinde geçer ve mutî' oldukları vakitde itâatları öyle olmalıdır ki, o her ne yaparsa münkâd olmalı ve kendi akıllarına mürâcaat etmemelidirler; zîrâ onu kendi akıllarıyla anlayamamaları câizdir. Ona külliyyen mutî' olmaları îcâb eder. Nitekim bir çocuğu bir terzi dükkanına verirler, onun alâ-külli-hâl üstâdına itâatı lâzımdır. Eğer dikmek için uçkur verirse, uçkur diker; ve elbiseye dikilecek nişanlar verirse onları diker. San'at öğrenmek isterse, külliyen kendi tasarrufundan geçip, üstadlarının emrine mahkûm olmalıdır."

از کسل و ز بخل و ز ما و منی   می کشی سر خویش را سر می کنی

1989. *Keselden ve buhülden ve bizlikden ve benlikden baş çekersin, kendini baş edersin.*

Ya'ni, insân-ı kâmile tâbi' olmamanın sebebi üçdür: Birincisi keseldir ve tenbellikdir. Ba'zı kimselerin içinde tarîk-ı Hakk'a sülûk arzusu bulunur ise de, tenbelliği mâni' olur, der ki: "Eğer ben şu velîye tâbi' olsam, bana bir takım evrâd ve ezkâr telkîn edecek ve ba'zı hizmetler buyuracak; ben üşenirim,

bunları yapamam; iyisi mi, namazımı kılar ve orucumu tutarım vesselâm." İkinci mâni' buhüldür. Eğer mürîd sâhib-i servet ise, mürşid onun servetine olan taallukunu kat' için, fukarâya bezl-i emvâl ile emr eder; bu ise tab'ında buhül ve hased olan kimselerin aslâ işine gelmez. Üçüncü mani' bizlik ve benlikdir. Ya'ni, hodbînlik ve kibir ve enâniyettir. Bu hâl ekseriyâ kendi bilgilerini çok ve akıllarını kâmil gören kimselerde olur. İşte bu sebeblerden dolayı veliyy-i zamâna tâbi' olmakdan ibâ edip, kendilerini baş ve nefislerini kâmil görürler.

همچو استوری که بگریزد ز بار　　او سر خود گیرد اندر کوهسار

1990. [1997] *Bir hayvan gibi ki, yükden kaçar, dağlıkda kendi başını tutar.*

"Ser-hod giriften", Türkçe'de "başını alıp gitmek" ta'bîrinin mukābilidir. Ya'ni, "Yukarıda zikr olunan sebeblerden dolayı insân-ı kâmile tâbi' olmakdan kaçan kimse, yükden kaçan bir hayvana benzer ki, o hayvan başını alıp, dağlara doğru koşar."

صاحبش در پی دوان کای خیره سر　　هر طرف گرگیست اندر قصد خر

1991. *Onun sâhibi, arkasından koşucu olarak der ki: "Ey sersem, her tarafta eşeğin kasdında kurt vardır."*

گر ز چشمم این زمان غایب شوی　　پیشت آید هر طرف گرگ قوی

1992. *"Eğer bu zaman gözümden gāib olursan, senin önüne her tarafta kuvvetli kurt gelir!"*

استخوانت را بخاید چون شکر　　که نبینی زندگانی را دگر

1993. *"Senin kemiğini şeker gibi çiğner ki, artık diriliği göremezsin!"*

Bu beyitlerde "kurt"dan murâd, insan ve cin şeytanlarıdır ki, nefis sâhiblerini Hak yolundan çıkarıp, karanlık ve korkunç olan küfür ve inkâr vâdîlerine düşürmek sûretiyle helâk ederler. Cenâb-ı Pîr efendimiz zamân-ı şerîflerinin insân-ı kâmili olmak i'tibâriyle bu hayvan tabîatında olanları îkāz için buyururlar ki: "Her taraf şeyâtîn-i ins ve cin kuvvetleri ile doludur. İlâhî olan yükden ve vazîfeden kaçan bir eşek mesâbesinde bulunan ehl-i nefsi helâk etmek kasdındadırlar. Eğer bana tebaiyetden kaçar isen, önüne her tarafda bu kurtlar çıkar ve senin kemiğini yerler, ya'ni, îmânını selb ederler. Artık hayât-ı ma'neviyye göremezsin!"

آن مگیر آخر بمانی بی علف آتش از بیهیز می گردد تلف

1994. *Onu tutma, nihâyet alefsiz kalırsın; ateş odunsuzlukdan telef olur.*

Ya'ni, şeyâtîn-i ins ve cinnin azdırıp helâk edeceklerini farz etmede de ki: "Benim sana tâbi' olmama hâcet yokdur; işte Kur'ân ve ahâdîs-i şerîfe meydandadır. Ben onlar ile amel edip bu kurtlara kendimi telef ettirmemenin çâresini bulurum." Fakat onu bil ki, senin rûh-ı insânînin alefi ve yiyeceği olan maârif-i ilâhiyyeden mahrûm kalırsın; zîrâ bu maârif, ancak insân-ı kâmilin kalb-i şerîfine vârid olur. Ve bu maârif-i ilâhiyye ise ihlâs ateşinin odunudur; binâenaleyh bu odunlar gelmedikçe âteş-i ihlâs telef olur ve ihlâs-ı kalb kalmayınca da hâlin harâb olur.

هین بمگریز از تصرف کردنم مو ز گرانی بار که جانت منم

1995. *Sakın benim tasarruf etmemden ve yükün ağırlığından kaçma, zîrâ senin canın benim.*

تو ستوری هم که نفست غالبست حکم غالب را بود ای خود پرست

1996. *Sen bir hayvansın, hem öyle ki, nefsin gālibdir, ey hod-perest hüküm gālibin olur.*

İnsan, "nefis" ile "akıl"dan terekküb etmişdir. Aklı cihetiyle melekler sınıfına mensûbdur ve nefsi cihetiyle hayvanlar sınıfına mülhaktır. İmdi ey kendi nefsine tapan ve nefsinin kulu olan kimse, mâdemki nefsin aklına galebe etmişdir ve hüküm gālibindir, binâenaleyh nefsin cihetinden hayvanlara mülhaksın.

خر نخواندت اسب خواندت ذو الجلال اسب تازی را عرب گوید تعال

1997. *Zü'l-Celâl sana "eşek" ta'bîr etmedi, sana "at" ta'bîr etti. Arab atına, Arab "teâl" der.*

"Teâl", kelimesi "yükselmek" ma'nâsınadır, "Teâlî" masdarının emr-i hâzırıdır, tefâul bâbındandır. Aşağıda olan âdemin, yukarı çıkması için nidâ olunur. Sonra bu kelimeyi "gel" ma'nâsında kullanırlar. Arablar, kaçan Arab atını "teâl" diye çağırdıkları cihetle, bu kelime Arab atına alem oldu; binâenaleyh aralarında Arab atından bahs ettikleri sırada, "at" ma'nâsına olarak "teâl" kelimesini kullanırlar. Cenâb-ı Pîr bu ma'nâ dolayısıyla hitâb-ı ilâhîye intikāl edip buyururlar ki: Nefs-i hayvânîsi cihetinden hayvanlara mülhak olan in-

sanlara, Hak Teâlâ hazretleri "eşek" diye hitâb buyurmadı da, makbûl ve mu'teber Arab atı ma'nâsına olan "teâl" kelimesini isti'mâl buyurdu. Nitekim sûre-i En'âm'da vâki' olan âyet-i kerîmede şöyle buyurulur: قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ Ya'ni, "Ey Habîb-i Ekrem'im de ki: "Gelin size Rabb'inizin harâm ettiği şeyi tilâvet edeyim, o da budur ki, Allâh Teâlâ'ya bir şeyi işrâk etmeyin ve vâlidenize ihsân edin ve fakrdan korkarak evlâdınızı öldürmeyin, zîrâ size ve onlara rızkı biz veririz ve âşikâr ve gizli fevâhişe yaklaşmayın, Allâh'ın harâm ettiği nefsi öldürmeyin, meğer ki hakla ola. Allâh Teâlâ size bunları vasiyet etti, umulur ki taakkul edesiniz." (En'âm, 6/151) Bu âyet-i kerîmede, "Arab atı" mesâbesinde olan insanı Hak Teâlâ, "teâlev" diye da'vet edip, nefislerin hayvâniyetinden nehy edip, لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ibâresiyle akla da'vet buyurulur.

میر آخور بود حق را مصطفی　　　بهر استوران نفس پر جفا

1998. *Mustafâ, pür-cefâ olan nefis hayvanları için, Hakk'ın mîrâhoru oldu.*

Zübde-i kâinât Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz, Hakk'ın hayvan ahırı olan bu dünyâda, pür-cefâ olan nefis hayvanları için, bu ahırın beyi ve müdebbiri oldu. Zîrâ âyet-i kerîmede: "Ey Habîb'im bu Arab atları mesâbesinde olan ehl-i nefsi "teâlev" nidâsıyla çağır!" diye Peygamber'e hitâb buyruldu.

قُلْ تَعَالَوْا گفت از جذب کرم　　　تا ریاضتتان دهم من رایضم

1999. *Kereminin cezbinden dolayı "'teâlev', gelin, tâ ki size riyâzet vereyim, ben râyizim de!" buyurdu.*

"Râyiz", serkeş atı terbiye edip, râm ve münkād eden kimse ma'nâsınadır. "Terbiye"den murâd, yukarıda zikr olunan âyet-i kerîmedeki emr ve nehy-i ilâhîye mutî' ve münkād kılmakdır. Zîrâ insan doğup, bu âlem-i kesâfete göz açtığı vakit, kendisini hayvan tabîatında bulur. Onun idrâki ve fikri, insâniyete teveccüh etmek için terbiyeye muhtâçtır. Akıl ve idrâk bir ni'met-i ilâhîdir; bu ni'metin mahalline masrûf olması için Hak Teâlâ'nın keremi, beşeri hayvâniyetden, insâniyet tarafına çekmek üzere Habîb-i Ekrem'ine hitâben: "Ey insanlar ve Arab atı mesâbesinde olan mahlûklar "teâlev", "gelin!" tâ ki sizi terbiye edip, serkeşliğinizi gidereyim; zîrâ ben sizi terbiye etmek için geldim de!" buyurdu. Nitekim Resûl-i zîşân Efendimiz bu ma'nâya binâen بعثت معلما Ya'ni, "Ben muallim olarak gönderildim" buyurdular.

نفسها را تا مروض کردهام　　　　زین ستوران بس لگدها خورده ام

2000. [2007] *Nefisleri riyâzetlenmiş edinceye kadar, bu hayvanlardan çok tepmeler yemişim.*

Nefs-i hayvânîlerini terbiye kabûl edinceye kadar, bu hayvanlardan çok tepmeler yedim ve çok ezâ ve cefâ gördüm. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz'in cehele-i Kureyş'den çektikleri ezâ ve cefâ târih-i İslâm'da mufassalan münderiç olduğundan muhtâç-ı îzâh değildir. Onlardan evvelki enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın çektikleri de ma'lûmdur. Bu beyt-i şerîf Resûl-i Ekrem Efendimiz'in lisânındandır; fakat her asırda onların vârisleri olan insân-ı kâmillere dahi râci' olur.

هر کجا باشد ریاضت بارهٔ　　　　از لگدها اش نباشد چارهٔ

2001. *Her nerede bir riyâzet atı olsa, onun tepmelerinden çâre olmaz.*

"Bâre" kelimesinin on ma'nâsı vardır. Buraya münâsib olanları "dost" ve "reviş" ve "at" ma'nâlarıdır. Şurrâh-ı kirâmdan ba'zıları "reviş" ve "dost" ma'nâlarını almışlardır; fakat "at" ma'nâsını münâsib gördüm; şu halde "riyâzet-bâre", "siyâh-rû" gibi sıfat mevsûfdan mukaddem zikr olunmak sûretiyle yapılmış bir vasf-ı terkîbî olur; ve "riyâzet olunan at" ma'nâsına gelir. Ya'ni, "Her nerede riyâzet ve terbiye olunan at olursa, mutlakā onun tepmeleri de olur!" demek olur.

"Bâre", dost ma'nâsına geldiği takdirde "riyâzet-bâre" riyâzet muhibbi ve riyâzet verici ma'nâsına olur. Nitekim zen-dost olan kimseye "zen-bâre" derler.

لاجرم اغلب بلا بر انبیاست　　　　که ریاضت دادن خامان بلاست

2002. *Şübhesiz belânın ağlebi enbiyâ üzerinedir; zîrâ hamlara riyâzet vermek belâdır.*

Mâdemki riyâzet ve terbiye olunan atın tepmeleri muhakkakdır, şu halde riyâzet ve terbiye verici olan peygamberlere elbetde belânın en çoğu isâbet eder, zîrâ ham ve serkeş olanlara riyâzet ve terbiye vermek belâdır. Nitekim hadîs-i şerîfde bu ma'nâya işâreten اشد البلاء على الأنبياء ثم الأولياء ثم الأمثل فالأمثل Ya'ni, "Belânın en şiddetlisi enbiyâ üzerine, sonra evliyâ, sonra da onların emsâli üzerinedir" buyurulur. Velhâsıl terbiyecilik gâyet zor bir şeydir.

سکسکانید از دم یورغا روید　　　تا یواش و مرکب سلطان شوید

2003. *Süksüklersiniz, benim nefesimden yorga gidiniz, tâ ki sultânın yuvaşı ve merkebi olasınız.*

"Süksük"ün birkaç ma'nâsı vardır. Burada, gayr-i muntazam yürüyen ve koşan at ma'nâsınadır ki, süvârisini rahatsız eder (*Burhân*). "Yorga", rahvan yürüyen at ki, süvârisi râhat eder (*Burhân*). "Yuvâş", ekâbirin rükûblerine mahsûs olmak üzere terbiye edilmiş olan "yavaş huylu at" ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Ya'ni, "Ey terbiyesiz Arab atı mesâbesinde olan insanlar, benim nefesimden ve kelâmımdan terbiyeler kabûl edip, bu hayât-ı dünyeviyyede gayr-ı muntazam koşmayı bırakın ve muntazam yürüyün, tâ ki sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın cemî'-i esmâsının mazhar-ı tecelliyâtı olasınız! Ma'lûm olsun ki, terbiye ya umûmî veyâ husûsî olur. Azîz Nesefî hazretleri bu iki nevi' terbiye hakkında *Zübdetü'l-Hakāyık*'ında şu îzâhâtı verirler ki, hulâsaten nakl olunur: "Hak Teâlâ, kullarının terbiye ve ıslâhlarını irâde ve emir buyurmuşdur. Birinci nev'i enbiyâ vâsıtasıyla olan emirdir ki, bu emir, kullarını berâber tecrübe ve imtihân ve kendi ihtiyârlarıyla tarîk-ı fevz ve felâha da'vettir. Şerâyi'-i enbiyânın kâffesi bu kabildendir. Eğer kullar ihtiyârlarıyla tav'an bu emre inkıyâd ve imtisâl ederlerse, sür'atle tekmîl-i nüfûs ederler. Bu emre inkıyâd etmeyen münkirler ve âsîler terbiye-i umûmiyyeye dâhil olurlar. Rubûbiyet-i Hak ale'd-devâm onları türlü ukūbetler ile terbiye etmektedir; fakat onların bu terbiye-i umûmiyyeden haberleri olmaz; zîrâ kemâl-i cehl içindedir. Binâenaleyh onları hakîkate ve hilkatlerinden maksûd olan gāyeye îsâl edinceye kadar, rubûbiyyet-i Hak hayren ve kahren terbiye eder. Terbiye-i husûsiyye, terbiye-i umûmiyyeden fer'dir, bu terbiye-i husûsiyye kullar hakkında bir kerem ve rahmet-i ilâhiyyedir."

قُلْ تَعالَوْا قُلْ تَعالَوْا گفت رب　　　ای ستوران رمیده از ادب

2004. *Rab buyurdu ki: "Ey edebden ürkmüş hayvanlar! Teâlev de! Teâlev de!"*

"Rab", esmâ-i ilâhiyyeden bir isimdir; mâlik ve sâhib ve seyyid ve mürebbî ma'nâsınadır. "Edeb", âdet ve kāide ve salâh-ı nefs ma'nâsınadır. *Kāmûs*'da zarâfet ve usluluk ki, nâs ile kavlen ve fiilen lutf-ı muâmele etmekden ibârettir. Ve sonraları bâis-i te'dîb olduğu için ulûm-ı arabiyye ve eş'âra "edeb" ıtlâk ettiler. Burada "âdet" ve "kāide" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Âlemlerin mürebbî-i hakîkîsi olan Hak Teâlâ hazretleri, insanlık kāidesinden ve âdetinden ürkmüş olan insan sûretinde ve hayvan sîretinde olan ehl-i ne-

fis hakkında, Habîb-i Ekrem'ine hitâben buyurdu ki: "Ey Resûl-i Ekrem'im, bu ehl-i nefse nidâ edip, de ki: "Ey edebden ürkmüş olan hayvanlar gelin, gelin!" Ma'lûmdur ki, Kur'ân-ı Kerîm'de "teâlev" hitâbını hâvî olan âyetler müteaddiddir; birisi umûm insanlara hitâbdır ki, yukarıda zikr olundu. Birisi dahi ehl-i kitâb olan Mûsevîler'e ve nasrânîlere hitâbdır ki, sûre-i Âl-i İmrân'da vâki'dir, o da budur: قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ Ya'ni, "Ey Resûlüm de ki: Ey ehl-i kitâb, bizim ile sizin aranızda müsâvî olan kelimeye geliniz ki, Allâh'dan başkasına ibâdet etmeyiz ve bir şeyi O'na şerîk tutmayız ve ba'zımız, ba'zımızı Allâh'dan gayri erbâb ittihâz etmeyiz!" (Âl-i İmrân, 3/64) Yahûdilerin ve nasrânîlerin hayvan sîretinde ehl-i nefis olup olmadıklarını vakāyi'-i târihiyyeyi insâf dâiresinde muhâkeme edenler bilirler. Yahûdîlerin nasrânîlere yaptıkları zulüm *Mesnevî-i Şerîf*'in I. cildinde geçdi; ve nasrânîlerin gerek yahûdîlere ve gerek müslümanlara karşı yaptıkları zulümler ve haksızlıklar meydandadır.

گر نیایند ای نبی غمگین مشو　　　ز آن دو بیتمکین تو پر کین مشو

2005. *"Eğer gelmezlerse ey Nebî gamgîn olma, o iki temkînsizden sen pür-kîn olma!"*

"Ey Resûl-i Ekrem'im o ehl-i kitâbdan olan Mûsevîler ve nasrânîler senin da'vetine icâbet edip gelmezlerse gam çekme, kāide-i insâniyyete karşı temkînsiz olan o iki tâifeye kin tutma!" Ya'ni, فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (Âl-i İmrân, 3/64) "Eğer yüz çevirirlerse, şâhid olun muhakkak biz müslümanlarız deyiniz." Bu âyet-i kerîme, yukarıki âyet-i kerîmenin mâba'di olup, bu beyt-i şerîfde bu ma'nâya işâret buyurulmuşdur.

گوش بعضى زين تعالوها كرست　　　هر ستورى را صطبلى ديگرست

2006. *Ba'zı kimselerin kulağı bu "Teâlev"lerden sağırdır; her bir hayvanın başka bir ahırı vardır.*

"Istabl", hayvan ahırı ma'nâsınadır. "Ahır"dan murâd, her bir ferdin nâsiyesinden tutup çeken Rabb-i hâssının müntehâsıdır. O Rabb-i hâss onun mazharı olduğu ism-i ilâhîdir. Binâenaleyh esmâ-i ilâhiyye hâssıyetlerinin ihtilâfına mebnî, onların mazharları arasında da ihtilâf olur. Eğer bir kimse mazhar-ı ism-i Hâdî değil ise, bu "Teâlev"lerden, ya'ni, "Gelin!" nidâsını duymakdan sağır olur. Ona karşı en mukni' sözler bile aslâ te'sîr etmez ve kendi fikrinden ve revişinden dönmez.

منهزم گردند بعضی زین ندا   هست هر اسبی طویلهٔ او جدا

2007. *Ba'zısı bu nidâdan münhezim olurlar, her bir atın ayrı tavîlesi vardır.*

Ba'zıları bu nidâdan münhezim olurlar. "Münhezim", yorulmuş asker tâifesi ma'nâsınadır. Ya'ni, "Nefsânî olan insanların bir kısmı bu "teâlev" nidâsından ürküp kaçarlar. Zîrâ bu Arab atı mesâbesinde olan nefsânîlerin ayrı ayrı tavîleleri, ya'ni, uzun ve kalın ipleri vardır." "Tavîleler"den murâd, onların Rabb-i hâssları olan ism-i ilâhîdir ki, onları nâsiyelerinden tutup, kendi müntehâlarına çeker. Hâdî isminin müntehâsı cennet ve Mudil isminin müntehâsı da cehennemdir. Binâenaleyh onlar erbâb-ı müteferrika ashâbındandır, aslâ ittihâda yanaşmazlar. الناس معادن كمعادن الذهب والفضة Ya'ni, "Nâs altın ve gümüş ma'denleri gibi ma'denlerdir" hadîs-i şerîfinde insanlar arasındaki bu tefâvüte işâret buyurulmuşdur.

منقبض گردند بعضی زین قصص   ز انکه هر مرغی جدا دارد قفص

2008. *Bu kıssalardan ba'zıları munkabız olurlar; zîrâ ki her bir kuş ayrı kafes tutar.*

"Bu kıssalar"dan murâd, ya Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr olan ibret-âmîz kıssalardır veyâhud bu *Mesnevî-i Şerîf*'de hikemiyâta ve ledünniyâta müstenid olan kıssalardır. "Kuş"dan murâd, ervâhdır; "kafes"den murâd, mazharı olduğu ism-i ilâhînin dâiresidir. Ya'ni, "Ehl-i inkâr Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr olan ibret-âmîz kıssalardan munkabız olurlar ve sıkılırlar veyâhud zekâ-yı fıtrîden mahrûm olan bir tâife ve kaba sofular bu *Mesnevî-i Şerîf*'de zikr ettiğimiz kısas-ı ârifâneden zevk alamayıp munkabız olurlar. Zîrâ her rûh, mazhar olduğu bir ism-i ilâhînin dâiresinde mahsûr kalmışdır." Erbâb-ı müteferrika ashâbındandırlar ve ashâb-ı ittihaddan değildirler. Nitekim âyet-i kerîmede ءَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ya'ni, "Erbâb-ı müteferrika mı hayırlıdır, yoksa Vâhid-i Kahhâr olan Allâh Teâlâ mı hayırlıdır?" (Yûsuf, 12/39) buyurulur.

خود ملایك نیز ناهمتا بدند   زین سبب بر آسمان صف صف زدند

2009. *Muhakkak melekler dahi nâ-hemtâ oldular; bu sebebden dolayı gökde saf saf oldular.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Sâffât'da vâki' وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ Ya'ni, "Biz meleklerden her birimizin bir makām-ı ma'lûmu vardır ve biz muhakkak makāmlarımızda saf saf dururuz ve biz muhakkak tes-

bîh ve takdîs ediciyiz" (Sâffât, 37/164-166) âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Kafesleri ayrı olan ervâh yalnız insanların ervâhı değil, melekler dahi yekdîğerine nazaran bî-hemtâ, ya'ni, nâ-cins ve bî-misildirler; zîrâ onların mazhar ol[dukları] esmâ-i ilâhiyye arasında da tefâzul ve tefâvüt vardır. Bunlardan bir kısmı unsurî olup, Âdem'e serfürû ve itâatla mükelleftirler, bunlara "melâike-i süflâ" dahi derler. Bir kısmı melâike-i nûriyyûndur ki, onlar anâsırın bulunmadığı fezâda mütekevvin olan ervâh-ı ulviyyedir. Bunlar anâsırdan mürekkeb olan ecrâm ile münâsebetdâr olmadıkları cihetle Âdem'e serfürû ve secde ile me'mûr olmadılar ve bunların arasında da bî-nihâye merâtib ve makāmât vardır ki, onları Hak Teâlâ bilir.

کودکان گر چه به یك مکتب درند — در سبق هر یك ز یك بالاترند

2010. [2017] *Çocuklar gerçi bir mekteb içindedirler, derste her biri birinden daha yukarıdır.*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki beyitlerde mezkûr olan mahlûkāt-ı ilâhiyye arasındaki tefâvüt ve tefâzulun temsîlidir. Ya'ni, "Nâkıs insanların ilimleri derecât üzerine olup, birinin ilmi, dîğerinden daha ziyâdedir."

مشرقی و مغربی را حسهاست — منصب دیدار حس چشم راست

2011. *Maşrıka ve mağribe mensûb olanlar için hisler vardır; mansıb-ı dîdâr hiss-i basar içindir.*

Bu beyt-i şerîfde muhtelif nukāt-ı nazara işâret buyurulur; zîrâ evliyâullâh "cevâmiu'l-kelim"dir.

1. "Gerek şarklı ve gerek garblı olsun her insanın havâss-i hamse-i zâhire ve bâtınesi vardır. Bu hislerin içinde dîdâr ve görmek mansıbı hiss-i basar içindir."

2. Vücûd-ı insânîde şürûka ve tulû'a mensûb olan hissiyât-ı rûhâniyye ve ma'neviyye ve akvâle mensûb olan hissiyât-ı cismâniyye vardır. Ve bunların vazâifi ve merâtibi ayrı ayrıdır. Nitekim ve havâs içinde müşâhede mansıbı hiss-i basar içindir ve müşâhede dîğer havâssin şânından değildir.

3. Bu âlemde maşrikî, ya'ni, erbâb-ı hidâyet ve ehl-i rûh olanlar ile mağribî, ya'ni, erbâb-ı dalâlet ve ehl-i nefs olanların ayrı ayrı idrâkleri vardır ve hiçbirisi hakāyık-ı eşyâyı müşâhede edemez.

Dîdâr ve müşâhede, hiss-i basar mertebesinde olan insân-ı kâmile mahsûsdur. Nitekim *Gülşen-i Râz* sâhibi Mahmûd Şebisterî hazretleri şöyle buyururlar. Beyit:

عدم آینه عالم عکس و انسان — چو چشم عکس در و شخص پنهان

تو چشم عکس و او نور دیده است — به دیده دیده را دیده دیده است

جهان انسان شد و انسان جهان — از این پا کیزه تر نبود بیان

"Adem âyîne, âlem aks ve insan aksin gözü ki, onda şahıs gizlidir.Sen bir aksin gözüsün ve o, gözün nûrudur; gözü bir göz ile göz görmüşdür. Cihân insan ve insan da bir cihân-ı azîm oldu. Bundan daha açık bir beyân olmaz!"

Ve Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar: فيسمى هذالمذكور انسانا وخليفة فأما انسانيته فالعموم نشأته وحصره الحقائق كلها وهو للحق بمنزلة انسان العين من العين الذى به يكون النظر وهو المعبر عنه بالبصر فلهذا سمى انسانا فإنه به نظر الحق الى خلقه فرحمهم Ya'ni, "Bu mezkûr, "insan" ve "halîfe" tesmiye olundu. Onun insâniyetine gelince, onun neş'etinin umûmundan ve hakāyıkın kâffesini hasr edici olduğundan dolayıdır. Ve o kendisiyle nazar vâki' olan gözden, Hak için gözbebeği menzilesindedir; ve basar ile muabberün-anh olan odur. İşte bunun için "insan" tesmiye olundu; zîrâ Hak, onunla halkına nazar eyledi ve onlara rahmet etti."

صد هزاران گوشها گر صف زنند — جمله محتاجان چشم روشنند

2012. *Yüz binlerce kulak eğer saf vursalar, çeşm-i rûşene muhtâçdırlar.*

"Kulakları sağlam olup, gözleri görmeyen yüz bin kimse bir yere toplansa, hepsi bir gözlüye muhtâç olur." Ve kezâ halk-ı âlem kulak mesâbesinde olup yalnız Hakk'ın vücûdunu işitirler, görmezler. Ba'zıları bu habere inanır ve ba'zıları inanmaz. Binâenaleyh onların cümlesi gözbebeği mesâbesinde olan enbiyâya ve onların vârisleri bulunan evliyâya muhtâçdırlar. Nitekim I. cildde vâki' 2967 numaraya müsâdif, خود جهان آن يك كسست او ابلهست ["O cihânda sâdece tek kimsedir o eblehdir"] beyt-i şerifinde bu ma'nâ beyân buyurulmuş idi.

باز صف گوشها را منصبی — در سماع جان و اخبار و نبی

2013. *Canın ve ihbârının semâ'ında kulaklar sınıfının dahi bir mansıbı vardır.*

"Canın kelâmı"ndan murâd, kelâm-ı Hak'dır ve "ihbâr-ı nebî"den murâd, ahâdîs-i nebeviyyedir. Ya'ni, kelâm-ı ilâhîyi ve ahâdîs-i nebeviyyeyi dinlemek husûsunda da kulaklar sınıfının bir mansıbı vardır ve dinlemek ve işitmek kulakların hâssasıdır.

صد هزاران چشم را آن راه نیست　　　هیچ چشمی از سماع آگاه نیست

2014. *Yüz binlerce göze o yol yokdur, hiçbir göz işitmekden âgâh değildir.*

Yüz binlerce göz, kulakların vazîfesini göremez; zîrâ göz, işitmek ve dinlemek hâssasına karşı yabancıdır.

همچنين هر حس يك يك مي‌شمر　　　هر يكى معزول از آن كار دگر

2015. *Böyle her hissi bir bir say, her birisi dîğerin kârından ma'zûldür.*

Havâss-i hamse-i zâhire ve bâtıneden her birisini böyle yekdîğeriyle mukāyese et, her birisini dîğerinin vazîfesine karşı yabancı görürsün.

پنج حس ظاهر و پنج اندرون　　　در صفاند اندر قيام الصافون

2016. *Pes hiss-i zâhir ve beş bâtın, sâffûn kıyâmında safdadırlar.*

Sırası düştükçe dîğer mahallerde de îzâh olunduğu üzere vücûd-ı beşerde beşi zâhir ve beşi bâtın olmak üzere on his vardır ki, bunlara "meşâir-i aşere" dahi derler. Zâhirîsi: "İşitme", "görme", "koklama", "tatma" ve "tutma" kuvvetleridir. Bâtınîsi: "Hiss-i müşterek", "hayâl", "vâhime", "fikir" ve "hâfıza" kuvvetleridir. Bunların mâdûnunda kuvve-i bâise ve kuvve-i fâile ve kuvve-i şehevânî ve kuvve-i gazabî gibi daha birçok kuvvetler vardır. Her kuvvet kendi vazîfesinde ve makāmında saf saf kāimdirler ve hiçbiri kendi vazîfesini ve makāmını tecâvüz edemez. "Melek", kuvvet ve şiddet ma'nâsına olduğu cihetle gerek vücûd-ı insânîdeki bu kuvâ ve gerek avâlim-i şehâdiyyenin tedbîr-i umûruna me'mûr olan kuvâ hep bir hakîkatdir; zîrâ vücûd-ı hakîkînin, hakîkat-i muhammediyye mertebesinden tenezzülü yine o mertebede sâbit olan sıfat-ı kudretin zâhiri, ya'ni, kuvâ ile vâki'dir. Zîrâ vücûdda kudret ve kuvvet olmayınca irâde ettiği şeyin îcâdı mümkin olmaz. Allâh Teâlâ hazretleri, ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ (Zâriyât, 51/58) ["Şüphesiz, güç ve kuvvet sâhibi olan"]dır. Ve kudret, sıfât-ı sâire gibi vücûd-ı hakîkînin şuûnâtından bir şe'n olduğu cihetle zâtının gayri değildir. Bu beyt-i şerîfde dahi yukarıda 2011 numaralı beyt-i şerîfin îzâhında zikr olunan âyet-i kerîmeye işâret buyurulmuşdur.

هر كسى كو از صف دين سركشست　　　مى‌رود سوى صفى كان واپسست

2017. *Her bir kimse ki o, dîn safından serkeşdir, bir saf tarafına gider ki o geridir.*

"Dîn", Allâh tarafından vaz' olunan şer' ve kānûn; ve kul tarafından zâhiren ve bâtınen inkıyâd ma'nâsınadır. Zâhiren inkıyâd, kitâbullâhda mezkûr olan emr ve nehy dâiresinde harekettir. Bâtınen inkıyâd, Allâh'ın ve Resûl'ünün hükmünü tasdîk ve kabûl husûsunda nefsinde sıkıntı ve darlık kalmamakdır. Nitekim sûre-i Nisâ'da vâki' âyet-i kerîmede فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِى أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (Nisâ, 4/65) Ya'ni, "Rabb'in (celle şânühû) hakkı için onlar beyinlerde ihtilâf ettikleri şeyde sana hüküm ettirip, sonra o hükümden nefislerinde sıkıntı bulmamak şartıyla sana zâhiren ve bâtınen inkıyâd etmedikçe îmân etmezler" buyurulur. Zîrâ yalnız zâhiren inkıyâd kâfî olaydı münâfıkların a'mâl-i zâhiriyyelerinin de kıymeti olurdu. Binâenaleyh îmân-ı kâmil zâhiren amel ile berâber bâtınen dahi o amelleri kabûl ve icrâda nefsi sıkıntı ve kerâhet duymamakdır. Vâris-i ulûm-ı nebevî olan insân-ı kâmilin beyân buyurduğu ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i ilâhiyye, kitâbullâhın maânî-i zâhire ve bâtınesini tefsîr ve îzâh olduğundan, nâkıs olan insanların onlara karşı vâki' i'tirâzâtı dahi dîn hakkında serkeşlikden ibârettir. Binâenaleyh her kim bu verese-i peygamberîye inkıyâddan, yüz çevirse dahi dîn safında geriye gider. Ulemâ-i zâhir bu hâlin numûnesidir ki, bir sözleri dîğerini nakz eder. Hind nüshalarında "vâ-pesest" yerine "nâ-hoşest" muharrerdir. "Nâ-hoş olan saf tarafına gider" demek olur.

تو ز گفتار تَعالَوْا کم مکن　　　کیمیای بس شگرفست این سخن

2018. *Sen "Teâlev!" sözünden nâkıs etme, bu söz çok azîm kimyâdır!*

Ey vâris-i nebevî olan insân-ı kâmil, mâdemki Peygamber'in vârisisin ve Hak Teâlâ Peygamber'ine "Teâlev" de!" buyurdu, sen dahi nâkısları "Teâlev!" ya'ni, "Aşağıdan yukarıya gelin!" nidâsıyla çağır, bu sözü ve bu nidâyı kesme! Zîrâ bu söz, bakır mesâbesinde olan nâkısları altın gibi kâmil yapmak için pek büyük bir iksîrdir ve kimyâdır.

گر مسی گردد ز گفتارت نفیر　　　کیمیا را هیچ از وی وامگیر

2019. *Eğer bir bakır senin sözünden nefret edici olursa, kimyâyı aslâ ondan geri tutma!*

Eğer o bakır mesâbesinde olan bir nâkıs, senin beyân ettiğin hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeden ve da'vetinden nefret edip seni inkâr eder ise, aslâ küsme; "Teâlev!" kimyâsını tekrâr tekrâr o nâkısa arz et! Senin iksîr gibi olan nazarın berekâtıyla, bir zaman sonra belki ona te'sîr eder.

این زمان گر یست نفس ساحرش   گفت تو سودش کند در آخرش

2020. *Şimdi onun sihirbâz olan nefsi sağırdır; senin sözün sonunda ona fâide eder.*

Senin münkirin olan nâkıs, sihirbâz olan nefsinin hükmü altındadır ve nefis ise hakîkate karşı yabancı ve Hakk'a da'veti işitmekden sağırdır; da'vetin tekerrür ederse, senin sözün bir gün olur, ona fâide eder.

قُلْ تَعَالَوْا قُلْ تَعالَوْا اى غلام   هين كه ان اللّه يدعو بالسلام

2021. [2027] *Ey gulâm "Teâlev" de, "Teâlev" de! Âgâh ol ki, muhakkak Allâh selâma da'vet eder.*

"Ey gulâm", ta'bîriyle insân-ı kâmilin abd-i mahz olduğuna işâret buyurulur. Abd-i mahz kendi nefsinin dünyevî ve uhrevî murâdâtından geçip, Hakk'ın irâdesi dâiresinde hareket eden kimseye derler. Mürşidlik ancak böyle bir kimse için tahakkuk eder. Zîrâ sıfât-ı nefsâniyyeden tamâmiyle temizlenmiş olmayan kimse derece-i velâyet ve keşfe eremez. Eğer böyle bir kimse irşâda kıyâm ederse, mürîd ittihâz ettiği kimseleri aldatmış olur. Ve من غشنا فليس منا ya'ni, "Bizi aldatan bizden değildir" hadîs-i şerîfi mûcibince, ehl-i hidâyet olmakdan uzaklaşır. Binâenaleyh, وَاللّٰهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ Ya'ni, "Allâh Teâlâ dârüsselâma da'vet eder" (Yûnus, 10/25) âyet-i kerîmesi muktezâsınca "Teâlev" hitâbıyla halkı Hakk'a da'vete ehil olan zevât ancak abd-i mahz makāmında olanlardır. Başkalarının irşâd ve riyâset da'vâsına hakkı yokdur.

خواجه باز آ از منی و از سری   سروری جو کم طلب کن سروری

2022. *Efendi, benlikden ve başlıkdan geri gel, bir server ara, reislik taleb etme!*

Bu beyt-i şerifde "cem'ü'l-cem'" makāmına gelmezden evvel, halkı irşâda kıyâm edenler ile, ilm-i zâhiri vusûl-i maksada kâfî gören ulemâ-yı zâhireye işâret buyurulur. "Ey efendi enâniyetden ve riyâsetden vazgeç ve geri dön! Seni o benlikden ve halkı Hakk'a da'vet ediyorum diye nefsine da'vet etmekden vazgeçirecek bir mürşid-i hakîkî ara! Baş olmak hevesinden vazgeç!" Ma'lûmdur ki, zamânımızdaki ehl-i tarîkın çoğunun nokta-i nazarı mürşidinden bir hilâfet almakdır. Çok yalancı şeyhler vardır ki, malına veyâ rütbesine veyâ dîğer bir menfaat istihsâline tama'an birtakım ehl-i nefis kimselere hilâfet vermişler ve Hak yolunu mel'abe-i sıbyâna çevirmişlerdir.

اعتراض کردن معترضی بر رسول علیه السلام بر امیر کردن آن هُذَیْلی

O Hüzeylî'yi emîr etmesi üzerine bir mu'terizin Resûl (a.s.)a i'tirâz etmesi.

چون پیمبر سروری کرد از هذیل　　از برای لشکر منصور خیل

2023. *Vaktâki Peygamber mansûr olan atlı asker için Hüzeyl'den bir reîs yaptı.*

"Hayl", atlı asker ma'nâsınadır.

بو الفضولی از حسد طاقت نداشت　　اعتراض و لا نسلم بر فراشت

2024. *Bir bü'l-fuzûl hasedden tâkat tutmadı, i'tirâz ve "lâ-nüsellim" kaldırdı.*

"Bü'l-fuzûl", geveze, boşboğaz ma'nâsınadır. "Lâ-nüsellim", "münkād olmayız" ma'nâsına terkîb-i Arabî'dir. Ya'ni, "O atlı askerin içinden bir boşboğaz, o Hüzeyl kabîlesinden bulunan delikanlılının askere kumandan olmasını çekemedi ve hased edip, i'tirâz ve "lâ-nüsellim" bayrağı kaldırdı."

خلق را بنگر که چون ظلمانی اند　　در متاع فانئ چون فانی اند

2025. *Halka bak ki nasıl zulmânîdirler, bir metâ'-ı fânî içinde nasıl fânîlerdir.*

Ya'ni, "Sen şu insanlara bak ki, sıfatları muzlim ve karanlık olan nefse mensûbdurlar. Fânî bir metâ'-ı dünyâ olan huzûzât-ı nefsâniyyeleri içinde nasıl fânî ve müstağrak olmuşlardır." Nûrânî olan rûhlarının sıfatlarından gāfil ve hayât-ı bâkıye-i rûhdan nasıl câhil kalmışlardır!

از تکبر جمله اندر تفرقه　　مرده از جان زنده اندر مخرقه

2026. *Tekebbür cihetinden cümle tefrika içindedir; candan ölmüş mihraka içinde diridirler.*

"Mihraka", *Gıyâsü'l-Lügāt*'de *Letâif*'den ve *Sarrâh*'dan naklen tahta kılıç ve oyun âleti ma'nâsına gösterilmişdir; ve bu ma'nâ cenâb-ı Pîr efendi-

mizin murâd,-ı şerîflerine muvâfık görünür; zîrâ metâ'-ı dünyâ oyun âletlerinden başka bir şey değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Kadın, altın ve gümüş ve at ve koyun gibi hayvânât-ı ehliyye sürüleri ve ekinlerin fânî olan metâ'-ı dünyâdan olduğu" [Âl-i İmrân, 3/14]ve hayât-ı dünyânın dahi, إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ["Dünyâ hayâtı oyun ve eğlencedir"] (Muhammed, 47/36) âyet-i kerîmesinde oyun ve lehv olduğu mezkûrdur.Ve bu ma'nânın yukarıki beyt-i şerîfe de şiddet-i râbıtası vardır; hulâsa-i ma'nâ budur: "Halk-ı cihânın insân-ı kâmilden ayrılıkları, hep nefislerindeki tekebbür cihetindendir. Onlar cân-ı âlem olan insân-ı kâmile karşı ölmüşlerdir ve oyundan ibâret olan hayât-ı dünyâda oyun âletleri olan metâ'-ı fânî içinde diri ve fa'âl bir haldedirler."

این عجب که جان به زندان اندرست　　و آنگهی مفتاح زندانش به دست

2027. *Bu acebdir ki, can zindan içindedir ve ondan sonra zindanın anahtarı onun elindedir.*

"Taaccüb olunur ki, cân-ı âlem olan insân-ı kâmil, zindân mesâbesinde olan bu âlem-i zulmânî içindedir; sonra da bu zulmânî olan âlem zindanının anahtarı o kâmilin elindedir." O kâmil elindeki anahtar ile , zindanın kapısını açıp, tabîat ve kesâfetin mahbûsu olan kimseleri, âlem-i nûrânîye çıkarır. Bu beyt-i şerifde الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر ya'ni, "Dünyâ mü'minin zindanı ve kâfirin cennetidir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

پای تا سر غرق سرگین آن جوان　　می‌زند بر دامنش جوی روان

2028. *O delikanlı ayaktan başa kadar necâsete garkdır; onun eteğine akıcı ırmak çarpar.*

Bi'l-asâle insân-ı kâmil olan Resûl-i Ekrem hazretlerine i'tirâz eden o delikanlı, ayaktan başa kadar necâset ve cîfe mesâbesinde olan dünyâya ve ahkâm-ı tabîata gark olmuşdur. Nitekim hadîs-i şerifde الدنيا جيفة و طالبها كلاب Ya'ni, "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibleri köpeklerdir" buyurulur. İnsân-ı kâmil, onun eteğine çarpıp akan bir ırmak gibi levsiyyât-ı nefsâniyyesini temizlemek için pek yakınındadır.

دائما پهلو به پهلو بی‌قرار　　پهلوی آرامگاه و پشت دار

2029. *Dâimâ yan yana kararsız olarak ârâm mahallinin ve penâh sâhibinin yanındadır.*

"Ârâm mahallin"den ve "penâh sâhibi"nden murâd, insân-ı kâmildir. "Pehlû-yi ârâm-gâh" "der pehlû-yi ârâm-gâh" takdîrinde olup edât-ı zarf olan "der" mahzûftur. Ya'ni, "O delikanlı dâimâ insân-ı kâmil ile yan yanadır, ârâm mahallinin ve penâh sâhibinin yanındadır. Böyle olduğu halde kalbi mutmain olmayıp kararsızdır; zîrâ i'tirâz, kalbin mutmain olmamasındandır. Her asrın insân-ı kâmiline karşı nâkıs insanların vaziyetleri de böyledir.

نور پنهانست و جست و جو گواه　　　　كز گزافه دل نمى‌جويد پناه

2030. [2037] *Nûr gizlidir ve cüst ü cû şâhiddir; zîrâ can ve gönül boş cihetden penâh aramaz.*

Cenâb-ı Pîr-i destgîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 41. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar: "Cümle nüfûsda aklın ve harf ve savtın verâsında bir şey ve bir âlem-i azîm olduğuna kanâat vardır. Görmez misin ki bütün halk mecâzibin ziyâretine giderler ve belki bu, odur, derler. Doğrudur, böyle bir şey vardır; fakat mahallinde galat etmişlerdir. O şey akla sığmaz, akla sığmayan her ne ise odur. Her ceviz yuvarlaktır; fakat her yuvarlak ceviz değildir. Onun nişânı dediğimizdir. Filvâki' enbiyâ ve evliyânın bir hâli vardır ki, ifâdeye ve zabta gelmez. Lâkin akıl ve cân ondan kuvvet alır ve perverde olur. Etrâfını devr ettikleri mecâzîbde bu ma'nâ yokdur ve halleri tebeddül etmez ve onlar ile ârâm etmezler. Halbuki onlar, ârâm ettiklerini zannederler. Ben onlar için ârâm vardır demem. Nitekim vâlidesinden ayrılan bir çocuk, bir lahza başkasıyla oyalanır, çocuğun bu hâline ârâm demem, zîrâ galat etmişdir." Velhâsıl nûr-ı ilâhî, suver-i insâniyye altında gizlidir; her mü'min sâyesine ilticâ edip ârâm ve râhat için bir insân-ı kâmil arar. Bu arayıp tarama, böyle bir nûrun vücûduna şâhiddir. Zîrâ can ve gönül boş yere sığınacak bir yer aramaz."

گر نبودى حبس دنيا را مناص　　　　نى بدى وحشت نه دل جستى خلاص

2031. *Eğer habs-i dünyâ için menâs olmasa idi, ne vahşet olurdu, ne de gönül halâs isterdi.*

"Menâs", kaçıp sığınacak yer ve meferr ve melce' ma'nâsınadır. Ya'ni, "İnsanların böyle sûret-i insan içine gizlenen bir nûru aramaları, dünyâ habsi içinden kurtulmak için bir melce' aramalarından neş'et eder ve böyle bir menâs ve melce' dahi vardır. Bunun delîli gönüllerdeki vahşet ve sıkıntı ve bu sıkıntıdan kurtulmak arzûsudur." Binâenaleyh herhangi dîne sâlik olursa olsun, kendi âlemlerinin etrâfında dolaşan ve onlardan istimdâd eden eşhâs,

bu halleriyle kendilerinin vahşet ve sıkıntı içinde bulunduklarını ve bir menâs aradıklarını gösterir; velâkin yanlış yerlere mürâcaat ederler. Mü'minlerin hâli de yukarıki beyt-i şerîfin îzâhında beyân olundu.

وحشتت همچون موکل میکشد   که بجو ای ضال منهاج رشد

2032. *Vahşetin müvekkel gibi çeker, der ki: "Ey yolunu şaşıran, hidâyetin geniş ve aydınlık yolunu ara!"*

"Minhâc" geniş ve aydınlık yol; "reşed", hayır ve rahmet ve hidâyet ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Senin içindeki vahşet ve sıkıntı müvekkel gibi seni çekip de der ki: "Ey zulmet-i tabîat içinde doğru yolu şaşırmış olan kimse, hidâyetin ve rahmetin geniş ve aydınlık yolu olan insân-ı kâmilin huzûrunu iste ve ara!"

هست منهاج و نهان در مکمنست   یافتش رهن گزافه جستنست

2033. *Geniş yol vardır ve mekmen içinde gizlidir, onu bulmak, boş aramağa mevkūfdur.*

"Geniş ve aydınlık hidâyet yolu olan insân-ı kâmilin huzûru her zamanda mevcûddur ve fakat mahall-i hafâda gizlidir. Boşu boşuna çok koşup aramağa mevkūfdur. Zîrâ sâlikde insân-ı kâmili tanıyabilecek kadar hiddet-i nazar yokdur. O sûret-i zâhireye ve söze kapılıp bir nâkısı kâmil zannederek etrâfında dolaşır, sonra anlar ki, aradığı şey onda yokdur. Dîğer birisine kapılır, onun da boş olduğunu anlar. Nihâyet araya araya bir gün Hakk'ın inâyetiyle huzûr-ı kâmili bulmak nasîb olur.

تفرقه جویان جمع اندر کمین   تو درین طالب رخ مطلوب بین

2034. *Tefrika kemînde cem'in tâlibidir; sen tâlibde matlûbun yüzünü gör!*

"Tefrika"dan murâd, ehl-i tefrikadır ki, insân-ı kâmil addiyle müteferrik kimselere başvuran tâliblerdir. "Bunlar her ne kadar zâhirde insân-ı kâmili bulamamış iseler de, bâtında cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz olan kâmilin tâlibidirler; fakat sen bu tâliblerin bu boş arayışlarında matlûb olan insân-ı kâmilin yüzünü gör!" Zîrâ matlûb olan kâmil, onların tâlibi olmasa, onlarda bu taleb ve arama aşkı olmaz idi. Ehl-i tefrika, esmâ-i müteferrikanın ve insân-ı kâmil "Allâh" ism-i câmi'inin mazharıdır. Binâenaleyh bu esmâ-i müteferrikadan herhangi birisine bak, onun zımnında ism-i câmi' olan "Allâh" ismini gör! Beyit:

Aşk odu evvel düşer ma'şûka, ondan âşıka
Şem'i gör ki yanmadan yandırmadı pervâneyi

Bu beyt-i şerîf çok gāmızdır, tafsîli müstakil bir risâle olur. Zikr olunan esaslar ehl-i zevk için kâfîdir.

مردگان باغ برجسته ز ین کان دهندهٔ زندگی را فهم کن

2035. *Bağın ölmüşleri kökten sıçramışdır, zîrâ o dirilik vericiyi fehm et!*

Ya'ni, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye bağı ve meclâsı olan bu âlem-i şehâdetde zuhûr eden efrâd-ı beşerin ölmüşleri ve gāfilleri, bu esmâ ve sıfâtın kökü olan "Allâh" isminden sıçramışdır ve her biri esmâ-i müteferrika-i ilâhiyyenin mazharıdır ve sûre-i Şûrâ'da vâki' فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتٰى Ya'ni, "Dost ancak Allâh'dır ve ölüyü dirilten ancak O'dur" (Şûrâ, 42/9) ve sûre-i Câsiye'de vâki' قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (Câsiye, 45/26) Ya'ni, "Ey Resûlüm de ki: Allâh sizi diriltir, sonra sizi öldürür, sonra sizi kıyâmet gününe toplar" âyet-i kerîmelerinde beyân buyurulduğu üzere Muhyî ve Mümît ve Câmi' isimleri gibi bilcümle esmâ-i müteferrikanın kökü ve aslı "Allâh" ism-i şerîfidir. İnsân-ı kâmil ise bu âlemde bu ism-i câmi'in mazharı olduğundan, ma'nâları ölmüş olan gāfilleri bu ismin hâssıyeti ve niyâbet-i ilâhiyye ile diriltir ve ilim ile ihyâ eder. Binâenaleyh sen bu âlemde niyâbet-i ilâhiyye ile o dirilik verici olan insân-ı kâmili anla!

چشم این زندانیان هر دم به در کی بدی گر نیستی کس مژده ور

2036. *Eğer müjdeci bir kimse olmasa idi, bu zindana mensûb olanların gözü ne vakit her an kapıya olurdu?*

"Eğer bu dar olan âlem-i kesâfetin hâricinde, âlem-i letâfet olduğu müjdesini veren enbiyâ ve evliyâ olmasa idi, bu âlem-i tabîat zindanında kalan ve esmâ-i müteferrika mezâhiri bulunan efrâd-ı beşerin gözü her ân bu âlem-i kesâfet kapısına dikilmiş olur mu idi?" Ve zemâne feylesofları tabîat fevkındeki ulûmun keşfi ile meşgūl olurlar mı idi?

صد هزار آلودگان آب جو کی بدندی گر نبودی آب جو

2037. *Eğer ırmağın suyu olmasa idi, yüz binlerce su arayan bulaşıklar ne vakit olurdu?*

"Su"dan murâd, ulûm-ı gaybiyye ve tabîat âleminin fevkındeki ulûmdur. "Cû", "ırmak"dan murâd, lisânlarından ulûm-ı gaybiyye cârî olan enbiyâ ve

evliyâdır. "Âlûdegân"dan murâd, sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyye ile mülevves olan efrâd-ı beşerdir. Ya'ni, "Eğer insân-ı kâmillerin lisân-ı şerîflerinden ulûm-ı gaybiyye suları cârî olmasa idi, sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyye ile mülevves ve encâs-ı tabîiyyeye bulaşmış olan birçok efrâd-ı beşer, bu ulûm-ı gaybiyyeyi anlamak merâkına düşerler mi idi?" Son zamanlarda ilm-i tasavvufu anlamak merâkına düşüp şark insân-ı kâmillerinin âsârını tercüme eden garb feylesofları ve müsteşrıkleri bu beyân-ı âlînin delîlidir.

بر زمین پهلوت را آرام نیست　　ز انکه در خانه لحاف و بستریست

2038. *Yer üzerinde senin yanının ârâmı yokdur, zîrâ ki evde, yorgan ve yatak vardır.*

"Bu arayıp taramanın misâli budur ki, sen toprak üzerinde yatdığın vakit, yan tarafına taşlar ve katı topraklar batar, rahatsız olursun; çünki evde, yumuşak yatağın ve yorganın var idi." Bunun gibi, senin rûhunun dahi, âlem-i letâfetde râhatı vardı. Bu cism-i kesîfe taalluku hasebiyle rahatsızlığa ve ıztırâba düştü, evvelki râhatını arar. Beyt-i Mısrî (k.s.):

Gökte uçarken seni indirdiler
Çâr unsur bendlerine vurdular
Nûr iken âdın Niyâzî verdiler
Şol ezel ki i'tibârın [kandedir?]

بی‌مقر گاهی نباشد بی‌قرار　　بی‌خمار اشکن نباشد این خمار

2039. *Kararsız, bir vakit makarsız olmaz; bu humâr, humâr-eşken olmaksızın olmaz.*

"Makar", ism-i mekândır; "gâh", vakit "gâhî" deki "yâ" vahdet içindir, "bir vakit" demek olur." Bî-karâr", herhangi bir şahsın sıfatıdır ve "kararsız kimse" demekdir. Ya'ni, "Kararsız olan herhangi bir kimse hiçbir vakit makarsız değildir. Zîrâ onun kararsız olmasının sebebi, kendisinin evvelce karâr ettiği bir mahal olmasıdır. Eğer evvelce karâr ve râhat ettiği bir yer olmasa idi, bulunduğu mahalli karargâh ittihâz ederdi" demek olur. Birinci mısrâ'ın ma'nâsı budur: "Humâr", sarhoşluktan sonra ârız olan sersemlik ve baştaki ağırlık; "humâr eşken", bu ağırlığı izâle edecek meşrûbât ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Zıd, zıd ile zâil olur; noksanın zıddı da kemâldir ve bu âlemin kāidesi ezdâdın birbirini ta'kîb etmesidir. Çünki bağ-ı âlem, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsıdır ve esmâ-i ilâhiyye ise mütekābil ve birbirine zıddır. Dâr ve

Nâfi' ve Kābız ve Bâsıt ve Hâdî ve Mudil ve Mâni' ve Mu'tî, ilh. gibi. Nitekim nûru zulmet ve zulmeti nûr ta'kīb eder. الأشياء تنكشف باضدادها ["Eşyâ zıtlarıyla münkeşif olur"] kāidesince zıd, zıddın inkişâfına sebebdir. Şu halde zıdlar sûretde birbirinden kaçar ise de, ma'nâda birbirinin tâlibidirler. Bunun gibi insân-ı kâmil ile insân-ı nâkıs sûretde yekdiğerine mu'teriz ve zıd iseler de ma'nâda yekdiğerinin tâlibidirler. Nitekim Arab'ın Resûl-i zîşân Efendimiz'e olan i'tirâzı da böyledir.

گفت نی نی یا رسول الله مکن　　　سرور لشکر مگر پیر کهن

2040. [2047] *Dedi: "Hayır, hayır yâ Resûlallâh, askerin kumandanını eksi ihtiyardan gayri yapma!"*

Hüzeylî'nin kumandanlığına i'tirâz eden Arab dedi: "Hayır, hayır yâ Resûlallâh, bulunduğumuz müfreze-i askeriyyenin kumandasını tecrübe-dîde eski bir ihtiyara tefvîz et!"

یا رسول الله جوان ار شیر زاد　　　غیر مرد پیر سر لشکر مباد

2041. *"Yâ Resûlallâh, eğer delikanlı arslan olarak doğdu ise de ihtiyar adamın gayri ser-asker olmasın!"*

هم تو گفتستی و گفت تو گوا　　　پیر باشد پیر باشد پیشوا

2042. *"Hem sen demişsindir ve senin sözün şâhiddir, pîşvâ ihtiyar olur, ihtiyar olur!"*

Bu beyt-i şerîf, mu'terizin sözleridir. "Pîşvâ" ve "muktedâ"nın ihtiyâr olmasını âmir olan hadîs-i şerîfe fakîr tesâdüf etmedim. Yedimdeki nüshalarda şurrâh-ı kirâmın hiçbirisi tarafından da nakl edilmemişdir. Belki böyle bir hadîs-i şerîf vardır; fakat hadîs-i şerîfin ma'nâsı hiçbir vakit mu'terizın iddiâsı gibi mutlak olmaz. Zîrâ akıllı ve âlim bir genç, akılsız ve câhil bir ihtiyardan efdaldir; ve aklı ve ilmi kâmil olmayan bir ihtiyar, çok yaşadığı müddetçe gördüğü vekāyi'den hisse almak ve tecrübe-dîde olmakdan uzakdır. Binâenaleyh aklen ve ilmen kâmil olan bir genç ile bir ihtiyar ictimâ' ettikleri vakit, elbet riyâsete ihtiyar lâyık olur; çünki onun aklı ve ilmi lehinde olduğu gibi, gördüğü tecrübeler de bu fazâile munzam olur. Fakat gencin akıl ve ilmi olmakla berâber, tecrübesi olmadığından bu ihtiyarın mâdûnunda kalır. Eğer böyle bir hadîs-i şerîf var ise, elbet bu ma'nâya mebnîdir. Mu'teriz sevk-i hamâkatla bunun da farkına varmamışdır.

یا رسول الله درین لشکر نگر   هست چندین پیراز وی بیشتر

2043. "*Yâ Resûlallâh, bu askere bak, ondan daha ziyâde bu kadar ihtiyar vardır!*"

زین درختان برگ زردش را مبین   سیبهای پختهٔ او را بچین

2044. "*Bu ağaçlardan onun sarı yaprağını görme, onun olmuş elmalarını topla!*"

O geveze Arab, hikmet deryâsı olan Resûl-i zîşâna aklınca hikmet öğretiyor; ihtiyarı ağaca, ağarmış saçını, sakalını sarı yaprağa ve efkârını ve reylerini de olmuş elmaya teşbîh ediyor. Kendini bilmez bî-edeblerin halleri de, insân-ı kâmilin huzûrunda böyledir. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da münderiçdir ki: "Bir gün esnâ-yı takrîr-i *Maârif*'de, Hz. Mevlânâ efendimiz "hum" (خم) lafz-ı Fârisîsini "hunb" (خنب) telaffuz buyurdu, o mecliste oturan bir şahıs: "Hudâvendigâr, "hunb" değil, ona "hum" derler!" dedi. Hz. Hudâvendigâr buyurdular: "Ey bî-edeb, ben o kadar bilirim; velâkin Şeyh Salâhaddîn böyle telaffuz buyururlar, ona mütâbaatı evlâ görürüm ve doğrusu onun buyurduğudur!"

برگهای زرد او خود کی تهیست   این نشان پختگی و کاملیست

2045. "*Onun sarı yaprakları muhakkak ne vakit boştur; bu olmuşluk ve kâmillik alâmetidir!*"

برگ زرد ریش و آن موی سپید   بهر عقل پخته میآرد نوید

2046. "*Sarı yaprak sakal ve o beyaz kıl, pişmiş akıl için müjde getirir!*"

"İhtiyarın kendi, ağaç ve sakal ve beyaz saçları sarı yaprak gibidir. Aklı meyveye müşâbih olup bu sakal ve o beyaz kıl, akıl meyvesinin olgunluğu müjdesini getirir."

برگهای نو رسیده سبزفام   شد نشان آن که آن میوه ست خام

2047. "*Yeni yetişmiş yeşil renkli yapraklar, onun nişanı oldu ki, o meyve hamdır.*"

"Ağaçların yeni zuhûr eden yeşil yaprakları, meyvesinin daha ham bir halde bulunduğuna işârettir; ya'ni, genç kimselerin efkârı ve reyleri hamdır," demek olur.

برگ بی‌برگی نشان عارفیست — زردئی زر سرخ رویی صیرفیست

2048. *"Bergsizlik bergi, ârifin nişanıdır, altının sarılığı sarrâfın kırmızı yüzlülüğüdür."*

"Berg", müteaddid ma'nâları vardır, burada "sıfat" ma'nâsınadır. "Sürh-rûyî", sürûrdan kinâyedir. "Sayrefî", umûr ve mesâlihde mutasarrıf ve kurnaz ve mütebassır ve kâr-güzâr adama ıtlâk olunur; "tasarruf" ve "tekallüb" ma'nâsındandır; ve para sarrâfına derler. Burada sarrâf ma'nâsınadır. Ya'ni, "Sıfatsızlık sıfatı, âriflik alâmetidir; zîrâ ârif kendisini hiçbir sıfatla mevsûf bilmez; belki bütün sıfât-ı kemâliyyeyi Hakk'a müfevvaz bilir ve kendisini bir emrin mâliki görmez ve zelîl ve müftekır görür; İşte bu kemâl-i irfân alâmetidir. Nitekim Allâh Teâlâ hazretleri Bâyezîd'e (k.s.) تقرب بما ليس عندى الذلة والإفتقار Ya'ni, "Bana benim indimde olmayan şey sebebiyle yaklaş, o da zillet ve iftikārdır" buyurdu. Binâenaleyh ihtiyarın sarı yaprak mesâbesinde olan saçı ve sakalı, kemâlinin ve irfânının alâmetidir. Zîrâ sarılık her vakit mezmûm değildir. Nitekim altının sarılığı sarrâfın yüzünü kızartır; ve yüz kızarması ve penbeleşmesi, gönüldeki sürûrun alâmetidir; ve gāyet sarı rengin kalblere sürûr verdiğine sûre-i Bakara'da vâki' âyet-i kerîme şâhiddir. Ma'lûmdur ki, bu sûrede vâki' "Öküz" kıssasında Mûsâ (a.s.)ın ümmeti, kesilecek öküzün rengini sordular. إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ Ya'ni, "Öküzün rengi gāyet sarı olsun ki, görenler onun renginden sürûr hâsıl etsinler" (Bakara, 2/69) cevâbını aldılar. Kıssanın tafsîli tefsîr kitablarındadır. Ve Mevlânâ Câmî hazretleri Fâtih Sultan Mehmed'in ihsân olarak kendisine gönderdiği sarı altınlar hakkında bu ma'nâda şu beyitleri söylemişdir.

درخشان رويشان چون نور لامع — زقرآن وصفشان صفراء فاقع

سرور انگيز دلها پريشان — تسر الناظرين در شان ايشان

"Nûr-ı lâmi' gibi yüzleri parlaktır, onların Kur'ân'dan vasıfları safrâ-i fâkı'dır. Perîşân gönüllerin sürûr-engîzidir; görenleri mesrûr eder âyet-i kerîmesi onların şânındadır."

آن که او گل عارضست او نو خطست — او به مکتبهای مخبر نو خطست

2049. *"O kimse ki, gül burada yanaklıdır, o yeni hatdır, o ma'rifet mekteplerinde yeni yazılıdır."*

"Ârız", yanak demekdir. Birinci mısrâ'daki "nev-hat", bir gencin yeni terleyen sakalından ve bıyığından kinâyedir. "Mahber", masdar-ı mîmîdir,

ilim ve ma'rifet ma'nâsınadır; ikinci mısrâ'daki "hat", yazı demekdir. "Gül-ârız" izâfet-i teşbîhiyyede kesre hazf olunmak sûretiyle yapılmış bir vasf-ı terkibîdir, "gül yanaklı" demek olur. Ya'ni, "O kimse ki gül yanaklıdır, onun sakalı ve bıyığı daha yeni terlemektedir; o ilim ve ma'rifet mekteplerinde yeni yazılıdır."

حرفهای خط او کژمژ بود   مزمن عقلست اگر تن میدود

2050. [2057] *"Onun yazısının harfleri eğri büğrü olur; eğer teni koşarsa, aklı müzmendir."*

"Kejmej", eğri büğrü; "müzmen", selâme vezninde "zemâne"den mef'ûldür, kötürüm ma'nâsınadır. "Yazı"dan murâd, efkâr ve mütâlaât ve reydir. Ya'ni, "Bir gencin re'yi ve fikri isâbetsiz ve eğri büğrü olur. Her ne kadar cismi çevik ve diri olursa da, aklı kötürümdür ve kâmil değildir."

پای پیر از سرعت ار چه باز ماند   یافت عقل او دو پر بر اوج راند

2051. *"İhtiyarın ayağı gerçi sür'atden geri kaldı, onun aklı iki kanat buldu evc üzerine sürdü."*

"Evc", her şeyin yukarısı ma'nâsınadır. Ya'ni, "İhtiyarın cisminde her ne kadar çeviklik yok ise de, onun aklı, birisi ilim ve ma'rifet, dîğeri tecrübe olmak üzere iki kanat buldu ve bu kanatlar ile her şeyin en yüksek derecesine uçtu ve ma'nâ âleminin yüksek derecelerinde pervâz etti."

گر مثل خواهی به جعفر در نگر   داد حق بر جای دست و پای پر

2052. *"Eğer mesel istersen, Ca'fer'e bak! Hak el ve ayak yerine, kanat verdi!"*

"Ca'fer"den murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in amucaları Ebû Tâlib'in oğlu ve imâm-ı Ali (k.v.) efendimizin büyük kardeşleridir. Ya'ni, "İki kanat ile ma'nâ âleminin yüksek derecelerinde uçmamın misâlini istesen Ca'fer b. Ebî Tâlib hazretlerinin kıssasına bak!" Kıssanın hulâsası şudur: Resûl-i Ekrem Efendimiz hicretin sekizinci senesi cumâde'l-ûlâ ayında Hâris b. Umeyr'i, mektûb-ı şerîfi ile Busrâ hükümdârına gördermiş idi. "Mûte" mevkiine vardığı vakit, kâfirlerden Şurahbîl ibn Amr el-Gassânî karşısına çıkıp Hz. Hâris'i şehîd etti. Bu elçiyi öldürmek vahşetine karşı Resûl-i Ekrem Efendimiz Zeyd b. Hârise'yi üç bin nefer ile oraya gönderdi ve buyurdu ki: "Eğer bu seferde Zeyd şehîd olursa, onun yerine Ca'fer b. Ebî Tâlib kumandan olsun; ve eğer bu da şehîd olursa, yerine Abdullâh b. Revâha'yı kumandan yapın; ve eğer

o da şehîd olursa, ehl-i İslâm kimi isterse kendilerine kumandan yapsınlar!" Seriyye hareket etti ve Şurahbîl vahşîsi dahi yüz bin kadar asker topladı. "Mûte" mevkiinde harbe tutuştular. Peygamber Efendimiz'in işâretleri vech ile Hz. Zeyd şehîd oldu; onu müteâkib düşman tarafından Ca'fer hazretlerinin evvelen bir kolu ve sâniyen dîğer kolu kesildi, ba'dehû kendisini şehîd ettiler. Sonra da Abdullâh b. Revâha şehîd oldu. Ehl-i İslâm Hâlid b. el-Velîd'i kumandan yaptılar. Şiddetli harp oldu. Çok düşman öldürdüler ve birçok ganîmet aldılar. İmâm Taberânî rivâyet eder ki: Resûl-i Ekrem hazretleri Abdullâh b. Ca'fer'e: هنيئا لك ابوك يطير مع الملائكة فى السماء Ya'ni, "Sana mübârek olsun, baban melâike ile berâber göklerde uçuyor" buyurdu. Süheylî (rahmetullâhi aleyh) buyurur ki: "Hz. Ca'fer'e verilen kanatlar kuş kanatları gibi tüylü bir şey değildir. Zîrâ insan sûreti bilcümle sûretlerden eşrefdir. "Kanatlar"dan murâd, sıfat-ı melekiyye ve kuvve-i rûhâniyyedir. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz dahi bu beyt-i şerîfi, yukarıki beyitde beyân buyurduğu kanatlara temsîlen zikretmiş olduklarından, Hz. Ca'fer'in kanatları dahi sıfat-ı melekiyye ve kuvve-i rûhâniyye olduğuna işâret buyurmuş olurlar. Ve bu bâbda birâz îzâhat da II. cildin 3556 numarasına müsâdif olan جعفر طيار را پر جاریه است ["Ca'fer-i Tayyâr için kanat câriyedir"] beytinde geçti.

بگذر از زر کین سخن شد محتجب　　همچو سیماب این دلم شد مضطرب

2053. *Altından geç ki, bu söz muhtecib oldu; bu gönlüm cıva gibi muztarib oldu.*

"Altın"dan murâd, hikemiyâta ve esrâr-ı ilâhiyyeye müteallık sözlerdir. Hz. Pîr efendimizin bu *Mesnevî-i Şerîf*'de latîf bir i'tiyâdları vardır. Bir muhâlifin sözünü nakl ederken, zât-ı şerîfleri tarafından muvâfık ma'nâlara intikāl buyururlar ki, birkaç beyt-i şerîfde dahi bu usûlü ta'kîb buyurmuşlardır. Ya'ni, "Ben muhâlifin sözlerini nakl ederken, hikemiyâta ve esrâra müteallık altın gibi azîz sözler söyledim. Daha da söyleyecektim, fakat bu sözler perde arkasına çekildi; benim beyân ve ifâdeye mâil olan gönlüm de cıva gibi çalkandı."

ز اندرونم صد خموش خوش نفس　　دست بر لب می‌زند یعنی که بس

2054. *İçimden yüz sâkit olan hoş nefes, elini dudağı üzerine vurur, ya'ni, kâfîdir, der.*

"Sâkit olan hoş nefes"den murâd, bâtın-ı şerîflerindeki letâifdir. "Dest berleb zeden", ya'ni, "elini dudağı üzerine koymak", sus, demekten kinâyedir...

Ya'ni, "Söyliyeceğim esrârı bâtınımdaki letâifim: "Sus, söyleme artık, yetişir!" işâretini verir."

خامشی بحرست و گفتن همچو جو بحر میجوید ترا جو را مجو

2055. *Susmak denizdir ve söylemek ırmak gibidir, bahr seni ister, ırmağı arama!*

İnsanın sükût hâli vâsi' bir deryâya benzer, meselâ deniz köpürür ve köpükleri yine içinde gāib olur. Bunun gibi insanın bâtınında da köpük misâli birtakım hâtıralar zâhir olur ve yine içinde gāib olur. Fakat söylemek ırmak gibidir; ırmak içine düşen çörçöpü, darlığından dolayı kenarlarına atıp zâhire ihrâç ettiği gibi, kelâm dahi havâtırı ızhâr eder; binâenaleyh seni bahr, ya'ni, sükût kendi tarafına istiyor ve çağırıyor. O tarafı ihtiyâr et, ırmak tarafı, ya'ni, kelâm tarafını arama!

از اشارتهای دریا سر متاب ختم کن و الله اعلم بالصواب

2056. *Deryânın işâretlerinden baş çevirme; hatm et ve Allâh doğruyu en çok bilicidir.*

Sükût deryâsının "Sus!" diye vâki' olan işâretlerinden baş çevirme, ona itâat ederek kelâmı hatm et ki, Allâh Teâlâ doğruyu ziyâde bilicidir; Ya'ni, mutasarrıf Hak'dır, sükût doğru ise seni susturur; ve söylemek doğru ise söyletir.

همچنین پیوسته کرد آن بی‌ادب پیش پیغمبر سخن ز آن سرد لب

2057. *O bî-edeb, Peygamber'in huzûrunda böylece o soğuk dudakdan, sözü muttasıl etti.*

O bî-edeb olan mu'teriz Arab, من سکت نجا ya'ni, "Sükût eden necât buldu" ve من کان یؤمن بالله والیوم الآخر فلیذکر اسم الله او لیصمت Ya'ni, "Kim ki Allâh'a ve âhiret gününe îmân etti ise Allâh'ın ismini zikr etsin, yâhud sussun!" emr-i Risâletpenâhîlerine itâat etmeyip Peygamber'in huzûrunda böylece bir sözü dîğerine yetiştirmek sûretiyle o tab'a bürûdet veren dudağından uzatdı durdu ve قل الخیر و الا فاسکت ya'ni, "Hayır söyle ve yoksa sus!" hadîs-i şerîfine muhâlefet etti.

دست میدادش سخن او بی‌خبر که خبر هرزه بود پیش نظر

2058. *Ona söz aldırdı, o bî-haberdir ki, nazar önünde haber herze olur.*

O mu'terize huzûr-ı Risâletpenâhîde söz söylemek fırsatı hâsıl oldu, fakat bu fırsatı pek fâidesiz kullandı; zîrâ o bîçâre mu'teriz, nazar-ı müşâhede önünde haberin ve ma'lûmât satmanın herze ve beyhûde olduğundan bî-haber idi.

این خبرها از نظر خود نایبست　　　بهر حاضر نیست بهر غایبست

2059. *Bu haberler muhakkak nazarlardan nâibdir, hâzır için değildir, gāib içindir.*

Bu haberler, gören kimsenin gördüğü şeyleri, görmeyenlere bildirmek için nâibdir, o görülen şeyin huzûrunda bulunanlar için değildir. Zîrâ bir şeyi gören kimseye o şeyin ihbârı abesdir. Binâenaleyh haberler, bir şeyi görmemiş ve onun huzûrundan gāib bulunmuş olanlar içindir.

هر که او اندر نظر موصول شد　　　این خبرها پیش او معزول شد

2060. [2067] *Her kim ki o nazara mevsûl oldu, bu haberler onun önünde ma'zûl oldu.*

Her kim mertebe-i keşfe vâsıl oldu, bu keşif haberlerine o kimsenin ihtiyâcı olmadı.

چون که با معشوق گشتی همنشین　　　دفع کن دَلاّلگانْ را بعد از این

2061. *Mâdemki ma'şûk ile hem-nişîn oldun, bundan sonra kılavuzları def' et!*

"Dellâle", "delâlet"den mübâlağa ile ism-i fâildir; "bir işe kılavuzluk vazîfesini îfâ eden kimse"ye derler. Ya'ni, "Ma'şûkun ve matlûbun olan şeye vâsıl olduktan sonra, kılavuza hâcet kalmadığı gibi, görülen bir şeye dahi, kılavuz mesâbesinde olan ihbârın ve kelâmın fâidesi yokdur."

هر که از طفلی گذشت و مرد شد　　　نامه و دلاله بر وی سرد شد

2062. *Her kim çocukluktan geçti ve erkek oldu, mektûb ve kılavuz onun üzerine soğuk oldu.*

"Çocukluk"tan murâd, mertebe-i sülûkde bulunan kimsedir; ve "erkek"ten murâd, sülûkünü itmâm edip, mertebe-i kemâle vâsıl olan zâtdır; "mektûb"dan murâd, hakāyık ve maârife müteallık kitâblar ve risâlelerdir; ve "kılavuz"dan murâd, mürşiddir. Ya'ni, "Tarîkatde sülûkünü itmâm edip, mertebe-i kemâle vâsıl olan kimse, müşâhede makāmına erişmiş olduğundan, artık bu müşâhede hakkında yazılmış olan kitâbları okumağa ve erbâb-ı müşâhededen bir mürşidin delâletine muhtâç olmaz; bunlar ona soğuk gelir."

نامه خواند از پی تعلیم را حرف گوید از پی تفهیم را

2063. *Mektûbu ta'lîm için okur, sözü tefhîm için söyler,*

Makām-ı müşâhedeye vâsıl olan bir zât, eğer müşâhedeye müteallık olan âsârı mütâlaa ederse, ehl-i sülûke ta'lîm için okur ve eğer söz söylerse, bu makāmın ahvâlini ehl-i sülûke tefhîm edip, onları teşvîk için söyler.

پیش بینایان خبر گفتن خطاست کان دلیل غفلت و نقصان ماست

2064. *Görücülerin önünde haber söylemek hatâdır; zîrâ o gafletin delîli ve bizim noksanımızdır.*

Müşâhede erbâbının önünde, onun gördüğü şeyleri haber vermek hatâdır ve abesdir. Zîrâ bu hâl, o haberi söyleyen kimsenin delîl-i gafletidir; ya'ni, söyleyen kimse, onun müşâhede erbâbından olduğunu bilmeyecek derecede gāfildir ve bu hâl bizim hâlimizin noksânından ileri gelir.

پیش بینایان خموشی نفع تو بهر این آمد خطاب أنصتوا

2065. *Görenlerin huzûrunda susmak senin nef'indir; "Ensıtû" hitâbı bunun için geldi.*

Ey gāfil, müşâhede ehli olan kâmillerin huzûrunda sâkit olarak oturmak, senin nef'ine ve fâidene sebeb olur. Zîrâ sükût, kendinde meziyet ve fazîlet görmemek alâmetidir. Ve kâmilin önünde böyle bir boşluk elbette bir fâideyi mûcib olur. Çünkü dolu bir kab içine bir şey konmaz. Kâmil kendinin huzûrunda bir boş kab mesâbesinde olan bir sâliki gördüğü vakit, onun kalbine nûr ilkā eder. İşte sûre-i A'râf'da vâki' وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ya'ni, "Kur'ân okunduğu vakit, onu dinleyiniz ve sâkit olunuz, merhamet olunmanız me'mûldür" (A'râf, 7/204) âyet-i kerîmesinde mezkûr olan "Ensıtû" hitâbı bu ma'nâyı tefhîm için geldi.

گر بفرماید بگو بر گوی خوش لیك اندك گو دراز اندر مكش

2066. *Eğer "Söyle!" diye emr ederse, hoş söyle, fakat az söyle, uzun çekme!*

Ey sâlik, eğer bir kâmil sana söyle diye emr ederse, söyliyeceğin sözü hoş ve latîf olarak söyle ve az söyle, uzatma!

ور بفرماید که اندك کش دراز همچنین شرمین بگو با امر ساز

2067. *Ve eğer "Biraz uzun çek!" diye emr ederse, böyle utangan olarak söyle, emre itâat et!*

Ve eğer o kâmil, "Söylediğin sözü uzat ve tafsîl et!" diye emr ederse, onun huzûrunda fesâhat ve belâgat ibrâz edeceğim diye, kendi akrân ve emsâlin arasında serbestçe konuştuğun gibi söz söyleme! Bir hükümdar huzûrunda "aman bir hatâ etmeyim" diye nasıl utanarak ve sıkılarak söylersen öyle söyle ve emre itâat et! Ve خير الكلام ما قل و دل ya'ni, "Sözün hayırlısı az olup, çok ma'nâya delâlet edendir" hadîs-i şerîfiyle amel et!

همچنان كه من درين زيبا فسون　　　با ضياء الحق حسام الدين كنون

2068. *Ben şimdi bu latîf füsûnda, Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn ile öyleyim.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde nâmına *Mesnevî-i Şerîf* ithâf buyurulan Hüsâmeddîn Çelebi (k.s.) hazretlerinin makām-ı müşâhede olduğuna işâreten buyururlar ki: "Ben bir müşâhede sâhibi bir kâmil olan Hakk'ın ziyâsı Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin huzûrunda bu zîbâ-füsûnda, ya'ni, bu *Mesnevî-i Şerîf'e* müteallık latîf ma'nâlarda, yukarıda zikr ettiğim kāide-i edebe riâyet etmekteyim." Ma'lûm olsun ki, Hz. Pîr'in bu beyânât-ı aliyyesi, hakîkatde ehl-i sülûke ta'lîmdir. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr'da* mezkûr olan şu vak'a bunun şâhididir: "Hz. Hudâvendigâr ekser-i eyyâmda Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin evine giderler idi. Bir kış gecesi, vakitsiz Çelebi'nin hânesine gitti. Kapı mesdûd, ashâbı cümleten uyumuş ve pek çok da kar yağmakta idi. Hz. Hudâvendigâr avdet buyurmayıp ashâba zahmet olmasın diye kapıyı da çalmadılar. Gündüze kadar ayak üzerinde durdular, mübârek başlarına karlar yağdı; gündüz olunca bevvâb kapıyı açıp, Hz. Hudâvendigâr'ın durduğunu ve ser-i mübâreklerine karlar yağdığını görerek, içeriye koştu ve Çelebi'ye haber verdi. Hz. Çelebi dışarıya çıkıp, Hudâvendigâr hazretlerinin ayağına kapanarak ve ağlıyarak özür diledi. Hz. Hudâvendigâr nüvâzişler buyurup, onların alnından öptü; ve hakîkatde bu ma'nen ta'lîmdir. Mürîdâna buyurdular ki: "Şeyh mürîdlerden müstağnî olmakla berâber, yine onlara bu siyâk üzere izzet ve hürmet eder. Mürîd için, şeyh hakkında bi-tarîki'l-evlâdır."

چون كه كوته مى كنم من از رَشَدْ　　　او به صد نوعم به گفتن مى كشد

2069. *Ben reşedden kısa ettiğim vakit, o beni yüz nevi' ile söylemeye çeker.*

"Reşed", doğru yolu bulup sülûk eylemek ve hayır ve rahmet ve hidâyet ma'nâlarınadır; burada "rahmet" ma'nâsı münâsibdir ve bu kelimeden *Mesnevî-i Şerîf* murâd, buyurulur; zîrâ bu *Mesnevî-i Şerîf* ibâdullâha rahmettir.

Ya'ni, "Ben bu *Mesnevî-i Şerîf*deki ma'nâları kısa söylediğim vakit, o beni türlü türlü tedâbîr-i fikriyye ile söylemek tarafına çeker ve nihâyet uzattırır."

ای حسام الدین ضیای ذو الجلال　　چونکه می‌بینی چه می‌جویی مقال

2070. *Ey Zü'l-Celâl'in ziyâsı olan Hüsâmeddîn, mâdemki görüyorsun, niçin*
[2077] *makāl istiyorsun?*

Ey Hüsâmeddîn Çelebi, mâdemki basar-ı basîretinle hakāyık-ı eşyâyı görüyorsun, niçin benden bu hakāyıka müteallık sözleri söylememi istiyorsun? Ben ise gören kimsenin önünde o görülen şeylerden bahs etmeyi istemiyorum.

این مگر باشد ز حب مشتهی　　اسقنی خمرا و قل لی انها

2071. *Bu, gālibâ müştehâ hubbünden ola! "Bana şarâb içir ve bana, muhakkak odur de!"*

Bu beyt-i şerifde Ebû Nüvâs'ın şu beyitlerine işâret buyurulur:

اَلاَ فأَسْقِنِي خمراً وقُلْ لِي انّها الْخَمْرُ　　ولا تَسْقِنِي سِرّاً اذا ما اَمْكَنَ الْجَهْرُ
وبُحْ باسمِ مَنْ أهْوَى ودَعْنِي عن الكُنَى　　فلا خَيْرَ فِي اللذّاتِ مِنْ دُونِها سِتْرُ

"Ey sâkî, âgâh ol, bana şarâb içir ve bana "İşte muhakkak bu şarâbdır de!" Ve cehren içirmek mümkin olduğu vakit, gizli içirme! Sevdiğimin ismini âşikâr et ve kinâye etmekden beni terk eyle! İmdi indinde örtü ve setr olan lezzetlerde hayır yokdur!"

Bu beyitlerdeki incelik budur ki: Şarâbı içen kimse gözü ile görüp, hiss-i basarı hisse-i zevkini alacak ve sâkî, "Bu içtiğin şarâbdır!" dediği vakit, kulağı da kendi hisse-i zevkini işitmekle alacak ve hiss-i zâikası da içerken tadını duyup, o da kendi hisse-i zevkini alacakdır. İşte bunların hepsi hubb-i müştehâdır. Cenâb-ı Pîr efendimiz Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye olan hubb-i müştehâsını, Ebû Nüvâs'ın bu beyitlerindeki hubb-i müştehâya teşbîh buyurup, derler ki: "Ey Çelebi, bilirim ki, sen benim söylediğim hakāyıkı görüyor ve biliyorsun; fakat bunları bana söyletmen, hiss-i sem'in dahi hisse-i zevkini almak içindir." Nitekim âtîde buyururlar:

بر دهان تست این دم جام او　　گوش می‌گوید که قسم گوش کو

2072. *Bu demde onun kadehi senin ağzının üzerindedir; kulak der ki: "Kulağın hissesi hani?"*

Ey Çelebi Hüsâmeddîn'im, şimdiki halde, müşâhede şarâbının kadehi, senin ağzının üzerindedir; fakat kulağın der ki; "Benim kulağımın ve kuvve-i sâmiamın hissesi hani?" İşte bu hubb-i müştehâdan dolayı, benim söylememi istersin.

قسم تو گرمیست نك گرمی و مست گفت حرص من ازآن افزونترست

2073. *Senin hissen harârettir; işte harâret ve sarhoşluk! "Benim hırsım ondan daha ziyâdedir!" dedi.*

Ya'ni, "Ey Çelebi Husâmeddîn'im, bu müşâhede şarâbından senin hissen harârettir ve hırsdır. İşte o müşâhede şarâbının harâreti ve hırsı ve sarhoşluğu, sende hâsıl olmuşdur; zîrâ gördüğünü söyletmek, o şarâbın verdiği harâretden ve hırsdan ve iştihâdandır. Hüsâmeddîn'im cevâben dedi ki: "Benim hırsım ve iştihâm gördüğümden bahs etmeğe doymamak derecesindedir!" Ma'lûm olsun ki, evliyâullâhın bir kısmı من عرف الله كل لسانه ya'ni, "Kim ki Allah'ı ârif oldu, lisânı kelîl oldu" hükmünce kendi müşâhedesinden sâkitdir. Binâenaleyh bu zevâtın maârif-i zevkiyyeleri kendi zâtlarında kalır. Ve bir kısmı da; من عرف الله طال لسانه ya'ni, "Her kim Allâh'ı ârif oldu, lisânı uzadı" hükmünce mütekellimdirler. Bu âlem-i keserât, âlem-i kelâm olmak i'tibâriyle, bu sınıf evliyâ, ibâdullâha rahmet-i kelâmiyye ile zâhir olduklarından, evvelki sınıftan mümtâzdırlar. Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî ve Hz. Mevlânâ ve Necmeddîn Kübrâ ve Ruzbihân Baklî ve Şeyh Sadreddîn Konevî ve Mevlânâ Câmî ve emsâli (kaddesallâhu esrârahum) hazarâtı bu sınıf mümtâzdandırlar. Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin cevâb-ı âlîleri dahi bu ma'nâyı ifâde eder.

جواب گفتن رسول عليه السلام اعتراض كننده را

Resûl (a.s.)ın i'tirâz ediciye cevâb söylemesi

در حضور مصطفای قند خو چون ز حد برد آن عرب در گفت و گو

2074. *Şeker huylu Mustafâ'nın huzûrunda bu Arab vaktâki güft ü gûda hadden götürdü.*

"Kand-hû" ta'bîriyle sûre-i Nûn'da vâki' وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ Ya'ni, "Ve sen ahlâk-ı azîm üzeresin!" (Kalem, 68/4) âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

آن شه وَ النَّجْمِ و سلطان عبس   لب گزید آن سرد دم را گفت بس

2075. *O "Ve'n-Necm" şâhı ve "Abese" sultânı o soğuk nefese dudak ısırdı, "Kâfi!" dedi.*

Ya'ni, "Ve'n-Necm" âyet-i kerîmesinde, üzerine kasem-i ilâhî vâki' olan o şâh ve "Abase ve tevellâ" âyet-i kerîmesinde zât-ı şerîfine hitâb ve itâb vâki' olan o sultân, o soğuk nefese, Ya'ni, sözü abes ve bârid olan o mu'terize dudak ısırdı ve: "Sus artık yeter!" buyurdu. *Arâisü'l-Beyân* tefsîrinde: "Necm ile murâd, ilhâm olunanların kalblerine vâki' olan bu ilhâmdır ki, sahâif-i guyûbdan kulûb ma'denlerine sâkıt olur" buyurulmuşdur. Ve *Tefsîr-i Kâşânî*'de: "Necm'den murâd, nefs-i Muhammediyye" buyurulmuşdur. Tafsîlât-ı sâire bu tefsîrlerdedir. Burada zikri, mûcib-i tatvîl olur. Ve "Abese" sûre-i şerîfesinin nüzûlüne sebeb budur ki: Kureyş müşriklerinin büyükleri, huzûr-ı Nebevî'ye gelmişler idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in onları İslâm'a da'vet buyurduğu bir sırada, Abdullâh ibn Mektûm hazretleri geldi. Gözleri a'mâ olduğundan huzzârı göremedi ve meclisin ehemmiyetini de takdîr edemedi. Resûl Efendimiz'in bu mühim meşgaleleri arasında tekrâr tekrâr: "Yâ Resûlallâh, Hak Teâlâ'nın sana ta'lîm ettiğinden, bana ta'lîm et!" diye nidâ edip sözlerini kesti. Bunun üzerine cenâb-ı Peygamber mübârek çehrelerini ekşitdi ve ondan yüz çevirdi. Hak Teâlâ Resûl-i Ekrem'e hitâb ve itâb edip, buyurdu ki: عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى Ya'ni, "Ona a'mâ geldikte yüzünü ekşitip çevirdi. Ne bilirsin, belki o müzekkâ ve mutahhar olur, yâhud va'zın ile müntefi' olur." (Abese, 80/1-4) Bu âyetin nüzûlünden sonra Efendimiz Ümmü Mektûm'a rast geldikçe: "Merhabâ yâ Abdullâh, Rabb'im senin için bana itâb etti!" diye hâtırını tatyîb buyurdu.

دست می‌زد بهر منعش بر دهان   چند گویی پیش دانای نهان

2076. *Onu men' için ağrı üzerine el vurdu; gizlinin bilicisi huzûrunda nice bir söylersin.*

O mu'teriz Arab Resûl-i Ekrem Efendimiz'in: "Sus artık yeter!" ma'nâsına olan dudak ısırma işâretinden anlamadığı için o Nebiyy-i zîşân, daha açık bir işâret olmak üzere mübârek elini kendi ağızları üzerine koydu ve bu işâret ile: "Ey geveze, ne zamâna kadar Hakk'ın esrârını bilen kimse önün-

de söz söylersin?" ma'nâsını murâd buyurdu. Ve bu cür'et birtakım humakā tarafından, her asırda vâris-i Nebevî olan insân-ı kâmillere karşı da yapılmakta olduğundan, Hz. Pîr efendimiz onlara hitâben âtîdeki ebyâtı îrâd buyururlar:

پیش بینا بردهٔ سرگین خشك   كه بخر این را به جای ناف مشك

2077. *"Misk göbeği yerine bunu satın al!" diye, görücünün önüne kuru gübre götürmüşsün.*

"Misk göbeği"nden murâd, vâridât-ı gaybiyye ve "kuru gübre"den murâd, muhâkemât-ı akliyyedir; zîrâ vâridât-ı gaybiyye indinde, muhâkemât-ı akliyye ve istidlâlât-ı fikriyye bu mesâbededir.

بعر را ای گنده مغزو گنده مُخ   زیر بینی بنهی و گویی كه اُخْ

2078. *Ey beyni ve iliği kokmuş, deve boklarını burnunun altına koyarsın ve dersin ki: Oh!*

"Ba'r", deve ve at ve koyun ve emsâli hayvanların boku ma'nâsına gelen "ba're"nin cem'idir. "Muh", dimâğ ve ilik ve her şeyin hulâsası demekdir. Burada yukarıki beyitde mezkûr olan ma'nânın dîğer bir temsîlidir.

اُخْ اُخی برداشتی ای گیج و گاج   تا كه كالای بدت یابد رواج

2079. *Bir oh, oh kaldırdın, ey sersem ve şaşı, tâ ki senin kötü metâ'ın revâç bula!*

"Gîç", perîşân ve perâkende ve sersem; ve "gâc", ahvel ve şaşı demekdir. Burada doğru görememekten kinâyedir. Ya'ni, "Ey insân-ı kâmile karşı i'tirâz koparan sersem ve eğri gören kimse, senin bir kötü metâ'dan ibâret olan istidlâlât-ı akliyyen revâç bulmak ve makbûl olmak için onları beğenip, "Oh, oh ne güzel mütâlaât!" dedin."

تا فریبی آن مشام پاك را   آن چریدهٔ گلشن افلاك را

2080. [2087] *Tâ ki o pâk olan meşâmmı, o eflâk gülşeninin otlamışını aldatasın!*

"Pâk olan meşâmm"dan murâd, rûh-ı musaffâ ve "eflâk gülşeni"nden murâd, a'yân-ı sâbitedir. "Ey gāfil, sen çürük reylerini, o musaffâ olan ve a'yân-ı sâbite âlemini mütâlaa eden insân-ı kâmili aldatmak için beyân ediyorsun öyle mi? Şaşarım aklına!"

حلم او خود را اگر چه گول ساخت　　خویشتن را اندکی باید شناخت

2081. *Onun hilmi gerçi kendisini câhil yaptı, kendini biraz tanımak lâzım.*

"O insân-ı kâmilin hilmi ve mülâyemet-i tab'ı, gerçi kendisini câhil yerine koyup, senin edebsizliği yüzüne çarpmadı, fakat âdem olan kimse de , biraz insâf edip, kendi haddini bilmek ve tanımak lâzım!" İşte ulûm-ı enbiyâ ve evliyâyı içtihâd ve istidlâlât-ı akliyye zannedip, kendi akl-ı nâkıslarıyla ölçen ulemâ-yı zâhirin hâli de böyledir.

دیگ را گر باز ماند امشب دهن　　گربه را هم شرم باید داشتن

2082. *Eğer tencerenin ağzı bu gece açık kaldı ise, kediye de hayâ tutmak lâzımdır.*

"Tencere"den murâd, kâmilin vücûdu ve "gece"den murâd, perde-i beşeriyyet, "kedi"den murâd, ma'rifet hırsızları olan nâkıslardır. Ya'ni, "Kâmilin vücûd-ı unsurîsi, perde-i beşeriyyet içinde açık kaldı ve tasarrufu ve tedbîr-i ma'nevîsi ile, o vücûd-ı unsurî ahkâmı örtülmedi ise, ma'rifet hırsızları olan nâkıslar da, hayâ edip, ondan çaldıkları hikem ve ma'rifeti ona satmamaları ve sükût etmeleri lâzımdır."

خویشتن گر خفته کرد آن خوب فر　　سخت بیدارست دستارش مبر

2083. *O feri güzel olan eğer kendisini uyumuş yaptı ise, pek uyanıktır, onun sarığını götürme!*

"O bâtınının revnakı güzel olan kâmil, eğer kendisini ca'lî olarak uyumuş gösterdi ise o bâtınen çok uyanıkdır; senin kalbinin en ince köşelerine kadar nüfûz-ı nazar sâhibidir. Sakın onun sarığını kapma!" "Destâr bürden", hiçe saymakdan kinâyedir.

چند گویی ای لجوج بی‌صفا　　این فسون دیو پیش مصطفی

2084. *Ey safâsız inatçı, huzûr-ı Mustafâ'da bu şeytanın füsûnu nice bir söylersin?*

"Safâ", bir şey bulanık olmayıp duru ve berrâk olmak ma'nâsınadır. "Istıfâ'", iftiâl bâbından olup, "Mustafâ" ism-i mef'ûldür. Bir şeyin güzîdesini ve sâfını almak ve ihtiyâr etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey nefsin murdâr sıfatlarından bulanmış ve gayr-i sâfî olan inatçı, Hakk'ın ihbâr eylediği bu nefs-i sâfiye sâhibinin huzûrunda bu şeytanın füsûnu ve hîlesi olan muhâkemât-i fikriyyeni nice bir söyleyip durursun?"

صد هزاران حلم دارند این گروه　　　هر یکی حلمی ازینها صد چو کوه

2085. *Bu tâife yüz binlerce hilim tutarlar; bunlardan her bir hilim yüz dağ gibidir.*

"Bu kâmiller, nâkısların birçok sıfât-ı nefsâniyyelerine karşı o nisbetde hilim sahibidirler. Her bir sıfat-ı nefsâniyye mukābilinde olan onların bir hilmi yüz dağ hüküm ve kuvvetindedir." Ya'ni, o sıfât-ı nefsâniyye onları tahrîk edip gazaba getirmez.

حلمشان بیدار را ابله کند　　　زیرك صد چشم را گمره کند

2086. *Onların hilmi uyanığı ebleh eder; yüz gözlü olan zeyreği gümrâh eder.*

Kâmillerin o derece hilimleri vardır ki, uyanık kalbli sâlikleri bile ahmak eder; Ya'ni, o kâmilin kemâlinde şübheye düşürür ve nüfûz-ı nazar sâhibi olan bir zekî ve âkıl kimsenin bile yolunu şaşırtır. "Artık hilmin bu derecesi olamaz!" diye onları i'tirâza sevk eder.

حلمشان همچون شراب خوب نغز　　　نَغْز نَغْزَكْ بر رود بالای مغز

2087. *Onların hilmi, bedî' olan güzel şarâb gibi, güzelcecik dimâğın bâlâsına gider.*

"Nağz", güzel ve iyi ve şey'-i acîb ve bedî' ki, onu görmek hoş gelir. "Nağzek", nağzın tasgîridir, "güzelcecik" demek olur. Ya'ni, "Kâmillerin hilimlerinin derece-i gâyede olmasının hikmeti budur ki, onların bu hilimleri azgın nefislerin köküne kadar işler ve te'sîr eder. Bu te'sîrin derecesi anlaşılmak üzere *Nefehâtü'l-Üns*'de münderiç olan şu menkıbenin zikrini münâsib gördüm: "Ebu'l-Abbâs Kassâb Âmilî (k.s.) hazretlerinin dergâhına bir edebsiz şahıs gelir, Hz. şeyhi tahkîr ve techîl edip, oradaki mürîdâna kendisini beğendirip, şeyh olmak için evvelen dergâhın helâlarına girer ve oradaki tahâret ibriklerini beğenmez ve, bunlar murdardır!" diyerek bu toprak ibriklerin hepsini kırar. "Bu nasıl dergâhdır, tahâret edecek bir temiz ibrik bulunmaz mı?" diye bağırır. Mürîdleri şeyh Ebu'l-Abbâs hazretlerine haber verirler. "Gidiniz pazardan yeni ibrik satın alıp veriniz!" buyurur. Mürîdler pazardan gelinceye kadar o herif bağırarak der ki: "Eğer dergâhınızda tahâret edebilecek bir ibrik bulunmuyorsa, bâri şeyhinizin sakalını getiriniz ki, onunla istincâ ve tahâret edeyim!" Hz. Şeyh bunu işitince yerinden kalkıp uzun ve ak sakalını iki avuçlarının içine alarak helâlara doğru gider ve der ki: "Kassâb oğlu bir makāma vâsıl oldu ki, sakalı istincâya yarar oldu!" O edebsiz, Hz. şeyhin bu

hilmini ve bu vaziyet-i mütevâziânesini görünce derhâl ayaklarına kapanıp: "Ey şeyh kâfir idim, müslümân oldum, afv et!" diyerek ona bende olmuşdur."

مست را بين از شراب پر شگفت همچو فرزين مست كژ رفتن گرفت

2088. *Pek acîb olan şarâbdan sarhoşu gör; sarhoş ferzîn gibi eğri gitmek tutdu.*

"Te'sîri pek acîb olan üzüm şarâbından sarhoş olmuş bir adamı gör, şatranç oyununda olan ferzîn ismindeki taş gibi nasıl o yana bu yana yıkılarak eğri büğrü gitmektedir." "Ferzîn", şatranç oyununda hükmü dîğer taşlardan ziyâde olan bir taşdır ve dîğer taşlar üzerinde tasarruf için eğri büğrü dolaşır.

مرد برنا ز آن شراب زود گير در ميان راه مى‌افتد چو پير

2089. *Kavî adam, o çabuk tutan şarâbdan ihtiyar gibi yol ortasında düşer.*

Kuvvetli bir adam, çabuk te'sîr eden o üzüm şarâbından, yürümeğe mecâli kalmayıp, bir ihtiyar gibi yol ortasında düşüp kalır.

خاصه اين باده كه از خمّ بليست نى ميى كه مستئ او يك شبيست

2090. [2097] *Husûsiyle bu bâde ki, "Belâ!" küpündendir; bir mey değildir ki, o bir gecelikdir.*

2087 numaralı beyitden sonra gelen beyitlerin yekdîğerine rabtı budur ki: İnsân-ı kâmillerin hilmi, şarâb-ı latîf gibidir ve bu hilim şarâbı edebsizlerin dimâğına kadar gidip, onları sarhoş eder ve ferzîn gibi onların bâtınlarını ileri geri hareket ettirir. Ya'ni, gâh ikrâra ve gâh inkâra sevk eder. Cismânî olan üzüm şarâbından sarhoş olanların harekât-ı zâhiriyyeleri de böyle değil midir? Onlar da böyle düşe kalka giderler ve bu şarâbın te'sîri nihâyet bir gecelik olur, ondan sonra ayılır. Fakat bu şarâb "Belâ!" küpünden ve rûhânî olursa, ya'ni, أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ["Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?"] (A'râf, 7/172) hitâb-ı ilâhîsine rûhların "Belâ!" [Evet!] cevâbını verdiği andan i'tibâren içilmiş olursa bu aşk-ı ilâhî şarâbının te'sîri ebedîdir. O şarâb-ı rûhânî, te'sîri bir gece devâm eden şarâb cinsinden değildir. Rûha mukārin olduğu için, rûh ile berâber kāimdir.

آنكه آن اصحاب كهف از نُقل و نَقل سيصد و نه سال گم كردند عقل

2091. *Odur ki, o Ashâb-ı Kehf mezeden ve nakilden, üç yüz dokuz yıl aklı mahv ettiler.*

"Nukl", meze demekdir; ve "meze"den murâd, ibtilâ-yı hayât-ı sûrîdir ki, bu ibtilâ onların bu hayât-ı sûriyyeden, hayât-ı berzahiyyeye intikallerini iktizâ etmişdir; ve bu hayât-ı berzahiyye dahi onlara uyku sûretinde müstevlî olup, üç yüz dokuz sene o hâl içinde kalmışlardır. Ve bu kadar sene onların vücûdlarındaki akıl muattal olmuşdur. Nitekim sûre-i Kehf'deki âyet-i kerîmede, وَلَبِثُوا فِى كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ya'ni, "Onlar mağaralarında 309 sene kaldılar" (Kehf, 18/25) buyurulur. Ya'ni, "Bu rûhânî ve "Belâ!" küpünün şarâbı o şarâbdır ki, o Ashâb-ı Kehf, küffârın tasallutu belâsının mezesini yediler ve bu sebeble hayât-ı berzahiyyeye intikāl ettiler. Bu halden i'tibâren rûhları 309 sene sızdı ve aklın faâliyetinden tecerrüd etti." Ashâb-ı Kehf'in kıssası tefsîrlerde münderiç olduğundan, burada tafsîle lüzûm görülmedi.

ز آن زنان مصر جامى خوردهاند　　　دستها را شرحه شرحه كردهاند

2092. *Ondan Mısır kadınları bir kadeh içmişlerdir, ellerini şerha şerha etmişlerdir.*

Ya'ni, "O aşk şarâbından Mısır kadınları bir kadeh içtiler ve ellerini kesip parça parça ettiler." Bu beyt-i şerîf[de], Yûsuf (a.s.) ile Züleyhâ kıssasına işâret buyurulur. Kıssanın tafsîli tefsîr kitâblarındadır. Ve elsine-i nâsda da meşhûrdur. Hulâsası budur ki: "Mısır azîzinin karısı olan Züleyhâ, kölesi Yûsuf'u sevmişdir" diye kendisini ta'yîb eden ba'zı Mısır kadınlarını nezdine da'vet edip, bir ziyâfet çekti ve bu ziyâfetde kadınların ellerine meyveler ve meyvelerin kabuklarını soymak ve kesmek için ustura gibi keskin bıçaklar verdi. Birdenbire onların huzûruna Yûsuf (a.s.)ı çıkarıverdi. Bu kadınlar Hz. Yûsuf'u görür görmez şaşırdılar ve onun güzelliğine hayrân olup, bıçaklar ile ellerini kestiler ve مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (Yûsuf, 12/31) Ya'ni, "Bu beşer değildir, ancak melek-i kerîmdir" dediler. Nitekim kıssanın tafsîli sûre-i Yûsuf'da mezkûrdur. Ma'lûm olsun ki aşk, hüsne taalluk eder ve hüsn, biri sûrî ve dîğeri ma'nevî olmak üzere iki nevi'dir. "Hüsn-i sûrî", hüsn-i ma'nevînin aksi ve zıllidir. Binâenaleyh hüsn-i sûrî bir zıll-i zâildir. Eğer aşk hüsn-i sûrîye münhasır olur ve bu hüsn-i sûrîde, hüsn-i ma'nevî müşâhede olunmazsa o aşk, aşk-ı mecâzî ve hayâlî olur; ve hayâlî ve fânî olan aşk ise i'tibârdan sâkıtdır ve bu aşk şarâbının sarhoşluğu çok devâm etmez; ve eğer aşk şarâbı, "hüsn-i ma'nevî" kadehinden içilirse, onun nazarında aşk-ı mecâzî ile, aşk-ı hakîkî yerleşir. Evliyâullâhın ba'zıları bu meşrebdedir. Nitekim *Lemeât* sâhibi Fahreddîn-i Irâkî ve Evhadüddîn-i Kirmânî hazretleri bu zümredendirler.

Ancak bu aşk-ı mecâzî şiddet kesb ederse, gitgide âşıkı kendi hakîkati olan hüsn-i ma'nevî tarafına çeker. Onun için المجاز قنطرة الحقيقة ya'ni, "Mecâz, hakîkatin köprüsüdür" denilmişdir. Ve cenâb-ı Pîr bu ma'nâya binâen I. cildde pâdişâhın câriyeye olan aşkı kıssasında;

عاشقی گر زین سر و گر ز آن سرست   عاقبت ما را بدان سو رهبرست

Ya'ni, "Âşıklık gerek bu başdan ve gerek o başdan olsun, âkıbet bizim için o tarafa rehberdir" buyurmuşlardır. Ve *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde de şöyle buyururlar. Şiir:

عشق زلیخا ز ابتدا بر یوسف آمد سالها   شد آخرآن عشق خدا میگرد بر یوسف قفا

بگریخت او یوسف پیش زد دست در پیراهنش   بدریده شد از جذب او بر عکس حال ابتدا

گفتش قصاص پیرهن بردم زتو امروز من   گفتا بس زینها کند تقلیب عشق کبریا

"Züleyhâ'nın aşkı ibtidâdan senelerce Yûsuf üzerine geldi. Nihâyet o aşk-ı Hudâ oldu. Yûsuf'a arkasını çevirir idi. O Züleyhâ kaçtı, Yûsuf onun arkasında, elini onun gömleği üzerine vurdu. Onun gömleği, Yûsuf'un çekişinden yırtıldı. İbtidâki hâlin aksi üzerine Yûsuf Züleyhâ'ya dedi ki: Senden gömleğin kısâsını bugün götürdüm. Züleyhâ cevâben: Aşk-ı Kibriyâ bunlardan çok taklîb eder."

Ya'ni, Züleyhâ evvelki hâl-i aşkında Yûsuf kaçarken arkasından çekip, onun gömleğini yırtmış idi. Şimdi de Yûsuf, Züleyhâ kaçarken arkasından çekip, onun gömleğini yırtdı ve işte bu senin benim gömleğimi yırtmanın kısâsıdır diye bir latîfe etti." Velhâsıl Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı da bu kabîlden idi.

ساحران هم سکر موسی داشتند   دار را دلدار می‌انگاشتند

2093. *Sihirbâzlar dahi Mûsâ'nın sekrini tutdular; dârı dildâr tasavvur ettiler.*

Fir'avn'ın sihirbâzları dahi Mûsâ (a.s.)ın hilm-i nebevîsi şarâbından sarhoş oldular; zîrâ Mûsâ (a.s.) onlara sihirlerini serbestçe vaz' ve icrâ etmelerine müsâade buyurmuş idi. Onlar bu insân-ı kâmilin verdiği şarâbdan birdenbire sarhoş oldular; darağacını, dildâr-ı hakîkî tasavvur edip Fir'avn'a قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (Şuarâ, 26/50) ya'ni, "Sen bizi darağacına asarsan bize bir zarar yokdur, biz ancak Rabb'imize münkalib oluruz" dediler.

جعفر طیار ز آن می بود مست   ز آن گرو می کرد بی‌خود پا و دست

2094. *Ca'fer-i Tayyâr ondan mest idi. Ondan dolayı kendinden geçip ayağını ve elini merhûn etti.*

Ca'fer-i Tayyar (r.a.) hazretleri o "Belâ!" küpünün şarâbından sarhoş oldu; bu sarhoşluğundan dolayı kendinden geçti ve Mûte muhârebesinde ayağını ve elini fedâ etti. Ca'fer-i Tayyâr hazretlerinin kıssası 2052 numaralı beyitde hulâsaten zikr edilmiş idi.

قصهٔ سبحانی ما اعظم شانی گفتن ابایزید قدس الله سره و اعتراض مریدان

و جواب این مر ایشان را نه بطریق گفتن زبان بلکه از راه عیان

Ebâ Yezîd (kaddesallâhu sırrahû)nun "Sübhânî mâ a'zama şânî!" Ya'ni, "Ben zâtımı şânıma lâyık olmayan şeylerden tenzîh ederim, benim şânım ne acîb azîmdir!" demesi kıssası ve mürîdlerin i'tirâzı ve dilin söylemesi tarîkıyle değil, iyân yolundan onlara bunun cevâbı

با مریدان آن فقیر محتشم   بایزید آمد که نك یزدان منم

2095. *O muhteşem olan fakîr Bâyezîd mürîdlerine: "İşte Yezdân benim!" diye geldi.*

"İhtişâm", lügatde birinden utanmak ma'nâsınadır; ve "muhteşem", bu masdarın ism-i mef'ûlüdür. Ya'ni, "İstîlâ eden tecellî-i zâtî hasebiyle, kendi vücûd-ı abdânîsini isbât etmekden utanan ve vücûdda Hakk'ın vücûduna müftekır bulunan Bâyezîd (k.s.) o hâlin istiğrâkı sebebiyle "İşte Yezdân benim!" diye mürîdlerinin önüne çıkıverdi" ki, bu kelâm Hallâc-ı Mansûr'un "Ene'l-Hak" sözünün muâdilidir.

گفت مستانه عیان آن ذو فنون   لَا اِلَهَ اِلاَّ اَنَا هَا فَاعْبُدُونْ

2096. *O zû-fünûn sarhoşça âşikâr olarak, "Benden başka ilâh yokdur, bana ibâdet edin!" dedi.*

Hz. Pîr efendimiz gerek *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde ve gerek *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde bu hâli bir dereceye kadar akla takrîb için misâller îrâd buyurarak îzâh eylemişlerdir. *Fîhi Mâ Fîh*'de buyururlar ki: "Ene'l-Hak" demeyi herkes büyük da'vâdır zanneder, "Ene'l-abd" da'vâsı büyükdür. Ene'l-Hak da'vâsı azîm tevâzu'dur. Zîrâ "Ben abd-i Hudâ'yım!" diyen kimse, iki mevcûd isbât eder; birisi kendisi için ve dîğeri de Hudâ içindir. Fakat "Ene'l-Hak!" diyen kimse, kendisini yok edip ve ber-hevâ eyleyip "Ene'l-Hak!" der. Ya'ni, "Ben yokum, hep O'dur, Hudâ'dan başka mevcûd yokdur. Ben külliyyen adem-i mahzım ve hîçim!" der bu makāmda tevâzu' ziyâdedir. Şu kadar ki, halk anlamıyorlar." Ve bu husûsda birâz îzâhât dahi II. cildin 1336 1337, 1338, 1339, 1340, 1341, 1342 numaralı ebyât-ı şerîfesinde geçti. Kümmelîn hazarâtı bu makāma, "makām-ı ittihâd" tesmiye buyururlar. Sipehsâlâr hazretleri yazdığı *Menâkıb*'da bu makām hakkında şöyle buyururlar: "İttihâddan maksûd olan odur ki, vaktâki sâlik cemî'-i makāmâtı geçmiş olur ve mücâhedâtı ve riyâzât kuvveti ile nefsin bakırını iksîr-i a'zam yapıp ve bilcümle a'mâlini hiçe sayıp kābil-i sıfât-ı ahadiyyet olmuş bulunur. Ondan sonra cemî'-i irâdât-i rûhânî ve cismânî, sûrî ve ma'nevî kalkıp, Hakk'ın irâdesine muttasıl ve âkıbet onun sıfatıyla muttasıf olur. Ve bu makāmdandır ki, Hâce-i kâinât ve ser-defter-i mevcûdât (salavâtullâhi aleyh) hazretleri فبی یسمع وبی یبصر ["Benimle işitir ve benimle görür"] mertebesine vâsıl olup, sıfât-ı pâk-i ahadiyyete ittisâl buldukta, Hz. Hak (celle ve alâ) hazretleri onların hakkında وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) ya'ni, "Ey Habîb-i zîşânım, attığın vakit sen atmadın velâkin Allâh zü'l-celâl hazretleri attı" âyeti ile hitâb buyurmuşlardır ki, bu ma'nâya işâret-i azîmedir. Ve bu makāmât ricâlullâh için şedîd ve mahûf olarak büyük bir makām ve pek serkeş bir menzildir ve hakîkat-i tevhîde ehl-i zâhirden hiçbir kimsenin ıttılâı yokdur."

Ve filhakîkada yalnız ulemâ-yı zâhir değil, ehl-i tarîkden bu makām-ı azîmin çeşnisini tatmayanlar bile bu gibi sözlerden ürküp kaçarlar. Zîrâ bunlar beşeriyet hicâbı içinde olduklarından bu sırrı idrâk edemezler; fakat birâz muhâkemeleri olsa, kıyâs-ı Kur'ânî ile böyle bir hâlin hak ve sâbit olduğunu idrâk edip, inkârdan kurtulurlar idi. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de, نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَامُوسَى إِنِّي أَنَا اللّٰهُ (Kasas, 28/30) Ya'ni, "Mahall-i mübârekde Vâdi-i Eymen tarafından ağaçdan: "Yâ Mûsâ ben Allâh'ım!" diye nidâ olundu" buyurulur. İmdi mâdemki Hak Teâlâ ağaçdan: "Ben Allâh'ım!" diye hitâb buyurursa, ağaçdan daha mükerrem

olan insandan böyle bir hitâb vâki' olursa taaccüb olunur mu? Bu ma'nâyı cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyitde şöyle buyururlar:

حق زشجر گفت منم وآن شد مقبول همه گر زبشر گوید این دور مدارش ز عمی

"Hak Teâlâ ağaçdan: Ben Allâh'ım diye hitâb buyurdu ve bu nakil ve hitâb, ulemânın ve ehl-i zâhirin hepsi tarafından makbûl oldu. Eğer bu hitâbı, beşerden ederse, onu akıl gözünün körlüğünden baîd görme!"

Gülşen-i Râz sâhibi Mahmûd Şebisterî hazretleri dahi bir beytinde şöyle buyurur:

روا باشد انا الله از درختی چرا نبود روا از نیك بختی

"Ene'l-Hak hitâbının zuhûru bir ağaçdan câiz olursa, bir nîk-bahtdan niçin câiz olmasın?"

چون گذشت آن حال گفتندش صباح تو چنین گفتی و این نبود صلاح

2097. *Vaktâki o hâl geçti, ona sabahleyin dediler: "Sen böyle söyledin ve bu salâh değildir!"*

Vaktâki Bâyezîd hazretlerinden o geceki hâl-i istiğrâk geçti, mürîdler ona sabahleyin dediler ki: "Ey üstâd, sen gece "Sübhânî mâ a'zama şânî!" dedin, bu söz fesâd-ı mahzdır, aslâ şerîata muvâfık değildir ve şerîata muhâlif olan şey ise salâh değildir!"

گفت این بار ار کنم از مشغله کاردها در من زنید آن دم هله

2098. *Dedi: "Eğer bu kere dahi bu meşgaleden yaparsam, âgâh olun, o demde bana bıçakları vurun!"*

Hz. Bâyezîd mürîdlere hitâben buyurdu ki: "Eğer bir daha da'vâ-yı ulûhiyyet meşgalesi benden sâdır olursa, müteyakkız bulunun, o anda benim üzerime bıçaklar ile hücûm edip, beni vurun ve kesin!" "Hele" edât-ı tenbîhdir.

حق منزه از تن و من با تنم چون چنین گویم بباید کشتنم

2199. *"Hak tenden münezzehdir ve ben ten ileyim, vaktâki böyle söylerim, beni öldürmek lâzımdır."*

"Zîrâ Zât-ı Hak ten ve cisim olmakdan münezzehdir ve benim benliğim ten iledir; benim cisim ile olan benliğim mevcûd iken böyle bir söz söylediğim vakit, beni şer'an öldürmek lâzımdır!"

چون وصيت كرد آن آزاد مرد هر مريدى كاردى آماده كرد

2100. *Vaktâki o âzâd olan adam vasiyet etti, her bir mürîd bir bıçak hazırladı.*
[2107]

Vaktâki o ten kaydından âzâd olup, hürriyet-i hakîkiyyeye mazhar olan adam ve nefs-i sâfiye sâhibi bulunan Hz. Bâyezîd böyle vasiyet etti; her bir mürîd hükm-i şer'î îfâ için bir bıçak hazırladılar.

مست گشت او باز زآن سغراق زفت آن وصيتهاش از خاطر برفت

2101. *O yine azîm olan suğrâkdan sarhoş oldu; onun vasiyetleri hâtırından gitti.*

"Suğrâk", büyük kadeh ve "sağrâk" "sîn"in fethi ile, mey kadehi ve mey ma'nâlarınadır. Ve *Sirâcü'l-Lügāt*'de ve *Reşîdî*'de ve *Gıyâsü'l-Lügāt*'da "sîn"in fethi ile, "lüleli bardak" ma'nâsına olup, lafz-ı Türkî olduğu gösterilmişdir. Burada "mey ve şarâb" ma'nâsına olmak münâsibdir ki murâd, tecellî-i zâtî şarâbıdır. Ya'ni, "Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri yine azîm olan tecellî-i zâtî şarâbından sarhoş oldu; mürîdlerine kendisinin öldürülmesi lâzım geldiği hakkındaki vasıyetleri hâtırından gitti." Zîrâ bu tecellî-i zâtînin îcâbı abdin bî-gûş ve bî-his ve bî-fikr olmasıdır. Nitekim I. cildde [576. beyitte],

بى‌حس و بى گوش و بى‌فكرت شويد تا خطاب ارْجِعى را بشنويد

Ya'ni, "İrciî hitâbını işitmeniz için hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz!" buyurulmuş idi. Binâenaleyh bu hâl içinde, vasiyetlerin hâtıra gelmesi imkânı yokdur. Nitekim âtîde buyururlar:

نقل آمد عقل او آواره شد صبح آمد شمع او بيچاره شد

2102. *Nakl geldi, onun aklı âvâre oldu; sabah geldi, onun şem'i bîçâre oldu.*

"Âvâre", mesken ve mekândan uzak olup kapısız kalan demekdir. Ya'ni, "Mertebe-i isneyniyyetden, makām-ı ittihâda nakl-i hâlî geldi, vücûd-ı abdânî kalktı ve aklın barındığı mesken ve makām kalmadı; binâenaleyh akıl âvâre oldu, şems-i zât doğdu, cismâniyet gecesinden yanan rûh şem'i bîçâre oldu.

عقل چون شحنه ست چون سلطان رسيد شحنهٔ بيچاره در كُنجى خزيد

2103. *Akıl şıhne gibidir, vaktâki sultân erişti, bîçâre şıhne bir köşeye sıvıştı.*

Hükûmet-i zâhiriyyede zâbıta me'mûru kuvve-i tasarrufu, bilcümle kuvâyı kendinde cem' eden hükümdârdan alır ve hükümdârın zuhûr ettiği yer-

de, zâbıta me'mûrunun kuvve-i tasarrufiyyesi kalmayıp, hükümdârın emri altında zebûn olur ve bir köşeye sıvışır. Orada ancak sultânın tasarrufu cârî olur. Bunun gibi akıl dahi vücûd-ı insânîde zâbıta me'mûru gibidir, sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın tecellîsi vâki' olduğu vakit, o da zebûn olup tasarrufdan geri kalır.

عقل سایهٔ حق بود حق آفتاب   سایه را با آفتاب او چه تاب

2104. *Akıl Hakk'ın sâyesi, Hak da güneş olur; sâyenin onun güneşine ne tâkatı vardır?*

Akıl, Zât-ı Hakk'ın sâyesi ve zıllidir; Zât-ı Hak dahi güneş mesâbesindedir, sâye ve gölge, o Hakk'ın şems-i zâtı karşısında aslâ sebât edemez, derhâl zâil olur. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri buyururlar: اذا قرن المحدث بالقديم لم يبق له اثر Ya'ni, "Hâdis kadîme mukārin olduğu vakit, onun için eser bâkî kalmaz."

چون پری غالب شود با آدمی   گم شود از مرد وصف مردمی

2105. *Âdemîye perî gālib olduğu vakit, âdemden âdemlik vasfı gāib olur.*

Ya'ni, nitekim cin tâifesi bir adama musallat olup, onda tasarruf ettiği vakit, ondan adamlık sıfatı gidip, yerine cinlik sıfatı gelir ve hüküm gālibin olur.

هر چه گوید آن پری گفته شود   زین سری گر زآن سری گفته بود

2106. *Her ne söylerse o peri söylemiş olur, gerek bu bir tarafdan ve gerek o bir tarafdan söylemiş olsun.*

Ya'ni, bir adama bir cin musallat olup, onu taht-ı tasarrufuna alırsa, onun lisânından söyleyen o cin olur. O kimse, gerek bu bir tarafdan, ya'ni, insanlık tarafından ve gerek o bir tarafdan, ya'ni, cinlik tarafından söylemiş olsun, onun söylediği sözler, ona gālib olan cinnin söylediği sözler olur.

Hoca Neş'et Efendi, (rahmetullâhi aleyh) Mevlânâ Câmî hazretlerinin *Mesnevî-i Şerîf*in iki beyt-i şerîfine yazdığı şerhin tercümesinde şu vak'ayı yazıyor: "1195 târihlerinde İstanbul'da Sultân Bâyezîd civârında tahmînen yirmi yaşında bir delikanlı var idi ve kendisine cin musallat olmuş idi. Onda ârıza-i cin o vecihle meşhûd olurdu ki, her gün o havâlîdeki berber dükkânlarına çıkıp, ehibbâsıyla sohbet ederdi. Bu delikanlı sâf ve bir mahalle gitmemiş ve seyr ü seferi ve tahsîli yok ve aslâ kendi lisânı olan Türkçe'den baş-

ka bir dil bilmez idi. Bununla berâber ba'zı gün Arapça konuşur ve Arapça'dan başka hiçbir dilden anlamaz ve Arapça'yı ana lisânı gibi söyler idi. Ve ba'zı gün Fârîsîce konuşur, başka dili anlamazdı ve ba'zı gün Hindçe söyler ve ihtiyâcını da o lisanla ifâde ederdi. Ve ba'zı günler Yahûdice ve Fransızca ve Rumca ve Tatarca ve Bulgarca ve Gürcüce söyler ve ba'zı günlerde hiç kimsenin anlamadığı bir lisân tekellüm ederdi. Velhâsıl herhangi lisân ile tekellüm ederse, o gün başka bir lisanla kendisine bir şey anlatmak muhâl idi. Söylediğini anlamak tercümân tedârikiyle mümkin olurdu; ve kendisine mâlik olduğu gün Türkçe konuşmasından ma'lûm olurdu. Ve bugün, evvelce konuştuğu lisanlardan kendisine ne söylense, aslâ anlamaz idi. Fakat cin tâifesi merkūmda tasarruf edip istedikleri lisanda konuştururlar idi ve kendisinde şuûrsuzluk ve sâir ârıza da görülmez idi.

Bu kıssadan hisse vardır ki, ednâ mahlûk-ı ilâhî olan cin, bir vücûdda tasarruf ettiği vakit, onun irâdesini selb ve kendi irâdesini infâz edince, Hâlık-ı mevcûdâtın bahr-ı aşkında müstağrak olup, irâdesini, irâde-i Hak'da ifnâ eden kimseden sâdır olan ef'âl ve sıfât ve kemâlât Hakk'ın olmak müsteb'ad değildir."

چون پری را این دم و قانون بود   کردگار آن پری خود چون بود

2107. *Mâdemki peri için bu dem ve kānun olur, o perînin Hâlık'ı ise nasıl olur?*

"Dem", burada "efsûn ve hîle" ma'nâsınadır; ve "kānûn", her şeyin aslına derler.Ya'ni, "Mâdemki mahlûk-ı ilâhî olan bir cinnin insana böyle efsûn ve hîlesi oluyor ve cinne mahsûs olarak böyle bir asıl ve kāide vardır, o cinnin Hâlık'ı olan Hak Teâlâ hazretlerinin sıfât ve ef'âli ile bir bendesi üzerinde tasarrufu ve istîlâsı niçin olmasın? Bu aslâ müsteb'ad bir şey değildir."

اوی او رفته پری خود او شده   ترک بی‌الهام تازی گو شده

2108. *Onun oluğu gitmiş, muhakkak peri o olmuşdur. Türk ilhamsız Arapça söyleyici olmuşdur.*

"Kendisine cin musallat olmuş olan o adamın adamlığı gitmiş ve o adam artık cin olmuşdur; ve bir Türk'e müstevlî olan cin, Arabî ise, o Türk, ilhâmsız olarak lisânıyla Arapça söyleyici olmuşdur." Nitekim Hoca Neş'et Efendinin yukarıda nakl olunan beyânâtı, bu hâlin şâhididir.

چون بخود آید نداند یك لغت　　　　چون پری را هست این ذات و صفت

2109. *Vaktâki kendine gelir, bir lügat bilmez; mâdemki perî için bu zât ve sıfat vardır.*

پس خداوند پری و آدمی　　　　از پری کی باشدش آخر کمی

2110. *Binâenaleyh perînin ve adamının sâhibine nihâyet perîden ne vakit noksanlık olur?*
[2117]

"Perînin zâtı ve sıfatı benî-âdeme müstevlî olup, onda kendi sıfatlarını ızhâr ederse, perînin ve âdemlerin Hâlık'ı olan Allâh Teâlâ hazretlerinin tasarrufu, bunlardan aşağı kalır mı?" 2097 numaralı beyt-i şerifde dahi îzâh olunduğu üzere kâmillere vâki' olan bu tecellî, ulemâ-yı zâhir ve hattâ ehl-i tarîk geçinen ba'zı kimseler tarafından dahi, şerîat vesîle edilerek inkâr olunmakda ve evliyâullâhın hâlini, kendi halleriyle mukâyese etmektedirler. Bu mes'elenin şerîata mugâyir olmadığı mezkûr beyt-i şerifde edille-i şer'iyyesiyle isbât olundu ve Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, من رآنی فقد رأی الحق ya'ni, "Beni gören, muhakkak Hakk'ı gördü" buyurmaları dahi bu ma'nâdandır. Şurrâh-ı kirâmdan Ankaravî (k.s.) hazretleri bu bâbda daha açık bir îzâh olmak üzere, İbn Fârız hazretlerinin şu ebyât-ı şerîfesini îrâd buyurmuşlardır:

وها دحية وافى الامين نبينا　　　　بصورته فى وقت وحى النبوة

اجبريل قل لى كان دحية اذ بدا　　　　لمهدى الهدى فى صورة بشرية

"Ey kimse, âgâh ol, senin nazar-ı dikkatini ashâb-ı kirâmdan Dihye'ye celb ederim ki, Cebrâîl-i Emîn bizim Peygamber'imize vahy-i nübüvvet vaktinde, o Dihye'nin sûretine bürünmüş olduğu halde geldi. Söyle bana, Cibrîl sûret-i beşeriyyede mehdiyyü'l-hüdâ olan Peygamber'imize zâhir olduğu vakit, Dihyetü'l-Kelbî oldu mu?"

Şübhe yok ki, Hz. Cibrîl cenâb-ı Dihyetü'l-Kelbî'nin vücûdu ile müttehid olmadı. Hz. Cibrîl, huzûr-ı Risâletpenâhîde iken o başka yerde işi ile meşgûl idi; ve onun sûretine de hulûl etmedi, belki o sûret, onun hakîkatine bir libâs mesâbesinde idi. Binâenaleyh vücûd-ı Hakkânînin, vücûd-ı abdânîyi istîlâsı, kitâb ve sünnete aslâ muhâlif değildir. Bu tecellînin münkirleri, ancak kendi evhâm ve hayâllerinde îcâd ettikleri ma'nâ-yı şerîfe bu hâli sığdıramadıklarından inkâr ederler. Bu hâli iki vücûdun birleşmesi veyâ iki vücûddan biri-

nin dîğerine hulûlü zannederler; zîrâ bunların nazarında Hakk'ın varlığı muvâcehesinde, kendilerinin dahi varlığı sâbitdir. Nitekim biraz yukarıda;

از نظرگاهست ای مغز وجود　　اختلاف مؤمن و گبر و جهود

[Ey vücûdun mağzı, mü'minin ve mecûsînin ve yahûdînin ihtilâfı, nazargâhdandır (*Mesnevî* III, 1254)] buyurulmuş idi.

شیر گیر ار خون نرّه شیر خورد　　تو بگویی او نکرد آن باده کرد

2111. *Arslan tutucu, eğer erkek arslanın kanını içerse, sen dersin ki, "O yapmadı, onu bâde yaptı!"*

Bu ve âtîdeki beyitlerde hüküm, müstevlî-i gālibin olduğuna misâldir. Meselâ bir arslan avcısı arslan avına çıkarken korkmamak ve cesûr olmak için içki içer ve kemâl-i şecâat ve cesâretle erkek arslanı avlayıp öldürür. Sen onun böyle dehşetli bir arslan olduğunu gördüğün vakit dersin ki, "Bu arslanı o avlamadı, belki içtiği içki avladı!" Zîrâ bilirsin ki, içki avcının enâniyetinde bir tebeddül vücûda getirmişdir.

ور سخن پردازد از زرّ کهن　　تو بگویی باده گفتست آن سخن

2112. *Ve eğer eski altından söz düzerse, sen dersin ki, "O sözü bâde söylemişdir."*

Ve kezâ meselâ bir meclisde nutuk ve söz söyleyecek olan bir kimse, serbest ve fasîh söz söyleyebilmek için, içki içerek sıkılmaksızın halkın muvâcehesine çıksa ve eski altın gibi makbûl ve mu'teber sözler söylese, sen dersin ki, "Buna o serbestliği ve fesâhati te'mîn eden içkidir ve bu sözü içki söylemişdir.

بادهٔ را می بود این شرّ و شور　　نور حق را نیست آن فرهنگ و زور

2113. *Bir bâdenin bu kadar şer ü şûru olursa, nûr-ı Hakk'ın o hüneri ve kudreti yok mudur?*

İmdi bir bâdenin ve içkinin bu derece şer u şûru ve vücûd-ı insânîde bu kadar te'sîri olursa, Hakk'ın nûr-ı vücûdunda o kadar hüner ve kudret olmaz mı?

که ترا از تو بکل خالی کند　　تو شوی پست او سخن عالی کند

2114. *Ki seni senden bi'l-külliyye hâlî ede; sen süflî olasın da, O sözü âlî ede!*

"Hakk'ın varlığının senin vücûd-ı izâfîn üzerinde te'sîri olamaz mı ki seni, senliğinden tamâmiyle boşaltsın ve senin varlığın yerine, O'nun varlığı kāim olsun. Sen hiç mertebesine tenezzül edesin de, senden yüksek sözler söyleyen senin lisânınla Hak olsun." Nitekim hadîs-i şerifde, يقول الله بلسان عبده سمع الله لمن حمده ya'ni, "Allâh Teâlâ kulunun lisânıyla "Semiallâhu limen hamideh!" der" buyurulur.

گر چه قرآن از لب پیغمبرست   هر که گوید حق نگفت او کافرست

2115. *Gerçi Kur'ân Peygamber'in dudağındandır, her kim Hak söylemedi derse, o kâfirdir.*

Gerçi Kur'ân-ı Kerîm harf ve savt ile Peygamber (a.s.)ın lisân-ı şerîfinden sâdır oldu; ve biz ona lafzıyla ve ma'nâsıyla kelâm-ı Hak'dır dedik. Eğer bir kimse bu kelâmın elfâz-ı zâhirîsinin, mahlûk olan lisân-ı Nebevî'den sudûruna bakıp da, bunu Hak söylemedi, Peygamber söyledi derse, o kimse şer'an kâfir olur. Binâenaleyh bunun gibi, ekâbir-i evliyâullâhın lisânından "Ene'l-Hak" diyenin Hak olduğunu inkâr etmek, hamâkatden başka bir şey değildir. Beyit:

Mansûr "Ene'l-Hak" söyledi
Hakdır sözü, Hak söyledi.

چون هُمایِ بی‌خودی پرواز کرد   آن سخن را بایزید آغاز کرد

2116. *Vaktâki bî-hodluk hümâsı pervâz etti, Bâyezîd o söze âgāz etti.*

Hakk'ın tecellîsi ile, kendinden geçmek hümâsı uçtuğu vakit, Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri, yine o nevi' söze başladı.

عقل را سیل تحیّر در ربود   ز آن قوی تر گفت کاول گفته بود

2117. *Aklı tahayyür seli kaptı; ondan daha kuvvetli söyledi ki, evvel demiş idi.*

Tecellî-i Hakk'ın muktezâsı olan hayret seli, cenâb-ı Bâyezîd'in aklını kaptı; evvelce söylemiş olduğu sözden daha kuvvetlisini söylemeğe başladı, şöyle ki:

نیست اندر جبه ام الاّ خدا   چند جویی بر زمین و بر سما

2118. *"Cübbemin içinde Hudâ'nın gayri yokdur, nice bir yerde ve gökte ararsın!"*

Bu beyt-i şerîf Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin hâl-i istiğrâkda söylediği ليس فى جبتى سوى الله Ya'ni, "Cübbemin içinde Allâh'ın gayri yokdur" kelâm-ı Arabî'sinin tercümesidir.

آن مريدان جمله ديوانه شدند کاردها بر جسم پاکش مى زدند

2119. *O mürîdler hep dîvâne oldular; bıçakları onun cism-i pâkine vurdular.*

O mürîdler, mürşidleri olan Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinden, kendi anlayışlarına göre şer'a muhâlif gördükleri bu sözleri işitince çıldırdılar ve hazırladıkları bıçakları o hazretin rûh-ı latîf hâline gelen cism-i pâkine vurdular.

هر يكى چون ملحدان گِرْدِ كُوه كارد مى‌زد پير خود را بى سُتوه

2120. [2127] *Her biri Gird-i kûh mülhidleri gibi melûl olmaksızın kendi pîrine bıçak vurdu.*

"Gird-i kûh" *Burhân*'da Mâzenderân vilâyetinde bir dağın ismidir denilmişdir. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî buyurur ki: "Rey şehr-i nevâhîsinde bir dağın adıdır ki, İmâm Fahreddîn-i Râzî zamânında mülhidler o dağ üzerinde toplanmışlar idi." "Sütûh", darılmak ve içi sıkılmak ve melûl olmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Mürîdlerin her biri "Gird-i kûh" dağında toplanan mülhidler ve mezheb-i bâtıl erbâbı gibi aslâ melûl olmaksızın ve sıkılmaksızın, kendi pîri olan Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine bıçak vurdu."

هر كه اندر شيخ تيغى مى‌خليد بازگونه از تن خود مى‌دريد

2121. *Her kim ki şeyhe bir bıçak sapladı, tersine olarak kendi teninden yırtdı.*

Şeyhe bıçak saplayan kimse, şeyhin ne tarafına sapladı ise, kendi cisminin o tarafını yaraladı.

يك اثر نى بر تن آن ذو فنون و آن مريدان خسته و غرقاب خون

2122. *O zû-fünûnun teni üzerinde bir eser yokdu, halbuki o mürîdler mecrûh ve kana gark idi.*

هر كه او سوى گلويش زخم بُرد حلق خود بُبريده ديد و زار مُرد

2123. *Her kim onun boğazı tarafına yara götürdü, kendi boğazını kesilmiş gördü ve zârîlikle öldü.*

Mürîdlerin herhangisi, Hz. Bâyezîd'in boğazını yaraladı ise, kendi boğazını kesilmiş bir halde gördü ve feryâd ederek öldü.

و انکه او را زخم اندر سینه زد　　　سینه اش بشگافت و شد مردۀ ابد

2124. *Ve o kimse ki, onun sînesine yara vurdu, onun sînesi yarıldı, mürde-i ebed oldu.*

Ma'lûm olsun ki, burada iki mes'ele vardır: Birisi Hz. Bâyezîd'in bıçak ile cism-i şerîfinin kesilmemesi ve dîğeri ona bıçak vuranın kendi vücûdunu yaralamasıdır. Evvelki mes'elenin sırrı budur ki, böyle bir tecellî vukū'unda kâmillerin vücûdunun kesâfeti letâfete münkalib olur. Nitekim ارواحنا اشباحنا واشباحنا ارواحنا ya'ni, "Bizim rûhlarımız cesedlerimizdir ve cesedlerimiz rûhlarımızdır" buyururlar ve o hâl içinde onların görünen sûret-i beşeriyyeleri, sûret-i berzahiyye gibi latîf olur. Rü'yâda görülen ecsâd-ı beşeriyye bunun nazîridir. Zîrâ rü'yâdaki sûretlere bıçak saplansa müteessir olmaz ve kesilmez; ve kezâ âyînede görülen suver-i misâliyye dahi bu kabîldendir.

İkinci mes'elenin sırrı budur ki, insân-ı kâmil kemâl-i letâfeti ile bir âyîne mesâbesindedir ona mukābil olanlar iyi ve kötü her ne görürlerse, kendilerine âit olur ve meselâ bir kimse aynaya tecâvüz etse, ona mün'akis olan kendi sûretine tecâvüz etmiş olur. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Halk içre bir âyîneyim
Her kim bakar bir ân görür
Her ne görür kendi yüzün
Ger yahşi ger yâman görür.

Ve âtîdeki ebyât-ı şerîfede bu sır îzâh buyurulur:

و آن که آگه بود ز آن صاحب قران　　　دل ندادش که زند زخم گران

2125. *Ve o kimse ki, o sâhib-kırândan âgâh idi, ona ağır yara vurmak için gönül vermedi.*

"Sâhib-kırân", ilm-i nücûm ulemâsı ıstılâhında o kimsedir ki, onun doğduğu senede Zühre ve Müşterî seyyâreleri bir burçda cem' olur; ve bu karâr birçok seneler sonra vukū'a gelir. Bu senede doğan çocuk ya zâhirde veyâ bâtında büyük bir adam olur. Ya'ni, "O mürîd ki, sâhib-kırân olan Bâyezîd hazretlerinin büyüklüğünden âgâh idi, ihtiyât edip ona ağır yara vurmak istemedi ve yalnız bir hafîf yara açmakla iktifâ etti."

نیم دانش دست او را بسته کرد   جان ببرد الا که خود را خسته کرد

2126. *Yarım ma'rifet onun elini bağlanmış yaptı, canını kurtardı; şu kadar ki, kendini mecrûh etti.*

O hafîf yara vuran mürîdin, Hz. Bâyezîd hakkında yarım ma'rifeti, ona ağır yara vurmak husûsunda elini bağladı; binâenaleyh o yarım ma'rifetin fâidesini gördü ve canını helâkden kurtardı; fakat o hazrete açtığı hafîf yara nisbetinde, kendini yaraladı.

روز گشت و آن مریدان کاسته   نوحه ها از خانه شان برخاسته

2127. *Gündüz oldu ve o mürîdler eksilmiş, onların evinden feryâdlar kalkmış.*

Geceki hücûm geçti ve gündüz oldu, gördüler ki o muhâcim mürîdlerden ba'zıları eksilmiş ve ortadan gāib olmuş idi. O ölenlerin evlerinden âileleri feryâd koparmış idi.

پیش او آمد هزاران مرد و زن   کای دو عالم درج در یك پیرهن

2128. *Binlerce erkek ve kadın onun huzûruna geldi, dediler ki: "Ey iki âlem bir gömleğinde münderiç olan!"*

"İki âlemin bir gömlekde münderiç olması" âlem-i kesâfet ve letâfet ve âlem-i sûret ve âlem-i ma'nâ ve tenzîh ve teşbîh, insân-ı kâmilde münderiç olması ma'nâsınadır.

Hind şârihlerinden Muhammed Mîr şöyle buyurur: "Ya'ni, onun huzûruna binlerce erkek ve kadın toplanıp sordular ki: "Ey Bâyezîd, gerçi senin vücûdun, vahdet-i vücûd i'tibâriyle mürîdlerin teninin aynı idi; ve senin cismin hançer ve kılıç yarasından pâk idi. Zîrâ o ten Hâlık Teâlâ'nın zâtıdır. Böyle olunca mürîdlerin teni niçin mecrûh olmuşdur?" "Cism-i şeyhin mecrûh olmaması mertebe-i tenzîh i'tibâriyle ve mürîdlerin tenlerinin mecrûh olması teşbîh i'tibâriyledir; zîrâ kesîf olan ancak mürîdlerin cisimleri idi." Nitekim âtîde beyitde buyururlar:

این تن تو گر تن مردم بدی   چون تن مردم ز خنجر گم شدی

2129. *Bu senin tenin eğer âdem teni olaydı, âdem teni gibi hançerden gāib olurdu.*

Ma'lûm olsun ki, bu bahisler gāyet nâzik bahislerdir; zannolunmasın ki Bâyezîd bu mertebe-i abdiyyetde Hak olmuşdur. Zîrâ vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın

her mertebede bir hükmü vardır ve vücûdun her bir mertebesi, dîğer mertebesinin gayridir, aslâ aynı değildir. Nitekim suyun "buz" mertebesi, "su"yun "ayn"ı değildir. Zîrâ su ile yapılan işler, buz ile yapılamaz. Bu i'tibâr ile gayriyet pek açık ve sarîhdir; binâenaleyh insân-ı kâmilin vücûd-ı abdânîsi, tecellî-i Hak vukû'unda nefsü'l-emirde bâkîdir. Bu taayyün aslâ bâtıl ve zâil olmaz. Ancak bu taayyün müşâhededen kalkar; çünki ilm-i ilâhîde sâbit olan abdin sûreti, vücûd-ı mutlakın her bir mertebesinde bir kisve ile zâhir ve gayriyeti bâkî olur. Bu sûret, mertebe-i şehâdetde dünyâda unsurî ve mertebe-i berzahda misâlî ve mertebe-i ervâhda cevher-i mücerred-i nûrânîdir. Ric'at-ı kahkariyye ile, mertebe-i ilme avdet edinceye kadar, zikr olunan merâtibde abdin gayriyeti sâbitdir; ve ilim mertebesi, zât-ı sırftan temeyyüz i'tibâriyle bu zât-ı bahtın gayri ise de, onun nisebi olmak i'tibâriyle de aynıdır. Meselâ nısıf ve sülüs ve rub' ve hums ve südüs ilh. vâhidin nisbetleri olmak ve vâhidde mündemiç olmak i'tibâriyle vâhidin aynıdır ve vâhidden ayrılıp nısıf ve sülüs ve rub' ilh. hâlinde temeyyüz ettikleri vakit, o vâhidin gayridirler. Hak ile abd arasındaki ayniyet ve gayriyet dahi böyledir. Binâenaleyh abd kendi mertebesinde Hak ve Hak da kendi mertebesinde abd olmaz. Şu kadar ki abd, abdiyeti Hakk'ın vücûdunda iktisâb etmişdir. Bu incelikleri anlamayanlar maatteessüf vahdet-i vücûd aleyhinde bulunurlar ve ma'rifet kapılarını kendi üzerlerine kaparlar.

İmdi bu mukaddime ma'lûm olduktan sonra anlaşılır ki bu vak'ada Hz. Bâyezîd'in vücûd-ı abdânîsi zâil olmadı; belki tecellî-i Hak, onu kesâfet-i beşeriyye mertebesinden, mertebe-i letâfete ve melekiyyete nakl etti ve bu mertebede ona zât ve sıfât ile tecellî buyurdu. Vaktâki mürîdler tecâvüz ettiler, onun vücûd-ı latîfine bıçaklar te'sîr etmedi; nitekim bu babdaki îzâhât yukarıki 2125 numaralı beyitde de geçti.

با خودی با بی‌خودی دوچار زد   با خودِ اندر دیدهٔ خودِ خار زد

2130. [2137] *Bir kendi ile olan bir kendinden geçmiş olan ile karşılaştı, kendiyle olan kendi gözüne diken vurdu.*

"Dûçâr zeden", mukâbele etmek ve karşılaşmak ma'nâsınadır. "Bâhod"dan murâd, kendi mevhûm olan varlığına yapışmış olan nefsânî kimsedir; ve "bî-hod"dan murâd, hâlen kendi mevhûm olan varlığından geçmiş olan rabbânî kimsedir. Bir nefsânî olan kimse, bir rabbânî olan zât-ı şerîfe muârız ve mukâbil olduğu vakit, zararı kendine olur. Nitekim Hacı Bayram Velî (k.s.) hazretleri aleyhinde bulunan vezîr, Edirne'de bir ziyâfet tertîb edip, o hazrete zehirli bir şerbet verdirir. O zât-ı şerîf dahi şerbeti eline alıp vezîre hitâben bu-

yururlar ki: "Biz bu şerbeti içeceğiz, fakat nef' ve zararı size âit olacakdır!" Ba'dehû şerbeti içerler; biraz sonra o zehrin eseri vezîrde sancılar ile zâhir olup, terk-i hayât eder. Menâkıb-ı evliyâda bu gibi vakāyi'in emsâli pek çokdur.

ای زده بر بی‌خودی تو ذو الفقار   بر تن خود می‌زنی آن هوش دار

2131. *Ey sen ki bir bî-hod üzerine Zülfikār vurmuşsun, onu kendi tenin üzerine vurursun, akıl tut!*

"Ey gāfil, sen kendinden geçmiş ve mevhûm olan varlığından fânî olmuş bir veliyy-i kâmile Zülfikâr, ya'ni, kılıç vurmuşsun; veyâhud ona ezâ ve cefâ etmişsin. Bil ki o kılıcı kendi tenine vurdun ve o ezâ ve cefâyı kendine yaptın!" Bir mu'teriz çıkıp diyebilir ki: "Bu âlemde birçok evliyâya ve hattâ enbiyâya taarruz edenler oldu; onların hiçbirine, Hz. Bâyezîd ile mürîdleri arasındaki hâl vâki' olmadı! Cevâben deriz ki: Fânî-fillâh olanlara tecâvüz edenlerin cezâları, muhtelif eşkâl ve sûretde olur. Ba'zan Cenâb-ı Hak bir hikmete müsteniden mütecâvizin cezâsını imhâl buyurur. Sonra ya bu âlemde veyâhud âlem-i âhiretde Müntakim ismi ile tecellî eder. Bu âlemdeki intikāmı dahi ya mütecâvizin kendi eli ile vâki' olur, sûret-i zâhirede halk buna, hatâ ve kazâ derler; veyâhud dîğer birinin eli ile vâki' olur; ona da cinâyet derler. Zîrâ halk iç yüzünden gāfildirler; âhiretdeki cezâ ise, dünyâdaki cezâlara kābil-i kıyâs değildir. Hak Teâlâ bu cezâlar hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de "azâb-ı ekber" buyurur. Nitekim sûre-i Secde'de وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ (Secde, 32/21) ya'ni, "Biz onlara azâb-ı ekberden aşağı olan azâb-ı ednâyı tattırırız!" buyurulur.

ز انکه بی‌خود فانیست و ایمنست   تا ابد در ایمنی او ساکنست

2132. *Zîrâ ki bî-hod fânîdir ve emîndir, ebede kadar o, eminlikde sâkindir.*

"Zîrâ kendinden geçmiş olan kimse, vücûd-ı Hak'da fânîdir ve kendi varlığından geçip, Hakk'ın varlığında fânî olmuş olan kimse, ebede kadar, ya'ni, hadd-i zamânî olmaksızın eminlikde sâkindir, onlar için dünyâda ve âhiretde havf ve hüzün yokdur." Nitekim âyet-i kerîmede أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ["Bilesiniz ki Allâh'ın velîlerine korku yokdur, onlar üzülmeyecekler de!"] buyurulur.

نقش او فانی و او شد آینه   غیر نقش روی غیر آن جای نه

2133. *Onun nakşı fânî ve o, ayna oldu, orada gayrin yüz bin nakşından başkası yokdur.*

Bu beyt-i şerîfde "nefs-i sâfiye" mertebesine işâret buyurulur ki, abdiyyet-i mahza ve cennet-i zâta duhûl mertebesidir; ve bu zât nefsin bilcümle merâtibini hatm etmişdir. Nitekim âyet-i kerîmede يَاأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي (Fecr, 89/27-30) ya'ni, "Ey nefs-i mutmainne, Rabb'in olan "Allâh" ismi tahtına râzıye ve merzıyye olduğun halde rücû' et, müteâkıben benim ibâdım arasına gir ve cennet-i zâtıma duhûl et!" buyurulur.

گر کنی تُفْ سوی روی خود کنی ور زنی بر آینه بر خود زنی

2134. *Eğer "tüf" yaparsan, kendi yüzün tarafına yaparsın; ve eğer ayna üzerine vurursan, kendine vurursun!*

"Tüf", tükürürken çıkarılan sadâ demekdir. Ya'ni, "Ey gâfil, eğer sen bî-hodun yüzüne "tüh" diye tükürürsen, bil ki kendi yüzün tarafına tükürmüş olursun; çünki o aynadır ve bir kimse beğenmediği ve hoşlanmadığı şeye karşı "tüh" der; ve eğer sen kâmilden hoşlanmadın ise, bil ki o aynada kendini gördün ve kendi yüzüne tükürdün." Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 11. faslında şöyle buyurulur: Şeyh Muhammed Sererzî, mürîdlerin arasında oturmuş ve mürîdlerin birisi de baş kebabı iştihâ etmiş idi. Şeyh, "Falan için baş kebabı getiriniz!" diye emr etti. "Onun baş kebabına ihtiyâcı olduğunu ne ile bildin?" dediler, cevâb verdi ki: "Otuz senedir bende ihtiyâç kalmamışdır ve kendimi bütün ihtiyâçlardan pâk etmişimdir ve münezzehim. Ayna gibi sâf ve nakışsız olmuşum; vaktâki hâtırıma baş kebabı geldi, bende iştihâ peydâ ve ihtiyâç hâsıl oldu. Onun, filânın takâzâsı olduğunu bildim. Zîrâ ayna nakışsızdır. Eğer aynada nakış görünürse, o gayrin nakşıdır."

ور ببینی روی زشت آن هم تویی ور ببینی عیسی و مریم تویی

2135. *Ve eğer çirkin yüz görürsen, o dahi sensin ve eğer Îsâ'yı ve Meryem'i görürsen, sensin.*

Ey gâfil, eğer bî-hod olan insân-ı kâmilde çirkinlik hâli görürsen, bil ki o senin hâlinin aksidir; ve eğer onda vech-i Îsâ'yı ve Meryem'i görürsen, yine bil ki o senin vechindir.

او نه اینست و نه آن او ساده است نقش تو در پیش تو بنهاده است

2136. *O ne budur ve ne odur, o sâdedir; senin nakşını senin önüne koymuşdur.*

چون رسید اینجا سخن در لب ببست　　چون رسید اینجا.قلم در هم شکست

2137. *Vaktâki söz buraya erişti, dudağın kapısını bağladı; vaktâki buraya erişti, kalem kırıldı.*

Ya'ni, insân-ı kâmilin sûret-i kesîfesinin letâfete tebeddülü ve bir ayna gibi mücellâ olup, muhâtablarının in'ikâs-ı ahvâli ve hadd-i zâtında kendisi renksiz ve sâde olup, ayna gibi kendisine mün'akis olan sûretlerden ârî olması, zevkî ve vicdânî bir hâl olduğundan, elfâz ve ibârât ile anlatmak mümkin değildir. Bu bahse gelince söz, ağzın kapısı olan dudakları bağlar ve kalem bu bahse gelince kırılır ve yazamaz bir hâle gelir. Zîrâ bu makām vahdet-i vücûd mes'elesinin inkişâf-ı hakîkatı makāmıdır ve kalb-i sâlike tecellî-i zâtî vukū'u hâlidir. *Mesnevî-i Şerîf* şârihlerinden cenâb-ı İmdâdullâh (k.s.) hazretleri *Vahdet-i Vücûd* risâlelerinde buyururlar ki: "Bu makām gitmeğe lâyıkdır, söylemeğe lâyık değildir. Söylemekden bilmeğe ve bilmekden görmeğe ve olmağa kadar çok fark vardır." Mevlânâ Câmî (k.s.) bu makām hakkında şu rubâîyi buyururlar:

از ساحت دل غبار کثرت رفتن　　خوشتر که بهرزه در وحدت سفتن

مغرور سخن مشو که توحید خدای　　واحد دیدن بود نه واحد گفتن

"Sâha-i dilden gubâr-ı kesretin gitmesi, vahdet incisini boş sözler ile delmekden daha hoşdur. Söze mağrûr olma, zîrâ tevhîd-i Hudâ bir görmekdir, bir demek değildir."

لب ببند ار چه فصاحت دست داد　　دم مزن و الله اعلم بالرشاد

2138. *Her ne kadar fesâhat elverdi ise de, dudağı bağla, dem vurma! Allâh Teâlâ reşâdı en çok bilicidir.*

Bu beyt-i şerîf, ma'nâ-yı husûsîsi i'tibâriyle, zât-ı şerîflerinden, yine zât-ı şerîflerine hitâbdır. Ma'nâ-yı umûmîsi i'tibâriyle, kendilerine vahdet-i vücûd sırrı zevkan ve hâlen münkeşif olan zevât-ı kirâma tavsiyedir. Ya'ni, "Her ne kadar lisânındaki fesâhat-i kelâmiyye sebebiyle, esrâr-ı münkeşifeyi, ehl-i zekânın akıllarına takrîben anlatmak mümkin ise de, ağzını kapa ve sus! Allâh Teâlâ doğru yola sülûkü en çok bilicidir."

بر کنار بامی ای مست مدام　　پست بنشین یا فرود آ و السلام

2139. *Ey mest-i müdâm, damın kenârındasın, ya çöküp otur, yâhud aşağıya in vesselâm!*

"Müdâm", bâde ve içki ma'nâsınadır. Burada "müdâm"dan murâd, şarâb-ı tecellî-i ilâhîdir. "Dam kenarı"ndan murâd, kesâfet-i beşeriyye ile hâl-i letâfet arasındaki hadd-i fâsıldır. Ya'ni, "Ey Hakk'ın tecellîsi şarâbından sarhoş olmuş olan kimse, sen şimdi kesâfet-i beşeriyye ile, letâfet-i rûhâniyye arasındaki hadd-i fâsıldasın. Ya bu letâfete nâzır olan hâl içinde çöküp otur, ya'ni, sükût et; veyâhud yine kesâfet-i beşeriyye hâline rücû' et vesselâm!"

هر زمانی که شدی تو کامران   آن دم خوش را کنار بام دان

2140. [2147] *Her bir zamân ki sen kâmrân oldun, o hoş demi dam kenârı bil!*

Sen tecellî-i ilâhîye mazhar olup murâdına nâil olduğun her bir vakit, o zevkî ve vicdânî olan hoş ve latîf ânı dam kenârı bil; zîrâ bu dem bir tarafdan kesâfet-i beşeriyyeye ve dîğer tarafdan letâfet-i rûhâniyyeye nâzırdır.

بر زمان خوش هراسان باش تو   همچو گنجش خفیه کن نی فاش تو

2141. *Hoş olan zamân üzere sen korkucu ol; sen onu hazîne gibi gizle, fâş etme!*

Hoş ve latîf olan tecellî-i Hak zamânı, dam kenârı gibi sukūtdan korkulacak bir makāmdır; binâenaleyh böyle bir hâl vukū'unda kork ve o hâli bir hazîne ve defîne gibi sakla, nâ-mahrem ve nâ-ehil olan kimselere ifşâ etme! Zîrâ o gibi tecelliyât-ı Hakk'ın tevâlîsinden mahrûm kalırsın.

تا نیاید بر وِلاَ ناگه بلا   ترس ترسان رو در آن مَکْمَن هلا

2142. *Tâ ki vilâ üzerine ansızın belâ gelmesin; âgâh ol, o mekmende korka korka git!*

"Velâ", "vâv"ın fethi ile, karâbet ve dostluk ma'nâsınadır; ve "vâv"ın kesriyle "vilâ" tetâbu' ve birbiri arkasına gelmek ma'nâsınadır. Burada tetâbu' ma'nâsınadır. "Belâ", nıkmet ve imtihân ve kerâhet olunan şey demekdir. Ya'ni, "Ey kimse, sana vâki' olan o latîf tecelliyât-ı Hakk'ı ifşâ etme; tâ ki o tecelliyâtın tetâbu'u ve tevâlîsi üzerine ansızın nıkmet-i zevâl ve inkıtâ' gelmesin! Âgâh ol, bu gizli olan mahalde ve makām-ı ma'nevîde korka korka git! Zîrâ dam kenârı gibi tehlikelidir.

ترس جان در وقت شادی از زوال   ز آن کنار بام غیبست ارتحال

2143. *Şâdî vaktinde cânın zevâlinden korkması, o gayb damının kenârından irtihâldir.*

Meselâ meserret vaktinde: "Amân bu zevkli haller ve zamânlar geçecek" diye insanın canında bir korku olur. İşte bu korku, mertebe-i gaybda bulunan zevâl damının kenârından emîn bir mahalle irtihâl ve intikāl ma'nâsınadır. Ya'ni, sürûr içinde bulunan bir kimse, bu sürûrun geçmemesi tedâbîrine tevessül eder; zîrâ onun korkusu, dam kenârında durmak gibidir ve sukūt etmek ve makāmından zâil olmak havfı vardır. Bunun gibi, sâlik tecellî-i Hak sebebiyle âlem-i kesâfetden halâs ve âlem-i letâfete müteveccih olup sürûra müstağrak olunca, dam kenârında bulunan gibi korkmalı ve esrâr-ı gaybiyye damının kenârından sukūt etmemek için, mahall-i selâmete irtihâl ve intikāl etmelidir; ve mahall-i selâmet, ketm-i esrâr hâlidir.

گر نمی‌بینی کنار بام راز　　　روح می‌بیند که هستش اهتزاز

2144. *Eğer sır damının kenârını görmüyor isen, rûh görüyor; zîrâ onun ihtizâzı vardır.*

Ya'ni, "Ey sâlik eğer sen esrâr-ı gaybiyye damının kenârını ve tehlikesini akıl gözüyle görmüyor isen, rûh görüyor ve bu görüşü sebebiyle sukūt havfından ihtizâz ediyor ve titriyor." Nitekim cenâb-ı Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki şu beyt-i şerîf ile bu ma'nâya işâret buyururlar: Beyit:

هر طربی که در جهان گشت ندیم کهتر　　　می‌برمد از او دلم چون دل تو ز مقدری

"Her bir tarab ve şâdî ki, cihânda en küçük bir kimsenin nedîmi ve mukārini olmuşdur; benim gönlüm o şâdîden ürker. Zenginlik sürûrundan senin gönlün nasıldır? Acabâ ürkmüyor mu?"

Ma'lûm olsun ki, sürûr gerek ezvâk-ı cismâniyyeden ve gerek ezvâk-ı rûhâniyyeden olsun, her insan bir sürûrun zevâli ve inkıtâ'ı havfıyle bâtınında gizli bir rahatsızlık duyar. İnsan kendini tedkîk ederse vicdânî olan bu hâli tasdîk eder. Zîrâ bâtınlarda şâdîlerin ve sürûrların bekāsı olmadığı kanâatı mündemiçdir. Bu hâl yekdîğerine zıd ve mütekābil olan tecelliyât-ı esmâiyye iktizâsıdır ve bu tecellî mütevâlî ve müteâkıbdır. Şâdî, Bâsıt ve gam, Kābız isimlerinin muktezâsıdır. Ve her birinin müntehâ-yı hükmü dam kenârı mesâbesindedir. Bâsıt isminin müntehâ-yı hükmünden, Kābız ismi hükmünün dâiresine sukūt vâki' olur ve sâir esmâ-i mütekābile de buna kıyâs olunsun.

هر نکالی ناگهان کان آمده ست　　　بر کنار کنگرهٔ شادی بده ست

2145. *Her bir nekâl ki ansızın gelmişdir, şâdî küngüresinin kenarı üzerinde olmuşdur.*

"Nekâl", ukūbet ve azâb ma'nâsınadır. "Küngüre", yüksek şeyin tepesi demekdir. Ya'ni, "Ansızın gelen her bir nekâl ve ukūbet, meserret ve şâdî tepesinin kenarında vâki' olmuşdur." Zîrâ şiddet-i sürûr insanı edeb ve kāide hâricine çıkarır. Nitekim halkın sarhoşluk hâlindeki rezâleti bunun delîlidir. İşte bu şiddet-i sürûr dam kenârı mesâbesindedir, onun için Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Kasas'da, إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (Kasas, 28/76)Ya'ni, "Muhakkak Allâh Teâlâ ferahlananları sevmez!" buyurulur.

جز کنار بام خود نبود سقوط   اعتبار از قوم نوح و قوم لوط

2146. *Muhakkak dam kenârının gayrinde sukūt olmaz; Nûh kavminden ve Lût kavminden i'tibâr vardır.*

"İ'tibâr", ibret almak ma'nâsınadır. İkinci mısrâ' اعتبارست از قوم نوح و قوم لوط takdîrindedir. Ya'ni, "Muhakkak sukūt ancak dam kenârından olur. Bu husûsda Nûh (a.s.)ın ve Lût (a.s.)ın kavimlerinden ibret almak vardır." Zîrâ bu ve emsâli kavimler son derece ezvâk-ı nefsâniyyelerine dalıp, peygamberlerini inkâr etmişler ve sürûr ve şâdî damının kenârına gelmişler idi. Ansızın bu dam kenârından ukūbet ve nekâl dâiresine sukūt ettiler. Bunun zâhirde emsile-i târihîsi de çokdur. Nitekim Romalılar ve Bizanslılar ezvâk-ı nefsâniyyelerine dalıp, son derece sürûr ve şâdîye müstağrak idiler. Bunun netîcesi olarak hâkimiyyet-i milliyyelerini gāib edip, ukūbet-i esârete giriftâr oldular.

بیان سبب فصاحت و بسیار گوییِ آن فضول به
خدمت رسول علیه السلام

Resûl (a.s.)ın huzûrunda o gevezenin fazâhatının ve çok biliciliğinin sebebi beyânındadır

"Fazâhat", rüsvâylık ve ve rezâlet demekdir. Hind nüshalarında "fazâhat" yerine "fesâhat" vâki' olmuşdur. Âtîdeki ebyât-ı şerîfenin ma'nâlarıyla her iki kelime dahi münâsebetdârdır.

پرتو مستئ بی‌حدّ نبی　　چون بزد هم مست و خوش گشت آن غبی

2147. *Peygamberin hadsiz olan sarhoşluğunun pertevi, vaktâki o gabîye çarpdı, hem sarhoş ve hem hoş oldu.*

"Gabî", câhil ve anlayışı az olan kimsedir. "Gabî"den murâd, Hüzeyl kabîlesinden olan bir delikanlının kumandan olduğuna i'tirâz eden geveze adamdır. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem hazretlerinin aşk-ı ilâhî şarâbından olan hadsiz şarhoşluğunun pertevi ve aksi, o gabî adam üzerine çarptığı vakit, o da hem sarhoş oldu ve hem de inbisât hâline geldi. Bülbül gibi kemâl-i fesâhat ile söz söylemeğe veyâhud fazâhata ve bî-edebliğe başladı."

لاجرم بسیار گو شد از نشاط　　مست ادب بگذاشت آمد در خُباط

2148. *Şübhesiz neşâtdan çok söyleyici oldu; sarhoş edebi terk etti ve hubâta geldi.*

"Hubât", deliliğe müşâbih bir illetin adıdır ki, dimâğı bozar. Ya'ni, "O mu'teriz olan geveze, hâl-i inbisâta gelmesinden dolayı çok söyleyici oldu; zîrâ sarhoş oldu ve edebi terk ve deliliğe başladı." Bu beyt-i şerîflerde mürşidi huzûrunda sâlike vâki' olan bî-hodluğun ve sarhoşluğun, mürşidinden vâki' olan akisden tevellüd ettiğine işâret buyurulur. Birçok sâlikler vardır ki, hâl-i mürşidden in'ikâs eden kemâlâtı kendi hallerinden bilirler ve mağrûr olurlar. Bundan sâlikin tevakkî etmesi ve kendisini hiçe sayması îcâb eder.

نی همه جا بی‌خودی شر می کند　　بی‌ادب را می چنان تر می کند

2149. *Bî-hodluk her yerde şer yapmaz; mey edebsizi böyle mülevves eder.*

"Bî-hod"dan murâd, meyden sarhoş olan kimsedir. "Ter" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "murdâr" ve "mülevves" ve "fâsık" adamdan kinâye olur (*Burhân-ı Kâtı'*). Bu beyt-i şerîfde hem şarâb-ı ma'nevîye ve hem de şarâb-ı sûrîye işâret buyurulur. Ya'ni, "Sûrî olsun, ma'nevî olsun mestlik hâli her yerde ve her adamda şer ve fenâlık yapmaz. Şarâb-ı sûrî veyâ ma'nevî ancak tab'an edebsiz olan kimseyi böyle murdâr ve mülevves eder." Mısrâ':

İşret, güher-i âdemi temyîze mihekdir

گر بود عاقل نکو فر می‌شود　　ور بود بد خوی بدتر می‌شود

2150. *Eğer âkıl olursa iyi vakarlı olur, eğer kötü huylu olursa, daha fenâ olur.*
[2157]

"Fer", burada heng, vakār ve temkîn ma'nâsınadır (*Burhân-ı Kātı'*). Eğer bir kimse âkıl olursa, mürşidinden mün'akis olan ma'nevî sarhoşluk esnâsında vakārını ve temkînini iyi muhâfaza eder; ve eğer kötü huylu ve tıyneten terbiyesiz olursa, bu hâl esnâsında daha fenâ bir hâle gelir." Zâhirde içki içenlerin halleri de böyledir. Tabîatında hilim ve edeb gālib olan sarhoş, daha halîm ve selîm olup ihvânına lutuf ile muâmele eder ve eğer tab'an haşîn ve terbiyesiz olursa, bir kavga çıkarıp meclis-i işreti karmakarışık bir hâle getirir.

ليك اغلب چون بدند و ناپسند   بر همه مى را محرم كرده اند

2151. *Fakat mâdemki ağleb kötülerdir ve nâ-pesendlerdir, cümle üzerine meyi harâm etmişlerdir.*

Bu ve âtîdeki beyitleri İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri, Hind şârihlerinden daha ihâtalı bir sûretde şerh buyurmuşdur. Hulâsası şudur: Şarâb iki nevi'dir, birisi zâhirde üzüm şırasından yapılan şarâbdır; ve dîğeri ise enbiyâ ve evliyâ hazretlerinin kendi tâbi'lerine ma'nen verdikleri aşk-ı ilâhî şarâbıdır. Bu her iki nevi' şarâb dahi, içen kimseleri sarhoş eder. Sûrî şarâb hakkında dört âyet-i kerîme nâzil olmuşdur.

Birincisi sûre-i Nahl'de vâki: وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا (Nahl, 16/67) Ya'ni, "Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvesinden nebîz ve müskir ve güzel rızık ittihâz edersiniz" âyet-i kerîmesidir. Bu âyetdeki müsâadeye mebnî bidâyet-i İslâm'da müslümanlar hurmadan ve üzümden i'mâl ettikleri şarâbı içerler idi.

İkincisi sûre-i Bakara'da vâki' يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا (Bakara, 2/219) Ya'ni, "Sana şarâb ve kumardan soruyorlar, de ki: İkisinde de büyük kabâhat ve menfaatler vardır ve onların kabâhati menfaatlerinden daha büyüktür" âyet-i kerîmesidir. Hz. Ömer ve Muâz b. Cebel (radıyallâhu anhümâ) ve daha ba'zı ashâb Peygamber Efendimiz'in huzûruna gelip: "Yâ Resûlallâh şarâb aklı ve kumar, malı izâle ediyor. Bunların hükmünden bize haber ver!" dediler. Bu âyet-i kerîme nâzil oldu; binâenaleyh şarâbı ashâbın kimi içti ve kimi de içmedi.

Üçüncüsü sûre-i Nisâ'da vâki' يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى (Nisâ, 4/43) Ya'ni, "Ey îmân edenler! Sarhoş olduğunuz halde, namaza yaklaşmayınız!" âyet-i kerîmesidir. Bu âyetin sebeb-i nüzûlü budur ki: Kibâr-ı sahâbeden Abdurrahmân ibn Avf hazretleri, ba'zı kimseleri da'vet edip ziyâfet verdi ve ziyâfet esnâsında şarâblar içildi. Hz. Abdurrahmân namaza

imâmet ettiği sırada قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ (Kâfirûn, 109/1) sûre-i şerîfesindeki لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ (Kâfirûn, 109/2) Ya'ni, "Ben sizin taptığınıza tapmam" cümlesini sarhoşlukla أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ Ya'ni, "Ben sizin taptığınıza taparım" sûretinde okuyuverdi. Bu âyet nâzil olunca ashâb-ı kirâm şarâbı namazdan sonra içmeğe başladılar.

Dördüncüsü sûre-i Mâide'deki يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ (Mâide, 5/90) ya'ni, "Ey mü'minler şarâb ve kumar ve ibâdet için nasb olunan putlar ve câhiliyetde kullandıkları taksîm okları şeytanın pis amelindendir, binâenaleyh ictinâb edin!" [âyetidir.] Bu âyetin sebeb-i nüzûlü de, Utbân b. Mâlik (r.a.) Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.)ı ba'zı kimseler ile da'vet etti, yediler ve şarâb içtiler, sarhoşluk hâli zuhûra geldi, şiir söylemeğe başladılar. Hz. Sa'd, ensârı hicve dâir bir şiir okudu. Ensârdan biri işitti, kalkıp bir kemik ile Hz. Sa'd'ın başını yardı. Sa'd hazretleri de cenâb-ı Peygamber'e şikâyet etti. Orada Hz. Ömer hâzır idi: "İlâhî, şarâb hakkında bize hükm-i kat'îyi beyân et!" diye münâcât etti; bu âyet-i kerîme nâzil oldu, ondan sonra şarâbı kimse içmedi.

İmdi şarâbın hürmeti hakkındaki hükm-i ilâhînin tertîb-i nüzûlüne bakılırsa görülür ki, bu ahkâm-ı muhtelifeyi celb eden şey, insanların çoğunun tab'ındaki galebe-i fesâddır. Ve mâdemki insanların çoğunun tabîatı böyle fenâdır ve nâ-makbûldür; binâenaleyh Türkçe'de meşhûr olan şu "Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır" düstûru mûcibince, şarâb ve müskirât tabiatları iyi veyâ kötü olan bilcümle nâs üzerine harâm kılındı.

Ma'nevî şarâba gelince, bu da sûrî şarâba ve sarhoşluğa benzer. Çocuğun havsala-i isti'dâdı dar olup, kâmilden zâhir olan ahvâle karşı tahammül edemeyip, edebsizlik bayrağı açarlar ve lâubâlî olurlar. Nitekim Hüzeylî olan delikanlı hakkında o gevezenin yaptığı i'tirâz ve Bâyezîd hazretlerine karşı mürîdlerin tecâvüzâtı bu kabîldendir. Ancak bu şarâb-ı ma'nevînin, şarâb-ı sûrîden farkı budur ki, şarâb-ı sûrînin içilmesi, içenin irâdesine tâbi' olduğundan, nass-ı Kur'ânî ile men' edilmişdir ve içene de zâhiren hadd-i şer'î vururlar. Şarâb-ı ma'nevînin içilmesi ise, içenin irâdesine tâbi' değildir. O, insân-ı kâmilin aks-i hâlinden ibârettir. Bu sarhoşdan bir edebsizlik zuhûr ettiği vakit, had ve cezâsı da ma'nevî olur.

حکم اغلب راست چون غالب بَدَنْد   تیغ را از دست ره زن بستدند

2152. *Hüküm ağleb içindir, zîrâ kötüler gālibdir; kılıcı yol vurucunun elinden aldılar.*

Hüküm, gālib olan tarafın ahvâline göre verilir; ve bu nefsâniyet ve cismâniyet âleminde ise kötüler çoktur; binâenaleyh kılıç mesâbesinde olan şarâbı, akıl yolunu vurucu olan nefsânîlerin elinden aldılar ve şarâb içmeyi harâm kıldılar.

بیان رسول علیه السلام سبب تفضیل و اختیار کردن او
آن هذیلی را بامیری و سر لشکری بر پیران و کار دیدگان

Resûl (a.s.)ın o Huzeylî'yi ihtiyarlar ve umûr görmüşler üzerine emirliğe ve seraskerliğe sebeb-i tafdîlinin ve onu ihtiyâr etmesinin beyânı

گفت پیغمبر که ای ظاهر نگر   تو مبین او را جوان و بی‌هنر

2153. *Peygamber buyurdu ki: "Ey zâhire bakıcı, sen onu delikanlı ve hünersiz görme!"*

Peygamber (a.s.) o mu'teriz Arab'a cevâben buyurdu ki: "Ey şekl-i zâhirîye bakıcı olan kimse, sen benim kumandan ta'yîn ettiğim o Hüzeylî'yi, delikanlı ve hünersiz bir şahıs görme!"

ای بسا ریش سیاه و مرد پیر   وی بسا ریش سپید و دل چو قیر

2154. *"Ey kimse, kara sakallı vardır ve ihtiyar adamdır; ve ey kimse çok beyaz sakallı vardır ve kalbi zift gibidir."*

"Ey zâhire bakan mu'teriz, birçok adamlar vardır ki, zâhirde sakalı karadır ve gençdir, fakat bâtında tecrübe-dîde bir ihtiyar kadar akıllıdır; ve yine birçok kimseler vardır ki, sakalları beyâzdır ve kalbleri akılsızlık sebebiyle zift gibi kapkaradır."

عقل او را آزمودم بارها   کرد پیری آن جوان در کارها

2155. *"Ben onun aklını def'alarca tecrübe ettim, o delikanlı işlerde ihtiyarlık yaptı."*

"Ben o Hüzeylî'nin aklını yaptığı işlerde tecrübe ettim; o bir delikanlı olduğu halde, ona tevdî' ettiğim işlerde tecrübekâr bir ihtiyar gibi âkılâne hareket etti."

پیر پیر عقل باشد ای پسر   نی سپید موی آن در ریش و سر

2156. *Ey oğul, ihtiyar, akıl ihtiyarıdır; o sakalda ve başta kılın beyazı değildir.*

Cenâb-ı Pîr'in "ey püser" diye vâki' olan hitâblarında, kâmil olmayan her bir insanın çocuk mesâbesinde olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey nâkıs insan, ihtiyar aklının kemâlinden dolayı makbûl ve şâyân-ı hürmettir; binâenaleyh başı küçük ve aklı büyük ve kâmil olan bir insân, senelerce tecrübe-i hayâtı görmüş bir ihtiyar hükmündedir; yoksa her aklı nâkıs ve muhâkemesi fâsid olan ak saçlı ve ak sakallı kimse, makbûl ve mu'teber olamaz."

از بلیس او پیرتر خود کی بود   چون که عقلش نیست او لاشی بود

2157. *O muhakkak İblîs'den daha ihtiyar ne vakit olur, mâdemki onun aklı yokdur, o lâ-şey olur.*

Eğer bir ihtiyar, hayatda eski olduğu için mu'teber olmak lâzım gelse, hiçbir vakit İblîs'den daha eski olamaz; halbuki bu kadar eski olan İblîs'in, ind-i ilâhîde hiçbir kıymeti yokdur. Nitekim İblîs hakkındaki âyet-i kerîmede Hak Teâlâ فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ (A'râf, 7/13) Ya'ni, "Ervâh-ı melekiyye arasından çık, muhakkak sen küçüklerdensin ve kıymetsizlerdensin" buyurdu. Zîrâ İblîs'in aklı yok idi ve Cenâb-ı Hakk'a karşı Âdem hakkındaki kıyâs ve muhâkemesi fâsid idi. Mâdemki hayatda eski olan bir ihtiyarın aklı yokdur o lâ-şeydir, hiçdir.

طفل گیرش چون بود عیسی نفس   پاك باشد از غرور و از هوس

2158. *Onu çocuk tut; vaktâki Îsâ-nefes ola, gurûrdan ve hevesden pâk olur.*

"Tıfl gîreş" cümlesi, yukarıdaki beytin mâba'didir. Ya'ni, "Aklı olmayan ihtiyar lâ-şeydir ve hiçdir; böyle bir ihtiyârı sen çocuk hükmünde tut!" demek olur. Ondan sonraki cümle, cümle-i istisnâiyyedir. Ya'ni, "Herhangi yaşta olursa olsun, mâdemki Îsâ-nefes olur, o nûr-ı ilâhîyi hâmil olup, onun nefesinden hükm-i tabîat altında zebûn olup ölmüş kimseler, hayât-ı ma'nevî bulur, artık o kimse gurûr ve heves-i nefsânîden pâk olmuş olur."

آن سپیدی مو دلیل پختگیست　　پیش چشم بسته کش کوته تگیست

2159. *O kıl beyazlığı pişkinlik delîlidir, bağlanmış gözün önündeki o, bir kûteh-tegdir.*

"Kûteh", kısa ve "teg", burada "koşmak" ma'nâsınadır. "tegî"deki "yâ" yây-ı vahdettir. Ya'ni, "Saç ve sakalın beyaz olması herkesin nazarında pişkinlik delîli değildir; belki o kimsenin nazarında pişkinliğin delîlidir ki, onun gözü mahdûd bir sâha dâiresinde bağlanmışdır ve o kimsenin gözü rü'yet sâhasında kısa koşucudur ve görüşü kısadır." Bir ak sakallıyı görünce, hemen âkıl ve pişkin bir adam olduğuna hükm ediverir; ve kezâ kara sakallı bir genci görünce de, "Bu daha çocukdur, bunun tecrübesi ve pişkinliği yokdur!" der.

آن مقلد چون نداند جز دلیل　　در علامت جوید او دایم سبیل

2160. *Mâdemki o mukallid delîlin gayrini bilmez, o dâim alâmetde yol arar.*
[2167]

Ya'ni, "Zâhire nazar eden mukallid, bir şey hakkında hüküm verebilmek için, mutlakā delîl-i zâhirî ister ve hüküm yolunu o dâimâ zâhirî alâmet ve nişanlar içinde arar." Meselâ bu mukallide nazaran âkıl, saçı ve sakalı ak olan kimsedir.

بهر او گفتیم که تدبیر را　　چون که خواهی کرد بگزین پیر را

2161. *Onun için dedik ki: Mâdemki tedbîr edeceksin, pîri ihtiyâr et!*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 2043 numaralı beyt-i şerîfe merbûtdur; çünki mu'teriz o beyitde Resûl-i Ekrem Efendimiz'e hitâben: "Hem sen demişsindir ve senin sözün şâhiddir, "Pîşvâ ihtiyar olur, ihtiyar olur!" demiş idi. Ve bu beyitde de cenâb-ı Pîr efendimiz lisân-ı nebevîden buyururlar ki: "Evet biz, "mâdemki tedbîr ve istişâre edeceksin, pîri ihtiyâr et!" dedik; fakat pîrden murâdımız mutlakā saçı ve sakalı ağarmış olan ihtiyar ve umûrunda delîl-i zâhiriye muhtâç olan mukallid ve zâhir-bîn olan kimse değil, belki herhangi yaşta olursa olsun taklîdden kurtulmuş ve hakîkate nâzır olan insân-ı kâmildir."

Gerek zikri geçen beyitde ve gerek bu beyitde من لم یکن له شیخ فشیخه الشیطان Ya'ni, "Kimin ki şeyhi yokdur, onun şeyhi şeytandır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulmuş olur. Ve "şeyh"in mukābili Fârisîde "pîr"dir; fakat hadîs-i şerîfdeki şeyhden murâd, kâmil ve âkıl olan mürşiddir; zîrâ şeyh, "muktedâ" ma'nâsına da gelir.

آن که او از پردهٔ تقلید جَسْت — او به نور حق ببیند هر چه هست

2162. *O kimse ki, taklîd perdesinden sıçradı, o her ne varsa, Hak'ın nûruyla görür.*

"Taklîd perdesini yırtıp, hakîkati müşâhede eden kimse, bilcümle mevcûdâtı Hakk'ın nûruyla görür. Zîrâ o kimse اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله Ya'ni, "Mü'minin firâsetinden sakının, zîrâ o Allâh'ın nûruyla nazar eder" hadîs-i şerîfi mûcibince, firâset-i şer'iyye sâhibidir.

نور پاکش بی‌دلیل و بی‌بیان — پوست بشکافد در آید در میان

2163. *Onun pâk olan nûru delilsiz ve beyansız postu yarar, ortaya gelir.*

"O kâmilin basar-ı basîretinde olan nûr-ı Hakk-ı pâk delîl-i zâhirîye ve hurûf ve elfâz ile beyâna hâcet olmaksızın, sûret postunu yırtıp, dışarıya çıkar." Röntgen şuâ'ı, kesîf olan adalât ve elyâf-ı vücûda nüfûz edip âlât-ı dâhiliyye-i beşeriyyeyi gösterdiği gibi, o nûr dahi suver-i kesîfeye ve bâtına nüfûz eder.

پیش ظاهر بین چه قلب و چه سره — او چه داند چیست اندر قوصره

2164. *Zâhir görücünün önünde kalp nedir ve sağ nedir, o ne bilir kavsarada ne vardır!*

"Kalp", geçmez para; "sere", sağ para; "kavsara", hurma sazlarından örülmüş olan hurma sepeti ma'nâsınadır. "Kalp"tan murâd, nâkıs ve câhil insan; ve "sere"den murâd, kâmil ve ârif insan; "kavsara" dan murâd, cism-i insandır. Ya'ni, "Ancak şekl-i zâhirîyi gören kimsenin önünde nâkıs ile kâmil müsâvîdir. Zîrâ ikisi de sûret-i beşeriyye i'tibâriyle birbirine benzer; fark onların bâtınlarındadır. Halbuki zâhir-bîn olan, o birbirine benzeyen cisimlerin bâtınında ne olduğunu ne bilir!"

ای بسا زر سیه کرده بدود — تا رهد از دست هر دزد حسود

2165. *Ey kimse, her hasûd hırsızın elinden kurtulmak için, dumanla karartılmış çok altın vardır.*

"Altın"dan murâd, insân-ı kâmil ve "duman"dan murâd, Hak Teâlâ'nın onun sırrı üzerine örtdüğü sıfât-ı beşeriyye perdeleridir. Nitekim Rükneddîn Alâüddevle hazretleri bu ma'nâda şöyle buyurur: "Bir kimse mertebe-i velâyete eriştiği vakit, Hak Teâlâ onun sırrı üzerine bir perde örter ve onu halkın

gözünden gizli tutar. اوليائى تحت قبابى لا يعرفهم غيرى Ya'ni, "Benim evliyâm kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez" hadîs-i kudsîsinin ma'nâsı budur. Ve bu kubbeler beşeriyet sıfatlarıdır; ve beşeriyet sıfatları odur ki, o velîde Hak Teâlâ bir ayıb zâhir kılar, yâhud bir hünerini ayıb sûretinde gösterir. Bir kimsenin bâtını nûr-ı irâde ile münevver olmadıkça, o velîyi anlayamaz." Meselâ eline geçen parayı aslâ saklamayıp muhtaçlara sarf eder, onun bu semâhati halk nazarında isrâf görünür.

ای بسا مس زر اندوده بزر   تا فرو شد آن بعقل مختصر

2166. *Ey kimse, altınla yaldızlanmış çok bakır vardır; tâ ki onu muhtasar olan akla satma!*

"Bakır"dan murâd, nefsânî olan kimse; "yaldız"dan murâd, ulûm ve a'mâl-i zâhire. Ya'ni, "Bakır gibi bâtınları kıymetsiz olan nefsânî kimseler vardır ki, kendilerini ulûm-ı zâhiriyye ile yaldızlamışlardır; tâ ki o bakır mesâbesinde olan şahıslarını mahdûdü'l-fikr olan humakâya satalar ve onların ihtirâmâtını kazanalar!"

ما كه باطن بين جمله كشوريم   دل ببينيم و به ظاهر ننگريم

2167. *"Biz ki cümle iklîmin bâtınını görücüyüz, kalbi görürüz ve zâhire bakmayız."*

Bu beyt-i şerîf hem lisân-ı nebevîden ve hem de vâris-i kâmilin lisânından olmak câizdir. Ve îzâhı yukarıda geçen 1795, 1796 ve 1850 numaralı beyitlerin îzâhıdır.

قاضيانى كه به ظاهر مى‌تنند   حكم بر اشكال ظاهر مى كنند

2168. *Kādılar ki, zâhire iltifât ederler, eşkâl-i zâhire üzerine hükm ederler.*

"Tenîden" masdarının müteaddid ma'nâları vardır, burada "teveccüh" ve "iltifât" ma'nâsınadır. Kādılar ve hâkimler da'vâcıların efkâr ve ahvâl-i bâtınelerinden bî-haber olduklarından, onlar her iki tarafın delîllerine ve şâhidlerine iltifât ederler; binâenaleyh onların hükümleri, zâhirî olan şekiller üzerine vâki' olur."

چون شهادت گفت و ايمانى نمود   حكم او مؤمن كنند اين قوم زود

2169. *Vaktâki şehâdet söyledi ve bir îmân gösterdi, bu kavim onun hükmünü çabuk mü'min yaparlar.*

Ya'ni, da'vâcılardan birisi kadı huzûrunda kelime-i şehâdet getirip, îmânını ızhâr ettiği vakit, bu kadı ve hâkim tâifesi derhâl onun mü'min olduğuna hükmedip, onu mü'minlerin nâil olacağı hukûkdan istifâde ettirirler. Maahâzâ o kimsenin kalbinde îmândan eser yokdur.

بس منافق كاندرين ظاهر گريخت خون صد مؤمن به پنهانى بريخت

2170. [2177] *Çok münâfık bu zâhire kaçtı, gizlice yüz mü'minin kanını döktü.*

"İçlerinden dîn-i İslâm'ın düşmanı olduğu halde, dışlarından Müslümanlık ızhâr eden münâfıklar gizlice fesâdlar tertîb ederek birçok müslümanların kanını döktüler." Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in I. cildinde beyân buyrulduğu üzere, Yahûdi pâdişâhının vezîri olan Pavlos, zâhiren Nasrâniyyet'i kabûl etmiş göründü ve on iki beye ayrı ayrı berâtlar yazıp Îsâ (a.s.)ın dînini karıştırdı ve bu yüzden birçok bî-günâh insanların kanlarının dökülmesine sebeb oldu. Ve bu gibi münâfıkların târih kitâblarında emsâli çokdur. وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِى الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ (Bakara, 2/11) Ya'ni, "O münâfıklara yeryüzünde fesâd yapmayınız denildiği vakit, derler ki, biz ancak ıslâh edicileriz."

جهد كن تا پير عقل و دين شوى تا چو عقل كل تو باطن بين شوى

2171. *Cehd et, tâ ki aklın ve dînin pîri olasın, tâ ki akl-ı küll gibi sen bâtın görücü olasın!*

"Akl-ı küll", vücûd-ı mutlakın mertebe-i vahdetidir ve taayyün-i evvel mertebesidir. Buna hakîkat-ı muhammediyye dahi derler. Bu mertebe, ahadiyyet ile vâhidiyyet arasında berzahdır. Mertebe-i ahadiyyetden feyz-i akdesi vâsıtasız olarak kabûl eder ki, adına "velâyet-i mutlaka" dahi derler; ve vâhidiyyet mertebesi ile feyz-i mukaddesi alıp halka eriştirir, adına "nübüvvet-i mutlaka" derler. كنت نبيا وآدم بين الماء والطين Ya'ni, "Ben, Âdem su ve çamur arasında iken nebî idim" hadîs-i şerîfinde bu nübüvvete işâret buyurulur. Bilcümle enbiyâ ve vâris-i kâmil olan evliyâ hazarâtının bu hakîkat-ı muhammediyyeye ittisâlleri hasebiyle akılları, akl-ı küll gibi bâtın görücüdür. Bu ma'nâya binâen cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: "Ey sâlik, sen henüz sûret perdelerinin arkasındasın, senin aklının nûru, o sûretlerin bâtınlarına nüfûz edemiyor. Çalış ki, aklın ve dînin pîri olasın ve nihâyet akl-ı küll gibi, senin aklının nûru bâtına nüfûz edebilsin!"

Menkıbe: Münâfıkların reîsi Abdullah bin Übey ile tevâbi'i bir gün cenâb-ı Ebû Bekir ve Ömer ve Ali (radiyallâhu anhüm) hazarâtına tesâdüf ettiler. Bu

münâfıklar onları yüzlerine karşı çok medh etti. Hz. Ali (r.a.) "Ey İbn Übey, Allâh'dan kork, nifâk etme!" buyurdu. Ya'ni, münâfıkların bâtınlarına nâzır olan bu üç sultân onların nifâkını lisân-ı Hz. Ali ile yüzlerine vurdular.

از عدم چون عقل زیبا رو گشاد خلعتش داد و هزارش نام داد

2172. *Vaktâki akl-ı zîbâ ademden yüz açtı, ona hil'at verdi ve ona bin ad verdi.*

"Akl-ı zîbâ"dan murâd, akl-ı külldür ve "akl-ı küllün ademden yüz açması", vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın mertebe-i ahadiyyetden, mertebe-i vahdete tenezzülüdür; ve ta'bîr-i dîğerle lâ-taayyün olan vücûd-ı mutlakın, taayyün-i evvel mertebesine tenezzülüdür. Ve "hil'at"dan murâd, vücûdun mertebe-i vahdetden, mertebe-i vâhidiyyete ve taayyün-i evvelden, taayyün-i sânî mertebesine tenezzülüdür ki, bu "hakîkat-ı muhammediyye" ve "akl-ı küll" mertebesi, mertebe-i vahdete tenezzülünde esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye sûretleri olan a'yân-ı sâbite libaslarıyla mütelebbis oldu ve bu hil'atlara büründü ve bu hil'atların hâssiyetlerine ve hâl ve şanlarına göre de Hak Teâlâ ona birçok isimler verdi. Ya'ni, "Mâdemki akl-ı küll suver-i esmâ-i ilâhiyye olan a'yân-ı sâbite libaslarına büründü, o libâslar adedince, isimler ile tesmiye olundu. "Bin"den murâd, kasr ve tahdîd değildir; çoklukdan kinâyedir. Zîrâ akl-ı küllün giydiği esmâ hil'atları lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır. İmdi o hakîkat-ı muhammediyye ve akl-ı küll, bu âlem-i şehâdetde taayyün-i Muhammedî ile zâhir olduğu gibi, taayyün-i Muhammedînin intikālinden sonra da, her asırda o hakîkati hâmil olan vâris-i kâmillerde zuhûr eder ve onlar akl-ı küllün timsâl-i mücessemi olurlar; zîrâ her insân-ı kâmil "Allâh" ism-i câmi'inin mazharıdır; binâenaleyh cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâizdir ve onda esmâ-i ilâhiyyeden her birinin ahkâm ve âsârı zâhir olur.

کمترین ز آن نامهای خوش نفس اینکه نبود هیچ او محتاج کس

2173. *O hoş-nefesin isimlerinden en aşağısı budur ki, o hiç kimseye muhtâç olmaz.*

"O akl-ı küllün mazharı olan hoş-nefes insân-ı kâmilin isimlerinden en aşağısı budur ki, o hiçbir kimseye muhtâç olmaz." Zîrâ o kâmil "Samed" isminin de mahall-i tecellîsidir. Giydiği hil'atlardan birisi de budur ve "Samed" isminin hâssiyyeti, kendisi muhtâç olmayıp, herkes ona muhtâç olmakdır; binâenaleyh bu âlemdeki ukūl-i cüz'iyyenin meclâsı olan nâkıs insanlar, ken-

di nûrlarını bu akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmilin nûrundan iktibâs ederler.

گر به صورت وا نماید عقل رو   تیره باشد روز پیش نور او

2174. *Eğer akıl bir sûretle açık yüz gösterse, onun nûrunun önünde gündüz karanlık olur.*

İmdi akl-ı küll, sûret-i beşeriyye perdesi altında mestûr olup, nûrunu bu perde arkasından neşr eder. Eğer o akıl bilfarz kendine mahsûs bir sûret-i nûrâniyye ile yüz gösterse ve zâhir olsa, onun nûrunun önünde, bu izâfî olan gündüzün aydınlığı karanlık olurdu. Ya'ni, gündüzün ışığı o aklın nûrunun yanında hiç mesâbesinde kalır idi.

ور مثال احمقی پیدا شود   ظلمت شب پیش او روشن بود

2175. *Ve eğer ahmaklığın misâli zâhir olsa, gecenin karanlığı onun önünde aydınlık olur.*

"Ahmahlık"dan murâd, hakîkat-ı iblîsiyyedir, zîrâ hakîkat-ı iblîsiyye ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmidir ve bu hakîkatın mazharı olan İblîs ahmakların reîsidir ve akl-ı küllün düşmanıdır; ve akl-ı küll dahi hamâkatın düşmanıdır. Nitekim 1940 numaralı beyitde:

گفت پیغمبر که احمق هر که هست   او عدوی ماست و غول رهزن است

[Peygamber buyurdu ki: "Her kim ki ahmakdır, o bizim düşmanımızdır ve yol vurucu guldür."] buyurulmuş idi. Ya'ni, hamâkat dahi kezâ sûret-i beşeriyye perdesi altında mestûr olup, zulmetini bu perde arkasından neşr eder. "Eğer bu hamâkat bilfarz kendine mahsus olan zulmânî bir sûret-i misâliyye ile zâhir olsa, gecenin karanlığı o zulmetin önünde aydınlık add ve i'tibâr olunur idi."

کو ز شب مظلم تر و تاری ترست   لیك خفاش شقی ظلمت خرست

2176. *Zîrâ o geceden daha muzlim ve daha bir karanlıkdır; velâkin şakî olan huffâş karanlık satın alıcıdır.*

"Huffâş", ziyâ-ı şemsden müteessir olup, gurûbdan sonra uçmağa başlayan yarasa kuşu ma'nâsınadır. Burada ulûm-ı enbiyâ ve evliyânın nûrundan kaçıp, zulmet-i tabiiyyeden hoşlanan ehl-i dalâletden kinâyedir.

اندك اندك خوى كن تا نور روز ورنه خفاشى بمانى بى‌فروز

2177. *Gündüzün nûruna kadar azar azar alış ve yoksa nûrsuz bir huffâş kalırsın.*

Ey maârif ve hakāyık-ı evliyânın nûrundan kaçan kimse! Şems-i hakîkatin tulû'uyla gündüzün nûru zâhir oluncaya kadar, o maârifin nûruna yavaş yavaş ve azar azar kendini alıştır ve yoksa yarasa kuşu gibi nûra yabancı bir halde kalırsın ve ebedî zulmet içinde uçar durursun.

عاشق هر جا شكال و مشكليست دشمن هر جا چراغ مقبليست

2178. *Her yerin âşıkıdır ki, işkâl ve müşkil vardır; her yerin düşmanıdır ki, bir mukbilin çerâğı vardır.*

"Şikâl", işkâlin muhaffefidir; ve "işkâl", bir şey müştebih ve mültebis olmak ma'nâsınadır ve "şikâl", kitâb vezninde "köstek" ve "ayak bağı" ma'nâsınadır. "Mukbil"den murâd, enbiyâ ve evliyâ ve "çerâğ"dan murâd, ulûm-ı enbiyâ ve evliyânın nûrudur. Ya'ni, "O yarasa kuşu gibi ulûm-ı enbiyâ ve evliyânın nûrundan kaçan kimse, nerede müştebih ve mültebis ve kapalı kelâmın ma'nâları varsa onların ve o karanlık ma'nâların âşıkıdır." Zîrâ nâsın efkârı arasına ilkā edeceği fitneye bu ma'nâları muvâfık bulur. Nitekim âyet-i kerîmede فَأَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ (Âl-i İmrân, 3/7) Ya'ni, "Kalblerinde fesâda meyl olan kimseler, ondan fitne taleb ederek Kur'ân'ın muhkemâtını bırakıp ma'nâsını anlayamadıkları müteşâbihâta tâbi' olur" buyurulur. Ve birçok mezâhib ve mesâlik-i bâtıle erbâbı maatteessüf bu yüzden zuhûra gelmişdir ve bu yüzden Kur'ân'ın muhkemâtı ta'tîle uğratılmışdır. "Ve bu yarasa kuşları her nerede ulûm ve maârif-i evliyânın nûru varsa, o yerin düşmanıdır. Çünki ilimde râsihûn olan evliyânın bu müteşâbihâta verdikleri açık ve nûrlu ma'nâlar onların işine gelmez."

ظلمت اشكال ز آن جويد دلش تا كه افزون تر نمايد حاصلش

2179. *Onun kalbi ondan dolayı zulmet-i işkâli ister, tâ ki onun hâsılı daha ziyâde görüne.*

"O zulmet-perestin kalbi, îkā' etmek istediği fitne ve fesâd, nâs arasında daha ziyâde revâç bulmak için, bu işkâl ve iltibâs zulmetini ister." Nitekim halkın i'tibârını kazanarak, huzûzât-ı nefsâniyyelerini elde etmek isteyen meşâyih-i rüsûmun ve sû-i ahlâk sâhibi olan ulemâ-i zâhirenin âdeti budur.

تا ترا مشغول آن مشکل کند　　　　و ز نهاد زشت خود غافل کند

2180. *Tâ ki seni o müşkile meşgūl ede ve kendi çirkin tabîatından gāfil ede.*
[2187]

Bu yarasa kuşları bu tavrı, seni o müşkil ile meşgūl etmek ve kendinin çirkin seciyesinden ve tabîatından seni gaflete düşürmek için ihtiyâr ederler; zîrâ o gibi müfsidlerin hakîkat nâmına ortaya koydukları işkâl ve müşkil maânî ile meşgūl olan müntesibleri, bu ma'nâlarda istiğrâkları sebebiyle başlarını kaldırıp bu efendilerin etvâr ve mişvârını tedkîk edemezler ve o müfsidi bir deryâ-yı hakāyık zannederler.

علامت عاقل تمام و نیم عاقل و مرد تمام و نیم مرد و علامت شقیٔ مغرور لاشیی

Tamâm olan âkılin ve yarım âkılin ve tamâm olan adamın ve yarım adamın alâmeti ve lâ-şey olan şakî-i mağrûrun alâmeti

عاقل آن باشد که او با مشعله است　　　　او دلیل و پیشوای قافله است

2181. *Âkıl o olur ki, o meş'ale iledir, o kāfilenin delîli ve pîşvâsıdır.*

"Meş'ale"den murâd, akl-ı külldür; ve akl-ı küll, hakîkat-ı muhammediyyeden ibâret olan nûr-ı Hak'dır. Vâris-i kâmil bu hakîkati hâmil olduğu cihetle o kâmil, vücûdun bu mertebe-i kesâfetinde ve zulmet-i tabiiyye içinde, bu akl-ı küll meş'alesi ve nûru ile yürür ve her şeyin hakîkatini görür. Binâenaleyh o Hak yoluna giden kāfilenin önünde delîl ve muktedâdır.

پی رَوِ نور خود ست آن پیش رَو　　　　تابع خویشست آن بی‌خویش رَو

2182. *O ileri gidici, kendi nûrunun arkasında gidicidir. O bî-hod gidici kendinin tâbi'idir.*

O Hak yolunda önde yürüyen vâris-i kâmil, kendi nûrunun arkasından gider; zîrâ o kâmilin zâtı akl-ı küllün meclâsıdır. Binâenaleyh kendi mevhûm olan varlığından geçerek Hak yolunu kat' eden o kâmil, kendinin tâbi'i olmuş olur. Zîrâ vâris-i Muhammedîdir; ve vâris ile mûris şahs-ı vâhid hükmündedir.

مؤمن خویشست و ایمان آورید　　　　هم بدان نوری که جانش زو چرید

2183. *Kendinin mü'minidir ve îmân getiriniz, hem o bir nûra ki, onun canı ondan otladı.*

"O vâris-i kâmil kendinin nûrunu görmüş ve îmân etmişdir. Zîrâ onun hakîkati, hakîkat-ı muhammediyye mertebesidir ve o mertebenin hakîkati de, vücûd-ı mutlak-ı Hak'dır; ve siz dahi o rehberin îmânına îmân ediniz ki, bu îmân sizi onun îmânı mertebesine götürsün. Zîrâ siz ona îmân etmekle o kâmilin canının feyz aldığı o nûra da îmân etmiş olursunuz ki, o nûr hakîkat-ı muhammediyyedir ve mertebe-i ulûhiyettir." Nitekim âyet-i kerîmede قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ (Mâide, 5/15) Ya'ni, "Allâh tarafından size nûr-ı ilâhî olan nebiyy-i zîşân geldi ve apaçık kitâbullâh geldi" buyurulur. Ve vâris-i kâmil dahi bu âyet-i kerîmede dâhildir. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki şu beyt-i şerîflerinde zât-ı mübârekleri hakkında bu ma'nâya işâret buyururlar: Beyit:

بگشادند وخزینه همه خلعت پوشید　　　　مصطفی باز بیآمد همه ایمان دارید

Nazmen tercüme:

"Açtılar kenz-i füyûzu olunuz hil'at pûş
Mustafâ geldi yine cümleniz îmân ediniz!"

دیگری که نیم عاقل آمد او　　　　عاقلی را دید خود داند او

2184. *Bir dîğeri ki, o yarım âkıl geldi, âkıli önünde gözü bilir.*

Dîğer bir sınıf ki, o yarım âkıl geldi, bu sınıf yukarıda ahvâl-i şerîfesi zikr olunan tamâm âkıli kendi gözü mertebesinde bilir ve onun huzûrunda kendini kör addeder.

دست در وی زد چو کور اندر دلیل　　　　تا بدو بینا شد و چست و جلیل

2185. *Kör delîle el vurduğu gibi, ona el vurdu; nihâyet onunla görücü ve çevik ve celîl oldu.*

O kimsenin yarım olan aklı, aklı tâm olan zâtı tanımağa delîl oldu ve bir kör, rehbere nasıl sıkı sıkı yapışırsa, o da o âkıl-i kâmili öylece kendisine rehber bildi ve ona sıkı sıkı sarıldığı için, Hak yolundaki tehlikeleri görücü oldu ve kat'-ı mesâfe ve merâtib husûsunda da çevik oldu ve âkıbet maksûduna nâil ve vâsıl olup, celîl oldu.

و آن خری کز عقل جوْ سنگی نداشت — خود نبودش عقل و عاقل را گذاشت

2186. *Ve o bir eşek ki, akıldan bir arpa ağırlığına mâlik olmadı, muhakkak onun aklı olmadı ve âkıli terk etti.*

Bu üçüncü sınıf, insan sûretinde ve hayvan sîretinde bir mahlûk olup bir arpa ağırlığı kadar olsun akıl sâhibi olmadığından, âkıli idrâk edemedi; ve eşek, eşeğin sûretini görüp kendi cinsi olduğuna hükm ettiği gibi, bu akılsız dahi ancak âkılin sûretini görüp, onu da kendi gibi zannetti ve tebaiyet lüzûmunu hissetmeyip o âkıli terk etti.

ره نداند نه کثیر و نه قلیل — ننگش آید آمدن خلف دلیل

2187. *Ne çok ve ne az yol bilmez; delîlin arkasında gelmek ona âr gelir.*

"O zâhir görücü olan akılsız, Hak yolunun ne çoğunu ve ne de azını bilmez: Bununla berâber kendini âkıl ve kâmil addedip, bir vâris-i kâmilin arkasından gelmekden ve kendine o zâtı delîl yapmakdan arlanır." Binâenaleyh mevhûm olan varlığını ve enâniyetini Hak yolunda kendisine rehzen yapar.

می‌رود اندر بیابان دراز — گاه لنگان آیس و گاهی به تاز

2188. *O uzun sahrâda gâh ümîdsiz topallıyarak ve gâh koşma ile gider.*

O akılsız, uzun olan bu kesâfet ve keserât âlemi sahrâsında, bilmediği ve anlamadığı bir netîceye doğru gâh ümîdsiz düşe kalka ve gâh koşa koşa gider.

شمع نی تا پیشوای خود کند — نیم شمعی نی که نوری کدْ کند

2189. *Şem'i yok, tâ ki kendinin pîşvâsı etsin; bir yarım şem'i yok ki bir nûr dilensin!*

"Şem'"den murâd, akl-ı kâmil ve "yarım şem'"den murâd dahi, yukarıda îzâh olunan yarım akıldır. Ya'ni, "Bu üçüncü sınıfdan olan kimsenin hiç aklı olmadığı için, kendi zâtında ve nefsinde muktedâsı ve pîşvâsı yokdur ve ikinci sınıfdan olan kimseler gibi yarım aklı da yokdur ki, kendi zâtının ve nefsinin hâricinde olan bir âkıl-i kâmilin aklından bir nûr ve akıl dilensin!

نیست عقلش تا دم زنده زند — نیم عقلی نی که خود مرده کند

2190. [2197] *Onun aklı yokdur, tâ ki diri nefes vursun; bir yarım aklı yok ki, kendini ölü yapsın!*

"Dem zeden", söz söylemek ma'nâsınadır. "Dem zinde zeden", diri söz söylemek demek olur. Böyle bir kimsenin aklı olmadığından canlı ve diri söz söyleyemez ki, kalblerde bir te'sîr ve bir îmân-ı kavî uyandırsın. Binâenaleyh söylediği sözler mütenâkız ve cansız olur. Bir yarım aklı dahi yokdur ki, âkıl-i kâmili tanısın da, onun huzûrunda kendini ölü gibi hiç mesâbesinde tutsun!" Bu gibi adamların nasıl bir adam olduğunu îzâh için humakā-i zamâneden birinin manzûm sözlerini nümûne olarak îrâd edelim. Bu kendi idrâkini beğenip, hakîm geçinen bîçâre diyor ki:

Enbiyâdan yaşarım müstağnî
Bir örümcek götürür hakka beni

Enbiyâdan müstağnî yaşayan bu akıllının yine bu manzûmesinde söylediği sözlere bakınız:

Ara git deyrini gez Ka'besini
Dinle tekbîri, işit çan sesini
Göreceksin ki bu hep boşlukdur
Umduğun, aradığın şey yokdur
Düzme Allâh'ı gibi şeytânı
Buda'sı, Ehrimen'i Yezdân'ı
Topunun hâlıkı bir vehm-i cebîn
Gölgeler, gölgeler onlar da derin!

Şimdi insâf olunsun da birâz teemmül buyurulsun. Enbiyâdan müstağnî yaşayan bu efendinin rehberi ve delîli örümcek imiş ve o da kendini hakka götürürmüş; fakat hak neresi bilir misiniz? Boşluk! Halbuki dîn ve fen nazarlarında boşluk ve adem yokdur. Zîrâ dîn Hakk'ın varlığını ve eşyânın Hakk'ın varlığından çıktığını; ve fen dahi, yokdan hiçbir şey çıkmayacağını ve binâenaleyh yokun var ve varın dahi yok olamayacağını beyân eder. İşte rehberi örümcek olan bir adamın mertebe-i aklı ve muhâkemesi bu kadar olur. Bu efendinin mezkûr manzûmesindeki sözlerin hepsi de birer safsata numûnesi olduğundan, burada tafsîline lüzûm yokdur. Fakîr "Târîh-i Kadîm Zeyline Reddiye" ünvânıyla yazdığım manzûm cevâblarda bunları îzâh ettim.

مردهٔ آن عاقل آید او تمام تا بر آید از نشیب خود به بام

2191. *O tamâmen o âkılin ölmüşü gelsin, tâ ki kendi inişinden dama çıksın!*

Yukarıki cümlenin mâba'didir. Ya'ni, "Öyle bir kimsenin aklı yokdur ki, âkıl-i kâmilin kıymetini takdîr edip, onun huzûrunda kendi varlığından ve enâniyetinden geçsin, tâ ki düştüğü hamâkat inişinden ve çukurundan akıl damına çıksın ve tâbi' olduğu kâmil gibi kemâle gelsin!"

عقل كامل نيست خود را مرده كن　　　در پناه عاقلى زنده سخن

2192. *Akl-ı kâmil yokdur, sözü diri olan bir âkılin penâhında kendini ölü yap!*

"Akl-ı kâmil nîst", "çûn akl-ı kâmil nîst" takdîrindedir. Ya'ni, "Mâdemki sende akl-ı kâmil yokdur, canlı ve diri söz sâhibi olan bir âkılin himâyesi altında kendini ölü gibi câmid kıl ve onun rey ve tedbîri dâiresinde, Hak yoluna sülûk et!"

زنده نى تا همدم عيسى بود　　　مرده نى تا دمگه عيسى شود

2193. *Diri değildir, tâ ki Îsâ'nın hemdemi olsun; ölü değildir tâ ki Îsâ'nın dem-gehi olsun!*

"Dem-geh", "dem", nefes ve "geh" mahal; "dem-geh", mahall-i nefes demek olur. Ya'ni, "O akılsız kimse, akıl ve irfân ile diri değildir ki, meşreb-i Îsâ'da olan bir kâmilin musâhibi olabilsin ve kendi enâniyetinden geçmiş ve ölü mesâbesinde kalmış değildir ki, Îsâ (a.s.) meşrebindeki kâmilin diri sözüne muhâtab olsun! "Düm-geh" olmak ihtimâli de vardır. Zîrâ "düm", kuyruk ma'nâsınadır ki, arkadan kinâye olur; "geh", mahal ma'nâsınadır. "Düm-geh", arka mahal demekdir ki, tebaiyet ma'nâsı murâd, olunur. Ya'ni, "O kimse ölü mesâbesinde değildir ki, Îsâ meşrebinde olan kâmilin arkasından yürüsün ve ona tâbi' olsun!" demekdir.

جان كورش گام هر سو مى‌نهد　　　عاقبت نجهد ولى بر مى‌جهد

2194. *Onun kör olan canı her tarafa adım koyar, âkıbet kurtulmaz ve fakat yukarı sıçrar.*

O kendini enbiyâ ve evliyâya tebaiyetden müstağnî addeden ahmaklığın canı, kendi kendime hakîkati bulurum, diye bu âlem-i tabîatın uzun ve karanlık sahrâlarında körü körüne her tarafa adım atar; âkıbet bu zulmet-i tabîiyyeden kurtulup bir nûr sâhasına çıkamaz ve fakat ömrü âhir olup bu âlem-i kesâfetin yukarısında olan âlem-i berzaha sıçrar; velâkin bu sıçrama

fâidesiz olur." Hind nüshalarında bu beytin altına ebyât-ı Velediyye'den olması muhtemel olan şu beyti metne ilâve etmişlerdir:

سود ندهد بر جهیدن آن زمان　　　زانکه نازل شد بلای آسمان

"O zaman sıçramak fâide vermez, zîrâ ki belâ-yı âsumân nâzil oldu." Bu beyit, *yukarıki beyt-i şerîfin ma'nâsını müfessir olduğundan, burada zikrini* münâsib gördüm. "Cesten", "kurtulmak" ve "kaçmak" ve "sıçramak" ma'nâlarına gelir. "Âkıbet ne-cehed" de "kurtulmak"; ve "ber-mî-cehed" de "sıçramak" ma'nâsınadır.

قصهٔ آبگیر و صیادان و آن سه ماهی یکی عاقل و یکی نیم عاقل
و آن مغرور و ابله مغفل لاشئ و عاقبت هر سه

Gölün ve balıkçıların ve biri âkıl ve biri yarım âkıl ve o dîğeri mağrûr ve ahmak muğfel-i lâ-şey olan üç balığın ve her üçünün âkıbet-i hâlinin kıssasıdır

قصهٔ آن آبگیرست ای عنود　　　که در او سه ماهئ اشگرف بود

2195. *Ey inadçı o gölün kıssasıdır ki, onda üç büyük balık var idi.*

"Ey inatçı" hitâbı, kendi benliğine mağrûr olup, insân-ı kâmile tâbi' olmakdan arlanan kimseyedir. Ve bu kıssa, yukarıda zikr olunan üç sınıfın temsîlidir. "Şigerf", "acîb" ve "büyük" ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Bir göl var idi ve o gölde de üç acîb veyâ büyük balık var idi."

در کَلیلَه خوانده باشی لیك آن　　　قشر قصه باشد و این مغز جان

2196. *Kelîle'de okumuş olursun; fakat o kıssanın kışrı ve bu canın içi olur.*

Kelîle ve Dimne ismindeki kitâb, Hind-i kadîm hükemâsından "Dâbşelîm" ismindeki bir hakîmin hikmet-i ahlâkdan bahisle Sanskrit lisânıyla yazdığı bir kitâbdır. Hasan Vâiz tarafından *Envâr-ı Süheylî* ismi ile Fârisî'ye tercüme edilmiş ve Hindistan'da tab' edilmişdir. Filibeli Alâeddîn Ali Çelebi

tarafından da *Hümâyunnâme* ismiyle Türkçe'ye tercüme ve tab' edilmişdir. İbâresi tarz-ı kadîm üzeredir. Hilâlî Efendi de nazmen tercüme etmişdir; bi-lâhire Şerîf İbrâhîm Mâhir Efendi tarafından sâde bir lisân ile tercüme olunmuşdur. Kul Mes'ûd nâmında birisi tarafından yapılan eski bir tercüme de Lâleli Kütüphânesi'nde mahfûzdur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu göl ve balık hikâyesinin bu *Kelîle ve Dimne* kitâbında mezkûr olduğunu ve fakat orada bu hikâyenin zâhiri ve kabuğu münderiç olup; burada bu hikâye vesîlesiyle canın içi beyân buyurulduğunu zikr ederler.

چند صیادی سوی آن آبگیر　　　بر گذشتند و بدیدند آن ضمیر

2197. *Birkaç balıkçı o göl tarafına geçtiler ve o zamîri gördüler.*

"Sayyâd", avcı demekdir; burada "balık avlayan balıkçı" demek olur. "Zamîr", alelumûm gizli olan şeye derler ve kalbdeki niyet gizli olduğundan ona da "zamîr" denir. Burada su içinde gizlenen balıklar murâd olunur.

پس شتابیدند تا دام آورند　　　ماهیان واقف شدند و هوشمند

2198. *Sonra tuzak getirmek için acele ettiler; balıklar vâkıf ve hûş-mend oldular.*

Balıkçılar o göl içinde gizli olan balıkları gördükden sonra, hemen oltalarını veyâ ağlarını getirmek, ya'ni hazırlamak için harekete geldiler ve faâliyete başladılar. Balıklar avcıların bu faâliyetinden onların maksatlarını anladılar ve idrâkli bir hâle geldiler.

آن که عاقل بود عزم راه کرد　　　عزم راه مشکل ناخواه کرد

2199. *O ki âkıl idi, yola azm etti; nâ-marzî olan müşkil yola azm etti.*

Ya'ni, aklı kâmil olan balık, tabîatın istemediği bir yola azm etti. Ya'ni, yaşamağa alıştığı bir muhîti terk edip, avcıların tuzağından kurtulmak için zarûrî olan bir sefere çıktı.

گفت با اینها ندارم مشورت　　　که یقین سستم کنند از مقدرت

2200. [2207] *Dedi ki: "Bunlar ile meşveret tutmam, zîrâ muhakkak beni kudretden zayıf ederler."*

O âkıl olan balık içinden dedi ki: "Ben dîğer bu iki arkadaşım ile müşâvere etmem, zîrâ yakînen bilirim ki, onlar benim bu sefer ve seyâhat hakkında-

ki fikrimin kuvvetini za'fa düşürürler ve benim kudretimi kırarlar." "Makderet", zenginlik ve kudret ma'nâlarınadır.

مهر زاد و بود بر جانشان تند   کاهلی و جهلشان بر من زند

2201. *Doğma ve olma muhabbeti onların canı üzerinde dolaşırlar; onların câhilliği ve cehli benim üzerime vururlar.*

"Ben onlar ile şunun için müşâvere etmem ki, onlarda doğdukları ve vücûd buldukları mahallin muhabbeti vardır ve bu muhabbetler onların canı üzerinde dolaşırlar, tenbeldirler; bulundukları mahalden hareket etmek istemezler ve câhildirler. Bulundukları mahalden başka yer olduğunu bilmezler. Binâenaleyh onların tenbelliği ve cehli bana da te'sîr eder. Benim sefer hakkındaki kasd ve himmetimi tezelzüle uğratırlar." "Zâd", doğmak ma'nâsına masdar-ı tahfîfîdir, "Bûd", "bûden" masdarının tahfîfidir, "olmak" ve "vücûd bulmak" demekdir. "Tenîden" masdarının müteaddid ma'nâsı vardır; burada "bir şeyin etrâfında dolaşmak" ma'nâsınadır.

مشورت را زندۀ باید نکو   که ترا زنده کند و آن زنده کو

2202. *Meşveret için iyi bir diri lâzımdır ki, seni diri etsin ve o diri hani?*

"Diri"den murâd, vücûd-ı abdânîsinden fânî ve vücûd-ı Hakkânî ile bâkî olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, "Tarîk-ı Hak'da sülûk ve seyr ü sefer hakkında meşveret etmek ve onun re'y ve tedbîriyle hareket edebilmek için, iyi bir diri, ya'ni, sıfât-ı nefsâniyyesinden bir kıl ucu kadar bile eser kalmamış olan bir kâmil lâzımdır ki, seni de kendisi gibi vücûd-ı abdânîden kurtarıp, vücûd-ı Hakkānî ile kāim kılsın. Halbuki öyle bir diri ve insân-ı kâmil nerede?" Mürşidlik da'vâsında bulunanlar maatteessüf sıfât-ı nefsâniyye ile ma'lûl birtakım hastalardır. Kendileri bir hakîm-i ilâhîye muhtaçdır, kendilerinin îcâd ettikleri hayâlâtı, füyûzât-ı rabbâniyye zannederler; ve kendilerini insân-ı kâmile tebaiyetden müstağnî addederler ve mahdûd muhâkemeleriyle kümmelîn-i evliyâullâhın maârif ve hakāyıkını tenkîd ederler, neûzü billâh!

ای مسافر با مسافر رأی زن   ز انکه پایت لنگ دارد رأی زن

2203. *Ey müsâfir, müsâfir ile rey vur, zîrâ ki kadının reyi, senin ayağını topal tutar!*

"Müsâfir"den murâd, vücûdât-ı izâfiyye âleminden vücûd-ı hakîkîye sefer eden kimsedir. "Kadın"dan murâd, kadınlar gibi âlâyiş-i dünyeviyyeye meclûb olan nefisdir. Ya'ni, "Ey bu vücûd-ı izâfî âleminden vücûd-ı hakîkîye ve bu âlem-i keserâtdan, âlem-i vahdete sefer eden kimse! Kendin gibi olan bir müsâfir ile müşâvere et, eğer sıfât-ı nefsâniyyesi sebebiyle bu vücûd-ı mevhûmuna bağlanmış ve âlâyiş-i dünyeviyyeye aldanmış olan kimse ile müşâvere edersen, emr-i sülûkde senin ayağını topal tutar." Keserât âleminde ve fikrinde kalıp, âlem-i vahdete doğru kat'-ı mesâfe edemezsin; zîrâ hadîs-i şerîfde شاوروهن و خالفوهن ya'ni, " Kadınlar ile müşâvere edin ve onların reylerine muhâlefet edin!" buyurulmuşdur.

از دم حب الوطن بگذر مایست   که وطن آن سوست جان این سوی نیست

2204. *Hubbü'l-vatan deminden geç, durma; zîrâ vatan o tarafdır, can bu taraf değildir.*

"Dem", bu kelimenin Arabî ve Fârisî müteaddid ma'nâları vardır. *Şemsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre, "kılıç ve bıçağın keskin tarafı" ma'nâsına da gelir. Bu ma'nâya göre حب الوطن من الايمان ya'ni, "Vatan muhabbeti îmândandır" hadîs-i şerîfi bir "kılıç"a ve onun "keskin tarafı" zâhir olan âlem-i şehâdete ve keskin olmayan tarafı da bâtın olan âlem-i gayba teşbîh buyurulmuş olur. Âlem-i şehâdetin keskin olması, bu vücûdât-ı mevhûmenin insan üzerinde müessir olmasından nâşîdir. İmdi bu ma'nâya göre cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: Bu hadîs-i şerîfin zâhiri ve bâtını vardır. "Bu kılıcın keskin tarafından, ya'ni, zâhirinden geç, durma; seni helâk eder ve bu fânî olan dünyâ tarafı sana vatan olamaz. Aslî olan vatan, o bâtın ve bâkî olan âlem-i gaybdır; çünki sen rûh-ı latîfsin ve rûh-ı latîfin tarafı bu kesâfet tarafı değildir."

گر وطن خواهی گذر آن سوی شط   این حدیث راست را کم خوان غلط

2205. *Eğer vatan istersen Şat'ın o tarafına geç, bu doğru hadîsi galat okuma!*

"Şat", nehir kenârı ma'nâsınadır. "Nehir"den murâd, âlem-i fânî ve vücûd-ı kevnîdir. Bu âlem-i fânî nehrinin kenârı âlem-i gaybın mebdei olur. Ya'ni, "Eğer vatan istersen bu vücûd-ı kevnî ve izâfî nehrinin öbür tarafı olan âlem-i letâfete geç! Resûl-i Ekrem Efendimiz'in doğru olan bu hadîs-i şerîfini yanlış okuma!" Zîrâ âlem-i fânîyi vatan ittihâz etmek, âlem-i bekāya îmânı takviye etmez; belki âlem-i latîfi kendine vatan ittihâz etmek için, teveccüh-i kâmil ile müteveccih olmak îmân-ı kavîden neş'et eder.

باز گونه خواندن وضو کننده اوراد وضو را

Abdest alanın abdest evrâdını ters okuması

"Vird", "muayyen zamanlarda okunmak için vazîfe ittihâz olunan duâ"ya denir. "Evrâd", virdin cem'idir. Burada, abdest alırken okunan duâlar ma'nâsınadır.

در وضو هر عضو را وردی جدا آمدست اندر خبر بهر دعا

2206. *Abdestde her uzuv için ayrı bir vird vardır. Hadîsde duâ için gelmişdir.*

Abdest alırken her bir uzuv yıkandığı vakit okunacak olan ayrı bir vird vardır ki, bu evrâd hadîs-i şerifde duâ olmak üzere bize ta'lîm buyurulmuşdur. Bu duâlar ayrıca muâmelât-ı dîniyyeye dâir yazılan kitâblarda münderiç olduğundan, burada zikri uzun olur.

چون که استنشاق بینی می کنی بوی جنت خواه از رب غنی

2207. *Buruna istinşâk ettiğin vakit, Rabb-i ganîden cennet kokusunu iste!*

"İstinşâk", burna su vermeğe derler. Ya'ni, "Abdest alırken burna su verdiğin vakit, hadîs-i şerifde beyân buyurulan اللهم ارحنی رایحة الجنة وارزقنی من نعیمها ya'ni, "Ey benim Allâh'ım, bana cennet kokusunu koklat ve beni onun ni'metlerinden rızıklandır!" duâsını oku!"

تا ترا آن بو کشد سوی جنان بوی گل باشد دلیل گلستان

2208. *Tâ ki seni o koku cennetler tarafına çeksin; gül kokusu, gülistânın delîli olur.*

"Koku, kendisinden koku sâdır olan şeye doğru rehberlik eder. Meselâ insanın burnuna gül kokusu geldiği vakit, buralarda bir gülistân olmalıdır diye etrâfı araştırır." Ma'lûm olsun ki, abdest alırken duâları okumak, cismin hey'et-i mecmûasının tahâretine sebeb olduğu ve bu duâlar okunmaksızın

abdest alınırsa, yalnız yıkanan uzuvların tahâreti husûle geleceği من ذكر الله عند الوضوء طهر جسده كله فان لم يذكر اسم الله لم يطهر منه الا ما اصاب الماء Ya'ni, "Kim ki abdest alırken Allâh'ı zikr ederse cesedinin hepsi temiz olur ve eğer Allâh'ı zikr etmezse, o kimsenin ancak su isâbet eden uzvu temiz olur" hadîs-i şerîfinde beyân buyurulmuşdur. Bunları ezberleyip okumak evlâdır. Eğer ezberlemek müşkil gelirse, hiç olmazsa abdesti gafletle almayıp, fikren ve lisânen Hakk'ı zikr etmelidir ve ancak böyle bir abdest tahâret-i kâmile-i zâhire ve bâtıneyi mûcib olur.

چون كه استنجا كنى ورد و سخن　　　اين بود يا رب تو زينم پاك كن

2209. *İstincâ ettiğin vakit sözün virdi bu olur. "Yâ Rab sen beni bundan pâk et!"*

"İstincâ vakti"nden murâd, istincâ edip helâdan çıkmayı müteâkib olan zamandır. Zîrâ helâda mahall-i necâseti temizlerken lisânen Hakk'ı zikr etmek münâsib olmaz ve ebyât-ı âtiye dahi bu ma'nâyı müeyyiddir. Çünki helâda vakt-i istincâda insan halkdan tecerrüd eder ve onu gören ve söylediğini işiten olmaz. Ya'ni, "İstincâyı müteâkıben okunacak vird-i duâ ve vazîfe-i münâcât اللهم اجعلنى من التوابين واجعلنى من المتطهرين واجعلنى من عبادك الصالحين واجعلنى من الذين لا خوف عليهم ولا هم يحزنون Ya'ni, "Ey benim Allâh'ım, beni ziyâde tövbe edicilerden kıl ve beni pek ziyâde temizlenicilerden kıl ve beni sâlih kullarından kıl ve beni üzerlerine havf ve hüzün târî olmayanlardan kıl!" duâsı ve münâcâtıdır. Buhârî *Sahîh*'de istincâ duâsı اللهم جنبنى من الخبيث والخبائث ya'ni, "Ey benim Allâh'ım beni habîsden ve habîslerden mücânib kıl!" sûretinde de rivâyet olunmuşdur." Elfâz-ı duâ, Arabî olarak bu sûretledir; fakat maksat münâcâtdır ve Hak'dan talebdir; ve münâcât ve taleb ise her lisan ile olabilir. Bu ma'nâya işâreten cenâb-ı Pîr bu münâcât ve talebi lisân-ı Fârisî ile nazmen beyân buyurmuşlardır. Ma'nâsını bilerek ba'de'l-istincâ bu ebyât-ı şerîfe de okunabilir. Arabî ve Fârisî bilemiyenler Türkçe de münâcât ve niyâz edebilirler; fakat efdali hadîs-i şerifde sâbit olan elfâzdır.

دست من اينجا رسيد اين را بشست　　　دستم اندر شستن جانست سست

2210. [2217] *Benim elim buraya erişip bunu yıkadı; elim canı yıkamakta zayıfdır.*

"Yâ Rab, benim elim mahall-i necâset olan uzvuma kadar yetişti ve bu uzvu su ile yıkadı ve zâhirî bir temizlik yapabildi; fakat canımda hubb-i mâsi-

vâ habâsetleri vardır; bu zâhirî elim onları temizlemek husûsunda zayıf ve âcizdir."

ای ز تو کس گشته جان ناکسان　　دست فضل تست در جانها رسان

2211. *"Yâ Rab, nâkeslerin canı senden kes olmuşdur; senin fazlının eli canlara erişicidir.*

"Nâkes", alçak, denî, zelîl ve hasîs olan kimse; "kes", makbûl ve mu'teber olan kimse. Ya'ni, "Yâ Rab, birçok alçak ve hasîs olan kimselerin canı, senin lutfun ve inâyetin ile makbûl ve mu'teber olmuşdur. Senin fazl u kerem elin, bizim bâtınımız olan canlara da erişicidir!"

حد من این بود کردم من لئیم　　ز آن سوی حد را نقی کن ای کریم

2212. *"Benim haddim bu idi, ben alçak yaptım; o had tarafından olanı ey kerîm, sen yap!"*

Ya'ni, "Benim biri cismânî ve dîğeri rûhânî olmak üzere iki haddim vardır. Cismâniyet haddi tarafından olan tahâreti, süflî olan cismime mahsûs âlet-i tahâret olan elim ile ben yaptım; fakat rûhânî olan haddim tarafına bu zâhirî ve cismânî elim erişmez. Binâenaleyh o haddim tarafına âit olan temizliği de, ey kerîm olan efendim, sen yap!"

از حدث شستم خدایا پوست را　　از حوادث تو بشو این دوست را

2213. *"Ey Hudâ, ben postu hadesden yıkadım; sen de bu dostu havâdisden yıka!"*

"Post"dan murâd, cisimdir ve "dost" dan murâd, rûhdur. Zîrâ bir beyt-i şerifde,

جامه از تن جان ز تن آگاه نیست　　در دماغش جز غم الله نیست

Ya'ni, "Elbise tenden ve can dahi tenden âgâh değildir, o canın dimâğında Allah gamından başkası yokdur" buyurulur. "Hades"den murâd, necâsât-ı zâhire ve "havâdis"den murâd, "mâsivâllâh" i'tibâr olunan suver-i eşyâ muhabbetidir ki, rûhun nefse olan bağlılığından husûle gelir. Ya'ni, "Ey Hudâ, ben cismimi necâset-i zâhiriyyeden yıkadım, sen dahi lutfunla bu senin dostun olan rûhumu senin mâsivânın muhabbetinden yıka!"

شخصی به وقت استنجا می‌گفت اللّهم ارحنی من رایحة الجنة بجای
آن که اللّهم اجعلنی من التوابین و اجعلنی من المتطهرین که ورد استنجاست
و ورد استنجا را به وقت استنشاق می‌گفت عزیزی بشنید و این را طاقت نداشت

Bir şahıs istincâ vaktinde istincâ virdi olan "Allâhümme'calnî mine't-tevvâbîne ve'calnî mine'l-mutatahhirîn!" yerine "Allâhümme erihnî min râyihati'l-cenneti!" der idi. Ve istincâ virdini dahi, istinşak vaktinde söylerdi. Azîzin birisi işitdi, buna tâkat tutmadı

آن یکی در وقت استنجا بگفت — که مرا با بوی جنت دار جفت

2214. *O biri istincâ vaktinde der idi ki: "Beni cennet râyihasıyla çift tut!"*

O bir kimse istincâ vaktinde, istinşâk duâsını okuyup: "Yâ Rab beni cennet kokusuyla eş tut ve beni bu kokuya mukārin kıl!" der idi.

گفت شخصی ورد خوب آورده — لیك سوراخ دعا گم کرده

2215. *Bir şahıs dedi: "Güzel vird getirmişsin, fakat duânın deliğini gāib etmişsin!"*

O kimsenin tersine okuduğu bu duâyı işiten bir kimse, onu îkāz için dedi ki: "Ey efendi, duân güzeldir ve bu duânın güzelliğine diyecek yokdur; fakat sende büyük bir yanlışlık var, duâya mahsûs olan cisminin deliğini gāib etmişsin." Yukarıda îzâh olunduğu üzere bir şahsın bu ters okunan duâyı işitmesi, bu duânın helâda değil, helâdan çıkmayı müteâkib okunacağının delîlidir.

این دعا چون ورد بینی بود چون — ورد بینی را تو آوردی به کون

2216. *"Mâdemki bu duâ burnun virdi idi, burun virdini sen niçin kıçına getirdin?"*

"Ey efendi bu okuduğun duâ burnuna su verilirken okunacak bir vird idi, kıçını temizlemek husûsunda okumanın ma'nâsı nedir?"

رایحهٔ جنت ز بینی یافت حر　　　　رایحهٔ جنت کی آید از دبر

2217. *"Hür olan kimse cennet kokusunu burnundan buldu; cennet kokusu ne vakit dübürden gelir?"*

"Burun"dan murâd, meşâmm-ı rûhdur ve "dübür"den murâd, meşâmm-ı cisimdir. Ya'ni, "Cisim kaydından âzâd olan kimse, cennet kokusunu ancak meşâmm-ı rûhundan alır; yoksa maddî kokuların iyisine ve fenâsına mahal olan cisminin burnundan almaz" demek olur.

ای تواضع برده پیش ابلهان　　　　وی تکبر برده در پیش شهان

2218. *Ey ahmakların önüne tevâzu' götürmüş ve ey şâhların önüne tekebbür götürmüş!*

"Ahmaklar"dan murâd, ehl-i dünyâ ve "şâhlar"dan murâd, enbiyâ ve evliyâ hazarâtıdır. "Ey hakāyık-ı eşyâdan bî-haber olan ehl-i nefis ve ehl-i dünyâ önünde mütevâzi' bulunan; ve ey hakāyık-ı eşyâya vâkıf olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtına karşı mütekebbir bulunup, onlara tebaiyetden istinkâf eden beyefendi!"

آن تکبر بر خسان خوبست و چُسْت　　هین مرو معکوس عکسش بند تست

2219. *O tekebbür alçaklar üzerine güzeldir ve yerindedir, sakın ma'kûs gitme, onun aksi senin bendindir.*

"Çüst", müteaddid ma'nâsı vardır; burada "iyi" ve "tamâmen yerine oturan şey" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Tekebbür, eğer alçak tabîatlı olan kimselere karşı olursa güzeldir ve tamâmen yerine oturtulmuş bir muâmeledir. Ey efendi, sakın bu muâmelenin tersini yapma, ya'ni, âlîcenâb olan kimselere karşı sıfat-ı kibr ile zâhir olma! Eğer bu sıfat-ı kibri, ma'nâ şâhlarına karşı yaparsan, senin tarîk-ı Hak'daki seyrini bağlar, bir adım ileri atamaz olursun!"

از پی سوراخ بینی رُسْت گل　　　　بو وظیفهٔ بینی آمد ای عُتُلْ

2220. *Gül burun deliği için bitti; ey galîzü't-tab', koku burnun vazîfesi geldi!*
[2227]

"Utül", kaba ve galîz tabîatlı olan adam demekdir. Ya'ni, "Hak Teâlâ her şeyi bir şey için yaratdı ve kokusu güzel olan gül dahi bu hikmete mebnî, burun deliği için neşv ü nemâ buldu. Ey tabîatında kabalık olan kimse, her uzvunu mahallinde kullan ve gül kokusunu da burnundan al!"

بوى گل بهر مشامست اى دلير　　　جاى آن بو نيست اين سوراخ زير

2221. *Ey cesûr, gül kokusu meşâmm içindir, o kokunun yeri bu aşağının deliği değildir.*

"Meşâmm", koklamak mahalli olan "meşemm" kelimesinin cem'idir, ikinci "mîm" teşdîd iledir, fakat Fârisî'de muhaffef olarak kullanılır. Ya'ni, "Ey cennet kokusunu meşâmm-ı cisminden duymak isteyen cür'etkâr; o cennet gülü olan ma'rifet-i ilâhiyyenin kokusu, meşâmm-ı rûh içindir. O kokunun yeri bu âlem-i süflîye mahsûs olan cisim burnunun deliği değildir!"

كى از اينجا بوى خلد آيد ترا　　　بو ز موضع جو اگر بايد ترا

2222. *Huldün kokusu buradan sana ne vakit gelir? Eğer sana lâzım ise, kokuyu mevzi'inden iste!*

"Huld", "bâkî ve dâim olmak" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Bu cisim tarafından, ne vakit sana bekā kokusu gelir? Eğer sana bu bekā kokusu lâzım ise, onu o kokunun mevzi'i olan rûh tarafından iste!"

همچنين حب الوطن باشد درست　　　تو وطن بشناس اى خواجه نخست

2223. *Hubbu'l-vatan böyle dürüst olur, ey efendi sen evvelâ vatanı tanı!*

Ya'ni, "Kokunun mahallini ta'yînden sonra, koklanacak şeyi o mahalle götürmek lâzım geldiği gibi حب الوطن من الايمان ["Vatan sevgisi îmândandır"] hadîs-i şerîfine de doğru ma'nâ verilmiş olabilmek için, evvelâ vatanı tanımak ve sonra da muhabbetini ona tevcîh etmek lâzım gelir ki, îmân sâbit olabilsin!" Zîrâ bu "vatan" bir kimsenin doğduğu ve yaşadığı memleket ma'nâsına alınırsa, kâfirler ve mecûsîler ve putperestler dahi, kendi vatanlarının muhibbidirler ve bu vatanlarını düşmanlarına vermemek için kanlarını dökerler ve canlarını fedâ ederler. Binâenaleyh bunların bu muhabbeti dahi îmândan neşet etmek lâzım gelir. Böyle olunca, hadîs-i şerîfdeki vatan, mevt ile rücû' olunacak olan vatan-ı aslîden ibâret olur ve "Hubbü'l-vatanın îmândan olması" bu ma'nâya göre doğru ve sahîh olur.

واقف شدن آن ماهی عاقل وسفر پیش گرفتن بی مشورت با دیگران از حکمت

O âkıl balığın vâkıf olması ve başkalarıyla meşveretsiz olarak hikmet cihetinden seferi önde tutması

(Bu ünvân Ankaravî nüshasında yokdur, Hind nüshaları kayd etmişdir. Fihristde kolaylık olacağı mütâlaasıyla buraya derc olundu.)

گفت آن ماهیٔ زیرك ره كنم   دل ز رأی و مشورتشان بر كنم

2224. *O zekî balık dedi ki: "Yol edeyim, kalbimi onların reyinden ve meşveretinden koparayım!"*

"Râh kerden", sefer etmekden kinâyedir. Ya'ni, o akıllı olan balık kendi kendine dedi ki: "Ben bulunduğum bu gölden sefere ve seyâhata çıkayım ve kalbimi dîğer arkadaşlarımın reyi ve meşvereti ile bağlamayayım!"

نیست وقت مشورت هین راه كن   چون علی تو آه اندر چاه كن

2225. *"Meşveret vakti değildir, âgâh ol, yol yap! Sen Ali gibi kuyuya âh et!"*

Ya'ni, "Tehlike yakın ve göz önünde olduğundan meşveret ile ve dedikodu ile geçirilecek vakit yokdur, kendine gel ve sefere çık! Sen ilm-i hakîkatin şâhı olan İmâm-ı Ali (kerremallâhu vechehû) efendimiz gibi kuyuya âh et!"

Ma'lûm olsun ki, Şâh-ı velâyet efendimizin kuyuya âh etmesi hakkında rivâyât-ı muhtelife vardır. Bir rivâyetde Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz, Hakk'ın hüviyetine ve vahdet-i vücûduna dâir İmâm-ı Ali (kerremallâhu vechehû)ya açıkça birtakım esrâr söyledi ve bu esrârı keşf etmemesini de tenbîh buyurdu. Cenâb-ı Ali'yi o esrârın hâl-i azamet ve celâli istîlâ etti. Mübârek başını bir kuyuya eğip bir âh çekti; derhâl kuyunun suyu o âhın harâretinden kaynadı. Ve bir rivâyetde de "Hû" dedi. Nitektim ârifin biri bu ma'nâyı beyânen söyle söylemişdir. Beyit:

Ol Ali çâha varıp bir Hû dedi
Özge sırlardan ne o ne bu dedi

Ve bir rivâyetde dahi, lafzan esrârı kuyuya söyledi; kuyunun suyu kana tebeddül etti. Ferîdüddîn-i Attâr (k.s.) hazretleri de *Mantıku't-Tayr* ismindeki eser-i âlîlerinde bunu şöyle beyân buyurmuşdur:

مصطفی جای فرود آمد به راه   گفت آب آرید لشگر را ز چاه

رفت مرد بازآمد با شتاب   گفت پر خونست چاه و نیست آب

گفت بیدار ز درد کار خویش   مرتضی در چاه گفت اسرار خویش

چاه چون بشنید آن تابش نبود   لاجرم پرخون شد و آبش نبود

"Mustafâ (s.a.v.) yolda bir yere indi. "Asker için kuyudan su getiriniz!" buyurdu. Bir adam gitti, acele geri geldi ve "Kuyu kan doludur ve su yokdur!" dedi. Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: "Bir uyanık kendi emrinin derdinden, ya'ni, Murtazâ, kuyuya kendi esrârını söyledi; vaktâki kuyu onu işitdi, ona tâkatı yok idi, şüphesiz kan dolu oldu ve onun suyu olmadı."

Bir rivâyetde dahi o kuyudan bir kamış bitti, çobanın biri o kamışı kesip düdük yaptı ve çalıp eğlenmeğe başladı. Resûl-i Ekrem hazretleri bir gün o tarafdan geçerken çobanın çaldığı düdüğün sesini işitdi, hâzır olanlara: "Bu ses benim cenâb-ı Ali'ye söylediğim esrârı haber veriyor" buyurdu.

İmdi îzâhdan müstağnîdir ki, bu rivâyetlerden maksûd olan eşkâl-i zâhiriyye değildir; belki birkaç mühim ma'nânın ihtâr ve tenbîhidir. O mühim ma'nâlar da bunlardır:

1. Esrâr-ı hüviyyete ve vahdet-i vücûd sırrına herkes tahammül edemez, bu esrâra Şâh-ı velâyetin kalb-i şerîfi gibi metîn bir kalb lâzımdır.

2. Vücûdda zuhûra meyl vardır, binâealeyh bâtında olan şeyler zuhûr etmek ister.

3. Nâ-ehil olanlara esrâr-ı ilâhiyyenin keşfi câiz değildir; nitekim Hz. Ali keşf etmedi.

4. Bâtındaki esrârın ızhârı için bir tazyîk-i şedîd vâki' olduğu vakit, onu ancak ehline söylemek lâzımdır. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri, İmâm-ı Ali hazretlerine söyledi; zîrâ قلوب الاحرار قبور الاسرار Ya'ni, "Ahrârın kalbleri esrârın kabirleridir" denilmişdir; ve nitekim âtîdeki beyt-i şerîfde bu ma'nâya işâret buyurulur:

محرم آن آه کمیابست بس   شب رو و پنهان روی کن چون عسس

2226. *O âhın mahremi çok nâdirdir; ases gibi gece gidicilik ve gizli gidicilik et!*

"Ases", geceleri gezen zâbıta me'mûru demekdir. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem hazretlerinin hakāyıka müteallık olan ahâdîs-i şerîfesinin maânî-i münîfesini idrâk edip "Âh!" eden kümmel-i evliyânın bu âhlarına mahrem olacak kimseler nâdirdir. Ve bilakis gerek bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ve gerek cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin âsâr-ı aliyyesinde ve bilhassa *Fusûsu'l-Hikem*'inde emr-i Risâletpenâhî ile ızhâr buyurulan esrâr-ı ilâhiyyeye tahammül edemeyip, bî-edebâne ta'rîz edenler pek çokdur. Binâenaleyh ey sâlik-i müstaid, eğer sen bu esrâra ve bu âhlara vâkıf olur isen, ases gibi karanlıkta yürü ve esrâr-ı ilâhiyye yolunda gizli gizli git! Zîrâ bu esrâr-ı ilâhiyye aleyhine hücûm edenler çokdur. Nitekim Ebû Hüreyre (r.a.) hazretleri buyururlar ki: "Ben Resûl-i Ekrem hazretlerinden iki torba ilim aldım, birini neşr ettim, birini de nâs boğazımı keserler korkusuyla neşr etmedim."

سوی دریا عزم کن زین آبگیر   بحر جو و ترك این گرداب گیر

2227. *Bu gölden deryâ tarafına azm et, deryâyı iste ve bu girdâbın terkini tut!*

Dar olan bu dünyâ gölünden vahdet ve hakîkat deryâsı tarafına azm et ve hakîkat-ı vücûd deryâsını iste ve bu keserât âlemi bir girdâb mesâbesindedir, helâk olmamak için o âlemi terk et!

سینه را پا کرد و می‌رفت آن حذور   از مقام با خطر تا بحر نور

2228. *O çok korkucu göğsünü ayak yaptı ve hatarlı makāmdan nûr deryâsına kadar gitti.*

"Sîne râ-pâ kerden", korkak kimsenin yüz üstü yatıp, sürünerek gitmesinden kinâyedir. Ya'ni, "O âkıl olan balık, bu fikirlerden sonra korka korka bu tehlîkeli makāmdan, ya'ni, bu zulmet ve kesâfet makāmı olan âlem-i keserâtdan, nûr deryâsı olan vahdet deryâsına kadar gitti."

همچو آهو کز پی او سگ بود   می‌دود تا در تنش یك رگ بود

2229. *Arkasından köpek olan âhû gibi, onun teninden bir damar oldukça koşardı.*

Ya'ni, o âkıl balık ve sâlik-i sâdık, arkasından bir yırtıcı köpek koşan bir âhû nasıl koşar ve kaçarsa, o da cisminde bir hareket damarı oldukça öyle koşar ve kaçar idi.

خواب خرگوش و سگ اندر پی خطاست　　خواب خود در چشم ترسنده کجاست

2230. [2237] *Tavşan uykusu ve arkada köpek hatâdır; korkanın gözünde muhakkak uyku nerede!*

"Hâb-ı hargûş", gafletden kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). "Köpek"den murâd, şeytandır; Ya'ni, sâlikin arkasında yırtıcı köpek mesâbesinde olan şeytan olup, onu avlayarak helâk etmek azminde iken, gafletde bulunmak hatâdır. Mâdemki insan pek tehlikeli olan bu dünyâda hâl-i seferdedir, onun gözünde gaflet uykusu olmamak îcâb eder. Zîrâ korkan kimsenin gözüne uyku girmez.

Ma'lûm olsun ki emniyet, insanların iki sınıfında olur. Birisi sıfât-ı nefsâniyyelerinden mücerred ve sıfât-ı Hakkāniyye ile müşerref evliyâdır ki, onlar hakkında أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ["Âgâh olun, muhakak Allâh'ın velîleri üzerine korku yokdur ve onlar mahzûn da olmazlar!"] buyurulmuşdur. Dîğeri nefis ve şeytanın içirdiği şarâb-ı gaflet ile sarhoş olan ehl-i dünyâdır ki, bir an olsun ayılıp korkmak onların şânından değildir. Onlar hakkında sûre-i Hicr'de لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (Hicr, 15/72) ya'ni, "Ey Resûl'üm senin hayâtın hakkı için onlar sarhoşlukları içinde sergerdân olmuşlardır" buyurulur. Bu iki tâife arasında bulunan sınıf dâimâ korku içindedirler. Ve bunların emni, emn-i hakîkî değildir; belki batan bir geminin içinde bulunup, batmasından haberi olmayan kimsenin emni kabîlindendir.

رفت آن ماهی ره دریا گرفت　　راه دور پهنهٔ پهنا گرفت

2231. *O balık gitti, deryâ yolunu tutdu, genişin genişi olan uzak yolu tutdu.*

"O balık, ya'ni, o âkıl olan sâlik gitti ve deryâ-yı vahdet yolunu tutdu ki, o yol genişin genişidir ve pek uzakdır." Zîrâ muhakkıkler, "makām-ı fenâya ve mahall-i emne vusûl için, ale'l-ekal bin mevt-i irâdî lâzımdır" derler.

رنجها بسیار دید و عاقبت　　رفت آخر سوی امن و عافیت

2232. *Âkıbet çok meşakkatler gördü, nihâyet emn ü âfiyet tarafına gitti.*

Ve bu seferi müteâkıb yolda çok meşakkatler gördü. Zîrâ yolda altı büyük akabe ve her akabe aralarında binlerce tehlikeli uçurumlar vardır. Bu altı akabe nefsin merâtibidir ve nefis her bir mertebede bir varlık da'vâsında bulunur ve her bir mertebenin zulmânî ve nûrânî hicâbları vardır ki, hadîs-i şerîfde bunlara işâreten ان لله سبعين الف حجاب من نور و ظلمة ya'ni, "Allâh'ın nûrdan ve zulmetden yetmiş bin hicâbı vardır" buyurulur. Birçok sâlikler nefsin bu

da'vâlarından dolayı yolda kalırlar ve kendilerini kemâle gelmiş zannederler; ve kendi mertebeleriyle kâmilleri mukāyese edip, onların maârif ve hakāyıkına i'tirâz ederler; ve helâk-i ma'nevî içinde bulunduklarını idrâk edemezler. Şihâbüddîn Sühreverdî hazretleri *Avârifü'l-Maârif*'de bunlara "sâlik-i ebter" ta'bîr buyururlar. Bu akabelerden ve uçurumlardan sâliki geçirecek olan vâsıta, her bir mertebede kendinin hiçliğini idrâk edip muhakkıkların vesâyâsına tâbi' olmakdır. "Velhâsıl o sâlik yolda birçok meşakkatler gördükden sonra, nihâyet emn ü âfiyet tarafına gitti ve nefs-i sâfiye ve kâmile mertebesini buldu ki, bu mertebede artık havf ve hüzün yokdur."

خویشتن افکند در دریای ژرف　　　　که نیابد حد آن را هیچ طَرْف

2233. *Kendini derin olan deryâya bıraktı ki, hiçbir göz onun haddini bulamaz.*

"Tarf", inde'n-nazar göz kapağını kımıldatmak demekdir; ve "göz" ma'nâsı da murâd olunur, burada göz ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kendisini pek derin ve ucu bucağı bulunmaz olan vahdet-i vücûd-ı Hak deryâsına bıraktı ki, hiçbir göz o vücûdun ve varlığın had ve kenârını bulamaz."

پس چو صیادان بیاوردند دام　　　　نیم عاقل را از آن شد تلخ کام

2234. *Sonra vaktâki avcılar tuzak getirdiler, yarım âkılin dimâğı ondan acı oldu.*

"Avcılar"dan murâd, rûhu âlem-i süflînin huzûzâtı ve lezzâtı oltalarıyla avlayan nefis ve şeytandır. Ve "yarım âkıl"den murâd, âkıl-i kâmile tâbi' olmayan eşhâsdır. Ya'ni, "Yarım akıllı balık, balıkçıların oltalar ile kendini görünce, onun dimâğı helâk korkusundan acı oldu."

گفت آه من فوت کردم فرصه را　　　　چون نگشتم همره عاقل چرا

2235. *Dedi: "Âh! Ben fırsatı fevt ettim, niçin o âkile yoldaş olmadım, niçin?"*

ناگهان رفت او و لیکن چون برفت　　　　می‌بایستم شدن در پی به تفت

2236. *"O ansızın gitti, velâkin gittiği vakit, ben de arkadan harâretle gitmeli idim!"*

"O âkıl bize haber vermeksizin ve ansızın gidiverdi, velâkin gittiği vakit, ben de ona tâbi' olup harâretle ve aşk ile arkasından gitmeli idim!"

بر گذشته حسرت آوردن خطاست　　　　باز ناید رفته یاد آن هباست

2237. *Geçmişe hasret getirmek hatâdır, gitmiş olan geri gelmez, onun yâdı hebâdır.*

"Hebâ", havada uçan toz zerreleridir. Ya'ni, geçmiş olan bir şeyin zikri boşdur.

قصهٔ آن مرغ گرفته که وصیت کرد که بر گذشته پشیمانی
مخور تدارك وقت اندیش و روزگار مبر در پشیمانی

O tutulmuş olan kuşun kıssasıdır ki: "Geçmişe pişmanlık yeme, vaktin tedârikini düşün ve pişmanlık içinde vakit zâyi' etme!" diye vasiyet etti

آن یکی مرغی گرفت از مکر و دام　　　مرغ او را گفت ای خواجهٔ همام

2238. *O bir kimse bir kuşu mekir ve tuzakdan tutdu; kuş ona dedi ki: "Ey ulu efendi!"*

تو بسی گاوان و میشان خوردهٔ　　　تو بسی اشتر به قربان کردهٔ

2239. *"Sen çok sığırlar ve koyunlar yemişsin, sen birçok deve kurbân etmişsin."*

تو نگشتی سیر از آنها در زمن　　　هم نگردی سیر از اجزای من

2240. [2247] *"Sen zamânede onlardan doymadın, benim eczâmdan dahi doymazsın.*

Ya'ni, "Sen zamân-ı hayâtında bu kadar büyük hayvanları yedin, doymadın ve el-ân yemek için av arkasında koşuyorsun; binâenaleyh benim bu küçücük eczâ-yı vücûdumdan dahi doymazsın."

هل مرا که تا سه پندت بر دهم　　　تا بدانی زیرکم یا ابلهم

2241. *"Beni bırak, tâ ki sana üç nasîhat vereyim, tâ ki zeki miyim, yâhud ahmak mıyım bilesin!"*

"Ey avcı efendi, beni âzâd et, sana üç nasîhat edeyim; benim bu nasîhatlarımın ma'nâsını iyi düşün, zeki miyim, yoksa ahmak mıyım, bil!" Zîrâ "Kelâmından olur ma'lûm kişinin kendi mikdârı."

اول آن پند هم بر دست تو   ثانیش بر بام کهگل بست تو

2242. *"Onun evvelkisi de, senin elinin üzerinde, onun ikincisi, senin samanlı çamurdan yapılan damının üzerinde."*

Ya'ni, "O üç nasîhatın birincisini elinin üzerinde vereceğim, ikincisini de senin samanlı çamur ile yapılmış olan damının üstünde söyleyeceğim."

آن سوم پندت دهم من بر درخت   که از این سه پند گردی نیك بخت

2243. *"O üçüncü nasîhatı sana ben ağaç üzerinde veririm ki, bu üç nasîhatden nîk-baht olursun."*

Ya'ni, "Benim bu üç nasîhatimle amel edersen, hayâtında tâliin yâver olur."

آنچه بر دستست آنست آن سخن   که محالی را ز کس باور مکن

2244. *"O şey ki, senin elinin üzerindedir, o söz budur ki, bir muhâli kimseden kabûl etme!"*

Ya'ni, avcı kuşun teklîfini kabûl ettikten sonra kuş ona dedi ki: "Senin elinin üzerinde edeceğimi va'd ettiğim birinci nasîhat budur ki: "Her kim olursa olsun, ma'nâ-yı muhâle taalluk eden bir sözü söylediği vakit, onu kabûl etme!" "Muhâl", vukū' ve imkân cihetinden hâriç, bâtıl ve beyhûde kelâm ma'nâsınadır. Meselâ bir cisim, bir hâl içinde iki mekânda bulunur demek gibi; ve mutlakā mümkinü'l-vukū' olmayan bâtıl şey hakkında kullanılır. Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) *Istılâhât-ı Sûfiyye*'lerinde "muhâl" hakkında şöyle buyururlar: "Hâriçde mevcûdu mümteni' olan şeydir. Bir şey hakkında hareket ve sükûnun ictimâ'ı gibi. Ya'ni, bir şey hakkında aynı zamân içinde hem "sâkin" ve hem "müteharrik" hükmü verilemez."

بر کفش چون گفت اول پند زفت   گشت آزاد و بر آن دیوار رفت

2245. *Vaktâki onun eli üzerinde azîm olan evvelki nasîhatı söyledi. Âzâd oldu ve o duvar üzerine gitti.*

گفت دیگر بر گذشته غم مخور   چون ز تو بگذشت ز آن حسرت مبر

2246. *Dîğerini dedi: "Geçmişe gam yeme, mâdemki senden geçti, ondan dolayı hasret götürme!"*

Kuş avcının elinden uçup duvara konduktan sonra, ikinci nasîhatı edip dedi ki: "Geçmişe gam yeme; ve bir ni'met ve devlet elinden çıktıkdan sonra, onun hasretini çekip üzülme!"

بعد از آن گفتش که در جسمم کتیم   ده درم سنگست یك در یتیم

2247. *Ondan sonra ona dedi ki: "İşte benim cismimde gizli on dirhem ağırlığında pek büyük inci vardır."*

دولت تو بخت فرزندان تو   بود آن گوهر به حق جان تو

2248. *"Senin canın hakkı için, o gevher senin devletinin ve evlâtlarının bahtı idi."*

"Ey avcı efendi, senin hayâtına yemîn ederim ki o cismimdeki dürr-i yetîm o kadar kıymetli bir gevher idi ki, senin sebeb-i devletin ve evlâtlarının da sebeb-i saâdeti idi." "Dürr-i yetîm", sadef içinde tek ve büyük olarak çıkan inci dânesine derler.

فوت کردی در که روزی آن نبود   که نباشد مثل آن دُرّ در وجود

2249. *"İnciyi fevt ettin, o senin nasîbin değil idi ki, o incinin vücûdda misli olmaz!"*

"Benim cismimde mektûm olan inciyi elinden kaçırdın; çünki o senin nasîbin ve rızkın değil idi. O öyle bir inci idi ki, onun misli, mevcûd inciler arasında yok idi."

آن چنان که وقت زادن حامله   ناله دارد خواجه شد در غلغله

2250. [2257] *Gebe kadın doğurmak vaktinde, nasıl nâle tutarsa, efendi öyle gulgulede oldu.*

"Gulgule", kuşların hep birden feryâd etmesi ve birçok adamın birden bir şey çağırması ki, hey'et-i mecmûası bir gürültü hâsıl eder ve bir şey anlaşılmaz. Ve bir mâyiin şişeden boşalılırken "gul gul" diye sadâ vermesidir. Burada birtakım sözler söyleyerek bir adamın bağırması ma'nâsınadır. Ya'ni, avcı elinden böyle bir fırsatı kaçırdığı için feryâda ve gürültüye başladı.

مرغ گفتش نی نصیحت کردمت   که مبادا بر گذشتهٔ دی غمت

2251. *Kuş ona dedi: "Dünün geçmesi üzerine senin gamın olmasın, diye sana nasîhat etmedim mi?"*

"Diy", dünkü gün ma'nâsınadır. Ya'ni, kuş, avcının feryâdını görünce, ona dedi ki: "Dünkü günün fırsatı geçmesi üzerine gam yeme diye sana nasîhat etmedim mi idi, niçin bu nasîhati tutmadın?"

چون گذشت و رفت چون غم می‌خوری یا نکردی فهم پندم یا کری

2252. *Mâdemki geçti ve gitti, niçin gam yiyorsun; benim nasîhatimi ya anlamadın yâhud sağırsın."*

و آن دوم پندت بگفتم کز ضلال هیچ تو باور مکن پند محال

2253. *"Ve o ikinci nasîhati sana demedim mi ki, dalâlden olan muhâl nasîhatı sen hiç kabûl etme!"*

"Dalâl", helâk olmak ve gāib olmak ve yol azmak ma'nâsınadır. Burada akıl yolunun azması ve gāib olması ma'nâsınadır. Ya'ni, "O ikinci nasîhati sana demedim mi ki akıl yolunu şaşırtmak cihetinden olan muhâl nasîhatı kabûl etme!"

من نیم خود سه درم سنگ ای اسد ده درم سنگ اندرونم چون بود

2254. *"Ey arslan, ben muhakkak üç dirhem ağırlığı değilim, benim içimde on dirhem ağırlığı nasıl olur?"*

"Ey bayrak üzerine tersîm olunup her bir havâ ile hamle gösteren arslan! Benim cismim muhakkak üç dirhem ağırlığında bile değildir; nasıl olur da benim içime on dirhem ağırlığında bir büyük inci sığar? Ve benim bu muhâl olan sözüm, nasıl harekete getirdi?"

Bu beyt-i şerîfdeki arslan hitâbıyla, I. cildin baş tarafında vâki';

ما همه شیران ولی شیر علم حمله شان از باد باشد دم بدم

[611 numaralı] beyt-i şerîfine işâret buyurulur. Ma'nâ-yı şerîfi: "Biz hep arslanlarız, fakat bayrak arslanı, onların hamlesi dembedem rüzgârdan olur."

خواجه باز آمد به خود گفتا که هین نباز گو آن پند خوب سومین

2255. *Efendi kendine geldi, dedi ki: "Haydi yine o üçüncü güzel nasîhati söyle!"*

İkinci mısrâ' Hind nüshalarında باز گو پند سوم ای نازنین ya'ni, "Ey nâzenîn, üçüncü nasîhatı dahi söyle!" sûretindedir.

گفت آری خوش عمل کردی بدان   تا بگویم پند ثالث رایگان

2256. *Dedi: "Evet onunla iyi amel ettin, tâ ki üçüncü nasîhati bedâva olarak söyleyeyim."*

Kuş avcıya hitâben dedi: "Evet efendim, söylediğim iki nasîhat ile, güzel amel ettin; şimdi de sana üçüncü nasîhatı da bedâva olarak ya'ni, boş yere söyleyeyim." Bu üçüncü nasîhati söylememek dahi bir nasîhat idi, ya'ni, nasîhati tut ve amel et ma'nâsınadır.

پند گفتن با جهول خوابناك   تخم افكندن بود در شوره خاك

2257. *Uykulu olan câhile nasîhat söylemek, çorak toprağa tohum bırakmak olur.*

"Cehûl", mübâlağa ile câhil demekdir. "Hâb-nâk"dan murâd, gaflet uykusudur. "Dimâğı gaflet uykusuyla uyuşmuş olan pek ziyâde câhile nasîhat söylemek, çorak toprağa tohum ekmek kabîlinden olur."

چاك حمق و جهل نپذیرد رفو   تخم حكمت كم دهش ای پند گو

2258. *Hamâkat ve cehil yırtığı yama kabûl etmez; ey nasîhat söyleyici, hikmet tohumunu ona az ver!*

Libâs-ı akla târî olan ahmaklık ve câhillik yırtığı yama kabûl etmez. Nitekim Türkçe'de "Takma akıl, akıl olmaz" darb-ı meseli meşhûrdur; ve böyle bir akıl, çorak toprak mesâbesindedir. Binâenaleyh böyle bir akıl sâhibine hikmet tohumunu az ver, ya'ni, isti'dâdına göre söz söyle!

چاره اندیشیدن آن ماهیٔ نیم عاقل و خود را مرده كردن

O yarım akıllı balığın çâre düşünmesi ve kendisini ölü yapması

گفت ماهیٔ دگر وقت بلا   چون كه ماند از سایهٔ عاقل جدا

2259. *O bir dîğer balık, belâ vaktinde, âkılin sâyesinden ayrı kaldığından dedi:*

O yarım akıllı olan dîğer balık, balıkçıların tuzağına tutulmak belâsı geldiği vakit, o deryâ tarafına giden akıllı balığın sâyesinden ve himâyesinden ayrı kaldığından kendi kendine dedi:

کو سوی دریا شد و از غم عتیق　　　فوت شد از من چنان نیکو رفیق

2260. [2267] *Ki: "O gamdan âzâde olarak deryâ tarafına gitti, benden öyle iyi arkadaş fevt oldu!"*

لیك ز آن نندیشم و بر خود زنم　　　خویشتن را این زمان مرده کنم

2261. *"Fakat ondan dolayı düşünmem ve kendime vururum, kendimi şimdi ölü yaparım."*

"Fakat o âkılin himâyesini kaçırdığımdan dolayı düşünmem ve mücâhede kılıcını kendi üzerime vururum. Binâenaleyh şimdi kendimi ölü hâline ve vaziyetine koyarım." "Ber-hod-zenem" ibâresi, "re'y ve tedbîri ve düşünceyi kendi üzerime çarparım" ma'nâsına da gelir.

پس بر آرم اشکم خود بر زبَرْ　　　پشت زیر و می‌روم بر آب بَرْ

2262. *Binâenaleyh kendi karnımı yukarı, arkamı aşağıya getiririm ve suyun üzerinde giderim, üzerinde.*

"Ber-âb ber" ibâresindeki ikinci "ber", te'kîd içindir. Ma'lûm olsun ki, balıkların ölenleri, su üzerinde karın tarafları yukarıya ve sırtları aşağıya doğru yüzer.

می‌روم بر وی چنان که خس رود　　　نی بسباحی چنان که کس رود

2263. *"Onun üzerinde yüzücülük ile gider kimse gibi değil, çörçöp gittiği gibi giderim."*

"Deryâ"dan murâd, vücûd-ı izâfî deryâsıdır. Halkın bir kısmı bu deryâ üzerinde kendi mevhûm olan varlıklarının ve nefislerinin hükmüne tebean yüzücülük ederler ve bin türlü mehâlike ma'rûz kalıp âh u enîn içinde bulunurlar; fakat yarım akıllı balık gibi kendi varlıklarının mevhûm olduğunu idrâk edenler, bu deryâda kendi irâdelerinin muhâlifi olan akıntılar olduğunu müdrik olup, kendilerini çörçöp gibi suyun akışına bırakırlar. Bunlar tarîk-ı Hakk'ın sâlikleridir.

مرده گرده خویش بسپارم به آب　　　مرگ پیش از مرگ امنست از عذاب

2264. *"Kendimi ölü yapıp suya tevdî' ederim, ölümden evvel ölüm azâbdan emndir."*

Ya'ni, o yarım akıllı sâlik, kendi irâdelerinin hilâfı zuhûr ettiğini görüp, her irâdesinin hilâfı zuhûrunda bir azâb çekmemek ve tamâmiyle emniyetde kalmak için, ölüm hâlinde insan nasıl irâdesiz kalır, o da öylece irâdesini suyun cereyânına bırakmayı tasmîm etti.

مرگ پیش از مرگ اَمْنَسْتْ ای فتی　　　این چنین فرمود ما را مصطفی

2265. *Ey delikanlı, ölümden evvel ölüm emndir, Mustafâ bize böyle buyurdu.*

گفت مُوتُوا كُلُّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَن　　　يَأْتِىَ الْمَوْتُ تَمُوتُوا بِالْفِتَنْ

2266. *Dedi ki: "Ölüm size gelmezden evvel, hepiniz ölünüz"; fitneler ile ölürsünüz.*

Bu beyitlerde موتوا قبل ان تموتوا Ya'ni, "Ölmezden evvel ölünüz!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. تموتوا بالفتن ["Fitneler ile ölürsünüz"] ibâresi şerhan vâki'dir, ibâre-i hadîsden değildir. Ya'ni, Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz bize buyurdu ki: "Ölmezden evvel ölünüz!". Eğer bu tavsiye-i Risâletpenâhî ile amel etmezseniz ey sâlikler, bu keserât âlemi içinde türlü türlü imtihânlar ile ölürsünüz, demek olur.

همچنان مرد و شکم بالا فگند　　　آب می‌بردش نشیب و گه بلند

2267. *Öylece öldü ve karnını yukarıya bıraktı; su onu gâh yukarıya ve gâh aşağıya götürür idi.*

O yarım akıllı balık böyle düşündü ve hem de düşündüğü gibi öldü ve karnını yukarıya bıraktı, suyun cereyânı onu gâh yukarı ve gâh aşağıya sürükledi durdu.

هر یکی ز آن قاصدان بس غصه برد　　　که دریغا ماهیٔ بهتر بمرد

2268. *O kāsıdlardan her biri, "Yazık, en iyi balık öldü!" diye çok gussa götürdü.*

"Kāsıdlar"dan murâd, rûh-ı sâliki deryâ-yı vahdete vusûlden men' eden her şeydir ki, bunların en mühimmi nefis ve şeytan ve enâniyet sâhibi olup, kendilerini beğenen ulemâ-yı zâhirdir. Bunlar henüz basar-ı basîreti açılmamış olan ve binâenaleyh akılları yarım bulunan mü'minlerin rûhlarını tarîk-ı Hak'dan teb'îd için türlü türlü tuzaklar ile avlarlar; ve bunlar sâlikin mücâhede kılıcını kendi üzerine vurduğunu gördükleri vakit, "Eyvâh, en zeki bir adamı kaçırdık!" diye teessüf ederler.

شاد می‌شد او از آن گفت دریغ   که برفت این بازیم رستم ز تیغ

2269. *O, "Benim bu oyunum yerinde vâki' oldu, tığden kurtuldum!" diye uyanık sözünden şâd oldu.*

O yarım akıllı balık, "Oh, benim o kendimi ölü göstermek oyunum tam yerinde vâki' oldu; binâenaleyh helâk kılıcından kurtuldum!" diye avcıların o "Yazık!" sözünden sevindi.

پس گرفتش یك صیّاد ارجمند   پس برو تف کرد و بر خاکش فگند

2270. [2277] *Ba'dehû onu maazzez bir avcı tuttu, müteâkıben onun üzerine "tüf" etti ve onu toprağa bıraktı.*

Ba'dehû o mücâhid olan sâliki rûhunu muazzez ve sâhib-i kadr olan bir avcı, ya'ni, bir mürşid-i kâmil tuttu ve müteâkıben ona nefh etti ve nûr-ı hâl ihsân edip, onu toprağa ya'ni, cismine bıraktı.

غلط غلطان رفت پنهان اندر آب   ماند آن احمق همی‌کرد اضطراب

2271. *Yuvarlana yuvarlana gizlice suya gitti, o ahmak kaldı ve ıztırâb etti.*

O sâhib-i kadr olan azîz avcının nefhi sebebiyle, mücâhedât ve riyâzet içinde yuvarlana yuvarlana, gizlice vahdet deryâsına gitti; yalnız o ahmak balık kaldı ve o keserât gölü içinde çırpındı durdu.

از چپ و از راست می‌جست آن سلیم   تا که به جهد خویش برهاند گلیم

2272. *O selîm, kendinin cehdiyle kilimini kurtarmak için, sağdan ve soldan sıçradı.*

"Selîm", akıldan sâf olan ahmak ma'nâsınadır. "Kilimi kurtarmak", nefsini halâs etmekden kinâyedir. "Ahmak olan kimse, bu keserât gölü içinde kendi nefsini halâs etmek için, sağdan ve soldan türlü türlü tedbîre mürâcaat ederek çırpındı."

دام افکندند اندر دام ماند   احمقی او را در آن آتش نشاند

2273. *Ağı atdılar, ağ içinde kaldı; ahmaklık onu o ateş içine koydu.*

"Nişânden" masdarı, burada "nihâden", ya'ni, koymak ma'nâsındadır. Ya'ni, "Bu keserât âlemi içinde kendi tedbîriyle kurtulmağa çabalayan rûh-ı gabî üzerine nefis ve şeytan mekr ve hîle tuzağını ve ağını atdılar; bu ağın

içinde tutulup kaldı; ahmaklık onu o âteş-i bu'd ve firâk içine koydu, deryâ-yı vahdet tarafını tutamadı."

بر سر آتش بَه پُشْتِ تابهٔ   با حماقت گشت او هم خوابهٔ

2274. *Âteşin başı üzerinde bir tavanın sırtında o ahmaklık ile arkadaş oldu.*

"Hem-hâbe", berâber yatıp uyumak ve arkadaş olmak ma'nâsınadır. "İftirâk âteşinin başı üzerinde ve tabîat tavasının sırtında, o akılsız kimse, ahmaklık ile arkadaş oldu ve gaflet uykusuna daldı." Zîrâ nefis ve İblîs tuzaklarına tutulanların hâli böyle olur.

او همی جوشید از تف سعیر   عقل می گفتش أَ لَمْ يأتِكَ نَذير

2275. *Parlamış âteşin harâretinden o kaynar idi, akıl ona: "Sana nezîr gelmedi mi?" dedi.*

O akılsız kimse gerek fânî olan hayât-ı dünyeviyyede ve gerek bâkî olan hayât-ı uhreviyyede azâba dûçâr oldu. Âkıl olan enbiyâ ve evliyâya tâbi' olmayan ahmakların hayât-ı dünyeviyyedeki azâblarının envâ'ı o kadar çokdur ki, sayılmakla bitmez ve hiçbirinin kalbinde huzûr ve râhat bulunmaz. Kalblerine ârız olan ateşi söndürmek için bin türlü tedbîre mürâcaat ederler. Her bir tedbîr yeni bir elem ve azâb doğurur; fânî olan hayatları böyle geçer. Vaktâki rûhlarının gözü âlem-i âhirete açılır oradaki azâbların daha elîm ve daha şiddetli ve alevli olduğunu görüp feryâda başlarlar. Akıl meleği onlara أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ (Mülk, 67/8) Ya'ni, "Ey ahmaklar, Hak Teâlâ tarafından size bu netâici söyleyerek bir korkutucu gelmedi mi?" der.

آن همی گفت از شکنجه و ز بلا   همچو جان کافران قالُوا بَلَى

2276. *O işkenceden ve belâdan dolayı, kâfirlerin canı gibi "Kālû belâ!" derdi.*

O âkıle tâbi' olmayan ahmak, hayât-ı dünyeviyyede uğradığı işkence ve belâdan dolayı, akıl meleğinin "Sana korkutucu geldi mi?" diye itâb etmesine cevâben, belâ-yı âhireti gören kâfirlerin ve münkirlerin canı, evet dediği gibi, "Evet geldi, fakat biz tâbi' olmadık!" dedi.

Bu beyt-i şerîflerde, sûre-i Mülk'de olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ وَ قَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ (Mülk, 67/8-10) Ya'ni, " Her ne vakit ki bir tâife cehenneme ilkā olunsa, cehennemin

me'mûru olan melâike onlara: "Size korkutucu gelmedi mi?" diye sorarlar. Cevâben derler ki: "Evet bize nezîr geldi, sonra biz tekzîb ettik ve dedik ki: "Allâh bize bir şey indirmedi! Siz ancak büyük şaşkınlık içindesiniz." Ve o kâfirler ilâveten dediler ki: "Eğer biz dinlese idik, yâhud taakkul etse idik, alevli ateşin ashâbından olmazdık."

باز می گفت ار که این بار من   وارهم زین محنت گردن شکن

2277. *Yine o derdi ki: "Eğer ben bu kere boyun kırıcı mihnetden kurtulur isem,"*

من نسازم جز به دریایی وطن   آب گیری را نسازم من سکن

2278. *"Ben azîm deryâdan başkasını vatan yapmayayım, gölü ben mesken yapmayayım!"*

"Seken", ev içinde sâkin olanlar ve kalbin sükûnet bulduğu her şey ma'nâsınadır; ve mesken ma'nâsına da gelir. Ya'ni, "O ahmak bu keserât âleminde tabîat tavasının sırtında pişerken der ki: Eğer bu düştüğüm, kılıç gibi boyun kırıcı ve kesici olan mihnetden kurtulursam, azîm olan vahdet deryâsından başkasını kendime vatan ittihâz etmiyeyim ve bu dünyâ gölünü ben ebedî mesken yapmak vehminde olmayayım!"

آب بی‌حد جویم و ایمن شوم   تا ابد در امن و صحت می‌روم

2279. *"Hadsiz su isteyim ve emîn olayım, ebede kadar emn ü sıhhat içinde gideyim!"*

"Hadsiz su"dan murâd, ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i ilâhiyyedir; zîrâ su وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ 21/30) Ya'ni, ["Biz bütün canlıları sudan meydana getirdik"] âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere mazhar-ı ism-i Hay'dır; ve ilim dahi rûhun hayâtı ve gıdâsıdır. Ya'ni, "Ben bu belâdan kurtulursam, vahdet deryâsına sefer edip bî-had ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i ilâhiyye tâlibi olayım. Ve rûhumun bu ilim ile dirilmesi sebebiyle emîn olayım ve "seyr fillâh"da sıhhat ve selâmet içinde gideyim!" Ma'lûm olsun ki, ancak vâridât-ı ilmiyyesi gâyet vâsi' olan evliyâ "seyr fillâh"da emniyet ve sıhhat içinde gider. Eğer bu vâridât-ı ilmiyye noksân olursa, o velînin seyrinde emniyet ve sıhhat olamaz. Nitekim İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ında muharrer olan 108. Mektûb, hem Şâh-ı Nakşbend'in ve hem Hz. Şeyh-i Ekber'in ve hem de Hüccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazzâlî hazretlerinin ve dîğer bir-

çok ekâbîr-i muhakkıkînin keşiflerine muhâlif olduğu gibi, beyân olunan esbâb-ı mûcibe dahi Kur'ân-ı Kerîm'e muhâlifdir. Fakîr bu muhâlefeti ayrıca bir risâlede yazdığım cihetle burada zikri mûcib-i tatvîl olur. Ve bu zâtın Ebu'l-Hasan Harakānî ve Abdü'l-Kerîm Yemenî ve Ebu-Saîd Ebu'l-Hayr ve Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî ve emsâli ekâbirin kelâmlarına i'tirâzen yazılan mektûbları dahi bu kabildendir. Zîrâ nazarı ancak şerîatdedir, ilm-i hakîkatde değildir; ve ilm-i hakîkate nazaran ilm-i şerîat gāyet dardır.

بيان آن كه عهد كردن احمق بوقت گرفتارى و ندم هيچ وفائى ندارد كه صبح كاذب وفا ندارد وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

Onun beyânındadır ki, ahmağın giriftarlık ve nedâmet vaktinde ahd etmesi hiç vefâ tutmaz; zîrâ subh-i kâzibin vefâsı yokdur. "Ve eğer reddolunsalar, nehy olundukları şeye avdet ederlerdi, halbuki bunlar yalancılardır!"

Ya'ni, ahmağın bir derde ve meşakkate giriftâr olup, fiil-i sakîminin netîcesini gördüğü vakit, "Bir daha bu kabîl ef'âli terk edeyim!" diye ahd etmesinin hiçbir te'sîri ve vefâsı yokdur. Onun bu ahdi subh-ı kâzibde zâhir olan aydınlığa benzer ki, o aydınlığın hiçbir vefâsı olmaz. Zuhûrunu müteâkib gāib olur. Nitekim bu gibi ahmakların hâlini Kur'ân-ı Kerîm sûre-i En'âm'daki şu âyet-i kerîmede beyân buyurur: وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَالَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (En'âm, 6/27-28) Ya'ni, "Ey Resûlüm sen onları ateş üzerinde durduruldukları vakit görsen, onlar: "Ne olurdu dünyâya geri gönderilse idik de Rabb'imizin âyetlerini tekzîb etmese idik" derler. Onların bu temennîsi, belki bundan evvel ihfâ eder oldukları şeyin kendilerine zâhir olmasındandır ve eğer reddolunsalar, elbetde nehy olundukları şeye avdet ederler idi; onlar ise bu temennîlerinde yalancıdırlar."

عقل مى گفتش حماقت با توست   با حماقت عهد را آيد شكست

2280. [2287] *Akıl ona dedi ki: "Hamâkat seninle berâberdir, hamâkat ile ahde kırılmak gelir."*

Ya'ni, ahmak belâ vaktinde "Bir daha bu işi yapmayayım!" diye ahd ettiği vakit, akıl meleği ona der ki: "Ey bîçâre, mâdemki ahmaklık seninle berâberdir, bu sıfat-ı hamâkat mutlakā sana ahdini bozdurur!"

عقل را باشد وفای عهدها　　　تو نداری عقل رو ای خربها

2281. *"Ahidlerin vefâsı akıl için olur, sen akıl tutmazsın, git ey eşek kıymetli!"*

"Ahidlere vefâ etmek aklın hâssasıdır , hamâkatda verdiği sözü tutmak hâssası yokdur. Ey bîçâre mâdemki senin aklın yokdur, sûretin insan ise de, kıymet-i ma'neviyyen ancak bir eşeğin kıymeti kadardır; binâenaleyh mihnet vaktinde boş yerde bir daha yatmayayım diye ahd edip durma, git hayvanlığına rücû' et!"

عقل را یاد آید از پیمان خود　　　پردهٔ نسیان بدرّاند خرد

2282. *Akla kendi ahdinden yâd gelir, akıl unutkanlık perdesini yırtar.*

Kendi ahdini tahattur edip îfâ eden ancak akıldır ve unutkanlık perdesini yırtan dahi ancak akıldır. Bir kimsenin ahdini unutması, ancak akıl ni'metinin nefsâniyet perdesi altında tesettür etmesiyle vâki' olur; yoksa akıl, nefsâniyet üzerine gālib olduğu vakit, ahdin unutulması mümkin değildir.

چون که عقلت نیست نسیان میر تست　　　دشمن و باطل کن تدبیر تست

2283. *Mâdemki aklın yokdur, unutkanlık senin bey'indir, senin tedbîrinin düşmanı ve bâtıl edicisidir.*

Mâdemki cisminde nefsin hâkim olup, aklının hükmü ve tasarrufu kalmamışdır, bu hâl içinde elbetde unutkanlık senin mülk-i vücûdunun beyidir ve hâkimidir . Aklın belâ vaktinde sıfât-ı nefsâniyye perdeleri altından baş kaldırıp birtakım tedbîre teşebbüs etse bile, o unutkanlık senin bu tedbîrinin düşmanıdır ve onu ibtâl edicidir.

از کمئ عقل پروانهٔ خسیس　　　یاد نارد ز آتش و سوز و حسیس

2284. *Aklın noksanlığından hasîs olan pervâne, ateşden ve yanmadan ve eserden hâtırına getirmez.*

"Hasîs", bir şey yakından geçerken, kendi görülmeyip, mürûrunun hayâl gibi olan gizli sesi ve mutlakan "ses" ma'nâlarına gelir; ve bir şeyin eserine

ve nişanına dahi derler. Ya'ni, "Pervâne dediğimiz hayvancık aklının noksanlığı hasebiyle, mertebe-i havâniyyede pek dûndur ve aşağıdır. Bu sebeble evvelce ateşten yandığını ve ateşe doğru giderse yine yanacağını ve ateşe yaklaştıkça onun eser-i harâretini aslâ hâtırına getiremez."

چون كه پرّش سوخت توبه مى كند　　آز و نسيانش بر آتش مى زند

2285. *Vaktâki onun kanadı yandı, tövbe eder, onun hırsı ve unutkanlığı ateş üzerine vurur.*

"Vaktâki o pervâne ateş üstüne saldırır ve kanadı yanar; ondan sonra kaçar ve rücû' eder. "Tövbe", rücû' ma'nâsınadır. Fakat yandığını unutur, kendisinde ateşe karşı yine bir hırs uyanır ve bu unutkanlığı sebebiyle tekrâr ateş üzerine saldırır." Bunun gibi, akılları nefsâniyet sıfatları altında zebûn olan kimseler dahi, başlarına gelen belâdan dolayı tövbe ederler; sonra hırs-ı nefsânî gelir, o tövbeyi unuturlar. Meselâ içkiye mübtelâ olan kimse, ispirtonun tahrîbâtı sebebiyle hasta olur ve bu hastalık içinde feryâd eder ve doktorlar bir daha içki içmemesini kat'iyyen tavsiye edip, tedâvî ederler, iyi olur. Evvelki çektiği ıztırâbâtı unutup, yine içkiye devâm eder.

ضبط و درك و حافظى و ياد داشت　　عقل را باشد كه عقل آن را فراشت

2286. *Zabt ve derk ve hıfz edicilik ve hâtırda tutmak, akıl için olur, akıl onu yükseltir.*

Bu beyt-i şerîfde "zabt" ile, havâss-i bâtıneden "hiss-i müşterek"e; ve "derk" ile, "kuvve-i fikriyye"ye ve "hâfızî" ile, "kuvve-i hâfıza"ya ve "yâd daşt" ile, "kuvve-i hayâliyye"ye işâret buyurulur. Ve kuvve-i fikriyye havâss-i zâhire ve bâtıneden kuvve-i hâfızaya gelen şeyleri müşâhede edip, onların ma'nâlarını tahlîl ve terkîb sûretiyle tasarruf eyler. Onun için bu kuvve-i fikriyyeye, kuvve-i mutasarrıfa derler. Bu kuvvet eğer aklın fermânına tâbi' olursa, ona "zâkire-i mütefekkire" derler; ve eğer kuvve-i vâhimenin hükmünde olursa, ona "mütehayyile" derler. Ya'ni, bu havâss-i bâtıne akıl için olur ve akıl onları yükseltir. Aks-i halde bunlardan lâyıkıyla istifâde olunamaz. Ve vehmin te'sîriyle mülk-i vücûda fesâd târî olur.

چون كه گوهر نيست تابش چون بود　　چون مذكر نيست ايابش چون بود

2287. *Mâdemki gevher yokdur, onun pertevi nasıl olur; mâdemki zikr edici değildir, onun geri dönmesi nasıl olur?*

Mâdemki bir kimsede akıl gevheri yokdur, o kimsenin kuvve-i fikriyyesinin pertevi olur mu? Ve mâdemki onun kuvve-i fikriyyesi akla tâbi' olup müzekkire, ya'ni, zâkire-i mütefekkire sıfatını iktisâb edememişdir, onun bir felâketdeki ahdini tefekkür edip, o felâket üzerine doğru gitmesi mümkin olur mu?

این تمنی هم ز بی‌عقلیٔ اوست　　که نبیند کان حماقت را چه خوست

2288. *Bu temennî dahi onun akılsızlığındandır; zîrâ görmez ki o hamâkatinin ne huyu vardır?*

Ya'ni, ahmakın felâket vaktinde, "Eğer bu belâdan kurtulursam, bir daha bu kabîl ef'âle teşebbüs etmeyeyim!" diye temennîde bulunması dahi, akılsızlığından neş'et eder. Zîrâ başına gelen felâket, evvelce âkıbetini düşünemeyerek teşebbüs ettiği bir fiil-i sakîmin netîcesidir. Eğer evvelce taakkul etmiş olsaydı, bu belâ başına gelmezdi. İşte bu temennî dahi ahmaklığın huylarından birisidir.

آن ندامت از نتیجهٔ رنج بود　　نه ز عقل روشن چون گنج بود

2289. *O nedâmet rencin netîcesinden olur, hazîne gibi rûşen olan akıldan değil.*

"Renc", eziyet ve meşakkat; "rûşen", aydınlık ve zuhûrdan kinâyedir. "Genc", hazîne ve defîne ma'nâsınadır. Ya'ni, "Akılsızın o pişmanlığı dûçâr olduğu eziyet ve meşakkat netîcesinden olur. Yoksa arz-ı vücûdda bir defîne gibi olan aklın zuhûrundan değildir."

چون که شد رنج آن ندامت شد عدم　　می‌نیرزد خاك آن توبه و ندم

2290. [2297] *Vaktâki meşakkat gitti, o nedâmet yok oldu; o tövbe ve nedâmet toprağa değmez.*

Ya'ni, akılsızın pişmân olması, meşakkate dûçâr olmasından idi; vaktâki o meşakkat gitti nedâmet dahi yok oldu. İmdi mâdemki o tövbe ve pişmânlık belâ ve mihnet vaktinde oldu, böyle tövbe ve nedâmetin hiçbir kıymeti yokdur. Mebzûl ve zelîl olan toprağın kıymeti, bu tövbe ve nedâmetin kıymetinden daha ziyâdedir.

آن ندم از ظلمت غم بست بار　　پس کَلاَمُ اللَّيْلِ يَمْحُوهُ النَّهَارْ

2291. *O nedâmet zulmet gamından yol bağladı; binâenaleyh gecenin sözünü gündüz mahv eder.*

"Bâr besten", seferden ve sefere hazırlanmakdan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). كلام الليل يمحوه النهار sözü, Hârûnu'r-Reşîd'in câriyesinden sâdır olmuş

ve darb-ı mesel olarak kalmıştır. Sebebi budur ki: Câriye Hârûn'a gece vuslat va'dinde bulunmuş idi, Hârûn gündüz onu çağırmış, câriye de "Gündüz, gecenin sözünü mahv eder" ma'nâsında olan bu ifâdede bulunmuşdur. Bu beyt-i şerîfde "gam" geceye ve "şâdî" gündüze teşbîh buyrularak bu darb-ı mesel îrâd edilmişdir. Ya'ni, "Akılsızın o nedâmeti ve temennîsi gam gecesinde sefere hazırlandı, vaktâki gam gecesi geçip, şâdî gündüzü geldi; binâenaleyh bu gam gecesinin ahdini, şâdî gündüzü mahv etti."

چون برفت آن ظلمت غم گشت خوش　　　هم رود از دل نتیجه و زاده اش

2292. *Vaktâki o gam zulmeti gitti, hoş oldu, gönülden onun netîcesi ve doğurduğu dahi gider.*

Vaktâki o gam gecesi gitti, meserret ve şâdî gündüzü geldiği cihetle o akılsız hoş oldu ve keyfi geldi; binâenaleyh onun gönlünden bu gam zulmetinin netîcesi ve doğurduğu şey olan nedâmet dahi gider.

می کند او توبه و پیر خرد　　　بانگ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا می زند

2293. *O tövbe eder, akıl pîri, eğer "Reddolunsa avdet ederdi" sesini vurur.*

O akılsız kimse belâ ve mihnet vaktinde pişmân olup tövbe eder; fakat beşeriyyete ihsân-ı ilâhî olan akıl pîri, onun fevkınden "Eğer bu akılsız, mihnet habsinden salıverilip şâdî ve râhat sâhasına bırakılsa, yine o fiil-i sakîme avdet ederdi!" na'rasını vurur.

در بیان آن که وهم قلب عقلست و ستیزهٔ اوست ، باو ماند و او نیست و قصهٔ مجاوبات موسی علیه السلام که صاحب عقل بود با فرعون که صاحب وهم بود

Onun beyânındadır ki, vehim aklın kalbidir ve onun münâzı'ıdır. Ona benzer, halbuki o değildir. Ve akıl sâhibi olan Mûsâ (a.s.)ın vehim sâhibi olan Fir'avn ile mücâvebâtının kıssasıdır

Ma'lûm olsun ki, havâss-i bâtıneden birisi de "kuvve-i vâhime"dir. Bu kuvvet vücûd-ı insânîde mahsûsât-i cüz'iyyeden maânî-i cüz'iyyeyi idrâk

eder. *Gülşen-i Râz* sâhibi Mahmûd Şebüsterî hazretleri *Mir'ât-ü'l Muhakkıkîn*'inde buyurur ki: "Kuvve-i vâhime, görmediği yalan ve gerçek olan şeyleri nefs-i insâna gösterir. Gösterdiği şeyler nefsü'l-emre mutâbık olsun, olmasın, birçok şeyleri kendinden peydâ edip, gösterir ki, bunların hiçbir vecihle aslı yokdur. Bunun için âfâk ve enfüs âlemlerini tatbîk eden meşâyih ve ulemâ, nefs-i insânîde olan vehmi âfâkda olan şeytanın misâli addetmişlerdir ve Resûl-i Ekrem Efendimiz'in "Her kimse ile bir şeytan doğarmış, benim ile doğan şeytanı müslüman ettim" buyurmaları buna işârettir; zîrâ kuvve-i vâhimenin kizbden aslâ perhîzi yokdur. Meselâ bir şeyi mevcûd gösterir; fakat aslâ o şeyin vücûdundan eser yokdur; ve bir şeyi ma'dûm gösterir, hadd-i zâtında o şey mevcûddur ve dâimâ vehmin işi böyledir." Bundan anlaşılır ki vehim, akla benzer; fakat akıl değildir; belki kalp olan bir akıldır. Hâlis altının yanında kalp altın nasıl ise, aklın yanında da vehmin kıymeti de böyledir. İmdi insanda nefsâniyet gālib olduğu vakit, akıl yerine kuvve-i vâhime hüküm-fermâ olur ve rûhâniyet gālib olduğu vakit, kuvve-i vâhime mağlûb olup, akıl hüküm-fermâ olur. Binâenaleyh enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtı kuvve-i vâhimelerini mağlûb etmişlerdir. Kuvve-i vâhime hakkındaki birtakım dekāyık *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'dedir.

عقل ضد شهوتست ای پهلوان آن که شهوت می‌تند عقلش مخوان

2294. *Ey pehlivân akıl şehvetin zıddıdır, o ki şehvete iltifât eder, ona ta'bîr etme!*

"Pehlivân" ta'bîriyle ehl-i mücâhede olan sâlike hitâb buyurulur. "Tenîden", burada teveccüh ve iltifât etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey nefis düşmanı ile cihâda azm eden pehlivân, akıl şehvetin zıddıdır; zîrâ şehevât ve huzûzât-ı nefsâniyye mevhûmdur. Ve kuvve-i vâhime onları sana hazz-ı hakîkî şeklinde gösterir. Akıl ise hazz-ı hakîkîye nâzırdır; binâenaleyh akıl şehvetin zıddı olur. Binâenaleyh hazz-ı hakîkîye nâzır olan aklı ihtiyâr et ve hazz-ı fânîye nâzır olan kuvve-i vâhimeyi terk et! O şey ki, şehevât ve huzûzât-ı fânîye iltifât eder, sen o şeye akıl deme!"

وهم خوانش آن که شهوت را گداست وهم قلب نقد زرّ عقلهاست

2295. *O ki şehvetin dilencisidir, ona "vehim" ta'bîr et, vehim akılların hâlis altınının kalpıdır.*

Ya'ni, şehvet-i nefsânînin tâlibi ve dilencisi ancak vehimdir; vehim ise, hâlis altın mesâbesinde olan aklın kalpıdır; Ya'ni, vehim akıl değildir, belki kalp olan akıldır.

بی‌محك پیدا نگردد وهم و عقل　　　هر دو را سوی محك کن زود نقل

2296. *Vehim ve akıl miheksiz âşikâr olmaz; her ikisini çabuk mihek tarafına nakl et!*

Kalp olan vehim ile hâlis olan akıl, birbirinden mihek ile ayrılır; birinin kalplığı ve dîğerinin hâlisıyeti âşikâr olur; binâenaleyh her ikisini de çabuk mihek tarafına nakl et!

این محك قرآن و حال انبیا　　　چون محك مر قلب را گوید بیا

2297. *Bu mihek Kur'ân ve enbiyânın hâlidir; her kalbe mihek gibi der ki: "Gel!"*

تا ببینی خویش را ز آسیب من　　　كه نهٔ اهل فراز و شیب من

2298. *"Tâ ki kendini benim müsâdememden göresin ki, benim yokuşumun ve inişimin ehli değilsin!"*

"Yokuş"dan murâd, ilm-i hakîkat ve "iniş"den murâd, ilm-i şerîatdır. Zîrâ şerîat âlem-i halka ve ilm-i hakîkat Hakk'a taalluk eder. Her iki ilimde de mihek Kur'ân ve enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın ahvâl-i aliyyeleridir.

Ma'lûm olsun ki, yanlış hükümler, kuvve-i fikriyyenin vehme tâbi' olmasından tevellüd eder; binâenaleyh gerek muâmelât-ı dünyeviyyede ve gerek ibâdât ve i'tikādâtda çıkan ihtilâfât hep kuvve-i fikriyyeye vehmin karışmasından neş'et eder. Meselâ ehl-i gaflet cisimlerinin doğmazdan evvelki ve öldükden sonraki iki yokluk hâli arasında, gāyet mahdûd bir zamâna münhasır olan mevhûm varlıklarına istinâden "Ben, ben!" diye bağırırlar ve bu mevhûm benlikler nâmına binlerce hemcinslerini kurbân ederler. Beşeriyete mahsûs olan akıl ise, uzaktan bunların hallerine bakıp istihzâ eder. Bunların bu hükümleri mihek olan Kur'ân'a arz olunduğu vakit kalp ve sahte olduğu zâhir olur. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (Muhammed, 47/36) Ya'ni, "Hayât-ı dünyâ ancak laib ve lehvdir" buyurur. Ve kezâ fukahâdan biri çıkıp der ki: "Mâdemki bir anadan süt emen çocuklar süt kardeşi oluyor, binâenaleyh bir inekden süt içen çocukların da süt kardeşi olmaları îcâb eder." Onun bu fetvâsı avâmın idrâkine bile mülâyim gelmediğinden şe-

hir hâricine çıkarmağa mecbûr olmuşlardır. Zîrâ halk bu fakîhin bu fetvâsını mihek olan Kur'ân-ı Kerîm'e arz ederler ve görürler ki Kur'ân insanlara hitâben gelmiş ve onların arasındaki revâbıtı ta'yîn etmişdir. Ve sıhriyet ise hayvanlar ile insanlar arasında değil, münhasıran insanlar arasındadır. Ve kezâ ehl-i tarîkatdan İmâm-ı Rabbânî *Mektûbât*'ının 108. mektûbunda bilcümle muhakkıkların hükümlerine muhâlefet ederek "nebînin nübüvveti onun velâyetinden efdal" olduğunu isbât için velâyetde sîne darlığı olduğunu ve bilakis nübüvvetde sîne genişliği bulunduğunu beyân eder. Onun bu hükmü mihek olan Kur'ân'a tatbîk olundukda sûre-i Kehf'de vâki' Mûsâ (a.s.) ile cenâb-ı Hızır arasındaki kıssaya nazaran sîne darlığının ahkâm-ı velâyet ile zâhir olan cenâb-ı Hızır'da değil, sâhib-i şerîat bir nebiyy-i zîşân olan Mûsâ (a.s.) da olduğu görülür. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de cenâb-ı Hızır'dan naklen, قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا (Kehf, 18/67-68) Ya'ni, "Muhakkak ve elbetde sen benim ile refâkate sabr edemezsin; ilminin ihâta etmediği şeye nasıl sabr edebilirsin?" buyurulur. Sabırsızlık ise, sîne darlığından neş'et eder. Velhâsıl zikr olunan misallerde gösterildiği vech ile bu vehim kuvve-i fikriyyeye karıştığı vakit, akıl gibi görünür, fakat akıl değildir, belki aklın sahtesi ve kalpıdır.

عقل را گر اَرّهٔ سازد دو نیم　　　همچو زر باشد در آتش او بسیم

2299. *Eğer bir testere aklı iki yarım yapsa, altın gibi ateş içinde sırıtıcı olur.*

"Testere"den murâd, i'tirâz-ı fikriyyedir. Ya'ni, "Aklın verdiği hükümleri eğer türlü türlü i'tirâz ile ibtâle çabalasan, altın ateş içinde nasıl besîm ve parlak olursa, o aklın hükümleri de o i'tirâz ateşleri içinde öylece parlak ve revnaklı bir halde bulunur ve aslâ ibtâl edilemez; fakat vehmin hükümleri, i'tirâzât-ı akliyye muvâcehesinde simsiyâh olur."

وهم مر فرعون عالم سوز را　　　عقل مر موسئ جان افروز را

2300. [2307] *Vehim muhakkak âlem yakıcı olan Fir'avn içindir; akıl, can parlatıcı olan Mûsâ içindir.*

Vehim Fir'avn içindir, ya'ni, nefsânî olan kimseye mahsûsdur; ve akıl, canı nûrlandırıcı olan Mûsâ, ya'ni, insân-ı kâmil içindir.

رفت موسی بر طریق نیستی　　　گفت فرعونش بگو تو کیستی

2301. *Mûsâ yokluk tarîkı üzere gitti, Fir'avn ona: "Söyle sen kimsin?" dedi.*

Mûsâ (a.s.), akıl sâhibi olduğundan vücûd-ı vehmîyi kaldırıp, yokluk tarîkı üzerine vehim sâhibi olan Fir'avn'ı da'vete gitti. Fir'avn vehminin hükmü ile ona: "Söyle bakalım, sen kimsin?" dedi.

گفت من عقلم رسول ذو الجلال ‌ ‌ ‌ حجة اللّهام امانم از ضلال

2302. *Dedi: "Ben Zü'l-Celâl'in resûlü olan akılım, Allâh'ın hüccetiyim, dalâlden emânım!"*

Mûsâ (a.s.) cevâben buyurdu ki: يَافِرْعَوْنُ إِنِّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (A'râf, 7/104) Ya'ni, "Ey Fir'avn, muhakkak ben Rabbü'l-âlemîn'in resûlüyüm." Ben senin ve senin tâbi'lerinin üzerine Allâh'ın hüccetiyim. Nitekim فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا (Nisâ, 4/41) Ya'ni, "Her ümmet peygamberlerini şâhid getirdiğimiz vakit, onların hâli nasıl olur? Yâ Habîb'im seni de onların üzerine şâhid getirdik" âyet-i kerîmesinde bu hüccete işâret buyurulur. "Emân", dördüncü bâbdan masdardır; "korkusuz", "âsûde" olmak ma'nâsınadır. Ya'ni, benim vücûdumdan dalâletden emîn olmak hâli zuhûra gelir, demek olur.

گفت نى خامش رها كن هاى و هو ‌ ‌ ‌ نسبت و نام قديمت را بگو

2303. *Dedi: "Hayır, sus! Hây ve hûyu bırak, nisbetini ve eski adını söyle!"*

Fir'avn cevâben dedi: "Hayır, benim sana: "Sen kimsin?" diye sormaktan murâdım, eski ismini ve hâlini sana tahattur ettirmekdir; binâenaleyh "Ben resûlullâhım ve hüccet-i Hakk'ım!" gibi sözleri ve da'vâları bırak da, benim sarayımda terbiye olunduğunu ve eski adını söyle!"

گفت كه نسبت مرا از خاكدانش ‌ ‌ ‌ نام اصلم كمترين بندگانش

2304. *Dedi ki: "Benim nisbetim O'nun arzındandır; asıl olan ismim O'nun kullarının kemteridir."*

Mûsâ (a.s.) Fir'avn'ı iskât için buyurdu ki: "Ben Hak Teâlâ hazretlerinin küre-i arzının cevheri ve maddesi olan toprakdanım; ve asl olan adım, Hâlık Teâlâ hazretlerinin kullarının âcizi ve hakîridir."

بنده يم من بنده زادهٔ كردگار ‌ ‌ ‌ زادهٔ پشت عبيدش وز جوار

2305. *"Ben kulum, fâil-i mutlakın kulunun oğluyum; O'nun kullarının sulbünün doğmuşuyum ve câriyelerinden doğmuşum!"*

"Ben Allâh'ım kuluyum ve fâil-i mutlak olan Hak Teâlâ hazretlerinin kulu olan İmrân'ın oğluyum ve O'nun kullarının sulbünün doğmuşuyum. Ya'ni, ilk Âdem'den i'tibâren müteselsilen kullarının sulbünden sefer ederek, şimdiki sûret-i Mûsevîyyeme geldim ve câriyelerin rahimlerine munsab olan müteselsil nutfelerden peydâ oldum."

"Cevâr", câriyenin cem'i olan "cevârî" kelimesinin zarûret-i kāfiye hasebiyle "yâ" harfi hazf olunmuş sûreti olmak îcâb eder. Zîrâ câriyenin cem'i ale'l-kāide "cevârî" ve "câriyât" gelir; ve "civâr", "kitâb" vezninde, komşuluk ma'nâsına geldiği gibi, bir adama lede'l-iktizâ imdâd ve iânet ve hıfz u himâyet eylemek üzere ahd ü emân vermek ma'nâsına da müsta'meldir. Ve "cîm"in zammı ile "cüvâr", "emân taleb eylemek" demekdir. Bu sûretde ma'nâ: "Ben Allâh'ın kullarının sulbünden doğdum ve Hak Teâlâ'nın hıfz u himâyesi taahhüdünden doğdum", demek olur. Bu ma'nâ murâd olunduğu takdirde, Mûsâ (a.s.)ın hîn-i tevellüdünde Fir'avn'ın öldürtdüğü Benî-İsrâîl'in çocukları arasında Hak Teâlâ hazretlerinin hıfz u himâyesi taahhüdüyle kurtulmuş ve bu himâye taahhüdünden doğmuş olduğuna işâret buyurulmuş olur. Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında,

بنده زادهٔ آن خداوند وحید　　　زاده از پشت جواری و عبید

sûretindedir. "O Vahîd olan Hudâvend'in kulunun oğluyum, câriyelerinin ve kullarının sulbünden doğmuşum" demek olur.

Fakîr zannederim ki, beyt-i şerifdeki "cevâr" kelimesinin "cevârî"den tahrîfi muvâfık görülmemesine mebnî, onun yerine biri tarafından bu beyit ikāme edilmişdir. Halbuki "civâr" kelimesi, yukarıdaki ma'nâya göre alındığı takdirde, beyt-i şerîfin ma'nâsı dakîk ve zevk-âver olur.

نسبت اصلم ز خاك و آب و گل　　　آب و گل را داد یزدان جان و دل

2306. *"Aslımın nisbeti toprakdan ve sudan ve çamurdandır; Hâlık suya ve çamura can ve gönül verdi."*

مرجع این جسم خاکم هم به خاك　　　مرجع تو هم به خاك ای سهمناك

2307. *"Bu toprak olan cismin merci'i dahi toprağadır; ey korkunç senin merciin dahi toprağadır!"*

"Ey keyfî ve makāmının muhâfazası için birçok adamları öldüren ve halkı ölüm ile korkutan Fir'avn, senin toprakdan mahlûk olan cisminin, gideceği yer dahi toprakdır. Toprak olup, halkın basıp çiğneyeceği bir cismin muhâ-

fazası için halka karşı yaptığın bu zulümler ve Hakk'a karşı yaptığın bu serkeşlikler nedendir?"

اصل ما و اصل جمله سرکشان   هست از خاکی و آن را صد نشان

2308. *"Bizim aslımız ve cümle serkeşlerin aslı bir topraktandır ve onun yüz alâmeti vardır."*

"Bizim gibi enbiyânın ve evliyânın cisimlerinin aslı toprakdan olduğu gibi, enbiyâ ve evliyâya karşı serkeşlik eden münkirlerin ve zâlimlerin asılları dahi toprakdandır." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Nûh'da وَاللّٰهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا (Nûh, 71/17) ya'ni, "Allâh Teâlâ sizi arzdan bir bitiriş bitirdi" buyurur. Ve Ni'metullâh Nahcivânî (k.s.) hazretleri bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle buyururlar: اى انبتكم من الارض انباتا ابداعيا وصيركم انواعا واصنافا اولا من النبات ورباكم الى ان صرتم ثانيا حيوانا ثم انسانا قابلا للمعرفة والايمان ثم كلفكم بما كلفكم من التكاليف الشاقة لترتقوا من رتبة البشرية الى مرتبة الخلافة والنيابة الالهية وتفوزوا بما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر Ya'ni, "Allâh Teâlâ sizi arzdan ibdâî olarak bitirmek sûretiyle inbât eyledi ve sizi envâ' ve esnâf olarak yaptı. Evvelen nebât cinsinden, sâniyen hayvân ve sonra da îmân ve ma'rifete kābil insan oluncaya kadar terbiye etti. Ba'dehû rütbe-i beşeriyyeden mertebe-i hilâfete ve niyâbet-i ilâhiyyeye irtikānız ve göz görmedik ve kulak işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeye fâiz olmanız için size tekâlîf-i şâkkayı teklîf etti." Ve III. cildin 3887 ve 3888 numaralı beyitleriyle onları ta'kîb eden beyitlerde dahi cenâb-ı Pîr bu hakîkati gāyet vâzıh ve selîs bir sûretde beyân buyurmuşlardır. Ve bunun nazîri olan beyânât-ı aliyye dahi bu cildin sonlarına doğru gelecekdir. Velhâsıl cism-i insân toprakdan mahlûkdur ve toprakdan mahlûk olduğunun zâhirde birçok alâmetleri vardır şöyle:

که مدد از خاك می گیرد تنت   از غذای خاك پیچد گردنت

2309. *"Ki, senin cismin toprakdan meded tutar, senin boynun toprak gıdâsından sarılır."*

Ya'ni, "Toprak nebât şekline girip, onu hayvan yer ve sen dahi kābil-i ekl olan nebât ile hayvanı yersin, cismin bu gıdâdan semirir ve boynun kalınlaşır." Bu beyit Hind nüshalarında,

نی مدد از خاك می گیرد تنت   از غذای خاك فربه گردنت

sûretindedir. Ya'ni, "Senin cismin toprakdan yardım tutmaz mı, senin boynun toprak gıdâsından semizdir" demek olur.

چون رود جان می‌شود او باز خاك　　اندر آن گور مخوف سهمناك

2310. [2317] *"Can gittiği vakit, o mahûf ve korkunç olan mezar içinde, yine toprak olur."*

"Ölüm hâli gelip, rûh gittiği vakit o cisim, mahûf ve korkunç olan mezarın içinde çürüyüp yine toprak olur."

هم تو و هم ما و هم اشباه تو　　خاك گردند و نماند جاه تو

2311. *"Hem sen ve hem biz ve hem senin emsâlin toprak olurlar ve senin mansıbın kalmaz."*

Cenâb-ı Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 61. faslında yukarıki ve bu beyitlerin ma'nâsı hakkında şöyle buyururlar: "Hak Teâlâ hikmet zımnında rûhu kalıp ile bir iki gün te'lîf için bu kadar san'at yaptı ve kudret ızhâr eyledi; eğer insan kalıbıyla berâber, bir lahza mezarın içinde otursa, dîvâne olmak havfı vardır. Sûret damından ve kokmuş kalıpdan sıçraması nasıl olur? Hiç orada kalır mı? Hak Teâlâ tahvîf için onu bir alâmet kıldı; tâ ki insanların kalbinde vahşet-i kabirden ve toprağın zulmetinden bir korku peydâ ola. Nitekim yolda bir mevzi'de bir kervanı vurduklarında, burası makām-ı havfdır diye alâmet olmak üzere iki üç taş birbiri üstüne vaz' ederler. Bu mezarlar dahi, hatar mahalli için böylece bir alâmet-i mahsûsadır. O korku onlara te'sîr eder, eserin fiilen husûlü îcâb etmez ilh..."

گفت غیر این نسب نامیت هست　　مر ترا آن نام خود اولیترست

2312. *Dedi: "Bu nesebin gayri senin adın vardır, senin için muhakkak o isim evlâdır."*

Hz. Mûsâ'nın bu beyânât-ı aliyyesine cevâben Fir'avn dedi: "Ben sana cisimlerin toprağa olan nisbetini sormuyorum; kimin oğlu olduğunu ve adının ne olduğunu soruyorum. Sen bana onlardan bahs et, sana münâsib ve evlâ olan ismini söyle!"

بندۀ فرعون و بندۀ بندگانش　　که از او پرورد اول جسم و جانش

2313. *"Sen Fir'avn'ın bendesisin ve onun bendelerinin bendesisin, evvelen onun cisim ve cânı ondan beslendi."*

"Yâ Mûsâ, ben senin nesebini söyleyeyim; sen Fir'avn'ın bendesisin; ya'ni, sen benim bendem olan İmrân'ın oğlusun ve İmrân'ın cisim ve cânı,

benim ni'metim ile beslendi. Sen de benim sarayımda yiyip içtin ve terbiye gördün!"

بندهٔ یاغیٔ طاغیٔ ظلوم　　　　زین وطن بگریخته از فعل شوم

2314. *"Sen pek zulm edici bâğî ve tâğî olan kulsun; uğursuz fiilden nâşî bu vatandan kaçmış idin."*

"Bâğî", Hak'dan ayrılıp, serkeşlik eden; "tâğî", azgın ve zorba demekdir. Bu beyt-i şerîfde sûre-i Kasas'da vâki' وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِى مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِى مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ (Kasas, 28/15) ya'ni, "Ehlinin gafleti vaktinde şehre girdi; orada boğuşan iki adamı buldu, birisi onun tâifesinden ve dîğeri düşmanından idi; ["Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi"] Mûsâ ona vurdu, aleyhine hükmetti, [ya'ni, ölümüne sebep oldu] dedi ki: "Bu şeytan işidir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

Müfessirlerler derler ki: Mûsâ (a.s.) halkın öğle uykusu vaktinde veyâhud akşamla yatsı arasında Mısır'a girdi. Birisi Benî-İsrâil'den ve dîğeri Benî-İsrâîl'in düşmanı olan Kıbtîler'den olmak üzere iki kimseyi kavga eder bir halde buldu. Kavganın sebebi de bu idi ki, Kıbtî Fir'avn'ın ekmekçisi idi, Benî-İsrâîl'den olan adama odun getirmesini teklîf etti. O da istinkâf etti. Benî-İsrâîl'den olan adam, Cenâb-ı Mûsâ'dan yardım istedi. Mûsâ (a.s.) da'vâlarını dinleyip, Kıbtî'yi haksız buldu ve göğsüne bir yumruk indirdi; sekte-i kalbden öldü. Onun öldüğünü görünce dedi ki: "Bu yaptığım iş, şeytan işlerinden bir iştir!" Beyt-i şerîfdeki "fiil-i şûm" ile bu katle işâret buyurulur.

خونی و غداری و حق ناشناس　　　　هم بر این اوصاف خود می کن قیاس

2315. *"Kanlısın ve gaddarsın ve hak-nâ-şinâssın; kendini bu evsâf üzerine dahi kıyâs et!"*

Ya'ni, Fir'avn dedi ki: "Yâ Mûsâ, sen kendini yüksek bir mevki'de görüyorsun, habuki sen adam öldürdün ve zâlimsin; ve benim ni'metimin hakkını tanımıyorsun da bana karşı serkeşlik ediyorsun, kendini bir kerre dahi bu evsâf ile mukâyese et!"

در غریبی خوار و درویش و خلَق　　　　که ندانستی سپاس ما و حق

2316. *"Garîblik ve fakîrlik ve eski libâs içindesin, halbuki bizim şükrümüzü ve hakkımızı bilmedin!"*

"Halak", eski şey, ya'ni, Fir'avn Mûsâ (a.s.)ı aklınca tahkîr için dedi ki: "Sen şimdi garîblik ve fakîrlik ve eski püskü libâs içindesin. Böyle olduğun halde, evvelki hâlini unutdun ve bizim sarayımızda sürdüğün mükellef ve mutantan hayâtından dolayı bize teşekkür etmeni ve bize karşı itâat etmek hakkını bilmedin." Bu beyt-i şerifde sûre-i Şuarâ'da vâki' قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِى فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ (Şuarâ, 26/18-19) ya'ni, "Fir'avn dedi: "Biz seni içimizde çocuk iken beslemedik mi ve sen ömründen senelerce bizim aramızda kalmadın mı? Ve işlediğin fiili işledin ve sen kâfirlerden oldun!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

گفت حاشا كه بود با آن مليك   در خداوندى كسى ديگر شريك

2317. *Dedi: "Hâşâ ki o melîke hudâvendlikde dîğer bir kimse şerîk ola!"*

"Hudâvend", "Hudâ" ile "vend"den mürekkebdir. "Hudâ" dahi, "hod" ile "â"dan mürekkebdir. Ve "hod", kendi ve "â", "âmeden" masdarından emr-i hâzır olup vasf-ı terkîbîdir, "kendi gelici" ma'nâsınadır; "vend" edât-ı nisbet ve edât-ı teşbîh olan "mânend" ma'nâlarındadır. Bu terkîb "sâhib ve mâlik" ma'nâsında kullanılır. "Melîk", "melik" ve "mâlik" ma'nâsındadır, kādir ve mutasarrıf demekdir. Ya'ni, Mûsâ (a.s.) Fir'avn'ın nokta-i nazarını cerh ve red için buyurdu ki: "Ey Fir'avn, sen kendini kādir ve mutasarrıf ve sâhib, mâlik tasavvur edip, sana karşı hak söz söyleyeni serkeş addediyorsun; bunu bil ki o Melîk'e ve Mâlik-i hakîkîye sâhiblikde ve efendilikde hiçbir kimse ortak olamaz. Onu böyle bir şirkden tenzîh ederim!"

واحد اندر ملك او را يار نى   بندگانش را جز او سالار نى

2318. *"Vâhid'dir, mülkde ona yâr yokdur. O'nun kullarına O'ndan başka sâlâr yokdur!"*

"Vücûdda vâhiddir, mülkünde O'nun yâri ve arkadaşı yokdur. O'nun kullarına zât-ı ulûhiyyetinden başka hükm eden bir reîs ve kumandan yokdur."

نيست خلقش را دگر كس مالكى   شركتش دعوى كند جز هالكى

2319. *"Onun halkına başka bir mâlik kimse yokdur, O'nun şirketini bir hâlikin gayri da'vâ eder mi?"*

"Zât-ı Vâcibü'l-vücûdun mahlûkātına kendisinden başka bir mutasarrıf ve bir mâlik yokdur ki, mülküne iştirâk edip tasarrufunda ortak olsun, binâena-

leyh ona karşı şirket ve ortaklık da'vâsı ancak hâlik ve fânî olan bir mahlûk tarafından olur; ve bu da o ahmağın had-nâşinaslığı olur."

نقش او کردست نقاش من اوست　　غیر اگر دعوی کند او ظلم جوست

2320. [2327] *"O nakş etmişdir, benim nakkāşım O'dur; eğer başkası da'vâ ederse o zulüm isteyicidir."*

Bu vücûd-ı izâfî âleminin sûretlerini O, nakış ve tersîm etmişdir. Bu sûretler O'nun "Musavvir" ism-i şerîfinin mezâhiridir. Ben de o sûretlerin biriyim; binâenaleyh benim nakkāşım da O'dur. Eğer bir başkası çıkıp: Senin cismini ben besledim, büyütdüm, diye da'vâ ederse, o kimse, zulüm yapmak isteyen bir kimsedir." Zîrâ bu da'vâsı yerinde değildir; ve "zulüm" lügatda bir şeyi mahall-i mahsûsunun gayrine koymaktır; nitekim Hak Teâlâ sûre-i Lokmân'da إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (Lokmân, 31/13) Ya'ni, "Şirk elbetde bir zulm-i azîmdir" buyurur. Bir diğer âyet-i kerîmede هُوَ الَّذِى يُصَوِّرُكُمْ فِى الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ (Âl-i İmrân, 3/6) ya'ni, "Sizi rahimlerde dilediği gibi tasvîr eden O Allah'dır" buyurulur.

تو نتانی ابروی من ساختن　　نچون توانی جان من بشناختن

2321. *"Sen benim kaşımı yapamazsın, benim canımı nasıl tanıyabilirsin?"*

"Sen benim cism-i zâhirîme taalluk eden kaşımı ve bir kılımı bile yaratamazsın; benim bâtınım olan canımı nasıl tanıyabilirsin? Hakk'ın resûlü müyüm, değil miyim nasıl bilirsin?"

بلکه آن غدار و آن طاغی تویی　　که کنی با حق تو دعویٔ دویی

2322. *"Belki o gaddâr ve o azgın sensin ki, sen Hak'la ikilik da'vâsını edersin."*

"Şirk ve ikilik zulm-i azîm olduğuna ve sen de Hakk'a karşı ikilik da'vâsında bulunduğuna göre o bana söylediğin gaddâr ve azgın sensin!"

گر بکشتم من عوانی را به سهو　　نی برای نفس کشتم نی بلهو

2323. *"Eğer ben bir me'mûru sehv ile öldürdüm ise, ne nefs için ne lehv ile öldürdüm."*

"Avân", hükûmet me'mûru ve zâbıta me'mûru ma'nâsınadır. Burada Fir'avn'ın ekmekçisi murâd, buyurulur. Ya'ni, "Ey Fir'avn, sen bana cânî ve kātil diyorsun, eğer ben senin bir me'mûrunu öldürdüm ise, maksadım onu

öldürmek değil, belki te'dîb idi; bir yumruk vurdum, o öldü. Bu katil amden değildir, belki sehven ve hatâen vâki'dir; yoksa onu ne nefsim için ve ne de boş yere öldürdüm."

من زدم مشتی و او ناگه فتاد   آن که جانش خود نبد جانی بداد

2324. *"Ben bir yumruk vurdum ve o ansızın düştü. O kimse ki, onun canı muhakkak yok idi, bir can verdi."*

"Ben Kıbtî'ye bir yumruk vurdum ve o kazâ-yı ilâhî netîcesi olarak maktûlen düştü. Onun rûh-ı izâfî ve insânîsi yok idi; belki hayvanlar gibi rûh-ı hayvânî ile yaşamakta idi; bu yumruk onun bu rûh-i hayvânîsini izâle etti." Ma'lûm olsun ki, nebînin bâtını günâhdan ma'sûmdur. Kıbtî'ye yumruk vurması ilhâm-ı ilâhî ile vâki' olmuş idi; fakat bunun ilhâm olduğunu Mûsâ (a.s.) vakt-i katilde müdrik değil idi. Zâhir hâle bakıp هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ (Kasas, 28/15) Ya'ni, "Bu şeytan işindendir" dedi. Zîrâ nübüvvet zâhire nâzırdır.

من سگی کُشْتَمْ تو مرسل زادگان   صد هزاران طفل بی‌جرم و زیان

2325. *"Ben bir köpek öldürdüm, sen peygamber oğullarını, kabâhatsız ve ziyansız yüz binlerce çocuğu!"*

کشتهٔ و خونشان در گردنت   تا چه آید بر تو زین خون خوردنت

2326. *"Öldürmüşsün, onların kanı senin boynundadır; bu kadar kan içmeden acabâ senin üzerine ne gelir?"*

Yukarıki beytin haberi, bu beytin başındaki "küşteî" dir. Ya'ni, "Ey Fir'avn, ben sûretde insan ve ma'nâda bir köpek olan Kıbtî'yi öldürdüm; ya sen! peygamber oğullarını, hiçbir kabâhatı olmayan birçok Benî-İsrâîl çocuklarını öldürdün!"

کشتهٔ ذریت یعقوب را   بر امید قتل من مطلوب را

2327. *"Ben matlûbun katli ümîdi üzerine, Ya'kūb'un zürriyyetini öldürmüşsün."*

"Yeni doğan çocuklar arasında, beni bulup öldürmek ümîdi ile Ya'kūb (a.s.)ın zürriyyeti olan günahsız çocuklar öldürmüşsün!"

کوریٔ تو حق مرا خود بر گزید   سر نگون شد آن چه نفست می‌پزید

2328. *"Hak senin körlüğüne beni ihtiyâr etti, senin nefsinin pişirdiği o şey baş aşağı oldu."*

Fir'avn'ın nefsinin pişirdiği şey, Mûsâ (a.s.)ın doğmaması ve doğdukdan sonra da yaşamaması için müneccimlerin ihbârı üzerine Fir'avn tarafından ittihâz edilen tedbîrler ve hîlelerdir ki, Mûsâ (a.s.)ın doğması ve öldürülememesi ile o tedbîrler ve hîleler bir işe yaramadı ve baş aşağı oldu.

گفت آنها را بهل بی‌هیچ شك   این بود حق من و نان و نمك

2329. *Dedi: "Onları bırak, hiç şeksiz benim hakkım ve tuz ve ekmek hakkı bu mu olur?*

Fir'avn, Mûsâ (a.s.)a cevâben dedi: "Sen o bana karşı serkeşâne olan da'vâları bırak! Hiç şek ve şübhe olmayarak senin üzerinde sâbit olan benim hakkım ve sarayımda yiyip içmenin hakkı yok mudur?"

که مرا پیش حَشَرْ خواری کنی   روز روشن بر دلم تاری کنی

2330. [2337] *"Ki, bana cemâat huzûrunda horluk edesin, aydınlık gündüzü gönlüm üzerine karanlık edesin."*

"Haşer", cemâat ve kalabalık ma'nâsınadır. Mûsâ (a.s.)ın, halka karşı rubûbiyet da'vâsında bulunan Fir'avn'ı, cemâat-i kesîre huzûrunda da'vet buyurması, onun son derece kibir ve azametine dokunmuş olduğundan, Mûsâ (a.s.)a dedi ki: "Bu kadar kalabalık huzûrunda senin bana karşı böyle serkeşlik ve hakāret etmen ve debdebe ve saltanat ile aydınlık olan günlerimi gönlümde karalık etmen lâyık mı idi? Ve seni terbiye etmem ve yedirmem ve içirmem hakkına karşı böyle mi yapmalı idin?"

گفت خواریِ قیامت صعبتر   گر نداری پاس من در خیر و شر

2331. *"Eğer hayır ve şerde benim nigehbanlığımı tutmaz isen, kıyâmetin zilleti daha güçdür!"*

"Ey Fir'avn, sen bu dünyâdaki horluğu ve zilleti nefsine ağır görüyorsun; eğer benim Hak tarafından getirdiğim emir ve nehiyde benim nigehbanlığımı ve muhâfızlığımı tutmazsan, âhiretde zelîl ve hakîr olursun; fakat bu zillet ve hakāret dünyâdakine benzemez, o daha güçdür!"

زخم کیکی را نمی‌تانی کشید   زخم ماری را تو چون خواهی چشید

2332. *"Bir pirenin zahmını çekemiyorsun, bir yılanın zahmını nasıl tadacaksın?"*

"Ey Fir'avn, dünyâda bir pirenin ısırmasına tahammül edemiyorsun; âhiret azâbı, dünyânın azâbından şiddetlidir. Bir pireye nisbeten, yılan mesâbesinde, daha büyük olan o ısırmaya nasıl tahammül edebilirsin?" Ma'lûmdur ki, Kur'ân-ı Kerîm'de âhiret azâbının şiddetinden birçok mahallerde bahis buyurulur. Ezcümle sûre-i Fussılet'de فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا (Fussılet, 41/27) ya'ni, "Biz küfredenlere elbette azâb-ı şedîdi tatdırırız" ve sûre-i Şûrâ'da وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ (Şûrâ, 42/26) ya'ni, "Kâfirler için azâb-ı şedîd vardır" buyurulur.

ظاهرا کار تو ویران می کنم　　　　لیك خاری را گلستان می کنم

2333. *"Zâhiren senin işini vîrân ederim, fakat bir dikeni gülistân ederim."*

"Ey Fir'avn, senin kibir ve azamet sermâyesi olan enâniyetini tahrîb ederim ve hayâlî olan varlığını yıkarım; fakat bir diken gibi olan nefsini, ma'rifet-i ilâhiyye gülistânı yaparım."

بیان آن که عمارت در ویرانیست و جمعیت در پراکندگیست و درستی در شکستگیست

و مراد در بی‌مرادیست و وجود در عدمست و علی هذا بقیة الاضداد و الازواج

Onun beyânındadır ki, imâret vîranlıkdadır ve cem'iyyet dağınıklıkdadır ve sağlamlık kırıklıkdadır ve murâd, murâdsızlıkdadır ve varlık, yoklukdadır. Ezdâdın ve ezvâcın bakıyyesi bunun üzerinedir

آن یکی آمد زمین را می‌شکافت　　　　ابلهی فریاد کرد و بر نتافت

2334. *O birisi geldi zemîni yardı; bir ahmak feryâd etti ve mükedder oldu.*

"Ber tâften", mükedder olmak ve incinmek ma'nâsınadır. Bu kıssa sürh-i şerîfin ma'nâsını îzâh için bir temsîldir. Ya'ni, "Bir kimse çift sürüp, toprağı sapan ile yarmakda idi; ahmak biri de onu görüp mükedder oldu ve dayanamadı, bağırmağa başladı, dedi:"

کین زمین را از چه ویران می‌کنی　　می‌شکافی و پریشان می‌کنی

2335. *Ki, "Bu zemîni neden vîrân ediyorsun, yarıyorsun ve perîşân ediyorsun?"*

گفت ای ابله تواین بر من مران　　تو عمارت از خرابی باز دان

2336. *Dedi: "Ey ahmak, bunu benim üzerime sürme, sen imâreti de harâblık-dan bil!"*

Çiftçi cevâben dedi ki: "Ey ahmak, bu i'tirâzı benim üzerime sürme, sen ma'mûrluğu harâblıkdan bil!"

کی شود گلزار و گندمزار این　　تا نگردد زشت و ویران این زمین

2337. *"Bu zemîn çirkin ve vîrân olmadıkça , ne vakit bir güllük ve buğdaylık olur?"*

کی شود بستان و کشت و برگ و بر　　تا نگردد نظم او زیر و زبر

2338. *Onun nazmı altüst olmayınca, ne vakit bostân ve ekin ve yaprak ve yemiş olur?*

Arzın düzlüğü karıştırılıp altüst olmayınca o arz bostan ve ekinlik ve yeşillik ve meyvelik olur mu?

تانه بنشکافد بنشتر ریش چغز　　کی شود نیکو و کی گردید نغز

2339. *Cerâhatin yarasını neşter ile yarmadıkça, ne vakit iyi olur ve ne vakit latîf olur?*

"Çağz", çıban içinde peydâ olan cerâhat ma'nâsınadır. "Rîş" yaradır; "rîş-i çağz" terkîb-i izâfî olur.

تا نسوزد خلطهایت از دوا　　کی رود شورش کجا آید شفا

2340. [2347] *Senin hıltların ilâçdan yanmadıkça, şûriş ne vakit gider, ne vakit şifâ gelir?*

"Hılt", tıbb-ı atîke göre vücûd-ı beşerde bulunan dört esaslı maddeden ibârettir. Onlar da "kan" ve "safrâ" ve "balgam" ve "sevdâ"dır. Bunlara "ahlât-ı erbaa" derler ve her birinin vücûd-ı insânîde akciğer ve karaciğer ve dalak gibi tekevvün ettiği bir uzuv vardır. Meselâ ahlât-ı erbaadan safrâ, hadd-i i'tidâlden çıkıp ziyâdeleştiği vakit mizâç bozulur ve vücûdda baş dönmesi ve istifrâğ

gibi şûriş hâsıl olur. "Hekîm bu bozukluğu teşhîs edip o safrâyı yakmak ve izâle etmek için ilâç yapmadıkça o şûriş gidip, sıhhat-i beden yerine gelmez."

پاره پاره کرده درزی جامه را کس زند آن درزی علامه را

2341. *Terzi elbiseyi parça parça etti, o allâme olan terziyi kimse döğer mi?*

Meselâ terzi elbiseyi ıslâh etmek için söküp parça parça etse, o elbise dikmeyi çok iyi bilen terziyi, "Niçin esvâbı parçaladın?" diye bir kimse döğer mi?

که چرا این اطلس بگزیده را بر دریدی چه کنم بدریده را

2342. *(Der mi) ki, "Bu güzîde atlası niçin yırtdın, ben yırtılmışı ne yapayım?"*

هر بنای کهنه کابادان کنند نی که اول کهنه را ویران کنند

2343. *Her eski binâyı ki ta'mîr ederler, o eskiyi yıkmazlar mı?*

همچنین نجار و حداد و قصاب هستشان پیش از عمارتها خراب

2344. *Dülger ve demirci ve kasab da böyledir, onların imâretlerden evvel harâbı vardır.*

Meselâ dülger olan, bir ağacı ve bir keresteyi keser, sonra o kesilen parça binâda işe yarar; ve demirci de böyledir. Kasab dahi evvelâ koyunu keser ve yüzer ve parçalar, sonra insana gıdâ olur. Bunların hepsinin işlerinde evvelâ tahrîb ve sonra i'mâr vardır.

آن هلیله و آن بلیله کوفتن ز آن تلف گردند معمورئ تن

2345. *O helîleyi ve o belîleyi döğmek, o teleften tenin ma'mûrluğunu yaptılar.*

"Helîle", Hindistan eriği dedikleri bir nevi' ilâçdır ki, onu döğüp tabîatı kābız olanlar yerler, tab'a mülâyemet verir. "Belîle" bu da helîlenin zıddı olan bir ilâçdır, tabîatı mülâyim olanlar döğüp, kabız için yerler. Ya'ni, "Bu iki ilâcı döğüp şekillerini bozarlar; fakat onların bozulmasından, tenin nizâmı ve ma'mûrluğu hâsıl olur."

تا نکوبی گندم اندر آسیا کی شود آراسته ز آن خوان ما

2346. *Sen değirmende buğdayı döğmedikçe, bizim soframız ne vakit ondan süslenmiş olur?*

Ya'ni, buğday değirmende döğülüp un yapılır ve şekli tahrîb edilir, sonra ekmek olup soframızı tezyîn eder ve vücûd-ı beşeri i'mâr eder.

این تقاضا کرد آن نان و نمک   که ز شستت وارهانم ای سمک

2347. *Bu takāzâyı o ekmek ve tuz yaptı ki, ey balık seni oltadan kurtarayım!*

Ey Fir'avn ve ey akılsız balık, seni nefis ve şeytan oltasından kurtarmaklığım için bu da'vet takāzâsını, vaktiyle seninle benim aramda olan o tuz ve ekmek hakkı vücûda getirdi. Sen ise, benim seni bu tuzakdan kurtarmağa teşebbüs etmemi serkeşlik ve azgınlık zannettin. Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında, âtîdeki sürhü müteâkib yazılmışdır.

جواب گفتن موس علیه السلام مر فرعون را

Mûsâ (a.s.)ın Fir'avn'a cevâb söylemesi

گر پذیری پند موسی وارهی   از چنین شست بد نامنتهی

2348. *"Eğer Mûsâ'nın nasîhatini kabûl edersen, nihâyeti olmayan böyle kötü tuzakdan kurtulursun!"*

بس که خود را کردهٔ بند هوا   کرمکی را کرد تو اژدها

2349. *"Kendini bend-i hevâ eylemiş olduğun yeter, sen bir kurtcağızı ejderhâ etmişsin!"*

"Ey Fir'avn, sen şimdiye kadar hevâ ve hevesâtına bağlanıp kalmışsın, artık yeter. Senin nefsin bidâyetde bir kurtcağız mesâbesinde idi, sen onu hevâsının ve hevesâtının icrâsıyla besleyip koskoca bir ejderhâ yaptın!"

اژدها را اژدها آورده ام   تا به اصلاح آورم من دمبدم

2350. [2357] *"Ben dembedem ıslâha getirmek için, ejderhâya ejderhâ getirmişim!"*

"Senin nefsin büyüye büyüye bir ejderhâ olmuşdur, ben de o senin ejderhânı dembedem terbiye ve ıslâh etmek için asâmı ejderhâ yapmak mu'cize-

siyle geldim." Bu apaçık olan hârikayı hem âkıller ve hem de ahmaklar idrâk eder. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ejderhânın ahvâlini ve azametini, III. ciltde 1097 numaralı beyitden 1102 numaralı beyte kadar beyân buyurmuşlar idi.

تا دم آن از دم این بشکند　　　مار من آن اژدها را بر کند

2351. *"Tâ ki onun demi, bunun deminden kırılsın, benim yılanım o ejderhâyı koparsın!"*

"Tâ ki senin o nefsinin أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (Nâziât, 79/24) Ya'ni, "Ben sizin Rabb-i a'lânızım!" sözü, bu benim mu'cize olarak getirdiğim ejderhânın cehennemi olan nefsinden makhûr olsun. Benim bu azîm yılanım senin o nefsinin ejderhâsını kökünden koparsın!"

گر رضا دادی رهیدی زین دو مار　　　ور نه از جانت بر آرد او دمار

2352. *"Eğer rızâ verirsen, bu iki yılandan kurtuldun ve yoksa o, canından helâk getirir."*

"Ey Fir'avn, eğer nasîhatlerimi kabûl edip bana tebaiyyete râzı olur isen, birisi senin nefsin ve dîğeri benim mu'cizem olan iki yılanın dest-i taarruzundan kurtulursun; ve eğer râzı olmaz ve bana muhâlefetde devâm edersen, o iki yılan senin canının tarafından helâk getirir; Ya'ni, senin canını ve ma'nâ-nı helâk ederler, ancak sûret-i hayvâniyyen müncemid bir halde kalır."

جواب فرعون موسی علیه السلام را و تهدید او

Mûsâ (a.s.)a Fir'avn'ın cevâbı ve onun tehdîdi

(Bu ünvân Hind nüshalarında münderiç olup, Ankaravî nüshasında yokdur; fakat fihriste kolaylık olduğu için fakîr dercini münâsib gördüm.)

گفت الحق سخت استا جادوی　　　که در افکندی بمکر اینجا دوی

2353. *Dedi: "Elhak pek usta sihirbazsın, zîrâ mekr ile buraya ikilik bıraktın!"*

Fir'avn, Mûsâ (a.s.)a cevâben dedi ki: "Yâ Mûsâ, doğrusu budur ki, sen pek usta ve mâhir sihirbazsın. Zîrâ mekir ve hîle ile bu memleketde halk arasına ikilik ve tefrika bıraktın!" Ma'lûmdur ki, müstebit hükümdarlar zîr-i idârelerindeki halkın müctemian kendisine tâbi' olmalarını isterler ve aslâ tefrika vukû'unu arzû etmezler; hürriyyet-i kelâmiyye ve mezhebiyye aslâ hoşlarına gitmez. Onun men'i için her türlü tedâbîri icrâdan geri durmazlar. Fir'avn da bu kabîl hükümdarlardan idi.

خلق یکدل را تو کردی دو گروه　　　جادوی رخنه کند در سنگ و کوه

2354. *"Yek-dil olan halkı sen iki tâife yaptın, sihirbazlık taşa ve dağa rahne yapar."*

"Yâ Mûsâ, sen sihirbazlık ile kalbleri birbirine muvâfık ve müttehid ve nifakdan ârî olan halkı iki fırka yaptın. Zîrâ sihirbazlık dağa ve taşa rahneler ve yarıklar yapar ve iki parçaya ayırır."

نفی کردن موسی علیه السلام جادوی را از خود

Mûsâ (a.s.)ın sihirbazlığı kendinden nefy etmesi

گفت هستم غرق پیغام خدا　　　جادوی کی دید با نام خدا

2355. *Dedi: "Hudâ'nın peygâmına garkım, Hudâ'nın ismi ile sihirbazlığı kim gördü?"*

"Peygâm", birisi tarafından gelen veyâ giden haber ve kelâm ma'nâsınadır. Burada "vahy" murâd, buyurulur. Mûsâ (a.s.) Fir'avn'a cevâben buyurdu ki: "Ey Fir'avn, ben Hakk'ın vahyine müstağrakım, nefsimin hevâsından sana bir şey söylemiyorum ki, bana sihirbazlık isnâd olunsun. Hak Teâlâ hazretlerinin ism-i şerîfine izâfeten sihir yapmayı kim gördü?"

Ma'lûm olsun ki, "sihir" lügatde, bâtılı hak sûretinde göstermeğe derler. Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretlerinin *Menâzilü'l-Hâirîn* ismindeki kitâbda beyân buyurduğu üzere meşhûr olan sihir beş kısım üzerinedir. 1.Tılsım, 2. Nîrenç yâhud nîrencât, 3. Rukye, 4. Halkatîrât, 5. Şa'bede'dir.

1. Tılsım: Buna "Îîmyâ" da derler. Arzın nebâtâtının köklerinden olan ilâçların âsârı ile, âsâr-ı semâviyyeyi cem' etmektir ki, bunlardan emr-i acîb zuhûr eder. Tılsım lafzının harflerini kalb edince "musallat" kelimesi hâsıl olur ki, tılsımın ma'nâsı da ancak musallatdan ibârettir.

2. Nîrenc veyâhud nîrencât: Buna "ilm-i rîmyâ" da derler. Cevâhir-i arziyyenin kuvvetlerini birbiriyle imtizâc ettirirler ve ondan acîb ve garîb eserler zâhir olur.

3. Rukye: Buna "efsûn" dahi derler. Sihir isâbet eden kimseye içirmek için su üzerine okudukları ba'zı sözlerdir. Bu sözlerin ba'zıları "Fehleviyye" ya'ni, mecûsîlerin lügatı , ba'zıları da hezeyânatdır.

4. Halkatîrât: Üzerlerine ba'zı harfler yazılmış olan çizgilerdir ve birtakım garîb şekiller ve dâirelerdir.

5. Şa'bede: Hokkabazların san'at ve sür'atle gösterdikleri birtakım oyunlardır ki, zâhirde âdet fevkınde görülür ve halk indinde sebebi meçhûl olduğu için hayret olunur.

İmdi bunların esmâ-i ilâhiyyeye adem-i mukāreneti hasebiyle, ba'zıları gaflet ve ba'zıları da küfür eseri olduğundan, bunlarda görülen âsâr-ı acîbe ve garîbenin aslâ kıymeti yokdur. Fakat bu acîb eserler ve hârikalar eğer ism-i ilâhîye mukārin olursa, o mu'cize ve kerâmet olur.

Nefehâtü'l-Üns'den menkūl olan âtîdeki menkıbe bu ma'nâyı îzâh eder:

"Herat şehrinin ulemâsı bir gün Şeyhülislâm Ahmed en-Nâmekıyyü'l-Câmî (k.s.) hazretlerinin huzûruna geldiler. Aralarında tevhîd ve ma'rifet-i Hak bâbında söz geçti. Şeyh (k.s.) buyurdu ki: "Siz bu sözü taklîd ile söylüyorsunuz!" Onlar bu sözden pek ziyâde münfail oldular ve dediler ki: "Bizim her birimizin hıfzında Hak Teâlâ'nın vücûdunun isbâtı için bin delîl vardır, biz nasıl mukallid oluruz?" Şeyh buyurdu ki: "Eğer her biriniz on bin delîl hıfz etmiş olsa bile yine mukallidsiniz." Bunlar dediler ki: "Bize bu söz için burhân lâzımdır." Bunun üzerine Hz. Şeyh hâdime: "Üç inci ve bir de leğen getir!" buyurdu. Hâdim getirdi, şeyh onlara buyurdu ki: "Bu incinin aslı ne idi?" Dediler ki: "Sedefin zabt ettiği nîsan yağmuru katreleridir ve onun havsalasında Hak Teâlâ'nın kudret-i kâmilesiyle inci oldu. Şeyhu'l-İslâm o incileri leğenin içindeki suya attı ve buyurdu ki: Her kim elini tahkîk yüzünden bu leğen üzerine "Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm" desin, bu üç dâne inci su olsun ve birbirine karışsın." Ulemâ: "Bu acîb şeydir, siz deyiniz bakalım!" dediler. Şeyh buyurdu ki: "Evvelen siz deyiniz, bana növbet geldiği vakit, ben de diyeyim!" Ulemâ sırasıyla besmele-i şerîfi okudular; inciler olduğu hal üzere

durmakta idi. Vaktâki növbet Hz. Şeyhe geldi, şeyhin üzerinde bir hâl zâhir oldu, leğenden tarafa teveccüh edip "bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm" dedi. O üç inci su olup birbirine karıştı ve leğen içinde devr etti. Şeyh "Üskün bi-iznillâh" ["Allâh'ın izniyle sâkin ol!"] dedi, filhâl delinmemiş bir dâne inci oldu, hepsi hayretde kaldılar."

غفلت و کفرست مایهٔ جادوی　　　مشعلهٔ دینست جان موسوی

2356. *Sihirbazlığın mayası gaflet ve küfürdür, Mûsâ'ya mensûb olan can, dînin meş'alesidir.*

Yukarıda îzâh olunduğu üzere sihirbazlığın mayası ya Hak'dan gâfil olup, O'nun mülkünde tasarrufa kıyâm etmekdir; veyâhud mecûsîlerin kelimâtını ve hezeyânâtını hak ve müessir bilmek sûretiyle küfürdür. Mûsâ'ya mensûb olan can ise dîn-i Hakk'ın nûru ve meş'alesidir.

من به جادویان چه مانم ای وقیح　　　کز دمم پر رشك می گردد مسیح

2357. *"Ey hayâsız, ben sihirbazlara nasıl benzerim ki, Mesîh benim demimden pür-reşk olur!"*

"Vakîh", hayâsız ve edebsiz ma'nâsınadır. "Mesîh"den murâd, fakîrin anlayışına göre Îsâ (a.s.) değil, belki âhir zamanda havârik-ı âdât ile zuhûr edecek olan Mesîh-i Deccâl'dir. Zîrâ, "Mesîh", arzı ölçen ve seyâhat eden ma'nâsınadır. Îsâ (a.s.) arzda seyâhat edip halka nûr-ı hidâyet saçtığı gibi, Deccâl dahi kezâ arzda gezip, halkı zulmet-i dalâlete müstağrak kılacakdır. Peygamberler ümmetlerini bu Mesîh-i Deccâl ile tahvîf buyurup îkāz ettiler. Bu ma'nâya göre bu beytin ma'nâsını îzâh tekellüfsüz mümkin olur. Ya'ni, "Ey edebsiz Fir'avn, sihirbazlık peygamberlerde olmaz. Sihirbazlığın mayası ve temeli gaflet ve küfürdür ve bunlarda zuhûr eden hârikulâde haller, hak değil, bâtıldır; zîrâ âhir zamanda havârık ile zuhûru muhakkak olan Mesîh-i Deccâl, benim demimden hâsıl olan havârıkı duyduğu ve işittiği zaman hased eder. Zîrâ bâtıl, Hakk'ı dâimâ kıskanır." Âtîdeki beyt-i şerîf bu ma'nâyı te'yîd buyurur:

من به جادویان چه مانم ای جُنُبْ　　　که ز جانم نور می گیرد کُتُبْ

2358. *"Ey cünüb, ben sihirbazlara nasıl benzerim ki, kitâblar benim canımdan nûr tutar."*

"Cünüb", baîd ve uzak ma'nâsınadır. "Kitâblar"dan murâd, kütüb-i semâviyyedir. "Nûr"dan murâd, ilimdir; zîrâ nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi, ilim dahi bu hâssiyeti hâizdir. Ya'ni, "Ey Hak'dan uzak olan Fir'avn, ben sihirbazlara nasıl benzerim ki, bütün evvelki ve sonraki kütüb-i semâviyye benim canımın nûrunu alırlar, Ya'ni, benim canımın ilminden bahs ederler; zîrâ kütüb-i semâviyye, geçmiş peygamberlerin ümmetlerini da'vet ederken canlarından doğan sözleri zikr ederler ve gelecek peygamberin nişanlarını ve haberlerini verirler. Nitekim İncil, Cenâb-ı Peygamber'in geleceğini haber verdiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm dahi geçmiş peygamberlerin ahvâlini ve Mûsâ (a.s.)ın Fir'avn ile olan mücâdelâtını ve mu'cizelerini mufassalan beyân buyurmaktadır. Binâenaleyh yukarıki beyitde beyân buyurulduğu üzere kütüb-i semâviyyede mezkûr olan mu'cizât-ı Mûseviyye'ye havârık ile zuhûr edecek olan Deccâl-ı Mesîh'in hased etmesi müsteb'ad değildir. "Kitâb" hakkında dîğer bir vecih dahi, efrâd-ı beşerin kitâb-ı a'mâlidir veyâ kalbidir. Nitekim sûre-i İsrâ'da vâki' اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ (İsrâ, 17/14) ["Kitâbını oku, sana nefsin kâfîdir"] âyet-i kerîmesinde bu kitâba işâret buyurulmuşdur. Şu halde ikinci mısrâ'ın ma'nâsı: "Benim canımdan efrâd-ı beşerin kitâb-ı a'mâli veyâ kalbleri nûr alır" demek olur.

چون تو با پرِّ هوا بر می‌پری　　　لا جرم بر من گمان آن بری

2359. *"Çünki sen hevâ kanadı ile yukarı uçarsın, şübhesiz benim üzerime de o zannı götürürsün!"*

"Çünki sen etrâfına müneccimleri, sihirbazları toplayıp, onların tedbirleri üzerine hevâ-yı nefsânî kanadı ile halk üzerinde tahakküm edersin; şübhesiz beni de kendin gibi zannedip, senin üzerine sihir kuvveti ile tahakküm edeceğime hükm edersin."

هر که را افعال دام و دد بود　　　بر کریمانش گمان بد بود

2360. [2367] *"Her kime ki "dâm" ve "ded"in ef'âli ola, onun kerîmler üzerine kötü zannı olur."*

"Dâm", tuzak ma'nâsına geldiği gibi, âhû ve geyik gibi vahşî ve fakat yırtıcı olmayan hayvanlara derler; ve "ded", arslan, kaplan gibi yırtıcı olan hayvanlara denir. Ya'ni, "Kim ki yırtıcı olan ve olmayan hayvanların ef'âliyle me'lûf ola, öyle bir kimse ahlâk ve ef'âl-i insâniyye ile me'lûf olan kerîmler üzerine de kötü zanneder ve onları da kendisi gibi zanneder."

چون تو جزو عالَمی هر چون بُوی　　　　کل را بر وصف خود بینی غوی

2361. *"Zîrâ sen âlemin cüz'üsün, her nasıl olur isen küllü dahi kendi vasfının üzerine gavî görürsün."*

"Senin halkı kendin gibi zannetmenin sebebi budur ki, sen bu âlemin cüz'üsün." Nitekim Şeyh Sa'dî (k.s.) bu ma'nâyı şu beytinde beyân eder. Beyit:

بنی آدم اعضای یکدیگرند　　　　که در آفرینش ز یك جوهرند

"Benî-Âdem yekdîğerinin a'zâsıdırlar, zîrâ yaradılışda bir cevherdendirler."

"Mâdemki böyledir, sen her nasıl olursan, halkı da öyle görürsün, eğer sen azgın isen, herkes de senin nazarında azgındır."

چون تو بر گردی و بر گردد سرت　　　　خانه را گردنده بیند منظرت

2362. *"Vaktâki sen dönersin, senin başın da döner, senin gözün hâneyi de dönücü görür."*

"Manzar", masdar-ı mîmî olursa, "nazar" demek olur. İsm-i mekân olursa, "nazar mahalli" demek olur ki, "göz" ma'nâsına gelir. Mîm'in kesriyle "mınzar" olursa, ism-i âlet olur ve âlet-i nazar ise göz demekdir.

ور تو در کشتی روی بر یم روان　　　　ساحل یم را همی‌بینی دوان

2363. *Ve eğer sen gemide deniz üzerinde cârî olarak gidersen, denizin kenârını koşucu görürsün.*

گر تو باشی تنگدل از ملحمه　　　　تنگ بینی جمله دنیا را همه

2364. *Eğer sen melhameden mükedder olursan, cümle dünyâyı hep dar görürsün.*

"Melhame", *Sarrah*'da "azîm cenk mahalli" ma'nâsına gösterilmişdir. Ya'ni, "Eğer sen bir harb-i azîmden dolayı gönlü daralmış ve mükedder olursan, bütün dünyâyı da dar görürsün." İkinci mısrâ'da ba'zı nüshalarda "cümle" yerine "cev" yazılmıştır, mısrâ' تنگ بینی جَو دنیا را همه sûretindedir. "Cev" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "miyân ve iç" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Bütün dünyânın arasını veyâ içini dar görürsün" demek olur. Nüsha-i Ankaravî'de "cümle" kelimesi yazılmakla berâber, tercümede "cev" ma'nâsı verilmişdir.

ور تو خوش باشی بکام دوستان   این جهان بنمایدت چون گلستان

2365. *Ve eğer dostlar murâdınca hoş olur isen, bu cihân sana gülistân gibi görünür.*

ای بسا کس رفته در شام و عراق   او ندیده هیچ جز کفر و نفاق

2366. *Ey, çok kimse Şam'a ve Irak'a gitmişdir, o hiç küfür ve nifâkın gayrini görmemişdir.*

Ya'ni, "Birçok kimseler vardır ki seyâhat tarîkıyle Şam'a ve Irak'a gitmiş ve orada birçok ulemâ ve evliyâ bulunduğu halde, onların hiçbirini görmeyip, ancak halkın küfrünü ve nifâkını görmüşdür." Zîrâ insan her yerde evvelen tab'ına ve ahlâkına muvâfık ahvâli görür.

وی بسا کس رفته تا هند و هَری   او ندیده جز مگر بیع و شری

2367. *Ve ey, çok kimse Hind'e ve Herat'a kadar gitmişdir, o kimse ancak bey' ve şirâ gördü.*

"Ticâret kasdıyla Hind'e ve Herat'a gitmiş olan birçok kimseler, oralarda ancak alım satım muâmelesini görmüştür". Çünki insan nereye gitse evvelâ kendi kasdını görür.

وی بسا کس رفته ترکستان و چین   او ندیده هیچ جز مکر و کمین

2368. *Ve ey, çok kimse Türkistan ve Çin'e gitmişdir, o kimse aslâ mekirden ve kemînden başkasını görmemişdir.*

"Kemîn", düşman için kurulan pusu ma'nâsınadır. "Birçok kimseler Türkistan'a ve Çin'e seyâhat etmişdir, oralarda ancak halk arasında hîle ve birbirinin aleyhinde kurulmuş pusu görmüştür." Çünki o kimsenin bu huylarda melekesi vardır, gittiği yerlerde de en evvel göreceği şeyler bunlardır.

چون ندارد مُدْرَکی جز رنگ و بو   جملهٔ اقلیمها را گو بجو

2369. *Mâdemki renk ve bûdan başka bir müdrek tutmaz, iklimlerin cümlesini istedi.*

Seyâhat eden kimse mâdemki gittiği yerlerde, kendinin renginden ve kokusundan başka bir idrâk olunmuş şey tutmaz, sen ona de ki: "İstediğin kadar iklimlerin hepsini dolaş; oralardan kendi renginden ve kokundan başka bir şey bulamayacaksın!"

گاو در بغداد آمد ناگهان　　بگذرد او زين سران تا آن سران

2370. *Öküz ansızın Bağdad'a geldi; o bu taraftan, o taraflara kadar geçer.*
[2377]

Ba'zı nüshada "Bağdâd âmed" yerine "Bağdâd âyed" yazılmıştır.

از همه عيش و خوشيها و مزه　　او نبيند جز كه قشر خربزه

2371. *Bütün ayşdan ve hoşluklardan ve lezzetlerden, o kavun ve karpuz kabuğundan başkasını görmez.*

Ya'ni, "Bir öküz Bağdad şehrine girip, bir taraftan öbür tarafına geçtiği vakit, o şehrin içinde her sınıf halka mahsûs olan yaşayışlar ve hoşluklar ve lezzetlerden hiçbirinin farkında bile olamaz; o ancak şehrin ötesine berisine atılmış olan kavun ve karpuz kabuklarını görür." Çünkü öküz ancak bu kabuklardan hoşlanır ve lezzet duyar. Bunun gibi bu *Mesnevî-i Şerîf*'i okuyan bir sınıf dahi, öküz tabiatında olup bu latîf kitâbın ancak kavun ve karpuz kabuğu mesâbesinde olan hikâyelerinin sûretlerini görür ve onların içinden ve bâtınından lezzet alamaz.

كه بود افتاده بر ره يا حشيش　　لايق سيران گاوى يا خريش

2372. *Yol üzerine düşmüş ya saman, ya ot ola, o bir öküzün, yâhud eşeğin lâyık-ı seyrânıdır.*

"Seyrân", gezmek ve temâşâ etmek ma'nâsınadır. "Saman ve otun temâşâsından zevk alan ya öküz veyâ eşekdir. Ba'zı nüshada "lâyık-ı seyrân" yerine "lâyık-ı dendân" vâki'dir. Bu sûretde ma'nâ: "Yol üzerine düşmüş olan saman veyâ ot ya bir öküzün veyâ bir eşeğin dişine lâyık olur" demekdir.

خشك بر ميخ طبيعت چون قديد　　بستهٔ اسباب جانش لا يزيد

2373. *Tabîat çivisinin üzerine pastırma gibi esbâbın bağlanmışıdır, onun canı ziyâde olmaz.*

"Bu vücûd-ı izâfî âleminde seyâhat eden kimse, birtakım sûrî sebeblere ehemmiyet verip, kalbini pastırma gibi tabîat çivisinin üzerine bağlamış ve asmışdır; artık onun canı bu tabiat âleminin hâricini görüp yükselemez." Onun sermâye-i efkârı bu âlem-i tabîatda gördüğü yeknesak ahvâldir; onun için bu gibi kimselerin kalblerinde küşâyiş ve vüs'at bulunmaz ve dâimâ darlıkdan şikâyet içindedirler.

و آن فضای خرق اسباب و علل هست ارض الله ای صدر اجل

2374. *Halbuki o sebebleri ve illetleri yırtmanın fezâsı, ey büyük mertebeli, Allâh'ın arzıdır!*

"Halbuki Allâh Teâlâ'nın zâhirde esbâb ve illetlerin hüküm sürdüğü bu tabîat âleminin fevkinde bir fezâsı ve meydanı vardır ki, onun hakkında أَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ (Nisâ, 4/98; Zümer, 39/10) ["Allah'ın arzı genişdir!"] buyurulmuşdur." Bu âlem esbâb ve illetlerin yırtıldığı bir fezâdır. Meselâ bu dünyâ âleminde bir binâ yapmak için mi'mâr ve rençber ve tuğla ve kerpiç gibi birçok esbâb ve levâzım iktizâ eder. Halbuki o arzda bir binânın vücûd bulması için himmet ve teveccüh kâfîdir. Bu arza "arz-ı simsime" dahi derler ki, onda görülen ahvâli, bu âlemin mahsûsât ve ma'kūlâtına göre vaz' edilmiş olan lügatler ile anlamak ve ta'rîf etmek mümkin değildir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin ibtidâlarında bu âlemin ahvâlinden mümkin olduğu kadar teşbîhât tarîkıyla bahs buyurmuşlardır.

هر زمان مبدل شود چون نقش جان نو بنو بیند جهانی در عیان

2375. *Her zaman nakış gibi mübeddel olur; can iyânda yeni yeni bir cihân görür.*

Bu beyt-i şerîfde şurrâh-ı kirâmın muhtelif mütâlaâtı vardır; en münakkah ve münâsib olanı Ankaravî hazretlerinin beyân buyurduğu birinci vecihdir. O da budur ki: "Nakış" kelimesi "can" kelimesine muzâf değildir, maktû' okunmak lâzım gelir. Ya'ni, "O esbâb ve illetlerin yırtıldığı fezâ, her zaman nakış gibi değişir. Ya'ni, bu sûret silinir yerine, yeni bir sûret gelir, rûh apaçık yeniden yeniye bir cihân görür." Bu beyânât hayâl değildir, çünki hayâl, insanın zihninde gördüğü şeylerin bir sinema şeridi gibi, bir geçit yapmasından ibârettir. Bu âlemin sûretleri ise böyle değildir. Hiç görmediği ve bilmediği ve aslâ hâtırına hutûr etmediği şeylerdir. O âlemi gören kimse, onları bu âlem-i dünyâ ehline anlatamaz, fakat hayâlini lügāt-ı mevcûde ile anlatabilir. İmdi bu âlem-i tabîat, hayâle nisbeten dardır ve hayâl âlemi ise bu fezâ-yı hakîkate nisbeten dardır ve fezâ-yı hakîkat çok genişdir binâenaleyh o âlemin temâşâsından rûha usanmak ve bıkmak hâli gelmez.

گر بود فردوس و انهار بهشت چون فسردهٔ یك صفت شد گشت زشت

2376. *Eğer Firdevs ve cennetin nehirleri olsa bir sıfatın donmuşu olduğu vakit, çirkin oldu.*

Eğer sûret âlemi, bilfarz cennetlerin a'lâsı olan Firdevs cenneti ve cennetin latîf olan nehirleri bile olsa, mâdemki her an bir tarz ve bir sıfat üzerinde donmuş kalmışdır ve başka bir tarz ve sıfata inkılâb edemiyor, göze çirkin görünmeğe başlar; zîrâ yeknesaklık rûha sıklet verir ve insana dâimâ gördüğü o güzelliklerden bıkkınlık ve usanç gelir; çünki tab'-ı beşer teceddüdden mahzûz ve mütelezziz olur. Bunun sırrı budur ki, âlem-i sûret sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin meclâsıdır; ve sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ise nâmütenâhîdir; binâenaleyh meclâ dahi ale'd-devâm ve bî-nihâye teceddüd ve tebeddül etmek îcâb eder; ve insan, ma'rifet-i Hak için mahlûk olduğundan, tab'an bu bî-nihâye olan temâşâsına ve ma'rifetine mütemâyildir. Şu kadar ki, insanların kısm-ı küllîsi Hakk'ı görmez bu meylin sebebini de bilmez ve ancak nefsinin hazzını görür. Ârifler ise bu meclâda Hakk'ın sıfâtını ve esmâsını görür ve bunlardan müsemmâya intikāl eder ve aslâ nefsinin hazzını görmez. Belki كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ["O her an bir şe'ndedir"] âyet-i kerîmesinin sırrını müşâhede eder.

بيان آن كه هر حس مدركى را از آدمى مُدْرَكاتى ديگرست كه از مُدْرَكات
حس ديگر بى‌خبرست چنان كه هر استاد پيشه‌ور اعجمئ كار استاد پيشه‌ور
ديگرست و بى‌خبرئ او از آن كه وظيفهٔ او نيست دليل نبود كه آن مُدْرَكات نيست ،
اگر چه به حكم حال منكر بود آن را اما از منكرى اينجا جز بى‌خبرى نمى‌خواهيم

Onun beyânındadır ki, âdemîden her bir hiss-i müdrik için başka bir müdrekât vardır ki, dîğer hissin müdrekâtından bî-haberdir. Nitekim san'atkâr olan her üstâd, dîğer san'atkâr olan üstâdın işinin yabancısıdır. Onun bî-haberliği ondandır ki, onun vazîfesi değildir. O müdrekâtın olmadığına delîl olmaz. Gerçi hâl hükmü ile ona münkir olur. Ammâ burada münkirlikden habersizliğin gayrini murâd etmiyoruz.

İnsanın vücûdu cinsinden olup, idrâk edici olan her bir his için, dîğer idrâk olunmuş bir şey ve ma'lûmât vardır ki o his, dîğer hissin idrâk ettiği şey-

den ve ma'lûmâtdan bî-haberdir. Meselâ hiss-i basar için görmek ve hiss-i sem' için işitmek vardır. Hiss-i basar, hiss-i sem'in işiticiliğinden bî-haberdir. Bu hâl şuna benzer ki, meselâ kuyumculuk san'atına vâkıf olan bir üstâd, demircilik san'atında mâhir olan üstâdın acemisi ve yabancısıdır. Bu kuyumcunun, demircilikden habersizliğinin sırrı budur ki, demircilik o kuyumcunun vazîfesi değildir. İmdi vücûd-ı beşerdeki hissin müdrekâtı ve ma'lûmâtı da böyledir. Vücûd-ı insânî memleketinin idâresi için, bu havâs kendilerine ayrı ayrı vazâif tevdî' edilmiş olan birer me'mûrdur. Fakat bu habersizlik, ya'ni, bir hissin vazîfesinden dîğer hissin haberi olmaması, onda bu hissin bi'l-kuvve ve ma'nen mevcûd olmadığına delîl değildir. Gerçi bu vücûd-ı izâfînin hâli hükmünce biri dîğerinin idrâk ettiği şeye ve bir ma'lûmâta hâlen münkirdir. Meselâ göz, görmek vazîfesiyle mükellef olup, işitmeyi münkirdir ve lisân-ı hâl ile: "Bende işitmek hassası yokdur!" deyip durur. Fakat biz burada ve bu bahisde münkirlikden ancak âlem-i sûretde bir hissin müdrekâtından dîğer hissin habersizliğini murâd, ediyoruz; başka bir şey murâd, etmiyoruz. Zîrâ bu hüküm cismin ve âlem-i zâhirin hükmüdür. Rûhun hükmü böyledir, sem'-i rûh işiticilik hâlinde, baştan ayağa kadar işiticidir ve görücülüğü zamânında, baştan ayağa kadar görücüdür. Ve bu hâssa her insanın rûhunda vardır; fakat vücûdunda kesâfet-i cismâniyye gālib olan adamın rûhundaki bu hâssayı cismâniyeti setr etmişdir ve bu adam bu cismâniyet âleminde, cismin hükmü dâiresinde yaşamakda bulunmuşdur. Vaktâki birtakım riyâzât ve mücâhedât ile bir kimsenin cismi letâfet kesb edip, kendisinde ahkâm-ı rûhiyye zâhir olmağa başlar. O vakit bu ma'nâyı zevkan anlar ve tasdîk eder. Cismânîler bu ma'nânın münkiridirler; çünki ahvâl-i rûhdan bî-haberdirler.

چنبرهٔ دید جهان ادراك تست　　　　پردهٔ پاكان حِسّ ناپاك تست

2377. *Cihânın rü'yetinin dâiresi senin idrâkindir; pâklerin perdesi senin nâpâk olan hissindir.*

"Çenbere", yuvarlak ve ortası boş olan şeye derler ki, dâire demekdir. Ya'ni, "Ey kimse senin bu kâinât hakkındaki dâire-i rü'yetin, idrâkin kadardır. Eğer idrâkin dar ise, kâinâtı dar ve geniş ise, geniş görürsün. Eğer görüşün sûret dâiresine münhasır kalıyorsa, nazarın bu görüşün fevkıne geçemez. Ve sûret ve kesâfet âlemi ise, âlem-i süflîdir ve kirli bir âlemdir; binâenaleyh senin havâssin bu âlemin dâiresinde mahsûr kalınca kirli olur. Binâenaleyh sen bu kirli olan hislerin ile bu sûret âleminden tecerrüd etmiş olan enbiyâ ve evliyâyı göremezsin. Senin bu kirli hislerin o temizlerin perdesi olur."

مدتی حس را بشو ز آب عیان　　　این چنین دان جامه شوی صوفیان

2378. *Bir müddet hissi iyân suyu ile yıka, sûfîlerin elbise yıkayıcılığını böyle bil!*

"İyân"dan murâd, kalb gözüyle suver-i âlemin iç yüzünü müşâhededir. Ya'ni, "Ey idrâkinin dâiresi âlem-i sûrete münhasır kalmış olan kimse, bir müddet mücâhedât ve riyâzât ile kalb gözünün açılmasına gayret et, sonra bu göz ile suver-i âlemin bâtınlarını müşâhede suyu ile havâss-i zâhirenin galatlarını ve yanlışlıklarını yıka! وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (Müddessir, 74/4) Ya'ni, "Esvâbını temizle!" âyet-i kerîmesi mûcibince sûfîlerin çamaşır yıkayıcılığını da böyle bil!" *Nefehâtü'l-Üns*'de şeyh Ali Ebu'l-Hasan el-Mağribî eş-Şâzelî (k.s.) hazretlerinin menkıbesinde şöyle buyurulur: "Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî demişdir ki, Resûl-i Ekrem'i rü'yâda gördüm, buyurdu ki: يا على طهر ثيابك من الدنس تحظ بمدد الله فى كل نفس Ya'ni, "Yâ Ali, elbiseni kirden temizle, tâ ki her bir nefesde Allâh'ın yardımı ile haz alasın!" Dedim ki: "Yâ Resûlallâh, benim elbisem hangisidir?" Buyurdular ki: "Hak Teâlâ sana beş libâs ve hil'at giydirmişdir: 1. Hil'at-ı muhabbet, 2. Hil'at-ı tevhîd, 3. Hil'at-ı ma'rifet, 4. Hil'at-ı îmân, 5. Hil'at-ı İslâm'dır. Allâh'ı seven kimseye her şey kolay olur. Allah Teâlâ'yı anlayan kimsenin nazarında hiçbir şey kalmaz. Allâh Teâlâ'yı vahdâniyetle bilen kimse, O'na hiçbir şeyi şerîk tutmaz; ve Allâh Teâlâ'ya îmân eden kimse her şeyden emîn olur; ve İslâm ile muttasıf olan kimse Hak Teâlâ'ya âsî olmaz ve eğer âsî olursa i'tizâr eder ve i'tizâr ettiği vakit kabûl olunur." Ve Ebu'l-Hasan Şâzelî hazretleri Allâh Teâlâ'nın وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (Müddessir, 74/4) kelâm-ı şerîfinin ma'nâsını bundan anladım buyurmuşdur."

چون تو گشتی پاك پرده بر كنند　　　جان پاكان خویش برتو می زنند

2379. *Vaktâki sen temiz oldun, perdeyi koparırlar; pâklerin canı sana kendilerini çarparlar.*

Ya'ni, yukarıda zikr olunan beş hil'atin temiz olduğu vakit, kalb gözünün perdesi olan kirli his perdelerini koparırlar. Pâk olan enbiyâ ve evliyânın ervâh-ı aliyyeleri, sana kendilerini çarparlar. Gerek âlem-i rü'yâda ve gerek uyanıklık hâlinde sana görünürler.

جمله عالم گر بود نور و صور　　　چشم را باشد از آن خوبی خبر

2380. *Eğer cümle âlem nûr ve sûretler olsa, o güzellikden gözün haberi olur.*
[2387]

Ya'ni, nûr ve sûretler görünen şeylerdir, görünen şeylerin idrâki ise, vücûd-ı beşerde ancak göze mahsûsdur. "Suver"den murâd, "nûr" ve "ezân hûbî" karînesiyle güzel sûretler murâd, buyurulur. Ya'ni, güzel sûretleri ve nûru idrâk eden ancak gözdür.

چشم بستی گوش می‌آری به پیش　　تا نمایی زلف و رخسارهٔ بتیش

2381. *Gözünü kapadın, ona bir büt'ün zülfünü ve yanağını göstermek için kulağı öne getirdin.*

گوش گوید من به صورت نگروم　　صورت ار بانگی زند من بشنوم

2382. *Kulak der ki: "Ben sûrete bakmam, eğer sûret bir sadâ vurursa ben işitirim!"*

Ya'ni, meselâ gözünü kapadın ve kulağını açtın, bir güzelin zülfünü ve yanağını kulağın ile temâşâ etmek istedin, kulağın sana der ki: "Ben sûrete bakamam, benim sûret müşâhedesiyle işim yokdur; ben ancak o sûret ses çıkardığı vakit, o sesi işitirim, vazîfem budur!"

عالمم من ليك اندر فن خويش　　فن من جز حرف و صوتی نيست بيش

2383. *Ben âlimim, fakat kendi fennimde, benim fennim bir harf ve savtın gayrinden ziyâde değildir.*

Ya'ni, kulak der ki: "Benim ancak kendi hünerimde ve fennimde ilim ve haberim vardır. Benim o hünerimde söylenen bir harfi ve çıkarılan bir sesi işitmekden başka ziyâdelik yokdur, vazîfem işitmeğe münhasırdır."

هين بيا بينی ببين اين خوب را　　نيست بينی در خور اين مطلوب را

2384. *"Burun, haydi gel bu güzeli gör!" Burun bu matlûba lâyık değildir.*

Bu beyt-i şerîfde "Eğer gûyî ki" ibâresi mahzûfdur. Ya'ni: "Eğer desen ki, ey burun, haydi gel bu güzel sûreti gör! Burun lisân-ı hâl ile bu matlûba lâyık olmadığını söyler ve hâl-i rü'yet hâsıl olmaz."

گر بود مشك و گلابی بو برم　　فن من اينست و علم و مخبرم

2385. *"Eğer bir müşk ve gül suyu olursa koku götürürüm; benim fennim ve ilmim ve haberim budur!"*

"Muhbir", ism-i fâil olup, haber verici ma'nâsınadır. "Muhber" ism-i mef'ûl olup, haber verilmiş demekdir. "Mahber" ism-i mekân olup, haber vermek ma-

halli demekdir. Ve eğer bu telaffuz ile masdar-ı mîmî olursa, "haber" ma'nâsınadır; burada masdar-ı mîmî olmak münâsibdir. Ya'ni, burun der ki: "Ben sûret göremem, vazîfem kokuları duymakdır, eğer bir müşk ve gül suyu olursa koklarım; benim hünerim, bilgim ve haberim ancak kokular hakkındadır."

کی ببینم من رخ آن سیم ساق   هین مکن تکلیف ما لیس یطاق

2386. *"O sîm-sâkın yanağını ben ne vakit görürüm! Sakın bana teklîf-i mâ-lâ-yutâk etme!"*

Ya'ni, burun lisân-ı hâl ile der ki: "Ben bacakları gümüş gibi beyaz olan o güzelin yanağını ne vakit görebilirim! Bana tâkatımın hâricinde bir teklîf yapma!"

باز حس کژ نبیند غیر کژ   خواه کژ غژ پیش او یا راست غژ

2387. *Kezâ eğri his, eğriden gayri görmez, onun önünde ister eğri sürtün, yâhud doğru sürtün.*

"Gaj", "gajîden" masdarından emr-i hâzırdır; çocukların sürtünerek yürümeleri ma'nâsınadır. Burada hareket ma'nâsınadır. Ya'ni, "Her bir hissin ayrı bir hüneri ve ma'rifeti vardır, ondan ileriye geçemez; fakat bu hislerin bir doğru ve bir de eğri olması vardır. Meselâ gözün şaşı olup biri iki görmesi gibi. Böyle eğri gören hissin hüneri ve ma'rifeti de eğri görmekdir. Sen onun önünde ister doğru hareket et ve ister eğri hareket et."

چشم احول از یکی دیدن یقین   دان که معزولست ای خواجه معین

2388. *Ey yardımcı efendi, yakînen bil ki şaşının gözü birliği görmekden ma'zûldür.*

Ey ibâdullâha hakîkat-ı eşyâyı anlatmak sûretiyle fikirlerine yardımcı olan efendi, yakînen bil ki, kalb gözü şaşı olan kimsenin gözü, kâinâtın keserâtı içinde meşhûd olan birliği görmekden ma'zûldür; ona bu hakîkati anlatmağa çabalamak boşdur.

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' ناظر شرکست نه توحید بین sûretindedir. Ya'ni, "Şaşı göz, birliği görmekten muhakkak şirke nâzırdır, tevhîd görücü değildir" demek olur.

تو که فرعونی همه مکری و زرق   مر مرا از خود نمی‌دانی تو فرق

2389. *"Sen ki Fir'avn'sın, bütün mekr ve zerksin, muhakkak beni kendinden fark etmeyi bilmezsin!"*

Bu beyt-i şerîf Mûsâ (a.s.) tarafından Fir'avn'a hitâb olduğu gibi; her asrın mürşid-i kâmilleri tarafından Fir'avn tabîatinde ve meşrebinde olan kimselere dahi hitâbdır.

منگر از خود در من ای کژ باز تو   تا یکی تو را نبینی تو دو تو

2390. [2397] *"Ey eğri oynayıcı, sen bana kendinden bakma, tâ ki bir katı sen iki kat görmiyesin!"*

Ey bu vücûd-ı izâfî âlemindeki oyununu ve rolünü eğri oynayıcı olan Fir'avn, sen Hakk'ın varlığı muvâcehesinde kendi varlığını da görüp, rubûbiyet ve tasarruf da'vâsını ediyorsun; vaktâki ben seni da'vete geldim, beni de kendine kıyâs edip, Hak muvâcehesinde senin gibi varlık gösterdiğimi zannediyorsun. Halbuki benim mutasarrıfım Hak'dır ve benim varlığım, O'nun varlığında mahvdır; binâenaleyh sen bana, kendine kıyâsen bakma, tâ ki bir kat olan varlığı, sen iki kat görmiyesin!"

بنگر اندر من ز من یك ساعتی   تا ورای کون بینی ساحتی

2391. *"Bir sâat benden bana bak, tâ ki kevnin verâsında bir sâha göresin!"*

"Ey Fir'avn, sen kendi varlığının hayâlini bırak da, bir müddet benden bana bak; Ya'ni, bana tâbi' ve benim Mûsâ'lığımda müstağrak ol, tâ ki bu âlem-i kevnin ve vücûd-ı izâfî âleminin arkasında azîm bir meydan ve geniş bir sâha göresin!"

وارهی از تنگی و از ننگ و نام   عشق اندر عشق بینی و السلام

2392. *"Darlıkdan ve ârdan ne nâmdan kurtulasın, aşk içinde aşk göresin vesselâm!"*

"Bu âlem-i kesâfetin darlığından ve nefsin kibrine taalluk eden ârdan ve utanmadan ve enâniyetin hoşlandığı nâmdan kurtulasın. Bu rûhâniyet ve letâfet âleminde aşk içinde aşk göresin vesselâm!" "Vesselâm" kelimesi, bir işin usûlü dâiresinde yapıldığı halde, selâmet hâsıl olacağına işâreten müsta'meldir. Meselâ "Bu işi böyle yapalım vesselâm" derler. Burada da o ma'nâyadır. Ya'ni, "Bir sâat sen benden bana bak, tâ ki kevnin arkasında bir sâha göresin ve darlıkdan ve ârdan ve nâmdan kurtulasın da, aşk içinde aşk göresin vesselâm!" demek olur.

پس بدانی چون که رستی از بدن   گوش و بینی چشم می‌داند شدن

2393. *İmdi bedenden kurtulduğun vakit, kulak ve burun göz olmak bildiğini [=olabildiğini] bilirsin.*

Bu kesîf olan bedenden kurtulup, rûhâniyet kisvesine büründüğün vakit, görmek hâssasının kulakda ve burunda da hâsıl olduğunu görürsün. Zîrâ rûh görücülük hâlinde, baştan aşağıya kadar görücüdür.

راست گفتست آن شه شیرین زبان　　　چشم گردد مو به موی عارفان

2394. *O tatlı dilli şâh doğru söylemişdir ki, ârifler mû-be-mû göz olur.*

Tatlı dilli şâh ile sultânu'l-ârifîn Bâyezîd (k.s.) hazretlerine işâret buyurulur. Zîrâ Hz. Bâyezîd لا يصير الرجل من العارفين حتى يصير كل شعر منه عينا ناظرة ya'ni, "Her bir kılı vücûdundan bakıcı bir göz olmadıkça, kişi âriflerden olmaz" buyurmuşdur. Cenâb-ı Pîr efendimiz kendi zevk-i âlîlerine istinâden bu beyt-i şerîfde Hz. Bâyezîd'in sözlerini tasdîk buyururlar. Mevlânâ Nizâmî (k.s.) dahi bu ma'nâda âtîdeki beyitleri söylemişlerdir. Beyit:

وآن نرگسین حرف کان باغ داشت　　　مکر چشم او کحل ما زاغ داشت

همه دیده گشته چو نرگس تنش　　　نگشته یکی خار پیراهنش

Tercüme ve îzah: *"O bâğ-ı letâfetin mâlik olduğu nergisîn harf ki, onun gözünde ancak مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm, 53/17) ["Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı"] âyet-i kerîmesinin sürmesi vardı. Onun vücûdu nergis gibi bütün göz olmuş ve teninin gömleğinde nefsânî sıfat dikenlerinden birisi kalmamışdır."*

چشم را چشمی نبود اول یقین　　　در رحم بود او جنین گوشتین

2395. *Muhakkak evvelen gözün gözlüğü yok idi; o rahimde ete mensûb cenîn idi.*

"Çeşmî"deki "yâ" masdariyettir. "Cismin görmek âleti olan gözde muhakkakdır ki evvelen göz olmaklık hâli yok idi; onun ibtidâki hâli ete mensûb olan bir cenînden ibâret idi." Hind nüshalarında mısrâ'-ı evveldeki "çeşm" yerine "cism" vâki'dir. "Muhakkakdır ki evvelen cismin gözü yok idi; ana rahminde et parçasından ibâret bir cenîn idi" demek olur.

علت دیدن مدان پیه ای پسر　　　ور نه خواب اندر ندیدی کس صور

2396. *Ey oğul yağı, görmenin sebebi bilme ve yoksa rü'yâda kimse sûretler görmez idi.*

Ehl-i teşrîh indinde ma'lûmdur ki, göz yedi tabaka üzerine müretteb ve yağ cinsinden müteşekkil bir uzuvdur; ve onun sûret-i teşekkülü vücûd-ı beşerde rü'yet hâline bâis olur. Fakat hâssa-i rü'yeti münhasıran bu tavaz-

zu'a isnâd etmek ve bu yağ tabakalarını görmeğe sebeb bilmek doğru değildir. Gözdeki yağ tabakalarının bu tavazzu'larında görmek hâli hâsıl olması, insanı şaşırtır ve "Görmek bundandır" der. "Fakat ey mertebe-i hakîkate vâsıl olmamış olan ve henüz çocuk mesâbesinde bulunan kimse, bunu böyle bilme! Eğer senin dediğin doğru olsa, uyuyup gözlerini kapamış olan bir kimsede aslâ görmek hâli hâsıl olmamalı ve birtakım sûretler görmemeli idi!"

آن پری و دیو می‌بیند شبیه   نیست اندر دیدگاه هر دو پیه

2397. *O cin ve şeytan görür; her ikisinin göz mahallinde yağa benzeyen yokdur.*

Ankaravî hazretleri "şebîh" kelimesini ikinci mısrâ'a rabt edip bu ma'nâyı beyân buyurmuşlardır. Ve bu kelimenin birinci mısrâ'a masrûf olması hâlinde, şebîhden mukaddem insan lafzı mukadder olması lâzım gelip, "perî ve dîvi insana şebîh görür; halbuki her iki tâifenin göz mahallinde insandaki yağ tabakaları yokdur" ma'nâsı verilebileceğini de gösterirler. Hind şârihleri bu ikinci ma'nâyı almışlardır.

نور را با پیه خود نسبت نبود   نسبتش بخشید خلاق ودود

2398. *Nûrun yağa muhakkak nisbeti yok idi, Vedûd olan Hallâk ona nisbet bahş etti.*

Haddizâtında kesîf yağ tabakalarından müteşekkil olan göze, nûr-ı basarın hiçbir münâsebeti yok idi; fakat Vedûd olan Hallâk, ya'ni, mahlûkâtını seven Yaratan, böyle bir nûr-ı basar lutfunu o kesîf yağ tabakalarına nisbet etti.

آدم از خاکست کی ماند به خاک   جنی از نارست بی‌هیچ اشتراك

2399. *Âdem topraktandır, ne vakit toprağa benzer? Cinnî, hiç iştirâksiz ateştendir.*

Cism-i Âdem'in mayası ve cevheri toprakdan ve arzdandır; böyle olduğu halde eti, kanı, damarları, hiç toprağa benzer mi? Cin tâifesinin cisimleri de zâhirde aslâ ateşle iştirâkı olmaksızın ateştendir. Nitekim cism-i insânî toprakdan olduğu halde, zâhirde aslâ toprakla iştirâki ve toprağa benzer bir yeri yokdur.

نیست مانندان آتش آن پری　　　گر چه اصلش اوست چون می‌بنگری

2400. [2407] *O perî, âteşin mânendleri değildir; nazar edersen gerçi onun aslı odur.*

Hind nüshalarında birinci mısrâ' نیست خود مانند آتش آن پری sûretindedir. "O peri muhakkak ateşin mânendi değildir" demek olur.

مرغ از باد ست کی ماند به باد　　　نامناسب را خدا نسبت بداد

2401. *Kuş havadandır, ne vakit havaya benzer; Hudâ nâ-münâsibe nisbet verdi.*

İlm-i hayvânâtda îzâh olunduğu üzere kuş cinsinden olan hayvânâtın nutfesi yeldir ve havadır. Erkeği, dişinin esfeline yel salıverir ve ondan yumurta hâsıl olur. "Kuşların aslı böyle bir hava olduğu halde, kendileri hiç havaya benzer mi? İşte Hak Teâlâ hazretleri, aslen münâsib olmayan bir şeye, akıl ve hayâle gelmeyen nisbetleri verdi."

نسبت این فرعها با اصلها　　　هست بیچون ار چه دادش وصلها

2402. *Bu fer'lerin asıllara nisbeti bîçûndur; gerçi ona vasıllar verdi.*

"Toprağın fer'i olan cism-i âdemin kendi aslı olan toprağa ve ateşin fer'i olan cism-i perînin kendi aslı olan ateşe ve havanın fer'i olan kuşun, kendi aslı olan havaya nisbeti bîçûndur ve ta'rîf ve tavsîfe sığar bir şey değildir. Böyle iken Hak Teâlâ hazretleri hikmet ve san'atı ile, birbirine münâsib olmayan şeyler arasına vasıllar verdi ve bitişiklikler koydu." Ve ehl-i fen bu ittisâlât ve istihâlâtı tedkîk ederken hayretlere düştü.

آدمی چون زادهٔ خاك هباست　　　این پسر را با پدر نسبت کجاست

2403. *Âdem mâdemki hebâ olan toprağın evlâdıdır, bu oğlun babaya nisbeti nerededir?*

"Hebâ", havaya uçan toz demekdir. "Âdem oğlu havaya uçan toz cinsinden bulunan toprağın evlâdıdır. Bir kerre cism-i âdeme bak, bir de onun babası olan toprağa bak, ne münâsebet görebilirsin?"

نسبتی گر هست مخفی از خرد　　　هست بیچون و خرد کی پی برد

2404. *Eğerçi bir nisbet var ise de akıldan mahfîdir, bîçundur; akıl ne vakit iz götürür?*

Gerçi beyân edilecek bir nisbet daha vardır; fakat o nisbet Hak ile eşyâ arasındaki nisbet olduğundan, akıldan pek gizlidir. Aslâ ta'rîf ve tavsîfe sığmaz; binâenaleyh akıl o nisbetin arkasından ve izinden nasıl yürüyebilir? Bizim bu söylediğimiz nisbetler ise âlem-i kesâfete ve letâfete taalluk eden mahsûsât ve ma'kūlâtdır. Halbuki vücûd-ı hakîkî-i Hak, eltaf-ı eltaf-ı latîfdir ve bu eşyâ-yı zâhirenin ebtan-ı butûnudur. Akıl ise o mertebenin huzûrunda kesîfdir, kesîfin latîfe yolu yokdur. Ve daha bu mertebeye çıkmazdan evvel, birtakım niteliksiz ve ta'rîfe sığmaz nisbetler daha vardır, şöyle ki:

باد را بی‌چشم اگر بینش نداد   فرق چون می‌کرد اندر قوم عاد

2405. *Eğer rüzgâra gözsüz görüş vermese idi, Âd kavmi içinde nasıl fark ederdi?*

چون همی‌دانست مؤمن از عدو   چون همی‌دانست می را از کدو

2406. *Mü'mini düşmandan nasıl bildi, meyi kabakdan nasıl bildi?*

Ya'ni, Âd kavmini emr-i ilâhî ile helâke me'mûr olan rüzgâr o kavmin arasına girdiği vakit, kâfir ile mü'mini ayırıp ve yere çarpıp helâk eder ve mü'minlere dokunmaz idi. Maahâzâ bunları tefrîk için bizim bildiğimiz gibi bir gözü yokdu; fakat görüşü vardı." "Mey"den murâd, mazrûf ve "kabak"tan murâd, zarftır. Zîrâ eski zamanlarda kabakları kurutup, mey içmek için bardak gibi kullanırlar idi.

آتش نمرود را گر چشم نیست   با خلیلش چون تَجَشُّم کردنیست

2407. *Nemrûd'un ateşinin gözü yoksa, onun Halîl'ine nasıl teceşşüm etmeğe lâyık oldu.*

"Teceşşüm", bir adam bir güç işi üzerine alıp zahmetini mürtekib olmak ma'nâsına olduğu *Kāmûs*'da beyân olunmuşdur. "İbrâhîm Halîl (a.s.)ı ateşin yakmaması, ateşin tab'ına nazaran zahmetli bir işi deruhte etmek olur." Ba'zı nüshalarda "tehaşşum" vâki' olmuşdur. Bunun bir ma'nâsı da hürmet etmekdir. Ya'ni, "Nemrûd İbrâhîm (a.s.)ı yakıp helâk etmek için ateşe attı; eğer ateşin gözü ve görüşü yok idiyse, Hakk'ın Halîl'ini yakmamak külfet ve zahmetini deruhteye liyâkat kesb etti veyâhud ona hürmet etti."

گر نبودی نیل را آن نور و دید   از چه قبطی را ز سبطی بر گزید

2408. *Eğer Nîl'in o nûru ve görüşü olmasa idi, neden Kıbtî'yi Sıbtî'den seçti?*

Eğer Mısır'daki Nîl nehrinin o nûr-ı rü'yeti ve görüşü olmasa idi, neden dolayı Fir'avn'ın tarafdârı olan Kıbtî'yi Mûsâ (a.s.)ın ümmeti olan Sıbtî'den ve Benî-İsrâîl'den tefrîk edip, Kıbtî'ye kan ve Sıbtî'ye su olurdu?

گر نه کوه و سنگ با دیدار شد   پس چرا داود را او یار شد

2409. *Eğer rü'yetli dağ ve taş olmasa idi, o halde Dâvûd'a niçin yâr oldu?*

"Dîdâr", rü'yet ma'nâsınadır. يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ (Sebe', 34/10) Ya'ni, "Ey dağlar, Dâvûd'un münâcâtında, onunla berâber gidin!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Eğer dağın ve taşın hâssa-i rü'yeti olmasa idi, Dâvûd (a.s.)ın dağlarda münâcât ettiği vakit, o hazreti görüp, ona muvâfakat ederler mi idi?"

این زمین را گر نبودی چشم جان   از چه قارون را فرو خورد آن چنان

2410. [2417] *Eğer bu arzın gözü ve canı olmasa idi, neden dolayı Kārûn'u öyle yutardı?*

Sûre-i Kasas'da vâki' olan Kārûn kıssasına işâret buyurulur.

گر نبودی چشم دل حنّانه را   چون بدیدی هجر آن فرزانه را

2411. *Eğer Hannâne'nin kalb gözü olmasa idi, o ferzânenin hicrini nasıl görürdü?*

"Hannâne", Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hutbe okurlarken dayandıkları bir direğin ismidir. Cemâat çoğaldığı vakit birkaç basamak merdiven yaptılar, Server-i âlem Efendimiz o merdivenler üzerine çıkıp, hutbe okumağa başlayınca, direkden bir inilti zâhir oldu ve ashâb-ı kirâm bu iniltiyi işitdiler. Nitekim kıssası I. cildde 2145 numaralı beyitten i'tibâren zikr olunmuşdur.

سنگ ریزه گر نبودی دیده‌ور   چو گواهی دادی اندر مشت در

2412. *Taş parçaları eğer görücü olmasa idi, avuç içinde nasıl şehâdet verirdi?*

Ya'ni, "Ebû Cehil avucunun içine birtakım taş parçalarını saklayıp, huzûr-ı Risâletpenâhî'ye gelmiş ve içindekileri bilmesini teklîf etmiştir. Bunun üzerine taşlar Server-i âlem Efendimiz'in risâletine şehâdet etmişdir." Bu kıssa da kezâ I. cildin 2188 numaralı beytinden i'tibâren beyân buyurulmuşdur.

ای خرد بر کش تو پر و بالها   سوره بر خوان زلزلت زلزالها

2413. *Ey akıl sen kanatları çek, "Zülzilet zilzâlehâ" sûresini oku!*

Ey akıl, tefekkür kanatlarını aç da إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا (Zilzâl, 99/1) ["Arz zelzele ile sallandığı zaman..."] sûre-i şerîfesini oku!

در قیامت این زمین بر نیك و بد　　　کی ز نادیده گواهیها دهد

2414. *Kıyâmetde bu yeryüzü iyi ve kötü üzerine, ne vakit görülmemişden şâhidlikler verir?*

Ya'ni, kıyâmet gününde yeryüzü, sathında işlenmiş olan iyi ve kötü ef'âl üzerine şehâdet edecekdir. Eğer o sath-ı arz rü'yet hâssasını hâiz olmasa idi, görülmemiş olan şeyler hakkında nasıl şehâdet edebilir?

که تحدث حالها و اخبارها　　　تُظْهِرُ الْاَرْضُ لَنَا اَسْرَارَهَا

2415. *Ne vakit halleri ve haberleri söyler, arz sırları bize ızhâr eder?*

Eğer arzın görüşü olmasa idi, o arz kendi hallerini ve haberlerini nasıl söyler ve bize kendi sırlarını nasıl ızhâr eder idi. Bu beyt-i şerîflerde إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا (Zilzâl, 99/1-5) ya'ni, "Arz kıyâmetde bir sarsılış sarsıldığı ve ağırlıklarını dışarıya çıkardığı vakit, insan, arza ne oldu? diye. O günde Rabb'in arza vahy etmesi sebebiyle o arz haberleri söyler" âyet-i kerîmesinin meâl-i münîfi beyân buyurulur.

این فرستادن مرا پیش تو میر　　　هست برهانی که شد مرسل خبیر

2416. *"Beni sen emîrin önüne bu göndermek, bir burhandır ki, mürsel habîrdir."*

"Beni senin gibi bir müstebid ve kuvvet-i zâhire sâhibi olan hükümdârın önüne görderen Hak Teâlâ'nın bu gönderişi, o göndericinin ahvâlimize habîr ve âgâh olduğunun delîli ve burhânıdır." O burhân dahi budur ki, sen kuvvet ve kudret -i zâhire sâhibisin, a'vân ve ensârın çokdur, ben ise zâhirde fakîr ve tek başına çalışır bir şahısım. Bende zâhir olan celâdet, beni gönderenin kuvvet-i kāhire sâhibi olduğunun alâmeti ve delîlidir.

کین چنین دارو چنین ناسور را　　　هست در خور از پی میسور را

2417. *"Zîrâ kolay olmak için böyle nasıra, böyle ilâç lâyıkdır.*

"Senin hodbînlik ve enâniyet nasırın pek çok büyümüş ve sertleşmişdir, onun kolayca izâlesi için ejderhâ olan benim asâm lâzımdır; o nasırın ilâcı bu ejderhâdır."

واقعاتی دیده بودی پیش از این　　　　که خدا خواهد مرا کردن گزین

2418. *"Bundan evvel vâkıalar görmüş idin ki, Hudâ beni müntehab kılmak ister."*

Tefsîr kitâblarındaki beyâna nazaran Fir'avn'ın gördüğü rü'yâ bu idi ki, Kudüs-i Şerîf tarafından bir ateş çıkıp, Mısır'ı kapladı. Fir'avn'ın kavmi olan Kıbtîler'in hepsini yakıp, Benî-İsrâîl'e aslâ zarar etmedi. Fir'avn bu rü'yâdan korkup, kâhinlere ta'bîr ettirdi. Onlar da, "Benî-İsrâîl'den bir çocuk doğacak, senin helâkin ve mülkünün zevâli onun eli ile vâki' olacakdır" dediler. Fir'avn'ın Benî-İsrâîl çocuklarını öldürmesinin sebebi de bu idi.

من عصا و نور بگرفتم به دست　　　　شاخ گستاخ ترا خواهم شکست

2419. *"Ben elde asâ ve nûr tutmuşum, senin edebsiz olan boynuzunu kıracağım!"*

"Asâ"dan murâd, Mûsâ (a.s.)ın ejderhâ olan asâsıdır; ve "nûr"dan murâd, dahi, "yed-i beyzâ"sıdır ki, sûre-i Tâhâ'da vâki' وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى (Tâhâ, 20/22) ya'ni, "Ve elini koltuğunun altına götür, zamm et, tâ ki ayıpsız ve illetsiz nûr-ı beyzâ hâlinde nübüvvetine dîğer alâmet olarak çıksın!" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulur. "Boynuz"dan murâd, Fir'avn'ın cismidir.

واقعات سهمگین از بهر این　　　　گونه گونه می‌نمودت رب دین

2420. [2427] *"Rabb-i dîn, bundan dolayı sana türlü türlü korkunç vâkıaları gösterdi."*

"Rabb-i dîn senin te'dîbin için beni intihâb buyurduğunu anlatmak üzere sana türlü türlü konkunç rü'yâlar gösterdi." Bu beyt-i şerîfe nazaran Cenâb-ı Hak Fir'avn'a, âtîde vâki' olacak hâdisâtı, rü'yânın "keşf-i muhayyel" nev'inden olmak üzere müteaddid ve korkunç rü'yâlar göstermiş olduğu anlaşılır.

در خور سر بد و طغیان تو　　　　تا بدانی کوست در خورد آن تو

2421. *"Senin kötü olan sırrına ve tuğyânına lâyık, tâ bilesin ki o senin lâyıkındır!"*

Birinci mısrâ' yukarıki beyti mütemmim olan bir cümledir. Ya'ni, "Hak Teâlâ sana senin kötü olan sırrına ve bâtınına ve azgınlığına lâyık olarak birtakım korkunç rü'yâlar gösterdi, tâ bilesin ki, o korkunç rü'yâlar senin lâyıkın-

dır." Zîrâ rü'yâlar rü'yâ sâhibinin hâline münâsib olur. Eğer salâh dâiresinde yaşarsa rü'yâları latîf ve fesâd dâiresinde yaşarsa rü'yâları da korkunç ve fenâ olur.

تا بدانی کو حکیمست و خبیر   مصلح امراض درمان ناپذیر

2422. *"Nihâyet bilesin ki, o Hakîm ve Habîr'dir, ilâç kabûl etmeyen marazların muslihidir.*

"Ey Fir'avn, âkıbet bilesin ki, Hak Teâlâ hazretleri Hakîm'dir, her şeyi yerli yerine tertîb buyurur ve Habîr'dir. Kulların ahvâl-i zâhire ve bâtınelerini ilm-i zevkî ile bilir ve ilâç kabûl etmeyen hastalıkların birtakım tedâbîr-i hakîmânesiyle muslihidir."

تو بتأویلات می‌گشتی از آن   کور و کر کاین هست از خواب گران

2423. *"Sen te'vîlât sebebiyle, bu ağır uykudandır diye, ondan kör ve sağır oldun."*

"Ey Fir'avn, sen gördüğün korkunç rü'yâları, keyfine muvâfık olarak te'vîl ve ta'bîr ettin ve bunlar ağır uykudan hâsıl olma hayâlâtdır dedin. Bu sebeble o rü'yâlarda [ki] işâretlerden kör ve sağır oldun."

و آن طبیب و آن منجم در لمع   دید تعبیرش بپوشید از طمع

2424. *"Ve o tabîb ve o müneccim lem'alarda onun ta'bîrini gördü, tama'dan örtdü."*

"Lema'", yaldıramak ve parlamak ve bir şeyi götürmek ve el ile veyâ libâs ile işâret etmek ma'nâlarınadır. Burada, mutlakan işâretler ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Fir'avn, sen gördüğün korkunç rü'yâları tabîblere ve müneccimlere söyledin, onlar dahi o lem'alarda ve işâretlerde onların ta'bîrlerini gördüler; fakat senin in'âm ve ihsânına tama' ettikleri için, doğruyu söylemediler." Sana karşı dalkavukluk edip, mizâcına göre sözler söylediler ve onlardan her birisi:

گفت دور از دولت و از شاهیت   که در آید غصه در آگاهیت

2425. *Dedi ki: "Senin devletinden ve şahlığından uzakdır ki, senin âgâhlığına gussa gele!"*

Ya'ni, tabîbler ve müneccimler: "Ey hükümdâr-ı azîm, senin devletin ve şahlığın kuvvetlidir ve memleketinde bir küçük vak'a hâdis olsa, me'mûrla-

nın derhâl sana haber verirler; binâenaleyh idâre-i hükûmetdeki teşkîlâtın bu kadar muntazam ve kuvvetli iken, senin âgâhlığına gussa gelmez ve aslâ gaflete düşmezsin!" dediler.

از غذای مختلف یا از طعام　　　طبع شوریده همی‌بیند منام

2426. *"Muhtelif gıdâdan yâhud taâmdan, şûrîde olan tabîat rü'yâ görür."*

Tabîbler ve müneccimler tesellî için dediler ki: "Ey hükümdâr-ı zîşân, beyhûde vehme düşme; türlü türlü gıdâlardan veyâhud yemeklerin cinsinden dolayı, müşevveş ve karışık olan tabîat böyle rü'yâlar görür."

ز انکه دید او که نصیحت جو نهٔ　　　تند و خونخواری و مسکین خو نهٔ

2427. *"Zîrâ o, gördü ki nasîhat isteyici değilsin, sertsin ve kan dökücüsün ve miskin huylu değilsin."*

"Zîrâ o müneccim ve tabîb, senin rü'yâlarını dinledi ve ondaki işâretleri anladı; fakat gördü ki, sen nasîhat kabûl eder bir adam değilsin; sert tabîatlısın ve nâhak yere öfkelenir, kan dökersin ve Allâh'ın kullarına karşı merhametli ve mütevâzi' değilsin; hakîkati söylemekden vazgeçti."

پادشاهان خون کنند از مصلحت　　　لیك رحمتشان فزونست از عنت

2428. *"Pâdişâhlar maslahatdan nâşî kan ederler; fakat onların rahmetleri şiddetden efzûndur."*

"Anet", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "şiddet" ve "helâk" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Fir'avn, vâkıâ hükümdarlar hikmet-i hükûmet îcâbı olarak ve berâ-yı maslahat kan dökerler ve adam öldürürler; fakat onların, Allâh'ın kulları üzerine merhametleri şiddetlerinden ve onları kahırlarından daha ziyâdedir."

شاه را باید که باشد خوی رب　　　رحمت او سبق دارد بر غضب

2429. *"Şâha lâzımdır ki, hûy-ı Rab ola, O'nun rahmeti gazabı üzerine sebk tuta!"*

Ya'ni, "تخلقوا بأخلاق الله" "Allâh'ın ahlâkı ile ahlaklanınız" hükmüne tevfîkan şâhlara ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olmak lâzımdır; ve سبقت رحمتی علی غضبی Ya'ni, "Benim rahmetim gazabımı geçmişdir" hadîs-i kudsîsi mûcibince şâhın merhameti öfkesinden ve şiddetinden ziyâde olmak iktizâ eder."

نی غضب غالب بود مانند دیو　　　بی‌ضرورت خون کند از بهر ریو

2430. [2437] *"Şeytan gibi gazab gālib olmaya ki, hîleden nâşî zarûretsiz kan etsin."*

"Hükümdarlarda şeytan gibi gazab gālib olmamak lâzımdır; tâ ki bu gazab sâikasıyla mekr ve hîleden dolayı boş yere halkın kanını dökmeğe meyl etmesin!"

نی حلیمیٔ مخنث وار نیز　　　که شود زن روسپی ز آن و کنیز

2431. *"Muhannes gibi bir halîm dahi olmaya, zîrâ ondan kadın ve câriye orospu olur."*

"Muhannes", mef'ûl olan oğlanlara derler. Ya'ni, "Pâdişâhlar, mef'ûl olan oğlanlar gibi de bir yumuşak tabîatde olmamalıdır. Zîrâ onların yumuşak olan bu tabîatleri sebebiyle, kadınları ve câriyeleri fâhişe olurlar."

دیو خانه کرده بودی سینه را　　　قبلهٔ سازیده بودی کینه را

2432. *"Sîneni şeytan evi yapmış idin, kîni bir kıble düzmüş idin."*

"Ey Fir'avn, kalbine şeytanın sıfatlarını doldurmuş ve o sıfatların hükmüne tebean ibâdullâh üzerine hükümler vermiş idin; ve sıfât-ı şeytanın en büyüklerinden olan kîni ve gazabı kendine bir kıble ittihâz edip, Hakk'ı bırakarak, o kıbleye teveccüh etmiş idin."

شاخ تیزت بس جگرها را که خست　　　نك عصا ام شاخ شوخت را شکست

2433. *"Senin keskin boynuzun çok ciğerleri ki yaraladı; işte benim asâm senin edebsiz olan boynuzunu kırdı."*

"Ey Fir'avn, senin keskin ve şedîd bir hayvan boynuzu mesâbesinde olan nefsin, pek çok Allâh'ın kullarının ciğerlerini deldi, yaraladı; işte ben de o keskin boynuza mukābil asâmı getirdim, senin o edebsiz olan boynuzunu kırdı." Ya'ni, asâ, Fir'avn'ın Mûsâ (a.s.)a karşı serkeşliğine sebeb olan nefs-i emmâresinin sûretidir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de, Fass-ı Mûsevî'de şöyle buyururlar: فالقی عصاه وهی صورة ما عصی به فرعون موسی بی ابایته عن اجابة دعوته Ya'ni, "O Mûsâ (a.s.), asâsını ilkā etti, o Fir'avn'ın Mûsâ'ya onun da'vetine icâbetden ibâyetinde, kendisi ile asî olduğu şeyin sûretidir."

حمله بردن این جهانیان بر آن جهانیان و تاختن بردن ایشان تا سینور ذر و نسل که
سر حد غیبست و غفلت ایشان از کمین که چون غازی به غزا نرود کافر تاخته آورد

Bu cihâna mensûb olanların, o cihâna mensûb olanlar üzerine hamle götürmesi ve onların zürriyyetinin ve neslinin serhadd-i gayb olan sınırına kadar koşmalarının ve onların pusudan gafleti beyânındadır; zîrâ gāzî gazâya gitmezse, kâfirler hücûm getirir.

"Tâht" ve "tâhten", cenk ve gāret kasdıyla bir kimsenin üzerine koşmak ma'nâsınadır. "Bürden" ve "kerden" masdarıyla isti'mâl olunur (*Bahâr-ı Acem*). "Bu cihâna mensûb olanlar"dan murâd, cismânî ve nefsânî olan kimselerdir. Ve "o cihâna mensûb olanlar"dan murâd, rûhânî olan kimselerdir. "Serhadd-i gayb olan sınır"dan murâd, adem-i izâfî ile vücûd-ı izâfî arasında fasl-ı müşterek olan ana rahimleridir. Ya'ni, cismânî ve nefsânî olan kimselerin, rûhânî olan kimseler üzerine hücûm ve hamleleri ve rûhânîlerin zürriyyetinin ve neslinin, adem-i izâfî ile vücûd-ı izâfî arasında fasl-ı müşterek olan sınırına, ya'ni, babalarının sulbüne ve analarının rahmine kadar cenk ve gāret kasdıyla koşmaları ve o cismânî ve nefsânîlerin pusuda olan cünûd-ı ilâhiyyeden gafleti beyânındadır. Zîrâ gāzîler gazâya gitmezlerse, kâfir cenk ve yağma kasdıyla koşarlar; bunun gibi eğer cünûd-ı ilâhiyye pusuda, kâfirlerin hücûmuna müterakkıb olmasalar, rûhânîlerin, cismânîler elinde helâkleri mukarrer olur.

حمله بردند اسپه جسمانیان　　　جانب قلعه و دژ روحانیان

2434. *Cismânî olan asker, rûhânîlerin kal'ası ve serhaddi cânibine hamle götürdüler.*

"Dij", kal'a ve hisâr ve serhad ma'nâsınadır, dîğer ma'nâları da vardır. "Cismânîler"den murâd, ehl-i nefis ve ehl-i dünyâ; ve "rûhânîler"den murâd, enbiyâ ve evliyâdır. Beyt-i şerîfin ma'nâsı âfâkî olduğuna göre böyledir. Ve enfüsî olduğuna göre dahi "cismânîler"den murâd, vücûd-ı beşerdeki kuvâ-yı cismâniyye ve "rûhânîler"den murâd, dahi kuvâ-yı rûhâniyyedir. "Kal'a ve hisâr"dan murâd dahi, kalb olur.

تا فرو گیرند در بندان غیب   تا کسی ناید از آن سو پاك جیب

2435. *Tâ ki gayb derbendlerini tutsunlar, tâ ki o taraftan pâk-ceyb bir kimse gelmesin!*

"Ceyb", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "kalb" ma'nâsınadır. "Pâk-ceyb", temiz kalbli demek olur. Ya'ni, "Cânib-i gaybdan bir temiz kalbli gelmemek için, cismânîler, rûhânîlerin şerhadd-i gaybı olan aslâb-ı âbâ' ve erhâm-ı ümmehâta kadar hücûm ederler" demek olur.

غازیان حمله غزا چون کم برند   کافران بر عکس حمله آورند

2436. *Vaktâki gāzîler hamle-i gazâyı az götürürler, kâfirler aks üzere hamle getirirler.*

Gāzîler gazâ hücûmlarını az yaptıkları vakit, kâfirler onların bu rehâvetinden cesâret alarak bilakis şiddetle hücûm ederler.

غازیان غیب چون از حلم خویش   حمله ناوردند بر تو زشت کیش

2437. *"Gayb gāzîleri, vaktâki kendi hilimlerinden senin kötü mezhebin üzerine hamle götürmediler;"*

حمله بردی سوی در بندان غیب   تا نیاید این طرف مردان غیب

2438. *"Gayb derbendleri tarafına hamle götürdün, tâ ki bu tarafa gayb ricâli gelmeye!"*

"Cânib-i gaybda olan cünûd-ı ilâhiyyenin gāzîleri, kendi hilimlerinden nâşî seni ef'âlinde serbest bıraktılar ve senin kötü mezhebin üzerine hücûm etmediler; binâenaleyh meydanı boş buldun ve tasarrufu kendinde sandın, bu dünyâ tarafına ricâl-i gayb gelmesin için gayb derbendleri tarafına hücûm götürdün."

چنگ در صلب و رحمها در زدی   تا که شارع را بگیری از بدی

2439. *"Sulbe ve rahimlere pençe vurdun, tâ ki kötülükten şâri'i tutasın!*

"Babanın bel kemiğine ve ananın rahmine pençe vurdun, Ya'ni, ey Fir'avn, tenâsül vâki' olmamak için erkekleri kadınlardan ayırdın, tâ ki kazâyı ilâhînin vukū'una mâni' olmak, kötülüğünden şâri'i, ya'ni, sâhib-i şerîat olan bir nebînin zuhûrunu tutasın veyâhud neslin tarîk-ı âmmını tutasın."

"Şâri'", "şerîat sâhibi" ma'nâsına geldiği gibi, "tarîk-i umûmî" ma'nâsına da gelir.

چون بگیری شه رهی که ذو الجلال   بر گشادست از برای انتسال

2440. [2447] *"Bir şâh-râhı nasıl tutarsın ki, zü'l-Celâl intisâl için açmışdır?"*

"Şâh-râh", cadde ve büyük yol; "intisâl", nesillenmek demekdir. Ya'ni, "Ey Fir'avn zü'l-Celâl olan Hâlık-ı Teâlâ hazretlerinin bu arz üzerinde nesl-i beşerin devâmı için açmış olduğu büyük caddeyi, sen nasıl tutar ve kaparsın?"

سد شدی در بندها را ای لجوج   کوریٔ تو کرد سرهنگی خروج

2441. *"Ey inatçı, derbendlerde sedd oldun; senin körlüğüne bir serheng hurûc etti."*

"Ey inatçı Fir'avn, sen Benî-İsrâîl'in erkeklerini, kadınlarından ayırmak sûretiyle neslin geçitlerine sedd oldun, senin körlüğüne bir yasakçı olan benim vücûdum meydana çıktı." "Derbend", geçit; "serheng", çavuş, kavâs, yasakçı demekdir.

نك منم سرهنگ هنگتْ بشکنم   نك بنامش نام و ننگت بشکنم

2442. *"İşte yasakçı benim, senin vakārını kırarım; işte onun nâmıyla senin nâmını ve ârını kırarım!"*

"Heng", vakār, kasd, âr, mikdâr, zeyreklik, ayıklık, asker, kavim, darb, sadme ma'nâlarına gelir. Burada vakār, kasd, âr, asker ma'nâlarının her biri münâsib olur. Ya'ni, "Ey Fir'avn, işte yasakçı ve zâbıta me'mûru benim, senin vakārını kırmak için geldim; Hâlık-ı zü'l-Celâl hazretlerinin nâm-ı şerîfi ile, senin mevhûm olan nâmını ve ârını kıracağım!"

تو هلا در بندها را سخت بند   چند گاهی بر سبال خود بخند

2443. *"Hele sen geçitleri sıkı bağla, birkaç vakit kendi bıyıklarına gül!"*

"Sibâl", "sebelet" kelimesinin cem'idir, "bıyıklar" ma'nâsınadır; Fârisî'de "seblet" telaffuz ederler. "Kendi bıyıklarına gülmek", kendini beğenmekden kinâyedir. Ya'ni, "Ey Fir'avn zürriyyet-i beşerin geçitleri olan babaların sulbünü ve anaların rahimlerini kapa ve hele birkaç vakit, bu ef'âlini beğen ve mağrûr ol!"

سبلتت را بر کند یك یك قدر تا بدانی کَالْقَدَرْ يُعْمِى الْحَذَرْ

2444. *"Senin bıyığını kader bir bir koparır, tâ bilesin ki, kader hazeri kör eder!"*

"Kader-i ilâhî senin bıyığını, ya'ni, esbâb-ı gurûrunu birer birer koparıp mahv eder ve netîcede dahi bilirsin ki, kader-i ilâhî korkuları kör eder ve kaldırır." Zîrâ zâlim, kader-i ilâhî ile zulme başladığı vakit, gāyet cesûr olur ve aslâ içine korku gelmez. Onun için أذا جاء القدر بطل الحذر ya'ni, "Kader geldiği vakit, korku bâtıl olur" denilmişdir. Hind nüshalarında ikinci mısrâ' تا بدانی کالقدر یعمی البصر vâki' olmuşdur. "Kader geldiği vakit, basar-ı basîret kör olur demektir.

سبلت تو تیزتر یا قوم عاد که همی ترسید از دمشان بلاد

2445. *"Senin bıyığın mı daha keskin yâhud Âd kavminin mi? Zîrâ onların deminden beldeler korkardı."*

"Bıyık"dan murâd, esbâb-ı gurûr olan kudret-i hükümdârî, "dem", nefes, hîle, nahvet ve kibir, koku, şiir vezni, kuyumcuların kullandığı minfah, âh, efsûn, zî-rûhların ağzı, vakit ve zaman ma'nâlarına geldiği gibi, teşdîd ile "demm", yaldızlamak, kılıcın ve bıçağın keskin tarafı ve semiz demekdir. Burada "hîle" ve "kılıç" ma'nâlarına olmak münâsib olur. Ya'ni, "Ey Fir'avn, senin kuvvetin mi daha şedîddir, yoksa Âd kavmininki mi? Zîrâ Âd kavminin hîlesinden veyâ kılıcının keskinliğinden onlara hem-civâr olan beldeler halkı korkar idi." Peygamberlerine muhâlefetlerinden dolayı, Hak Teâlâ onları şedîd fırtına ile helâk etti. Hind nüshalarında "kavm-i Âd" yerine "ân-ı Âd" vâki' olmuşdur:

تو ستیزه روتری یا آن ثمود که نیآمد مثل ایشان در وجود

2446. *"Sen mi daha inat yüzlüsün, yâhud o Semûd mu? Zîrâ onların misli vücûda gelmedi."*

"Ey Fir'avn, peygambere karşı sen mi daha muannidsin, yoksa Semûd kavmi mi? Zîrâ inâd etmek husûsunda Semûd kavminin misli vücûd âlemine gelmedi." Nitekim Sâlih (a.s.)ın kayadan dişi deve çıkarmak gibi bir mu'cizesini gördükleri halde, o mu'cize eseri olarak peydâ olan deveyi helâk ettiler ve nihâyet bir sayha-i şedîd ile Hak Teâlâ onları mahv etti.

صد از اینها گر بگویم تو کری بشنوی و ناشنوده آوری

2447. *"Eğer yüz bunlardan söylesem, sen sağırsın, dinlersin, dinlememiş getirirsin!"*

"Ey Fir'avn, eğer bu nevi' sözlerden, yüzlercesini söylesem, sen sağırsın, söylediklerimi dinlersin, fakat dinlenmemiş ve işitilmemiş sözlerden addedersin." Bunların hiçbirisi kulağına girmez.

توبه کردم از سخن کانگیختم بی‌سخن من دارویت آمیختم

2448. *"İzhâr ettiğim sözden tövbe ettim; ben senin ilâcını sözsüz karıştırdım."*

"Engîhten" masdarı, yerinden kımıldatmak, karıştırmak, yüksek yapmak, yukarı çekmek, teb'îd etmek, peydâ etmek ve düzmek ve ifşâ etmek ma'nâlarına gelir. Burada peydâ ve ızhâr etmek ma'nâsı münâsibdir. "Söz"den murâd, nasâyihdir. Ya'ni, "Ey Fir'avn, sana karşı ızhâr ettiğim nasâyihden artık vazgeçtim, anladım ki, sana nasîhat te'sîr etmiyecekdir; binâenaleyh senin ilâcını söze ihtiyaç görmeksizin karıştırdım ve çâreni fiilen hazırladım."

که نهم بر ریش خامت تا پزد یا بسوزد ریش و ریشت تا ابد

2449. *"Ki, pişmek için senin ham yaranın üzerine koyayım; yâhud yaran ve sakalın ebede kadar yana!"*

Ya'ni, "Ey Fir'avn, sende küfür yarası vardır ve olanca şiddet ile bu yara işlemekdedir. Ben bu işlemekde olan küfür yarası üzerine mu'cizem ilâcını getirdim. Bu ilâç ya senin yaranı pişirip sana hidâyet-bahş olur; veyâhud bu küfür yaran ve kibir ve azamet sakalın ebede kadar yanıp, mahv olur." "Rîş", hem "yara", hem de "sakal" ma'nâsına gelir.

تا بدانی که خبیرست ای عدو می‌دهد هر چیز را در خورد او

2450. [2457] *"Ey düşman, tâ bilesin ki habîrdir. O her şeye lâyıkını verir."*

"Ey Hakk'ın düşmanı, ben o ilâcı, senin şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın, senin kötü fiillerinden habîr ve âgâh olduğunu bilmen için yaptım; zîrâ Hak Teâlâ Hakîm'dir, her şeye lâyıkını verir."

کی کژی کردی وبنمودی تو شر که ندیدی لایقش در پی اثر

2451. *"Sen ne vakit eğrilik yaptın ve şer gösterdin ki, akabinde onun lâyıkı olan eseri görmedin?"*

کی فرستادی دمی بر آسمان نیکیئ کز پی ندیدی مثل آن

2452. *"Ne vakit göğe bir dem bir iyilik gönderdin ki, arkadan onun mislini görmedin?"*

Bu iki beyt-i şerîfde فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (Zilzâl, 99/7-8) ya'ni, "Kim ki, zerre miskāli hayır yaparsa, onun mukābilini görür ve kim ki, zerre miskāli şer yaparsa, onun mislini görür" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu ma'nâda dîğer âyât-ı kerîme de vardır. Birinci mısrâ'daki "dem", vakit ve zaman ma'nâsınadır.

گر مراقب باشی و بیدار تو   هر دمی بینی جزای کار تو

2453. *Eğer sen murâkıb ve uyanık olursan, her bir dem kârının cezâsını görürsün!*

Bu beyt-i şerîf, münhasıran Fir'avn'a hitâb değil, her bir insana Hz. Pîr tarafından hitâb-ı umîmîdir. Ya'ni, "Ey nefsinin hükmü altında zebûn olan insan! Eğer bu âlemde kendi hâline murâkıb ve nâzır olur ve uyanık bulunur isen, yaptığın iyi ve kötü işlerin mukābilini görürsün." Bu hayât-ı dünyeviyyede bunun binlerce misâli vardır. Kātili âkıbet bir sebeble öldürürler. Zulm eden zâlimler sonunda mutlakā dîğer bir zâlimin eline düşerler.

گر مراقب باشی و گیری رسن   حاجتت نبود قیامت آمدن

2454. *Eğer murâkıb olursan ve ipi tutarsan, sana kıyâmet gelmeğe hâcet olmaz.*

Ey insan, bu dünyâda yaptığın fenâlığa mukābil bir fenâlık veyâ iyiliğe mukābil bir iyilik gelmek için, mutlakā kıyâmet gününü beklemeğe hâcet yokdur. Bunların mukābili sana dünyâda da gelir. Meselâ bir zengin malının zekâtını verdiği halde, Hak Teâlâ malına bereket verip, ummadığı yerlerde malı çoğalarak mükâfât görür; ve zekâtını vermediği halde kazandım zanneder, maahâzâ ummadığı esbâb tahtında malı telef olur; fakat bu hallerden kendisi müteyakkız olmaz. Bu cezânın ne sebeb tahtında geldiğini idrâk edemez. Bu dünyâdaki cezâdan başka, âhiretin de belâları vardır.

آن که رمزی را بداند او صحیح   حاجتش نبود که گویندش صریح

2455. *O kimse ki, bir remzi o sahîh bile, ona hâcet olmaz ki, onu sarîh diyeler.*

Ya'ni, iyiliğin ve fenâlığın dünyâda görülen mukābilleri, âhiretde sarîh ve açık sûretde nümâyân olacak olan ahvâlin remzi ve işâretidir. Dünyâda yaptığın fenâlığın cezâsı geldiği vakit, bunun âhiretde yaman bir tecellîsi olacağına işâret olduğunu bilmek lâzımdır. İyilik de böyledir.

این بلا از کودنی آید ترا   که نکردی فهم نکته و رمزها

2456. *Bu belâ sana ahmaklıkdan gelir; zîrâ nükteyi ve remizleri fehm etmedin.*

Ey insan, bu belâ sana ahmaklıkdan dolayı geldi, çünki sen Hak Teâlâ hazretlerinin bu dünyâda vaz' ettiği birtakım nükteleri ve işâretleri anlamadın ve her fenâlığın veyâ iyiliğin mukābilleri olduğunu kendi nefsinde veyâhud başkalarının nefsinde müşâhede etmedin ve ibret almadın.

از بدی چون دل سیاه و تیره شد فهم کن اینجا نشاید خیره شد

2457. *Vaktâki kötülükden kalb kara ve bulanık oldu, fehm et, burada sersem olmak lâyık değildir!*

Ya'ni, bir günâh ve kabâhat yaptığın vakit, kalbin kararır ve ondaki safvet gidip bulanır. İçine de sebebini idrâk edemediğin bir sıkıntı basar. Burada müteyakkızâne hareket etmek ve kendi hâlini iyi anlamak lâzımdır. Sarhoş gibi sersem olmak münâsib değildir; bu gibi halde tövbe ve istiğfâr îcâb eder.

ور نه خود تیری شود آن تیرگی در رسد در تو جزای خیرگی

2458. *Yoksa muhakkak o bulanıklık bir ok olur, sana o sersemliğin cezâsı erişir.*

"Eğer tövbe ve istiğfâr olunmazsa kalbin o bulanıklığı hâriçde bir belâ oku olup sana teveccüh eder ve saplanır; ve o sersemliğin ve tövbe etmemenin cezâsı sana, o ameline münâsib bir kisvede zâhir olur." Bu beyt-i şerîfde, şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: كلما اذنب العبد ذنبا حصلت فى قلبه نقطة سوداء ان تاب واستغفر صقلت وان عاد زيدت حتى يسود قلبه Ya'ni, " Kul her ne vakit bir günâh işlese, onun kalbinde bir kara nokta peydâ olur; eğer tövbe ve istiğfâr ederse mücellâ olur ve eğer günâha avdet ederse kalb kararıncaya kadar ziyâdeleşir."

ور نیاید تیر از بخشایشست نی پی نادیدن آلایشست

2459. *Ve eğer ok gelmezse bahşâyişdendir, yoksa mülevvesliği görmemekden değil!*

Ve eğer yaptığın kötü fiilden veyâ kavilden dolayı sana bir belâ oku gelmez ve amelinin cinsinden bir cezâ teretdüb etmezse, belki bu hâl bir atâ-yı ilâhîdir; yoksa senin yaptığın o ma'siyeti ve mülevvesliği Hak Teâlâ hazretlerinin görmemesinden değildir.

هین مراقب باش گر دل بایدت کز پی هر فعل چیزی زایدت

2460. [2467] *Âgâh ol, eğer sana gönül lâzımsa murâkıb ol, zîrâ her fiilin akabinde sana bir şey doğar.*

Ma'lûm olsun ki, kalb, bilcümle havâtırın mahall-i vürûdudur ve havâtır muharrik-i irâdâtdır. Zîrâ niyet, azim ve irâde ancak ba'de'l-hâtır olur. Hâtır rağbeti ve rağbet azmi ve azim a'zâyı tahrîk eder. Binâenaleyh sâlik, kalbe gelen havâtırın mâhiyetine murâkıb olmak lâzım gelir. Eğer havâtır kötü ise kötü fiil ve iyi ise iyi fiil zâhir olur. Ve iyi ve kötü fiillerin zuhûrunda mutlakā onların mukābilleri insana müteveccih olur. Nitekim âyet-i kerîmede مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا (Fussılet, 41/46) Ya'nî, "Kim ki amel-i sâlih işledi, onun nefsinin lehinedir; ve kim ki fenâlık etti, nefsinin aleyhinedir" buyurulur. Ve bu ma'nâ I. cildin 216 numaralı beyt-i şerîfinde,

این جهان کوهست و فعل ما ندا　　سوی ما آید نداها را صدا

["Bu cihân dağdır ve bizim işimiz bağırmaktır. Bağırmaların sesi, bizim tarafımıza gelir."] sûretinde beyân buyurulmuşdur.

ور ازین افزون ترا همت بود　　از مراقب کار بالاتر رود

2461. *Ve eğer sana bundan ziyâde himmet olursa, iş murâkıbdan daha yukarı gider.*

Ve eğer senin havâtırı murâkabe ve ef'âlini muhâsebe husûsunda himmetin ziyâde olursa, böyle bir murâkıbdan tarîk-ı Hak'daki sülûk işi daha yukarıya gider. Ya'ni, böyle bir murâkıb aşk-ı ilâhî kadehini içerek mest-i Hak olur.

بیان آن که تن خاکئ آدمی همچو آهن نیکو جوهر قابل آیینه شدنست تا در او هم
در دنیا بهشت و دوزخ و قیامت و غیرها معاینه بنماید نه بر طریق خیال

Onun beyânındadır ki, âdemînin toprağa mensûb olan teni, iyi cevherli olan demir gibi ayna olmağa kābildir. Tâ ki onda dünyâda dahi cennet ve cehennem ve kıyâmet ve onların gayri hayâl tarîki üzere değil, muâyeneten görünür

Ma'lûmdur ki, eski zamanlarda aynaları demir levhalardan yaparlar idi; ve bir demir levhanın yüzünü sile sile mücellâ bir hâle getirirler ve zamânı-

mızdaki gāyet parlak ma'denlere, ayna gibi sûret aksettiği vech ile, o silinmiş demir levhalarına da böyle sûret akseder ve ayna makāmında kullanılır idi. Fakat her demirin cevheri ne kadar silinse ayna olmaya kābil olamaz idi. Bu sürh-i şerîfde kalb, böyle bir demire ve böyle bir aynaya teşbîh buyurulur. Ya'ni, kalb mücâhedât ve riyâzâta ve tövbe ve istiğfâra devâm ile ve zikrullâh ile temizlenip sâf ve mücellâ kılınırsa, o kalbe dünyâda iken dahi ahvâl-i cennet ve cehennem ve ahvâl-i kıyâmet ve her şeyin iç yüzü muâyeneten ve görmek sûretiyle zâhir olur; fakat bu görünüş hayâl tarîkıyle değil, hakîkaten vâki' olur. Ya'ni, öldükden sonra görülecek olan şeyleri aynen müşâhede eder. Meselâ kötü ahlâklı insanların bâtınları memsûh olur; kimi domuz ve kimi kurt ve kimi maymun ve kimi yılan ve akrep sûretindedir. Böyle bir kalb sâhibine onların suver-i bâtıneleri tamâmiyle görünür. Ve Şâh-ı Velâyet İmâm-ı Ali (k.v.) efendimizin لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً ya'ni, "Eğer örtü keşf olunsa, benim yakînim ziyâde olmazdı." Ya'ni, sûret perdeleri kalkıp, âlem-i âhiret olsa ve hakîkat tamâmiyle görünse, benim yakînim, şimdiki yakînimden ve müşâhedemden ziyâde olmaz idi, demek olur.

پس چو آهن گر چه تیره هیکلی　　　صیقلی کن صیقلی کن صیقلی

2462. *İmdi gerçi demir gibi bulanık heykelsin; saykallık et, saykallık et, saykallık!*

"Saykal" kelimesi hakkında erbâb-ı lügat birçok mütâlaatda bulunmuştur; burada onların zikri uzun olur. *Kāmûs*'da "saykal", kılıcı açıp bilemek san'atı olan adam ma'nâsına gösterilmişdir. Aslı, birinci bâbdan, "sakl"dır. "Bir şeyin pasını açıp cilâ vermek" ma'nâsınadır. Bu ma'nâya göre, "saykalî"deki "yâ" masdariyet olur ki, "pas silicilik et!" demekdir. Bu ta'bîrin beyt-i şerîfde üç def'a zikri, sâlikin üç mertebe üzerine kalbini cilâlandırması lâzım geleceğine işâretdir. Birinci mertebe şerîatdır ki, emr-i ilâhîye imtisâl ve nehy-i ilâhîden ictinâbdır. Sâlikin kalbi bu sûretle hicâbât-ı zulmâniyyeden kurtulur. İkinci mertebe tarîkatdır ki, bu mertebede sâlikin kalbi henüz hicâbât-ı nûrâniyye ile mestûrdur. Zîrâ bu mertebede henüz "bir"i iki görür. Üçüncü mertebe ma'rifetdir ki, bu irfân-ı zevkî ile nûrânî hicâbât dahi mürtefi' olup, kalb münevver ve hakîkat zâhir olur. Hulâsa-i ma'nâ şudur: "Ey insan, gerçi demir gibi bulanık ve kesîf bir heykelsin ve cisimsin; velâkin ayna olmağa müstaid güzel cevher sâhibi olan bir demirsin. Binâenaleyh evvelen şerîatle kalbine cilâcılık et, sâniyen tarîkatle cilâcılık et, sâlisen ma'rifetle cilâcılık et!"

آهن ار چه تیره و بی‌نور بود   صیقلی آن تیرگی از وی زدود

2463. *Demir gerçi kesîf ve nûrsuz idi, saykallık o kesâfeti ondan sildi.*

Ya'ni, demir gerçi paslı ve nûrsuz ve gayr-i mücellâ idi; cilâ vericilik o bulanıklığı ve paslılığı o demirden sildi ve onu parlatdı.

صیقلی دید آهن و خوش کرد رو   تا که صورتها توان دیدن در او

2464. *Bir cilâ verici demiri gördü ve onun yüzünü latîf yaptı, tâ ki onda sûretleri görmek mümkin ola.*

"Bir cilâ verici üstâd, paslı demiri gördü, onu ayna yapıp, içinde sûretler görünebilmek için, onun sathındaki pasları ve donukluğu sildi ve parlattı." "Saykalî"deki "yâ", vahdet içindir.

گر تن خاکی غلیظ و تیره است   صیقلش کن ز انکه صیقل گیره است

2465. *Toprağa mensûb olan cisim, gerçi galîz ve bulanıktır; ona saykal et, zîrâ ki saykal tutucudur.*

"Saykal" *Kenzü'l-Lügât*'te cilâlamak ve parlatmak âleti ma'nâsına geldiği gösterilmişdir. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfdeki "saykal" kelimeleri "mıskale" ya'ni, âlet-i cilâ demek olur. Hulâsa-i ma'nâ budur: "Toprakdan hâsıl olan cisim, her ne kadar kesîf ve bulanık ise de, ona saykal yap ve mıskaleyi vur! Zîrâ o âlet, cilâyı kabûl edicidir ve onda cilâlanmak isti'dâdı vardır; taş gibi değildir."

تا در او اشکال غیبی رو دهد   عکس حوری و ملك در وی جهد

2466. *Tâ ki ona, gayba mensûb olan şekiller yüz versin, hûrî ve meleğin aksi ona sıçrasın!*

صیقل عقلت بدان دادست حق   که بدو روشن شود دل را ورق

2467. *Hak akıl saykalını sana o sebeble vermişdir ki, onunla kalbe varak rûşen ola.*

Bu beyt-i şerîfde "saykal", âlet-i cilâ ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretleri sana, kalbin âlet-i cilâsı olan aklı o sebeble vermişdir ki, sen o akıl ile kalb aynasının yüzündeki pasları silesin ve o ayna mücellâ olduktan sonra, ona varak, ya'ni, kitâb-ı kâinâtın hakāyıkı rûşen ve zâhir ola!"

صيقلى را بستهٔ اى بى‌نماز و آن هوا را كردهٔ دو دست باز

2468. *Ey namazsız, bir cilâ vericiyi bağlamışsın ve o hevânın iki elini açık yapmışsın.*

"Saykalî", burada "cilâ verici" demekdir ve "yâ", vahdet içindir. Ya'ni, "Ey Hak'dan gāfil olan insan, sen âyîne-i kalbe bir cilâ verici üstâd olan aklı bağlamışsın; aklın düşmanı olan hevâ-yı nefsânînin iki elini açıp serbest bırakmışsın. O serbest bıraktığın hevâ, senin âyîne-i kalbini her an paslandırıp, simsiyâh bir hâle getirmekdedir." Hind nüshalarında "bî-namâz" yerine "bî-niyâz" vâki' olmuşdur.

گر هوا را بند بنهاده شود صيقلى را دست بگشاده شود

2469. *Eğer hevâya bağ konmuş olaydı, bir cilâ vericinin eli açık olurdu.*

Ya'ni, sen dostun elini bağladın, düşmanın iki ellerini serbest bıraktın; eğer düşmanın olan hevâ-yı nefsânîye riyâzât ve mücâhedât bağlarını koymuş olaydın, bir cilâ verici olan ve sana dost bulunan aklın eli açık olurdu.

آهنى كآيينهٔ غيبى بُدى جمله صورتها در او مرسل شدى

2470. [2478] *Bir demir ki gayba mensûb âyîne idi, cümle sûretler onda mürsel olurdu.*

Eğer akıl serbest bırakılıp, düşman olan hevânın elleri bağlanmış olsa idi, gayba mensûb âyine olan demir mesâbesindeki kalbe, âlem-i gaybın bütün sûretleri mürsel ve mün'akis olurdu.

تيره كردى زنگ دادى در نهاد اين بود يَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ الْفَسَاد

2471. *Tabîatını bulanık yaptın, pas verdin; "Yeryüzünde fesâda çalışırlar" bu olur.*

Beyt-i şerîfde, sûre-i Mâide'de vâki' olan إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ (Mâide, 5/33) ya'ni, "Şu kimseler ki Allâh Teâlâ ve Resûl'ü ile muhârebe ve yeryüzünde fesâda sa'y ederler, onların cezâları katl olunmak, yâhud asılmak, yâhud sol elleriyle sol ayakları kesilmek, yâhud beldeden nefy olunmakdır" âyet-i kerîmesinin iç yüzüne işâret buyurulur. Zîrâ Allâh ve Re-

sûl'üne muhâlefetle kıyâm etmek, tab'-ı insânînin küfür ve inkâr ile bulandırılması, hevâ-yı nefsânî ile kalbin paslandırılması sebebiyle vâki' olur. Binâenaleyh yeryüzünde beşeriyet arasında fesâda sa'y etmek, saf olarak doğan efrâd-ı beşerin, hevâ-yı nefsânî ile kirlenmesi ve paslanması yüzündendir; zîrâ hadîs-i şerifde كل مولود يولد على فطرة الاسلام ثم ابواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه ya'ni, "Her bir mevlûd, fıtrat-ı İslâm üzere doğar, sonra anası ve babası onu yahûdi ve nasrânî ve mecûsî yapar" buyurulmuşdur.

برمشوران تا شود این آب صاف   و اندر او بین ماه و اختر در طواف

2472. *Karıştırma, tâ ki su sâf olsun; ve onda ayı ve yıldızı tavâfda gör!*

Ey insan, sıfât-ı nefsâniyye ile kalb havuzunun sâf olan suyunu karıştırma, tâ ki bu su, fıtrat-ı asliyyesi üzere sâf olsun ve o berrâk olan kalb havuzunda ay gibi parlak olan hakîkat-ı vücûdu ve yıldızlar gibi tarîk-ı hidâyeti gösteren maârif-i ilâhiyyeyi tavâfda gör!

ز انکه مردم هست همچون آب جو   چون شود تیره نبینی قعر او

2473. *Zîrâ âdem ırmak suyu gibidir, vaktâki bulanık olur, onun dibini göremezsin.*

Ya'ni, âdemin hulâsası kalbdir ve kalb dahi ırmak suyu gibidir; dâimâ ona, cânib-i gaybdan havâtır vârid olur. Vaktâki o bulanık ve münkedir olur, onun berraklığı kalmaz ve dibi görünmez olur.

قعر جو پر گوهرست و پر ز دُرّ   هین مکن تیره که هست او صاف و حُرّ

2474. *Irmağın dibi cevher doludur ve inci doludur, sakın bulanık yapma ki o sâf ve hürdür.*

Ya'ni, kalb hadd-i zâtında bir kayd ve bir sûret ile mukayyed değildir; sâf ve hürdür ve onun dibi de hakāyık cevheri ve maârif-i ilâhiyye incileri ile doludur; sakın onu sıfât-ı nefsâniyye kirleriyle bulandırma!

جان مردم هست مانند هوا   چون به گَرد آمیخت شد پردهٔ سما

2475. *Âdemin canı hava gibidir, vaktâki toz ile karıştı, semânın perdesi oldu.*

İnsanın latîf olan canı hava gibidir; hava, kemâl-i letâfetinden semâya hicâb olmaz; fakat hava, toz ile karıştığı vakit nasıl kesîf bir perde ve hicâb

olursa, can dahi nefsânî sıfât tozlarıyla karıştığı vakit öylece semâ-yı hakîkatin hicâbı ve perdesi olur.

مانع آید او ز دید آفتاب　　　　چون که گردش رفت شد صافی و ناب

2476. *O güneşin rü'yetinden mâni' gelir, vaktâki onun tozu gitti, sâfî ve hâlis oldu.*

Ya'ni, sıfât-ı nefsâniyye tozlarıyla karışık olan rûh, hakîkat göğünde olan Zât-ı Hakk'ı müşâhedeye mâni' olur. Vaktâki o rûhdan hevâ-yı nefsânî ve sıfât-ı cismânî tozları gider, o rûh, fıtrat-ı asliyyesi üzere sâf ve hâlis olur ve Hakk'ın müşâhedesine mâni' olmaz.

با کمال تیرگی حق واقعات　　　　می‌نمودت تا روی راه نجات

2477. *"Bulanıklığın kemâliyle berâber Hak sana vâkıalar gösterdi, tâ ki necât yoluna gidesin!"*

"Ey Fir'avn, senin kalbinin aynası isyân ve zulüm paslarıyla kararmış ve ırmak mesâbesinde olan kalbin, azgınlıkların sebebiyle bulanık bir hâle gelmiş iken, Hak Teâlâ hazretleri kemâl-i lutuf ve kereminden, sana dalâletden kurtuluş yolunu göstermek için birtakım vâkıalar gösterdi."

Ma'lûm olsun ki, bu beyt-i şerîfin zımnında birtakım ma'nâlar mündemicdir. Evvelen, Hz. Enes'den (r.a.) mervî olan اذا اراد الله بعبد خيرا عاتبه فى منامه ya'ni, "Allâh Teâlâ bir kuluna hayır murâd, buyurduğu vakit, ona rü'yâsında itâb eder" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Sâniyen, ezelde ayn-ı sâbitesi mü'min olup, âlem-i kesâfetde zulümât-ı nefsâniyyede müstağrak olanları Hak Teâlâ hazretleri kahrından muhâfaza etmek için gerek rü'yâda ve gerek uyanıklıkda îkāz buyurur. Bu îkāzdan mütenebbih olanlar tövbe edip, dünyâ ve âhiret azâbından halâs olurlar. Mütenebbih olmayanlar dünyâda Fir'avn gibi kahr-ı ilâhîye dûçâr olurlar. Fakat ayn-ı sâbitelerinin mü'min olması hasebiyle azâb-ı âhiretde küffâr gibi ebedî kalmazlar. Eğer Hak Teâlâ afv ile muâmele buyurursa, azâb-ı âhiretden dahi necât bulurlar. Fir'avn'ın îmânı hakkında gerek *Fusûsu'l-Hikem*'de ve gerek *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz tafsîlât-ı vâzıha i'tâ buyurmuşlardır, burada zikri uzun olur. Sâlisen, bir kulun ayn-ı sâbitesi kâfir olursa, bu âlem-i kesâfetde hükm-i nefse tebean her ne fenâlık yaparsa yapsın Hak Teâlâ onu îkāz buyurmaz ve onun ibret gözünü kapar ve dünyâda azâb-ı fânîye ve âhiretde de azâb-ı ebedîye giriftâr olur.

باز گفتن موسی علیه السلام اسرار فرعون را و واقعات
او را ظهر الغیب تا به خبیرئ حق ایمان آورد یا گمان برد

Mûsâ (a.s.)ın gaybın arkasında olan esrâr-ı Fir'avn'ı ve onun vâkıalarını Hakk'ın habîrliğine îmân getirmesi, yâhud şübhe etmesi için açık söylemesi beyânındadır

Ya'ni, Fir'avn, Mûsâ (a.s.)ın nübüvvetle zuhûrundan mukaddem ba'zı rü'yâlar görmüş ve muabbirler ile müneccimler onun bu rü'yâlarını mizâcına muvâfık sûretde ta'bîr etmiş idi. Mûsâ (a.s.) o rü'yâları perde-i gaybın arkasından çıkarıp Fir'avn'a açıkça söyledi; ve bu mu'cizesini onun için yaptı ki, Fir'avn, Hak Teâlâ hazretlerinin kendi yaptığı işlerden haberdâr olduğunu yakînen bilsin; yâhud bu husûsda Fir'avn'da bir yakîn hâsıl olmazsa bile, hiç olmazsa: "Gālibâ Mûsâ'nın söylediği sözler Hak tarafından kendisine ilkā edilmişdir" diyerek şübheye düşsün.

ز آهن تیره به قدرت می‌نمود   واقعاتی که در آخر خواست بود

2478. *"Muzlim demirden sonda olacak vâkıâtı kudret ile gösterdi."*

"Ey Fir'avn, Hak Teâlâ hazretleri, muzlim ve paslı demir mesâbesinde olan senin kalbinden, sonunda bu âlem-i kesâfetde zuhûr edecek olan hâdiseleri, sana kudret-i ilâhiyyesiyle gösterdi."

تا کنی کمتر تو آن ظلم و بدی   آن همی‌دیدی و بدتر می‌شدی

2479. *"Tâ ki sen zulmü ve kötülüğü daha az yapasın! Onu gördün ve daha beter oldun.*

Ya'ni, "Hak Teâlâ olacak hâdiseleri sana, zulmünü ve kötülüğünü daha az yapman için gösterdi, halbuki sen bunları gördün, daha ziyâde azdın, daha fenâ oldun!"

نقشهای زشت خوابت می‌نمود   می‌رمیدی ز آن و آن نقش تو بود

2480. [2489] *"Rü'yânda çirkin sûretler gösterdi, ondan ürktün; halbuki o senin nakşın idi."*

"Hak Teâlâ rü'yânda sana birtakım çirkin ve korkunç sûretler gösterdi, sen de onlardan ürktün ve korktun. Halbuki o gördüğün sûretler senin a'râz olan ef'âl ve a'mâl-i kabîhanın sûretleri idi. Zîrâ arazlar, yevm-i kıyâmetde birer sûret bağlayacakdır." Bu babdaki îzâhât II. cildin 942 numaralı beyt-i şerîfinden 965 numaralı beytine kadar zikr olundu.

همچو آن زنگی که در آیینه دید   روی خود را زشت بر آیینه رید

2481. *O zenci gibi ki, aynada kendi yüzünü gördü, ayna üzerine yestehledi.*

Rü'yâda kendi amelinin sûret-i kabîhasını görüp beğenmeyen kimse, aynada kendi yüzünü görüp iğrenerek, ayna üzerine kazâ-yı hâcet eden zenciye benzer. O zenci aynaya der:

که چه زشتی لایق اینی و بس   زشتیم آن تو است ای کور خس

2482. *Ki; "Ne çirkinsin! Sen ancak buna lâyıksın!" "Ey denî kör, benim çirkinliğim senindir!"*

O zenci aynaya: "Sen ne kadar çirkinsin; sen ancak buna, ya'ni, üzerine kazâ-yı hâcet etmeğe lâyıksın!" dediği vakit, ayna da lisân-ı hâl ile der ki: "Ey alçak kör, benim çirkinliğim senin yüzünden hâsıldır, ben sâfım!"

این جفا بر روی زشتت می کنی   نیست بر من ز انکه هستم روشنی

2483. *"O cefâyı sen çirkin olan yüzüne yapıyorsun, benim üzerime değil, zîrâ ki ben mücellâyım!"*

گاه می‌دیدی لباست سوخته   گه دهان و چشم تو بر دوخته

2484. *"Gâh libâsını yanmış görürdün, gâh ağzını ve gözünü dikilmiş görürdün."*

"Ey Fir'avn, rü'yânda ba'zen "elbiseni yanmış görürdün" ki, hükümdarlık hil'atının harâblığına işâret idi; ba'zan da ağzını ve gözünü dikilmiş görürdün ki; "ağzın dikilmesi", ağızdan çıkan emirlerin hükümsüzlüğüne ve "gözünün dikilmesi" de, gördüğün hâdiselerden ibret almadığına işâret idi."

گاه حیوان قاصد خونت شده   گه سر خود را به دندان دده

2485. *"Gâh hayvan senin kanına kasd edici olmuş, gâh kendi başını yırtıcının dişinde görürdün."*

Yukarıki beyitdeki "mî-dîdî" "görürdün" fiili, bu beyte de şâmildir. Ya'ni, "Ba'zan rü'yânda seni bir hayvanın öldürmeğe kasd ettiğini görürdün; bu senin azgın olan nefs-i emmârenin sûreti idi; ba'zan başını yırtıcı bir hayvanın dişleri arasında görürdün, bu da ef'âl-i zâlimânenin sûreti idi.

گه نگون اندر میان آب ریز　　　گه غریق سیل خون آمیز تیز

2486. "*Gâh baş aşağı helâ içinde, gâh kan karışık olan hızlı selin garîkı görürdün.*"

"Ey Fir'avn, sen rü'yâda "kendini ba'zan baş aşağı abdesthâne içinde görür" idin ki, bu hâl senin şehevât-ı nefsâniyyeye müstağrak olduğuna işâret idi. Ba'zan dahi "kendini kan ile karışık hızlı ve şiddetli akan sellerin içinde görürdün"; bu da senin haksız yere adamları öldürdüğüne işâret idi."

گه ندات آمد از این چرخ نقی　　　که شَقِیّی و شَقِیّی و شَقِی

2487. "*Ba'zan sana bu temiz olan felekden, "Şakîsin ve şakîsin ve şakî!" diye nidâ gelirdi.*"

"Ey Fir'avn ba'zan vakt-i rü'yâda sana, pâk ve tâhir olan semâ tarafından te'kîden şakî olduğuna dâir nidâ vâki' olurdu." Bu nidâ ta'bîre muhtâç olmayıp, açıkdan açığa sana Hakk'ın bir itâbı idi.

گه ندا آمد صریحًا از جبال　　　که برو هستی ز اصحاب ضلال

2488. "*Ba'zı vakit, "Git! ashâb-ı dalâldensin!" diye dağlardan açık olarak nidâ gelirdi.*"

گه ندا می‌آمدت از هر جماد　　　که ابد فرعون در دوزخ فتاد

2489. "*Ba'zan Fir'avn ebedî cehenneme düştü diye, sana her cemâddan nidâ gelirdi.*"

Hind nüshalarında, "geh ebed" yerine "tâ ebed" vâki' olmuşdur, "ebede kadar" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, bu beyt-i şerîfde "Fir'avn ebedî cehenneme düştü" nidâsından bahs buyurulmasına nazaran cenâb-ı Pîr efendimizin, Şeyh-i Ekber hazretlerinin gerek *Fusûsu'l-Hikem*'deki ve gerek *Fütûhât-ı Mekkiyye*'deki beyânât-ı aliyyelerine muhâlif bir fikirde bulundukları zannolunursa da, böyle olmadığı yukarıda geçen 2477 numaralı beyt-i şerîf ile, onun îzâhından

anlaşılır. Zîrâ حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِى آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ (Yûnus, 10/90) Ya'ni, "Fir'avn garkı idrâk ettiği vakit dedi: "Ben inandım ki, Benî İsrâîl'in îmân ettiği Allâh'dan başka Allâh yokdur!" âyet-i kerîmesi Fir'avn'ın garkından mukaddem kelime-i tevhîdi söyleyip, îmân ettiğine şehâdet buyuruyor. Binâenaleyh Fir'avn'ın ebedî cehennemde kalması, îmân etmemesi hâline ma'tûf olur.

زان بترها که نمی گویم ز شرم   تا نگردد طبع معکوس تو گرم

2490. [2499] *"Ondan beterleri vardır ki, senin ma'kûs olan tab'ın germ olmamak için, hayâdan nâşî söylemiyorum."*

"Senin ahvâlinde bu söylediklerimden daha beterleri vardır ki, benim onların hepsinden haberim vardır; fakat senin ters tab' ve ahlâkın kızıp azmamak için hayâdan dolayı söylemiyorum."

اندکی گفتم به تو ای ناپذیر   ز اندکی دانی که هستم من خبیر

2491. *"Ey kabûl etmeyen biraz söyledim, birazdan bilirsin ki, ben habîrim!"*

"Ey nasîhat kabûl etmeyen Fir'avn, ben senin esrârından birâz söyledim, sen bu benim birazcık söylediğim sırlarından bilirsin ki, ben senin esrâr ve zamâirine vâkıfım."

خویشتن را کور می کردی و مات   تا نیندیشی ز خواب و واقعات

2492. *"Rü'yâdan ve vâkıâtdan tefekkür etmemek için kendini kör ve mat ettin."*

"Hâb"dan murâd, ta'bîre muhtâç olan rü'yâdır ki, buna "keşf-i muhayyel" dahi derler. Nitekim sırası düştükçe, birçok mahallerde îzâh olundu. "Vâkıât"dan murâd, dahi, ta'bîre muhtâç olmayıp, aynen zuhûr eden rü'yâlardır. Buna da "keşf-i mücerred" derler. Ya'ni, "Ey Fir'avn, ta'bîre muhtâç olan ve olmayan rü'yâlardan dolayı, fikre dalmamak ve düşünmemek için kendini kör ve ölü yaptın!"

چند بگریزی نك آمد پیش تو   کورکی ادراك مکر اندیش تو

2493. *"Nice bir kaçarsın, senin hîle düşünücü olan idrâkinin körlüğü işte önüne geldi."*

"Ey Fir'avn, sen sana gösterilen rü'yâları ve vâkıaları düşünmekden ne zamâna kadar kaçarsın ve onlara ehemmiyet vermeyip, hevâ-yı nefsânîni

tatmîn için birtakım hîleler ve dolaplar düşünürsün. İşte senin hîle düşünücü olan idrâkinin körlüğü zâhir oldu; ve o körlük, rü'yâların eseri zuhûr etmek sûretiyle senin önüne geldi."

Ma'lûm olsun ki, bu Fir'avn bahsi yalnız geçmiş zamandaki Fir'avn'a mahsûs değildir, her zaman mevcûd olan Fir'avn meşrebindeki kimseler ile, insân-ı kâmiller arasındaki mâcerânın tasvîridir.

بیان آن که درِ توبه همیشه بازست

Tövbe kapısının dâimâ açık olması beyânındadır

هین مکن زین پس فراگیر احتراز   که ز بخشایش در توبه ست باز

2494. *"Sakın bundan sonra yapma, ihtirâz tut; zîrâ bahşâyişden tövbe kapısı açıkdır!"*

"Ey Fir'avn sakın bundan sonra fesâd yapma, Hak Teâlâ'nın kahrından ihtirâz et ve yaptığın fenâlıklardan dolayı pişmân ol! Zîrâ henüz hayât-ı dün-yeviyye içindesin ve tövbe etmek kapısı kapanmamışdır."

توبه را از جانب مغرب دری   باز باشد تا قیامت بر وری

2495. *"Tövbe için mağrib cânibinden bir kapı vardır, halk üzerine kıyâmete kadar açık olur."*

"Verî", "verâ" kelimesinin kāide-i Fürs üzere imâle olunmuşudur, "halk" ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerifde Ebû Hüreyre hazretlerinden mervî olan من تاب قبل ان تطلع الشمس من مغربها تاب الله عليه Ya'ni, "Kim ki güneşin mağribden tulû'un-dan evvel tövbe ederse, Allâh Teâlâ tövbesini kabûl eder" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Bu hadîs-i şerîfin âfâkî ve enfüsî ma'nâları vardır. Âfâkîsi budur ki: Arzın ömrü nihâyet bulduğu vakit, mihveri etrâfındaki devri kuvâ-yı tabîiyyeden bir sebeb tahtında mütezelzil olup, emr-i Hak'la tersine vâki' olur. Halk bu fevkalâdeliği gördüğü vakit, korkup Allâh'a rücû' ederler; fakat belâ vaktinde tövbe makbûl olmaz. Enfüsîsi budur ki: من مات فقد قامت قيامته Ya'ni, "Ölen kimsenin muhakkak kıyâmeti koptu" hadîs-i şerîfi mûcibince,

mevt her ferd-i beşerin kıyâmetidir; ve hâl-i ihtizâr rûh-i insânî güneşinin, cism-i kesîf mağribinden, cism-i latîf-i berzahîye tulû'udur ki, bu tulû' esnâsında , hâl-i ihtizârda bulunan kimseye ahvâl-i berzâh münkeşif olur ve inkâr ettiği şeyleri görüp tasdîk eder ve fakat bu anda tövbesi makbûl olmaz; zîrâ muhtezir gayba îmân getirmiş olmayıp, ancak îmân-ı şuhûdî sâhibi olur. Halbuki ind-i ilâhîde makbûl olan الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ (Bakara, 2/3) ["Gayba îmân edenler"] âyet-i kerîmesi mûcibince îmân-ı gaybîdir.

هشت جنت را ز رحمت هشت در　　　　یك در توبه ست از آن هشت ای پسر

2496. *Sekiz cennetin rahmetden sekiz kapısı vardır, ey oğul, o sekizden birisi tövbe kapısıdır.*

Hind nüshalarında "heşt cennet" yerine "hest cennet" vâki'dir. Ma'nâsı "Cennetin rahmetden nâşî sekiz kapısı vardır" demek olur. Ma'lûm olsun ki, sekiz cennetin isimleri ve merâtibi hakkında ehlullâhın muhtelif beyânâtı vardır.

Ankaravî hazretleri şu tertîb üzere beyân buyurur: 1. Cennet-i Adn, 2. Cennet-i Vesîle, 3. Cennet-i Firdevs, 4. Cennet-i Huld, 5. Cennet-i Naîm, 6. Cennet-i Me'vâ, 7. Dârü's-selâm, 8. Dârü'l-karâr'dır. Bu isimlerin her birisi Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur. Bunların sekiz kapısı vardır: 1. Tövbe kapısıdır ki, her vakit açıkdır.2. Zekât kapısı, 3. Namaz kapısı, 4. Reyyân kapısı ki, oruç tutanlara mahsûsdur. 5. Hac kapısı, 6. Cihâd kapısı, 7. Vera' kapısı ki, ehl-i takvâya mahsûsdur. 8. Sıla kapısı ki, sıla edip, akrabâsını ziyâret edenlere mahsûstur.

Abdülkerîm Cîlî hazretleri ise *el-İnsânü'l-Kâmil* nâmındaki eserinde şu sûretle beyân buyurulur: 1. Cennetü's-Selâm, yâhud Cennetü'l-Mücâzât. Bu cennetin kapısı a'mâl-i sâlihadandır; tövbe ise a'mâl-i sâlihadandır. 2. Cennetü'l-Hulk, yâhud Cennetü'l-Mekâsib. 3. Cennetü'l-Mevâhib, 4. Cennetü'n-Naîm yâhud Cennetü'l-istihkâk, 5. Cennetü'l-Firdevs, yâhud Cennetü'l-Maârif, 6. Cennetü'l-Fazîle, 7. Cennetü's-Sıfât, 8. Cennetü'z-Zât. Mezkûr kitâbda bu cennetlerin her birisinin ahvâli ve ehli hakkında tafsîlât vardır.

Azîz Nesefî hazretleri dahi *Resâil*'inde şöyle buyuruyor: "Sekiz cennet vardır, her bir cennetin evvelinde bir ağaç vardır ve her bir ağacın bir adı vardır; o cennete o ağacın ismi ile tesmiye ederler. Evvelki ağacın ismi "Vücûd"dur ve ikinci ağacın ismi "Mizâc"dır, üçüncü ağacın ismi "Akıl"dır, dördüncü ağacın ismi "İlim"dir, beşinci ağacın ismi "Hulk"dur, altıncı ağacın ismi "İrfân", yedinci ağacın ismi "Yakîn", sekizinci ağacın ismi "Muâyene"dir. İmdi cennetin vücûdu sâbitdir ve fakat keyfiyeti meçhûldür. Enbiyâ ve evliyâ hazarâtı taraflarından vâki' olan tavsîfât ise temsîlâtdan ibârettir."

آن همه گه باز باشد گه فراز　　　و آن در توبه نباشد جز که باز

2497. *O cümle gâh açık olur, gâh kalkık; ve o tövbe kapısı açığın gayri olmaz.*

Ya'ni, "Yukarıda zikr olunan cennetin bütün kapıları gâh açık olur, gâh kapalı olur. Dâimâ açık olan kapı, "tövbe kapısı"dır; bu kapı kullar için aslâ kapanmaz." Ma'lûm olsun ki, âlem-i nefsâniyyet ve kesâfet ayn-ı cehennemdir ve âlem-i rûhâniyyet ise ayn-ı cennetdir. Ve pek açık bir şeydir ki, bir şeyden yüz çevirmeyince, dîğer şeye teveccüh olunmaz; binâenaleyh nefsâniyet ve tabîat âleminin ahkâmında müstağrak olan bir kimse, bu âlemden bıkıp, rûhâniyet âlemine teveccüh edince, cennetin kapısına dâhil olmuş bulunur. Ve tövbe ve rücû' ise, ancak bundan ibâretdir; ve bu tövbe ve rücû' kapısı ise, efrâd-ı beşerin her birisi için dâimâ açıkdır; dîğer kapılar böyle değildir. Meselâ Namaz ve Oruç kapıları evkāt ile mukayyeddir, binâenaleyh gâh açık ve gâh kapalı olur. Cennet-i Maârif de böyledir.

هین غنیمت دار در بازست زود　　　رخت آن جا کش به کوریٔ حسود

2498. *Âgâh ol, ganîmet tut, kapı açıkdır; çabuk hasûdun körlüğüne yönünü oraya çek!*

"Ey Fir'avn veyâhud Fir'avn meşrebinde olan kimse, kendine gel, azgınlıkdan vazgeç, tövbe ve rücû' kapısının dâimâ açık olmasını ganîmet bil ve fırsatı fevt etme; çabuk, hasûd olan şeytanın körlüğüne, cisim evinin eşyâsı olan efkâr ve a'mâlini o tövbe kapısına çek!"

گفتن موسی علیه السلام فرعون را که یك پند از من قبول کن
و چهار فضیلت عوض بستان وپرسیدن فرعون که آن چهار کدامست

Mûsâ (a.s.)ın Fir'avn'a "Benden bir nasîhat kabûl et ve bedel olarak dört fazîlet al!" demesi Ve Fir'avn'ın: "O dört hangisidir?" diye sorması

هین ز من بپذیر یك چیز و بیار　　　پس ز من بستان عوض آن را چهار

2499. *"Âgâh ol, benden bir şey kabûl et ve getir, sonra benden onun için dört bedel al!"*

"Ey Fir'avn, bir nasîhat kabûl et ve o nasîhatin hükmünü yerine getir. Sonra ona mükâfât ve bedel olmak üzere benden dört fâide al!"

گفت ای موسی کدامست آن یکی　　　شرح کن با من از آن یك اندکی

2500. *Dedi: "Ey Mûsâ o birisi hangisidir? O birden bana birâz şerh et!"*
[2510]

Fir'avn cevâben dedi: "Ey Mûsâ o söylediğin bir nasîhat hangi nasîhatdır, o bir nasîhatdan biraz bana îzâhat ver!"

گفت آن یك که بگویی آشکار　　　که خدایی نیست غیر کردگار

2501. *Dedi: "O bir ki, âşikâr olarak diyesin ki, fâil-i mutlakın gayri bir Hudâ yokdur."*

Mûsâ (a.s.) Fir'avn'a cevâben buyurdu: "Ey Fir'avn, o sana söylediğim bir nasîhat budur ki, fâil-i mutlakdan başka bir Allâh yokdur diyesin; ya'ni, "Lâ ilâhe illallâh" sözünü herkesin muvâcehesinde açıktan açığa söyleyesin ve kalbin ile de tasdîk edesin!"

خالق افلاك و انجم بر علا　　　مردم و دیو و پری و مرغ را

2502. *"Alâ üzerinde feleklerin ve yıldızların, insanın ve şeytanın ve perinin ve kuşun Hâlik'ıdır."*

"Alâ", "ayn"ın fethi ve zammı ile ["ulâ], şeref ve rif'at ve mertebe-i refîa ma'nâsınadır. Ya'ni, "O fâil-i mutlak hazretleri yüksek mertebe üzerinde bulunan feleklerin ve ecrâm-ı semâviyyenin ve insan ve şeytan ve cin ve kuş cinslerinin Hâlik'ıdır; ve bunların cümlesi o Zât-ı ecell-i a'lânın mahlûkudur."

خالق دریا و دشت و کوه و تیه　　　ملکت او بی‌حد و او بی‌شبیه

2503. *"Denizin ve çölün ve dağın ve sahrânın Hâlik'ıdır. O'nun mülkü hadsiz ve O şebîhsiz!"*

"Hak Teâlâ'nın Zât-ı ecelli, denizlerin ve çöllerin ve dağların ve sahrâların Halik'ıdır. Fezâ-yı bî-nihâyedeki ecrâm-ı lâ-yuad ve lâ-yuhsâ O'nun mülküdür ve nihâyetsiz ve hadsiz olan fezâyı muhîtdir ve kendisi suver-i eşyâdan hiçbir şeye benzemez; mülkünde O'nun şerîki ve nazîri yokdur."

گفت ای موسی کدامست آن چهار　　　که عوض بدهی مرا بر گو بیار

2504. *(Fir'avn) dedi: "Ey Mûsâ o dört hangisidir ki, bana ıvaz verirsin, söyle, getir!"*

تا بود کز لطف آن وعدهٔ حسن سست گردد چار میخ کفر من

2505. *"Tâ ola ki, o güzel va'din lutfundan benim küfrümün çârmıhı gevşek ola!"*

Bu ve âtîdeki ebyât, Fir'avn'ın isti'dâd-ı ezelîsi lisânından vâki'dir. Zîrâ yukarıda 2490 numaralı beyitde îzâh olunduğu üzere, Fir'avn'ın hâl-i ihtizârdan mukaddem îmân ettiğine Kur'ân-ı Kerîm şehâdet buyuruyor. Ya'ni, Fir'avn'ın mü'min olan ayn-ı sâbitesi diyor ki: "Ey Mûsâ, bana îmâna bedel olarak o va'd ettiğin dört şeyi söyle; belki senin o güzel va'dinin letâfetinden benim küfr-i zâhirîmin ve şekāvet-i nefsâniyyemin çârmıhı gevşer de, benim îmânım âlem-i kesâfetde de zâhir olur."

بو که ز آن خوش وعدهای مغتنم بر گشاید قفل کفر صد منم

2506. *"Belki o ganîmetlenmiş olan hoş va'dlerden, benim yüz batman olan küfrümün kilidi açılır."*

بو که از تأثیر جوی انگبین شهد گردد در تنم این زهر کین

2507. *"Ola ki bal ırmağının te'sîrinden, bu kîn zehri, tenimde bal ola!"*

"Bal ırmağı"ndan murâd, Fir'avn'ın ayn-ı sâbitesindeki îmân isti'dâdıdır. Ya'ni, "Ey Mûsâ, sen latîf olan va'dlerini söyle, câiz ki, benim ayn-ı sâbitemin feyz-i îmânı cismâniyetime ve kesâfetime te'sîr eder de, bu tenimdeki kîn zehri ve sıfât-ı nefsâniyyem muhabbet balına inkılâb eder."

یا ز عکس جوی آن پاکیزه شیر پرورش یابد دمی عقل اسیر

2508. *"Yâhud latîf olan süt ırmağının aksinden, esîr olan akıl bir dem terbiye bula!"*

"Süt ırmağı"ndan murâd, muhabbet-i zevkıyye-i ilâhiyyedir. Ya'ni, "Yâhud muhabbet-i zevkıyye-i ilâhiyyenin aksinden, nefs-i emmârenin esîri olan aklım bir an için olsun terbiye bula!" Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfede, sûre-i Muhammed'in on beşinci âyetinde vâki' olan مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى (Muhammed, 47/15) Ya'ni, "Müttakîlere va'd olunan cennetin mislidir ki, onda kokusu ve lezzeti bozulmamış su nehirleri ve ta'mı bozulmamış sütden nehirler, içenler için lezzet olan şarâbdan nehirler, musaffâ baldan nehirler vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Muhakkikler indinde "su nehirleri"nden murâd, hayât-ı ezeliyye-i ebediyye ile ihyâ edici olan ulûm-ı ledün-

niyyedir. "Süt nehirleri"nden murâd, muhabbet-i zevkıyye-i ilâhiyyedir. "Şarâb nehirleri"nden murâd, cezbe-i ilâhiyyedir. "Bal nehirleri"nden murâd, hakka'l-yakîndir ki, ondan daha tatlı ve lezzetli bir şey yokdur ve isneyniyet şâibesinden musaffâdır.

یا بود کز عکس آن جوهای خمر   مست گردم بو برم از ذوق امر

2509. *"Yâhud ola ki, o şarâb ırmaklarının aksinden sarhoş olayım, emrin zevkinden koku götüreyim!"*

"Şarâb ırmağı"ndan murâd, cezbe-i ilâhiyye ve şevk-ı müfritdir ki, ukūlü hayretlere sevk edip, mest eder. "Emir"den murâd, rûhdur; nitekim âyet-i kerîmede, قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) ya'ni, "Ey Resûl'üm de ki: Rûh Rabb'imin emrindendir" buyurulur. Ya'ni, "Ey Mûsâ sen benim azmış olan nefsime hitâb et, belki bu hitâb-ı latîf netîcesinde bir cezbe-i ilâhiyyeden sarhoş olurum, rûhumun zevkinden bir koku alırım!"

یا بود کز لطف آن جوهای آب   تازگی یابد تن شوره و خراب

2510. [2520] *"Yâhud ola ki, o su ırmaklarının letâfetinden çorak ve harâb olan cisim tâzelik bula!"*

"Yâhud ola ki, o senden sâdır olan ulûm-ı ledünniyyenin ve ilm-i vahyin letâfetinden, benim çörçöp bitiren çorak ve harâb cismim, tâzelik bulup, halka nâfi' olan yeşillikler bitirir!"

شوره ام را سبزهٔ پیدا شود   خار زارم جنت المأوی شود

2511. *"Benim çorağıma bir yeşillik peydâ ola, dikenlik cennetü'l-me'vâ ola!"*

"Benim çorak olan cismimden bir yeşillik, ya'ni, halka nâfi' olan akvâl ve ef'âl peydâ ola! O çorak cismim şimdiki halde fenâ sözlerim ve fenâ fiillerim ile bir dikenlikdir. Câiz ki senin nasâyihin ile cennetü'l-me'vâ ola!" "Cennet-i Me'vâ", sekiz cennetden birisinin ismidir. Nitekim yukarıda zikri geçti.

بو که از عکس بهشت و چار جو   جان شود از یاری حق یار جو

2512. *"Ola ki cennetin dört ırmağının aksinden nâşî, cân Hakk'ın muâvenetinden yâr isteyici ola!"*

Ma'lûm olsun ki, cennet mahall-i lezzet ve cehennem mahall-i elemdir; ve lezzet muvâfakatdan ve elem muhâlefetden tevellüd eder. Azîz Nesefî hazret-

leri buyurur ki: "Hakîkat-ı cennet muvâfakat ve hakîkat-ı cehennem muhâlefettir. Lezzetin hakîkatı murâddır ve elemin hakîkati murâdı bulmamakdır. Cennetin ve cehennemin kapıları çokdur; cümle akvâl ve ef'âl-i makbûle ve ahlâk-ı hamîde cennetin kapılarıdır. Ve cümle akvâl ve ef'âl-i nâ-makbûle ve ahlâk-ı zemîme cehennemin kapılarıdır; zîrâ insana erişen her belâ ve nâ-hoşluk, akvâl ve ef'âl-i nâ-makbûle ve ahlâk-ı zemîmedendir; ve insana erişen her râhat ve hoşluk, akvâl ve ef'âl-i makbûledendir ve ahlâk-ı hamîdedendir."

İmdi bu mukaddime ma'lûm oldukdan sonra anlaşılır ki, cennet enbiyâya muvâfakatdan tevellüd eder ve bu muvâfakatın netîcesinden dahi kalb, bizzât cennet-i 'âcile olup, onda yukarıda ta'dâd olunan nehirler cârî olur. Böyle bir kalb enbiyâya tâbi' olan evliyânın kalbi olup, bu kalb enbiyânın cennet olan kalblerinin ve onlardaki dört nehrin aksidir. Ve böyle bir kalbe nâil olan bu âlemde cennet-i 'âcileye nâil olmuş olur ki, bunların sûretleri âhiretde tekevvün edip, onlara cennet-i âcile derler. Bu cennetlere vusûlün gāyesi, canın kendi aslı olan vücûd-ı hakîkîye bî-tekeyyüf ittisâlidir.

آن چنانك از عكس دوزخ گشته ام　　　آتش و در قهر حق آغشته ام

2513. *"Nitekim cehennemin aksinden ateş olmuşum ve Hakk'ın kahrına batmışım."*

Bu beyit, yukarıki beytin ma'nâsını te'yîd içindir. Ya'ni, "Ey Mûsâ, câiz ki senin nasâyihinden can , cennetin ve dört nehrin aksinden dolayı Hakk'ın yardımı ile yâr-ı hakîkîyi isteyici olur. Bu müstab'ad değildir. Nitekim şimdiki halde ben cehennemin aksinden âteş-i zulm oldum ve Hakk'ın kahrına battım."

گه ز عكس مار دوزخ همچو مار　　　گشته ام بر اهل جنت زهر بار

2514. *"Gâh cehennem yılanının aksinden, cennet ehli üzerine yılan gibi zehir yağdırıcı olmuşum."*

Yukarıki beytin tafsîlidir. Ya'ni, "Ba'zan cehennem yılanın aksinden nefsimin sıfatları yılan gibi olup, ehl-i cennet olan mü'minler üzerine envâ'-ı mezâlim zehirlerini yağdırıcı olmuşumdur."

گه ز عكس جوشش آب حميم　　　آب ظلمم كرده خلقان را رميم

2515. *"Gâh hamîm suyunun kaynayışının aksinden zulmümün suyu halâikı remîm etmişdir."*

"Hamîm", lügatde ezdâddandır. Hem "sıcak su"ya ve hem de "soğuk su"ya denir (*Kāmûs*). Burada sıcak ma'nâsına olduğu zâhirdir. "Ramîm", "çürümüş kemik" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Gâh cehennemin kaynar suyunun kaynayışının aksinden nefsimde gazab âteşi peydâ olup, zulmümün suyunu kaynatdı ve bu su, halkı çürümüş kemik hâline getirdi!"

من ز عکس زمهریرم زمهریر   یا ز عکس آن سعیرم چون سعیر

2516. *"Ben Zemherîr'in aksinden Zemherîr'im, yâhud Saîr'in aksinden Saîr'im."*

"Zemherîr", şiddetli soğuk ma'nâsınadır ki, "soğuk cehennem"in adıdır. "Saîr", parlamış ateş ma'nâsınadır ve cehennemin yedi tabakasından, dördüncü tabakasının ismidir. Ya'ni, "Ben soğuk cehennemin aksinden aynen Zemherîr oldum ve halkı soğuk emirlerim ile üşütdüm ve dondurdum. Veyâhud cehennemin dördüncü tabakasının aksinden, halka karşı bu cehennem gibi oldum ve onları parlayan gazabımın ateşiyle kavurdum."

دوزخ درویش و مظلوم کنون   وای آن که یابمش ناگه زبون

2517. *"Ben şimdi fakîrin ve mazlûmun cehennemiyim, vay o kimseye ki, ben onu ansızın zebûn bulurum."*

"Benim nefsim ve şahsım fakîrlerin ve mazlûmların cehennemidir, işim dâimâ onları ta'zîb etmekdir. Zebûn ve âciz olarak bulduğum bir kimsenin vay hâline!" Bu beyt-i şerifde, her asırda mevcûd olan Fir'avn meşrebindeki zâlimlerin hâline de işâret buyurulur.

شرح کردن موسی علیه السلام آن چهار فضیلت را جهت پای مزد ایمان فرعون

Mûsâ (a.s.)ın Fir'avn'ın îmânının ücreti için o dört fazîleti şerh etmesi

"Pây-i müzd", ücret-i kademiyye ve Türkçe "ayak teri" ma'nâsınadır. Arabî'si "cu'l"dür. Burada mutlâkan "ücret" ma'nâsınadır.

گفت موسی کاولین آن چهار صحتی باشد تنت را پایدار

2518. *Mûsâ dedi ki: "O dördün evvelkisi, senin cismine devamlı bir sıhhat ola!"*

Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Ey Fir'avn, o dediğim dört fazîletin birincisi senin cisminde devamlı bir sıhhat ve âfiyet olur, hiç hasta olmazsın."

این عللهایی که در طب گفته اند دور باشد از تنت ای ارجمند

2519. *"Bu illetleri ki, tıbda demişlerdir, ey muhterem, senin cisminden uzak olur."*

"Ercümend", azîz ve muhterem ve kadr ve i'tibâr sâhibi olan kimse demekdir. Fir'avn'ın hükümdarlığına ve izzet-i sûrîsine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey izzet-i sûrî sâhibi olan Fir'avn, tıb kitablarında yazılı olan illetlerin ve hastalıkların envâ'ı senin cism-i unsurînden uzak olur."

ثانیا باشد ترا عمر دراز که اجل دارد ز عمرت احتراز

2520. [2530] *"Sâniyen, senin için uzun ömür olur ki, ecel senin ömründen ihtirâz tutar."*

"Tevhîd-i ilâhî mukābilinde sana gelecek olan ikinci fazîlet ömrünün uzun olmasıdır ki, ecel senin ömründen sakınır, ya'ni, sana birçok vakit ecel gelemez."

Ma'lûm olsun ki, ömrün uzalması ve kısalması hakkında muhtelif kaviller vardır. Bir kavle göre ömrün uzalması ve kısalması mümkindir. Nitekim rivâyet olunur ki, Ömer İbn Hattâb (r.a.) hazretleri hâl-i ihtizârda iken Ka'bü'l-Ahbâr (r.a.) geldi, dedi ki: "Vallâhi, eğer Ömer Hak Teâlâ'ya ecelini te'hîr için duâ etse, te'hîr ederdi!" Ona dediler ki: Bu nasıl mümkin olur? Halbuki Hak Teâlâ hazretleri, فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (A'râf, 7/34) ya'ni, "Onların eceli geldiği vakit, bir sâat tekaddüm ve teahhur etmez!" buyurdu." Ka'bü'l-Ahbâr hazretleri cevâben: "O hüküm hâl-i ihtizâra nazarandır, bu halden evvel ömrün ziyâde ve noksan olması câiz olur" dedi ve sûre-i Fâtır'da vâki' وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِى كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (Fâtır, 35/11) ya'ni, "Bir kimsenin ömründen ziyâde ve noksan olmaz, ancak levh-i mahfûzda ziyâde ve noksanlığı mukadderdir. Bu ömrün uzatılması ve kısaltılması Allâh Teâlâ'ya kolaydır" âyet-i kerîmesini okudu. Beyt-i şerîfde de bu ma'nâya işâret buyurulmuşdur.

وین نباشد بعد عمر مستوی که بناکام از جهان بیرون روی

2521. *"Ve düz ömürden sonra olmıya ki, cihândan nâ-murâd, olarak hârice gidesin!"*

"Ve sıhhat ve selâmetli olan uzun ömürden sonra, dünyâdan âhirete murâdsız olarak gitmezsin; ya'ni, murâdât-ı uhrevîye nâil olduğun halde vefât edersin."

بلکه خواهان اجل چون طفل شیر نی ز رنجی که ترا دارد اسیر

2522. *"Belki çocuk süt istediği gibi, ecel isteyici olursun, bir rencden değil ki, seni esîr tutar!"*

"Saâdet-i uhreviyye sana münkeşif olacağından, nazarında dünyâ zindan görünür. Bir çocuk nasıl ki vâlidesinin sütünü isteyici olursa, sen dahi ölümü ve eceli öyle istersin; fakat eceli ve ölümü isteyiş, cismâniyetine tahammülfersâ bir hastalık ve elem ârız olup da, hayâtından bıktığın ve usandığın için değildir; belki saâdet-i uhreviyyenin sana inkişâfındandır."

مرگ جو باشی ولی نه از عجز رنج بلکه بینی در خراب خانه گنج

2523. *"Ölüm isteyici olursun, fakat rencin aczinden değil, belki hânenin harâbında defîne görürsün."*

"Ey hayât-ı dünyeviyyenin meftûnu olan Fir'avn, sen îmân edersen, nûr-ı yakîn sebebiyle ölüm isteyici olursun; fakat bu ölümü istemen, hastalığın ve meşakkat-i cismâniyyenin verdiği acz yüzünden değil, belki bu cisim evinin yıkılması zımnında defîne olduğunu görürsün." Ba'zı nüshalarda "der harâb hâne" yerine "der harâbî hâne" vâki'dir; "hânenin harâblığında" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, ölüm, tecellî-i Zâtî'dir, binâenaleyh ölüme muhabbet edenler ve âşık olanlar ancak Allâh'ın dostlarıdır. Nitekim yahûdîler "Biz Allâh'ın dostlarıyız!" da'vâsında bulundukları vakit, onlara sûre-i Cum'a'daki şu âyet-i kerîme ile hitâb buyruldu: قُلْ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (Cum'a, 62/6-7) Ya'ni, "Ey Resûlüm yahûdîlere de ki: "Eğer siz sâir nâsdan mümtâz olarak Allâh'ın dostları olduğunuzu zu'm ediyor iseniz ve sözünüzde sâdıklardan iseniz, ölümü isteyin bakalım! Halbuki onlar önlerine koydukları küfür ve isyân sebebiyle, aslâ ölümü temennî etmezler; Allâh Teâlâ ise zâlimleri bilicidir."

پس به دست خويش گيرى تيشهٔ　　　　مى‌زنى بر خانه بى‌انديشهٔ

2524. *"Binâenaleyh kendi elin ile bir balta tutarsın ve düşünmeksizin hâne üzerine vurursun."*

"Sen ölüm isteyici olunca, mücâhedât ve riyâzât baltasını kendi elin ile tutup bu cisim evini hiç düşünmeksizin yıkmağa başlarsın ve ne olursam olayım diyerek dâimâ ölüme muntazır olursun." Zîrâ böyle bir âşık-ı Hak için cisim bir hapishâneden ibârettir.

كه حجاب گنج بينى خانه را　　　　مانع صد خرمن اين يك دانه را

2525. *"Zîrâ hâneyi, defînenin hicâbı; bu bir dâneyi yüz harmanın mâni'i görürsün."*

"Hâne"den murâd, cisim; "defîne ve hazîne"den murâd, halîfe-i Hak olan rûh; "dâne"den murâd, kezâ cism-i beşerîdir. Ve "yüz harman"dan murâd, rûha olan tecelliyât-ı mütenevvia-i Hak'dır. Ya'ni, "Sen cisim evini kendi elin ile yıkmağa çabalarsın; çünki bu cisim, Zât-ı Hakk'ın halîfesi olan rûhun perdesi ve hicâbıdır. Bu bir habbe ve dâne mesâbesinde olan cism-i beşerîyi, onun zımnındaki rûha âit yüz harmanın, ya'ni, tecelliyât-ı mütenevvia-i Hakk'ın mânii görürsün." Nitekim cenâb-ı Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyitde şöyle buyururlar. Beyit:

در پردهٔ خاك اى جان عيشست به پنهانى　　　　و اندر تتق غيبى صد يوسف كنعانى

"Ey can sâhibi olan kimse, bu toprak cisim perdesinde gizli bir ayş vardır; ve gayba mensûb olan perdede dahi Ken'ân'a mensûb olan yüz Yûsuf vardır."

Ve kezâ dîğer bir beyt-i şerîflerinde buyururlar. Beyit:

كدام دانه فرورفت در زمين كه نرست　　　　چرا به دانهٔ انسانت اين گمان باشد

"Hangi dâne zemîne gömüldü de, neşv ü nemâ bulmadı? Senin insan dânen hakkında niçin bu zan olsun?" Ya'ni, niçin toprağa gömülen cism-i beşer dânesi hakkında neşv ü nemâ bulmamak zannı hâsıl olsun?"

پس در آتش افكنى اين دانه را　　　　پيش گيرى پيشهٔ مردانه را

2526. *"Böyle olunca bu dâneyi ateşe bırakırsın, bir baltayı da merdçe önde tutarsın."*

"Mâdemki ölümde saâdet vardır, o halde bu cism-i beşerî dânesini riyâzet ateşine atarsın ve cismin arzûlarına muhâlefet baltasını da mertçe önünde tutarsın ve aslâ cismin muhâfazası kaydında bulunmazsın."

ای به يك برگی ز باغی مانده　　همچو كرمی برگش از رز رانده

2527. *Ey bir yaprak sebebiyle bir bağdan kalmış, bir yaprak onu bir kurt gibi asmadan koğmuşdur.*

"Yaprak"dan murâd, cism-i beşer; "bağ"dan murâd, âlem-i vahdet; "asma"dan murâd, rûh. Ya'ni, "Ey hakîkat ve vahdet bağının bir yaprağı mesâbesinde olan cismâniyyet-i beşeriyye ile o bağdan geri kalmış olan kimse. O zavallı kimseyi o bâğ-ı vahdetin bir yaprağı olan cismâniyet, yine o bağın asması mesâbesinde olan rûh-ı insânîden bir kurtcağız gibi koğmuşdur." Ya'ni, insân-ı gâfil, cismâniyetinin ahkâmına dalıp, kendi rûhundan ve vahdet âleminden geri kalmışdır.

چون كرم اين كرم را بيدار كرد　　اژدهای جهل را اين كرم خورد

2528. *Vaktâki kerem bu kurdu uyandırdı, cehil ejderhâsını bu kurt yedi.*

Hak Teâlâ'nın lutuf ve keremi, cism-i beşer yaprağında olan bu nefis kurdunu, bâğ-ı vahdetin asması mesâbesinde olan rûhdan ve hakîkat bağından âgâh ettiği vakit, bu kurt cehil ejderhâsını yutdu ve onda cehil yerine ilim ve ma'rifet kāim oldu.

كِرْم كَرْمی شد پر از ميوهٔ درخت　　آن چنين تبديل گردد نيك بخت

2529. *Kurt, ağaç meyvesinden dolu bir asma oldu, nîk-baht olan işte böyle tebdîl olur.*

"Kirm", kurt ve "kerm", Arabî olup, asma ma'nâsınadır. Ya'ni, "Nefis kurdu cehil ejderhâsını yutunca, bâğ-ı hakîkatin asması mesâbesinde olan rûha mübeddel olur ki, o rûh asması, şecere-i kevnin meyvesinden dolu olur; ve şecere-i kevnin meyvesi sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ulûm ve maârifidir ki, bu ulûm ve maârif vâsıtasıyla mezâhirde zâhir müşâhede olunur. İşte saâdet-i ezeliyye sâhibi olan kimse böyle tebdîl olur." Nitekim kâmiller اشباحنا ارواحنا و ارواحنا اشباحنا Ya'ni, "Bizim şahıslarımız rûhlarımız ve rûhlarımız şahıslarımızdır" demişlerdir.

تفسير كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيًّا فَاَحْبَبْتُ اَنْ اُعْرَفَ

"Ben bir gizli hazîne idim, bilinmeğe muhabbet ettim" hadîs-i kudsîsinin tefsîridir

Bu hadîs-i kudsînin Hak Teâlâ hazretleri tarafından Dâvud (a.s.)a hitâben beyân buyurulduğu rivâyet olunur. يا داود كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لأعرف Ya'ni, "Ey Dâvud ben gizli bir hazîne idim, bilinmeğe muhabbet ettim, halkı beni bilsinler diye yaratdım." Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri, "Bu hadîs-i kudsî seneden zayıf ve keşfen sahîhdir" buyururlar.

Ma'lûm olsun ki, vücûd, mertebe-i vahdete, ya'ni, hakîkat-ı muhammediyye mertebesine tenezzülünden sonra, kendi zâtına ve sıfâtına şuûru hasebiyle, zâtında mündemic olan kemâlâtı ızhâra muhabbet etti. Bu zuhûr ve ızhâr ancak kendi zâtından, yine kendi zâtınadır. Vücûdda kendinden gayri birşey yokdur ki, ondan hafî olsun! Binâenaleyh bu hadîs-i şerîf, kable'z-zuhûr kendi kemâlâtının yine kendisine hafî olduğunu beyandan ibâretdir. Ya'ni, "Kable'z-zuhûr kendimden gizli olan kemâlâtımı, zevk-i şuhûdî ile bilmeğe muhabbet ettim ve halkı bu zevk-i şuhûdî ile bilinmem için yaratdım" demekdir. Bunun ne gibi bir şey olduğu âtîdeki misâl ile tavazzuh eder:

Misâl: Kendisinde hattâtlık, ressâmlık ve mi'mârlık gibi birtakım sıfatlar bulunan bir kimse ızhâr edeceği levhalar ile binâların "kenz-i mahfî"sidir. Kendi kemâlâtını zevk-i müşâhede ile bilmek istediği vakit, kendinde olduğunu bildiği ve fakat görmediği bu levhaları tahrîr ve tersîm ve bu binâları inşâ edip ızhâr eyledikden sonra "Ben bir gizli hazîne idim bu masnûâtı zevk-i müşâhede ile bilmek istedim ve bunları yaptım" der ve onları temâşâ edip san'atının kemâlâtını gördükde temeddüh eder. İşte eşref-i mahlûkât olan insanı âlem-i şehâdetde ızhârdan sonra Hak Teâlâ hazretlerinin فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (Mü'minûn, 23/14) ["Yaratanların en güzeli olan Allâh pek yücedir!"] buyurması bu ma'nâdandır.

خانه بر كن كز عقيق اين يمن — صد هزاران خانه شايد ساختن

2530. [2540] *Hâneyi kopar, zîrâ bu Yemen'in akîkinden, yüz binlerce hâne yapmak lâyık olur.*

"Hâne"den murâd, cism-i beşerî; "Yemen"den murâd, rûh; "akîk"den murâd, âsâr-ı rûhiyyedir. Ma'lûm olsun ki, ârifin cismâniyeti yıkılıp, rûhâniyete mübeddel olduktan sonra hal' (خلع) ve lebs (لبس) tarîkıyle her bir sûretde zâhir olmağa kādir olur; ve bu sûretler misâlî olan bedenlerin sûretleridir. Binâenaleyh ârif kendinin suver-i misâliyyesiyle âlemi seyr eder. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimizin kırk kimsenin hânesinde iftâr buyurdukları rivâyet olunur. Ve menâkıb-ı evliyâda bu hâlin nazâiri çokdur. Ya'ni, "Ey insan, beşeriyet hânesini yık ve rûhuna tebdîl et, zîrâ bu rûhun âsârından yüz binlerce böyle sûret-i beşeriyyede zâhir olmak mümkin olur."

گنج زیر خانه است و چاره نیست　　　از خرابی هین مندیش و مئیست

2531. *Defîne ev altındadır ve çâre yokdur; sakın harâblıkdan endîşe etme ve durma!*

Vücûd-ı hakîkî, senin vücûd-ı izâfî olan cisminin altındadır ve bu hâne-i cismin o hakîkatin perdesi ve hicâbıdır. O hicâb ve perde kāim oldukça, o hakîkatin inkişâfına çâre yokdur. Binâenaleyh sakın cismin harâblığından endîşe etme ve riyâzât ve mücâhedâtdan aslâ tevakkuf etme!

که هزاران خانه از یك نقد گنج　　　تان عمارت کرد بی‌تکلیف و رنج

2532. *Zîrâ gencin bir nakdinden binlerce hâneyi teklifsiz ve meşakkatsiz ma'mûr etmek mümkindir.*

Zîrâ harâb olan cisim evinin altındaki defînenin bir nakdinden binlerce suver-i misâliyye evlerini külfetsiz ve zahmetsiz binâ ve ma'mûr etmek mümkindir.

Bu beytin ikinci mısrâ'ı ba'zı nüshalarda می توان کردن عمارت بی رنج ya'ni, "Zahmetsiz ma'mûr etmek mümkindir" sûretindedir; ve ba'zı nüshalarda dahi می شود معمور بی‌تکلیف و رنج ya'ni, "Binlerce hâne teklifsiz ve zahmetsiz ma'mûr olur" sûretindedir.

عاقبت این خانه خود ویران شود　　　گنج از زیرش یقین عریان شود

2533. *Âkıbet bu hâne muhakkak vîrân olur; defîne onun altından yakînen uryân olur.*

Bu cisim hânesi, tabîî ve ıztırârî olan ölüm sebebiyle muhakkakdır ki sonunda vîrân olur ve vücûd-ı hakîkî defînesi onun altından yakînen çırçıplak zâhir olur.

لیك آن تو نباشد ز انكه روح مزد ویران كردنستش آن فتوح

2534. *Fakat senin lâyıkın olmaz, zîrâ ki rûha o fütûh onu vîrân etmenin ücretidir.*

Fakat, ey cisim evinin ma'mûrluğuna çalışan kimse! Bu söylediğimiz defîneyi ve hazîneyi bulmak senin lâyıkın olmaz. Zîrâ o defîneyi bulmak fütûhu rûha nasîb olmak için, o hâne-i cismi bi'l-ihtiyâr riyâzât ve mücâhedât ile vîrân etmek îcâb eder. O fütûh bu mevt-i ihtiyârînin ücretidir.

چون نكرد آن كارمزدش هست لا لَيْسَ لِلْإِنْسانِ إِلَّا مَا سَعَى

2535. *Vaktâki o kârı yapmadı, onun ücreti "lâ"dır; "insan için ancak sa'y eylediği şey vardır."*

Vaktâki bir kimse sonunda harâb olacak olan hâne-i cismin ma'mûriyetine hasr-ı himmet edip, onun sıfatlarını riyâzât ve mücâhedât ile tahrîbe gayret etmedi; onun bu himmetinin ve gayretsizliğinin ücreti hiçden ibâret kaldı. Zîrâ sûre-i Necm'de olan âyet-i kerîmede, [وأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39)] "İnsan için ancak sa'y ettiği amelin eseri ve netîcesi vardır" buyurulur.

دست خایی بعد از آن تو كای دریغ این چنین ماهی نهان بد زیر میغ

2536. *Ondan sonra sen, "Ey yazık, böyle bir ay bulut altında nihân oldu!" diye elini çiğnersin.*

Eğer sen, hayât-ı dünyeviyyede çalışıp mevt-i ihtiyârî ile ölmezsen, mevt-i ıztırârî ile ölüp, hâne-i cismin harâb oldukdan sonra, rûhun matlûb olan fütûhdan mahrûm kalır. Ondan sonra da yazık ki, böyle bir ay, ya'ni, hakîkat-i vücûd, bulut mesâbesinde olan vücûd-ı izâfînin sıfatları altında nihân oldu diye hasret çeker ve ellerini çiğnersin.

من نكردم آن چه گفتند از بهی گنج رفت و خانه و دستم تهی

2537. *"Ben iyilik cihetinden söyledikleri şeyi yapmadım; defîne ve ev gitti ve elim boşdur!"*

Dersin ki: "Ben enbiyâ ve evliyâ hazarâtının ibâdullâhın iyiliği için söyledikleri şeyi yapmadım ve nasîhatlerini tutmadım. Bugün ise ıztırârî ölüm vâsıtasıyla cisim hânesi yıkıldı ve defîneyi de alıp götürdüler, iki elim boş kaldı!"

خانهٔ اجرت گرفتی یا کری نیست ملك تو به بیعی یا شری

2538. *Ücred yâhud kirâ evini bir bey' ile ya bir şirâ ile tutdun, senin mülkün değil.*

"Kirî", kirânın ve "şirî", şirânın imâle olunmuşudur. "Kirâ", bir şeyin isti'mâline bedel olarak verilen ücret; "şirâ'", satmak ve satın almak; "bey' ve şirâ'", alış veriş ma'nâsınadır. Meselâ ücret-i yevmiyye ile veyâ aylık ve senelik kirâ ile verilen bir evi, o evin sâhibi ile vâki' olan alış veriş sebebiyle, ondan alacağına mukābil tutdun ve içinde sâkin oldun. Bilirsin ki bu ev senin mülkün değidir. Bu beytin birinci mısrâ'ı Hind nüshalarında خانه را اجرت گرفتی و کری sûretindedir. "Hâneyi ücret ve kirâ ile tutdun" demek olur.

این کری را مدت او تا اجل تا در این مدت کنی در وی عمل

2539. *Bu kirânın müddeti ecele kadardır; nihâyet bu müddet içinde onda amel edersin.*

Tutduğun bu evin içinde, mukāvele müddetinin nihâyetine kadar oturabilirsin. Bu beyitlerde cism-i beşer kirâ ile tutulan hâneye veyâ dükkâna teşbîh buyurulmuşdur. Zîrâ bu cisim Hakk'ın mülküdür, nitekim sûre-i Fetih'de وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ (Fetih, 48/14) Ya'ni, "Göklerin ve yerin mülkü Allâh'ındır" buyurulur. Ve ücret mukābilinde olması budur ki: Hak Teâlâ hazretleri bu mülk-i vücûdu kullarına ibâdet etmeleri şartıyla iâre buyurdu; nitekim âyet-i kerîmede وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'ni, "Biz cinni ve insanı ancak ibâdet etmeleri için yaratdık" buyurulur. İbn Abbâs hazretleri "li-ya'büdûn" kelimesini "li-ya'rifûn" ile tefsîr buyurmuşdur; "Ma'rifet için yaratdım" demek olur.

پاره دوزی می کنی اندر دکان زیر این دکان تو مدفون دو کان

2540. [2550] *Dükkân içinde eskicilik ediyorsun; senin bu dükkânının altında iki ma'den vardır.*

Sana kirâ ile verilen bu cisim dükkânı içinde oturmuş eskicilik ve yama yamayıcılık ediyorsun; halbuki bu dükkânın altında iki ma'den, ya'ni, gümüş ve altın ma'denleri vardır. "Gümüş ve altın ma'denleri"nden murâd, ma'rifet-i nefs ve ma'rifet-i Hak'dır. Ma'rifet-i nefs gümüş gibi ve ma'rifet-i Hak ise altın gibi kıymetlidir; zîrâ yukarıda îzâh olunduğu üzere Hak Teâlâ bu cisim dükkânını kullarına ma'rifet için vermişdir. Nitekim bu sürh-i şerîfin rûhu da-

hi ma'rifetdir ki "Fe-ahbebtü en u'rafe" ["Bilinmeye muhabbet ettim"] buyurulmuşdur. Ve bu iki ma'rifet bu cisim dükkânı altında mestûr ve mahfîdir.

هست این دکان کرایی زود باش   تیشه بستان و تکش را می‌تراش

2541. *Bu dükkân kirâya mensûbdur; çabuk ol, baltayı al ve onun dibini yont!*

Ey insan, bu cisim dükkânı kirâlıkdır ve âriyetdir; çabuk ol, riyâzet ve mücâhede baltasını al ve onun dibi ve kökü olan sıfât-ı nefsâniyyeyi yont!

تا که تیشه ناگهان بر کان نهی   از دکان و پاره دوزی وارهی

2542. *Tâ ki ansızın baltayı ma'den üzerine koyasın, dükkândan ve eskicilikden kurtulasın.*

Tâ ki o riyâzet ve mücâhede baltasını vura vura ansızın bu iki ma'rifet ma'denleri zuhûr ede ve sen dahi bu âriyet ve kirâlık olan cism-i kesîfden ve eskicilik edip, dâimâ o cism-i kesîfi gıdâlar ve ilâçlar ile yamamakdan kurtulasın.

پاره دوزی چیست خورد آب و نان   می‌زنی این پاره بر دلق گران

2543. *Yama dikicilik nedir? Su içmek ve ekmek yemekdir. Bu yamayı sakîl eski libâs üzerine vuruyorsun.*

Bu cism-i kesîf, yamalardan sakîl bir hâle gelmiş olan eski bir libâs gibidir. Sen ise su ve ekmek yamalarıyla bu eski libâsı yamamak ile meşgûlsün.

هر زمانی دَرَّد این دلق تنت   پاره بر وی می‌زنی زین خوردنت

2544. *Senin bu eski libâs olan tenin her bir zaman yırtılır; sen bu yemekden onun üzerine yama vurursun.*

Senin eski libâs mesâbesinde olan bu cismin, acıkmak ve gıdâya muhtâç olmak sûretiyle her zaman yırtılır. Sen dahi yemek yemek ve su içmek sûretiyle onun yırtığını yamamağa çalışırsın.

ای ز نسل پادشاه کامیار   با خود آ زین پاره دوزی ننگ دار

2545. *Ey ikbâl sâhibi olan pâdişâhın neslinden bulunan kimse! Kendine gel, bu yama dikicilikden âr tut!*

"Pâdişâh-ı kâmyâr"dan murâd, şurrâh-ı kirâmın buyurdukları gibi cismen "ebu'l-beşer" olan Âdem (a.s.) ve rûhen "ebu'l-ervâh" olan (S.a.v.) Efendi-

miz'dir. Ve hakîkat-ı muhammediyye bilcümle eşyâyı muhît olduğundan, idrâk sâhibi bilcümle efrâd-ı beşere, o hakîkatin neslinden denilmek münâsib olur. Ya'ni, "Ey pâdişâh-ı kâmyârın neslinden olan insan! Kendine gel, bu cisim dükkânı içinde yamacılık mesâbesinde olan yemek ve içmek hazzına müstağrak olmakdan utan!"

پارهٔ بر کن از این قعر دکان　　　تا بر آرد سر بپیش تو دو کان

2546. *Bu dükkânın dibinden bir parça kopar, tâ ki senin önünde iki ma'den baş çıkarsın!*

Bu cisim dükkânının dibi olan nefsânî sıfatlardan riyâzet ve mücâhede ile bir parçasını kopar ve izâle et, tâ ki senin önünde ma'rifet-i nefs ve ma'rifet-i Hak ma'denleri zâhir olsun!

پیش از آن کین مهلت خانهٔ کری　　　آخر آید تو نبردی زو بری

2547. *Ondan evvelki kirâ evinin mühleti âhir gele; sen ondan menfaat götürmedin.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıki beytin mütemmimidir. Ya'ni, "Kirâlık bir hâne mesâbesinde olan bu cismin mühleti bitmeden ve hâl-i mevtî gelmeden evvel bu dükkânın dibini kaz da, iki ma'deni çıkar; zîrâ kirâlık dükkânın müddet-i îcârı biter ve sen de ondan bir menfaat istihsâl etmemiş olursun."

پس ترا بیرون کند صاحب دکان　　　وین دکان را بر کند از روی کان

2548. *İmdi dükkân sâhibi seni dışarıya eder ve bu dükkânı ma'den cihetinden koparır.*

İmdi müddet-i icâre münkaziye olunca ve ecel-i mev'ûd gelince, bu cisim dükkânının sâhibi olan Hak Teâlâ seni dışarıya çıkarır ve bu cisim dükkânını vech-i hakîkîsinin zuhûru için koparır. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Kasas, 28/88) ya'ni, "O'nun vech-i hakîkîsinden ve Zât'ından gayri olan her şey hâlikdir; hüküm O'nundur ve O'na rücû' olunur" buyurulur.

تو ز حسرت گاه بر سر می‌زنی　　　گاه ریش خام خود بر می کنی

2549. *Sen hasretden gâh başına vurursun, gâh kendinin ham olan sakalını koparırsın.*

کای دریغا آن من بود این دکان　　　　کور بودم بر نخوردم زین مکان

2550. [2560] *Ki, "Ey bu dükkân benim lâyıkım idi, kör oldum, bu mekândan meyve yemedim!"*

Cisim dükkânının mühleti münkaziye olup, ölüm geldiği vakit, hasretle döğünüp dersin ki: "Eyvâh, bu dükkân benim idi, ben bu dükkânın içindeki defîneyi göremedim, kör oldum, bu mekândan intifâ' edemedim!"

ای دریغا بود ما را برد باد　　　　تا ابد یا حسرتا شد للعباد

2551. *"Ey yazık, bizim vücûdumuzu yel götürdü, kullar için ebede kadar "yâ hasretâ!" oldu."*

Ya'ni, dersin ki: "Yazıklar olsun! Nasıl ma'rifete vesîle olan bizim vücûd-ı izâfîmizi yel mesâbesinde olan hevâ-yı nefsânî kaptı götürdü. Şimdi bizim gibi kulların feryâdı ebede kadar "yâ hasretâ!" nidâsı oldu. Bu beyt-i şerîf-de يَاحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ (Yâsîn, 36/30) ["Ne yazık şu kullara!"] âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

غرّه شدن آدمی به ذکاوت و تصویرات طبع
خویشتن و طلب ناکردن علم غیب که علم أنبیاست

Benî-âdemin kendi zekâvetine ve tabîatının tasvîrâtına mağrûr olması ve ilm-i enbiyâ olan ilm-i gaybı taleb etmemesi

"Gırre", gaflet ve nisyân ve aldanmak ve tecrübesizlik ma'nâlarınadır.

دیدم اندر خانه من نقش و نگار　　　　بودم اندر عشق خانه بی‌قرار

2552. *"Ben evde nakış ve güzel sûret gördüm, evin aşkında kararsız oldum."*

Kendi zekâvetine ve tabîatının kendi kuvve-i hayâliyyesinde tasvîr ettiği sûretlere meftûn ve mağrûr olan kimse, ölüm vâsıtasıyla nazarında hakîka-tin inkişâfını gördüğü vakit der ki: "Ben cisim evinde birtakım nakışlar ve gü-zel tab'ıma mülâyim sûretler gördüm; onun için bu cismimin hânesine dört el ile sarılıp, onun aşkından karâr edemez bir hâle geldim."

بودم از گنج نهانی بی‌خبر　　ور نه دستنبوی من بودی تبر

2553. *"Gizli defîneden habersiz idim ve yoksa balta benim güldestem olur idi."*

"Destenbevî", ıtrıyât aksâmından yaptıkları bir yumaktır ki, dâimâ elde tutup koklarlar ve kokuları güzel olan şeyleri birbirine karıştırıp elde tutarak koklamak Arabî'de [لخلخة] "lahlaha" ve [شمّامة] "şemmâme" derler. Portakal ve ayva gibi kokusu güzel olan her meyveyi koklamak için elde tutmak (*Burhân-ı Kāti*). Elde tutulan gül ve çiçek demetleri de bu kabîldendir. Bu kelimeyi "destenbû" sûretinde "yâ"sız dahi isti'mâl ederler. Ya'ni, "Ben bu cisim dükkânı altındaki gizli defîneden gâfil idim; eğer böyle bir defîne olduğundan haberim olaydı, riyâzet ve mücâhede baltası elimde bir gül demeti ve ıtrıyât yumağı hâlinde olurdu ve dâimâ elimden bırakmaz idim."

آه اگر داد تبر را دادمی　　این زمان غم را تبرّا دادمی

2554. *"Âh, eğer baltanın hakkını vere idim, şimdi gama teberrâ verirdim!"*

Birinci mısrâ'daki [تبررا] "teber râ", "teber" ile "râ" edâtından mürekkebdir ve ikinci mısrâ'daki "teberrâ", berî olmak ve bîzârlık ma'nâsınadır. Bu iki kelime arasında muhassenât-ı kelâmdan "cinâs-ı tâm" san'atı vardır. Ya'ni, "Âh! teessüf ve tahassür ederim ki, riyâzet ve mücâhede baltasının hakkını verip, nefsin sıfatlarını yonta idim; şimdi bu kötü sıfatların çenberi içinde mahbûs kalmaz ve gamdan dahi berî olurdum."

چشم را بر نقش می‌انداختم　　همچو طفلان عشقها می‌باختم

2555. *"Gözü nakış üzerine atdım, çocuklar gibi aşklar oynadım!"*

"Bu cisim hânesinde kuvve-i hayâliyyemde musavver olan sûretlere aldandım ve kuvve-i akliyyemi ve aklımın gözünü bu nakış ve sûretler üzerine atf ettim; çocuklar gibi o suver-i hayâl ile aşkbâzlıklar ettim!"

پس نکو گفت آن حکیم کامیار　　که تو طفلی خانه پر نقش و نگار

2556. *İmdi o ikbâl sâhibi olan hakîm iyi söyledi ki, sen bir çocuksun, hâne nakış ve nigâr dolu.*

"Hakîm"den murâd, Hakîm Senâyî-i Gaznevî (k.s.) hazretleridir. Kendileri Hâce Yûsuf Hemedânî hazretlerinin mürîdidir. 525 sene-i hicriyyesinde vefâtı rivâyet olunur. Bu beyt-i şerîfdeki ma'nâ, o hazretin *Hadîkatü'l-Hakîka*

ismindeki manzûm eser-i latîflerinden muktebesdir. *Hadîka*'nın bir ismi dahi *İlâhî-Nâme*'dir. *Hadîka*'daki bu ma'nâyı mukayyid olan beyit şudur:

همه اندر ز من بتوانیست   که تو طفلی و خانه رنگینست

"Benim sana bütün vasiyetim budur ki, sen bir çocuksun ve hâne rengîndir."

Zîrâ insanın kendi hayâl-hânesinde îcâd ettiği nakışlar ve sûretler ile oynaması ve eğlenmesi ancak çocukluktur.

در الهی نامه بس اندر ز کرد   که بر آر از دودمان خویش گرد

2557. *Kendi dûdmânından toz çıkar diye, İlâhî-Nâme'de çok vasiyet etti.*

"Dûdmân", kavim ve kabîle demekdir ki, bundan murâd, kuvâ-yı nefsâniyyedir. "Toz çıkarmak", mücâhede ve riyâzet süpürgesiyle bu kuvânın tozlarını süpürüp kalbi pâk etmek, ma'nâsınadır.

تمامی شرح کردن موسی علیه السلام با فرعون فضیلت چهار گانه

Mûsâ (a.s.)ın Fir'avn'a dört fazîletin tamâmını şerh etmesi

Bu sürh Ankaravî nüshasında yokdur, Hind nüshaları yazmışdır. Fihristde kolaylık olmak için derc ettim.

بس کن ای موسی بگو وعدهٔ سوم   که دل من ز اضطرابش گشت گم

2558. *"Ey Mûsâ kâfî kıl, üçüncü va'di söyle; zîrâ benim kalbim onun ıztırâbından gāib oldu!"*

Bu beyt-i şerîfde Hz. Pîr efendimiz Fir'avn'ın kıssasına rücû' buyururlar. Fir'avn dedi ki: "Ey Mûsâ, beyân ettiğin hakāyık ve nasâyih kâfîdir; bu kadar ile iktifâ edip, îmân ettiğim halde nâil olacağım dört fazîletin üçüncüsünü de söyle; zîrâ kalbim bu üçüncü fazîletin merâkından çırpınıp gāib oldu. Ya'ni, kalbim bu merâkda müstağrak olup, başka şey düşünemeyecek bir hâle geldi!" Ey kāri-i muhterem, ma'lûmun olsun ki, *Mesnevî-i Şerîf*'in bu kıssaları geçmiş zamânın Mûsâ'sı ile Fir'avn'a mahsûs değildir. Âlem teceddüd-i emsâl

ile, halk-ı cedîd içindedir; binâenaleyh her zamanda Mûsâ meşrebinde olan kâmiller ile, Fir'avn meşrebinde olan zâlimler mevcutdur. Bu kıssalardaki dekāyıkın cümlesine şumûlü vardır.

گفت موسی آن سوم ملك دو تو   دو جهانی خالص از خصم و عدو

2559. *Mûsâ dedi: "O üçüncüsü, iki cihâna mensûb olan iki kat mülkdür, hasımdan ve adûdan hâlisdir."*

"Hasım", cenk ve cidâl ve nizâ' eden kimse; ve "adüv", dostun zıddı olan düşman ma'nâsınadır ki, hasımdan daha şedîddir. Ya'ni, Mûsâ (a.s.) Fir'avn'a cevâben buyurdu: "İslâm olduğun halde sana gelecek olan üçüncü fazîlet, iki cihâna, ya'ni, dünyâya ve âhirete taalluk eden iki kat mülkdür ki, o mülk içinde sana karşı nizâ'a ve cidâle kıyâm eden ve düşman olan bir kimse bulunmaz; dünyâda ve âhiretde huzûr-ı kalb ile yaşarsın. Nitekim böyle bir va'di Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz dahi Rûm pâdişâhı Herakl ile Mısır melîki Mukavkıs'a yazdığı mektûblarda اسلم تسلم يؤتك الله اجرك مرتين ya'ni, "Müslüman olduğun takdirde Allâh Teâlâ hazretleri sana iki kere ecir verir" buyurmuşlar idi.

بی‌شتر ز آن ملك كه أكنون داشتی   كان بد اندر جنگ و این در آشتی

2560. [2570] *"Şimdi mâlik olduğun o mülkden daha ziyâdedir; zîrâ o cenk içinde ve bu sulh içindedir."*

Ya'ni, "Sana gelecek olan iki kat mülk, şimdiki mülkünden ve saltanatından daha mükemmeldir; zîrâ şimdiki mülkünün içinde muhâliflerin ve düşmanların vardır; bu verilecek olan mülkün içinde ise aslâ düşman yokdur, hep dostdur."

آن كه در جنگت چنین ملكی دهد   بنگر اندر صلح خوانت چون نهد

2561. *"O ki, sana cenk içinde böyle bir mülk verir, nazar et, sulh içinde sana nasıl sofra koyar."*

Ya'ni, "O Allâh Teâlâ hazretleri ki, cenk ve nizâ' âlemi içinde böyle bir mülk ve saltanat ihsân eder, bak ki, sulh ve selâmet âlemi içinde ihsân buyurduğu bir mülkün ni'met sofrasını acabâ nasıl kurar?"

آن كرم كاندر جفا اینهات داد   در وفا بنگر چه باشد افتقاد

2562. *O kerem ki, cefâ içinde sana bunları verdi, bak vefâ içinde iftikād ne olur!*

"İftikād", gāib olmuş bir şeyi aramak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretlerinin o keremi ki, cefâ ve ezâ âlemi olan bu vücûd-ı izâfî içinde sana bu mülk-i zâhiri ve saltanat-ı kāhiri verdi; bak ki vefâ âlemi olan, âlem-i rûhâniyyet içinde o kerem-i ilâhînin seni arayıp bulmaması nasıl olur?"

گفت ای موسی چهارم چیست زود　　باز گو صبرم شد و حرصم فزود

2563. *Dedi: "Ey Mûsâ dördüncüsü nedir? Çabuk açık söyle, sabrım gitti ve hırsım ziyâde oldu!"*

Fir'avn dedi: "Ey Mûsâ, îmânıma bedel nâil olacağım dördüncü fazîlet nedir, çabuk açıkça söyle; zîrâ onu anlamak husûsunda sabırsız oldum ve o fazîlete hırsım ve tama'ım ziyâde oldu."

گفت چارم آن که مانی تو جوان　　موی همچون قیر و رخ چون ارغوان

2564. *Dedi: "Dördüncü odur ki, sen delikanlı kalırsın, kılın zift gibi ve yüzün erguvân gibi!"*

Mûsâ (a.s.) Fir'avn'a cevâben dedi: "Dördüncü fazîlet odur ki, sen ecelin gelinceye kadar hiç ihtiyarlamazsın, saçın sakalın zift gibi kapkara ve yüzün dahi erguvân çiçeği gibi penbe olarak delikanlı bir halde kalırsın!"

رنگ و بو در پیش ما بس کاسد ست　　لیك تو پستی سخن کردیم پست

2565. *"Bizim indimizde renk ve koku çok kâsiddir; fakat sen süflîsin, biz de sözü süflî yaptık."*

Bizim gibi enbiyâ ve bizim vârislerimiz olan evliyâ indinde sûret âlemindeki renklerin ve kokuların aslâ i'tibârı ve revâcı yokdur; zîrâ hepsi fânîdir ve âriyetdir ve fânî ve zâil olan şeylere gönül bağlamak, idrâkleri pek aşağı tabakada bulunan çocuklara ve çocuk meşrebinde olan adamlara yakışır. Sen de ey Fir'avn, onlar gibi süflîsin, binâenaleyh biz de sözümüzü senin idrâkin mertebesine indirip, süflî yaptık."

افتخار از رنگ و بو و از مکان　　هست شادی و فریب کودکان

2566. *Renkden ve kokudan ve mekândan iftihâr, çocukların sevinmesi ve aldanmasıdır.*

Renkli libaslardan ve güzel kokulardan ve süslü mekânlardan iftihâr etmek, çocukların sevinmesi ve aldanması eseridir. Zîrâ renkli esvâb giyip, gü-

zel koku sürünmek ve müzeyyen evlerde oturmak ile iftihâr etmek ucüb ve kibir alâmetidir; ve ucüb ve kibir ise çocukların işidir. İnsanın kıymeti bunlar ile değildir, ancak ilim ve irfân iledir; ilim ve irfân ise ucbü ve kibri izâle eder. Çünki ilim ve irfân sâhibi olan bir kimse kendisinin mâhiyetini düşündüğü vakit, kendi bidâyetini ve bir uzv-i süflîden dîğer uzv-i süflîye akıtılmış sümük parçası ve nihâyetini dahi, öldükden sonra bir lâşe ve cîfe ve bu iki murdar hâlin arasında da kendisini necâset hamalı bulur. İmdi böyle bir vücûdu süslemek, ona ne kıymet verebilir?

بيان اين خبر كه كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدَرِ عُقُولِهِمْ
لاَ عَلَى قَدَرِ عُقُولِكُمْ حَتَّى لاَ يُكَذِّبُ اللّٰهُ وَ رَسُولَهُ

"Nâsa akılları mikdârınca söyleyiniz, kendi akıllarınız mikdârınca değil, tâ ki Allâh'ı ve onun Resûl'ünü tekzîb etmesinler!" hadîs-i şerîfinin beyânındadır

چون كه با كودك سر و كارم فتاد　　　هم زبان كودكان بايد گشاد

2567. *Vaktâki çocuk ile muâmele vâki' oldu, çocukların dilini de açmak gerekdir.*

"Ser u kâr", muâmeleden kinâyedir, "üftâden" masdarıyla kullanılır (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, "Çocuklar ile muâmele ve münâsebet vâki' olduğu vakit, onların idrâkine göre söz söylemek ve onların dillerini kullanmak lâzım gelir." Ma'lûmdur ki, herkesin idrâkinin fevkında söz söylemek, o sözün red ve inkârını mûcib olur. Bir çocuk nasıl ki kendi idrâki derecesinde sözler söylemek ve nasîhatler etmek sûretiyle büyükler tarafından terbiye olunursa, kâmil insanlar dahi, nâkıs insanları o tarz üzere terbiye buyururlar. Velhâsıl çocuklar ile muâmeleye mecbûr olduğun vakit dersin:

كه برو كُتّابْ تا مرغت خرم　　　يا مويز و جويز و فستق آورم

2568. *Ki, "Mektebe git, tâ ki sana kuş satın alayım, yâhud kuru üzüm ve ceviz ve fıstık getireyim!"*

"Küttâb", burada mekteb ma'nâsınadır. Ya'ni, "Çocuğu mektebe teşvîk için, "Haydi çocuğum sen mektebe git, ben sana güzel bir kuş alırım, yâhud türlü türlü yemişler getiririm!" diyerek onun idrâk edebileceği şeyleri mükâfât olarak gösterirsin. Bunun gibi, mürşid-i kâmil dahi sâliklere, çalış, filân makāma gelirsin, o makāmda şöyle ve böyle zevklere nâil olursun derler; ve riyâzet ve mücâhedâta teşvîk ederler. Eğer onlara "Bu işin netîcesi Hakk'ın vücûdu muvâcehesinde ezvâk-ı sûrî ve ma'nevîden keff-i yed edip, kendi vücûd-ı mevhûmunu yok etmekdir!" deseler, bunun ne demek olduğunu anlamazlar ve korkup kaçarlar idi. Bunun gibi Mûsâ (a.s.) dahi Fir'avn'a anlıyacağı tarzda söyleyip, buyurur ki:

جز شباب تن نمی‌دانی بگیر　　　این جوانی را بگیر ای خر شعیر

2569. *"Farz et ki, tenin bu gençliğinden başkasını bilmezsin, ey eşek, gençliği de arpa tut!"*

"Ey sûret-i zâhirenin meftûnu olan Fir'avn, farz et ki, sen cismin bu gençliğine meftûnsun, ondan başkasını bilmiyorsun. Ey eşek meşrebli, o gençliği de, senin fikrini besleyen ve cismini semirten arpa farz et!" Hind nüshalarında ikinci mısrâ' این جوانی را بگیر ای خرس پیر ya'ni, "Bu civanlığı da ey ayı pîr farzet!" demek olur.

هیچ آژنگی نیفتد بر رخت　　　تازه ماند آن شباب فرخت

2570. [2580] *"Yüzüne hiçbir buruşukluk düşmez, senin o mübârek gençliğin tâze kalır."*

"Âjeng", ihtiyarlık sebebiyle vücûda ârız olan buruşukluk; "ferruh", mübârek ve hümâyûn ve zîbâ yüz ma'nâsınadır; *Letâifu'l-Lügāt*'ın beyânına göre aslı "fer-ruh"dur. "Fer", zîbâ ve yakışıklı demekdir. Ya'ni, "Ey Fir'avn o meftûnu olduğun cismin gençliği devâm eder ve yüzünde aslâ buruşukluk olmaz; senin o yakışıklı ve mübârek gençliğin tâze kalır."

نه نژند پیریت آید به رو　　　نی قد چون سرو تو گردد دو تو

2571. *"Ne senin yüzüne ihtiyarlığın pejmürdeliği gelir, ne de senin servi gibi boyun iki kat olur."*

"Nejend", müteaddid ma'nâları vardır, burada "pejmürde" ma'nâsı münâsibtir ve "nûn"un kesriyle de ["nijend"] telaffuz ederler. Ba'zı nüshalarda "nejend" yerine "nişân" yazılmışdır: "Yüzüne ihtiyarlık alâmeti gelmez" demek olur.

نی شود زور جوانی از تو کم   نی بدندانها خللها یا الم

2572. *"Ne delikanlılığın kuvveti senden nâkıs olur, ne de dişlere bozukluk, yâhud ağrı gelir."*

نه کمی در شهوت و طمث و بعال   که زنان را آید از ضعفت ملال

2573. *"Ne zevclerin şehvet ve cimâ'ında eksiklik olur ki, kadınlara senin za'fından usanç gelir."*

"Ba'l", *Kāmûs*'un beyânına göre "zevc ve zevce" ma'nâsınadır. Zevce de "ba'le" dahi derler. Cem'i "bâ"nın kesriyle "biâl" gelir. "Baûl" ve "baûle" dahi gelir. "Tams", cimâ' ma'nâsınadır; ve "şehvet", taâm şehveti ma'nâsına olmak da münâsibdir. Ya'ni, "Zevclerin şehvet ve cimâ'ında eksiklik olmaz; zîrâ o cimâ' za'fından dolayı kadınlara erkekden usanç ve istikrâh gelir." Çünki kadınlar kendi şehvetlerini tatmîn için kuvvetli zevc isterler.

آن چنان بگشایدت فر شباب   که گشود آن مژدهٔ عکاشه باب

2574. *Gençliğin feri sana öyle açılır ki, Ukkâşe'nin müjdesi ona kapı açtı.*

Ma'lûm olsun ki, bu *Mesnevî-i Şerîf*'de Hz. Mevlânâ efendimizin âdet-i latîfleri, bir kıssa zımnında, o kıssadaki eşhâsın ahvâl-i rûhiyyelerini hâiz olan her asrın insanlarını irşâd etmekdir. Nitekim bu bahsin mevzû'u Mûsâ (a.s.) ile Fir'avn'dır; ve her asırda Fir'avn'ın ahvâl-i rûhiyyesini ve meşrebini hâiz olan zâlimler mevcûd olduğu gibi, onlara nasîhat edip, doğru yola da'vet eden kâmiller de vardır. Mürşid-i kâmil, ehl-i dünyâ olan Fir'avn meşrebindeki insanları îmân-ı resmî ve taklîdîden, îmân-ı hakîkîye da'vet edip der ki: "Ey sûret-perest, bu âlem-i sûretde hastalıklar ve illetler ve ihtiyarlığın îcâbâtı olan acz-i cisim vardır. Rûh ve ma'nâ âlemine dön ve îmân-ı hakîkî ve yakînî ile mü'min ol ki, cism-i kesîfin, ahkâmı altında zebûn olmakdan kurtulasın ve bu cism-i kesîfin rûh-ı latîfe mübeddel olsun. Böyle olduğu vakit, sana öyle bir gençlik feri ve revnakı açılır ki, ashâb-ı kirâmdan Ukkâşe (r.a.) hazretlerinin verdiği müjde, o gençlik revnakının kapısını açtı. Ya'ni, Ukkâşe hazretleri Resûl-i Ekrem Efendimiz'e verdiği müjde ile bu gençlik revnakının kapısını kendi üzerine açtı ve cennet ehlinden oldu. Ya'ni, cennet-i 'âcili buldu ki, bu cennet-i 'âcil, cism-i kesîfin ahkâmından kurtulup, rûh-ı latîfin ahkâmı ve te'sîri altına girmektir.

Hz. Ukkâşe'nin kıssası budur ki: Resûl-i Ekrem Efendimiz'e , rebîü'l-evvel ayında âlem-i bekāya intikāl buyuracakları vahy olundu ve ölüm tecellî-i Zâ-

tî olduğundan, Zât-ı Hakk'a müştâk olan Server-i Âlem (s.a.v.) Efendimiz: "Safer ayının çıktığını her kim bana müjdeler ise, ben de onu cennet ile müjdelerim" buyurdular. Ashâb-ı kirâmdan Hz. Ukkâşe bu müjdeyi verdi. Nitekim âtîdeki sürh-i şerîfde beyân buyurulur.

قوله عليه السلام مَنْ بَشَّرَنِى بِخُرُوجِ صَفَرَ بَشَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ

Peygamber (a.s.)ın "Her kim safer ayının çıktığını bana müjdeler ise, ben onu cennet ile müjdelerim" kavl-i şerîfinin beyânı

احمد آخر زمان را انتقال　　　　در ربيع اول آمد بى جدال

2575. *Âhir zamânın Ahmed'ine intikāl, cidâlsiz rebîu'l-evvelde geldi.*

Ya'ni, âhir zamânın Hakk'a en ziyâde "Hamd-i kâmil ile hamd eden" bir zât-ı mübâreki olan Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz'in âlem-i bekāya intikāli ehl-i Sünnet ve cemâat indinde cidâlsiz ve ihtilâfsız rebîu'l-evvel ayında vâki' oldu. Hz. Resûl-i Ekrem'in bu ayda intikālleri tevâtüren ve müttefikan vâki' olan rivâyât ile sâbitdir. Şîa tâifesi safer ayında olduğunu iddiâ ederlerse de, bu iddiâ tevâtüre muhâlifdir.

چون خبر يابد دلش زين وقت نقل　　　　عاشق آن وقت گردد او به عقل

2576. *Vaktâki onun kalbi bu vakt-i nakilden haber bulur, o akl ile o vaktin âşıkı olur.*

Ya'ni, "Resûl-i Ekrem hazretleri keşf-i kalbî ile âlem-i bekāya nakl edeceklerinden haberdâr oldu. O hazret-i Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn, keşf-i aklî ile o vakt-i naklin âşıkı oldu. Zîrâ aklın keşfi budur ki, bu vücûd-ı kesîf, kendi kesâfetinden soyunmadıkça, kendi hakîkati olan vücûd-ı latîfe kavuşamaz. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ümmet-i merhûmesinden ölümün âşıkları çokdur. Ezcümle Hallâc-ı Mansûr hazretleri Cenâb-ı Hak'dan harâbî-i zâhiri ve hedm-i vücûdu taleb edip derdi: الهى أفنيتُ ناسوتيتى فى لاهوتيتك فبحق ناسوتيتى فى لاهوتيتك ان ترحم على من سعى فى قتلى Ya'ni, "İlâhî, nâsûtiyetimi senin lâhûtiyetinde ifnâ et-

tim, binâenaleyh lâhûtiyende olan nâsûtiyetim hakkı için benim katlime sa'y edenlere rahmet eyle!" Ve Hz. Pîr efendimiz dahi şöyle buyurmuşlardır. Beyit:

هر كه بميرد شود دشمن او دوست كام　　دشمنم از مرگ من كور شود والسلام

"Her kim ölürse, onun düşmanı keyifle bâde-nûş olur, benim düşmanım benim ölümümden kör olur vesselâm!"

Ve diğer bir beyitde şöyle buyururlar:

چون نعرهء الصلا بر آيد　　ما رقص كنان زدر در آئيم

"İntikāl için "essalâ!" na'rası geldiği vakit, biz âlem-i bekānın kapısından oynayarak gireriz."

چون صفر آيد شود شاد از صفر　　كه پس اين ماه مى‌سازم سفر

2577. *Vaktâki safer gelir, bu aydan sonra sefer yapacağım diye, saferden şâd olur.*

Safer ayı geldiği vakit, Resûl-i zîşân Efendimiz, ben bu aydan sonra, ma'şûk-i hakîkî olan Hâlık'ım tarafına sefer edeceğim ve âlem-i kesâfetden kurtulup, âlem-i letâfete kavuşacağım, diye safer ayından mesrûr olur.

هر شبى تا روز زين شوق هدى　　اى رفيق راه اعلى مى‌زدى

2578. *Her bir gece, gündüze kadar bu hüdânın şevkınden "Ey a'lâ yolun refîkı!" derdi.*

"Zeden", masdarının ma'nâ-yı aslîsi "vurmak"dır; fakat *Burhân-ı Kātı*'ın beyânına göre, bu masdar mürekkeb olduğu vakit, pekçok ma'nâda isti'mâl olunur. Burada da, "demek" ve söylemek ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Resûl-i zîşân Efendimiz vakt-i rihleti gelinceye kadar, her gece, gündüze kadar اللهم انت الرفيق الأعلى ya'ni, "Ey benim Allâh'ım, sen refîk-ı a'lâsın!" diye hitâb buyururlardı." Beyt-i şerîfdeki "hüdî", "hüdâ" kelimesinin imâle olunmuşu olursa, "doğru yola gitmek"e denir ki, "reşâd" ma'nâsınadır; ve "doğru yola delâlet" etmek ma'nâsınadır. Ve eğer "he"nin fethi veyâ kesri ve "dâl"ın sükûnuyla "hediy" ve "hidiy" olursa, "yol ve reviş" ma'nâsına gelir ki, beyt-i şerîfin ma'nâsına bu ikinci vecih daha muvâfıkdır. Ya'ni, "Ma'şûkun yolunun şevkinden, ey a'lâ yolun refîkı!" derdi. Ankaravî hazretleri bu hadîs-i şerîfi اللهم الرفيق الأعلى veyâhud اللهم اغفرلى وارحمنى والحقنى بالرفيق الأعلى sûretinde

nakl etmişdir ve Hind şârihlerinden Bahrü'l-Ulûm ve İmdâdullâh (kuddise sırrıhumâ) hazarâtı dahi اللهم انت الرفيق الأعلى tarzında nakl etmişlerdir. Bu ikinci rivâyet beyt-i şerîfin ma'nâsına tevâfuk etmektedir. وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) Ya'ni, "Nerede olursanız O sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesi mûcibince Hak Teâlâ hazretleri dünyâda ve ukbâda dahi refîk-ı a'lâdır, ancak bunun böyle olduğunu bilen bilir.

گفت هر کس که مرا مژده دهد چون صفر پای از جهان بیرون نهد

2579. *Dedi: "Her kimse ki, bana müjde verir, safer, ayağını cihândan hârice koyduğu vakit."*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretleri ashâb-ı kirâmına hitâben buyurdu ki: "Her kim safer ayının çıktığını bana müjde verirse ve derse:"

که صفر بگذشت و شد ماه ربیع مژده ور باشم مر او را و شفیع

2580. [2590] *"Ki, safer geçti ve rebî' ayı oldu, ben de ona müjdeci ve şefî' olurum."*

گفت عکاشه صفر بگذشت و رفت گفت جنت مر ترا ای شیر زفت

2581. *Ukkâşe dedi ki: "Safer geçti ve gitti!" "Ey koca arslan muhakkak cennet senin içindir!" buyurdu.*

Müjde-i Resûlullâh üzerine Hz. Ukkâşe: "Yâ Resûlallah safer ayı geçti gitti!" diye haber verdi. Server-i âlem Efendimiz dahi: "Ey koca arslan, muhakkak cennet-i 'acili ve âcili kazandın!" buyurdu.

دیگری آمد که بگذشت آن صفر گفت عکاشه ببرد از مژده بر

2582. *Bir başkası "O safer geçti!" diye geldi. "Müjdeden nef'i Ukkâşe götürdü!" buyurdu.*

Hz. Ukkâşe'den sonra ashâb-ı kirâmdan dîğer birisi geldi ve: "Yâ Resûlallâh safer ayı geçti!" diye haber verdi. Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdular ki: "Bu müjdeyi senden evvel Ukkâşe getirdi ve müjdenin mükâfâtı olan cenneti de aldı." Bu beyt-i şerifde insân-ı kâmilin emrini îfâ için sür'at ve acelede hayır ve menfaat olduğuna işâret buyurulur.

پس رجال از نقل عالم شادمان و ز بقایش شادمان این کودکان

2583. *Binâenaleyh ricâl âlemin naklinden mesrûrdurlar; ve onun bekāsından bu çocuklar mesrûrdurlar.*

"Ricâl"den murâd, kendi mebdeine vâsıl olan evliyâ-yı kirâmdır ki, onlara "bâliğ" dahi derler. Ve "çocuklar"dan murâd, dahi, henüz bu mertebe-i bülûğa vâsıl olamayan efrâd-ı beşerdir. "Bülûğ ve hürriyet" hakkındaki tafsîlât Azîz Nesefî hazretlerinin *Bülûğ ve Hürriyet* risâlesinde mündemicdir, burada zikri uzun olur. Ya'ni, bu hayât-ı dünyeviyyede tecelliyât-ı zâtiyyeye mazhar olan ricâlullâh, bu tecellînin devâmına mâni' olan bu âlem-i kesâfetden ölüm vâsıtasıyla intikāl etmelerinden memnûn ve mesrûrdurlar; ve bu tecellîden bî-haber olan efrâd-ı beşer ki, onlar çocuklar gibi laib ve lehvden ibâret olan bu hayât-ı dünyeviyyeye aldanmışlardır; onlar bu hayât-ı dünyeviyyenin bekāsından ve devâmından memnûn ve mesrûrdurlar." Birinci mısrâ'daki "pes", Hind nüshalarında "bes" yazılmışdır. "Bes ricâl", "çok ricâl" demek olur.

چون كه آب خوش نديد آن مرغ كور　　پيش او كوثر نمايد آب شور

2584. *Çünki o kör olan kuş latîf suyu görmedi, onun önünde acı su kevser görünür.*

"Kuş"tan murâd, rûhdur; "latîf su"dan murâd, hayât-ı hakîkî; ve "acı su"dan murâd, hayât-ı fânîdir. Ya'ni, "Bu hayât-ı dünyânın meftûnu olan efrâd-ı beşerin rûhları, hayât-ı hakîkiyye ve bâkıyeyi görmediğinden, onların indinde bu hayât-ı fâniye, kevser suyu gibi latîf görünür ve aslâ bu hayâtdan ayrılmak istemezler."

همچنين موسى كرامت مى‌شمرد　　كه نگردد آب اقبال تو درد

2585. *"Senin ikbâlinin suyu tortu olmaz!" diye Mûsâ böyle kerâmet sayardı.*

Mûsâ (a.s.) Fir'avn'a: "Îmân ettiğin takdirde, senin ikbâlinin suyu, hâdisât-ı müellime ile tortulanmaz ve sâf olarak müreffehen yaşarsın!" diye birtakım kerâmetleri ve fazîletleri saydı.

İkinci mısrâ' Hind nüshalarında هم بدينسان بى قدم ره مى سپرد sûretindedir. "Bu üslûb ile dahi kademsiz yol tevdî' etti" Ya'ni, Mûsâ (a.s.) bu fezâili ta'dâd etmek üslûbu ile de Fir'avn'a kademsiz ve adım atmak zahmeti olmaksızın salâh yolunu tevdî' etti ve gösterdi, demek olur.

گفت احسنت و نكو گفتى و ليك　　تا كنم من مشورت با يار نيك

2586. *Dedi: "İhsân ettin ve iyi söyledin, velâkin tâ ki ben iyi dost ile meşveret edeyim!"*

"Nikû güftî", "ahsente" ta'bîr-i Arabî'sinin tefsîridir. "Tâ künem" de "tâ" terâhî içindir. Ya'ni, Fir'avn, Mûsâ (a.s.) a cevâben dedi ki: "Güzel söyledin, fakat evvelen iyi dost ile meşveret edeyim de, kabûl mes'elesini sonraya bırakalım!" demek olur.

مشورت فرعون با آسیه در ایمان آوردن به موسی علیه السلام

Mûsâ (a.s.)a îmân getirmek husûsunda Fir'avn'ın Âsiye ile meşvereti

باز گفت او این سخن با آسیه   گفت جان افشان بر این ای دل سیه

2587. *O bu sözü Âsiye'ye açık söyledi, dedi: "Ey kalbi kara, bunun üzerine can saç!"*

Yukarıda 2585 numaralı beyitde de îzâh olunduğu üzere bu bahis, her asrın ehl-i dünyâsı olan zaleme ile, insân-ı kâmiller arasındaki münâsebâtın dekāyıkına işâret buyurulur. Binâenaleyh kıssayı yalnız bu vücûd-ı kevnîden geçmiş olan Mûsâ (a.s.) ile Fir'avn arasındaki münâsebâta hasr etmek muvâfık değildir. "Âsiye", Fir'avn'ın zevcesinin adı olmakla berâber, lügatde "direk" ma'nâsına olup, binânın kıvâmına sebebdir. Rûh dahi binâ-yı cismin kıvâmına sebebdir. Binâenaleyh "Âsiye"den murâd, rûh ve akıl; "Mûsâ"dan murâd, insân-ı kâmil. "Hâmân"dan murâd, nefis ve şeytan; ve "Fir'avn"dan murâd, rûh ve nefsi câmi' olan şahs-ı beşerdir. İnsân-ı kâmil mülâyim ve doğru sözler ile ehl-i dünyâyı tarîk-ı Hakk'a da'vet ettiği vakit, rûhu ve aklı ile meşveret eder; fakat nefis onu, insân-ı kâmile tebaiyetden vazgeçirir. "Can saçmak"dan murâd, rûh-i hayvânînin fedâsıdır. Ya'ni, "Fir'avn, Mûsâ (a.s.)ın da'vetini ve îmânı mukābilinde va'd ettiği fazîletleri açıkça Âsiye'ye söyledi. Âsiye dahi ona dedi ki: "Ey nefsinin kötü sıfatlarıyla, kalbini karartmış olan Fir'avn, Hz. Mûsâ'nın bu da'veti üzerine sen rûh-ı hayvânînin îcâbâtından geç ve onu fedâ et!"

بس عنایتهاست متن این مقال   زود دریاب ای شه نیکو خصال

2588. *"Bu makālin metninde çok inâyetler vardır, ey hisâli iyi olan şâh, çabuk anla!"*

"Mûsâ (a.s.)ın bu da'vetinde sana söylediği sözlerin metninde ve zımnında, çok inâyetler vardır. Evvelen sende îmâna kābiliyet görmüşdür; sâniyen sende dirâyet ve zekâvetin hasebiyle seni hükümdârlığa ehil görmüşdür. Bunlar ise, insanın iyi hasletlerindendir. Ey bu hasletleri hâiz olan şâh, bu da'vetin zımnındaki inâyetleri tefekkür et ve anla!" Fir'avn'ın îmâna olan kābiliyeti حَتّٰى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِى آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ (Yûnus, 10/90) ["Boğulma hâline gelince: Gerçekten İsrâîl Oğulları'nın inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de îmân ettim!"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan îmânı ile sâbitdir; ve zekâveti ise, Mûsâ (a.s.)a وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (Şuarâ, 26/23) ["Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?"] diye mâhiyyet-i ilâhiyyeden suâl etmesiyle anlaşılır ki, cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri Fass-ı Mûsevî'de bu bahsi tamâmiyle îzâh buyurmuşdur.

وقت کشت آمد زهی پر سود کشت　　　　این بگفت و گریه کرد و گرم گشت

2589. *"Zirâat vakti geldi, ne güzel fâide dolu ekin!" Bunu söyledi ve girye etti ve harâretli oldu.*

Birinci mısrâ'daki birinci "kişt", zirâat ma'nâsınadır ve ikinci "keşt", "kâşten" masdarının muhaffefi olarak isim masdardır, "ekin" ma'nâsınadır ve ikinci mısrâ'daki "geşt" oldu demekdir. Ya'ni, "Âsiye dedi ki الدنيا مزرعة الآخرة ["Dünyâ âhiretin tarlasıdır"] hadîs-i şerîfi mûcibince bu hayât-ı dünyeviyyende zirâat vakti geldi; ektiğin vakit ne güzel pür-fâide ekin olur dedi ve ağladı ve harâretlendi." Ma'lûmdur ki, rûh hakîkati işitdiği vakit, pek çabuk müteessir olup harâretlenir.

بر جهید از جا و گفتا بخ لك　　　　آفتابی تاج گشتت ای کلك

2590. [2600] *Yerinden sıçradı ve dedi: "Saâdet sana, ey kelcik, bir güneş sana tâc oldu!"*

Âsiye müteessir olup yerinden sıçradı ve Fir'avn'a dedi ki: "Ey ma'nâsının başı îmândan ârî ve kabak gibi olan kelcik, ne mutlu sana ki, bir saâdet güneşi bu kel başına tâc oldu!"

عیب کل را خود بپوشاند کله　　　　خاصه چون باشد کله خورشید و مه

2591. *"Kelin aybını muhakkak külâh örter, husûsiyle külâh güneş ve ay olursa."*

İkinci mısrâ'da "çûn" şart içindir. Ya'ni, "Kelin kelliğini ve ayıbını, başına giydiği külâh örter. Husûsiyle o külâh güneş ve ay olursa, kâmilen aybı ve

kusuru örter." Fir'avn'ın sûret-i bâtınesinin başı sıfât-ı rûhâniyye saçlarından ârî ve îmân güneşinden ve irfân ayından külâh olduğuna işâret buyurulur.

هم در آن مجلس که بشنیدی تو این چون نگفتی آری و صد آفرین

2592. *"Hem sen o meclisde ki bunu işitdin, niçin evet ve yüz âferîn demedin!"*

این سخن در گوش خورشید ارشدی سر نگون بر بوی این زیر آمدی

2593. *"Eğer bu söz güneşin kulağına gide idi, bunun ümîdi üzerine tepe taklak aşağıya gelirdi."*

"Bûy", koku ma'nâsına geldiği gibi, dîğer müteaddid ma'nâları da vardır. Burada ümîd ve arzû ve hâhiş ve tama' ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Meselâ Mûsâ (a.s.) gibi ülü'l-azm bir peygamberin ve insân-ı kâmilin bu da'vetini ve va'd ettiği fazâili güneş işitmiş olsa idi, kendi mahrekini terk edip, bu fazâilin tama'ından tepe taklak olarak aşağıya gelir idi."

هیچ می‌دانی چه وعدست و چه داد می‌کند ابلیس را حق افتقاد

2594. *"Hiç bilir misin ne va'ddir ve ne atâdır? Hak İblîs'i iftikād ediyor."*

"İftikād", mihribanlık ve gamhârlık etmek ve gāib olmuşu arayıp sormak. "Ey Fir'avn, hiç bilir misin ki, bir nebiyy-i zîşânın ve insân-ı kâmilin va'di ve atâsı nedir? Hak Teâlâ hazretlerinin İblîs'i sorması ve araması kabîlindendir." Zîrâ nebî ve velî Hak'dan ayrı değildirler. Onların va'di ve atâsı Hakk'ın va'di ve atâsıdır. Onların huzûru, Hakk'ın huzûrudur. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz II. cildin 2149, 2150 numaralı beyitlerinde şöyle buyurmuşlar idi:

هر که خواهد همنشینی با خدا او نشیند در حضور اولیا

از حضور اولیا گر بگسلی تو هلاکی ز آن که جزوی نی کلی

"Her kim Hudâ ile berâber oturmak isterse, o evliyânın huzûrunda otursun. Eğer huzûr-ı evliyâdan münkatı' olursan, sen helâke mensûbsun; zîrâ ki cüz'sün, küll değilsin."

Ve *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde de şöyle buyururlar:

ای اولیای حق را از حق جدا شمرده گر ظن نیك داری بر اولیا چه باشد

"Ey Hakk'ın evliyâsını, Hak'dan ayrı saymış olan kimse, eğer evliyâya hüsn-i zannedersen ne olur!"

چون بدين لطف آن كريمت باز خواند اى عجب چون زهره ات بر جاى ماند

2595. *"Vaktâki o kerîm seni bu lütuf ile açık da'vet etti; ey aceb, senin ödün nasıl yerinde kaldı?"*

"Mûsâ (a.s.) gibi bir kerîm, seni böyle lutuflar va'di sûretiyle îmâna da'vet etti. Nasıl oldu da onun heybetinden ödün patlamadı da, yerinde kaldı?" Zîrâ onun da'veti, Hakk'ın da'veti idi ve o Hak'dan ayrı değil idi.

زهره ات ندريد تا ز آن زهره ات بودى اندر هر دو عالم بهره ات

2596. *"Senin ödün yırtılmadı, tâ ki senin o ödünden, her iki âlemde sana behre olaydı."*

"Öd"den murâd, vehm-i enâniyyetdir; zîrâ o vehm-i enâniyyet yırtılınca, her iki âlemin hakîkati olan Hak zâhir olur ve vehm-i enâniyyeti zâil olan kimsenin behresi ve nasîbi dünyâda ve âhiretde Hakk'ı müşâhede olur.

زهرهٔ كز بهر حق او بر درد چون شهيدان از دو عالم بر خورد

2597. *Bir öd ki, o Hak için yırtılır, şehîdler gibi iki âlemden müntefi' olur.*

"Bir vücûd-i vehmî ki, o Hak için yırtılır ve fedâ edilir, şehîdler gibi dünyâdan ve âhiretden menfaat bulur." Nitekim şehîdler hakkında Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyurulur: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ (Âl-i İmrân, 3/169-170) Ya'ni, "Allâh yolunda öldürülenleri ölüler zannetmeyiniz, belki diridirler ve Rab'lerinin indinde rızıklanırlar. Allâh'ın kendi fazlından onlara verdiği şey sebebiyle ferahlanırlar."

غافلى هم حكمتست و اين عمى تا بماند ليك تا اين حد چرا

2598. *Gāfillik ve bu körlük dahi hikmetdir, tâ ki kala, fakat niçin bu hadde kadar?*

Ya'ni, "Bu vücûd-ı mevhûm vâsıtasıyla, birtakım esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin ahkâm ve âsârı zâhir olmak için, umûr-ı dünyâya dalıp, bir ism-i Zâhir'in ahkâmında müstağrak olup, ism-i Bâtın'ın ahkâmından gāfil ve kör olmak dahi hikmetdir. Fakat enbiyânın ve evliyânın da'vetini ve irşâdâtını reddedecek kadar bu gaflet ve körlük niçin devâm etmelidir?" Ma'lûm olsun ki, gaflet iki nevi'dir. Birisi kable'l-vukūf olan gafletdir ki, bu gaflet cehele-i halkın ve ehl-i dünyânın gafletidir. Bu gaflet onların hâl-i tabîîsi olduğundan, tedâriki için tekellüfe hâcet yokdur. Dîğeri ba'de'l-vukūf olan gafletdir ki, bu gaflet

ehlullâhın gafletidir ve bu gafletin tedâriki müşkildir ve tekellüf lâzımdır. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur ki, Ebû Hamza-i Bağdâdî (k.s.) لولا الغفلة لمات الصديقون من روح ذكر الله ya'ni, "Eğer gaflet olmasa idi, sıddîklar zikrullâhın zevkinden can verirler idi" demişdir. Ve kezâ Ebu'l-Hüseyin Nûrî (k.s.) dâimâ elinde tesbîh tutar idi; ona dediler ki: تستجلب الذكر Ya'ni, "Tesbîh ile Hakk'ı zikr etmek mi istiyorsun?" Cevâb verdi ki: لا استجلب الغفلة Ya'ni, "Hayır, gaflet celb etmek istiyorum!" Bu gafletler hikmet-i ilâhiyyeye müsteniddir, zîrâ eğer gaflet olmasa nizâm-ı âlem bozulur ve harâb olurdu.

غافلی هم حکمتست و نعمت است　　　تا نپرّد زود سرمایه ز دست

2599. *Sermâye elden çabuk uçmamak için, gāfillik dahi hikmetdir ve ni'metdir.*

Gaflet hakkındaki îzâhât-ı sâire I. cildin 2097 numarasına müsâdif olan,

استن این عالم ای جان غفلتست　　　هوشیاری این جهان را آفتست

"Ey can bu âlemin direği gafletdir; ayıklık bu cihân için âfetdir!" beyt-i şerîfinde de geçti.

لیك نی چندان که ناسوری شود　　　ز هر جان و عقل رنجوری شود

2600. [2610] *Fakat o kadar değil ki, bir nasır ola, bir rencûrun canının ve aklının zehri ola.*

Ya'ni, "Gaflet gerçi hikmet ve ni'metdir; fakat onun da bir derecesi vardır; eğer kat kat olup nasırlaşır, bir ma'nevî hastanın canının ve aklının zehri olacak dereceyi bulursa o gaflet belâdır ve ni'met değil, nıkmetdir." "Nâsûr", gözün pınarında olan bir illetin adıdır ki, göz dâimâ yaşanır; ve ba'zan da mak'ad etrâfında ve diş etlerinde de hâdis olur. Fârisî'den muarrebdir, "sâd" ile [ناصور] "nâsûr" dahi lügatdır.

خود که یابد این چنین بازار را　　　که بیك گل می‌خرد گلزار را

2601. *Halbuki böyle pazarı kim bulur ki, bir gül ile gülzârı satın alsın?*

Halbuki müstağrak olduğu gafletden uyanıp da, enbiyâ ve evliyânın da'vet pazarını kim bulur ki o pazarda enfüs ve emvâl satılıp, mukābilinde cennet alınır. Nitekim âyet-i kerîmede إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'ni, "Allâh Teâlâ mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukābilinde satın aldı" buyurulur. İşte bu pazarda müşteri Hak'dır ve onun tellâlları enbiyâ ve evliyâ hazarâtıdır ve satıcılar da gafletden uyanan mü'minlerdir. İmdi bu alışveriş bir gül ile gülzârı satın almak demekdir.

دانهٔ را صد درختستان عوض حبهٔ را آمدت صد کان عوض

2602. *Bir dâneye yüz ivaz ağaçlıkları, bir paraya sana, yüz ivaz ma'deni!*

"Bu zikr olunan pazarda bir yemiş dânesine bedel olarak, yüz ağaçlıklar ve bostanlar; ve bir paraya bedel olarak dahi sana yüz altın ve gümüş ma'deni verilir." "Habbe", râyic olan paraların gâyet küçük bir cüz'üdür, "bir para" diye tercüme etmek münâsib görüldü.

کان لله دادن آن حبه است تا که کان الله له آید بدست

2603. *"Kâne lillâh" o habbeyi vermekdir, tâ ki "kânellâhu leh" ele gelsin!*

Bu beyt-i şerîfde من كان لله كان الله له Ya'ni, "Kim ki Allâh için olursa, Allâh onun için olur" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. "Bir habbe" ile abdin vücûd-ı mevhûmuna işâret buyurulur. Ya'ni, "Vücûd-ı mevhûmunu Allâh Teâlâ hazretlerinin emrinde ve irâdesinde fânî kılmak, bu pazara bir paralık nakid ile çıkmakdır ve bu hâl, "Allâh için olmak"dır; ve "Allâh için olmak" dahi, o habbeyi vermekdir. Bunun mukābilinde de "kânellâhu leh" ["Allâh onun için olur"] satın alınmış olur." Ma'lûmdur ki, insan pazara çıktığı vakit, sevdiği ve istediği şeyi satın alır. Abd bu pazarda vücûd-ı mevhûmunun nakdini irâde-i Hak muvâcehesinde sarf etmekle, Hakk'ı sevdiğini ve O'nu satın almak istediğini göstermiş olur. Ve bu alışveriş netîcesinde de Allâh o abd için olur. Ve abdin vücûd-ı izâfî-i mevhûmu, vücûd-ı hakîkî-i Hak'da fânî olup, ondan Hakk'ın sıfâtı zâhir olur. Nitekim hadîs-i kudsîde من احبنى قتلته ومن قتلته فأنا ديته Ya'ni, "Kim ki beni severse, ben onu öldürürüm ve öldürdüğüm kimsenin diyeti de ben olurum!" buyurulmuşdur. Bu beyt-i şerîfin hulâsası : "Vücûd-ı abdânîsini, vücûd-ı Hakkānîde fânî kılan kimse, vücûd-ı Hak ile bâkî olur" demekdir.

ز انکه این هوی ضعیف بیقرار هست شد ز آن هوی رب پایدار

2604. *Zîrâ ki kararsız zayıf olan bu hüviyet, o dâim olan Rabb'in hüviyetinden mevcûd oldu.*

"Hüvvî", "hüvve mensûb" ma'nâsınadır. Ve ekseriyâ "yâ" ile tâ-yı masdariyyet ziyâde edip "hüvviyyet" şeklinde isti'mâl edi[lir]; şahsiyet ve hakîkat ve zât murâd olunur. Burada masdariyet "tâ"sı olmaksızın isti'mâl buyurulmuşdur.

Ma'lûm olsun ki, hem Hakk'ın ve hem de abdin hüviyeti sâbitdir; fakat Hakk'ın hüviyeti mutlak ve abdin hüviyeti mukayyeddir ve Hakk'ın hüviyeti

hakîkî ve abdin hüviyeti ise izâfîdir. Meselâ suyun bir şahsiyeti ve hakîkati olduğu gibi, buzun dahi bir şahsiyeti ve hakîkati vardır; fakat buzun şahsiyeti kararsız ve zayıfdır. Onun şahsiyyeti ve hüviyeti buza nazaran daha devamlı olan suyun hüviyetinden ve şahsiyetinden mevcûd olur. Bu misâl gibi, abdin sebâtsız ve fânî ve zayıf olan şahsiyeti ve hüviyeti, dâim ve bâkî olan Rabbü'l-âlemîn hazretlerinin hüviyetinden ve onun vücûd-ı mutlakından mevcûd oldu.

هوی فانی چون که خود با او سپرد　　　گشت باقی دایم و هرگز نمرد

2605. *Fânî olan hüviyet vaktâki kendisini ona teslîm etti, bâkî, dâim oldu ve aslâ ölmedi.*

Abd, kendisinin fânî ve zayıf olan hüviyyet-i izâfîsini, dâim ve bâkî olan Hakk'ın hüviyyet-i mutlakasına teslîm ettiği vakit, kendi sıfatlarından soyundu, o bâkî olan hüviyyet-i mutlakanın sıfatlarını giydi ve aslâ ölmedi.

همچو قطره خائف از باد و ز خاك　　　که فنا گردد بدین هر دو هلاك

2606. *Havadan ve toprakdan korkan katre gibi ki, bu ikisi ile helâk olur.*

Ya'ni, insanın vücûd-ı izâfîsi denizden ayrılan bir katreye benzer. Katre kendi şahsiyetini ve taayyününü gāib edeceği mülâhazasıyla havadan ve toprakdan korkar. Havadan korkar, çünki katrenin kesâfetini bel' eder; ve toprakdan korkar, çünki toprak katreyi kendi zerrâtı arasına cezb eder, netîcede katrenin şahsiyeti gāib olur.

چوْن به اصل خود که دریا بود جُسْتْ　　　از تف خورشید و باد و خاك رُسْتْ

2607. *Vaktâki kendi aslı olan deryâya sıçradı, güneşin harâretinden ve havadan ve toprakdan kurtuldu.*

Vaktâki güneşin harâretiyle toprakdan tebahhur edip havaya çıkar ve havada tekâsüf edip bulut olur ve bulutlar tekâsüf ederek yağmur olur, tekrâr su hâlinde denize dökülür; o katre güneşin harâretinden ve havadan ve toprakdan kurtulur, ya'ni, istihâlâtdan yakasını kurtarır.

ظاهرش گم گشت در دریا و لیك　　　ذات او معصوم و پا بر جا و نیك

2608. *Onun zâhiri deryâda gāib oldu; fakat onun zâtı ma'sûm ve ayağı yerinde ve iyidir.*

"Abdin katre mesâbesinde olan vücûd-ı unsurîsi ve taayyünü, vücûd-ı mutlak deryâsında eridi ve gāib oldu. Fakat onun ilm-i ilâhîde bir sûreti ve

ayn-ı sâbitesi var idi, o bilcümle istihâlâtdan mahfûz ve ma'sûm kaldı ve dâimâ yerinde durur." Zîrâ الاعيان ما شمت رايحة الوجود demişlerdir. Ya'ni, "A'yân-ı sâbite vücûd-ı izâfî kokusunu koklamadı" demek olur. Ve o hoşdur ve latîfdir. Meselâ ressâm bir resim levhasını yapacağı vakit, levhanın sûretini ilminde hazırlar, sonra ona hâriçde bir vücûd verir. Levhanın ressâmın ilminde bir hakîkatı sâbitdir, o mahv olmaz; fakat o hakîkat dâimâ yerinde durur. Hâriçdeki levha ile berâber mertebe-i ilimden dışarıya çıkmaz; binâenaleyh bu vücûd-ı ilmî vücûd-ı hâricî kokusunu koklamamışdır. Ve kemâl-i letâfetle ressamın ilminde sâbitdir. Abdin hüviyeti de bu misâle muvâfıkdır.

هين بده اى قطره خود را بى‌ندم   تا بيابى در بهاى قطره يم

2609. *Ey katre âgâh ol, kendini nedemsiz ver, tâ ki katrenin bahâsında denizi bulasın!*

Ey vücûdât-ı izâfiyyenin bir katresi olan abd, aslâ pişmân olmaksızın kendini vücûd-ı hakîkî deryâsına ver! Tâ ki bu katre-i vücûdun bahâsı olarak vücûd-ı Hakkānî denizini bulasın!

هين بده اى قطره خود را اين شرف   در كف دريا شو ايمن از تلف

2610. [2620] *Ey katre âgâh ol, kendine bu şerefi ver; denizin köpüğünde telef olmakdan emîn ol!*

"Ey katre mesâbesinde olan sâlik, âgâh ol, kendine vücûd-ı Hâkkānî ile kāim olmak ve yaşamak şerefini ver ve bu şerefi bulmağa sa'y et! Denizin köpüğü mesâbesinde olan bu vücûd-ı izâfî âlemi içinde telef ve harâb olmakdan emîn ol!" Azîz Nesefî hazretleri buyururlar ki: "Bir kimsenin rûhu, makām-ı îmânda iken bedenden ayrılırsa, o rûhun terakkîsi felek-i Kamer'e kadar olur. Ve eğer makām-ı ibâdetde iken mufârakat ederse, felek-i Utârid'e kadar olur. Velhâsıl dünyâda rûhu hangi makāmda iken mufârakat ederse rücû'u o makāma kadar olur. Fakat kendinin makām-ı evveline kadar urûca kādir olamayan kimseye azîm teessüf olunur. Bu hayât-ı dünyeviyyede iken makām-ı îmâna erişmemiş olan kimsenin rûhu, bidâyetde hangi makāmdan gelirse gelsin, âsumâna urûc edemez. Âlem-i süflîde kalır ve âlem-i süflî ise cehennemdir." Gerek beyt-i şerifde ve gerek Azîz Nesefî hazretlerinin îzâhâtında sûre-i A'râf'da olan إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ (A'râf, 7/40) Ya'ni, "Bizim âyâtımızı tekzîb ve ondan istikbâr edenler için göğün kapıları açılmaz ve cennete giremezler" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

خود کرا آید چنین دولت به دست   قطره را بحری تقاضاگر شده ست

2611. *Muhakkak böyle devlet kimin eline gelir, bir deniz katreyi takāzâ-ger olmuşdur.*

Muhakkak böyle bir devlet, ya'ni, insân-ı kâmilin senin ayağına kadar gelip seni da'vet etmesi devleti ve saâdeti kime nasîb olmuşdur. Zîrâ katre mesâbesinde olan bir nâkısı, bir deryâ-yı hakîkat olan kâmil taleb edici olmuşdur.

الله الله زود بفروش و بخر   قطرهٔ ده بحر پر گوهر ببر

2612. *Allâh için, Allâh için! Çabuk sat ve satın al. Bir katreyi ver, gevher dolu olan denizi götür!*

الله الله هیچ تأخیری مکن   که ز بحر لطف آمد این سخن

2613. *"Allâh için, Allâh için! Hiçbir te'hîr etme, zîrâ bu söz lutuf denizinden geldi!"*

Ba'zı nüshalarda "bahr-ı lutf" yerine "ka'r-ı lutf" vâki'dir. Ya'ni, "Bu da'vet ve va'd husûsunu kabûl için, ey Fir'avn veyâ Fir'avn meşrebinde olan kimse , teahhür etme! Zîrâ bu sözler lutuf denizi veyâhud lutf-ı Hakk'ın ka'rı olan bir insân-ı kâmilden vâki' oldu."

لطف اندر لطف این گم می‌شود   کاسفلی بر چرخ هفتم می‌شود

2614. *"Lutuf, bunun lutfu içinde gāib olur; zîrâ esfeli, yedinci felek üzerine gider."*

"Bu, insân-ı kâmilin sana karşı yaptığı lutuf içinde gāib olup, hiç mesâbesinde kalır." "Esfelî" deki "yâ", vahdet için olursa, en aşağı olan bir kimse; ve nisbet için olursa, "âlem-i süflîye mensûb olan bir kimse" demek olur. Ya'ni, "Zîrâ bu lutfun netîcesinde en aşağı olan bir kimse veyâhud âlem-i esfele mensûb olan bir kimse, yedinci felek üzerine urûc eder." Felek ile, merâtib-i nefse işâret buyrulduğu takdirde, yedinci felek nefs-i kâmile ve sâfiye olur.

هین یك بازی فتادت بو العجب   هیچ طالب این نیابد در طلب

2615. *"Âgâh ol ki, sana pek acîb bir oyun vâki' oldu. Tâlib bunu aslâ talebde bulamaz!"*

Ankaravî hazretleri "bâz" kelimesine iki türlü ma'nâ vermişdir. Birisi "oyun" ve dîğeri "doğan" demekdir. Her iki ma'nâya göre de "bâz"dan murâd, Mûsâ

(a.s.)ın Fir'avn'ı da'veti ve ona dört fazîlet va'd etmesidir. Bunun zımnında her asırdaki insân-ı kâmil ile insân-ı nâkıs arasındaki münâsebât mevcûddur. Ya'ni, "Ey Fir'avn, âgâh ol ki, sana pek acîb bir oyun veyâhud doğan kuşu düştü. Birtakım tâlibler bunu isterler de, bu talebleri içinde bulamazlar." Aşağıdaki kıssaya nazaran "bâz"ın doğan ma'nâsına olması daha müreccah görünür.

گفت با هامان بگویم ای ستیر　　　شاه را لازم بود رأی وزیر

2616. *Dedi: "Ey mestûre, Hâmân'a söyliyeyim, şâha vezîrin re'yi lâzımdır!"*

Fir'avn, Âsiye'nin bu sözlerini dinledikden sonra dedi ki: "Ey nazar-ı halkdan örtünmüş olan Âsiye, Mûsâ'nın da'vetini ve va'dlerini vezîrim olan Hâmân'a da söyliyeyim; zîrâ şâha vezîrin re'yi de lâzımdır." "Mestûre" ta'bîriyle rûha işâret buyurulur; zîrâ rûh, enzâr-ı hissiyyeden mestûrdur, ve Hâmân ile de nefse ve hevâ-yı nefse işâret buyurulur. Zîrâ akıl hem rûhu ve hem de nefsi dinler. Aklın va'd ettiği huzûzât, âcil (آجل) ve nefsin va'd ettiği huzûzât, 'âcil (عاجل) olduğundan, nefis ekseriyâ aklı çeler ve kendi tarafına meyl ettirir.

گفت با هامان مگو این راز را　　　کور کمپیری چه داند باز را

2617. *Dedi: "Bu sırrı Hâmân'a söyleme! Kör bir kocakarı doğanı ne bilir!"*

Âsiye Fir'avn'a dedi: "Bu sırrı vezîrin olan Hâmân'a söyleme! Zîrâ o fazâili ve insân-ı kâmilin kadr ve menziletini anlıyamaz; o gözünü ancak maddiyâta dikmişdir; ilim ve irfânı takdîr edememek husûsunda kör bir kocakarı hükmündedir. Kör bir kocakarı av için terbiye edilmiş olan bir doğan kuşunu ne bilir?" Onun doğan ile olan muâmelesi âtîdeki kıssaya mutâbıkdır.

قصهٔ باز پادشاه و کمپیر زن

Pâdişâhın doğanı ve bunak kocakarı kıssası

باز اسپیدی به کمپیری دهی　　　او ببرد ناخنش بهر بهی

2618. *Bir beyaz doğanı bir koca karıya verirsin; o ıslâh için onun tırnağını keser.*

ناخنی که اصل کارست و شکار کور کمپیرك ببرد کوروار

2619. *Bir tırnak ki, işin ve şikârın aslıdır; gör kocakarıcık körcesine keser.*

که کجا بوده ست مادر که ترا ناخنت زین سان درازست ای کیا

2620. *Der ki: "Ey ulu, senin anan nerededir ki, tırnağın böyle uzundur."*
[2630]

Meselâ av husûsunda mükemmel ta'lîm edilmiş ve işe yarayan kıymetli bir doğan kuşunu, bir bunak kocakarıya versen, o kuşun hey'etine bakıp onu beğenmez; onun şekil ve hey'etini ıslâh niyeti ile, uzun olan tırnaklarını keser. Halbuki tırnak av işinin yegâne bir âletidir ve aslıdır. Kocakarının akıl gözü kör olduğundan, o mühim uzvu keser de, der ki: "Vâh yavrum vâh! senin anan yok mu idi ki, bu uzun tırnaklarını kesip sana çeki ve düzen vermedi?" Böyle deyip o pis acûze doğana muhabbet ve şefkat vaktinde o bîçârenin tırnağını ve gagasını ve uçamamak için dahi kanadını keser.

چون که تتماجش دهد او کم خورد خشم گیرد مهرها را بر درد

2621. *Vaktâki ona tutmaç verir, o az yer, öfkelenir, muhabbetleri yırtar.*

"Tutmaç", buğday unundan yapılan bir nevi' taâm (*Şemsü'l-Lügāt*). "O acûze vaktâki doğana tutmaç denilen taâmdan verir, o hayvan alışmadığı bu taâmdan biraz yer, sonra yemekden vazgeçer. Acûze onun yemediğine öfkelenir ve muhabbet libaslarını yırtar da der."

که چنین تتماج پختم بهر تو تو تکبر می‌نمایی و عتو

2622. *Ki: "Senin için böyle tutmaç pişirdim; sen tekebbür ve serkeşlik gösteriyorsun!"*

"Utüvv", burada "mütekebbir olmak" ve "kibirlenmekde haddini tecâvüz etmek" ma'nâsınadır. Ma'nâ-yı tekebbürü teşdîd için isti'mâl buyurulmuşdur. Ya'ni, "Ey doğan, ben sana mahsûs olmak üzere a'lâ tutmaç pişirdim; sen ise onun kıymetini bilmeyip tekebbür ediyorsun ve tekebbürde de haddi tecâvüz ediyorsun!"

تو سزایی اینچنین رنج و بلا نعمت و اقبال کی سازد ترا

2623. *"Sen öyle meşakkat ve belânın lâyıkısın; ni'met ve ikbâl sana ne vakit nizâm verir?"*

"Ey doğan, sen havalarda uçup, avlar arkasında koşmak ve hayvanlar ile boğuşmak gibi meşakkat ve belânın lâyıkısın ve böyle karışık hayatdan zevk alırsın. Senin önüne hazır pişmiş taâm gelmek gibi ni'met ve ikbâl, senin yaşayışına nizâm ve intizâm veremez."

آب تتماجش دهد کین را بگیر گر نمی‌خواهی که نوشی ز آن فطیر

2624. *O, "Bunu al!" diye tutmacın suyunu verir, eğer istemiyor ise, "O hamurdan yiyesin!" der.*

آب تتماجش نگیرد طبع باز زال پررنجه شود خشمش دراز

2625. *Doğanın tabîatı onun tutmaç suyunu tutmaz; acûze pür-rence ve onun öfkesi uzun olur.*

Et yemeğe alışmış olan doğanın tabîatı, kocakarının pişirdiği tutmacın suyunu tutmaz. Kocakarı pek ziyâde incinir ve uzun uzadıya öfkelenir.

از غضب شوربای سوزان بر سرش زن فرو ریزد شود کل مغفرش

2626. *Kadın öfkesinden sıcak çorbayı onun başı üzerine döker, onun miğferi kel olur.*

"Miğfer", başa giyilen tolga ma'nâsınadır. İtfâiye neferleri ateşten muhâfaza için başlarına giyerler. Burada "miğfer"den murâd, doğanın başını setr eden tüyleridir. Ya'ni, sıcak taâmdan başı yanıp tüyleri dökülür.

اشك از آن چشمش فرو ریزد ز سوز یاد آرد لطف شاه دل فروز

2627. *Yanmadan nâşî onun gözünden yaş dökülür; dil-fürûz olan şâhın lutfunu hatıra getirir.*

Doğanın başı sıcak çorbadan yandığı için, gözleri yaşarır; gönül ferahlandırıcı olan şâhın lutfunu hatırına getirir.

Ma'lûm olsun ki, bu kıssada remiz ve işâret buyurulan ahvâl şudur: "Şâh"dan murâd, Hak Teâlâ; "doğan"dan murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan kümmelîn-i evliyâ; "bunak kocakarı" dan murâd, ehl-i dünyâ ve ehl-i nefis; "tutmaç"dan murâd, huzûz-ı dünyeviyye; "tutmacın suyu"ndan murâd, ehl-i dünyânın re'y ve tedbîri; ve "tutmacın hamuru"ndan murâd, lezzet-i fiiliyye-i dünyeviyyedir. Ya'ni, şâh-ı hakîkî olan Hak Teâlâ, enbiyâ ve evliyâsını ehl-i nefis olan ehl-i dünyâyı doğru yola ve hakîkate da'vet ve ir-

şâd için gönderir. Onlar kör kocakarı gibi, bu zevâtın kıymetini bilmeyip, onların tırnakları ve gagaları ve kanatları mesâbesinde olan re'y ve tedbîrlerini kat' edip, şikâr edememeleri için mevâni' îcâd ederler; ve onlara kendilerinin meftûnu olduğu tutmaç mesâbesindeki huzûz-ı dünyeviyyeyi arz ederler ve onları hazz-ı dünyâya meyl ettirmek için, tutmacın suyu mesâbesindeki reylerini söylerler. O zevât-ı kirâm bundan yüz çevirirler. Sonra bu ehl-i dünyâ, onlara mansıb ve mal ve kadın gibi lezzât-ı dünyeviyyenin hâdimi olan mevâddı arz ederler. O zevât bunlara iltifât etmeyince, hiddet edip onlara tecâvüzât-ı fiiliyyede bulunurlar. Enbiyâ ve evliyâ-yı kirâm hazarâtı ondan müteessir olup "fenâ-fillâh" hâlinde lutf-ı Hakk'ı zikr ederler; ve "bekā-billâh" mertebesinde halk ile meşgûl olup, onların îmân etmediklerine teessüf-hân olurlar. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in يا ليت لم يخلق رب محمد محمدا Ya'ni, "Ne olaydı Muhammed'in Rabb'i Muhammed'i yaratmasa idi!" buyurmaları, bu mertebedeki lutf-ı ilâhîyi tezekkürden ve eşkıyânın hak ve hakîkati kabûl etmemelerine mebnî teessüfden nâşîdir.

ز آن دو چشم نازنين با دلال　　　　که ز چهرهٔ شاه دارد صد کمال

2628. *Nazlı nâzenîn olan iki gözden ki, şâhın çehresinde yüz kemâl tutar.*

Ya'ni, "Doğanın yaşları, nazlı nâzenîn olan iki gözünden akar ki, o iki göz şâhın yüzünden ve cemâlinden yüz kemâl tutar. "Şâh"dan murâd, Hak'dır; "çehresi"nden murâd, Hakk'ın Zât-ı mutlakıdır. "Yüz kemâl tutmak"dan murâd, insân-ı kâmilin cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyetidir.

چشم ما زاغش شده پر زخم زاغ　　　　چشم نيك از چشم بد با درد و داغ

2629. *Onun çeşm-i mâ-zâğı, karganın zahmını dolu olmuşdur. İyi göz, kötü gözden dertli ve dâğlıdır.*

"Çeşm-i mâ-zâğ" ta'bîriyle sûre-i Necm'de مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى (Necm, 53/17) Ya'ni, "Basarı kaymadı ve haddini tecâvüz etmedi" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem hazretlerinin gözü Hakk'ın gayrine meyil ve rağbet etmedi" demek olur. "Zâğ", ya'ni, "karga"dan murâd, ehl-i nefis ve ehl-i dünyâ olan kimselerdir ki, hakkında "cîfe" buyurulan dünyâya tâlibdirler ve kargalar gibi bu cîfeye üşerler. "Zîrâ iyi gözler, kötü gözlerden dertli ve dâğlı olurlar." Ya'ni, ona kötü gözlerin nazarı değer demek olur. Zîrâ kötü gözden nazar değmesi Hak'dır; bu inkâr olunamaz. Çünki el-yevm göze bakmak sûretiyle insanların manyetizma edildiği meydandadır.

چشم دریا بسطتی کز بسط او　　　هر دو عالم می‌نماید تار مو

2630. *Geniş deryâ olan göz ki, onun genişliğinden, her iki âlem kıl teli görünür.*
[2641]

"Bastatî", genişlik ve ihâta etmeklik ma'nâsınadır; "deryâ-bastatî" sıfat ile mevsûfun arasındaki kesre-i râbıta hazf olunmak sûretiyle yapılmış olan bir sıfat terkîbidir. Ya'ni, "Bahr-ı muhît gibi geniş olan bir göz ki, o göz enbiyânın ve onların vâris-i kâmillerinin gözüdür, o gözün vüs'at-ı ihâtasından, her iki âlem, ya'ni, dünyâ ve âhiret, bir kıl teli mesâbesinde görünür."

گر هزاران چرخ در چشمش رود　　　همچو چشمه پیش قلزم گم شود

2631. *Eğer binlerce felek onun gözüne giderse, deryâ önünde çeşme gibi gāib olur.*

Eğer bizim manzûme-i şemsiyyemiz gibi fezâda binlerce felek, o kâmilin gözüne görünse, denizin içine akıp, onun indinde gāib olan bir çeşme mesâbesinde olur. Nitekim Şehzâde'nin *Tefsîr-i Fâtiha Hâşiyesi*'nde beyân eylediği hadîs-i şerifde ان الله تعالى خلق مأة الف الف قناديل وعلقها بالعرش والسموات والارض وما فيها حتى الجنة والنار كلها فى قنديل واحد ولا يعلم احد ما فى القناديل الا الله تعالى ya'ni, "Allâh Teâlâ milyonlarca kandil halk edip, onları arşa ta'lîk buyurdu; ve semâvât ve arz ve onlarda olan şeyler, hattâ cennet ve cehennem kâffesi bir kandil içindedir. Kandillerde olan şeyi Allâh Teâlâ'dan başka bir kimse bilmez" buyurulmuşdur. İşte görülüyor ki, bu hadîs-i şerîf bi'l-asâle insân-ı kâmil olan (S.a.v.) Efendimiz'in geniş nazarları önünde, her bir manzûme-i şemsiyyenin bir kandil mesâbesinde göründüğüne delîldir.

چشم بگذشته از این محسوسها　　　یافته از غیب بینی بوسها

2632. *Bu mahsûslerden geçmiş göz gayb görücülükden bûseler bulmuşdur.*

Ya'ni, bu suver-i mahsûseye iltifât etmekden geçmiş olan göze, âlem-i gaybın perdesi açılır ve gayb görücülük hâli, onun gözünü öper, ya'ni, ona yaklaşır.

خود نمی‌یابم یکی گوشی که من　　　نکتهٔ گویم از آن چشم حَسَن

2633. *Halbuki ben bir kulak bulamıyorum ki, o güzel gözden bir nükte söyliyeyim.*

"Güzel göz"den murâd, insân-ı kâmildir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber (k.s.) Fass-ı Âdemî'de insân-ı kâmil hakkında söyle buyurur: وهو للحق بمنزلة انسان العين Ya'ni, "Ve o insan Hak için gözbebeği menzilesindedir." Hz. Pîr-i dest-

gîr efendimizin burada beyân buyurmadıkları nükte her ne kadar ma'lûmumuz değil ise de, gerek *Fusûsu'l-Hikem*'de ve gerek *Mesnevî-i Şerîf*'de beyân buyurulmuş olan dekāyıka nazaran anladığımız nükte budur ki: Vücûd-ı hakîkînin mertebe-i ıtlâkında sıfât ve sıfâtın âsârı olan esmâ ve esmânın âsârı olan ef'âl yokdur. Vücûd mertebe-i ulûhiyyete tenezzülünde sıfât ve esmâ sâhibidir; fakat ef'âl yokdur. Vaktâki merâtib-i kevniyyeye tenezzül eder, ef'âl zâhir olur. Ve mertebe-i şehâdetde taayyünât-ı kesîfe libâsına büründüğü vakit, sıfât ve esmâ ve ef'âl azher olur. Binâenaleyh ism-i Câmi' Evvel ve Âhir ve Zâhir ve Bâtın'ın hey'et-i mecmûasının ismi olur. İmdi vücûd-ı mutlakın cemî'-i merâtib ve etvârının meclâsı âlem ve onun zübdesi ve hulâsası Âdem olmuş olur. Âlemsiz ve Âdem'siz Allâh'ı görmek mümkin değildir. Böyle olunca insân-ı kâmilde zât, sıfât ve esmâ ve ef'âl müctemi'dir. Ve bu mertebe vücûdun yedinci mertebe-i tenezzülü olup, tenezzülât-ı kemâliyye-i vücûdiyye, insân-ı kâmilde nihâyet bulur. Ve vücûd-ı mutlakın insân-ı kâmil mertebesindeki kemâlâtı, hiçbir mertebe ve etvârında müşâhed değildir. Hak, insân-ı kâmil ile görür, işitir, bilir ve bilcümle sıfât-ı kevniyye ile muttasıf olur ve her bir mevtının ve her bir mertebenin lezâzeti ile mütelezziz ve âlâmı ile müteellim olur. İmdi bu sözleri her bir kulak işitip kabûl edemez. Zîrâ sâha-i idrâki dardır. O dar olan idrâk kāilin küfr ettiğini zanneder. Halbuki bu sözler beyânât-ı kur'âniyyeye münâfî değildir. Hak Teâlâ hazretleri Zât-ı şerîfini وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ (Âl-i İmrân, 3/54) ["Onlar tuzak kurdular, Allâh de onların tuzağını bozdu"] فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا (Ra'd, 13/42) ["Bütün tuzaklar Allâh'a âitdir"] إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ (Ahzâb, 33/57) ["Allâh ve Resûl'ünü incitenlere..."] وَأَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا (Hadîd, 57/18) ["Allâh'a güzel bir ödünç verenlere"] وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ (Enfâl, 8/13) ["Kim ki Allâh ve Resûl'üne meşakkat çektirirse..."] âyetlerinde, sıfât-ı kevniyyeden olan "mekr" ve "ezâ" ve "karz almak" ve "meşakkat çekmek" ile tavsîf buyurmuşdur. Bu îzâhâtdan erbâb-ı zekâ ve irfân anlar ki, Hakk'ın ezvâkı, insân-ı kâmilin ezvâkı veyâ aksi olarak insân-ı kâmilin ezvâkı, Hakk'ın ezvâkıdır. "Kevn" âlemin vücûdudur ve "kevn-i câmi'" ise insân-ı kâmildir. Âlem, insân-ı kâmilin vücûdu ile mücellâ bir ayna mesâbesindedir ki, Hakk-ı mutlak onda sûret-i ilâhiyyesini kemâli ile müşâhede buyurur. Fakat bu müşâhede uzakdan kendi vücûdunun hâricinde vâki' olan bir şeye nazar ile mütehassıl temâşâ kabîlinden değildir, belki cemî'-i zerrâtda bizzât zuhûr ve huzûr ile müşâhede-i zevkıyyedir. Nitekim âyet-i kerîmede وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (Sebe', 34/47) ["O her şeye şâhiddir"] buyurulur. Bu bahisde insân-ı kâmil hakkında söylenecek sözler çokdur; idrâki vâsi' olanlara bu kadar kâfîdir.

می چکید آن آب محمود جلیل　　　　می ربودی قطره اش را جبرئیل

2634. *O celîl olan âb-ı mahmûd damlasa idi, Cebraîl onun katresini kapar idi.*

"Âb-ı mahmûd" ile "makām-ı mahmûd"un füyûzâtına işâret buyurulur. Nitekim sûre-i İsrâ'da عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا (İsrâ', 17/79) ["Rabb'in seni makām-ı mahmûda göndereceğini umabilirsin"] buyurulmuşdur. Ve makām-ı mahmûd, bir makām-ı celîl olup, hâtem-i nübüvvet bu makām-ı mahmûddadır. Ve *Arâisü'l-Beyân* tefsîrinde Ruzbihân Baklî hazretleri, bu makāmın hâl-i şuhûd içinde mücâleset ve ehl-i kebâir için şefâat makāmı olduğunu beyân buyurur. Hz. Cebraîl (a.s.) melâike-i mukarrebînden olmakla berâber, onun makāmı bu makāmın dûnundadır. Nitekim bu cildin sonlarına doğru gelecek olan bir beyt-i şerîfde [nu. 3785] şöyle buyurulur:

احمد ار بگشاید آن پر جلیل　　　　تا ابد مدهوش ماند جبرئیل

"Eğer Ahmed (a.s.) o celîl olan kanadını açarsa, Cebraîl (a.s.) ebede kadar medhûş kalır." Ya'ni, "O celîl ve azîm olan makām-ı mahmûdun füyûzâtı cârî olsa idi, Cebraîl (a.s.) o füyûzâtın katrelerini kapar idi ve o makām-ı celîlin zevkınden hisseyâb olmak isterdi."

تا بمالد بر پر و منقار خویش　　　　گر دهد دستوریش آن خوب کیش

2635. *Hattâ o mezhebi güzel, eğer ona ruhsat verirse, kendi kanadına ve gagasına sürer.*

"Hattâ o makām-ı celîlin sâhibi olan ve mezheb ve tarîkati güzel bulunan insân-ı kâmil, eğer izin verirse, Cebraîl (a.s.) o cârî olan füyûzâtı kendi vücûh-ı te'sîrâtına sürer." Bundan anlaşılır ki, Hz. Cibrîl'in o makāmın füyûzâtından aldığı behre ve hisse zâtî değil, ârızîdir.

باز گوید خشم کمپیر ار فروخت　　　　فر و نور و صبر و علمم را نسوخت

2636. *Doğan der ki: "Eğer kocakarının öfkesi parladı ise, ferimi ve nûrumu ve sabrımı ve ilmimi yakmadı."*

"Doğan"dan murâd, âfâkîsi enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır; ve "kempîr"den murâd, ehl-i nefis ve ehl-i dünyâdır. Ya'ni, "Şâh-ı hakîkînin av doğanı olan insân-ı kâmil, ehl-i nefsin kendisine olan hışmı ve gazabını gördüğü vakit, kendi kendine der ki: "Gerçi bu ehl-i dünyânın benim da've-

time karşı öfkesi parladı ve şiddet kesb edip, bana tecâvüzü vâki' oldu ise de, benim rûhumun ve bâtınımın şevketini ve revnakını ve sabrımı ve ilmimi yakamadı." Nitekim Resûl-i zîşân Efendimiz Uhud gazâsında müşrikler tarafından yaralandığı halde, bir tarafdan kanları akar ve bir tarafdan da اللهم اهد قومی فانهم لا يعلمون Ya'ni, "Ey benim Allâh'ım, kavmime hidâyet et, bilmiyorlar!" buyurup, sabr etmişler ve şevket-i bâtınelerinin ve nûr ve ilm-i velâyet ve nübüvvetlerinin sevkiyle, kavminin hidâyetleri için duâ buyurmuşlardır. Mesnevî:

ای دو صد بلقیس حلمت را زبون   کاهد قوم انهم لا يعلمون

"Ey, iki yüz Yemen melikesi olan Belkîs, senin hilminin zebûnudur ki, sen o hilm-i nübüvvet-penâhîn ile düşmanların hakkında: "Yâ Rab, kavmime hidâyet et, zîrâ bu edebsizlikleri bilmediklerinden yapıyorlar!" buyurdun." Bu beyt-i şerîfin enfüsîsine gelince: "Doğan"dan murâd, rûh; ve "kocakarı"dan murâd, nefisdir. Nefis azgınlık ateşi ile rûhu mağlûb ettiği vakit, rûh der ki: "Benim ferim ve nûrum ve sabrım ve ilmim vardır; bunların hiçbirisi nefisde yokdur. Bu fazâili nefsin ateşi yakamaz." Mesnevî:

جامه از تن جان ز تن آگاه نیست   در دماغش جز غم الله نیست

"Elbise tenden, can dahi tenden âgâh değildir; o rûhunun dimâğında Allâh gamından başkası yokdur." İmdi bu enfüsî olan ma'nâ, bilcümle efrâd-ı beşere şâmildir.

باز جانم باز صد صورت تند   زخم بر ناقه نه بر صالح زند

2637. *Canımın doğanı yine yüz sûret peydâ eder; zahmı Sâlih üzerine değil, nâka üzerine vurur.*

"Şâh-ı hakîkînin doğanı olan benim canım, yüz sûret peydâ eder." "Tenîden" masdarı burada "peydâ etmek" ma'nâsınadır. "Yüz sûret peydâ etme"nin ma'nâsı budur ki, kümmelîn-i evliyâ, istedikleri sûretde zâhir olurlar. Nitekim *Reşehât*'da mezkûrdur ki Ubeydullâh Ahrâr (k.s.) hazretleri mürîdlerinden birisinin havada uçtuğunu görmüş ve bu hâl kendisine çirkin geldiği için o hâli mürîdinden nez' etmiş; mürîd her ne kadar yalvarmış ise de, o hâli iâde etmemiş. O mürîd âteş-i nefsâniyyeti hasebiyle o hazreti ta'kîb edip tenhâ bir yerde hançer ile karşısına çıkarak, sû-i kasd edeceği sırada; Ubeydullâh hazretleri bir mehîb çoban kıyâfetini iktisâb edip, mürîdin elinden han-

çerini almış ve: "Şimdi seni kendi hançerinle öldüreyim mi?" demiş. Mürîd fevkalâde tazarru' ve niyâz ettiğinden ve bir daha böyle bir küstahlık yapmıyacağını kat'iyyen va'd eylediğinden, hazret ona merhamet edip evvelki hâlini iâde buyurmuşdur. Menâkıb-ı evliyâda hal' ve lebs tarîkiyle sûretlerini tebdîl eden evliyâullâh çokdur. İkinci mısrâ'ın ma'nâsı da budur ki: "Kâmil der ki: Ehl-i nefs olan kimse, vuracağı yarayı, Sâlih (a.s.) mesâbesinde olan benim rûhuma değil, benim Sâlih (a.s.)ın nâkası ve devesi mesâbesinde olan taayyünüme vurur."

صالح از يك دم كه آرد باشكوه   صد چنان ناقه بزايد متن كوه

2638. *Sâlih'in azametle getirdiği bir nefesden dağın batnı böyle yüz nâka doğurur.*

Kâmilin rûhunun azametle getirdiği ve çıkardığı bir nefesden, taayyün dağının ortası böyle yüz nâka sûretini doğurur.

Nefehâtü'l-Üns'de Kazîbü'l-Bân-ı Mevsilî (k.s.) hazretlerinin menkıbesinde münderiçdir ki: Musul'un kādîsı Kazîbü'l-Bân hazretlerinin münkiri idi. Bir gün Musul mahallelerinin birisinde o hazrete rast geldi. Kendi kendine dedi ki: "Bunu tutup hükkâm-ı şer'e teslîm edeyim, hakkında siyâset etsinler!" Gördü ki, Kazîbü'l-Bân hazretleri bir Kürt sûretinde zuhûr etti. Biraz daha beri geldi, bir Arab sûretinde göründü, kādîye yaklaştığı vakit, fukahâdan birinin sûretinde zâhir oldu. Vaktâki kādî ile karşı karşıya geldi dedi ki: "Ey kādî, hangi Kazîbü'l-Bân'ı hâkime götürüp siyâset ettireceksin?" Kādî bu hâli görünce, inkârından tövbe edip, mürîd oldu.

دل همى گويد خموش و هوش دار   ور نه دَرّانيد غيرت پود و تار

2639. *Gönül der ki: "Sus ve akıl tut ve yoksa gayret pûd u târı yırtar!"*

"Pûd", kumaşın örgüsünün argacına ve "târ" arışına derler. Kumaş örgüsünün eni boyu demek olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz vâris-i kâmil-i Muhammedî olmakla, kendi zevk-i âlîlerine tevfîkan insân-ı kâmilin ahvâl ve esrârını yukarıda bir nebze beyân buyurmuşlardır. Bu beyt-i şerîf[de], kendi zevk-i şerîflerine hitâben buyururlar ki: "Gönül der ki, sus ve mertebe-i istiğrâkdan, mertebe-i sahv ve akla gel! Yoksa gayret-i ilâhî, bu vücûd-ı izâfî kumaşının enini ve boyunu yırtar!" Gayret hakkındaki îzâhât [I. cildde] 1790 numaralı beyt-i şerîfin ibtidâsındaki sürh-i şerîfin îzâhâtında beyân olunmuşdur.

غیرتش را هست صد حلم نهان ور نه سوزیدی به یك دم صد جهان

2640. [2652] *Onun gayretinin yüz gizli hilmi vardır, ve yoksa bu demde yüz cihânı yakar idi.*

Ya'ni, "Hakk'ın gayretinin gizli hilmi olması" budur ki, herkesin isti'dâdı, esrâr-ı ilâhiyyeyi kabûle müsâid değildir. Zîrâ bu halk, esmâ-i muhtelife-i ilâhiyyenin mezâhiridir ve her ismin bir hâssıyeti ve eseri vardır ki, bu hâssıyet yekdîğerinin gayridir. Bu sebeble Hakk'ın gayreti vardır. Zîrâ gayret, gayriyetden zâhir olur ve bu gayretin altında da "Halîm" ism-i şerîfinin iktizâsı olarak gizli bir hilmi vardır ki, bu hilim muktezâsınca, kullarını isti'dâdlarına göre yavaş yavaş terbiye buyurur. Ve eğer O'nun gayreti, isti'dâdı nâkıs olanlardan esrâr-ı ilâhiyyesini setr etmese Hakîm isminin eseri zuhûra gelmezdi. Ve Hakîm ve Halîm isimleri ise, "teklîf-i mâ-lâ-yutâk"a müsâade buyurmaz. Ve eğer Halîm ism-i şerîfi olmasa idi, âlemin gayriyet libâsını yakar idi.

نخوت شاهی گرفتش جای پند تا دل خود را ز بند پند كند

2641. *Şâhlık kibri onun nasîhat yerini tutdu, hattâ kendi kalbini nasîhat bağından kopardı.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz yukarıdaki hakāyıkı beyân buyurduktan sonra, Fir'avn'ın kıssasına rücû' edip buyururlar ki: "Pâdişâhlık kibir ve nahveti, Fir'avn'ın kalbindeki nasîhat kabûl edebilecek köşeyi ve yeri tuttu ve kapattı; hattâ kalbini nasîhat kabûl etmek bağından ve kaydından kopardı; Ya'ni, nasîhati kabûl etmedi de dedi:

که کنم با رأی هامان مشورت کوست پشت ملك و قطب مقدرت

2642. *Ki: "Hâmân'ın re'yiyle meşveret edeyim! Zîrâ o, mülkün zahrı ve makderetin kutbudur."*

مصطفی را رأی زن صدیق رب رأی زن بو جهل را شد بو لهب

2643. *Mustafâ'nın re'y vurucusu Rabb'in Sıddîk'ı, Ebu Cehl'in re'y vurucusu Ebû Leheb oldu.*

Ya'ni, Fir'avn fenâ bir adam olduğundan, kendisi gibi fenâ bir adam ile meşverete karâr verdi. "Nitekim Nebiyy-i zîşân Efendimiz, insanların en güzeli ve en halûku bulunan Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk ile müşâvere buyururdu.

Fenâ bir adam olan Ebû Cehil dahi, kendisi gibi fenâ bir şahıs olan Ebû Leheb ile meşveret ederdi." Zîrâ cins, cinse meyl eder.

عرق جنسیت چنانش جذب کرد   کان نصیحتها به پیشش گشت سرد

2644. *Cinsiyet ırkı onu öyle cezb etti ki, o nasîhatler onun önünde soğuk oldu.*

"Irk", kök ve damar ma'nâsınadır. Ya'ni, "Gerek Fir'avn'da ve gerek vezîri olan Hâmân'da fenâlık damarları var idi. Bu cinsiyet damarı Fir'avn'ı Hâmân tarafına öyle çekti ki, Mûsâ (a.s.)ın ve Âsiye'nin o nasîhatleri onun indinde birtakım soğuk ve kıymetsiz sözlerden ibâret kaldı."

جنس سوی جنس صد پره پرد   بر خیالش بندها را بر درد

2645. *Cins, cins tarafına yüz kanat ile uçar, onun hayâli üzerine bağları yırtar.*

"Cins, kendi cinsi tarafına kavuşmak için koşar. O cinsiyetin hayâli üzerine, önüne ne kadar mevâni' çıkar ise, yırtar." Nitekim âtîdeki kıssa bu ma'nâyı tavzîh buyurur.

تقصهٔ آن زن که طفل او بر سر ناودان غژید و خطر افتادن
بود و از علی مرتضی رضی الله عنه چاره جست

O kadının kıssasıdır ki, onun çocuğu oluk üzerinde sürtünür idi ve düşmek tehlikesi var idi; ve Ali (r.a.)dan çâre istedi

یك زنی آمد به پیش مرتضی   گفت شد بر ناودان طفلی مرا

2646. *Bir kadın Murtazâ'nın huzûruna geldi, dedi ki: "Benim çocuğum oluk üzerine gitti!"*

Bir kadın, şâh-ı velâyet Aliyyü'l-Murtazâ hazretlerinin huzûr-ı şerîflerine gelip dedi ki: "Aman ey Allâh'ın arslanı, benim çocuğum, dam kenarındaki oluğun üzerine gitti!"

گرش می‌خوانم نمی‌آید به دست ور هلم ترسم که افتد او به پست

2647. *"Eğer onu çağırır isem elime gelmez ve eğer bıraksam korkarım ki, o aşağıya düşer!"*

نیست عاقل تا که دریابد چو ما گر بگویم کز خطر سوی من آ

2648. *"Eğer tehlikeden benim tarafıma gel desem, âkıl değildir, tâ ki bizim gibi anlasın!"*

"Çocuk âkıl değildir ki, "Gezdiğin yerde tehlike vardır, benim yanıma gel!" dediğim vakit, idrâk sâhibleri olan bizler gibi bu sözü anlasın!"

هم اشارت را نمی‌داند به دست ور بداند نشنود این هم بد ست

2649. *"El ile işâreti de bilmez, eğer bilse de dinlemez, bu da fenâdır!"*

بس نمودم شیر و پستان را بدو او همی گرداند از من چشم و رو

2650. [2661] *"Ona sütü ve memeyi çok gösterdim, o benden gözünü ve yüzünü çevirdi."*

از برای حق شمایید ای مهان دستگیر این جهان و آن جهان

2651. *"Allâh rızâsı için, ey büyükler, sizler bu cihânın ve o cihânın destgîrisiniz.*

"Allâh rızâsı için beni bu müşkil vaziyetden kurtar, ey insanların büyükleri, sizler gerek bu dünyâda ve gerek âhiretde, âciz kalan kulların ellerinden tutucusunuz!"

زود درمان کن که می‌لرزد دلم که به درد از میوهٔ دل بگسلم

2652. *"Çabuk dermân et ki, yüreğim, gönül meyvesinden munkatı' olurum diye titriyor!"*

گفت طفلی را بر آور هم به بام تا که بیند جنس خود را آن غلام

2653. *Dedi: "Dama bir çocuk daha getir, tâ ki o gulâm kendi cinsini görsün!"*

İmâm-ı Ali (k.v.) hazretleri kadına dedi ki: "Bir çocuk daha bul da, dam üzerine getir, tâ ki o senin oğlun, kendi cinsi olan çocuğu görsün!"

سوی جنس آید سبك از ناودان جنس بر جنسست عاشق جاودان

2654. *"Olukdan hafîf olarak cins tarafına gelir; ebedî, cins cinse âşıkdır."*

"Damdaki çocuğu görür görmez oluk tarafından hafîf ve tehlikesiz olarak kendi cinsi olan o çocuk tarafına gelir; zîrâ cinsin, kendi cinsine âşık olması şaşmaz ve ebedî bir kāidedir."

زن چنان کرد و چو دید آن طفل او　　جنس خود خوش خوش بدو آورد رو

2655. *Kadın öyle yaptı, vaktâki o çocuk, o kendi cinsini gördü, hoş hoş ona yüz getirdi.*

سوی بام آمد ز متن ناودان　　جاذب هر جنس را هم جنس دان

2656. *Oluk içinden dam tarafına geldi. Her cinsi cezb ediciyi, hemcins bil!*

Çocuk dam kenarındaki oluğun içinden, dîğer çocuğun bulunduğu dam tarafına geldi. İşte böyle her cinsi cezb ediciyi, kendisinin cinsi bil!

غژغژان آمد به سوی طفل طفل　　وارهید او از فتادن سوی سفل

2657. *Çocuk, sürtüne sürtüne, çocuk tarafına geldi, o aşağı tarafa düşmekden kurtuldu.*

"Gajîden", çocukların sürtünerek yürümesi demekdir. "Gajân", hâl mevki'inde müsta'mel olan sıfat-ı müşebbehedir. "Gaj gajân" terkîb-i terâdüfîdir, "sürtüne sürtüne" demek olur. "Sifil" ve "süfül", aşağı olan şey ma'nâsınadır. Cenâb-ı Pîr efendimiz maksûd olan ma'nâ ne olduğunu ebyât-ı âtîde îzâh buyururlar.

ز آن بود جنس بشر پیغمبران　　که به جنسیت رهند از ناودان

2658. *Peygamberler ondan dolayı beşer cinsi olur ki, cinsiyet sebebiyle olukdan kurtarırlar.*

Bu beyt-i şerîf لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ (Tevbe, 9/128) Ya'ni, "Muhakkak size nefsinizin cinsinden resûl geldi" âyet-i kerîmesinin sırrını beyândır. Ya'ni, "Peygamberlerin beşer olan bizim nefsimizin cinsinden gelmelerinin sebebi budur ki, onlar bizi çocuğun sürtündüğü oluk gibi tehlikeli olan bu hayât-ı dünyeviyyede, mehâlik-i âhiretden kurtarır."

پس بشر فرمود خود را مثلکم　　تا به جنس آیند کم گردند گم

2659. *Binâenaleyh kendisine, "Sizin misliniz beşerim!" buyurdu, tâ ki cinse geleler ve az gāib olalar!*

Kāide-i umûmiyye olarak cins cinsi cezb ettiği için, Kur'ân-ı Kerîm'de قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ (Kehf, 18/110) Ya'ni, "Ey Resûlüm ben ancak sizin gibi beşerim de!" buyurulması üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz أنا بشر مثلكم وانا اغضب كما يغضب البشر ya'ni, "Ben sizin gibi beşerim ve ben beşerin öfkelendiği gibi öfkelenirim" buyurmuşlardır. "Kem kerdend güm", ya'ni, "az gāib olalar" ta'bîrindeki işâret, âtîdeki ebyât-ı şerîfede îzâh buyurulur. Zîrâ her kāidenin bir istisnâsı olduğu gibi, bunun da istisnâsı vardır. Eğer cinsiyyet-i rûhiyye ve ma'neviyye müsâid olmazsa, cinsiyyet-i sûriyye-i beşeriyyenin fâidesi olmaz. Bu cinsiyyet-i sûriyye kāidesinden şaşıp helâk olanlar azdır. Zîrâ bunlar Allâh'ı ve peygamberleri kâmilen inkâr ve tahkîr eden kimselerdir ki, bunların adedi, Allâh'ı ve peygamberleri tanıyan mezâhib-i muhtelife erbâbına nazaran gāyet azdır. çünki herhangi bir mezheb-i mudılleye tâbi' olup, Allâh'ı ve kendi peygamberini tasdîk edenin emri Hakk'a müfevvazdır. Nitekim Hz. Attâr (k.s.) hikâye buyurur ki: "Melâike-i kirâm Hak tarafından "Lebbeyk yâ abdî!" Ya'ni, "Lebbeyk ey kulum!" nidâsını işitirlerdi. "Yâ Rab, lebbeyk diye hitâb buyurduğun kulu bize göster ki, ziyâret edelim!" dediler. Onlara o kulun makāmı işâret buyuruldu. Ziyâretine gittikleri vakit, kemâl-i sûzişle puta taptığını gördüler. Hayret edip dediler ki: "Yâ Rab, o kulun müşrikdir." Hitâb-ı İzzet geldi ki: "Ey meleklerim onun maksûdu benim, fakat yolunu şaşırmışdır, ben de şaşırmadım a!"

ز انكه جنسيت عجايب جاذبيست　　جاذبش جنسست هر جا طالبيست

2660. [2671] *Zîrâ ki cinsiyet acâib bir câzibdir. Her yerde ki bir tâlib vardır, onun câzibi cinsdir.*

Zîrâ cinsiyetde acîb bir çekicilik var; her nerede bir şeyin tâlibi ve isteklisi varsa, o şey o tâlibin cinsi olduğu için, onun çekicisidir.

عيسى و ادريس بر گردون شدند　　با ملايك چون كه هم جنس آمدند

2661. *Îsâ ve İdrîs felek üzerine gittiler; çünki melâike ile hemcins geldiler.*

Îsâ (a.s.)ın beden-i şerîfi, cism-i beşerde temessül eden rûhdan ibâretdir. Beşer sûretinde zuhûru ve temessülü ancak suret-i beşerde olan Hz. Meryem'e münâsebet ve ittisâli ve Hz. Cibrîl'in cenâb-ı Meryem'e beşer sûretinde zâhir olarak nefh etmesi sebebiyledir. Binâenaleyh Îsâ (a.s.) hayât-ı nûrâniyye ile haydır ki, bu hayâtın melekler ile cinsiyeti vardır. Bu bâbda daha ziyâde tafsîlât atmak isteyenler *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Îsevî'yi mütâlaa et-

sinler. İdrîs (a.s.)a gelince, bu nebiyy-i muhterem, riyâzât-ı şâkka ile nefsini sıfât-ı hayvâniyye ve küdûrât-ı tabîiyye ve nakāis-i ârızıyyeden tathîr etmiş ve âkıbet, rûhâniyeti, hayvâniyeti üzerine galebe etmekle kesîru'l-insilâh ve sâhib-i mi'râc olmuş; ve melâike ve ervâh-ı mücerrede ile muhâtabâtda bulunmuş idi. Nitekim on altı sene yiyip içmediği ve uyumadığı ve akl-ı mücerred hâline geldiği rivâyet olunur. Zîrâ rûhun kıvâmı, gıdâ ile değildir. İşte bu sebeble bu iki peygamber âlem-i kesâfetden, âlem-i letâfete urûc etti; çünki onların arasında âlem-i letâfetle bir cinsiyet var idi. İdrîs (a.s.) hakkındaki tafsîlât dahi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İdrîsî'dedir.

باز آن هاروت و ماروت از بلند   جنس تن بودند ز آن زیر آمدند

2662. *Hârut ve Mârût dahi ten cinsi idiler, ondan dolayı yüksekden aşağıya geldiler.*

Bu Hârût ve Mârût kıssası I. cildin 3361 ve 3385 numaralı beyitlerinden i'tibâren beyân buyurulmuşdur. Ya'ni, Hârût ve Mârût her ne kadar melâike cinsinden idiyseler de, onların ayn-ı sâbitelerinde ve hakîkatlerinde cismâniyet âlemine münâsebet var idi. Bu cinsiyet sebebiyle ten âlemine nüzûlü taleb ettiler ve âlem-i ulvîden, âlem-i süflîye indiler.

كافران هم جنس شيطان آمده   جانشان شاگرد شيطانان شده

2663. *Kâfirler şeytanın hemcinsi gelmişdir; onların canı, şeytanların şâkirdi olmuşdur.*

Ma'lûm olsun ki, beşerde biri cismâniyet ve kesâfet ve dîğeri rûhâniyet ve letâfet olmak üzere iki cihet vardır. Ve ervâh iki nevi'dir. Birisi "ervâh-ı tayyibe" ve dîğeri "ervâh-ı habîse"dir. Şeyâtin ervâh-ı habîsedendir. Ve beşerin kâfir olan nevi'lerinin rûhlarıyla, şeytanların rûhları arasında cinsiyet vardır. Ve "küfür" lügatde "inkâr etmek" ve "örtmek" ma'nâlarına gelir; "kâfir" ve "münkir", hakîkati setr eden demek olur. Küfrün envâ'ı vardır:

1. Allâh'ın ve peygamberlerin münkirleri.

2.Allâh'ın varlığını tasdîk ve peygamberleri inkâr edenler.

3. Allâh'ı tasdîk ve fakat peygamberlerin ba'zılarını kabûl ve ba'zılarını inkâr edenler.

4. Allâh'ı ve cemî' peygamberleri kabûl etmekle berâber, onların getirdikleri ahkâmın ba'zılarını kabûl ve ba'zılarını reddedenler. Bu tâifenin hepsi şeytanın tasarrufu ve ilkāâtı altında zebûndurlar. Ve إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ

(En'âm, 6/121) Ya'ni, "Şeytanlar kendi dostlarına savt-ı hafî ile ilkāâtda bulunurlar" âyet-i kerîmesi mûcibince , bu tâife şeytanların şâkirdleridir. Binâenaleyh rûhânî şeytanlar bâtın tarafından ve şeytanların şâkirdi olan cismânî şeytanlar dahi zâhir tarafından ehl-i hidâyeti dâimâ ıdlâl ile meşgūl olurlar. Maksatları cins-i beşeri kendileri gibi, mertebe-i ulviyyetden, mertebe-i süfliyyete ıskātdır. Bu da onların tabîatlerindeki kibir ve hased sıfatlarından münbaisdir.

صد هزاران خوی بد آموخته　　　　دیده های عقل و دل بر دوخته

2664. *Yüz binlerce kötü huy öğrenmişlerdir; akıl ve gönül gözünü dikmişlerdir.*

Bu şeytanların şâkirdi olan münkirler, kendi muallimleri olan rûhânî şeytanların ilkāâtından birçok kötü ahlâk öğrenmişlerdir. Ve akıl ve kalb, kötü ahlâkı beğenmemek ve reddetmek îcâb ederken, bunların akıl ve gönül gözleri kör olduğundan, o kötü huyları halkın gözüne iyi göstermek için medh etmeğe çabalamışlardır. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ (Enfâl, 8/48) Ya'ni, "Şeytan onların amellerini kendilerine süsledi" buyurulur.

کمترین خوشان به زشتی آن حسد　　　　آن حسد که گردن ابلیس زد

2665. *Onların çirkinlikde en aşağı huyu o haseddir; o hased ki İblîs'in boynunu vurdu.*

O kâfirlerin çirkin huyları içinde en aşağı ve hafîf olanı hased huyudur ve başkalarının elinde gördüğü ni'meti çekememek ve zevâlini istemekdir. Halbuki onların hafîf huyu olan bu hased, İblîs'in Âdem'e eğmediği boynunu vurdu ve âlem-i ulvîden âlem-i süflîye tardına sebeb oldu.. Var onların bundan daha büyük olan çirkin huylarının te'sîrini kıyâs et!

ز آن سگان آموخته حقد و حسد　　　　که نخواهد خلق را ملك ابد

2666. *Köpekler hıkd u hasedi ondan öğrenmişlerdir ki, halk için mülk-i ebedî istemezler.*

"Köpekler"den murâd, kâfirlerdir ki, onların görünmeyen şeytanların, âlem-i zâhir içinde ehl-i hidâyete saldırmak için ta'lîm ve terbiye ettikleri birtakım köpeklerdir. Bunlar kîni ve hasedi İblîs'den öğrenmişlerdir; ehl-i hidâyet olan halk için mülk-i ebedî istemezler.

هر که را دید او کمال از چپ و راست   از حسد قولنجش آمد درد خاست

2667. *O her kim için soldan, sağdan kemâl gördü, hasedden ona kulunç geldi, ağzı kalktı.*

O kâfirlerin üstâdı olan İblîs ile, İblîs'in şâkirdleri olan o kâfirlerden her biri her kim için, âlem-i mülk ve melekûta âit bir kemâl ve fazîlet gördü ise, bâtınlarında kulunç sancısı ya'ni, karın ağrısı tutdu ve kalbleri ıztırâba dûçâr oldu. "Eyvâh, bunda, bende olmayan fazîlet var!" diye kıskandı ve o kemâl sâhibini perîşân etmek için rûy-i Hak'dan görünerek türlü türlü iğvââtda bulundu.

ز انکه هر بد بخت خرمن سوخته   مى‌نخواهد شمع کس افروخته

2668. *Zîrâ ki harmanı yanmış her bedbaht, kimsenin şem'i yanmış olduğunu istemez.*

"Bedbaht"dan murâd, şekâvet-i ezeliyye ve rûh-ı habîs sâhibi olan kimse; "harmanı yanmak"tan murâd, a'mâl-i zâhiresinin hebâ olması demekdir. Zîrâ kâfirlerin amelleri serâb gibidir. Nitekim sûre-i Nûr'da وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ (Nûr, 24/39) ya'ni, "Kâfir olanların amelleri serâb gibidir" buyurulur. Ya'ni, amellerinin harmanı yanmış olan her bir şakî-i ezelî, bu âlemde kimsenin şem'-i kalbinin hidâyetle parladığını istemez. Nerede öyle parlamış şem'-i hidâyeti görürlerse, derhâl söndürmeğe sa'y ederler. Nitekim âyet-i kerîmede buyurulur: يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِأَفْوَاهِهِمْ (Saff, 61/8) Ya'ni, "Allâh'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler" ve Kur'ân'a "Bir zekî Arab'ın uydurmasıdır" derler. وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (Saff, 61/8) Ya'ni, "Halbuki, kâfirler kerîh görseler dahi Allah Teâlâ nûrunu itmâm edicidir."

هين کمالى دست آور تا تو هم   از کمال ديگران نفتى به غم

2669. *Âgâh ol, bir kemâl ele getir, tâ ki sen dahi, başkalarının kemâlinden gama düşmeyesin.*

Bu beyt-i şerifde hem dünyevî ve hem de uhrevî fezâile ve hünerlere hased edip çekemeyenlere hitâb buyurulur. Meselâ birisi müteaddid lisâna vâkıf olur; kendisinde o meziyet olmayan bir hasûd, çekemediğinden bir iftirâ ve tezvîr ile aleyhinde bulunmağa başlar. Ve uhrevî fezâile gelince, menâkıb-ı evliyâda bunların nazîri çokdur. Meselâ nefs-i mutmainne makāmını, riyâzât ve mücâhedât-ı kesîresiyle elde etmiş ve avâm-ı evliyâ mertebesini ihrâz eylemiş

olan bir velî, kendisinin fevkındeki havâss ve ehassu'l-havâs zümresinden bulunan evliyâullâhın ma'rifetlerini, kendi mertebelerinin zevkıne uymadığı için inkâr ederler, kendilerini büyük görürler. Bunların arasında Hz. Şeyh-i Ekber'i ve Hz. Mevlânâ'yı ve cenâb-ı Şâh Nakşibend'in maârifini inkâr edenler vardır. İsimlerinin burada ta'dâdını münâsib göremem; belki bu inkârlarından vazgeçmiş olabilirler. Ya'ni, cenâb-ı Pîr efendimiz bu iki sınıf münkirlere hitâben buyururlar ki: "Ey münkirler âgâh olunuz, ehl-i kemâlin inkârından vazgeçiniz de, kendiniz onların kemâlâtı gibi bir kemâl ve hüner ele getiriniz; onların kemâllerini görüp kıskanarak gama ve kedere düşmeyiniz!"

از خدا می‌خواه دفع این حسد　　تا خدایت وارهاند از جسد

2670. [2681] *Bu hasedin def'ini Hudâ'dan iste, tâ ki Hudâ seni cesedden kurtarsın!*

مر ترا مشغولیئ بخشد درون　　که نپردازی از آن سوی برون

2671. *Muhakkak sana bir bâtın meşgūliyeti bağlasın ki ondan zâhir tarafına teveccüh etmiyesin.*

"Ne-pürdâzî", "pürdâhten" masdarındandır ve bu masdarın sekiz ma'nâsı vardır: 1. Hâlî kılmak, 2. Teveccüh etmek, 3. Mukayyed olmak, 4. Saz çalmak ve tegannî etmek, 5. Kaldırmak, ref' etmek, 6. Fâriğ olmak, 7. Nihâyete erişmek, 8. Tutmak ve kapmak. Burada teveccüh etmek ma'nâsınadır.

Ma'lûmdur ki hased sıfatı nefsin zevâhire teveccühünden münbaisdir; zîrâ nefis ahvâl-i bâtıneden bî-haberdir. Binâenaleyh Hak Teâlâ bir kimseyi ahvâl-i bâtıne ile meşgūl ederse, nefis o meşgūliyet içinde zevâhire teveccühten vâreste kalır.

جرعهٔ می را خدا زآن می‌دهد　　که بدو مست از دو عالم می‌رهد

2672. *Mey cür'asını Hudâ ondan dolayı verir ki, onunla mest olan iki âlemden kurtulsun.*

"Hak Teâlâ hazretleri bu âlem-i sûretde, üzüm ve hurma vesâir şeylerden çıkan içkiyi ondan dolayı halk buyurmuşdur ki, o içki ile sarhoş olan kimse, dünyâ ve âhiret gamından kurtulsun." Bu beyt-i şerîf, yukarıki beytin bir misâlidir. Ya'ni bir şeyde meşgūl olmak, onun gayrından gafleti îcâb eder. Nitekim Hak Teâlâ meye o hâssiyyeti vermişdir ki onu içen kimse mest-i lâ-ya'kıl olup dünyâyı ve âhireti düşünemiyecek bir hâle gelir. Çünki o hâl içinde sarhoşluk meşgūliyeti gālibdir.

خاصیت بنهاده در کف حشیش   کو زمانی می‌رهاند از خودیش

2673. *Haşîşin köpüğüne hâssıyet koymuştur ki, o bir zaman onu kendiliğinden kurtarır.*

"Keff-i haşîş"den murâd "nebât köpüğü" demekdir ki, afyon ve esrâr denilen uyuşturucu madde, haşhaş ismindeki nebâtın tasallub eden köpükleridir. Ya'ni "Hak Teâlâ haşhaşa bir hâssa vermişdir ki, onun yarılan sâkından ve şâhından sızan köpükler, tasallub ettiği vakit, afyon ve esrâr hâsıl olur; ve bunları yutan ve dumanını çeken kimse, bir zaman kendinin kendiliğinden geçer." Bu beyit dahi, yukarıki beytin ma'nâsını müeyyed olan misâldir.

خواب را یزدان بدان سان می‌کند   کز دو عالم فکر را بر می‌کند

2674. *Hâlık uykuyu o üslûb ile eder ki, fikri iki âlemden koparır.*

"Be-dân-sân", "bâ", "ân", "sân" edevâtından mürekkebdir. "Bâ", edât-ı musâhabet "ile", "ân" ism-i işâret, "o" ve "sân" edât-ı teşbîh olup, "üslûb, tarz ve gibi" ma'nâlarınadır. Ya'ni "Hâlık Teâlâ hazretleri beşer için uykuyu öyle bir tarz ile yapmışdır ki, ağır uykuya dalan kimsenin fikri iki âlemden, ya'ni dünyâ ve âhiretden fâriğ olur." Bu beyt-i şerîf dahi, yukarıdaki beytin ma'nâsını te'yîd eden bir misâldir.

کرد مجنون را ز عشق پوستی   کو نبشناسد عدو از دوستی

2675. *Mecnûn'a bir postun aşkından iş işledi ki, o düşmanı bir dostdan tanımaz.*

"Kerd", burada "iş işlemek" ma'nâsınadır. "Post"dan murâd, Mecnûn'un mâşûkası olan Leylâ'dır. Ya'ni "Fâil-i hakîkî olan Hak Teâlâ hazretleri, Mecnûn'a Leylâ'nın aşkından bir iş işledi ki, Mecnûn o fiil-i Hak içinde müstağrak olup, kendinden geçti ve muhîtindeki eşyâyı temyîz edemez bir hâle geldi ve dost ile düşmanı tefrîk edemedi." Bu beyt-i şerîf dahi bir şeyde vâki' olan istiğrâk-ı küllînin, dîğer şeyleri idrâkden men' ettiğinin misâlidir.

هست میهای شقاوت نفس را   که ز ره بیرون برد آن نحس را

2676. *Nefis için şekāvet meyleri vardır ki, o uğursuzu yoldan dışarı götürür.*

"Nahs", şom ve uğursuz şey ma'nâsınadır. Ya'ni "İnsan nefis ile rûhdan mürekkeb bir sun'-ı ilâhîdir, nefsin şekāvet meyleri vardır ki, onlar nefsin birtakım kötü sıfatlarıdır; ve o sıfatların en baş meyleri gazab ve şehvetdir. Gazabdan sarhoş olanlar bu öfkelerine cihânı ve hattâ vücûdlarını fedâ ederler. katil-

ler ve intihârlar bunun vâzıh delilleridir. Bu meylerin mâdûnunda, kibir ve ucüb ve hased ve kîn gibi daha birçok şekāvet içkileri vardır ki menhûs olan ehl-i nefsi doğru yoldan çıkarır." Ba'zı nüshalarda "nahs" yerine "necs" vâki'dir.

هست میهای سعادت عقل را   که یابد منزل بی‌نقل را

2677. *Akıl için saâdet meyleri vardır ki, nakilsiz olan menzili bulur.*

Kezâ akıl için de saâdet meyleri vardır; zîrâ akıl rûhun sıfatıdır ve vücûd-i insânî memleketinde halîfe olan rûhun vezîri addedilmişdir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Et-Tedbîrâtü İlâhiyye* nâmındaki kitâblarında rûhun ve aklın sıfatlarını açık temsîlât ile beyân buyurmuşlardır." İmdi nefsin kötü sıfatları olduğu gibi, aklın dahi iyi sıfatları vardır; onların her birerleri saâdet meyleridir; bunların içinde en baş mey rızâ ve iffetdir. Ef'âl-i Hak'dan râzı olup ef'âl-i halka ibretle nazar edenler ve şehevât-ı nefsâniyyelerini, iffet perdeleriyle örtenler râhat içinde olup, nakil külfetine hâcet olmayan bir menzili ve dârü'l-emânı bulurlar."

خیمهٔ گردون ز سر مستئ خویش   بر کَنَد ز آن سو بگیرد راه پیش

2678. *Feleğin çadırı kendinin mestliğinden dolayı o taraftan koparır ve ön yolu tutar.*

"Hayme-i gerdûn", "feleğin çadırı"ndan murâd, zikr-i mesken ve irâde-i sâkin olmak üzere mecâzen, bu çadırın altındaki sekene-i arz ve kitle-i beşerdir. Ya'ni "Bu kütle-i beşeri teşkîl eden efrâddan her birinin kendine mahsûs bir sarhoşluğu vardır. O ayıklık tarafından kendisini koparır, önündeki sarhoşluk yolunu tutar. Önündeki sarhoşluk yolu da, her ferdin kendi murâdının ve arzûsunun yoludur; zîrâ her biri kendi arzûsunun sarhoşudur. Ne kadar insan varsa, o kadar da onları sarhoş eden mütenevvi' mey vardır."

هین به هر مستی دلا غره مشو   هست عیسی مست حق خر مست جَو

2679. *Ey gönül sakın her bir sarhoşa aldanma, Îsâ Hakk'ın, eşek arpanın sarhoşudur.*

Bu mütenevvi' şarabların bir kısmı tahûr, bir kısmı mülevvesdir. Şarâb-ı tahûrdan sarhoş olanlar Îsâ-meşreb olan ehl-i saâdetdir; ve şarâb-ı mülevvesden sarhoş olanlar dahi, hayvan sîretinde olan ehl-i şekāvetdir. Binâenaleyh bu kubbe-i felek altında bulunan her bir sarhoşa aldanma, arpa sarhoşlarını değil, Hak sarhoşlarını bul!

این چنین می را بجو زین خمها مستی اش نبود ز کوته دمها

2680. *Böyle meyi bu küplerden iste ki, onun mestliği kısa kuyruklardan olmaz.*
[2692]

"Böyle meyi, ya'ni şarâb-ı tahûru bu küplerden, ya'ni fânî fillâh ve bâkî billâh olan insân-ı kâmilin küplerinden iste; zîrâ o kâmilin sarhoşluğu kısa kuyruklulardan, ya'ni henüz sıfât-ı nefsâniyyesinden kurtulmadığı halde, irşâd-ı halka kıyâm eden nâkıslardan olmaz. Belki doğrudan doğruya ma'şûk-ı hakîkîden aldığı şarâb-ı tahûrdandır." Nitekim Hz. Mevlânâ efendimiz buyururlar:

ساقی جان خوبرو باده دهد سبو سبو تا سر و پا ند گم کند زاهد مرتضای من

از کف خویش جسته ام در تك خم نشسته ام تا همگی خدا بود حاکم و کدخدای من

"Güzel yüzlü olan canın sâkîsi, benim makbûl olan zâhidim elini ve ayağını gâib etsin diye, testi testi bâde verir; kendi varlığımdan sıçramışım, şarâb-ı aşk-ı ilâhî küpünün dibinde oturmuşum, hattâ benim hâkimim ve kedhudâm ve mutasarrıfım hep Hudâ olur."

ز انکه هر معشوق چون خنبی است پر آن یکی درد و دگر صافی چو دُر

2681. *Zîrâ ki her ma'şûk dolu bir küp gibidir; o birisi tortu ve dîğeri inci gibi sâfîdir.*

Ey sâlik, mürşid ittihâz edip gönül verdiğin her bir ma'şûk kendi arzûsunun ve murâdının şarâbından dolu bir küp gibidir. Fakat bu mürşidler iki nevîdir. "O birinin içindeki şarâb"[dan] murâd, tortudur, ya'ni henüz onun bâtınında nefsinin ve varlığının zevki vardır. Fakat dîğer bir mürşid daha vardır ki, onun bâtını inci gibi sâftır. Kendi nefsinin ve varlığının zevkinden aslâ eser yokdur.

می شناسا هین بچش با احتیاط تا میی یابی منزه ز اختلاط

2682. *Ey mey tanıyan, âgâh ol, ihtiyât ile tat, tâ ki ihtilâtdan münezzeh bir mey bulasın!*

Ey varlık ve yokluk şarâbını tanıyan sâlik, her bir küpün şarâbını ihtiyât ile tat, gaflet etme; zîrâ çok yoklukların altında varlıklar vardır. eğer böyle ihtiyât ile hareket edersen, câiz ki, sıfât-ı hakkâniyye şarâbıyla dolu ve sıfât-ı nefsâniyye şarâbıyla memzûc ve muhtelit olmayan bir küp bulup, mey-i sâfî içesin.

Ma'lûm olsun ki: "Tecellî, zât ve sıfât-ı ulûhiyyetin zuhûrundan ibâretdir. Ve rûh için dahi tecellî olur; ve birçok sâlikler bu makâmda mağrûr olmuşlar

ve tecellî-i Hakk'ı bulduklarını zannetmişlerdir. Eğer şeyh-i kâmil, sâhib-i tasarruf olmazsa, bu vartadan halâs müşkil olur. Vaktâki gönül aynası beşeriyyet sıfatlarından ve tabîat paslarından sâfî olur, kalbe ba'zı sıfât-ı rûhânî tecellî eder ve ba'zan dahi Hakk'ın halîfesi olan rûhun zâtı tecellî eder ve kendi hilâfeti sebebiyle "Ene'l-Hak" da'vâsını eder. Tecellî-i rûhânî ile tecellî-i rabbânî arasındaki fark odur ki, tecellî-i rûhânînin hudûs nişânı vardır, onun kuvve-i ifnâiyyesi yokdur; vâkıâ zuhûr vaktinde sıfât-ı beşeriyyeyi izâle eder; fakat fânî kılamaz. Tecellî hicâb altına gittiği vakit, derhâl sıfat-ı beşeriyyet zâhir olur. Velâkin sâlik, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin tecellîsinde bu âfetlerden emîn olur. Dîğer bir fark dahi budur ki, tecellî-i rûhânîden, sükûnet-i kalb zâhir olur. Halbuki sâlik şek ve şübheden halâs olamaz. Bu tecellî ma'rifet-i tâm zevkini vermez. Ve tecellî-i rabbânî bunun hilâfınadır. Ve bir fark dahi budur ki, tecelli-i rûhânîden gurûr ve husûl-i kemâl zannı hâsıl olur ve ucüb ve varlık ziyâde olur ve talebde noksan olur; ve havf ve niyâz azalır. Ve tecellî-i rabbânîden bunların hepsi kalkar ve varlık yokluğa mübeddel olur ve taleb ziyâdeleşir; ve susuzluk ve havf ve niyâz artar." Mu'teriza içindeki fıkralar *Cevâhir-i Gaybî*'den mütercemdir. İmdi birçok sâlikler tecelli-i rabbânîyi, tecellî-i rûhânîden tefrîk edemediklerinden, kendilerine vâki' olan tecelliyât-ı rûhâniyyeyi, tecellî-i rabbânî zannedip, irşâd da'vâsına kıyâm etmişlerdir. Ve fakîrin anladığına göre cenâb-ı Pîr efendimiz "muhtelıt şarâb küpü" ile , bu gibi sâliklere işâret buyurmaktadırlar. Nitekim âtîdeki beyt-i şerîf dahi bu ma'nâyı te'yîd buyurur.

هر دو مستی می‌دهندت لیك این   مستی ات آرد کشان تا رب دین

2683. *Her ikisi sana sarhoşluk verir; fakat bu sana Rabb-i dîne kadar çekici sarhoşluk getirir.*

Ya'ni ey sâlik, sana hem tecellî-i rûhânîye ve hem de tecellî-i rabbânîye nâil olan iki tâifeden her biri, kalbine teveccüh ettikleri vakit, sarhoşluk verir; fakat evvelkinin içirdiği şarâb karışıkdır, ikincinin içirdiği şarâb ise sâf olup, sana Rabb-i dîn olan Hak Teâlâ hazretlerinin zâtına çekici olan bir sarhoşluk getirir.

تا رهی از فکر و وسواس و حیل   بی‌عقال این عقل در رقص الجمل

2684. *Âkıbet fikirden ve vesvâsdan ve hîlelerden kurtulursun. Bu akıl, bağsız deve raksındadır.*

"İkāl", hayvanların dizlerini birbirine bağladıkları bağdır. Bundan murâd, sıfât-ı nefsâniyyedir. Ya'ni "Sen, tecellî-i rabbânî küpü olan kâmilden şarâb

içtiğin vakit varlığından ve senin varlığının îcâbı olan fikir ve vesveseden ve hîlelerden kurtulursun. Binâenaleyh senin aklın bu gibi nefsânî bağlardan ârî olarak deve raksında olur." *Kāmûs*'a nazaran "raks" maddesi, "zıplayıp oynamak" ma'nâsınadır; ve "raks" fiili, "rakkās" ile "deve"ye mahsûstur. Bu sıçrama ve oynama başka hayvanlarda olursa "kafz ve nakz" ıtlâk olunur. "Raksu'l-baîr" ve "raksu'l-ibil" derler. Ve "cemel" deve ma'nâsına olup, beyt-i şerîfde akıl, deveye teşbîh buyurulmuştur. "Akıl bağsız kaldığı için mesrûr olarak deve raksı içinde olur", demekdir.

انبیا چون جنس روحند و ملك   مر ملك را جذب كردند از فلك

2685. *Çünki enbiyâ, rûh ve melek cinsidirler, muhakkak meleği felekden cezb ettiler.*

Ya'ni enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtı rûh ve melek cinsi olduklarından, meleği muhakkak bir sûrete felek cânibinden ya'ni âlem-i ulvîden çektiler.

باد جنس آتشست و یار او   كه بود آهنگ هر دو بر علو

2686. *Hava, ateşin cinsi ve onun arkadaşıdır, zîrâ ki her ikisinin âhengi alev üzerinedir.*

Havâ-yı nesîmî ile ateş arasında sûret i'tibâriyle adem-i müşâbehet mevcûd ise de, bi'l-kimyâ birbirinin cinsi ve arkadaşıdır. Zîrâ havâ-yı nesîmî uzuvlarından birisi, müvellidü'l-humûzadır; ve ateş dahi bu unsurun ihtirâkından başka bir şey değildir. Zîrâ müvellidü'l-humûza olmasa, ateş husûle gelmez. İmdi bunların ikisi maddeten bir cins ve arkadaş oldukları [gibi] hâlen ve vasfen dahi mütecânisdirler; çünki gerek hava ve gerek ateş, ya'ni harâret bir âhenkte olup, her ikisi de yukarıya suûd ederler. Bu ve âtîdeki beyt-i şerîfler, yukarıki beyt için bir misâldir.

چون ببندی تو سر كوزی تهی   در میان حوض یا جویی نهی

2687. *Vaktâki sen bir boş testinin ağzını bağlarsın, bir havuzun yâhud bir ırmağın içine koyarsın.*

تا قیامت آن فرو ناید به پست   كه خالیست و در وی باد هست

2688. *Kıyâmete kadar o aşağıya gelmez, zîrâ ki içi boşdur ve onun içinde hava vardır.*

میل بادش چون سوی بالا بود ظرف خود را هم سوی بالا کشد

2689. *Mâdemki havanın meyli yukarı tarafa olur, kendi zarfını dahi yukarı tarafa çeker.*

Ya'ni enbiyâ bu âleme, sûret-i kesîfe-i beşeriyyede geldiler; fakat onların ma'nâları rûh ve melek cinsindendir. Latîf olan meleği ve rûhu, latîf olan âlem-i ulvî cezb eder ve onların sûret-i kesîfe-i beşeriyyeleri de, onların latîf olan bâtınlarına tebean âlem-i ulvîye müncezib olur. Nitekim bir testinin ağzını su geçmiyecek sûretde sıkı sıkı bağlayıp suya atsan, o testi suyun dibine batmaz; zîrâ içi kesâfetden boşdur ve onun içinde latîf olan hava vardır. Ve havâ-yı nesîmînin meyli ise, yukarı tarafadır. Kendi zarfı olan testiyi dahi suyun üstünde tutar ve batırmaz.

باز آن جانها که جنس انبیاست سوی ایشان کش کشان چون سایهاست

2690. [2702] *Yine o canlar ki enbiyâ cinsidir, onların tarafı sâyeler gibi çekicidir.*

Enbiyâ melek ve rûh cinsi olup, onları âlem-i ulvîden çektikleri gibi, enbiyâ cinsi olan mü'minlerin canlarını dahi, bu enbiyânın tarafı gölgeler gibi çekicidir.

ز انکه عقلش غالبست و بی‌زشك عقل جنس آمد به خلقت با ملك

2691. *Zîrâ ki onun aklı gālibdir ve şeksiz akıl hilkatde melek ile cins geldi.*

Zîrâ ki, enbiyâ cinsi olan canın aklı gālibdir, nefsi gālib değildir; ve akıl ise şübhesiz hilkatde, kemâl-i letâfetinden dolayı, melek ile bir cins olarak zâhir oldu.

و آن هوای نفس غالب بر عدو نفس جنس اسفل آمد شد بدو

2692. *Ve o hevâ-yı nefs ise, düşman üzerine gālibdir; nefis esfel-i cins geldi, ona gitti.*

Hevâ-yı nefs ise Allâh'ın düşmanı üzerine gālib olup, onu yed-i tasarrufuna almıştır. Zîrâ hevâ-yı nefsine mağlûb olup enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâya muhâlefet edenler, Allâh'ın ve Allâh'a mutî' olanların düşmanıdırlar. Nitekim sûre-i Mümtehine'de buyurulur: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ (Mümtehine, 60/1) Ya'ni "Ey mü'minler benim düşmanımı ve sizin düşmanınızı dost ittihâz etmeyin!" Nefis âlem-i süflî cinsinden olarak zâhir oldu ve yine kendi cinsi olan o âlem-i süflîye gitti. İkinci

mısrâ'daki "şud" yerine "şüh" vâki' olmuşdur. Ve "şüh" Türkçe'de "tüh!" ma'nâsınadır. Şu sûretde ikinci mısrâ'ın ma'nâsı "Nefis, esfel cins geldi, tüh ona!" demek olur.

بود قبطى جنس فرعون ذميم　　　بود سبطى جنس موساى كليم

2693. *Kıbtî zemîm olan Fir'avn'ın cinsi idi; Sıbtî kelîm olan Mûsâ'nın cinsi idi.*

Mısır ahâlîsinden Kıbtî denilen halk, mezmûm olan Fir'avn'ın cinsi idi, binâenaleyh Fir'avn'a tâbi' oldular. Sıbtî, ya'ni Benî-İsrâîl tâifesi ise, Mûsâ (a.s.)ın cinsi idi, binâenaleyh o nebiyy-i zîşâna tâbi' oldular.

بود هامان جنستر فرعون را　　　بر گزيدش برد تا صدر سرا

2694. *Hâmân, Fir'avn'ın daha ziyâde cinsi idi, onu seçti, sarayının sadrına kadar götürdü.*

Hâmân ismindeki şahıs, Fir'avn'ın daha ziyâde cinsi olduğundan, birçok eşhâs arasından Fir'avn onu seçip, kendisine vezîr yaptı ve onu sarayında üst başa geçirdi.

لاجرم از صدر تا قعرش كشيد　　　كه ز جنس دوزخند آن دو پليد

2695. *Şübhesiz onu sadırdan ka'ra kadar çekti; zîrâ o iki murdâr, cehennem cinsindendir.*

"Sadır"dan murâd, makām-ı saltanat; "ka'r"dan murâd, indirâs-ı saltanat ve helâk-i cisimdir. "Cehennem cinsi"nden murâd, âlem-i kesâfet ve tabîatdır. Ya'ni, "Şübhesiz nefsânî ve cismânî olan Hâmân, Fir'avn'ın sûretini sadr-ı saltanatdan, ka'r-ı deryâya ve helâke çekti. Zîrâ sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves ve murdar olan Hâmân ve Fir'avn, cehennem, ya'ni âlem-i kesâfet ve tabîat cinsindendir."

Ma'lûm olsun ki, Fir'avn'ın, garkı idrâk ettiği vakit, îmân ettiğine Kur'ân-ı Kerîm şâhiddir. Bu îmânın makbûl olup olmadığına dâir olan akvâl, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de îzâh olunmuşdur. Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfe, Fir'avn'ın îmândan evvelki hâlini musavvirdir. Zîrâ her kâfirin îmândan evvelki hâli budur. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) efendimiz, îmândan evvel Resûl-i Ekrem hazretlerinin vücûd-ı saâdetlerine sû-i kasd niyeti ile hareket etmiş idi; ve şübhe yok ki, o hâl içinde iken onun ahvâl ve tab'ı cehennem cinsinden idi; îmân ettikden sonra, en evvel ızhâr-ı İslâm için kılıcı çeken de o hazret oldu;

ve bu hareket ve tabîat ise, cennet cinsinden idi. Binâenaleyh bu beyt-i şerîf *Fusûsu'l-Hikem*'in îmân-ı Fir'avn'ın makbûliyeti hakkındaki hükme muhâlif değildir; iyi teemmül etmek lâzımdır.

هر دو سوزنده چو دوزخ ضد نور　　هر دو چون دوزخ ز نور دل نفور

2696. *Her ikisi cehennem gibi yakıcı, nûrun zıddıdır; her ikisi cehennem gibi gönül nûrundan nefret edicidir.*

Fir'avn ile Hâmân, zulüm ve kahırlarıyla halkı cehennem gibi yakıcıdırlar; ve nûr olan adl ve lutfun zıddıdır ve her ikisi, gönül nûru olan ilim ve îmândan nefret edicidir.

ز انکه دوزخ گوید ای مؤمن تو زود　　بر گذر که نورت آتش را ربود

2697. *Zîrâ ki cehennem der: "Ey mü'min sen çabuk geç, zîrâ senin nûrun ateşi kaptı!"*

در بيان حديث رسول الله صلى الله عليه و سلم جز يا مؤمن فان نورك اطفأ نارى

Resûlullâh (s.a.v.)in: "Geç ey mü'min, zîrâ senin nûrun,
benim ateşimi söndürdü!" hadîs-i şerîfini beyândır.

Bu sürh Ankaravî nüshasında yokdur, Hind nüshalarında vardır; fihristde kolaylık olduğu için fakîr derc ettim.

Hadîs-i şerîfin ibâresi şudur: تقول جهنم يوم القيامة جز يا مؤمن فان نورك اطفأ نارى Ya'ni "Kıyâmet gününde cehennem der ki: "Ey mü'min geç, zîrâ senin nûrun, benim nârımı söndürdü!" Bu hadîs-i şerîfden anlaşılır ki, mü'min cehennemden nasıl kaçarsa, cehennem de mü'minden öyle kaçar da der ki:

بگذر ای مؤمن که نورت می کُشَد　　آتشم را چون که دامن می کَشَد

2698. *"Ey mü'min geç, zîrâ senin nûrun etek çektiği vakit, ateşimi öldürür!"*

Birinci mısrâ'daki "küşed", "öldürmek" ma'nâsına olan "küşten" masdarındandır, "söndürmek" ma'nâsında müsta'meldir. "Dâmen keşîden", "etek

çekmek" demekdir; burada "salına salına nâz ile yürümek" ma'nâsınadır. Nitekim bir şâir şiirinde bu ma'nâyı kullanmışdır. Beyit:

شد آن جان جهان دامن کشان چون از چمن بیرون

روان شد جان مرغان چمن کوئی زتن بیرون

"O cihânın canı vaktâki nâz ile hırâman olarak çemenden dışarıya çıkar, sanırsın ki, çemen kuşlarının canı tenden dışarıya çıktı." (Bahâr-ı Acem).

Beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı şudur: "Cehennem der ki: "Ey mü'min geç, zîrâ senin nûrun üzerimden nazlı nazlı geçtiği vakit, ateşimi söndürür!"

می‌رمد آن دوزخی از نور هم | ز انکه طبع دوزخستش ای صنم

2699. *O cehennemlik dahi nûrdan ürker; zîrâ ki ey sanem, onun cehennem tab'ı vardır.*

O cehennemlik olan kimse dahi, cehennemin nûrdan kaçtığı gibi, nûr-ı îmân ve irfândan ürker; zîrâ ey mahbûbum olan muhâtabım, o cehennemlik kimsede dahi cehennemin tabîatı vardır; çünki birbirinin cinsi olan iki şeyden birisi her neden ürker ve hazzetmezse, dîğeri de o şeyden ürker ve hazzetmez.

دوزخ از مؤمن گریزد آن چنان | که گریزد مؤمن از دوزخ به جان

2700. [2712] *Mü'minin canla cehennemden kaçtığı gibi, cehennem de mü'minden kaçar.*

ز انکه جنس نار نبود نور او | ضد نار آمد حقیقت نور جو

2701. *Zîrâ ki, onun nûru, ateş cinsi olmaz; hakîkatde nûr isteyici nârın zıddı geldi.*

Nûr ile nârın farkı budur ki, nûr mazhar-ı ism-i Latîf olduğundan yakmaz ve kendi zâhir olduğu gibi, eşyâyı da muzhirdir. Nâr ise mazhar-ı ism-i Kahhâr olduğundan yakar. Bununla berâber nâr dahi kendi zâhir ve eşyâyı muzhirdir. Zuhûr ve ızhârda nûr ile nârın ittihâdı, bu âlem-i tabîatda lutuf ile kahrın mümtezic ve karışık olması hikmetine müsteniddir. Nitekim ateşden, mumdan, lambadan ve elektrikden ve hava gazından nûr ve aydınlık zâhir olmakla berâber, yakar. İmdi gerek nûrun ve gerek nârın sûretleri olduğu gibi, ma'nâları da vardır. Nûr ma'nâsı cihetinden "vücûd"a ve "ilm"e ve "îmân"a ve "îkān"a ıtlâk olunur. Zîrâ kalb bunlardan sürûr ve râhat duyar. Nâr dahi, ma'nâsı cihetinden "adem"e ve "cehl"e ve "küfr"e ve "şekk" ve "zunûn"a ıtlâk olunur. Zîrâ kalb bunlardan elem ve ıztırâb duyar. Binâena-

leyh evvelkilerin tâlibi, ikincileri istemez; zîrâ birbirinin zıddıdır ve iki zıd bir yerde müctemi' olmaz.

در حدیث آمد که مؤمن در دعا　　چون امان خواهد ز دوزخ از خدا

2702. *Hadîsde geldi ki, mü'min duâda Hudâ'dan cehennemden necât istediği vakit;*

دوزخ از وی هم امان خواهد به جان　　که خدایا دور دارم از فلان

2703. *Cehennem dahi ondan can ile halâs ister der ki: "Ey Hudâ beni falandan uzaklaştır!"*

Bu iki beyt-i şerîfde şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: اذا قال المؤمن اللهم اجرنى من النار تقول النار اللهم اجرنى منه Ya'ni, "Mü'min: "Ey benim Allâh'ım, beni nârdan halâs et!" dediği vakit, nâr dahi: "Ey benim Allâh'ım, beni ondan halâs et!" der." Zîrâ her şey kendi cinsi olmayan şeyden kālen ve hâlen ve fiilen nefretini ızhâr eder.

جاذبه جنسیتست اکنون ببین　　نکه تو جنس کیستی از کفر و دین

2704. *Câzibe cinsiyetdir, şimdi gör ki, sen küfür ve dînden kimin cinsisin?*

Yukarıdan beri verilen îzâhâtdan anlaşıldığı vech ile, "Câzibenin ve bir şeyi bir şeyin kendi tarafına çekmesinin sebebi cinsiyetdir. İmdi ey insan, sen kendini tedkîk et, kalbinin muhabbeti küfür ve dînden hangisine mütemâyildir?" Ve seni kavlen ve hâlen ve fiilen kendi tarafına çeken küfür müdür, yoksa dîn ve îmân mıdır? Eğer muhabbet-i kalbiyyen kâfirler tarafına ise, onların cinsindensin ve eğer mü'minler tarafına ise, kezâ onların cinsindensin.

گر به هامان مایلی هامانئ　　ور به موسی مایلی سبحانئ

2705. *Eğer Hâmân'a mâil isen, Hâmân'a mensûbsun ve eğer Mûsâ'ya mâil isen Sübhân'a mensûbsun.*

Eğer Hâmân meşrebinde olan ehl-i nefse mâil isen veyâhud kendi vücûdunun memleketinde Hâmân olan nefsine muhib isen, bil ki, Hâmân cinsindensin; ve eğer Mûsâ (a.s.) meşrebinde olan insân-ı kâmile veyâhud memleket-i vücûdunda halîfe-i Hak olan rûha mâil ve muhib isen, bil ki, insân-ı kâmil ve rûh gibi Sübhân'a mensûbsun.

ور به هر دو مایلی انگیخته　　نفس و عقلی هر دوآن آمیخته

2706. *Ve eğer her ikisine mâillik peydâ ettin ise, nefis ve akılsın; o her ikisi karışıkdır.*

"Engîhten", yerinden kımıldatmak, karıştırmak, yüksek yapmak, yukarı çekmek, uzak etmek, peydâ etmek ve düzmek ve inşâ etmek ma'nâlarınadır; burada "peydâ etmek" demekdir. "Mâilî" deki "yâ", masdariyet; "aklî"deki "yâ" hitâb içindir. Ya'ni, "Ey kimse, eğer sen hem Hâmân'a ve hem de Mûsâ'ya mâillik peydâ ve ızhâr etmiş isen, hem nefissin ve hem de akılsın, sende nefis ile aklın ahkâmı karışmışdır."

هر دو در جنگند هان و هان بکوش   تا شود بر نفس غالب عقل و هوش

2707. *Her ikisi cenkdedirler; aman aman, çalış tâ ki akıl ve hûş nefis üzerine gālib olsun.*

Nefis ile aklın ahkâmı birbirine karıştığı vakit, her ikisi de nizâ'da ve cenkdedirler. Ey sâlik, eğer bu hâl içinde isen, çalış ve mücâhede et, tâ ki akıl ve zekân, nefsin üzerine gālib olsun!

در جهان جنگ شادی این بسست   که ببینی بر عدو هر دم شکست

2708. *Cenk cihânı içinde meserret, bu kâfîdir ki, düşman üzerinde her dem hezîmet göresin.*

Cenk ve harb âlemi içinde insanın sevinmesi için, her an düşmanın hezîmete dûçâr olduğunu görmek kâfîdir. Binâenaleyh sâlik esnâ-yı sülûkünde, aklının te'sîriyle, nefsinin sıfâtı münkesir ve münhezim olduğunu gördükçe, terakkîsine vâkıf olup sevinir.

مشورت کردن فرعون با هامان در ایمان آوردن به موسی علیه السلام

Mûsâ (a.s.)a îmân getirmek husûsunda Fir'avn'ın Hâmân ile meşveret etmesi

آن ستیزه رو به سختی عاقبت   گفت با هامان برای مشورت

2709. *O inâd yüzlü, âkıbet şiddet ile meşveret için Hâmân'a söyledi.*

O inâdçı ve kavgacı Fir'avn, bî-tarafâne ve hüsn-i niyyet ile değil, öfke ve şiddet ile meşveret etmek üzere mâcerâyı, vezîri olan Hâmân'a söyledi.

وعده های آن کلیم الله را گفت و محرم ساخت آن گمراه را

2710. *O Kelîmullâh'ın va'delerini söyledi ve azgını mahrem yaptı.*
[2722]

Ya'ni, Mûsâ (a.s.)ın yukarıda îzâh olunan dört va'dini de Hâmân'a söyledi ve o azgın kâfiri, kendisine mahrem ittihâz etti.

گفت با هامان چو تنهایش بدید جست هامان و گریبانش درید

2711. *Hâmân'a söyledi, vaktâki onu yalnız gördü; Hâmân sıçradı ve o yakasını yırttı.*

Fir'avn bu sözleri vezîri olan Hâmân'ı yalnız olarak gördüğü vakit söyledi ve müzâkereleri mahremâne ve hafiyyen vâki' oldu. Hâmân bu sözlerini işitince, yerinden fırladı ve kederinden esvâbının yakasını yırttı.

بانگها زد گریه‌ها کرد آن لعین کوفت دستار و کله را بر زمین

2712. *O laîn na'ralar vurdu, bükâlar etti, sarığını ve külâhını yere vurdu.*

که چگونه گفت اندر روی شاه این چنین گستاخ آن حرف تباه

2713. *Dedi ki: "Böyle edebsiz o boş sözü şâhın yüzüne nasıl söyledi?"*

جمله عالم را مسخر کرده تو کار را با بخت چون زر کرده تو

2714. *"Sen cümle âlemi musahhar etmişsin, işi sen baht ile altın gibi etmişsin!"*

"Ey hükümdâr, sen etrâfındaki milletleri rey ve tedbîrin ile müsahhar etmişsin; hepsi sana itâat ediyorlar; sen hükûmetinin işini sevk-ı tâli' ile altın gibi sâf ve parlak ve fesâddan ârî etmişsin!"

از مشارق و ز مغارب بی‌لجاج سوی تو آرند سلطانان خراج

2715. *"Sultanlar maşrıklardan ve mağriblerden senin tarafına husûmetsiz haraç getirirler."*

"Etrâfında şarkan ve garben vâki' olan milletlerin hükümdarları sana itâat edip, husûmetsiz ve inadsız senin tarafına haraçlarını, vergilerini getiriyorlar."

پادشاهان لب همی‌مالند شاد بر ستانهٔ خاك تو ای کیقباد

2716. *"Ey keykubâd, pâdişâhlar senin eşiğinin toprağı üzerine şâd olarak dudak sürerler!"*

"Keykubâd", "key" ile "kubâd" dan mürekkebdir. "Key", pâdişâh-ı kahhâr demekdir ve "Kubâd", Nûşirevân'ın babasının ismidir. Sonraları şevket-i azîm sâhibi olan hükümdarlara lakab olmuşdur. Ya'ni, " Ey Fir'avn, sen o kadar şevket ve azamet sâhibi bir hükümdarsın ki, zamânının pâdişâhları senin sarayının eşiğini, içlerinde sıkıntı duyarak değil, sürûr ve haz ile öperler!"

اسب یاغی چون ببیند اسب ما   رو بگرداند گریزد بی‌عصا

2717. *"Azgın at, bizim atımızı gördüğü vakit, yüz çevirir, değneksiz kaçar."*

Ya'ni, "Düşmanların azgın atları, bizim ordumuzun atlarını gördüğü vakit, değnek ve sopa vurmağa hâcet kalmaksızın, yüz çevirip kaçar."

تا کنون معبود و مسجود جهان   بودهٔ گردی کمینهٔ بندگان

2718. *"Şimdiye kadar cihânın ma'bûdu ve mescûdu olmuş idin, bendelerin en aşağısı olursun!"*

"Eğer sana vâki' olan teklîfi ve va'dleri kabûl edip, Mûsâ'ya tâbi' olursan, şimdiye kadar cihânın ma'bûdu ve mescûdu olduğun halde, bundan sonra en alçak mertebeye sukût edip, bendelerin en aşağısı olursun!"

در هزار آتش شدن زین خوشترست   که خداوندی شود بنده پرست

2719. *"Bin ateş içinde olmak, bundan daha hoşdur ki, bir hudâvend bende-perest ola!"*

"Hudâvend", sâhib ve mâlik demekdir. Bu kelime "hud" ve "â" ve "vend" cüzlerinden mürekkebdir. "Hud", "kendi" ma'nâsına olan "hôd"un muhaffefidir. "Â", "âmeden" masdarının emr-i hâzırıdır. "Hudâ", "kendi gelici" ma'nâsında vasf-ı terkîbîdir. "Vend", edât-ı nisbet ve teşbîhdir. "Bende-perest", "bendeye tapıcı" ma'nâsında vasf-ı terkîbîdir; ve bendeye tapmak, kişi kendi kendine itâat etmekden kinâyedir. Ya'ni, "Hâmân dedi ki: "Ey Fir'avn, bir hükümdârın kendi kölelerine itâat etmesinden ise, bin ateş içinde bulunup mahv olmak daha hoşdur!"

نی بکش اول مرا ای شاه چین   تا نبیند چشم من بر شاه این

2720. [2732] *"Hayır, ey şâh-ı çîn, evvelen beni öldür, tâ ki benim gözüm bunu şâhın üzerinde görmesin!"*

"Çîn", ma'rûf bir memleketin ismi olduğu gibi, "toplamak" ma'nâsına olan "çîden" masdarının emr-i hâzırıdır. Bu sûretde "şâh-ı çîn", "şah toplayıcı" ma'nâsında vasf-ı terkîbî olur ki, bu ma'nâ yukarıdaki 2716 numaralı beytin ma'nâsını müeyyid olur. Hind nüshalarında "çîn" yerine "hîn" vâki' olmuşdur; "âgâh ol!" demekdir. Ya'ni, "Ey hüküm ve nüfûzu altına şâhları toplayıcı olan Fir'avn, hayır, sen Mûsâ'nın teklîfini kabûl etme; eğer edersen evvelâ beni öldür, tâ ki senin gibi bir şâhın üzerinde bu mezelleti benim gözüm görmesin!"

خسروا اول مرا گردن بزن تا نبیند این مذلت چشم من

2721. *"Ey hüsrev, evvelâ benim boynumu vur, tâ ki benim gözüm bu mezelleti görmesin!"*

خود نبودست و مبادا این چنین که زمین گردون شود گردون زمین

2722. *"Halbuki böyle olmamamışdır ve olmasın ki, arz felek ola, felek arz!"*

"Halbuki yerin gök ve göğün dahi yer olması gibi böyle bir hâl vâki' olmamışdır ve olmasın, ya'ni başlar ayak ve ayaklar da baş olmasın!"

بندگان ما خواجه تاش ما شوند بی‌دلان مان دل خراش ما شوند

2723. *"Bizim bendelerimiz, bizim hâce-taşımız olurlar. Bî-dillerimiz bizim gönül tırmanıcımız olurlar."*

"Hâce-taş", bir efendiye hizmet eden kimseler ki, "kapı yoldaşı" derler; "bî-dil", âşık ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Fir'avn, eğer sen Mûsâ'nın teklîfini kabûl edersen, biz kendi bendelerimiz ile hukûkda müsâvî olur ve biz onlar ile bir efendiye hizmet eden kapı yoldaşları oluruz; ve şimdi bize âşık ve muhib olanlar, ol vakit bizi incitici ve gönlümüzü tırmalayıcı olurlar."

چشم روشن دشمنان و دوست کور گشت ما را پس گلستان قعر گور

2724. *"Düşmanların gözü aydın ve dostun gözü kör olur; böyle olunca gülistân bizim için mezarın dibi oldu."*

Ya'ni, "Biz yukarıda tasavvur olunan hâle dûçâr olduğumuz vakit, düşmanların gözü aydın olur ve sevinirler ve dostların gözü de kör olur; bu hâl karşısında gülistân bizim için mahall-i safâ değil, mezârın dibi olur." Nefis ve ehl-i dünyâ olan erbâb-ı nefis, insân-ı kâmile itâat etmek arzûsunda bulunan bir kimseyi de, böyle Hâmân gibi vazgeçirmeğe sa'y eder.

تزييف سخن هامان

Hâmân'ın sözünün tezyîfi

دوست از دشمن همى‌نشناخت او　　　نرد را كورانه كژ مى‌باخت او

2725. *O dostu düşmandan tanımadı; nerdi o, kör gibi eğri oynadı.*

"Nerd", tavla oyununa derler. Ya'ni "Hâmân dostu ve düşmanı idrâk edemedi ve bu hayât-ı dünyeviyye oyununu eğri oynadı." Zîrâ bu hayât-ı dünyeviyyede ehl-i hidâyet ve ehl-i dalâlet vardır. Ehl-i hidâyete ve rûhlarına meyl edenler, oyunlarını iyi ve doğru oynarlar; ve ehl-i dalâlete ve nefislerine meyl edenler eğri oynarlar.

دشمن تو جز تو نبود اى لعين　　　بى‌گناهان را مگو دشمن به كين

2726. *Ey laîn, senin düşmanın, senin gayrin olmaz, günâhsızlara kîn ile düşman deme!*

Ey dergâh-ı izzetden kovulmuş olan, senin düşmanın senin nefsinden başkası değildir! Zîrâ sen bilcümle murâdlarını, nefsini ve mevhûm olan varlığını tatmîn için icrâya teşebbüs ediyor ve o arzûlarının husûlü için envâ'-ı mezâlimi irtikâb ediyorsun. Senin haksız arzûlarına muhâlefet eden günâhsızları düşman addedip, onlara karşı tutuyorsun.

پيش تو اين حالت بد دولتست　　　كه دَوادَوْ اول و آخر لتست

2727. *Senin indinde bu kötü hâl, devletdir ki; evveli devâdev ve âhiri letdir.*

"Devâdev" ve "dev", "devîden" masdarından emr-i hâzırdır. İki emr-i hâzır arasında rabt ve ittisâl elifi getirirler, kesret ve temâdî ma'nâsı ifâde eder. "Devâdev"i Türkçemizde "koş bire koş!" diye tercüme etmek münâsib olur. "Let", döğmek, vurmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Hâmân senin indinde nefis azgınlığı ve zulüm gibi kötü haller devletdir." Halbuki "devlet" kelimesi "dev" emr-i hâzır-ı Fârisî'si ile, "let" masdar-ı Arabî'sinden mürekkebdir. "Binâenaleyh o

senin devletinin ibtidâsı "koş bire koş"dur, âhiri de "dayak"dır". Ya'ni icrâ-yı saltanat edip, halk üzerine tahakküm edeceğim diyerek ale'd-devâm tedbîrler arkasında koşmakdır ve sonunda da ya zâhiren veyâ bâtınen darbe-i te'dîbdir.

گر از این دولت نتازی خرخزان   این بهارت را همی‌آید خزان

2728. *Eğer bu devletden sürtüne sürtüne koşmazsan, senin bu bahârına hazân gelir.*

مشرق و مغرب چو تو بس دیده اند   که سر ایشان ز تن ببریده اند

2729. *Maşrık ve mağrib, senin gibisini çok görmüşlerdir ki, onların başını tenden kesmişlerdir.*

مشرق و مغرب که نبود برقرار   چون کنند آخر کسی را پایدار

2730. [2742] *Maşrık ve mağrib ki, berkarâr olmaz, dîğer bir kimseyi nasıl pâyidâr eder?*

Maşrık ve mağrib üzerindeki hükümdarlığa mağrûr olma ve i'timâd etme; zîrâ mağrib ve maşrık fânî olduğundan, dayanılacak bir şey değildir. Kendileri fânî olan şeyler, başkalarına nasıl bekā te'min eder?

تو بدان فخر آوری کز ترس و بند   چاپلوست گشت مردم روز چند

2731. *Sen onunla fahr getirirsin ki, korkudan ve bağdan insanlar birkaç gün sana yaltaklanıcı oldu.*

Ey devlet ve dünyâya mağrûr olan kimse, korkudan ve hapisden nâşî insanların birkaç gün sana karşı yaltaklanıcı olması sebebiyle iftihâr mı ediyorsun?

هر که را مردم سجودی می‌کنند   زهر اندر جان او می آگنند

2732. *İnsanlar her kime bir sücûd ederlerse, onun canına zehir doldururlar.*

İnsanlar mevki' sâhiblerinin önünde serfürû ettikçe ve onlara karşı tabasbus ve temelluk eyledikçe, onların kibir ve azametini tahrîk edip, koltuklarını kabartırlar. Bu hâl ise onların canlarına ve bâtınlarına zehir doldurup, onları ma'nen helâk etmek demek olur.

چون که بر گردد از او آن ساجد ش   داند او که زهرو بود و مُوبَدْ ش

2733. *Vaktâki ondan onun o sâcidi rücû' eder, o kimse onun zehir ve fenâ hâle düşürücü olduğunu bilir.*

"Mûbid", if'âl bâbının ism-i fâilidir. Sülâsîsi dördüncü bâbdan "vebed"dir. Ma'nâsı, bir adamın yaşayışı sıkıntı ve şiddet üzerine olmakla bed-hâl olmak demekdir. Binâenaleyh "mûbid", fenâ hâle düşürücü demek olur. Ya'ni, "Vaktâki o ikbâl sâhibinin önünde baş eğen ve secde edici olan kimse, ondan yüz çevirip, ta'zîmini ve hürmetini kat' etse, ikbâl sâhibinin bâtını zehir içmiş gibi elem duyar; binâenaleyh o elem esnâsında o kendisine secde edenlerin ve mütemellıkların zehir olduğunu ve kendisini fenâ hâle düşürücü olduğunu bilir ve idrâk eder."

ای خنك آن را كه ذلّت نفسه   وای آن كز سركشی شد چون كه او

2734. *Ey saâdet ona ki, onun nefsi zelîl oldu; vay ona ki serkeşlikden dağ gibi oldu!*

Ne mutlu o kimseye ki nefsini zelîl tuttu ve halka karşı mütevâzi' oldu; vay o kimsenin hâline ki nefsinin serkeşliğinden ve tekebbüründen, halkın önüne dağ gibi dikildi!

این تكبر زهر قاتل دان كه هست   از می پر زهر گشت آن كیج مست

2735. *Bu tekebbür ki vardır, zehr-i kātil bil; zehir dolu olan meyden o ahmak sarhoş oldu.*

Ey insan, nefisde olan bu tekebbürü, rûhunu helâk edici bir zehir bil! İşte Hâmân ve Hâmân meşrebinde olan ahmaklar bu zehir dolu olan nefsin şarâbından sarhoş oldular.

چون می پر زهر نوشد مُدبِری   از طرب یك دم بجنباند سری

2736. *Bir müdbir zehir dolu olan meyi içtiği vakit, bir dem tarabdan bir baş sallar.*

Bir bedbaht zehir dolu olan içkiyi içtiği vakit ispirto dimâğını uyuşturur ve bir ân için keyiflenip başını sallar ve raks eder.

بعد یك دم زهر بر جانش فتد   زهر در جانش كند داد و ستد

2737. *Bir demden sonra zehir onun canına düşer; zehir onun canında alış veriş yapar.*

"Can"dan murâd, burada rûh-i hayvânîdir; ve içki ispirtosunun hayât-ı hayvâniyye üzerine olan sû-i te'sîri etıbbâ tarafından uzun uzadıya îzâh edil-

miş ve bir ayyâşın bünyesinde ayn-ı zehir olan ispirtonun nasıl bir alış veriş ettikleri gösterilmişdir. Rûh-ı insânîye olan sû-i te'sîrâtı da başkadır.

گر نداری زهریش را اعتقاد   کو چه زهر آمد نگر در قوم عاد

2738. *Eğer onun zehirliğine i'tikād etmezsen de! Bak Âd kavmine ne zehir geldi!*

Hind nüshalarında "kûçe" yerine "gez çi" vâki'dir; ve "gez", "gezîden" masdarından emr-i hâzırdır. Ya'ni, "Kibir ve ucbün zehirliğine i'tikādın yoksa, haydi bak, kibir ve ucübleri sebebiyle peygamberlerine muhâlefet eden Âd kavmine, o kibir ve ucüb ne derece zehir geldi!" Hak Teâlâ onları şedîd fırtınalar ile helâk etti.

چون که شاهی دست یابد بر شهی   بکشدش یا باز دارد در چهی

2739. *Vaktâki bir şâh, bir şâh üzerine el bulur, onu öldürür yâhud bir kuyuda tutar.*

"Dest yâften", "zafer bulmak"dan kinâyedir. Ya'ni, "İki şâh birbiriyle harb edip, birisi dîğeri üzerine zafer bulur. Gālib olan şâh, mağlûbu ya öldürür veyâhud kuyu gibi bir yerde habs eder." Bu beyt-i şerîf bir misâldir. Da'vâ-yı tasarruf eden iki pâdişâhın birbirlerine karşı muâmelesi, zikr olunduğu vech ile olur. İmdi eğer mutasarrıf-ı hakîkî olan Hakk'a karşı kibir ve tasarruf da'vâsına kıyâm olunursa, öyle bir edebsize karşı Hakk'ın muâmelesi nasıl olur, var kıyâs et! Hadîs-i kudsîde الكبرياء ردائى والعظمة ازارى ومن نازعنى فيهما ادخلته نارى Ya'ni "Sıfat-ı kibriyâ benim cübbem ve azamet gömleğimdir, kim ki benden onları soymak isterse, onu ateşime idhâl ederim" buyurulmuşdur.

ور بیابد خستهٔ افتاده را   مرهمش سازد شه و بدهد عطا

2740. [2752] *Ve eğer düşmüş hastayı bulursa, şâh ona merhem yapar ve atâ verir.*

Ya'ni, "Dünyâ şâhları kendilerine karşı başkalarının kibir ve azamet ızhârından öfkelenir; ve eğer onlara zillet ve iftikār gösterilirse, imdâdlarına koşup, ihsân ve imdâd ederler." Bunun gibi Hak Teâlâ hazretleri dahi mütekebbirleri sevmez ve onlara kahr ile muâmele buyurur, fakat kalbleri münkesir ve zelîl olan kullarına ikrâm ve lutuf buyurur. Nitekim *Risâle-i Gavsiyye*'de Hak'dan naklen şöyle buyurulur: يا غوث بشر المذنبين بالفضل والكرم وبشر المعجبين بالعدل والنقم Ya'ni "Ey Gavs, günâhkâr kullarıma fazl u keremim ile müjde ver ve mütekebbirlere de adl ü azâbım ile müjde ver!"

گر نه زهرست این تکبر پس چرا   کشت شه را بی‌گناه و بی‌خطا

2741. *Eğer bu tekebbür zehir değil ise, o halde niçin günâhsız ve hatâsız şâhı öldürdü?*

Ma'lûmdur ki, kibrin rûhu, bir kimse kendini beğenip, başkasına tâbi' olmamakdır. İki hükümdâr dahi kendi rey ve tedbîrini beğenip ve şevket ve satvetine güvenip, birbirlerine karşı harb ederler. Biri dîğerini esîr ettiği vakit, zamân-ı kadîmde ya öldürür veyâhud bir yerde habs eder idi. "İmdi eğer kibir zehir değil ise, esîr olan şâhın başı bu kibir ve azamet yüzünden niçin bu belâya giriftâr oldu?"

وین دگر را بی‌ز خدمت چون نواخت   زین دو جنبش زهر را باید شناخت

2742. *Ve bu dîğerini hizmetsiz niçin okşadı? Bu iki hareketden zehri tanımak lâzımdır.*

Ve bir hasta fakîrin hiçbir hizmeti vâki' olmadığı halde, şâh ona lutuf ve ihsân edip okşadı. İmdi şâhın bu kahır ve lutuf, hareket ve muâmelelerinden, hangi huyun zehir olduğunu tanımak lâzımdır.

راه زن هرگز گدایی را نزد   گرگ گرگ مرده را هرگز گزد

2743. *Yol vurucu aslâ bir dilenciyi vurmaz. Kurt ölmüş kurdu hiç ısırır mı?*

Âlem-i tabîatda kavînin alelekser zayıfa tecâvüzü vâki' olmaz. Nitekim yol kesen bir şakî bir fakîri soymaya ve vurmaya teşebbüs etmez; ve bir kurt, ölmüş kurdu ısırmaz.

خضر کشتی را برای آن شکست   تا تواند کشتی از فجار رست

2744. *Hızır gemiyi onun için kırdı, tâ ki gemi fâcirlerden kurtulabilsin!*

Kıssası sûre-i Kehf'de beyân olunduğu üzere Hızır (a.s.) âcizlerin mutasarrıf olduğu gemiyi, Hak'dan meyl ve udûl eden âsîlerden kurtarmak için deldi; zîrâ sağlam gemileri, zâlimler gasb etmekde idi. Bu gemiyi delik görünce zabt etmekden vazgeçip bıraktılar. Binâenaleyh kırıklık sebeb-i necât oldu.

چون شکسته می‌رهد اشکسته شو   امن در فقرست اندر فقر رو

2745. *Mâdemki kırık kurtuluyor, kırık ol! Emniyet fakr içindedir, fakra git!*

"Mâdemki kırık ve ma'yûb kurtuluyor, binâenaleyh sen de münkesirü'l-kalb ol, kendini büyük görme ve mütekebbir olma. Zâhirî ve bâtınî tecâvüzden ve azâbdan emniyet, kendini muhtâç bir halde görmektedir. Binâenaleyh kurtuluş yolu olan fakra git!" Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz الفقر فخری ya'ni "Fakr benim fahrimdir" buyurdular ve münâcâtlarında da اللهم احینی مسکینا وامتنی مسکینا واحشرنی فی زمرة المساکین ya'ni "Yâ Rabbî, beni miskîn olarak yaşat ve miskin olarak öldür ve miskînler zümresi içinde haşr eyle!" buyururlar idi.

آن کهی کو داشت در کان نقد چند   گشت پاره پاره از زخم کلند

2746. *O bir dağ ki, o menba'da birkaç nakid tuttu, kazma zahmından parça parça oldu.*

"İçinde altın ve gümüş ma'deni olan bir dağı kazma darbeleriyle yarıp, parça parça ederler." Varlık o dağı böyle parçalatır. Fakat ma'denden ârî olan dağa kimse tarafından bir tecâvüz vâki' olmaz. İnsandaki enâniyet ve kibir ve varlık dahi, böyle tecâvüz vukû'unu îcâb ettirir.

تیغ بهر اوست کو را گردنیست   سایه کافکنده ست بر وی زخم نیست

2747. *Kılıç onun içindir ki, onun bir boynu vardır; gölge ki düşmüşdür, ona zahm yokdur.*

Hak kılıcı, kendisinde kibir ve enâniyet boynu olan kimseye mahsûsdur. Kendi varlığını atıp, zıll-i esmâ-i ilâhî olan bir kimseye Hakk'ın kılıç darbeleri yokdur, bu gölgeler kılıçdan muâfdır.

مهتری نفطست و آتش ای غوی   ای برادر چون بر آذر می‌روی

2748. *Ey azgın, büyüklük neft ve ateşdir; ey birâder niçin ateş üzerine gidiyorsun?*

"Büyüklük ve kibir ve azamet neft yağı ile ateş gibi tehlikeli bir şeydir. Ey birâder niçin bu kibir ve ucüb ateşi üzerine gidiyorsun ve niçin büyük mevki'lere geçip, halka kibir ve kurum satacağım diye her ân canını kemiriyorsun?" "Âzer", ateş ma'nâsınadır.

هر چه او هموار باشد بر زمین   تیرها را کی هدف باشد ببین

2749. *Her ne şey ki, o yeryüzüne berâber ola, gör ne vakit oklara hedef olur?*

Arz üzerine müstevî olarak yatan bir şey üzerine aslâ oklar isâbet etmez.

سر بر آرد از زمین آن گاه او   چون هدفها زخم یابد بی‌رفو

2750. [2762] *Yerden baş kaldırır, o vakit o hedefler gibi yamasız yara yer.*

Yer ile berâber olan kimseye ok isâbet etmez; başını kaldırdığı vakit tedâvî kabûl etmeyen yaraları yer.

نردبان خلق این ما و منیست   عاقبت زین نردبان افتاد نیست

2751. *Halkın merdiveni bu bizlik ve benlikdir; bu merdivenden âkıbet düşmek lâyıkdır.*

"Üftâd nîst"de "yâ", yâ-yı liyâkat olmak münâsibdir, masdariyet olması da bir vecihdir. "Mâ ve menî", kibirden ve enâniyetden kinâyedir. Ya'ni, "Bu halk hayât-ı dünyeviyyede kibir ve enâniyet merdiveni üzerindedir; zîrâ herkesin benliği bir derecede değildir, basamak basamakdır. Kiminin benliği üst basamakda, kimininki ortada, kimininki en aşağı basamakdadır. Fakat bu basamakların her birinde bulunanın, oradan düşmeğe liyâkatı vardır; zîrâ hayât-ı dünyâda her şey fânîdir ve her şey gelip geçicidir."

هر که بالاتر رود ابلهترست   کاستخوان او بتر خواهد شکست

2752. *Her kim daha yukarı giderse, daha ahmakdır; zîrâ onun kemiği daha fenâ kırılacakdır.*

Her kim benlik ve enâniyet merdiveninin en üst basamağına çıkarsa, en ahmak bir kimsedir; zîrâ onun o irtifâ'dan düşmesi muhakkakdır; ve düştüğü vakit dahi onun kemiği mesâbesinde olan mevhûm varlığı, daha fenâ bir sûretde kırılacakdır ve bu münâsebetle elem-i şedîd duyacakdır.

این فروعست و اصولش آن بود   که ترفع شرکت یزدان بود

2753. *Bu fürû'dur, onun usûlü o olur ki, tereffu' Hâlık'ın şirketi olur.*

Kibir ve enâniyetin bu saydığımız fenâlıkları, asıl ve esâs değil, belki bir aslın fürû'udur; onun aslı budur ki, bir kimse enâniyetde tereffu' eder ve benlik merdiveninin en üst basamağına yükselirse, varlıkda ve benlikde Hâlık Teâlâ hazretiyle ortaklık etmiş olur.

چون نمردی و نگشتی زنده زو　　　باغیی باشی به شرکت ملك جو

2754. *Mâdemki ölmedin ve ondan diri olmadın, şirket ile mülk isteyici bir bâğî olursun.*

Mâdemki kendine varlık isbâtından kurtulup mevt-i ihtiyârî ile ölmedin ve kendinde olduğunu zannettiğin vücûd vehminden kurtulmadın ve netîcede Hakk'ın hakîkati olan varlığı ve vücûdu ile diri olmadın, binâenaleyh vücûdda ve tasarrufta Hakk'a karşı ortaklık ve şirket da'vâsına kıyâm ettin, kul iken efendilik dâiyesine düştün; mülk ve tasarruf isteyici bir azgın kul oldun.

چون بدو زنده شدی آن خود ویست　　　وحدت محض است آن شرکت کیست

2755. *Vaktâki onunla diri oldun, o muhakkak odur; vahdet-i mahza vardır, o şirket ne vakit vardır?*

"Vaktâki vücûd-ı Hakkānî ile diri oldun, vücûd-ı abdânînin ahkâm ve âsârı muattal oldu, artık senin sûretinden mutasarrıf olan Hak olur. Bu mertebede vahdet-i mahza vardır, vücûdda ve sıfâtta aslâ Hakk'a iştirâk yokdur." Bu makāma "makām-ı ittihâd" derler. Bu makāmda abdin bilcümle rûhânî ve cismânî ve sûrî ve ma'nevî irâdeleri kalkar, Hakk'ın irâdesine muttasıl ve âkıbet Hakk'ın sıfatıyla muttasıf olur. Demirin ateşte kızıp, ateş hâline gelmesi gibi.

شرح این در آینهٔ اعمال جو　　　که نیابی فهم آن در گفت و گو

2756. *Bunun şerhini amellerin aynasında iste! Zîrâ güft ü gûda onun fehmini bulamazsın.*

Bu "makām-ı ittihâd" ve "vahdet-i mahz" makāmının hâlini ve zevkını, sülûkün içindeki amellerin aynasında görürsün, yoksa o hâl ve zevki, söz ile ve dedikodu ile anlayamazsın; zîrâ hâli, kāl ile idrâk mümkin değildir. Binâenaleyh sülûkünde çalış!

گر بگویم آن چه دارم در درون　　　بس جگرها گردد اندر حال خون

2757. *Eğer içimde tuttuğum şeyi söylersem, çok ciğerler derhâl kan olur.*

"Vahdet emr-i vicdânîdir. Eğer ben bâtınımda bulduğum hâli ve zevki, kelâm libâsına büründürüp, ızhâr edecek olursam, herkes kendi bulunduğu

uçurumu idrâk ederek gam ve gussaya giriftâr olur." "Ciğer hûn geşten", gam ve gussaya düşmekden kinâyedir.

بس کنم خود زیرکان را این بسست   بانگ دو کردم اگر در ده کسست

2758. *İktifâ ederim, zeyrekler için muhakkak bu kâfîdir. İki na'ra attım, eğer köyde kimse varsa!..*

Vücûd ve sıfat-ı azamet ve kibriyâ Hakk'ın olup, abdin vücûdu mevhûm olduğunu ve böyle bir vücûdda da'vâ-yı enâniyyet yakışmıyacağını beyân ettim; ve bu beyânımı kâfî görürüm; zîrâ zekî ve zeyrek olanlar için bu beyânâtım kâfîdir. Zekâveti ve firâseti olmayan kimselere ne kadar söylense, anlatmak mümkin olmaz. İki na'ra attım, birisi Hakk'ın varlığı ve sıfâtı hakkındadır ve dîğeri de abdin varlığı ve sıfâtı hakkındadır. Ey sâlik, eğer bu vücûd-ı izâfînin mahallesinde ve köyünde bir kimse, ya'ni akl-ı selîm varsa, bu na'ralarımdan hem kendi nefsini ve hem de Rabb'ini anlarsın!

حاصل آن هامان بدان گفتار بد   این چنین راهی بر آن فرعون زد

2759. *Elhâsıl, o Hâmân o kötü sözü ile, böyle bir yolu o Fir'avn üzerine vurdu.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz birçok hakâyıkı beyândan sonra yine Fir'avn ve Hâmân kıssasına rücû' edip buyururlar ki: "Elhâsıl Fir'avn'ın vezîri olan o Hâmân, Fir'avn'ın benliğini tatmîn ve takviye edecek olan kötü sözleriyle, Mûsâ (a.s.)ın açtığı vâsi' bir hidâyet yolunu, o Fir'avn üzerine kapadı."

لقمهٔ دولت رسیده تا دهان   او گلوی او بریدی ناگهان

2760. [2772] *Devlet lokması ağzına kadar erişmiş, o onun boğazını ansızın kesmiş idi.*

Devlet lokması Fir'avn'ın rûhunun ağzına kadar yaklaşmış iken, o Hâmân, onun mevcûdiyyet-i ma'neviyyesinin boğazını ansızın kesmiş ve zavallı Fir'avn yutamamış idi.

خرمن فرعون را داد او به باد   هیچ شه را این چنین صاحب مباد

2761. *O Fir'avn'ın harmanını yele verdi. Hiçbir şehin böyle musâhibi olmasın!*

"Harmanı yele vermek", zarara uğratmakdan kinâyedir. Ya'ni "O Hâmân müfsidâne sözleri ile Fir'avn'ı zarara uğrattı. Hiçbir hükümdârın böyle bir müfsid ve müzevvir musâhibi ve vezîri olmasın!"

نومید شدن موسی علیه السلام از ایمان فرعون بجا یافتن سخن هامان در وی

Hâmân'ın sözü onda yer bulması sebebi ile, Mûsâ (a.s.)ın, Fir'avn'ın îmânından nevmîd olması

Mûsâ (a.s.), Hâmân'ın sözü Fir'avn üzerinde müessir olduğunu görüp Fir'avn'ın îmân etmesinden ümîdini kesti.

گفت موسی لطف بنمودیم و جود   خود خداوندیت را روزی نبود

2762. *Mûsâ dedi: "Lutuf ve cûd gösterdik, halbuki senin hudâvendliğine nasîb olmadı!"*

Mûsâ (a.s.) Fir'avn'a hitâben buyurdu: "Ey Fir'avn, biz seni Hak yoluna da'vet etmekle sana lutf ettik ve kerem gösterdik; halbuki senin bu zâhirî efendiliğine ve hükümdarlığına nasîb olmadı."

آن خداوندی که نبود راستین   مر و را نی دست دان نی آستین

2763. *O efendilik ki, doğruya mensûb olmaya, muhakkak onu ne el ve ne de yen bil!*

"Doğruya ve Hakk'a mensûb olmayan efendilik, emr-i tasarrufda ne el ve ne de yen hükmünde değildir." El hükmünde değildir, çünki el bir san'atkâ-rın aklı dâiresinde iş görür ve intizâm te'mîn eder. Halbuki Hakk'a mensûb olmayan efendinin umûrunda intizâm ve hüsn-i netîce aramak abesdir; ve yen hükmünde de değildir. Çünki yen, eli ve kolu setr ve hıfz eder; onun efendiliği ise, onu hıfz etmek şöyle dursun, bilakis başının belâsıdır. Nitekim Fir'avn'ın efendiliğinin âkıbeti meydandadır; ve târihte Fir'avn meşrebinde hükümdarların sû-i âkıbetlerini tafsîle hâcet yokdur.

آن خداوندی که دزدیده بود   بی‌دل و بی‌جان و بی‌دیده بود

2764. *O efendilik ki, çalınmış ola, gönülsüz ve cansız ve gözsüz olur.*

"Çalınmış olan, ya'ni zâtî olmayıp, ârizî olan efendiliğin ne kalbi ve ne de canı ve ne de gözü olur." Ya'ni, kalbi olmadığı için efendiliğin muktezâsı olan

vazâifi idrâk edemez. Rûhu olmadığı için, efendiliğin îcâbâtıyla kāim olup, hareket edemez ve gözsüz olduğu için mertebesinin iktizâsı olan hak ve adli göremez.

آن خداوندی که دادندت عوام　　باز بستانند از تو همچو وام

2765. *O efendiliği ki, sana avâm verdiler, borç gibi senden geri alırlar.*

"Bu sûrî efendilik ve hükümdarlık ki, avâm-ı halkın intihâbıyla sana geldi, zâtî olan bir efendilik değildir; bir gün gelir ki, onu sana veren avâm-ı halk, borç gibi senden geri alır." Hükümdarların ve pâdişâhların hal'i ve reîs-i cumhurların tekrâr halk tarafından adem-i intihâbı vukūâtı târih sayfalarında mebzûlen beyân olunmuşdur. Numûne ibrâzına hâcet yokdur; zîrâ bu ârızî efendiliğin idâresi altında muvâfıklar bulunduğu gibi, muhâlifler de vardır.

ده خداوندئ عاریت به حق　　تا خداوندیت بخشد متفق

2766. *Âriyet olan efendiliği Hakk'a ver, tâ ki sana ittifâk olunmuş efendilik bahş etsin!*

"Mâdemki âriyet ve ârızî olan efendilik borç gibi bilâhire geri verilecek bir şeydir ve böyle bir efendiliğin idâresi altında muhâlifler de bulunduğundan onların galebesi ihtimâliyle kalb ıztırâb içindedir; binâenaleyh bu izâfî ve âriyet olan efendiliği Hakk'a ver; tâ ki sana bir hakîkî ve aslî efendilik bahş etsin ki, sana tâbi' olanların arasında aslâ muhâlif bulunmasın ve hepsi müttefikan senin efendiliğine karşı baş eğsinler!" Ma'lûm olsun [ki], bu efendilik insân-ı kâmilin efendiliğidir. Zîrâ bu vücûd-ı izâfî âleminde şâh-ı hakîkî insân-ı kâmildir ve onlar isterlerse sûrî şahların umûrunda tasarruf ederler. Âtîdeki menkabe bu tasarrufun burhânıdır:

617 sene-i hicriyyesinde Sultân Muhammed Harzemşâh ile sultân Alâeddîn-i Selçûkî arasında harb vâki' oldu. Sultân Alâeddîn tebdîl-i kıyâfet ederek Harzemşâh'ın ordusunu tecessüs için birkaç Türk ve hediyeler ile berâber, gûyâ Erzurum havâlîsi Türkleri'nden imiş gibi Harzemşâhın huzûruna çıkmışlar. Harzemşah, Sultan Alâeddîn'in aleyhinde sözler söyleyen bu câsuslardan memnûn olmuş ve onlara çadır kurdurmuş. Sultan Alâeddîn o gece Harzemşâh'ın ordusundaki çadır içinde uyumuş; dîğer taraftan dahi Harzemşâh'a bunların câsus olmak ihtimâli fikri vârid olmuş. O gece Hz. Pîr'in peder-i âlîleri olan Sultânu'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled (k.s.) hazretleri, Sultan Alâeddîn'e zâhir olup: "Melik uyku vakti değildir çabuk kalk, atına bin!" bu-

yurdu. Sultan Alâeddîn kalkıp atına bindi ve maiyeti ile berâber gece kendi ordusu tarafına firâr etti. Düşmanlar ta'kîb ettiler ise de yetişemediler. Bu menkabenin tafsîli *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nde mündericdir.

منازعت امیران عرب با مصطفی علیه السلام که ملك را مقاسمت
کن با ما تنازعی نباشد و جواب فرمودن مصطفی علیه السلام
که من مأمورم در این امارت و بحث ایشان از طرفین

Mustafâ (a.s.) ile Arab beylerinin "Mülkü mukāseme et! Bizim ile bir tenâzu' olmasın!" diye vâki' olan münâzaası ve: "Ben bu emâretde me'mûrum!" diye Mustafâ (a.s.)ın cevâb i'tâ buyurması ve tarefeynden onların bahsi

آن امیران عرب گرد آمدند   نزد پیغمبر منازع می‌شدند

2767. *Arab beyleri toplandılar, Peygamber'in nezdinde nizâ' edici oldular.*

که تو میری هر یك از ما هم امیر   بخش کن این ملك بخش خود بگیر

2768. *Dediler ki: "Sen beysin, bizden her birimiz dahi beydir; bu mülkü pay et, kendi payını al!"*

هر یکی در بخش خود انصاف جو   تو ز بخش ما دو دست خود بشو

2769. *"Her birisi kendi bâbında insâf isteyicidir; sen bizim payımızdan iki elini yıka!"*

"Mülkü taksîm et, her bey kendi payını alsın; onların her birisi kendi payında hak ve insâf isteyicidir. Ya'ni kendi payına râzı ol da, böyle bir taksîmden sonra sen de bizim payımıza el uzatmakdan ve tecâvüzden vazgeç!"

گفت میری مر مرا حق داده است   سروری و امر مطلق داده است

2770. [2782] *Dedi: "Beyliği bana Hak vermişdir, emr-i mutlakın serverliğini vermişdir."*

Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz Arab beylerine cevâben buyurdu ki: "Ey ümerâ-yı Arab, beyliği bana Hak Teâlâ hazretleri vermişdir." Nitekim إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ (Fetih, 48/10) ya'ni "Sana mübâyaa edenler, ancak Allâh'a mübâyaa ederler" âyet-i kerîmesinde Resûl-i Ekrem hazretlerine olan bîatın, Allâh Teâlâ hazretlerine bîat olduğu sarîhdir. "Ve benim serverliğim ve riyâsetim mahall ve kavmiyyet kayıdlarıyla mukayyed olmayıp, küre-i arz üzerindeki beşerin alelıtlâk cümlesine şâmildir; Ya'ni yalnız Arab kavmine veyâ Arabistan Yarımadası'na meb'ûs değildir." Nitekim sûre-i Sebe'de وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (Sebe', 34/28) ya'ni "Biz seni ancak nâsın kâffesine beşîr ve nezîr olarak görderdik velâkin nâsın çoğu bilmiyorlar." buyurulur.

كين قران احمد ست و دور او　　　　هين بگيريد امر او را اتّقوا

2771. *"Zîrâ bu Ahmed'in kırânıdır ve onun devridir; âgâh olun, onun emrini tutun, korkunuz!"*

"Kırân", müfâale bâbından masdardır; mukārenet ma'nâsınadır. Bir adama veyâ bir şeye yâr ve hemdem ve musâhib olmak demekdir. Ya'ni, "Bu zamân, âhir zamân peygamberi Ahmed (a.s.v.)a mukārindir ve o hazretin devridir; ve bu zamanda kendisine tâbi' olacak başka bir ferd yokdur; binâenaleyh o hazretin emrini tutun ve korkun! "

قوم گفتندش كه ما هم ز آن قضا　　　　حاكميم و داد اميريمان خدا

2772. *Kavim ona dediler ki: "Biz dahi o kazâdan hâkimiz ve bize de beyliği Hudâ verdi."*

Arab beyleri Resûl-i Ekrem Efendimiz'e dediler ki: "Biz dahi kazâ-yı ilâhîden dolayı halk üzerine hâkim olduk; bize de beyliği Hak Teâlâ hazretleri verdi."

گفت ليكن مر مرا حق ملك داد　　　　مر شما را عاريت از بهر زاد

2773. *Dedi: "Fakat bana Hak mülk verdi, size zâddan dolayı âriyet verdi."*

"Zâd", "zâden" masdarından hâsıl-ı masdardır, "doğum" ma'nâsınadır. Ya'ni, Arab beylerine cevâben Resûl-i Ekrem Efendimiz buyurdular ki: "Hakk'ın bana verdiği emîrlik, bana temlîk sûretiyledir ki, ben o beyliğin nef'ine değil, aslına mâlikim; size verilen beylik ise iâre sûretiyle verilmişdir;

siz onun aslına değil, menfaatine mâlik olursunuz. Âriyet olan şeyi sâhibi yine alır; ve fakat temlîk olunan şey alınmaz. Ve bu beylik size doğum cihetinden mahlûk tarafından müteselsilen gelmişdir; benimki ise, doğrudan doğruya Hak tarafından verilmişdir."

میری من تا قیامت باقیست   میریٔ عاریتی خواهد شکست

2774. *"Benim beyliğim kıyâmete kadar bâkîdir; âriyete mensûb olan beylik kırılacakdır."*

"Benim beyliğim ve şer' ve kānûnum kıyâmete kadar ümmet-i islâmiyye arasında bâkîdir; fakat sizin âriyete mensûb olan beyliğiniz, emsâliniz vech ile kırılacak ve münkarız olacakdır."

قوم گفتند ای امیر افزون مگو   چیست حجت بر فزون جوییٔ تو

2775. *Kavim dediler: "Ey bey çok söyleme, senin ziyâde isteyiciliğin üzerine hüccet nedir?"*

Arab beyleri Resûl-i Ekrem'e hitâben dediler ki: "Ey bey, çok söyleme, senin beyliğin bizim beyliğimiz üzerine müreccah olduğunu hüccet ve delîl ile isbât et!"

سیل آمدن و قضیب انداختن امرا جهت دفع شدن
سیل وغالب شدن مصطفی علیه السلام بر امیران

Sel gelmesi ve selin def' olması için beylerin kesilmiş ağaç dalı atması ve Mustafâ (a.s.)ın beyler üzerine gālib olması

Bu şürh Ankaravî'de yokdur, fihristde kolaylık olacağı için derc ettim.

در زمان ابری بر آمد ز امر مرّ   سیل آمد گشت آن اطراف پر

2776. *Derhâl acı emirden bir bulut zâhir oldu sel geldi, o taraflar dolu oldu.*

Arab beylerini ilzâm edici olan acı emr-i ilâhî geldiği cihetle derhâl havada bir bulut zâhir olup şiddetli yağmur yağmağa başladı ve müdhiş seller aktı ve o tarafları bu seller istîlâ etti.

رو به شهر آورد سیل بس مَهیب　　　اهل شهر افغان کنان جمله رَعیب

2777. *Çok mehîb sel şehre yüz getirdi; şehir halkı ise hep korkmuş olarak efgān edici.*

"Mehîb", heybetli ve azametli adam ki, halk kendisinden korkar (*Kāmûs*). "Raîb", ism-i mef'ûl ma'nâsında, "korkmuş" demekdir. Ya'ni, "Çok korkunç bir sel şehre doğru hücûm etmeğe başladı; şehir halkı ise bu hâl muvâcehesinde hep korkmuş olarak feryâd ve figān edici idiler."

گفت پیغمبر که وقت امتحان　　　آمد اکنون تا گمان گردد عیان

2778. *Peygamber dedi ki: "Gümân ayân olmak için şimdi imtihân vakti geldi!"*

Ya'ni, Peygamber, "Şübheler âşikâr olmak ve zanlar yakîne mübeddel olmak için, şimdi imtihân olmak vakti geldi!" buyurdu.

هر امیری نیزهٔ خود در فکند　　　تا شود در امتحان آن سیل بند

2779. *Her bir bey kendi mızrağını bıraktı, tâ ki imtihanda o sel bağlayıcı ola.*

"Şiddetle akan seli durdurmak imtihânında, sel bağlayıcı olmak için, her bir bey kendi elindeki mızrağı sele bıraktı." "Tâ şeved"deki "tâ", ta'lîm içindir. "Seyl-bend", vasf-ı terkîbidir.

پس قضیب انداخت در وی مصطفی　　　آن قضیب معجز فرمان روا

2780. [2792] *Müteâkiben Mustafâ ona kazîbi , o fermân götürücü kazîb-i mu'cizi attı.*

"Kazîb", ağaç dalı; "revâ", "reften" masdarından sıfat-ı müşebbehedir; "götürücü" ma'nâsına dır. Ya'ni "Arab beyleri mızraklarını attıkdan sonra, Mustafâ (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz dahi sele bir ağaç dalı attı ki, o dal fermân götürücü mu'ciz idi, ya'ni hasımları âciz bırakarak emrini ileri götürücü idi."

نیزه ها را همچو خاشاکی ربود　　　آب تیز سیل پر جوش عنود

2781. *Mızrakları bir çöp gibi kaptı, çok kaynayan inadçı selin şedîd suyu.*

Bu beyt-i şerîfde mef'ûl, fâile tekaddüm etmişdir. Birinci mısrâ' mef'ûl ve ikinci mısrâ' fâildir. Ya'ni "Çok kaynayan inadçı selin şedîd suyu Arab beylerinin attıkları mızrakları kaptı, götürdü."

نیزه ها گم گشت جمله و آن قضیب　　بر سر آب ایستاده چون رقیب

2782. *Mızrakların hepsi gāib oldu; halbuki o dal, rakîb gibi suyun başı üzerinde durmuş idi.*

Arab beylerinin mızraklarının hepsi suda kaybolmuş oldu; halbuki Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerinin attığı dal, selin akıntısından vâbeste kalıp, bir bekçi gibi suyun sathı üzerinde durmuş idi.

ز اهتمام آن قضیب آن سیل زفت　　رو بگردانید و آن سیلاب رفت

2783. *O dalın ihtimâmından, o azîm olan sel yüz çevirdi ve o sel gitti.*

"Resûl-i Ekrem hazretlerinin attığı dalın ikdâm ve kasdı yüzünden, o şiddetli sel, şehir tarafından geri dönüp gitti." "İhtimâm", ikdâm ve kasd etmek ma'nâsınadır. Hind nüshalarında, ikinci mısrâ' رو بگردانید و سوی بحر رفت ya'ni "Yüz çevirdi ve deniz tarafına gitti" sûretinde vâki'dir.

چون بدیدند از وی آن امر عظیم　　پس مقر گشتند آن میران ز بیم

2784. *Vaktâki ondan o emr-i azîmi gördüler, binâenaleyh o beyler korkudan mukırr oldular.*

Vaktâki Arab beyleri Resûl-i Ekrem hazretlerinden o mu'cize-i azîmi gördüler ve o hazretin bu tasarruf-ı acîbinden korkup, nübüvvetini tasdîk ettiler.

جز سه کس که حقد ایشان چیره بود　　ساحرش گفتند و کاهن از جحود

2785. *Üç kimseden gayri ki, onların hıkdı gālib idi, inkârdan nâşî ona sâhir ve kâhin dediler.*

"Hıkd", kin; "çîre", gālib; "cuhûd", inkâr ma'nâlarınadır. "Kâhin", falcı ve gāibden haber verdiği zannolunan kimse. Ya'ni "Arab beylerinden üç kimse îmân etmedi. Çünki onların nefislerinde kîn gālib idi; ve nefsinde kîn gālib olan kimse ne kadar hârika görse tasdîk etmez; inkârında ve inâdında ısrâr eder. Binâenaleyh o üç kimse bu mu'cize-i azîmi görüp, bunun bir hârika olduğunu tasdîk etmekle berâber, "Sihir ve kehânetdir!" dediler ve nübüvveti tasdîk etmediler.

ملك بر بسته چنان باشد ضعيف ملك بر رسته چنين باشد شريف

2786. *Mülk-i mukayyed öyle zayıf olur, mülk-i mutlak ise böyle şerîf olur.*

"Ber beste", bağlanmış ve mukayyed; "ber reste" kayıddan kurtulmuş ve mutlak ve âzâd ma'nâsınadır. Ya'ni,"Hayât-ı fâniyenin devâmı ile mukayyed olan mülk öyle zayıf olur; zîrâ bu hayât-ı fâniye esîr-i tabîatdır ve onun ahvâline tabîat hâkimdir. Binâenaleyh onun mülkü ve mâlikiyeti çürük ve zayıf olur. Ve fakat tabîat kaydından kurtulmuş ve hayât-ı bâkiye ile diri bulunmuş olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyânın mülkü ve mâlikiyeti şerîf ve kavîdir." Zîrâ onlar sûret-i abdâniyyede, vücûd-ı Hakkānî ile kāimlerdir ve onların tasarrufu, Hakk'ın tasarrufudur.

نيزه ها را گر نديدى با قضيب نامشان بين نام او بين اى نجيب

2787. *Eğer ağaç dalı ile mızrakları görmedin ise, ey necîb onların adını gör, onun adını gör!*

Ey aslı temiz olan mü'min, eğer sen zamân-ı saâdetden sonra, âlem-i hayâta gelip, seli ve Arab beylerinin mızraklarını ve Resûl-i Ekrem'in attığı ağaç dalını görmedin ise, idrâk ettiğin bu zaman içinde onların adı ile Resûl-i Ekrem'in ism-i şerîfini gör!

نامشان را تيز سيل مرگ برد نام او و دولت تيزش نمرد

2788. *Onların adını ölümün şiddetli seli götürdü; onun adı ve kavî devleti ölmedi.*

"Arab beylerinin adını ölüm seli sildi süpürdü; bugün onların adını anan kalmadı; fakat Server-i âlem Efendimiz'in nâm-ı mübâreki ve onun vaz' ettiği kavî devletin temeli çürümedi." Küre-i arz üzerinde yaşayan üç yüz elli milyon müslüman, beş vakitde, ezanda ve kāmetde ve namazda onun ism-i şerîfini anıyorlar.

پنج نوبت مى‌زنندش بر دوام همچنين هر روز تا روز قيام

2789. *Devâm üzere onun beş nevbetini vururlar; kıyâmet gününe kadar her gün böyledir.*

"Beş nevbet"den murâd, beş vakit namaz, ezân ve kāmetdir. Küre-i arz üzerinde kıyâmete kadar bu hâl böyle her gün devâm eder.

در تمامئ حدیث موسی علیه السلام و تقریع و توبیخ فرعون

Mûsâ (a.s.)ın kıssasının tamâmı ve Fir'avn'ın takrî' ve tevbîhi hakkındadır

"Takrî'", azarlamak ve serzeniş etmek ma'nâsınadır. Bu sürh dahi Ankaravî nüshasında yokdur.

گر ترا عقلست کردم لطفها   ور خری آورده ام خر را عصا

2790. [2802] *"Eğer senin aklın varsa, lutuflar ettim ve eğer eşek isen, eşeğe asâ getirdim!"*

Ya'ni "Mûsâ (a.s.) Fir'avn'a hitâben buyurdu ki: "Ey Fir'avn, eğer senin aklın varsa, ben seni Hakk'a da'vet etmek ve îmânına mukābil mükâfât va'd eylemek sûretiyle sana lutuflar ettim; ve eğer akıldan mahrûm ve eşek meşrebinde olup, hamâkatla muttasıf isen, eşeklere sopa lâyık olduğu gibi, ben de sana işte sopa mesâbesinde olan asâyı getirdim!"

آن چنان زین آخورت بیرون کنم   کز عصا گوش و سرت پر خون کنم

2791. *"Seni bu ahırdan öyle dışarı ederim ki, senin kulağını ve başını asâdan pür-hûn ederim!"*

"Ey Fir'avn, eğer eşek isen seni bu dünyâ ahırından öyle bir dışarıya çıkarırım ki, asâmı vura vura senin doğru sözü işitmeyen kulağını ve muhâkemeden ârî olan başını kana bularım!"

اندرین آخور خران و مردمان   می‌نیابند از جفای تو امان

2792. *"Bu ahırda eşekler ve insanlar senin cefândan emân bulmazlar."*

"Bu dünyâ ahırında ne eşek meşrebinde olan ahmaklar ve ne ehl-i akıl ve zekâ olan insanlar, senin cefândan ve zulmünden emân ve necât bulmazlar."

نك عصا آورده ام بهر ادب   هر خری را کو نباشد مستجب

2793. *"İşte, müsteceb olmayan her bir eşeğe, edeb için asâ getirmişim!"*

Ya'ni "Âlem-i insâniyetde makbûl olmayan her bir eşek meşrebindeki eşhâsa mahsûs olmak üzere, onları te'dîb için asâ getirmişim!"

اژدهایی می‌شود در قهر تو کاژدهایی گشتهٔ در فعل و خو

2794. *"Senin kahrında bir ejderhâ olur; zîrâ fiilde ve huyda bir ejderhâ olmuşsun!"*

"Ey Fir'avn, bu getirdiğim asâ seni kahr etmek husûsunda bir ejderhâ olur. Zîrâ senin fiilin ve ahlâkın, bir ejderhânın fiili ve ahlâkıdır." Nitekim Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî dahi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de aynı ma'nâyı şu sûretle beyân buyururlar: فالقى عصاه وهى صورة ما عصى به فرعون موسى فى ابايته عن اجابة دعوته Ya'ni "Mûsâ (a.s.) asâsını bıraktı, halbuki o, Fir'avn'ın Mûsâ'ya, onun da'vetine icâbetinden ibâyetinde kendisi ile âsî olduğu şeyin sûretidir." Ya'ni, bu asâ, Hz. Mûsâ'nın da'vetini kabûlden imtinâ'ı husûsunda Fir'avn'ın, kendisine dayanarak âsî olduğu şeyin sûretidir ve Fir'avn'un Mûsâ (a.s.)a isyanda dayandığı şey kendi nefs-i hayvâniyyesidir. Binâenaleyh asâ, Fir'avn'ın Hz. Mûsâ'ya karşı serfürûda tekebbürüne sebeb olan nefs-i emmâresinin sûretidir.

اژدهای کوهیی تو بی‌امان لیك بنگر اژدهای آسمان

2795. *"Sen amansız, dağa mensûb bir ejderhâsın; fakat göğün ejderhâsını gör!"*

"Ey Fir'avn, sen âlem-i tabîat dağlarında başıboş bırakılarak alabildiğine büyümüş, korkunç bir ejderhâsın; fakat göğün, ya'ni âlem-i ma'nânın ejderhâsını gör ki, o ejderhâ senin nefs-i emmârenin iç yüzüdür."

این عصا از دوزخ آمد چاشنی که هلا بگریز اندر روشنی

2796. *"Bu asâ cehennemden bir çeşni geldi, "Âgâh ol, rûşenliğe kaç!" diye."*

"Bu asâ cehennemden bir çeşni ve nümûne olarak bu âlemde zâhir oldu. Sana lisân-ı hâl ile: "Ey Fir'avn, kendine gel! Zulmet-i nefsâniyyeden, nûr-ı rûhâniyyete kaç!" diyor."

ور نه درمانی تو در دندان من مخلصت نبود ز در بندان من

2797. *"Ve yoksa benim dişimde âciz kalırsın; benim derbendlerimden sana mahlas olmaz.*

"Mahlas", masdar-ı mîmîdir, "halâs" ma'nâsınadır. "Derbendân", kal'alar ve muhâsaralar ma'nâsınadır. "Ey Fir'avn, da'vetime icâbet lüzûmunu taakkul etmezsen, senin hayvanlığın tahakkuk eder ve hayvana da asâ lâzım olur; ve benim asâm ise, senin nefsinin iç yüzü olan ejderhâdır. Binâenaleyh ejderhâmın dişleri arasında âciz kalırsın ve benim kal'alarımdan sana halâs olmak imkânı olmaz."

در بیان آن که شناسای قدرت حق نپرسد که بهشت و دوزخ کجاست

Onun beyânındadır ki, Hakk'ın kudretini tanıyan cennet ve cehennem nerede olduğunu sormaz

هر کجا خواهد خدا دوزخ کند   اوج را بر مرغ دام و فخ کند

2798. *Hudâ her nerede isterse cehennem yapar; evci kuşa tuzak ve fak eder.*

"Evc", lügatde her şeyin yukarısı ve üstü; ve hey'et ıstılâhında "yıldızın arzdan en uzak olan derecesi" ma'nâsınadır. "Dâm", tuzak; "fah", tuzak ve av mahalli ma'nâlarına gelir. "Fah", burada mahall-i şikâr demek olur. Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri her nerede isterse cehennem yapar, zîrâ cehennem mahall-i elemdir ve mahall-i elem dünyâda ve âhiretde çokdur; binâenaleyh kudret-i Hak tecelliyât-ı kahriyyesini her nerede olursa îcâd eder. Meselâ kuşu yeryüzünde kurulan tuzağa ve av mahalline tutulmamak için havada uçarken, Hak Teâlâ murâd ederse, o kuşa en yüksek bir mahalli tuzak ve av mahalli yapar." Türkçe'de "fah" yerine "fak" kullanılır. Nitekim "faka bastı" derler.

هم ز دندانت بر آرد دردها   تا بگویی دوزخست و اژدها

2799. *Senin dişlerinden dahi ağrılar çıkarır; hattâ "Cehennemdir ve ejderhâdır!" dersin.*

Ey cennet ve cehennemin nerede olduğunu soran gâfil, senin varlığının içinde Hak Teâlâ hazretleri cehennem peydâ eder. Meselâ sana diş ağrısı ve-

rir, yemek yiyemezsin ve uyku uyuyamazsın. O ağrılardan kıvranıp durur da, dersin ki: "Bu diş ağrısı cehennem azâbıdır ve insanı sokan bir ejderhâdır!" Binâenaleyh cehennem seni te'lîm eden şeydir.

یا کند آب دهانت را عسل   تا بگویی که بهشتست و حلل

2800. [2812] *Yâhud senin ağzının suyunu bal yapar, hattâ dersin ki: "Cennetdir ve huleldir!"*

"Hulel", "hulle"nin cem'idir, ağır pahâlı elbisedir ki, iç kabı ile dış kabından mürekkebdir. Meselâ içine giyilen hırka ile, dışına giyilen cübbenin mecmû'una "hulle" derler. Burada, kıymetli ve müzeyyen libâs ma'nâsınadır. Ehl-i cennetin lisâbına da "hulle" derler. Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri senin ağzının salyasına bal gibi bir tad verir, yediğin yemeklerin ve içtiğin suyun lezzetini kemâliyle duyarsın ve bu lezzetler içinde müstağrak ve mahzûz olup, "Bu benim hâlim cennetdir ve ehl-i cennetin giydiği libâs-ı latîf ve müzeyyendir!" dersin. İşte görüyorsun ki, Hak Teâlâ cenneti de senin vücûdunda ve varlığının içinde peydâ etti. Binâenaleyh gerek dünyâda ve gerek âhiretde cennet ve cehennem senin varlığının içinde zâhir olur. Azîz Nesefî hazretleri buyurur ki: "Cennetin hakîkati muvâfakatdır ve cehennemin hakîkati muhâlefetdir; ve lezzetin hakîkati murâdı bulmakdır ve elemin hakîkati murâdı bulmamakdır. Ve eğer bir kimse dîğer bir ibâre ile söylemiş olursa, der ki: "Âteşin ma'nâsı bizim söylediğimizin aynıdır." İmdi cehennemin ve cennetin mertebeleri vardır. Sâlikin yolu cehennemlerin ve cennetlerin cümlesi üzerindedir. Ahmakların cenneti ve cehennemi başkadır; ve âkıllerin cehennemi ve cenneti başkadır; ve âşıkların cehennemi ve cenneti başkadır. Ahmakların cenneti ve cehennemi muvâfakat ve muhâlefetdir; ve âkıllerin cehennemi ve cenneti ihtiyâç ve terkdir; ve ayıkların cehennemi ve cenneti hicâb ve keşifdir." Bu beyânât-ı şerîfe cennet ve cehennem hakkında ehl-i irfân için bir düstûr-ı azîmdir.

از بن دندان برویاند شکر   تا بدانی قوّت حکم قدر

2801. *Dişin dibinden şeker bitirir, tâ ki hükm-i kaderin kuvvetini bilesin!*

Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i dünyâda cem'iyyet var ise de, vüs'at yokdur. Ya'ni âhiretin taayyününe sığan tecelliyât-ı ilâhiyye, dünyânın taayyününe sığmaz. Ancak dünyânın taayyününde tecelliyât-ı lutfiyye ve kahriyye karışık bir sûretde ictimâ' eder. Nitekim dünyâda elem ve lezzet muhtelif zaman-

larda şahs-ı vâhidde içtimâ' eder. Ve elem ve lezzet isâbeti husûsunda mü'min ve kâfir müşterekdir; fakat âhiretde elem ve lezzet mümteziç değildir. Lezzet, lezzet-i hâlisadır ve azâb dahi, azâb-ı sırfdır. Binâenaleyh bunlar şahs-ı vâhidde içtimâ' etmez; ve bu husûsda mü'min ve kâfir birbirinden ayrılır. "İmdi dünyâ elem ve lezzet husûsunda âhiretin bir numûnesidir; ve elem ve lezzet ise, insanın varlığına ve vücûduna taalluk eden iki muhtelif haldir ki, onları Hak Teâlâ hazretleri hükm-i kaderin kuvvetini bilmen için, senin vücûdunda ızhâr eder. Meselâ dişinin dibinden şeker bitirir ve çıkarır ve lezzet duyarsın; ve bu elem ve lezzet senin vücûduna öyle tesâdüfî olarak taalluk etmez. Lezzet, yaptığın iyiliğe mükâfât olarak gelir; ve elem dahi, yaptığın fenâlığa mücâzât olarak zâhir olur."

پس به دندان بی‌گناهان را مگز   فکر کن از ضربت نامحترز

2802. *Binâenaleyh günâhsızları diş ile ısırma, nâ-muhteriz olan darbeden fikr et!*

Ey insan, mâdemki elem ve lezzet senin varlığına, yaptığın iyilik veyâ kötülükden dolayı isâbet ediyor, o halde dişin ile günâhsızları ısırma; ya'ni kuvvet ve kudretin ile bî-günâh olan mazlûmlara zulm etme! Kaçılması mümkin olmayan dayağı düşün; zîrâ yaptığın fenâlığın mücâzâtı mutlakā sana gelecekdir, bundan kaçınmak mümkin değildir.

نیل را بر قبطیان حق خون کند   سبطیان را از بلا محصون کند

2803. *Hak Nîl'i Kıbtîler üzerine kan yapar, Sıbtîler'i belâdan mahsûn eder.*

"Hak Teâlâ hazretleri Fir'avn'ın kavmi olan Kıbtîler'e karşı Mısır'ın Nîl nehrini kan hâlinde akıtır ve Kıbtîler Nîl'in suyunu içemez bir hâle gelirler ve susuzlukdan yandıkları halde, içecek su bulamamak azâbına giriftâr olurlar. Mûsâ (a.s.)ın ümmeti olan Benî-İsrâîl'i ise o belâdan saklar. Zîrâ onlar susadıkları vakit Nîl'in suyunu kandan ârî ve sâf olarak bulurlar." "Mahsûn", "hısın"dan ism-i mef'ûl olup "mahfûz ve saklanmış" ma'nâsınadır. Binâenaleyh Hak Teâlâ hazretleri Nîl nehri üzerinde hem elemi ve hem de lezzeti ve hem cehennemi ve hem de cenneti cem' etmişdir.

تا بدانی پیش حق تمییز هست   در میان هوشیار راه و مست

2804. *Tâ bilesin ki yolun ayığı ve sarhoş arasında, Hakk'ın indinde temyîz vardır.*

"Yol"dan murâd, hayât-ı dünyeviyyedir; "ayık"dan murâd, peygambere tâbi' olan ehl-i hidâyet ve dirâyet; "sarhoş"dan murâd, huzûzât-ı nefsâniyyesine meclûb ve hayât-ı dünyeviyyeye mağrûr olanlardır. Ya'ni "Hak Teâlâ hazretlerinin bir sûret-i Nîl üzerinde biri kahır ve dîğeri lutuf olmak üzere iki sûret ızhâr buyurması, ehl-i hidâyet ile, ehl-i dalâlet arasında, ind-i ilâhîsinde temyîz olduğunu bilmen içindir."

نیل تمییز از خدا آموخته ست   تا گشاد آن را واین را سخت بست

2805. *Nîl temyîzi Hudâ'dan öğrenmişdir; hattâ ona açtı ve buna sıkı bağladı.*

Nîl, Kıbtîler ile Benî-İsrâîl'i temyîz ve tefrîk etmeyi Hak Teâlâ hazretleri'nden öğrenmişdir. Nitekim o, Benî-İsrâîl'e içilecek olan suyu açtı ve bu Kıbtî'ye Nîl'i kan yapıp, su içmeyi sıkı sıkı kapadı.

لطف حق عاقل کند مر نیل را   قهر او ابله کند قابیل را

2806. *Hakk'ın lutfu muhakkak Nîl nehrini âkıl eder; O'nun kahrı Kābil'i ahmak eder.*

"Kābîl", Hz. Âdem'in oğullarından birinin ismidir, kardeşi Hâbîl'i öldürdü. Ya'ni "Nîl nehri cemâddan olduğu halde, Hak Teâlâ onu âkıl yaptı ve ehl-i hidâyet ile ehl-i dalâleti ayırdı, bu hâl Hakk'ın lutfu idi. Kābîl ise, bir peygamberin oğlu iken, birâderini öldürmek şenâatini irtikâb etti ki, bu ahmaklık idi; ve bu ahmaklık ise, kahr-ı ilâhî eseri idi."

در جمادات از کرم عقل آفرید   عقل از عاقل به قهر خود برید

2807. *Cemâdâtda keremden akıl yarattı; aklı, âkılden kendi kahrı sebebiyle kesti.*

"Hak Teâlâ kemâl-i kereminden birtakım cemâdâtda akıl yarattı ki, onlar imtizâcât husûsunda yekdîğeriyle muntazam teâmülât içindedir. Böyle iken, insana mahsûs olan aklı, âkıl olan insandan kendi kahrı sebebiyle de kesti; ve onda akıl ile münâsebet bırakmadı." Binâenaleyh onlar muâmelâtda tavr-ı akıl hâricinde hareket ettiler ki bunlar münkirlerdir. Nitekim Hak Teâlâ sûre-i Mülk'de küffârdan naklen buyurur: وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِى أَصْحَابِ السَّعِيرِ (Mülk, 67/10) Ya'ni "Küffâr dediler: Eğer biz dinler ve taakkul eder ola idik, ashâb-ı saîrden olmaz idik."

در جماد از لطف عقلی شد بدید　　　　و ز نکال از عاقلان دانش رمید

2808. *Cemâdda lutufdan bir akıl zâhir oldu; ve nekâlden nâşî âkıllerden dâniş ürktü.*

Cemâdda Hak'ın lutfundan bir akıl zâhir oldu; ve zî-rûh olan âkıllerden, Hakk'ın onlara müteveccih olan azâbından dolayı, bilgi ve irfân ürktü ki, bu gibilerin muhâkemât-ı mantıkıyyeden ârî olan hükümlerine ukalâ hayret eder.

عقل چون باران به امر آن جا بریخت　　　　عقل این سو خشم حق دید و گریخت

2809. *Akıl yağmur gibi emir ile oraya döküldü; akıl bu tarafda Hakk'ın hışmını gördü ve kaçtı.*

Akıl, emr-i ilâhî ile yağmur gibi cemâd tarafına döküldü ve cemâd üzerine hükmünü icrâ etti. Fakat yine o yağmur gibi dökülen akıl, bu zî-rûhun ba'zıları tarafında Hakk'ın hışmını ve kahrını gördü, kaçtı. Binâenaleyh o akılda olması lâzım gelen zî-rûhun muhâkemesi, eser-i akıldan ârî ve saçma sapan oldu.

ابر و خورشید و مه و نجم بلند　　　　جمله بر ترتیب آیند و روند

2810. [2823] *Bulut ve güneş ve ay ve yüksek yıldızlar, hep tertîb üzerine gelirler ve giderler.*

هر یکی ناید مگر در وقت خویش　　　　که نه پس ماند ز هنگام و نه پیش

2811. *Her biri gelmez, ancak kendi vaktinde ki, vaktinden ne geri ve ne ileri kalır.*

Ma'lûm olsun ki, cemâd aleddevâm ma'rifet-i fıtriyye-i zâtiyye üzerinedir; tabîat-ı asliyyesinden inhirâf etmez. İlmen ve aynen ve mertebeten teslîmiyet ve inkıyâd üzeredir; ve irâde-i ilâhiyyenin tasarrufu tahtındadır. Ondan sonra nebâtât gelir; zîrâ nebâtâtda, cemâddan fazla olarak nümüvv ve büyümek vardır. Her ne kadar büyümek onun fıtratı iktizâsından ise de, o hareket-i tabîiyye-i fıtriyye örfen ona izâfe olunur. Binâenaleyh o hareket-i tabîiyye, bir nevi' tasarruf-ı tabîî olur ki, bu cemâdâtda yokdur. Bu sûretde nebât ma'rifetde cemâddan daha aşağıdır ve ma'rifet ise aklı iktizâ eder. Bu bâbdaki tafsîlât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de mevcûtdur. Ecrâm-ı semâviy-

yenin intizâm-ı harekâtı, ilm-i hey'et mütâlaa edenlerce ma'lûmdur. Burada bu intizâmın derecesini îzâh etmek uzundur.

چون نکردی فهم این را ز انبیا دانش آوردند در سنگ و عصا

2812. *Sen bu sırrı anlamadığın için, enbiyâ taşa ve değneğe ma'rifet getirdiler.*

Ya'ni "Cemâdda, lutf-ı ilâhîden bir akıl zâhir olması sırrını idrâk edemediğin için, enbiyâ (aleyhimü's-selâm) bu sırrı sana âşikâre göstermek için taşda ve değnekde ma'rifet ızhâr ettiler." Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mübârek ellerindeki taş parçaları nübüvvetlerine şehâdet ettiler; ve kezâ Mûsâ (a.s.)ın mübârek elindeki asâ yılan oldu ve "Gel!" dediği vakit geldi, "Git!" dediği vakit de gitti. Bunlar ise cemâdın ma'rifetlerine ve akıllarına delâlet eder.

تا جمادات دگر را بی‌لباس چون عصا و سنگ داری از قیاس

2813. *Tâ ki dîğer camâdâtı kıyâs cihetinden, şübhesiz asâ ve taş gibi tutasın!*

"Libâs", iştibâh ma'nâsınadır. "Bî-libâs", iştibâhsız demek olur. Ya'ni "Yukarıda zikr olunan taş ve asâdaki ma'rifeti gördün ve tevâtüren işittin; dîğer cemâdâtı da bunlara kıyâs et ve bu husûsda aslâ şübhen olmasın!"

طاعت سنگ و عصا ظاهر شود و ز جمادات دگر مخبر شود

2814. *Taşın ve değneğin itâatı zâhir olur; ve dîğer cemâdâtdan muhbir olur.*

Nitekim cemâdâtın ilmen ve aynen ve mertebeten teslîmiyet ve inkıyâd üzere olduğu yukarıda 2811 numaralı beyt-i şerîfde îzâh olundu. Ya'ni "Enbiyânın elinde taşın ve değneğin itâatı zâhir olur ve onlar dîğer cemâdâtın hâlinden de haber verici olurlar da derler ki":

ما ز یزدان آگهیم و طایعیم ما همه بی‌اتفاقی ضایعیم

2815. *"Biz Hâlık'dan âgâhız ve itâat ediciyiz; bizim hepimiz tesâdüfî olarak zâyi' değiliz!"*

"Bizim Hâlık'ımız hakkında ma'rifet-i fıtriyye-i zâtiyyemiz vardır; binâenaleyh biz bu ma'rifetimiz sebebiyle Hâlık'ımıza itâat ediciyiz ve irâde-i ilâhiyyenin tasarrufu altındayız. Bizim hepimiz maddiyât âleminde ve sâha-i tabîatda tesâdüfî olarak zuhûr edip, başıboş bırakılmış ve zâyi' bir halde değiliz."

همچو آب نیل دانی وقت غرق　　　کو میان هر دو امت کرد فرق

2816. *Ġark vaktinde Nîl suyu gibi bilesin ki, o her iki ümmetin arasını ayırdı.*

Ya'ni, sâir cemâdâtı da Fir'avn'ın garkı vaktinde Nîl suyu bilesin. Zîrâ o Nîl suyu Kıbtîler ile Benî-İsrâîl'in arasını ayırdı, Benî-İsrâîl'e yol verdi; açılan yoldan Kıbtîler ile Fir'avn geçmeğe başladığı vakit, sular kavuştu ve onları boğdu.

چون زمین دانیش دانا وقت خسف　　　در حق قارون که قهرش کرد نسف

2817. *Onu zemîn gibi dânâ bilesin; hasf vaktinde Kārûn hakkındaki kahır onu nesf etti.*

"Hasf", yere batmak, "nesf" binâyı yerinden koparmak. "Kārûn" Mûsâ (a.s.) zamânında gāyet zengin bir şahıs olup, o hazrete muhâlefetinden dolayı yere battı. Ya'ni "Bilcümle cemâdâtı, yine cemâd nev'inden olan arz gibi dânâ ve ârif bilesin; zîrâ Kārûn'nun yere batması vaktinde emre itâat etti ve bu sûretle vâki' olan kahr-ı ilâhî o Kārûn'un binâ-yı vücûdunu yerinden kopardı."

چون قمر که امر بشنید و شتافت　　　پس دو نیمه گشت بر چرخ و شکافت

2818. *Ay gibi ki, emri işitti ve acele etti, sonra felek üzerinde iki yarım oldu ve yarıldı.*

Cemâdâtın hepsini bir küre-i müncemid olan ay gibi bil ki, emr-i peygamberîyi işitti ve hemen felek üzerinde iki parça oldu ve yarıldı.

چون درخت و سنگ کاندر هر مقام　　　مصطفی را کرده ظاهر السلام

2819. *Ağaç ve taş gibi ki, her makāmda Mustafâ'ya zâhiren selâm etmişdir.*

Bu beyt-i şerîfde, İmâm-ı Ali (kerremallâhu vechehû) efendimizin şu kavl-i şerîfine işâret buyurulur: كنت امشى مع النبى صلى الله عليه و سلم بمكة فخرجنا فى بعض نواحيها فما استقبله شجر ولا حجر الا قال السلام عليك يا رسول الله Ya'ni "Ben Mekke şehrinde (S.a.v.) ile berâber yürüyor idim. Mekke'nin nâhiyelerinden birine çıktık; her ağaç ve taş ki, ona karşı çıktı, "Esselâmü aleyküm yâ Resûlalâh!" dedi."

بحث کردن سنی و فلسفی و جواب دهری که منکر الوهیتست و عالم را قدیم می گوید

Sünnînin ve felsefînin bahs etmesi ve dehrînin cevâbı ki münkir-i ulûhiyyetdir ve âleme kadîm der

دی یکی می گفت عالم حادثست   فانی است این چرخ حقش وارثست

2820. [2833] *Dün birisi diyordu ki: "Âlem hâdisdir, bu felek fânîdir, Hak ona vârisdir."*

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ (Rahmân, 55/26) Ya'ni "Arz üzerinde olan her şey fânîdir" ve كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) ya'ni "Her bir şey hâlikdir, O'nun vechi müstesnâdır" ve وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ (Âl-i İmrân, 3/180) ya'ni "Göklerin ve yerin mîrâsı Allâh'a mahsûsdur" âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur.

فلسفیئ گفت چون دانی حدوث   حادثئ ابر چون داند غیوث

2821. *Bir felsefî dedi ki: "Hudûsü nasıl bilirsin; bulutun hâdisliğini yağmurlar nasıl bilir?"*

Sünnînin: "Âlem hâdisdir!" dediğini işiten bir feylesof ona i'tirâzen dedi ki: "Sen âlemin hâdis olduğunu ne bilirsin? Zîrâ âlemin vücûdu senden evveldir ve sen ondan sonrasın; ve âlemden tekevvün ettin. Meselâ yağmurlar bulutdan peydâ olurlar; onlar bulutların hâdis olduğunu nasıl bilirler ve bu da'vâya hakları var mıdır?" "Guyûs", "gays"in cem'idir; ve "gays", lâzım olduğu vakit yağan yağmurdur.

ذرۀ خود نیستی از انقلاب   تو چه میدانی حدوث آفتاب

2822. *"İnkılâbdan muhakkak bir zerre değilsin, sen güneşin hudûsünü ne bilirsin?"*

"Senin vücûdun inkılâbât-ı zamâneden ve istihâlât-ı anâsırdan bir zerre bile değildir; sen âlemin ve âlemde mevcûd olan güneşin hâdis olduğunu nasıl bilebilirsin?"

کرمکی کاندر حدث باشد دفین   کی بداند آخر و بدو زمین

2823. *"Bir kurtcağız ki, pislik içinde medfûn olur, zemînin âhirini ve başlangıcını ne vakit bilir?"*

"Hades", burada pislik ma'nâsınadır. "Bedv", burada âgāz ve başlangıç demekdir. Bu beyitler felsefînin sünnîye olan i'tirâzâtıdır.

این به تقلید از پدر بشنیدهٔ   از حماقت اندر این پیچیدهٔ

2824. *"Bunu taklîd ile babadan işitmişsin, hamâkâttan buna sarılmışsın!"*

"Bu âlem hâdisdir, çünki mütegayyirdir ve her mütegayyir ise hâdisdir; öyle ise âlem hâdisdir" kıyâs-ı mantıkîsini babandan taklîd ile işitmişsin, fakat bunun ne demek olduğunu düşünemeyip, hamâkatden bu kıyâs-ı mantıkîye sarılmışsın!"

چیست برهان بر حدوث این بگو   ور نه خاموش این فزون گویی مجو

2825. *"Bunun hudûsüne burhân nedir söyle ve yoksa sus! Bu ziyâde söyleyiciliği isteme!"*

گفت دیدم اندر این بحث عمیق   بحث می کردند روزی دو فریق

2826. *Dedi: "Bir gün gördüm ki, bu derin bahisde iki ferîk bahs ettiler."*

Sünnî, feylesofun i'tirâzına cevâben dedi ki: "Bu âlemin hudûsü ve kıdemi derin bir bahisdir. Bir gün iki tâifenin bu derin bahisde mübâhaseye tutuştuklarını gördüm."

Ma'lûm olsun ki âlemin hudûsü ve kıdemi hakkında hükemâ arasında bir çok kıyl ü kāller vâki' olduğu gibi, âlem-i şehâdet yalnız bizim âlemimizden ibâret olduğu zannedildiği için, ehl-i tasavvufdan ba'zıları dahi kıyâmet-i kübrâyı te'vîl cihetine sapmışlardır. Binâenaleyh burada birâz îzâhât i'tâsı lâzımdır. Ma'lûmdur ki, vücûd-ı Hakk'ın ne evveli ve ne de âhiri vardır, kadîmdir; binâenaleyh sıfât ve esmâsı dahi kadîmdir; ve sıfât ve esmânın zuhûr-ı âsâr ve ahkâmı aslâ ta'tîl kabûl etmez. Nitekim âyet-i kerîmede كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ["O her an bir şe'ndedir"] buyurulmuşdur. Böyle olunca Hakk'ın tecellî etmediği bir ân yokdur. Hak ezelen ve ebeden Hâlık'dır, Rezzâk'dır, Gaffâr'dır, Mümît'dir, Muhyî'dir ilh...Binâenaleyh vücûd kadîm olduğu gibi, keyfiyyet-i hudûs dahi kadîmdir; ancak efrâd-ı hâdisin evveli ve âhiri vardır ve keyfiyyet-i hudûsün evveli ve âhiri yokdur; Ya'ni Hakk'ın halk et-

mediği bir ân yokdur. İmdi fezâ-yı bî-nihâye, ayn-ı vücûd-ı Hak'dır; ve onda bir taraftan tekevvün ve bir tarafdan tefessüd eden kâinât ve zâilât, sıfat-ı hâlikıyyetin mazharıdır ve o bî-nihâye avâlimin üzerinde ezelen tekevvün eden insanların efrâdı hâdisdir. Fezâdaki âlemlerden birinin kıyâmeti kopmakla, Hakk'ın avâlim-i şehâdiyye sûretindeki tecellîsi munkatı' olmaz. Velhâsıl avâlimin fezâda tekevvün ve tefessüdünün ibtidâsı ve intihâsı yokdur; vücûd-ı hakîkî ezelî ve ebedî ve kadîm olduğu gibi, vücûdât-ı izâfiyyenin bu tekevvün ve tefessüdü keyfiyetleri dahi ezelî ve ebedî ve kadîmdir; ancak efrâdının ibtidâsı ve intihâsı vardır. Vasf-ı hudûs ve evveliyet ve âhiriyet bu tekevvün ve tefessüd eden avâlimin her birerlerine izâfe olunur. Âlem-i şehâdeti, içinde bulunduğumuz âlemden ibâret zannettiklerinden, onun kıdemi ve hudûsü hakkında birçok kıyl u kāller vâki' oldu; ve âlem-i şehâdetin bu âlemden ibâret olduğu zannına göre kıyâmet-i kübrânın vukū'uyla esmâ-i ilâhiyyenin muattaliyyeti lâzım geleceğinden mutasavvifeden birtakımı da te'vîl cihetine gittiler. Bu bâbdaki tafsîlât-ı zâide *Fusûsu'l-Hikem*'e fakîr tarafından yazılan şerhde i'tâ edilmişdir.

در جدال و در خصام و در ستوه   گشت هنگامه بر آن دو کس گروه

2827. *"Mücâdelede ve muhâsamada ve ıztırâbda o iki bölük kimse üzerine hengâme oldu."*

"Cidâl" ve "hısâm", müfâale bâbından masdarlardır; ve "sütûh", keder, melâl ve gam ve ıztırâb ma'nâlarınadır. "Hengâme", cem'iyyet, kavga meydanı, şamata ve gürültü demekdir. Ya'ni, "O derin bahsin mücâdele ve muhâsamasında ve ıztırâbında, bahse girişen iki bölük adamlar arasında kavga meydanı oldu."

من به سوی جمع هنگامه شدم   اطلاع از حال ایشان بستدم

2828. *"Ben şamata cem'iyyeti tarafına gittim, onların hâlinden ıttılâ' aldım."*

"Ben halkın gürültü va kavga meydanında toplandığı tarafa gittim, mücâdele ve muhâsama edenlerin hâline muttali' oldum."

آن یکی می‌گفت گردون فانیست   بی‌گمانی این بنا را بانیست

2829. *O birisi derdi ki: "Felek fânîdir, şübhesiz bu binâ için binâ edici vardır!"*

Ya'ni, muhâsımlardan birisi dîğerine der idi ki: "Âlem fânîdir, hiç şübhe yokdur ki, bu fânî olan âlemin binâsı için bir binâ edici ve mi'mâr vardır!"

و آن دگر گفت این قدیم و بی‌کَیستْ　　نیستش بانی و یا بانی ویَستْ

2830. [2843] *Ve o dîğeri dedi: "Bu kadîm ve bî-keydir; onun bânîsi yokdur veyâhud bânî odur."*

"Key", hangi ve ne vakit ma'nâsında edât-ı istifhâmdır. Şehinşâh ve melikü'l-mülûk, ya'ni pâdişâhların pâdişâhı ve pâdişâh ve kahhâr ve cebbâr ma'nâlarında müsta'meldir ki, bu ma'nâyı Zühal yıldızı demek olan Keyvân'dan almışlardır. Zîrâ Zühal yıldızının mahreki arzın ve Merîh'in ve Müşterî'nin fevkındedir. Beyt-i şerîfde iki ma'nâ dahi münâsib olur. Ya'ni feylesof dedi ki: "Bu âlem kadîmdir, bunun ibtidâsı bî-keydir, ya'ni ne vakitden beridir? diye sorulmaz veyâhud onun bir hâkimi ve mutasarrıfı yokdur ve onu birisi binâ etmemişdir veyâhud kendisi, kendini binâ etmişdir."

Bu beyt-i şerîfden anlaşılır ki maddiyyûnun nazariyyesi eskidir; zîrâ onlar dahi kâinâtda madde ve kuvvet isbât edip, bu âlemin onların imtizâcından husûle geldiğini ve bir Hâlık-ı âkılin bulunmadığını beyân ederler.

گفت منکر گشتهٔ خلاق را　　روز و شب آرنده و رزاق را

2831. *Dedi: "Hallâk'ı, gece ve gündüz getiriciye ve Rezzâk'a münkir olmuşsun!"*

Sünnî feylesofa cevâben dedi: "Demek ki sen, geceyi ve gündüzü getirip götüren ve mahlûkâtın rızıklarını veren Hallâk-ı âlemi inkâr ediyorsun!"

گفت بی‌برهان نخواهم من شنید　　آن چه گویی آن به تقلیدی گزید

2832. *Dedi: "Delilsiz dinlemek istemem o şeyi ki söylersin, onu taklîd ile kabûl etmek istemem!"*

"Taklîd", işitilen şey hakkında i'mâl-i fikr edilmeksizin körü körüne kabûl edilip bir gerdanlık gibi boynuna takmakdır. Feylesof sünnîye dedi ki: "Âlemin fânî ve hâdis olduğuna delîl isterim; senin şundan bundan işiterek taklîd ile söylediğin sözü, ben de taklîd ile kabûl edemem!"

هین بیاور حجت و برهان که من　　نشنوم بی‌حجت این را در زمن

2833. *"Âgâh ol, hüccet ve burhân getir; zîrâ ben zemânede bunun hüccetsiz dinlemem!".*

گفت حجت در درون جانمست　　در درون جان نهان برهانمست

2834. *Dedi: "Hüccet benim canımın içindedir, can içinde gizli burhânım vardır."*

تو نمی‌بینی هلال از ضعف چشم   من همی‌بینم مکن بر من تو خشم

2835. *"Sen gözünün za'fından hilâli görmüyorsun, ben göruyorum; benim üzerime hışım etme!"*

Sünnî, feylesofun delîl istemekde ısrâr etmesine cevâben dedi ki: "Sen kendi vücûdunun hâricinde delîl arıyorsun; halbuki bunun delîli benim canımın içindedir ki, bu delîl nûr-i yakîndir ve nûr-i yakîn can içinde, ağyârın nazarından gizli bir burhandır; sen ise kalbin gözünün za'fından hilâl gibi olan bu nûr-ı yakîni görmüyorsun, ben ise görüyorum. Bu nûru benim görmemden dolayı bana hiddet etme!"

گفت و گو بسیار گشت و خلق گیج   در سر و پایان این چرخ بسیج

2836. *Dedikodu çok oldu ve halk bu müretteb olan feleğin başında ve nihâyetinde perâkende hâtır oldu.*

"Gîc", burada perîşân ve perâkende-hâtır olmak; ve "besîc", müteaddid ma'nâları vardır; burada "düzülmüş ve tertîb olunmuş" demekdir. Ya'ni "Sünnî ile feylesof arasındaki mübâhase ve dedikodu çok oldu; ve uzadı ve bunların mübâhaselerini dinleyen halkın dahi zihinleri karışıp bu âlemin ibtidâsı ve intihâsı hakkında hatırları perîşân oldu; hangisinin haklı olduğunu bilemediler."

گفت یارا در درونم حجتیست   بر حدوث آسمانم آیتیست

2837. *Dedi: "Ey yâr, içimde bir hüccet vardır, âsumânın hudûsü üzerine bana bir âyetdir."*

Nihâyet sünnî dedi: "Ey arkadaş, benim kalbimde bir hüccet ve delîl vardır ki, o delîl göklerin ve âlemin hâdis olması üzerine benim için bir alâmet ve nişandır."

من یقین دارم نشانش آن بود   مر یقین دان را که در آتش رود

2838. *"Ben yakîn tutarım, muhakkak yakîn biliciye onun nişânı o olur ki, ateşe gider."*

"Ey feylesof arkadaş, âlemin hudûsü ve fenâsı hakkında, benim kalbimde bir nûr-ı yakîn vardır. İmdi, bende yakîn vardır sözü bir da'vâdır, her da'vâya da bir şâhid ister. Binâenaleyh yakîn bilici olan kimsenin nişânı ve

şâhidi odur ki, bu müddeî ateşe girsin; eğer ateş yakarsa da'vâsında kâzibdir, yakmazsa da'vâsında sâdıkdır."

در زبان می‌ناید آن حجت بدانْ   همچو حال سر عشق عاشقان

2839. *"Bil ki, o hüccet dile gelmez, âşıkların sırr-ı aşkının hâli gibidir."*

Ya'ni, "Aşk nasıl bir emr-i zevkî ve vicdânî olup, lisân ile ta'rîf ve tavsîf olunamaz ise, kalbimde bir emr-i vicdânî olan o hüccet ve o nûr-ı yakîn de, öylece lisân ile ta'rîf olunamaz."

نیست پیدا سر گفت و گوی من   جز که زردی و نزاری روی من

2840. [2853] *"Benim yüzümün sarılığından ve zayıflığından gayri, benim güft u gû-yumun sırrı zâhir değildir."*

Ya'ni, "Benim dil ile söylediğim hâlimin iç yüzü ve sırrı zâhir değildir; ben-den zâhir olan şey ancak yüzümün sarılığıdır ve zayıflığıdır. Bu emr-i vicdâ-nî olan hâlimin zâhirime olan te'sîridir."

اشك و خون بر رخ روانه می‌دود   حجت حسن و جمالش می‌شود

2841. *"Kanlı yaş, yanak üzerinde akıcı olarak gider, onun hüsn ü cemâlinin hücceti olur."*

Ya'ni, "Aşk bir emr-i vicdânîdir, söz ile ta'rîf etmek kābil değildir. Fakat bir âşık, ma'şûku için ağlar ve göz yaşı yanaklarından akarsa, o göz yaşı, ma'şûkunun hüsn ü cemâlinin hücceti ve delîli olur." Ya'ni bâtındaki hâlin zâhirde bir nişânı ve alâmeti olur.

گفت من اینها ندانم حجتی   که بود در پیش عامه آیتی

2842. *Dedi: "Ben bunları âmme indinde bir âyet olan bir hüccet bilmem!"*

Felsefî sünnîye cevâben dedi: "Ben senin söylediğin sözleri, umûm-ı nâs indinde da'vâyı isbât edici bir nişan olan bir hüccet ve delîl bilmem; ve bun-lar halkı iknâ' eden sözler değildir."

گفت چون قلبی و نقدی دم زنند   که تو قلبی من نکویم ارجمند

2843. *Dedi: "Vaktâki, bir kalp ve bir nakd, "Sen kalpsın ben azîz olan iyi-yim" diye dem vururlar."*

هست آتش امتحان آخرين کاندر آتش در فتند اين دو قرين

2844. *"Sonuncu imtihân ateşdir ki, bu iki karîn ateşe giderler."*

Feylesofun i'tirâzı üzerine sünnî dedi ki: "Bir kalp ile hâlis para, "Sen kalpsın, ben azîz ve mu'teber olan iyi parayım!" diye lisân-ı hâl ile birbirleriyle bahse girişmiş olsalar, onların ikisini de tecrübe için ateşe koyarlar." Hâlis altın ateşde sağlam kalır ve kalp altın bozulur ve yanar.

عام و خاص از حالشان واقف شوند از گمان و شك سوى ايقان روند

2845. *"Âmm ve hâss onların hâlinden vâkıf olurlar, zandan ve şekden îkān tarafına giderler."*

"Kalp ile hâlis ateşe gidince avâm ve havâs, onların hallerini görüp hangisinin hâlis ve hangisinin kalp olduğuna vâkıf olurlar ve bu sûretle zandan ve şekden kurtulup yakîn tarafına giderler ve bu yakîn ile şekleri zâil olur."

آب و آتش آمد اى جان امتحان نقد و قلبى را که آن باشد نهان

2846. *"Ey can, su ve ateş, gizli olan bir nakd ve kalp için imtihân geldi."*

Ya'ni, "Hâlisliği ve kalplığı anlaşılmayan iki altını kuyumcular tecrübe için evvelâ ateşe koyup kızdırırlar, sonra da suya atarlar. Hâlis altın parıl parıl yanar ve kalp altın kapkara olur." Hâlis ile kalpın ta'rîfindeki eski usûl böyle idi; şimdi fen dâiresinde pek kolay anlaşılır.

يا من و تو هر دو در آتش رويم حجت باقئ حيرانان شويم

2847. *"Ya ben ve sen her ikimiz ateşe gidelim, hayrân olan bâkîlerin hücceti olalım!"*

يا من و تو هر دو در بحر اوفتيم که من و تو اين گره را آيتيم

2848. *"Yâhud ben ve sen her ikimiz denize düşelim, zîrâ ben ve sen bu gürûha bir âyetiz."*

Ya'ni, "Mâdemki hâlis ile kalpı ateş ve su ile tecrübe ediyorlar, biz de hâlisliğimiz ile kalplığımızı ya ateş veyâ su ile tecrübe edelim; bizim hâlimiz bizden sonrakilere hüccet ve delîl olsun, zîrâ biz her ikimize tâbi' olan gürûhun bir âyeti ve bir alâmetiyiz."

همچنان کردند و در آتش شدند هر دو خود را بر تف آتش زدند

2849. *Öyle yaptılar ve ateşe gittiler, her ikisi kendisini ateşin harâretine çarptılar.*

Ma'lûm olsun ki, sünnînin i'tikādına göre ateş Hakk'ın emri olmadıkça yakmaz, zîrâ muhrik bi't-tab' değildir. Eğer sünnî kalbinde bir "Acabâ!" ve zerre kadar şübhe olmaksızın ateşe girse, İbrâhîm Halîl (a.s.)ı Nemrûd'un ateşi yakmadığı gibi, yakmaz; binâenaleyh feylesofu ilzâm için sünnînin ateşe girmesi câiz olur. Fakat feylesof bu i'tikādda değildir, o ateşi muhrik bi't-tab' bilir; binâenaleyh sünnînin imtihân için teklîf ettiği ateşe girmesi, kendi i'tikādının hilâfında bir hareket olur. Bu i'tibâr ile sünnî ile berâber ateşe girmesi ma'kūl görünmez. Ma'kūl olan feylesofun sünnîye: "Benim i'tikādımca ateş muhrik bi't-tab'dır, onun için ben giremem, çünki yanacağımı bilirim. Mâdemki senin i'tikādınca ateş seni yakmıyacakdır; sen gir, senin yanmaman bana ve bizden sonrakilere hüccet ve burhân olsun!" demesi idi. Binâenaleyh kıssadan maksûd olan zâhirî ateş değildir, belki nefis ve tabîat ateşidir. Zîrâ bu ateş, bu âlem-i kesâfetde hem sünnîyi ve hem de feylesofu muhîtdir; fakat sünnî îmân ve irfânı ve amel-i sâlihi ve ahlâk-ı fâzılı sebebiyle bu ateşin kahrı altında zebûn değildir. Felsefî ise îmânsız ve irfânsız ve amelsiz ve ahlâksız olduğundan, bu ateşlerin içinde makhûr ve müstehlekdir. Sünnînin necâtı hem sûrî ve hem de ma'nevîdir; feylesofun helâki de hem sûrî ve hem de ma'nevîdir. Ve "sünnî"den murâd, yukarıki beyitlerde dahi işâret buyurulduğu üzere "nûr-ı yakîn sâhibi olan bir veliyy-i kâmil"dir ki, bu gibilerin nâm-ı şerîflerini mevt-i ıztırârî ve tabîî ateş yakmamışdır. Onların münâsebeti ve medâyihi ve menâkıbı kitâblarda mündericdir; fakat münkirlerin nâmını bu ateş sahîfe-i kâinâtdan silmişdir; ve veliyy-i kâmilden, sûrî ateşte yanmamak ve suda batmamak gibi havârık zuhûr edebilir.

آن خدا گوينده مرد مدعى رست و سوزيد اندر آتش آن دعى

2850. [2863] *O Hudâ deyiyici müddeî olan adam kurtuldu; o piç ateş içinde yandı.*

"Da'î", harâm-zâde, veled-i zinâ ve piç ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde münkir-i ulûhiyyet olanların nikâh-ı sahîh mahsûlü olmadıklarına işâret buyurulur. Ya'ni, "O münkir-i ulûhiyyet olan feylesof, nefis ve tabîat ateşi içinde yandı ve hayât-ı dünyeviyyesinde bu ateşler içinde kavruldu."

از مؤذن بشنو اين اعلام را كورئ افزون روان خام را

2851. *Bu i'lâmı müezzinden dinle, hâmın rûhuna bir körlük ziyâde et!*

Milyonlarca ehl-i îmânın ibâdet ettiği câmi'lerin minârelerinde müezzinler tarafından vâki' olan i'lâm ve ihbârı dinle! Beş vakitde Allâh'ın Resûl'ünün

nâm-ı şerîfini zikr ederler; halbuki münkir-i ulûhiyyet olan feylesofların adları batmışdır; binâenaleyh müezzinlerin beş vakitde vâki' olan bu ihbârlarını dinle de, hâm olan feylesofların canına bir körlük daha ziyâde et, büsbütün kör olsunlar!

که نسوزیدست این نام از اجل　　　　کش مُسَمّی صدر بودست و اجل

2852. *Zîrâ bu nâm ecelden yanmamışdır; çünki onun müsemmâsı yüksek ve büyük olmuşdur.*

Zîrâ bu Peygamber'in nâmı mevt-i ıztırârî ve tabîî ateşinden yanmamışdır. Halbuki bu ateşe mü'minler ile münkirler berâberce girdiler. Bu ateş münkirleri yaktı, mü'minleri yakmadı; çünki bu nâmın sâhibi olan zât-ı Peygamberî hadd-i zâtında yüksek ve celîldir.

صد هزاران زین رِهَان اندر قِرَان　　　　بر دریده پرده های منکران

2853. *Kırânda yüz binlerce yarış günlerinden münkirlerin perdeleri yırtılmışdır.*

Şurrâhdan ba'zıları "kırân" kelimesi "karn"ın cem'i olduğunu beyân etmişler ise de, *Kāmûs*'da "karn"ın cem'i "kurûn" geldiği gösterilmişdir. Ve "karn", otuz veyâ seksen sene ma'nâsına gelir. Binâenaleyh "kırân" müfâale bâbından, "mukārenet" ma'nâsında masdardır. Yalnız "dağ zirvesi" ma'nâsına gelen "karn"ın cem'i "kırân" gelir imiş ki, bunun da bu beytin ma'nâsıyla münâsebeti yokdur. "Rihân", "rehn"in cem'idir ve at koşusunda geçecek atın sâhibine verilmek üzere ortaya konan öndül ve "eyyâmü'r-rihân" ma'nâsınadır ki, o günlerde Arablar böyle öndül ile at koştururlar (*Şemsü'l-Lügāt*). Hulâsası Türkçe "yarış günleri" demek olur. Şu halde beyt-i şerîfin ma'nâsı böyle demekdir: "Enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ mukārenet ve mübâhase vaktinde vâki' olan bu birçok yarış günlerinden dolayı, onları münkir olanların perde-i nâmûsları yırtılmışdır. Nitekim Mûsâ (a.s.) ile Fir'avn'ın sihirbazları birbirlerine mukārin ve mübâhis oldular; nihâyet sihirbazlar mağlûb oldu. Ve keza biraz yukarıda zikr olunduğu üzere Resûl-i Ekrem'e Arab beyleri mukārin ve mübâhis oldular; nihâyet sele dal ve mızrak atmak sûretiyle vâki' olan imtihân ve müsâbaka netîcesinde münkir olan Arab beyleri mağlûb oldular ve utandılar ve perde-i nâmûsu ve azametleri yırtıldı. Bu gibi hâdisâtın kısas-ı enbiyâda ve menâkıb-ı evliyâda emsâli çokdur.

چون گرو بستند غالب شد صواب   در دوام و معجزات و در جواب

2854. *Vaktâki rehin bağladılar, doğru, mu'cizâtın ve cevâbın devâmında gālib oldu.*

Vaktâki her zamanda ehl-i hak ile ehl-i bâtıl mübâhaseye girişip, ortaya "öndil" ve rehin koydular, mu'cizât-ı enbiyânın ve münkirleri iskât edecek cevâbın devâmını te'mîn için ehl-i hak, ehl-i bâtıl üzerine gālib oldu; zîrâ her asırda mevcûd olan veliyy-i kâmilden zuhûr eden havârık ve kerâmât, o veliyy-i kâmilin tâbi' olduğu peygamberin mu'cizâtı cümlesindendir.

فهم کردم کان که دم زد از سَبَق   و ز حدوث چرخ پیروز یست و حق

2855. *Anladım ki, sebakdan ve feleğin hudûsünden dem vuran kimse muzafferdir ve hakdır.*

"Sebak", at koşusu ve ok atışı yarışına girişmek demekdir. Ya'ni, "Âlemin hudûsünden ve bu da'vâyı isbât için müsâbakaya girişmekden dem vuran kimsenin gālib ve muzaffer ve da'vâsının hak olduğunu anladım." Zîrâ bu kimse, âlem-i tabîatın hâricine çıktığını fiilen gösterdi ve âlem-i tabîatın hâricine çıkan kimse bittabi' kavânîn-i tabiiyye ahkâmına tâbi' değildir. Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî (k.s.):

تو ز سرای طبیعت نمی روی بیرون   کجا بکوی حقیقت سفر توانی کرد

"Sen ki tabîat evinden dışarıya çıkmadın, hakîkat mahallesine sefer edebilmen nerede!"

حجت منکر هماره زرد رو   یك نشان بر صدق آن انکار کو

2856. *Münkirin hücceti her vakit sarı yüzlü olmakdır; o inkârın sıdkı üzerine bir nişan hani?*

"Sarı yüzlü olmak", mağlûb olup utanmakdan kinâyedir. Ya'ni, "Ehl-i hakkı inkâr eden kimsenin, mübâhase netîcesinde getirebileceği hüccet ve delîl, ancak mağlûb olup utanmakdır. Onun inkârının doğruluğuna hiçbir nişan ve isbât yokdur."

یك مناره در ثنای منکران   کو در این عالم که تا باشد نشان

2857. *Münkirlerin senâsı hakkında bir minâre bu âlemde hani ki, tâ nişân olsun!*

"Bu âlemde münkir-i ulûhiyyet olanların medh ve senâsı hakkında nidâ olunan bir minâre var mıdır ki, onların i'tikādlarının telbîs ve tasdîkine nişân olsun!" Edyân-ı bâtıle bile münkirü'l-ulûhiyyet olanlara bir pâye ve bir kıymet vermez.

منبری کو که بر آن جا مخبری یاد آرد روزگار منکری

2858. *Hani bir minber ki, orada bir muhbir, bir münkirin rûzgârını yâda getirsin?*

"Rûzgâr", yel ve âlem ve zamân, vakit ve hâl ma'nâlarınadır. Burada hâl ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Münkir-i ulûhiyyet olan bir kimsenin hâlini tahsîn için, bir muhbir ve vâize mahsûs bir kürsü var mıdır ki, o vâiz orada bu münkiri medh ve senâ etsin?" Bu akıl ve muhâkeme fakirleri her asırda şurada burada müteferrik bir sûretde çıkıp, ukalâ-yı zamâne tarafından hakāret görerek sönüp giderler.

روی دینار و درم از نامشان تا قیامت می‌دهد زین حق نشان

2859. *Dînâr ve diremin yüzü, onların nâmından kıyâmete kadar bu hakdan nişân verir.*

"Dînâr", sikkeli altın; "direm", akçe ve para demekdir. "Onların nâmı"ndan murâd, Allâh'ın ve peygamberlerinin ism-i şerîflerindendir. Ya'ni altın ve altının gayri olan paraların yüzünde ism-i celâl-i ilâhî ile peygamberinin ism-i şerîfi mahkûk olması, kıyâmete kadar bu hakdan, ya'ni tasdîk-i ulûhiyyet ve risâletden nişan verir." Ma'lûmdur ki, zamân-ı Hz. Pîr'de sikkelerin bir tarafında hükümdârın ismi ve dîğer tarafında da "Lâ ilâhe illallâh Muhammedü'r-Resûlullâh" mahkûk idi. Hükûmet-i Selçûkiyye'nin sikkeleri böyle olduğu gibi diğer eski hükûmetlerin paraları da böyle idi. Hattâ 1921 senesinde tab' olunan Türkiye Posta pullarının beş yüz kuruşluğu üzerinde de kelime-i tevhîd mahkûk idi. Ve nâm-ı ilâhî yalnız hükûmet-i islâmiyye paralarına mahsûs değildir; Fransa hükûmetinin altınları kenârında da el-ân "Dieu protège La France" ["Tanrı Fransa'yı korusun!"] mahkûkdür. "Velhâsıl paraların kiminde nâm-ı ilâhî ve kiminde nâm-ı ilâhî ile nâm-ı peygamberî birlikde olarak mahkûk olup, kıyâmete kadar bu hakdan nişan verirler."

سکهٔ شاهان همی گردد دگر سکهٔ احمد ببین تا مستقر

2860. [2873] *Şâhların sikkesi başka türlü olur; Ahmed'in sikkesini müstekarra kadar gör!*

"Müstekarr", karâr mahalli demekdir ki, bundan murâd kıyâmetdir. Ya'ni, "Altın ve gümüş paraların üzerinde nâm-ı ilâhî ile nâm-ı Resûl'ün mahkûk olması onların alâmet-i sıdkıdır. Fakat hükûmetler inkılâb içinde olduklarından, bir hükûmetin yerine dîğer hükûmet gelerek şâhların sikkeleri de değişebilir; fakat Ahmed (a.s.v.) Efendimiz'in sikkesi, ya'ni nâm-ı saltanatı ve nübüvveti kıyâmete kadar bâkîdir!"

بر رخ نقره و یا روی زری — وانما بر سکه نام منکری

2861. *Gümüşün veyâ bir altının yüzünde, sikke üzerinde bir münkirin adını göster!*

Ya'ni, âlemde hiçbir sikke üzerinde bir münkir-i ulûhiyyet ve nübüvvetin nâmı mahkûk değildir. Böyle bir hâl vâki' olmaması, onların butlânına ve zilletlerine delâlet eder.

خود مگیر این معجز چون آفتاب — صد زبان بین نام او أُمّ الکتاب

2862. *Haydi güneş gibi olan bu mu'cizi tutma, yüz dilliyi gör, onun adı Ümmü'l-Kitâb'dır.*

"Yüz dilli"den murâd, Kur'ân-ı Kerîm'dir ki, bir adı da Ümmü'l-Kitâb'dır. Ya'ni "Zamân-ı saâdetde münkirlere karşı Resûl-i Ekrem hazretlerinin gösterdiği mu'cizâtı ve minârelerde ve minberlerde nâmının zikri ve sikkeler üzerine isminin hakkedilmesi sûretiyle zamânımızda da gördüğümüz güneş gibi mu'ciz halleri ve hâdiseleri bırak da, yüz dilli olan Kur'ân-ı azîmü'ş-şânı gör ki, onun adı Ümmü'l-Kitâb'dır."

Ma'lûm olsun ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz Kur'ân-ı Kerîm hakkında "Mu'cize-i kāimedir" buyururlar idi. Bir kerre lisân i'tibâriyle belâğatin son derecesindedir. Kur'ân-ı Kerîm وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ (Bakara, 2/23) ya'ni "Kulumuza indirdiğimiz şeyden şek ve şübhede iseniz, onun mislinden bir sûre getiriniz!" diye Arab bülegāsına meydan okudu. Hiçbirisi Kur'ân'ı tanzîre cesâret edemedi. Gerçi ba'zı ahmaklar, cühelâyı kandırmak için kısa sûrelere nazîre yapmağa yeltendiler; fakat yaptıkları saçmalara kendileri de güldüler. Ezcümle peygamberlik da'vâsında bulunan Müseylimetü'l-Kezzâb'ın yaptığı maskaralığın numûnesi şudur: يا ضفدع كم تنقين اعلاك فى الماء واسفلك فى الطين لا الماء تكدرين ولا الشارب تمنعين Ya'ni "Ey kurbağa, nice bir ötersin ki, yukarın suda ve aşağın çamur içindedir. Ne suyu bulandırabilirsin ne içen kimseyi men' edebilirsin!" Ve dîğer ? "El-Kāriatü" sûre-i şerîfesine yaptığı bir

kepâze nazîre de budur: الفيل ما الفيل وما ادريك ما الفيل له ذنب وثيل وشفر طويل وان ذلك من خلق ربنا القليل Ya'ni "Fil nedir fil? Filin ne olduğunu sana ne şey bildirdi? Onun bir hurma lifinden ipe benzer kuyruğu vardır, bir uzun hortumu vardır; muhakkak bu bizim Rabb'imizin halkından azdır." Havâss-ı kur'âniyyeyi bu şerhde ta'dâd etmek imkânı yokdur, *Mevâhib-i Ledünniyye*'de bir nebze beyân buyurulmuşdur; isteyen mütâlaa etsin. "Kur'ân'ın yüz dilli olması"nın ma'nâsı budur ki, Kur'ân beşerin umûmuna hitâben nâzil olmuşdur; binâenaleyh her milletin irşâdına mahsûs hitâb ve söz vardır. "Ümmü'l-Kitâb" olması da budur ki, teşbîh ve tenzîhi câmi'dir. Zîrâ kütüb-i semâviyye-i mâziyenin ba'zıları sırf tenzîhi ve ba'zıları da sırf teşbîhi mübeyyindir. Meselâ Tevrât tenzîh ve İncîl teşbîh üzerine ve Nûh (a.s.)a münzel olan kitâb da gâh teşbîh ve gâh tenzîhe da'vet vardır. Nitekim tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Nûhî'dedir. Ve Kur'ân hiçbir kütüb-i semâviyyenin söylemediği ahkâmı câmi'dir. Kur'ân'da ibâdât, münâkehât, muâmelât, ukūbât, hukūk-ı irsiyye, dalâletde kalanları irşâd için edille-i akliyye, geçmiş asırlardan haber, mugayyebâttan haber, helâk olan kavimlerin zikri, hüsn-i ahlâka medâr olacak mevâiz, nasâyih-i mergūbe, dâr-ı âhiretin ahvâli, dâr-ı dünyânın ahvâli, ulûm-ı ledünniyye, mehâsin-i âdâb ve bunlardan başka daha pek çok kavâid vardır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ (En'âm, 6/38) Ya'ni "Kur'ân'da beyân olmadık bir şey bırakmadık!" demek olur.

زهره نى كس را كه يك حرفى از آن   يا بدزدد يا فزايد در بيان

2863. *Kimsenin mecâli yokdur ki, ondan bir kelimeyi beyân husûsunda ya çalsın, ya ziyâde etsin!*

Kur'ân-ı Kerîm'in bir kelimesini eksiltmek veyâ ziyâdeletmek sûretiyle ma'nâsını tahrîfe kimsenin mecâli yokdur ve şimdiye kadar Kur'ân'ın bu kadar düşmanları olduğu halde kimse bu cür'eti gösterememişdir; zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de Hak Teâlâ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (Hicr, 15/9) Ya'ni "Muhakkak Kur'ân'ı biz indirdik ve elbette onu muhâfaza edici biziz!" buyurur. Ve Kur'ân'ın sırf vahy-i ilâhî olup, beşer tarafından hiçbir şey katılamıyacağı[nı] mübeyyin olarak Hak Teâlâ el-Hâkka sûre-i şerîfesinde de şöyle buyurur: وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ (Hâkka, 69/ 44-46) Ya'ni "Eğer Peygamber ba'zı akvâli kendinden düzüp, bize isnâd etse, biz onu kudretimiz ile yakalayıp, sonra damarını kesip helâk ederdik."

یار غالب شو که تا غالب شوی   یار مغلوبان مشو هین ای غوی

2864. *Ġālibin yâri ol ki, âkıbet ġālib olasın; ey azgın, âġâh ol, maġlûbların yâri olma!*

Ehl-i nefsi ve münkirleri mağlûb eden enbiyâ ve evliyânın yâri ol ve onların mesleğini ihtiyâr et ki, sen de onlar gibi zâhiren ve bâtınen gālib olasın! Ey nefsine tâbi' olan azgın efendi, sakın mağlûb olan münkirlerin dostu olma ki, dünyâda ve âhiretde mağlûb olmayasın!

حجت منکر همین آمد که من   غیر این ظاهر نمی‌بینم وطن

2865. *Münkirin hücceti ancak bu geldi ki, ben bu zâhirin gayri vatan görmüyorum.*

Münkir-i ulûhiyyet olan kimsenin indinde hüccet ve burhân ancak hayât-ı dünyânın zâhiridir. Onun gözü ancak eşyânın zâhirini ve kendi mevcûdiyetinin vatanını dahi dünyâdan ibâret görür. Nitekim Hak Teâlâ sûre-i Câsiye'de bu gibiler hakkında buyurur: وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ (Câsiye, 45/24) Ya'ni "Münkirler dediler ki: "Bu hayât dedikleri ancak bu dünyâda olan hayâtdır ve bizi ancak dehr helâk eder." Halbuki onların bu sözlerine ilim cinsinden hiçbir delilleri yokdur, ancak onlar zannederler."

هیچ نندیشد که هر جا ظاهریست   آن ز حکمتهای پنهان مخبریست

2866. *Hiç düşünmez ki, her yerde bir zâhir vardır, o gizli hikmetlerden bir muhbirdir.*

"Hayâtın ve eşyânın zâhirini gören bu münkir, hiç düşünmez ki, her nerede zâhir olan bir şey var ise, o şey, Hakk'ın gizli hikmetlerinden haber vericidir." Meselâ kavun ve karpuz ve hıyar gibi yaz meyvelerinin kışın ve portakal ve muşmula ve üvez gibi kış meyvelerinin dahi yazın zâhir olmaması, düşünenler için ibret alınacak şeylerdir. Her mevsimde o mevsime göre hayât-ı beşer için fâideli şeylerin zuhûru, bir Mün'im'in vücûdundan haber verir.

فایدهٔ هر ظاهری خود باطنست   همچو نفع اندر دواها کامنست

2867. *Her bir zâhirin fâidesi muhakkak bâtındır; ilâçlarda olan nef' gibi kâmindir.*

Ma'lûm olsun ki, her bir zâhirde bâtın olan fâideyi görmek ancak kalb gözüyle olur ve kalb gözü ise ancak enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyânın sözlerini dinleyip kabûl etmekle açılır. Halbuki münkirler, onların sözlerini dinleyip reddettiklerinden Hak Teâlâ onların kalblerini mühürlemiş ve kulaklarına ve gözlerine de perde çekmişdir. Nitekim sûre-i Bakara'nın baş tarafında خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7) ["Allâh onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemişdir; onların gözlerinde perde vardır"] buyurur. Binâenaleyh münkirlerin bevâtın-ı eşyâya nüfûz-ı nazarları imkânı yokdur.

تفسیر این آیت که وَمَا خَلَقْنَا السَّموات وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ نيافريدمشان

بهر همين كه شما مى‌بينيد بلكه بهر معنى و حكمت باقيه كه شما نمى‌بينيد آن را

Bu "Ve mâ halakne's-semâvâti ve'l-arda ve mâ beynehumâ illâ bi'l-Hakkı" ya'ni "Biz gökleri ve yeri ve aralarında olan şeyleri ancak Hak ile yarattık" âyet-i kerîmesinin tefsîridir. Onları bunun için yaratmadık ki, siz göresiniz; belki ma'nâ ve hikmet-i bâkıye için yarattık ki, siz onu görmezsiniz!

Ma'lûm olsun ki, "Hak" esmâ ve sıfât-ı zâtiyyedendir ve âyet-i kerîmede "Hak" lafzına dâhil olan "bâ" mülâbese içindir. Şu halde âyet-i kerîmenin ma'nâsı: "Biz gökleri ve yeri ve aralarında olan şeyi ancak Hak isim ve sıfatımıza mülâbis olarak yarattık" demek olur. İmdi Hak esmâ-i zâtiyyeden olunca, onun zımnında Mübdî ve Muîd ve Muhyî ve Mümît ve Muizz ve Müzill ilh... gibi isimler dahi dâhil olur. Binâenaleyh mahlûkun halkı, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ahkâm ve âsârının zuhûru içindir ki, bunun gâyesi, yukarıda geçen ve 2530 numaralı beyt-i şerîfin sürhü olan كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لأعرف ["Ben gizli bir hazîne idim, bilinmemi sevdim, bilinmem için halkı halk ettim"] hadîs-i kudsîsine merbûtiyetdir. Böyle olunca esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ahkâmının zuhûru, ma'rifet husûlü içindir; ve ma'rifet husûlü ise âbidiyet ve ma'bûdiyet nisbetlerini meydana çıkarır. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'ni "Ben cinni ve insi an-

cak ibâdet etmeleri için yarattım!" buyurulur. Böyle olunca âlemin halkı, onların sûretlerini basar-ı hissî ile temâşâ için değildir. Belki onların zımnındaki kasd ve irâde-i ilâhiyyeyi kalb gözüyle idrâk etmek içindir ki, bunları his gözüyle görmek mümkin değildir.

هیچ نقاشی نگارد زین نقش　　　بی‌امید نفع بهر عین نقش

2868. *Hiçbir nakkāş, nakşın zînetini nef' ümîdi olmaksızın, nakş aynından dolayı tersîm eder mi?*

Ya'ni, bir ressâm, bir resim levhasını yaptığı vakit, onun zımnında bir nef' ve fâide kasd ve irâde eder; ve o sûretin bir ma'nâsı vardır; yoksa ressâm "Ma'nâsı olsun, olmasın, şöyle bir sûret yapayım!" diyerek bir nakış ve sûret yapmaz.

بلکه بهر میهمانان و کهان　　　که به فُرْجه وارهند از اندهان

2869. *Belki fürce ile gamlardan kurtulsunlar diye misâfirler ve çocuklar için tersim eder.*

"Kihân", küçük ma'nâsına olan "kih" kelimesinin cem'idir. "Fürce", iki şey arasındaki açıklık ma'nâsına olup Fârisîler "temâşâ" ma'nâsında isti'mâl ederler. Ya'ni, "Ressâm yaptığı resim levhalarını evlerin duvarlarına ta'lîk olunarak, misâfirlerin ve çocukların onları temâşâ ederek kalbleri ferahlansın diye tersîm ederler." Nakşın fâidelerinden birisi budur. Bu beyt-i şerîfde suver-i eşyâ ile mesrûr olanların çocuk mesâbesinde olduklarına işâret buyurulur.

شادئ بچگان و یاد دوستان　　　دوستان رفته را از نقش آن

2870. [2883] *Çocukların şâdîliği ve onun nakşından gitmiş dostları, dostların zikri için tersîm eder.*

"Ressâmın resim yapmasının fâidesi çocukların mesrûr olmaları veyâhud uzak sefer ile veyâhud vefât sebebi ile nazardan gāib olmuş olan dostların, dostlar tarafından yâdı ve tahatturu içindir." Nitekim zamânımızda taammüm eden fotoğrafların çıkarılmasındaki kasıdlar ve fâideler meydandadır.

هیچ کوزه گر کند کوزه شتاب　　　بهر عین کوزه نی بر بوی آب

2871. *Hiç bardak yapan, bardağa bardağın "ayn"ından dolayı acele eder mi? Suyun bûyünden dolayı yapar.*

"Bûy", kelimesi koku, behre ve nasîb, huy, tabîat, muhabbet, ümîd, arzû, hâhiş, tama' ma'nâlarına gelir; burada "arzû" ve "ümîd" ma'nâları münâsib olur. Ya'ni, "Bardak ve testi gibi şeyleri yapan, bunları kendi şekil ve sûretlerinden dolayı yapmaz; içine su konmak arzû ve ümîdiyle yapar."

هیچ کاسه گر کند کاسه تمام　　بهر عین کاسه نی بهر طعام

2872. *Hiç kâse yapıcı, tamâm olarak kâseyi taâm için değil, kâsenin "ayn"ı için yapar mı?*

Kâseci kâsenin sûretini ancak içine yiyecek bir şey konur mütâlaasıyla yapar.

هیچ خطاطی نویسد خط به فن　　بهر عین خط نه بهر خواندن

2873. *Hiçbir hattât yazıyı fen ile okumak için değil, yazının "ayn"ı için yazar mı?*

Hattât özenerek yazdığı bir yazıyı, o yazının şeklinden ve zâtından dolayı yazmaz; belki okunup, onun delâlet ettiği ma'nâya intikāl etmesi için yazar.

نقش ظاهر بهر نقش غائبست　　و آن برای غایب دیگر ببست

2874. *Zâhirin nakşı, gāibin nakşı içindir; ve o, dîğer gāib için bağlandı.*

"Zâhir olan bir şeyin nakşı ve sûreti, henüz gāib olan bir şeyin nakşı içindir; ve o gāib olan şeyin nakşı da, dîğer gāib olan bir şey içindir." Meselâ bakırcı bir tencere yapar, bu tencerenin şekl-i zâhirîsi, onun içinde pişecek olan ve henüz gāib bulunan yemeğin sûreti içindir; ve yemeğin sûreti dahi, onu yiyenlerin vücûdlarında kuvvet husûlü içindir; ve vücûdda kuvvet husûlü, ondan dünyevî ve uhrevî birtakım amellerin sûreti zâhir olmak içindir.

همچو بازیهای شطرنج ای پسر　　فایدهٔ هر لعب در تالی نگر

2875. *Ey oğul, şatranc oyunu gibidir; her oyunun fâidesini tâlîde gör!*

Zâhirin nakşı, gāibin nakşı için olmasının misâli şatranc oyununda zâhirdir." Meselâ oyunculardan biri dîğerine bir taş verir, onun sebebi arkadan gelen oyunları kazanmakdır." Dama oyunu da böyledir.

این نهاده بهر آن لعب نهان　　و آن برای آن و آن بهر فلان

2876. *Bunu o gizli oyun için ve onu onun için ve onu falan için koydular.*

Ya'ni, "Şatranc oyununda bu zâhir olan oyunu, onu ta'kîb edecek olan gizli oyun için ve o gizli oyunu da, ondan daha gizli olan oyun için, velhâsıl onu onun için ve onu da falan için müteselsilen vaz' ettiler." İşte âlemdeki eşyâ-yı zâhire dahi böyledir. Her zâhirin bir bâtını ve o bâtının bir bâtını ve o bâtının dahi diğer bir bâtını ilh. vardır.

همچنین دیده جهات اندر جهات   در پی هم تا رسی در برد و مات

2877. *Cihân içinde gözünü de peyderpey böyle sıçrat, tâ ki bürd ve mata erişesin!*

"Cehân", "cehânîden" masdarından emr-i hâzırdır, "sıçrat!" ma'nâsınadır. "Bürd", şatranc oyunu ıstılâhında gālib ve "mat", mağlûb ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Ey mütefekkir, bu âlemin altı ciheti içinde dahi gayret gözünü her tarafa böyle biri biri arkasına, ya'ni zâhirden bâtına ve o bâtından onun bâtınına sıçrat, tâ ki "gālib"e, ya'ni müessire ve "mağlûb"a, ya'ni müesserü'n-fîhe erişesin!"

اول از بهر دوم باشد چنان   که شدن بر پایه های نردبان

2878. *Merdivenin basamaklarına gitmek için olduğu gibi, birinci, ikinci için olur.*

"Geh şüden"deki "geh" ta'lîl içindir. Ya'ni, "Bir sûretden dîğer sûrete intikāl, merdivenin basamaklarına benzer; birinciye basarsan, arkasından ikinci gelir."

و آن دوم بهر سوم میدان تمام   تا رسی تو پایه پایه تا به بام

2879. *Ve o ikinciyi, sen basamak basamak dama erişinceye kadar, tamâmen üçüncü için bil!*

شهوت خوردن ز بهر آن منی   و آن منی از بهر نسل و روشنی

2880. [2894] *Yemek şehveti o menî içindir; o menî nesil ve rûşenlik içindir.*

Yemek yemek sûreti vücûdda menî sûretinin ve menî sûreti dahi çocuk sûretinin ve hayatda rûşenliğin, ya'ni rûh-i hayvânî rûşenliği içindir; zîrâ yemekden rûh-i hayvânî nûrlanır.

کُنْد بینش می‌نبیند غیر این   عقل او بیسیر چون نبت زمین

2881. *Kör görüş bunun gayrini görmez; onun aklı berg-i nebâtî gibi seyirsizdir.*

"Künd", keskinin zıddı olan "kör" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Görüşü keskin olmayan kimse, her sûretin derecât üzerine olan bâtınını göremez; zîrâ onun aklının, yerdeki nebât gibi yürüyüşü yokdur. Nebât nasıl ki dikildiği yerde kalırsa, onun aklı dahi ilk saplandığı noktada kalır."

نبت را چه خوانده چه ناخوانده　　هست پای او به گل درمانده

2882. *Nebâtın çağrılması ne, çağrılmaması ne, onun ayağı çamurda âciz kalmışdır!*

"Herhangi bir nebâtı, "Yâhû gel buraya!" diye ister çağır ister çağırma, o zavallı her iki halde de anlamaz. Zîrâ ayağı çamurda dikilmiş kalmış ve yürümekden acz içindedir." Bunun gibi görüşü ve fikri mahdûd olan kimseleri de istediğin kadar hakîkat tarafına da'vet et, o saplandığı yerden ve kökleşen i'tikādından bir adım ileriye gidemez.

گر سرش جنبد به سیر باد رو　　تو به سر جنبانیش غره مشو

2883. *Eğer onun başı rüzgârın seyri ile kımıldarsa, git sen onun baş kımıldatmasına aldanma!*

"Eğer sen nebâtın, rüzgârın esmesi sebebiyle başını kımıldattığını görürsen aldanma!" Onun hareketi kendinden değildir; belki te'sîr-i hâricîdendir. Bunun gibi, mahdûdu'l-fikr bir kimse, bir kâmilin huzûrunda oturup, dinlediği hakāyık ve maârifi anlamış ve kabûl etmiş gibi görünerek baş sallarsa aldanma; o yine kendi anlayışında ve fikrinde sâbitdir.

آن سرش گوید سَمِعْنَا ای صبا　　پای او گوید عَصَیْنَا خلّنا

2884. *Onun başı, "Ey sabâ, biz işittik!", onun ayağı der ki, "İsyân ettik, bizi bırak!"*

Ya'ni, "Sabâ rüzgârı nebâtın başını kımıldattığı vakit, o nebâtın başı lisân-ı hâl ile : "Ey rüzgâr, biz senin hareket emrini dinledik!" der; fakat yine yerinde durur. Zîrâ onun ayağı ve kök tarafı: "Biz senin emrine isyân ettik, bizi kendi hâlimize bırak!" der.

Kısa görüşlülerin mürşid-i kâmil husûsundaki halleri ve kendi vehimlerine göre sülûklerinin mâhiyetleri de böyledir.

چون نداند سیر می‌راند چو عام　　بر توکل می‌نهد چون کور گام

2885. *Vaktâki seyir bilmez, avâm gibi sürer; kör gibi tevekkül üzerine adım koyar.*

Kör görüşlü olan kimse, vaktâki tarîk-ı ma'nâda yürümek bilmez, avâm gibi sürer gider. Kör gibi tevekkül üzerine adım koyar ve hayâtın cereyân-ı tabîîsine tâbi' olur.

بر توكل تا چه آيد در نبرد   چون توكل كردن اصحاب نرد

2886. *Cenkde tevekkül üzerine acabâ ne gelir, ashâb-ı nerdin tevekkül etmesi gibi.*

Bu ebyât-ı şerîfenin ma'nâsı budur ki: "Ba'zı kimseler kendi kısa görüşlerine i'timâden âkıllerin nasâyihini dinleyip, yapmazlar ve kendi bildikleri gibi hareket ederler. Ve tavla oyuncularının zarın hükmüne tevekkülen inandıkları gibi, âtîde karşılarına gālibiyet ve mağlûbiyetden hangisi çıkacağını bilmezler." Ve kezâ ehl-i sülûkden ba'zıları dahi mürşidlerinin verdikleri vazâifi icrâda tekâsül, ve iş olacağına varır diyerek mücâhedâtı terk ve kendi bildikleri gibi hareket ederler. Halbuki sâlik düşmanı nefis ile cenk içindedir. Böyle bir cenk içinde bulunan oyuncularının tevekkülü gibi tevekkül etmekden hiçbir fâide hâsıl olmaz.

و آن نظرهايى كه او افسرده نيست   جز رونده جز درندۀ پرده نيست

2887. *Ve o bir nazarlar ki, o donmuş değildir, gidicinin ve perde yırtıcının gayri değildir.*

Yukarıda zikr olunan kör nazarlardan başka, bir de keskin nazarlar vardır ki, donmuş değildir. O nazarlar neye mün'atıf olur ise, ileriye gider ve perdeyi yırtar, eşyânın bevâtınına nüfûz eder.

آن چه در ده سال خواهد آمدن   اين زمان بيند به چشم خويشتن

2888. *O şey ki on senede gelecekdir, kendi kendine bu zaman görür.*

Kalb gözü açık olan kimse, levh-i mahfûza nâzır olup âlem-i misâlden bu âlem-i kesâfete on sene sonra gelecek olan şeyi, o kendinin kalb gözüyle zamân-ı hâl içinde görür.

همچنين هر كس به اندازۀ نظر   غيب و مستقبل ببيند خير و شر

2889. *Herkes böyle nazarının ölçüsüyle gaybı ve müstakbeli ve hayır ve şerri görür.*

Zâhir gözünün rü'yeti herkes indinde muhtelifdir. Kimi pek uzağı görür, kimi ondan biraz daha yakını görür, kimi pek yakını görür; ve kimi bakar kör olup, hiç göremez. Bunun gibi kalb gözünün rü'yeti dahi derecât üzerinedir; levh-i mahfûza nazarı, parlaklığı ve keskinliği mikdârıncadır. Gaybı ve müstakbeli nazarının yetiştiği kadar görebilir. Akıl gözü de böyledir; ma'rifeti az ve aklı zayıf olanlar, ancak o gündeki hayrı ve fâideyi görür, onun biraz arkasındaki şerri ve zararı göremez.

چون که سد پیش و سد پس نماند　　شد گُزارهٔ چشم و لوح غیب خواند

2890. *Vaktâki önün seddi ve arkanın seddi kalmadı, gözün ziyâdeliği oldu ve*
[2904] *gayb levhini okudu.*

"Güzâre", ziyâdelik ma'nâsınadır. "Sedd-i pîş"den murâd, müstakbele âit mevâni' ve "sedd-i pes"den murâd, mâzîye âit mevâni'dir. Ya'ni, "Vaktâki müstakbelin ve mâzînin mevâni'i kalktı, kalb gözünün ziyâdeliğin hâsıl oldu ve gayb levhini okudu."

Ma'lûm olsun ki, hakîkatde mâzî ve müstakbel yokdur; mâzîyi ve müstakbeli, ileriye ve geriye hicâb olan vücûd-ı izâfî âlemi husûle getirir; yoksa hadd-i zâtında mâzî ve müstakbel şe'n-i vâhidden ibâretdir. İnsan vücûd-i izâfî âleminin kuyûdâtından kalbini kurtarıp, hürriyyet-i hakîkiyyeye nâil olduğu vakit, öndeki ve arkadaki hicâblar kalkar, zamân-ı i'tibârîye tâbi' olmayan gayb levhini okur.

Burada Şeyh-i Ekber hazretlerinin *Tedbîrât-ı İlâhiyye*'sinden birâz iktibâs ile îzâhât vermek fâidelidir: "Vücûd-ı insânîde üç nûr vardır: "Nûr-ı hayât", "nûr-ı akıl", "nûr-ı yakîn"dir. Nûr-ı hayât, nefs-i hayvâniyye şuâının cemî'-i zerrât-ı vücûda ve dimâğa ve ondan akla in'ikâs eder. Bunun illetleri ve mâni'leri üçdür: "Rân", "hicâb" ve "akıl"dır. Rân, irtikâb-ı maâsîden nâşî kalbde hâsıl olan perdedir. Hicâb, mir'ât-ı kalbe suver-i ekvânın intibâ'ıdır ki, matlûbun rü'yetine mâni' ve hâil olur. Ve aklın mâni' olması, nûr-ı ilimden bir şey iktisâb etmeyip, kendi tahmînâtına tâbi' olmasından nâşîdir.

"Nur-ı akl", cevher-i akıldan nefs-i hayvâniyye şuâ'ının in'ikâsiyle kalbe hâsıl olan nûrun illeti ve marazı nefs-i gazabiyyedir. Bu nefsin şânı teâlî ve tekebbürdür ve ucübdur, ya'ni kendini beğenmekdir. Bunlar sıfat-ı İblîs'dir. Bu nefsin bir ateşi vardır ki, kalbi pişirir ve yakar ve ondan kalb üzerinde bir duman çıkar. Akıl ile kalb arasında hâil olur; ve binnetîce nefs-i hayvâniyyeden akla ve akıldan kalbe vâsıl olan nûr munkatı' olur; binâ-

enaleyh kalbi zulmet kaplar ve bu dumana "gıtâ'" ve "künn" ve "gışâve" ta'bîr olunur.

"Nûr-ı yakîn". Bu nûr insan için en son emeldir ve o emelin fevkında insan için başka bir emel yokdur. İmdi bu nûr-ı yakînin illeti ve marazı kalbde adem-i ihlâsdır; ya'ni tamâmiyle hak ve hakîkate kalbin teveccüh edememesidir. Ve a'mâl-i mahmûde ve mezmûmeye nazar ile kalbin makbûz olmasıdır. Meselâ sâlik kesret-i salât ve savm ve zikir gibi a'mâl-i mahmûde[ye] nazar edip "Bu kadar ibâdetim ve a'mâl-i sâliham var, elbette bu sâyede derecât-ı âliyeye irtikā ederim!" der; veyâhud "Benim bunca isyânım ve kötü amellerim bunların eskāli altında zebûn iken, benim için terakkıyât-ı ma'neviyye kapısı kapanmışdır!" deyip rahmet-i ilâhiyyeden me'yûs olur. Ve adem-i ihlâsda riyâ ile halkı ve dîğer sûretlerde dahi kendini ve amellerini görür. Halbuki sâlike lâzım olan nefy-i mâsivâ ve nefy-i vücûd idi; bu haller ise, isbât-ı mâsivâ ve isbât-ı vücûd olup, kâmilen onların zıddıdır ve bunlar ayn-ı yakîne hicâb olan şeylerdir."

چون نظر پس کرد تا بدء وجود   ماجرا و آغاز هستى رو نمود

2891. *Vaktâki arkaya nazar ede, vücûdun ibtidâsına kadar mâcerâ ve vücûdun başlangıcı yüz gösterir.*

Böyle bir sâlik, kendi vücûd-ı izâfîsinin gerisine, ya'ni mâzisine nazar ettiği vakit, bu vücûd-ı izâfî âleminin ibtidâsına kadar cereyân eden ahvâli ve onun başlangıcı ne sûretde vâki' olduğu ona yüz gösterir.

بحث املاك زمين با كبريا   در خليفه كردن باباى ما

2892. *Bizim babamızı halîfe etmek husûsunda yeryüzü meleklerinin Kibriyâ ile bahsi.*

Birinci beytin nihâyetindeki "rû nümûd" fiilinin bu beyte de şümûlü vardır. Ya'ni, "Yeryüzü meleklerinin Kibriyâ ile bahsi yüz gösterir" demek olur. Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Bakara'da olan وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ (Bakara, 2/30) ya'ni "Senin Rabb'in melâikeye ben yeryüzünde bir halîfe kılıcıyım dediği vakit, dediler ki: "Sen arzda fesâd eden ve kan döken kimseyi halîfe yapar mısın? Halbuki biz senin hamdin ile sana tesbîh eder ve seni takdîs ederiz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu beyt-i şerîfde "yeryüzü melekleri" buyurulmasına nazaran, bu mübâhasenin melâike-i unsuriyyûn tarafından vâki' olduğu anlaşılır.

Ma'lûm olsun ki, "melek", kudret ve şiddet ma'nâsına gelir ve bu âlem-i kesîfde birtakım kuvâ-yı unsuriyye olduğu fennen sâbitdir ki, bunlara "kuvâ-yı tabîiyye" derler. Ve bu kuvvetlerin âsârı nazar-ı hissî ile görülebilir ise de, kendilerinin mâhiyetleri ve hakîkatları gayr-i mer'îdir. Meselâ elektriğin hakîkatini hiçbir kimse ta'rîf edemez, yalnız sebeb-i tekevvününü ve âsârını beyân edebilir. Ve bu kuvvetler külliyyâtı i'tibâr[ıyla] ta'dâd olunabilir ise de cüz'iyyâtı i'tibâriyle lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır. Onun için şerîatde ihbâr buyurulmuşdur ki, her bir yağmur tânesi, bir melek tarafından inzâl olunur; ve bir tâneyi indiren melek, bir daha rücû' etmez. Filhakîkada yağmur tânesinin nüzûlü hiç şübhe yok ki sath-ı arza bir kuvvetle nâzil olur; ve ondan sonra nâzil olan tânenin nüzûlü için masrûf olan kuvvet evvelki kuvvetin aynı değildir ve evvelki kuvvetin rücû'u imkânı yokdur. Cereyân-ı elektrikî dahi böyledir. Sâirleri dahi buna kıyâs olunsun! İmdi her bir kuvvet mezâhir-i ilâhiyyeden bir mazhardır ve her bir mazhar, bir ism-i ilâhînin tedbîri tahtındadır; binâenaleyh her bir zerre Hayât-ı ilâhiyye ile hay olduğu gibi, her bir kuvvet dahi O'nunla haydır. Melâike-i unsuriyyûn, ya'ni yeryüzünün melekleri dahi mezâhir-i ilâhiyyeden olmakla, cümlesi hay olup, uhdelerine mevzû' olan vazâifi îfâ ederler.

چون نظر در پیش افکند او بدید　　آن چه خواهد بود تا محشر بدید

2893. *Vaktâki o nazarı öne bıraktı, mahşere kadar zâhir olacak şeyi gördü.*

Ya'ni, "Kalb gözü açık olan bir veliyy-i kâmil vaktâki o nazarı istikbâle atf etti, mahşere kadar zuhûr edecek ahvâli görür." Nitekim Sadreddîn-i Konevî (k.s.) hazretleri kendi şeyhi olan Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî efendimizden naklen buyurur ki: "Bana şeyhim buyurdu ki, Endülüs'den Rûm diyârına vâsıl olduğum vakit, kendi kendime dedim ki: "Hak Teâlâ benim üzerime, benim için ve benden sudûrunu takdîr ettiği ahvâl-i zâhiriyye ve bâtıniyye-i vücûdiyyemin tefâsîlini ömrümün sonuna kadar göstermedikçe, gemiye binmiyeyim!" Binâenaleyh huzûr-ı tâm ile ve şuhûd-ı âmm ile ve murâkabe-i kâmile ile Hak Teâlâ'ya teveccüh ettim; sonra Hak Teâlâ bana, zâhiren ve bâtınen ömrümün sonuna kadar, benden cârî olan ahvâlin hepsini, hattâ senin pederin İshak b. Muhammed'in sohbetini ve senin sohbetini, ahvâlini ve ulûmunu ve ezvâkını ve makāmâtını ve tecelliyâtını ve mükâşefâtını ve Hak Teâlâ'dan cemî'-i huzûzunu gösterdi; binâenaleyh yakîn ve basîret üzerine gemiye bindim."*

---

* Bkz. Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns (Evliyâ Menkıbeleri)*, Terc. ve Şerh: Lâmiî Çelebi (Haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), Mârifet Yay., İstanbul, 1995, s. 758-759.

پس ز پس می‌بیند او تا اصل اصل　　　پیش می‌بیند عیان تا روز فصل

2894. *Binâenaleyh arkasından o aslın aslına kadar, önünü de rûz-ı fasla kadar âşikâre görür.*

Böyle bir nazar-ı kalb sâhibi mâzîden, aslın aslı olan mertebe-i vahdete kadar ve müstakbelden dahi, rûz-ı fasla ya'ni yevm-i kıyâmete kadar olan ahvâl ve şuûnâtı apaçık görür.

هر کسی اندازهٔ روشن دلی　　　غیب را بیند به قدر صیقلی

2895. *Her bir kimse rûşen-dilliği kadar, cilâcılığı mikdârı gaybı görür.*

Her bir kimse ahvâl-i gaybiyyeyi, kalbinin parlaklığı ve mücâhede ve riyâzet vâsıtasıyla cilâcılığı mikdârı görür.

هر که صیقل بیش کرد او بیش دید　　　بیشتر آمد بر او صورت پدید

2896. *Her kim cilâ âletini ziyâde yaptı, o ziyâde gördü; ona sûret daha ziyâde geldi.*

"Saykal", cilâ âleti ma'nâsınadır; ve burada bundan murâd, mücâhede-i nefsiyye ve riyâzetdir. Ya'ni, " Her kim kalbin parlamasına sebeb olan mücâhede ve riyâzâtı ziyâde yaptı, o kalbin gözü ziyâde gördü, ona âlem-i gaybın sûretleri daha ziyâde mün'akis oldu."

گر تو گویی کان صفا فضل خداست　　　نیز این توفیق صیقل ز آن عطاست

2897. *Eğer sen dersen ki, safâ fazl-ı Hudâ'dır, bu saykal-ı tevfîkî dahi o atâdandır.*

"Ey mu'teriz, eğer sen dersen ki, kalbe saykal vurmak ve safvet ve parlaklık husûle getirmek kulun yed-i ihtiyârında değildir. Zîrâ safvet husûlü Cenâb-ı Hakk'ın kerem ve inâyetidir; ve saykal vurmağa muvaffakıyet dahi yine o fazl-ı ilâhîdendir." Binâenaleyh kalbe saykal vurmağa tergîb ve teşvîk etmek fâide vermez.

قدر همت باشد آن جهد و دعا　　　لَيْسَ لِلْإِنْسانِ إِلَّا ما سعى

2898. *O sa'y ve duâ, himmet kadar olur; "insan için ancak sa'y eylediği şey vardır."*

"Himmet", kasd ve âhenk; ve "duâ", taleb ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey mu'teriz, biz de sana cevâben deriz ki: Çalışmak ve taleb etmek insanın himmeti kadardır ve insan kasdettiği bir şey hakkında cehd eder ve çalışır ve onun husûlünü ister; binâenaleyh insan için sa'y ettiği şey husûle gelir." İkinci mısrâ' Ve'n-Necm sûre-i şerîfesinde (Necm, 53/39) vâki' olan âyet-i kerîmedir.

واهب همت خداوند ست و بس　　همت شاهی ندارد هیچ خس

2899. *Himmetin vâhibi ancak Hudâvend'dir; hiçbir denî şâhlık himmetini tutmaz.*

Gerçi himmeti bahş eden dahi ancak Hak Teâlâ hazretleridir. Fakat Hakk'ın atâsı ve ihsânı dahi isti'dâda göredir. Zîrâ tab'ı alçak olan kimsenin, şâh ve hükümdâr olmak kasdı ve himmeti hâtırından bile geçmez." Ve lâzım olmayan bir şeyi birisine vermek abes olur. Nitekim dülgerin âletini terziye vermek abesdir. Hak Teâlâ ise abes fiil işlemekden münezzehdir.

نیست تخصیص خدا کس را به کار　　مانع طوع و مراد و اختیار

2900. [2914] *Hudâ'nın bir kimseyi bir işe tahsîsi yokdur ki, tav'ı ve murâdı ve ihtiyârı mâni' olsun.*

Ya'ni, "Hak Teâlâ bir kulunu cebren bir işe tahsîs etmiş ve onu cebren şakî veyâ saîd yapmış değildir. Zîrâ kul, isti'dâd-ı ezelîsi mûcibince Hak'dan hangi işe tahsîsini taleb etmiş ise, Hak dahi onu vermişdir." Binâenaleyh abdden taleb ve Hak'dan ihsân vâki' olmuşdur. Eğer abdin şekāveti hakkında bir cebir vâki' olmuş ise, kendinden kendinedir. Nitekim âyet-i kerîmede لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ya'ni "Hakk'a işlediğinden suâl olunmaz, mes'ûl olan onlardır" buyurulur. Filvâki' Hakk'a, "Niçin ihsân ettin ve niçin ifâza-i vücûd ettin?" diye suâl olunmaz; fakat abde şuûnât-ı ilâhiyye deryâsında, "Hâl-i saâdet varken, niçin hâl-i şekāveti ihtiyâr ettin?" diye sorulur; ve abdin hâl-i saâdet varken, hâl-i şekāveti taleb etmesi, himmetinin aşağı olmasındandır. Abdin himmeti ise onun kendinden ve hakîkatinden münfek değildir. İlm-i ilâhîde ve ism-i Bâtın'da meknûn olan abdin hakîkatine "Kün!" ya'ni "Ol!" hitâb-ı ilâhîsi geldiği vakit, o hakîkat ancak kendi nefsini kendi îcâd eder; velâkin Hak ile ve Hak'da îcâd eder. Nitekim âyet-i kerîmede إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Nahl, 16/40) Ya'ni "Biz bir şeyi murâd ettiğimiz vakit, bizim sözümüz ona "Ol!" demekdir, müteâkıben olur" buyurulmuşdur. Görülüyor ki, "fe-yekûn" ["o olur"]

kavli ile Hak Teâlâ bir şeyin vücûd bulması, o şeyin kendi nefsinden olduğunu bize ihbâr buyurmuşdur. Bu hakāyık ve maârifin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Üzeyrî'de, Fass-ı Ya'kūbî'de ve Fass-ı Sâlihî'dedir. Şu halde abd, ezelden ebede kadar gerek iyilikde ve gerek kötülükde, kendi irâde ve ihtiyârı dâiresinde amel eder; fakat onun irâde ve ihtiyârının vücûdunun hâlıkı Hak'dır vesselâm.

ليك چون رنجى دهد بد بخت را　　او گريزاند به كفران رخت را

2901. *Lâkin vaktâki bedbahta bir renc vere, o yükünü küfrâna kaçırır.*

Bu ve âtîdeki beyt-i şerîfde sûre-i Muhammed'de olan وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ (Muhammed, 47/31) ya'ni "Biz sizden mücâhid olanları ve sabırlıları bilmek için sizi imtihân ederiz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Vaktâki bedbahta ve şakî-i ezelîye Hak Teâlâ bu âlem-i dünyâda bir renc ve meşakkat ve bir belâ verir; o bu belâya ve meşakkate tahammül edemeyip, yükünü ya'ni kuvâ-yı vücûdiyyesini şikâyet ve küfrân tarafına kaçırır" ve Hakk'a karşı fikrini bozar ve zât-ı Hakk'ın hicâbı olan suver-i âlem tarafına meyil ve teveccüh eder.

نيك بختى را چو حق رنجى دهد　　رخت را نزديكتر وا مى‌نهد

2902. *Vaktâki iyi bahtlıya bir renc verir, yükünü daha yakına koyar.*

"Hak Teâlâ saîd-i ezelîye bir meşakkat ve belâ verdiği vakit, o belânın bir imtihân-ı ilâhî olduğunu idrâk edip فَفِرُّوا إِلَى اللهِ (Zâriyât, 50/51) ya'ni "Allâh'a kaçınız!" âyet-i kerîmesi mûcibince, mâsivallâhdan yüz çevirip, bilcümle kuvâ-yı vücûdiyyesiyle Hakk'a teveccüh eder." Binâenaleyh bu âlem-i kevnde kullara müteveccih olan mihnetler ve meşakkatler, saâdet-i ezeliyye ile, şekāvet-i ezeliyyenin mihekki ve mîzânı olmuş olur.

بد دلان از بيم جان در كارزار　　كرده اسباب هزيمت اختيار

2903. *Korkaklar can korkusundan cenkde hezîmet esbâbını ihtiyâr etmişlerdir.*

Sûrî muhârebelerde korkaklar, can korkusundan hezîmet esbâbını tehiyye ettikleri gibi, nefis düşmanıyla vâki' olan muhârebe-i ma'neviyyede dahi nâmerd olanlar, rûh-ı hayvânîlerinin helâki korkusundan, mücâhidlerin saffını bozup, mağlûbiyet esbâbını ihzâr ederler.

پر دلان در جنگ هم از بیم جان   حمله کرده سوی صف دشمنان

2904. *Cesûrlar cenkde yine can korkusundan düşmanların saffı tarafına hamle etmişlerdir.*

"Harb-i sûrîde şecî' ve cesûr olanlar dahi, yine can korkusundan düşman saflarına hücûm etmişlerdir. Çünki maksadları düşmanı ezdikden sonra râhat etmekdir." Fakat korkaklar düşmanı ezmeden kaçtıkları için, düşman gālib oldukça, onlar râhat yüzü göremezler. Bunun gibi harb-i ma'nevîde cesûr ve şecî' olanlar, nefis düşmanını mağlûb edip rûhlarını helâk-i ma'nevîden kurtarmak için âlâm ve meşakkat-i dünyeviyyeye sabır ve tahammül ederek Hakk'a teveccüh ederler. "Bed-dil", korkak ma'nâsına olup, bedbaht ve şakî-i ezelîye işâret olunur; ve "pür-dil", şecî' ve cesûr ma'nâsına olup, nîk-baht ve saîd-i ezelîye işâret olunur.

رستمان را ترس و غم وا پیش برد   هم ز ترس آن بد دل اندر خویش مرد

2905. *Rüstemler'i korku ve gam daha ileriye götürdü; o korkak dahi korkudan kendinde öldü.*

"Rüstem", İran pehlivanlarından birinin adıdır. Burada "şecî'" ve mutlakan "pehlivan" murâd olunur. Ya'ni, "Şecî' olanları korku ve gam, sûrî ve ma'nevî harblerde düşman tarafına daha ileri götürdü; korkak olanlar ise, korkularından kendi kendilerine helâk oldular." Çünki onların muvâcehesinde düşman gālib ve diri kaldı.

چون محك آمد بلا و بیم جان   ز آن پدید آید شجاع از هر جبان

2906. *Mâdemki belâ ve cân korkusu mihek geldi, şücâ' ondan her korkakdan zâhir olur.*

"Cübân", korkak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Mâdemki bu âlem-i sûret ve kesâfetde belâ ve mihnet ve can korkusu mihek ve mîzân olarak Hak Teâlâ tarafından vaz' buyuruldu. İşte bu mihek ve mîzândan dolayı şecî' ve cesûr olanlar, korkak olanlardan ayrıldı ve temeyyüz etti." Zîrâ böyle bir mîzân ve mihek olmasa, herkes cesâret ve şecâat da'vâsında bulunur idi ve aralarını tefrîk etmek mümkin olmaz idi; ve netîcede Hak muvâcehesinde şekāvet ve saâdet hakkında hüccet-i bâliğa sâbit olmaz idi. Halbuki فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ أَجْمَعِينَ (En'âm, 6/149) ya'ni "Allâh için hüccet-i bâliğa sâbitdir; eğer murâd ede idi, hepinize hidâyet verir idi." Fakat 2900 numaralı beyitde îzâh olunduğu üzere herkesde hidâyete isti'dâd yokdur.

وحی کردن حق تعالی به موسی علیه السلام که ای موسی من که خالقم ترا دوست می‌دارم

Hak Teâlâ'nın: "Ey Mûsâ ben ki hâlıkım, seni dost tutarım!" diye Mûsâ (a.s.)a vahy etmesi

گفت موسی را به وحی دل خدا   کای گزیده دوست می‌دارم ترا

2907. *Hudâ vahy-i dil ile Mûsâ'ya buyurdu ki: "Ey makbûl, seni dost tutarım!"*

Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ (a.s.)ın kalbine vahy edip buyurdu ki: "Ey indimde makbûl olan resûlüm; ben seni severim ve dost tutarım!" "Vahy", lügatde savt-ı hafîye derler.

گفت چه خصلت بود ای ذو الکرم   موجب آن تا من آن افزون کنم

2908. *Dedi: "Ey kerem sâhibi, onun mûcibi ne haslet olur, tâ ki ben onu ziyâde edeyim?"*

Mûsâ (a.s.) Hakk'a hitâben dedi ki: "Ey kerem sâhibi olan Rabb'im, o muhabbetin ve sevginin sebebi nedir ki? Senin muhabbetini daha ziyâde tahsîl için, o sebebin ziyâde olmasına çalışayım!"

گفت چون طفلی به پیش والده   وقت قهرش دست هم بر وی زده

2909. *Dedi: "Sen vâlide önünde bir çocuk gibisin ki, onun kahrı vaktinde elini yine ona vurmuşdur."*

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ (a.s.)a cevâben buyurdu ki: "Yâ Mûsâ, sen vâlidesinin kahrı ve gazabı vaktinde, yine vâlidesine sarılan bir çocuk gibisin!" "Tıflî"de "yâ", yâ-yı hitâb olmak, yâ-yı vahdet olmakdan daha münâsibdir.

خود نداند که جز او دیار هست   هم از او مخمور هم از اوست مست

2910. [2924] *"Muhakkak bilmez ki, onun gayri bir kimse vardır, hem ondan mahmûr ve hem ondan sarhoşdur."*

"Deyyâr", "fey'âl" vezninde "bir kimse" ma'nâsına makām-ı nefyde müsta'meldir; aslı "deyvâr" idi ve vâv yâ'ya kalb veyâ idgām olundu; "deyyâr" oldu, "eyyâm" gibi. Ya'ni "Çocuk, anasından başka bir kimseyi bilmez, ayıklığı ve sarhoşluğu velhâsıl bilcümle zevki anasındandır."

مادرش گر سیلیئ بر وی زند هم به مادر آید و بر وی تند

2911. *"Onun anası eğer ona bir tokat vursa, yine anasına gelir ve ona iltifât eder."*

"Tenîden", burada teveccüh ve iltifat etmek ma'nâsınadır.

از کسی یاری نجوید غیر او اوست جملهٔ خیر او و شر او

2912. *"Onun gayri bir kimseden muâvenet istemez; onun hayrı ve onun şerri cümle odur."*

"Çocuk anasından başka hiçbir kimseden yardım beklemez; hayrı ve şerri hep anasından bilir." Hind nüshalarında "ne-cûyed" yerine "ne-hâhed" vâki'dir; o da "istemez" ma'nâsınadır.

خاطر تو هم ز ما در خیر و شر التفاتش نیست جاهای دگر

2913. *"Senin hâtırın dahi hayır ve şerde bizdendir, onun iltifâtı başka yerlere değildir."*

"Yâ Mûsâ, senin hâtırın dahi hayır ve şerde bizden tarafadır; o hâtırının teveccüh ve iltifâtı, başka yerlere, ya'ni bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde Zeyd'e ve Amr'a değildir."

غیر من پیشت چو سنگست و کلوخ گر صبی و گر جوان و گر شیوخ

2914. *"Gerek çocuk ve gerek delikanlı ve gerek ihtiyarlar olsun, benim gayrim senin indinde taş ve kerpiç gibidir."*

همچنانکه إِيَّاكَ نَعْبُدُ در حنین در بلا از غیر تو لا نَسْتَعِين

2915. *Hanînde "Biz ancak sana ibâdet ederiz!"; belâda "Senin gayrinden istiâne etmeyiz!" gibi.*

"Hanîn", nâle ve feryâd etmek ve ağlamak; ve burada "münâcât etmek"den kinâyedir. Bu ve âtîdeki beyitlerde cenâb-ı Pîr efendimiz Mûsâ (a.s.)ın münâcâtı, ümmet-i Muhammed'in münâcâtına müşâbih olduğunu

beyân buyururlar. Ya'ni, "Biz ümmet-i Muhammed Fâtiha-i şerîfeyi okurken إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (Fâtiha, 1/5) ya'ni "Yâ Rab, bizim ibâdetimiz ancak sanadır ve her husûsda ancak senden yardım taleb ederiz" deriz. Mûsâ (a.s.)ın Hakk'a karşı münâcâtı da böyle idi."

هست این إِيَّاكَ نَعْبُدُ حصر را　　　　در لغت و آن از پی نفی ریا

2916. *Bu "İyyâke na'büdü" lügatde hasr içindir ve o riyânın nefyi içindir.*

"Lügat", savt ve sadâ demekdir, cem'i "lügay" ve "lügāt" gelir. Burada kavâid-i arabiyye mûcibince telaffuz-ı kelâm demekdir. "Kavâid-i arabiyye"den murâd, ilm-i maânîdir; zîrâ ilm-i maânîde hakkı te'hîr olan bir şeyin takdîmi, hasr ma'nâsı ifâde eder. Bu ibârede dahi "iyyâke", "na'büdü" kelimesine takaddüm etmişdir; binâenaleyh hasr ifâde eder. Ve Türkçe'de edât-ı hasr "ancak" kelimesidir. Bu ibârenin ma'nâsı "Biz ancak sana ibâdet ederiz!" demek olur. Ve bu hasrın fâidesi dahi nefy-i riyâ içindir; zîrâ bir kimse kalben ancak Hakk'a ibâdeti ve tezellülü kasd etse, halka gösterişden berî olur; ve tezellülü Hakk'a münhasır kılan kimse, hiçbir mahlûkun önünde tezellül etmez. Eğer bir garazdan nâşî mahlûkun önünde mütezellil olursa "İyyâke na'büdü" münâcâtında kâzib olmuş olur.

هست إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ هم بهر حصر　　　　حصر کرده استعانت را و قصر

2917. *"İyyâke nestaîn" dahi hasr içindir; istiâneyi hasr ve kasr etmişdir.*

"İyyâke", "nestaîn"in mef'ûlü olup fâilden ve fiilden muahhar olmak lâzım iken, takaddüm etmişdir. Bu takaddüm ilm-i maânî mûcibince, hasr ve kasr ifâde eder; binâenaleyh abd "İyyâke nestaîn" dediği vakit "Yâ Rab, ancak senden yardım isteriz" diyerek bu yardımı Hakk'a hasr etmiş olur. Eğer böyle demekle berâber, umûr ve husûsâtında Hakk'ın gayrinden dahi yardım isterse, bu münâcâtında kâzib olmuş olur.

که عبادت مر ترا آریم و بس　　　　طمع یاری هم ز تو داریم و بس

2918. *Demekdir ki, ibâdeti ancak sana getiririz. Yardım tama'ını da ancak senden tutarız.*

Bu beyt-i şerîfin birinci mısra'ı, "İyyâke na'büdü" ibâresinin ve ikinci mısra' dahi "İyyâke nesteîn" ibâresinin ma'nâlarıdır. Fâtiha-i şerîfenin maânî-i latîfesi çok uzun ve vâsi'dir. Şârih-i *Mesnevî* İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazret-

lerinin matbû' olan *Fütûhât-ı Ayniyye*'si mütâlaa olunursa bu husûsda azîm istifâde olunur.

خشم کردن پادشاه بر ندیم و شفاعت کردن شفیعی آن مغضوب
علیه را و از پادشاه درخواستن و پادشاه شفاعت اورا قبول کردن
و رنجیدن ندیم ازاین شفیع که چرا شفاعت کردی

Pâdişâhın musâhibe öfkelenmesi ve bir şefâatçinin o mağzûbün-aleyhe şefâat etmesi ve pâdişahdan niyâz etmesi ve pâdişâh onun şefâatini kabûl etmesi ve musâhibin "Niçin şefâat ettin?" diye bu şefâatçiden incinmesi

پادشاهی بر ندیمی خشم کرد　　خواست تا از وی بر آرد دود و گرد

2919. *Bir pâdişâh bir musâhibe öfkelendi, istedi ki ondan duman ve toz çıkarsın.*

"Duman ve toz çıkarmak", helâk etmekden ve binâ-yı vücûdunu yıkmakdan kinâyedir. Zîrâ, bir binâ yıkıldığı vakit, havaya toz ve duman kalkar.

کرد شه شمشیر بیرون از غلاف　　تا زند بر وی جزای آن خلاف

2920. [2934] *Pâdişâh o muhâlifinin cezâsını ona vurmak için kılıcı kınından dışarı çıkardı.*

Ya'ni, pâdişâh kendisine muhâlefet eden o musâhibin cezâsını öldürmek sûretiyle vermek için kılıcı kınından çekti.

هیچ کس را زهره نه تا دم زند　　یا شفیعی بر شفاعت بر تند

2921. *Söz söylemek yâhud bir şefî'in şefâatine teveccüh etmek için hiçbir kimsenin mecâli yok idi.*

Birkaç yerde dahi beyân olunduğu üzere, "tenîden" masdarının müteaddid ve ma'nâları vardır: "Dokumak, vurmak, hâmûş olmak, aldanmak, peydâ etmek, bir şeyin etrâfında dolaşmak ve teveccüh ve iltifât etmek." *Mesnevî-i*

Şerîf'de bu fiil çok müsta'meldir. Bu ma'nâlardan bir ma'nâsını almak sûretiyle tercüme eylemek îcâb eder.

جز عماد الملك نامی از خواص   در شفاعت مصطفی وارانه خاص

2922. *Şefâat emrinde Mustafâ gibi hâs olan, havâsdan İmâdü'l-Mülk adlının gayrı.*

Bu beyit yukarıki beytin bir cümle-i istisnâîsidir. Binâenaleyh bu iki beytin mecmûan tercümesi şöyle olur: "Şefâat emrinde Mustafâ (a.s.) gibi hâs olan, havâsdan İmâdü'l-Mülk adlıdan başka, pâdişâhın öfkesine karşı söz söylemek veyâhud bir şefî' şefâaatine teveccüh etmek için hiçbir kimsenin mecâli yok idi."

بر جهید و زود در سجده فتاد   در زمان شه تیغ قهر از کف نهاد

2923. *Sıçradı ve çabuk secdeye düştü. Şâh derhâl kahr kılıcını elden bıraktı.*

Pâdişâhın hâs bendelerinden olan İmâdü'l-Mülk, yerinden sıçradı ve hemen pâdişâhın huzûrunda secdeye vardı. Pâdişâh bu hâs bendesinin tezellülünü ve şefâatini görünce derhâl elinden kahr ve helâke müheyyâ olan kılıcı bıraktı.

گفت اگر دیو است من بخشیدمش   ور بلیسی کرد من پوشیدمش

2924. *Dedi: "Eğer şeytan ise de ben onu bağışladım; ve eğer İblîslik etti ise de ben onu örttüm."*

Şâh dedi: "Eğer o musâhib şeytanın kendi olsa bile ben onu affettim; ve eğer şeytanın kendi olmayıp sıfât-ı şeytânî ile muttasıf oldu ise, onun bu kötü sıfatını setr ettim ve mağfiret eyledim."

چون که آمد پای تو اندر میان   راضیم گر کرد مجرم صد زیان

2925. *"Mâdemki senin ayağın ortaya geldi, eğer mücrim yüz ziyân etti ise de râzıyım."*

"Ey benim musaffâ ve güzîde kulum! Mâdemki ortaya senin şefâat ayağın geldi, eğer mücrim ve âsî kulum, yüz ziyân ve kabâhat yaptı ise de, râzı olur ve afv ederim."

Ma'lûm olsun ki, bu kıssada "pâdişâh"dan murâd, Hak ve "şefî'"den murâd, kalb-i Muhammedî üzere vâki' olan insân-ı kâmil; ve "mücrim"den mu-

râd, fenâ-fillâh makāmında bulunup esrâr-ı ilâhiyyeyi fâş eden zevâtdır. Binâenaleyh kıssanın ebyât-ı şerîfesi ona göre teemmül olunmak lâzım gelir.

صد هزاران خشم را تانم شکست   که ترا آن فضل و آن مقدار هست

2926. *"Senin o fazlın ve o mikdârın vardır ki, yüz binlerce gazabı kırabilirim."*

"Ey benim hâs kulum, benim indimde senin o kadar fazlın ve o kadar kıymetin vardır ki, senin şefâatini kıramam, yüz binlerce gazabımı kırabilirim."

لابه ات را هیچ نتوانم شکست   ز انکه لابهٔ تو یقین لابهٔ من است

2927. *"Senin yalvarmanı aslâ kıramam, zîrâ ki senin yalvarman, muhakkak benim yalvarmamdır."*

"Sen kendi sıfâtından soyundun, benim sıfatlarımı giydin; binâenaleyh senin sıfat-ı irâden, benim sıfat-ı irâdemdir. Senin irâdeni reddetmek, kendi irâdemi reddetmek demek olur. Şu halde senin yalvarmanı ve şefâatini kıramam." Bu beyt-i şerîf insân-ı kâmil tarafından vâki' olan şefâatin reddolunmaması sırrını beyân eder.

گر زمین و آسمان بر هم زدی   ز انتقام این مرد بیرون نامدی

2928. *"Eğer yer ve gök birbirine vura idi, bu âdem intikāmımdan dışarıya gelmezdi."*

"Eğer benim bu âdemin helâkine kasdımdan dolayı yer ve gök birbirine çarpa idi, intikāmımdan bu âdem dışarıya çıkamazdı, ya'ni kurtulamaz idi." Varsın yer ve gök yıkılsın, tek ben bu âdemden intikām alayım! der idim.

ور شدی ذره به ذره لابه گر   او نبردی این زمان از تیغ سر

2929. *"Ve eğer zerre zerre yalvarıcı olaydı, o şimdi kılıçdan baş götürmez idi."*

"Ve eğer mevcûdât zerre zerre o mücrim hakkında yalvarıcı ve şefâatçi olaydı, o şimdi benim kılıcımdan başını kurtaramaz idi."

بر تو می‌ننهیم منت ای کریم   لیك شرح عزت تست ای ندیم

2930. [2944] *"Ey kerîm senin üzerine minnet koymuyoruz; fakat ey nedîm senin izzetinin şerhidir."*

"Ey kerîm olan hâs kulum! Benim senin fazlını ve kıymetini beyân edişim, senin üzerine minnet yükünü koymak için değildir; velâkin ey benim

nedîm-i muhteremim, bu söylediklerim senin benim indimdeki mertebe-i izzetinin ve rif'atinin şerhidir." Zîrâ sıfât-ı cemîle ve celîleni şerh etmek, benim sıfatlarımı beyân etmekdir. Çünki sen bensin ve ben de senim!

این نکردی تو که من کردم یقین   ای صفاتت در صفات ما دفین

2931. *"Bunu sen yapmadın, muhakkak ben yaptım, ey kimse senin sıfatların, bizim sıfatlarımızda medfûndur!"*

"Bu şefâati sen yapmadın, muhakkak ben yaptım; ey benim hâs kulum, senin sıfât-ı beşeriyyen, bizim sıfât-ı cemîle ve celîlemiz altında gömülmüş kalmışdır." Nitekim demirin sıfatı, ateşin sıfatı altında gömülüp kaldığı vakit, o demir artık ateş olur.

تو در این مُسْتَعْمَلی نه عاملی   ز انکه محمول منی نه حاملی

2932. *"Sen bunda müsta'melsin, âmil değilsin, zîrâ ki benim mahmûlümsün, hâmil değilsin!"*

"Müsta'mel", ism-i mef'ûl sîgasıyla, kullanılmış; "âmil", kullanıcı; "hâmil", taşıyan; "mahmûl", taşınılmış demekdir. Ya'ni, "Ey benim hâs kulum! Sen bu şefâat emrinde beni kullanıcı değilsin; belki sen benim tarafımdan kullanılmışsın; ve sen bu husûsda kendi irâdeni hâmil değilsin, belki benim irâdemin mahmûlüsün ve benim irâdemi yüklenmişsin." Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde kendi hâl-i şerîflerini beyânen şu rubâîyi zikr ederler:

ای تن خبرت هست که بر پشت تو کیست   پا بر سر چرخ نه که بار تو پریست

حمال کسی شدی که اندر همه عمر   خورشید بروی تو نیارد نگریست

"Ey cisim, haberin var mıdır ki, senin sırtında kim vardır? Ayağını felek üzerine koy ki, senin yükün latîf olan perîdir. Ömrün içinde bir kimsenin hamalı oldun ki, güneş senin yüzüne bakmağa kādir değildir."

ما رَمَیْتَ إذْ رَمَیْتَ گشتهٔ   خویشتن در موج چون کف هشتهٔ

2933. *"Mâ rameyte iz rameyte" olmuşsun, kendini dalgada köpük gibi bırakmışsın!"*

"Ey benim hâs kulum sen, وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Attığın vakit sen atmadın velâkin Allâh attı" âyet-i kerîmesindeki ma'nânın mazharı olmuşsun ve varlık deryâsının içindeki keserât ve mezâhir dalgalarında kö-

pük gibi kendini bırakmışsın!" Köpükler dalgalarda, nasıl dalgaların harekâtına tâbi' ise, sen de öylece benim tecelliyât-ı muhtelifeme tâbi' bir haldesin.

لا شدی پهلوی الا خانه گیر　　　این عجب که هم اسیری هم امیر

2934. *"Lâ" oldun, "illâ"nın yanında ev tut; bu acîbdir ki hem esîrsin, hem emîrsin.*

"Vücûd-ı mevhûmun "lâ", ya'ni "yok" oldu; artık "illâ" ile işâret olunan vücûd-ı hakîkî indinde makâm tut! Ey benim hâs kulum bu acîbdir ki, sûret-i beşerîn ve vücûd-ı mevhûmun ile esîrsin ve mukayyedsin; fakat iktisâb ettiğin vücûd-ı Hakkânî ile de emîrsin ve hürsün!" Binâenaleyh sen câmiu'l-ezdâdsın ve esâretle hürriyeti ve hakkıyetle abdiyeti cem' etmişsin.

و آن ندیم رسته از زخم و بلا　　　زین شفیع آزرد و برگشت از ولا

2935. *Halbuki zahm u belâdan kurtulmuş olan nedîm, bu şefî'den incindi ve dostlukdan rücû' etti.*

Pâdişâhın gazab ettiği musâhib, pâdişâhın kılıcının yarasından ve belâ-yı helâkden, o musâhib-i mu'teberin şefâati sebebiyle kurtulduğundan dolayı, bu musâhibden incindi ve ona darıldı ve onun dostluğundan vazgeçti.

دوستی ببرید ز آن مخلص تمام　　　رو به حایط کرد تا نارد سلام

2936. *O muhlisden tamâmen dostluğu kesti, selâm getirmemek için yüzü duvara itti.*

"Kendisine karşı ihlâs sâhibi olan o şefâatçi musâhibden tamâmen dostluğu kesti; ve selâm alıp vermemek için dahi, rast geldiği yerde, yüzünü duvar tarafına çevirdi."

Ma'lûm olsun ki, "şâh"dan murâd, şâh-ı hakîkî olan Hak'dır. Ve "mağzûbun-aleyh olan nedîm"den murâd dahi, meşreb-i Muhammedî'yi hâiz olan uşşâk-ı ilâhîdir. Zîrâ Allâh'ın âşıkları iki türlüdür; birisi âşık-ı zât, dîğeri âşık-ı sıfâtdır. Zât, câmiu'l-ezdâd olduğundan, âşık-ı zât-ı Hak olanların aşkında da ezdâd cem' olur ve onların indinde ma'şûkun kahrı ve lutfu müsâvîdir; fakat âşık-ı sıfât olanların nazarında kahır, lutuf gibi değildir. Çünki onlar, ma'şûk-ı hakîkînin zâtının nikâbı ve hicâbı olan sıfâta âşıklardır. Binâenaleyh onların aşkında ezdâd cem' olmaz. Âşık-ı zât olanların hâli, I. cildin 1598 numaralı beyt-i şerîfinde mezkûr olan hâldir ki, cenâb-ı Pîr efendimiz orada şöyle buyurmuş idi:

عاشقم بر قهر و بر لطفش به جد   بو العجب من عاشق این هر دو ضد

"Ben onun kahrına ve lutfuna cidden âşıkım; çok acîbdir ki, ben her iki zıddın âşıkıyım."

زین شفیع خویشتن بیگانه شد   زین تعجب خلق در افسانه شد

2937. *Kendinin bu şefî'inden yabancı oldu; halk bu taaccübden efsânede oldular.*

"Efsâne", sergüzeşt ve masal ve meşhûr ve şöhret bulmuş olan şeye derler. "Bu musâhib, kendine şefâat edip, helâkden kurtaran dosta karşı, mahzâ şefâat ettiği için, yabancı bir vaziyet aldı; halk arasında bu hâl şâyi' oldu ve bundan dolayı taaccübde kaldılar;" ve bu mes'ele hakkında dedikoduya düştüler ve dediler ki:

گر نه مجنونست یاری چون برید   از کسی که جان او را واخرید

2938. *"Eğer mecnûn değil ise, dostluğu niçin kesti, bir kimseden ki onun canını kurtardı?"*

"Pâdişâh bu musâhibi öldürecek idi, İmâdü'l-Mülk bunu o helâkden kurtardı; binâenaleyh eğer bu musâhib deli değil ise, kendisini ölümden kurtaran bu zâtdan niçin dostluğu kesti ve hasım oldu?"

واخریدش آن دم از گردن زدن   خاك نعل پاش بایستی شدن

2939. *"Onu o anda boynu vurulmakdan kurtardı; onun ayağının na'linin toprağı olmak gerek idi!"*

بازگونه رفت و بیزاری گرفت   با چنین دل دلدار دار کینداری گرفت

2940. [2955] *"Aksine gitti ve bîzârlık tuttu, böyle bir dildâr ile kindarlık tuttu."*

"Şefâatçi olan İmâdü'l-Mülk, bu musâhibi boynu vurulmakdan kurtardığı için, ona karşı minnetdâr ve mütezellil olmak lâzım iken, bu zât tersine hareket etti ve ondan incinmek yolunu tuttu; böyle bir dildâr-ı şefî' ile kin tutuculuk cihetine gitti."

پس ملامت کرد او را مصلحی   کین جفا چون می کنی با ناصحی

2941. *Binâenaleyh bir muslih ona melâmet etti, dedi ki: "Bu cefâyı niçin bir nâsihe yapıyorsun?"*

O dedikoduyu yapan halk arasından bir nasîhatçı çıkıp o musâhibin hareketini takbîh etti de dedi ki: "Sen bu cefâyı, seni helâke kasd eden pâdişâha nasîhat ederek sana şefâat eden bir zâta niçin yapıyorsun?"

جان تو بخرید آن دل دار خاص   آن دم از گردن زدن کردت خلاص

2942. *"O dildâr-ı hâs senin canını kurtardı, o dem boynunun vurulmasından seni halâs etti."*

گر بدی کردی نبایستی رمید   خاصه نیکی کرد آن یار حمید

2943. *"Eğer sana fenâlık ede idi bile ürkmek gerek değil idi, husûsiyle o hamîd olan yâr iyilik etti."*

"İmâdü'l-Mülk evvelden sana bir fenâlık etmiş olsa idi bile, mâdemki seni ölümden kurtardı, o şâyân-ı hamd ü senâ olan dost, sonunda sana iyilik etti!" Binâenaleyh bu yaptığın muâmele doğru değildir.

گفت بهر شاه مبذولست جان   او چرا آید شفیع اندر میان

2944. *Dedi: "Şâh için can mebzûldür, o niçin araya şefî' geliyor?"*

O musâhib, kendisine nasîhat eden kimseye cevâben dedi ki: "Benim canım şâha fedâdır ve onun huzûrunda can fedâsı benim için bir ni'metdir. İmâdü'l-Mülk'ün şefâatçi olarak araya girmesi, benden bu ni'metin fevtine sebeb olmakdan ibâret oldu; binâenaleyh bana karşı dostluk değil, düşmanlık etti."

لی مع الله وقت بود آن دم مرا   لَا یَسَعُ فِیهِ نَبِیٌّ مُجْتَبَی

2945. *"O dem benim için "Lî maallâh vakt"i idi, "ona nebiyy-i müctebâ sığmaz!"*

Bu beyt-i şerîfde لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملك مقرب ولا نبی مرسل ya'ni "Benim Allâh ile bir vaktim vardır ki, oraya mukarreb olan melek ve nebiyy-i mürsel sığmaz!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, bir "makām-ı tevhîd" ve bir de "makām-ı ittihâd" vardır. Tevhîdin ma'nâsı "bir bilmek" ve "bir demek"dir; ve ittihâdın ma'nâsı, "bir olmak"dır. Bu makām makām-ı tevhîdden daha yüksekdir. Velâkin "bir olmak"dan maksad, kısa idrâkli kimselerin zannettikleri gibi "hulûl" değildir; velâkin bu hâl-i ittihâd, ehl-i tevhîd için dâim olmaz. Nitekim Ferîdûn ibn Ahmed Sipehsâlâr (k.s.) hazretleri *Menâkıb*'ında bu hâl hakkında şöyle buyururlar: "Bilmelidir ki, ehl-i tevhîd dâimâ bu hâl-i ittihâd ile mevsûf olamazlar;

zîrâ Hz. Risâlet (s.a.v.) Efendimiz لی مع الله وقت "Benim Allâh'la bir vaktim vardır" buyururlar idi. Ve kuvvet-i beşeriyye bu bâr-ı sakîle nasıl tâkat getirebilir. Ve Hüseyin ibn Mansûr Hallâc (rahmetullâhi aleyh) bu bârikanın be-gāyet müştâkı olduğundan, dâimâ bu halde kalmak isterdi, halbuki kuvâ-yı beşeriyye tahammül etmezdi; şübhesiz vakt-i münâcâtda Hak Teâlâ hazretlerinden harâbî-i zâhiri ve hedm-i vücûdu taleb eyler idi. Nitekim buyurur: الهی افنیت ناسوتیتی فی لاهوتیتك فبحق ناسوتیتی فی لاهوتیتك ان ترحم علی من سعی فی قتلی Ya'ni "Yâ Rabbî, nâsûtiyetimi senin lâhûtiyetinde ifnâ eyledim; imdi lâhûtiyetinde olan nâsûtiyetim hakkı için benim katlime sa'y edenlere rahmet eyle!" Ve Efdalüddîn Hâkānî hazretleri dahi bu ma'nâda olan hakāyıkı iki beyitte be-gāyet güzel buyurmuşdur. Beyit:

خار پای من منم خود را زخود فارغ کنم   این دوئی یکو شود هم من تو گردم هم تو من

با تو بنشینم بکام خویشتن بی خویشتن   تا مرا سودای تو خالی نکرد اندر زمن

"Ayağımın dikeni benim, kendimi kendimden fâriğ edeyim; bu ikilik birlik ola, hem ben sen olayım, hem de sen ben olasın. Kendimin murâdı olmaksızın, murâdım da senin ile oturayım, tâ ki senin muhabbetin hiçbir zaman beni hâlî etmesin!"

Bu ma'nâlar I. cildin 3995 numarasına müsâdif olan,

لاَ يَسَعْ فِينَا نَبِيٌّ مُرْسَلُ   وَ الْمَلَكْ وَ الروحُ أيضًا فَاعْقِلُوا

["Allâh ile bizim aramıza nebiyy-i mürsel ile melek-i mukarreb sığmaz, anlayın!"]

beytinde dahi geçti. İşte Resûl-i Ekrem Efendimiz'in velâyeti nübüvvetinden efdal olmasının sır ve hikmeti, velâyetlerinde Hak ile kendi arasına ne melek-i mukarreb ve ne de nebiyy-i mürsel girememesindendir. Fakat nübüvvetlerinde araya melek-i mukarreb girer.

من نخواهم رحمتی جز زخم شاه   من نخواهم غیر آن شه را پناه

2946. *"Ben şâhın zahmından gayri bir rahmet istemem, ben o şâhdan başka penâh istemem."*

"Benim için şâhın zahmı ve kahrı ayn-ı rahmetdir, benim kahırda ve lutufda sığınacak mahallim ancak o şâhdır." Ba'zı nüshalarda "zahm" yerine "rahm" vâki'dir. Bu sûretde ma'nâ "Ben şâhın rahmetinden başka bir rahmet istemem", ya'ni "Bana kimse acımasın, şâhımın acıması kâfîdir" demek olur.

غیر شه را بهر آن لا کرده ام　　　　که بسوی شه تولی کرده ام

2947. *"Şâhın gayrini onun için "lâ" etmişim, zîrâ şâh tarafına teveccüh etmişim."*

"Ben şâh-ı hakîkînin zâtının gayri olan taayyünâtı ve bu taayyünât arasındaki vücûd-ı mevhûmumu, onun vücûd-ı hakîkîsi muvâcehesinde yok etmişim; zîrâ zâhiren ve bâtınen o şâh-ı hakîkî tarafına teveccüh etmişim."

شاه اگر بُرّد به قهر خود سرم　　　　شاه بخشد شصت جان دیگرم

2948. *"Eğer şâh kendi kahrıyla başımı keserse, şâh altmış başka can bağışlar."*

Hind nüshalarında, "şâh eger bürred" yerine "ger be-bürred o" vâki'dir. Ya'ni, "Şâh-ı hakîkî kahrıyla benim başımı keserse, hayât-ı fâniyemi izâle ederse, bana başka hayât-ı bâkıye bağışlar." Nitekim hadîs-i kudsîde من احبنى قتلته ومن قتلته فانا دیته ya'ni "Ben beni seven kimseyi öldürürüm ve öldürdüğüm kimsenin diyeti ben olurum" buyurulmuşdur.

کار من سربازی و بی‌خویشیست　　　　کار شاهنشاه من سر بخشیست

2949. *"Benim işim cesûrluk ve enâniyetsizlikdir; şâhenşâhımın işi baş bağışlayıcılıkdır."*

"Ser-bâz", cesûr; "yâ", masdariyyetdir. Ya'ni, "Benim işim ma'şûk-i hakîkîmin muvâcehesinde can fedâsı husûsunda cesûrlukdur ve kendimin kendiliğini terk etmekdir ve şâhenşâhın işi de bu fedâkârlığa mukābil baş ve hayât-ı tâze bağışlayıcılıkdır."

Ma'lûm olsun ki, abdin vücûd-ı kesîfi, Hakk'ın varlığından ihsân olunmuş bir âriyetdir; onun hakîkati dahi ilm-i ilâhînin sûretidir. Binâenaleyh abdin "Benimdir!" diyecek bir mülkü yokdur, elinde olanlar ise mevhûmdur. Eğer abd kendi varlığını fedâ edecek olursa, vehmini fedâ edecek demek olur.

فخر آن سر که کف شاهش بُرَد　　　　ننگ آن سر کو به غیری سر بُرَد

2950. [2965] *"Fahr o başa ki, onu şâhın eli keser; ayb o başa ki bir gayriye muvâfakat ede!"*

"Ser bürden", bir şeyi sonuna eriştirmek ve bir şeye muvâfakat etmek ma'nâsınadır (*Bahâr-ı Acem*). Burada ikinci ma'nâ münâsibdir. Ya'ni, "Şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın kestiği baş iftihâr etsin ve şâhın gayri ile uyuşan baş da yerinsin ve kendini ta'yîb etsin!"

شب که شاه از قهر در قیرش کشید ننگ دارد از هزاران روز عید

2951. *"Gece ki, şâh onu kahırdan kara içine çekti, binlerce bayram gününden âr tutar!"*

"Kîr", zift ma'nâsınadır; siyâh renk ma'nâsında da kullanılır. Burada "kara renk" ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni, "Şâh-ı hakîkînin kara renk içine çektiği gece, birçok bayram günlerinin parlaklığından ve aydınlığından âr tutar; ya'ni o günlerin aydınlığına aslâ iltifât etmez; zîrâ şâhın murâdı, ni'met ve devletdir!"

خود طواف آن که او شه بین بود فوق قهر و لطف و کفر و دین بود

2952. *"Muhakkak şeh görücü olan kimsenin tavâfı, kahır ve lutfun ve küfür ve dînin fevkı olur."*

"Tavâf", bir şeyin etrâfını dolaşmak ve dâiren-mâ-dâr dönmek. "Şeh görücü"den murâd, Hakk'ın müşâhedesinde kendinden ve bilcümle mâsivâdan gâfil olmuş olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, "Bilcümle tecelliyâtda zât-ı Hakk'ı müşâhede eden bir kâmilin seyri ve devri, kahır ve lutfun ve küfür ve dînin fevkında olur." Zîrâ kahır ve lutuf ve küfür ve dîn, âlem-i sıfâta taalluk eder; *âlem-i zât ise, âlem-i sıfâtın fevkındedir; ve sıfât zâtın hicâbı ve nikābıdır.* Böyle bir kâmil ise hicâbı yırtmış ve nikābı kaldırmış ve zâta müteveccih olmuşdur. Kahır ve lutuf ve küfür ve dîn, abdin varlığına ve vücûduna taalluk eden nisbetlerdir. Abdin varlığı, Hakk'ın varlığında mahv ve müstehlek olup, vücûd-ı Hakkānî ile kāim olunca, ona bu nisbetlerin taalluku kalmaz; binâenaleyh onun tavâfı ve devri, bittabi' kahır ve lutfun ve küfür ve dînin fevkında olur.

Nefehâtü'l-Üns'de Şeyh Ebû Saîd Ebu'l-Hayr hazretlerinden menkūldür ki, buyururlar: "Bir gün Şeyh Ebu'l-Abbâs Kassâb'ın huzûruna iki kişi gelip oturdu. Dediler ki: "Bizim aramızda mübâhase vâki' oldu, birimiz: Kişiye ezel ve ebed gamı ve kederi kâfîdir!" diyor; ve birimiz de: "Kişiye ezel ve ebed meserreti kâfîdir!" diyor. Siz ne buyurursunuz? Şeyh elini yüzüne sürüp dedi ki: El-hamdü lillâh ki Kassâb oğlunun makāmı ne gamdır ve ne de şâdîdir! لیس عند ربکم صباح و مساء Ya'ni "Rabb'inizin indinde ne sabah, ne de akşam vardır, gam ve şâdî senin sıfatındır ve her ne ki senin sıfatındır hâdisdir ve hâdisin kadîme yolu yokdur."

Küfür ve dînin fevkında tavâf ve seyirden, sakın kâmilden tekâlîf-i şer'iyyenin sukūtu ma'nâsı anlaşılmasın! Bilakis bu kâmilin kendisinin kendiliği

olmaksızın, Kitâb ve Sünnet'den aslâ inhirâfı vâki' olmaz ve kendisi sâhib-i *Mesnevî* Hz. Pîr efendimiz gibi her husûsda muktedâ-bih olur. Ve ta'tîl-i şerîat edenler iki sınıfdır: Birisi mecâzîb-i mutlakadır ki, onlar tavr-ı aklın hâricine çıktıkları cihetle ma'zûrdurlar; zîrâ teklîf akladır ve sebeb-i teklîf olan akıl onlarda zâil olmuşdur. Dîğeri bilcümle muâmelelerinde akıl dâiresinde hareket eden kimselerdir ki, bunların ayakları ilm-i tasavvufda vâdî-i dalâlete kaymışdır.

ز آن نیامد یك عبارت در جهان　　　　که نهانست و نهانست و نهان

2953. *Cihânda ondan bir ibâre gelmez, zîrâ gizlidir ve gizlidir ve gizli!*

Ya'ni, "Müşâhede sâhibinden ve onun tavâfından bu âlem-i kelâmda bir ibâre bulup haber vermek mümkin değildir. Çünki onun hâli ve seyri iç içedir ve pek gizlidir." "Gizli" gelmesinin üç def'a zikri, onların seyrinin ve tavâfının, âlem-i şehâdet ve âlem-i misâl ve âlem-i ervâh mertebelerinin fevkinde olduğuna işâretdir. Zîrâ Hak'la onların aralarına melek-i mukarreb bile giremez; ve melek-i mukarreb ise, âlem-i ervâhdandır; binâenaleyh bu mertebelerin fevkındeki hâli anlatmak ibâre ile bu cihânda kābil değildir.

ز انکه این اسما و الفاظ حمید　　　　از گلابه آدمی آمد پدید

2954. *Zîrâ ki, bu esmâ ve elfâz-ı hamîde, âdemînin gülâbesinden zâhir oldu.*

"Gülâbe", birkaç ma'nâya gelir; burada iplik sardıkları "çark" demekdir; bundan murâd, Âdem'in cism-i kesîfi ve kalıbıdır. Ya'ni "Hakk'a âid olan bu isimler ve elfâz-ı mahmûde, bu benî-âdemin kesîf olan cisminden zâhir oldu." Burada "esmâ ve elfâz-ı hamîde" ipliğe ve "Âdem'in cismi" de iplik sarılan çarka teşbîh buyurulmuşdur.

Hulâsa-i ma'nâ budur ki: Hak Teâlâ hazretleri kendi vücûdunu bilmemiz husûsunda, bizi hâdise nazar etmeğe havâle etti. سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِى الْآفَاقِ وَفِى أَنْفُسِهِمْ (Fussılet, 41/53) Ya'ni "Biz âyâtımızı karîben onlara âfâkda ve nefislerinde gösteririz" âyet-i kerîmesinde, âyâtını bize gösterdiğini beyân etti. Binâenaleyh biz hâdis olan vücûdumuza ve gülâbemize baktık, onda hayât, ilim, semi', basar, kudret ilh... gibi sıfatlar gördük; bu sıfatlarımız ile vücûd-ı vâcibe ve onun böyle sıfatları bulunduğuna istidlâl ettik; ve sıfatlardan isimler çıktı ve bunların netîcesi olarak insandan birtakım elfâz-ı hamîde zâhir oldu. Binâenaleyh biz Hakk'ı ancak tavsîf ettiğimiz vasfın "ayn"ı bulduk ve kendimizi vasf etmediğimiz, ancak bir vücûb-i hâss-ı zâtî kaldı. Zîrâ biz hâdis olduğumuz için bu

vasıf ile kendimizi tavsîf etmemize imkân yokdur; şu halde biz, vâcibü'l-vücûdu hâdis olan vücûdumuz ile, vücûd-ı hâdisimizden bildiğimiz vakit, kendimize nisbet ettiğimiz her vasfı, ona nisbet ettik. Ve enbiyâ-yı izâm hazarâtının lisânıyla bize bununla da ihbârât-ı ilâhiyye vâki' oldu. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (Bakara, 2/181) ["Şübhesiz Allâh işitici ve bilicidir"] ve إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى (Tâhâ, 20/46) ["Ben sizinle berâberim, işitir ve görürüm"] ve وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (Hac, 22/61) ["Allâh hakkıyla işiten ve görendir"] ilh. Görülüyor ki, Hak Teâlâ kendi nefsini bize, hayat, ilim, semi', basar, kudret ve irâde gibi bizde olan sıfatlar ile vasf etti; biz onu âlimiyet ve kādiriyet ve mürîdiyet gibi vasıflar ile müşâhede ettiğimiz vakit, bu vasıflar ile kendimizi de müşâhede ederiz. Velhâsıl mertebe-i ilimde ve akılda sâbit olan Hakk'ın şuûnâtını vücûd-ı aynîsi ile, kemâl-i cem'iyyet ile ızhâr eden Âdem oldu.

علم الاسما بد آدم را امام　　　　　لیك نی اندر لباس عین و لام

2955. *"Alleme'l-esmâ Âdeme" imâm oldu, fakat "ayn" ve "lâm" libâsında değil.*

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) Ya'ni "Ve Allâh Teâlâ Âdem'e isimlerin hepsini ta'lîm etti" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Esmâ"dan murâd, Hakk'ın "esmâ-i hüsnâ"sıdır. "Ayn" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır; burada "bir şeyin nefsi ve şekli" ma'nâsınadır. "Lâm", insanın şahsına ve kalıbına da ıtlâk olunur. Ya'ni "Hak Teâlâ'nın ta'lîm-i esmâsı Âdem'e imâm oldu ve Âdem bu esmâ' cem'iyetinin ahkâm ve âsârına tâbi' oldu. Fakat bu ta'lîm-i esmâ, şimdi bizim bu âlem-i kesâfetde yaptığımız gibi, insanın şahsına "ayn" ile, ya'ni taayyünât-ı lafziyye ve sûriyye ile; veyâhud yazı ile vâki' olmadı ve vücûd-i aynî libâsı giydirilmedi. Belki mertebe-i akılda ve ma'nâda sâbit olan hayât ve ilim ve sem' ve basar gibi şuûnât-ı Hak, Âdem'in vücûd-ı ilmîsine ve ayn-ı sâbitesine, yine ma'nen taalluk etti. Bu bahis II. cildin 3258 numarasında münderiç, آدم أنبئهم بأسما درس گو [Ey Âdem, "Enbi'hüm bi-esmâihim" dersini söyle!] beyt-i şerîfinde de bir nebze geçti.

چون نهاد از آب و گل بر سر کلاه　　　　　گشت آن اسمای جانی رو سیاه

2956. *Vaktâki sudan ve çamurdan başı üzerine külâh koydu, o câna mensûb olan isimler kara yüzlü oldu.*

"Vaktâki Âdem'in vücûd-ı ilmîsinin başına Hak Teâlâ bu âlem-i kesâfetde sudan ve çamurdan mürekkeb bir kalıp ve bir kesîf külâh koydu ve vü-

cûd-ı aynî verdi, o mertebe-i akılda ve ma'nâda sâbit ve rûhânî olan isimler kara yüzlü, ya'ni cismânî ve fiilî oldu." Ya'ni hayât ve ilim ilh. gibi Hakk'ın şuûnât-ı zâtiyyesinden ve niseb-i ademiyyeden ibâret bulunan umûr-ı külliyyesinin hâriçde vücûd-ı aynîleri yok idi; vaktâki vücûd-ı aynî sâhibi olan efrâd-ı insâniyye, âlem-i kesâfetde zâhir oldu. O umûr-ı külliyye zâtlarıyla bu efrâd-ı insâniyyede sârî ve bâriz oldu. Binâenaleyh kesîf ve kara yüzlü olan vücûd-ı aynîye taallukları hasebiyle o maânîde, mahall-i taalluku cihetiyle kesâfet ve zulmet kesb etti.

که نقاب حرف و دم در خود کشید   تا بود بر آب و گل معنی پدید

2957. *Zîrâ su ve çamur üzerinde ma'nâ zâhir olmak için, kelime ve nefes nikābını kendisine çekti.*

Zîrâ isimler onun için kara yüzlü oldu ki, Âdem'in sudan ve çamurdan mürekkeb olan vücûd-ı aynî-i kesîfi üzerinde, vücûd-ı ilmîsindeki ma'nâ zâhir olmak için o isimler, kâğıtlar üzerinde kara mürekkeb ve nefeslerde harf ve savt nikābını kendisine çekti.

گر چه از یك وجه منطق کاشف است   لیك از ده وجه ترك مزلفست

2958. *Vâkıâ nutuk bir vecihden keşf edicidir; fakat on vecihden müzlifi terkdir.*

"Gerçi Âdem'in vücûd-ı aynî-i kesîfinden sâdır olan kelâm, ma'nâları bir vecihden keşf edicidir; ve birçok vecihden dahi yakın olanı terk etmekdir." Zîrâ latîf olan ma'nâları, kesîf olan elfâz ile tamâmiyle anlatmak mümkin değildir. Meselâ aşk bir ma'nâdır ve bir emr-i vicdânîdir. Bu aşkı, âşık olmayana "ayın", "şın" ve "kāf" harfleriyle anlatmak kābil olmaz. Bu sebebden Hakîm Senâî hazretleri şu beyitlerinde buyururlar:

باز گشتم زآنچه گفتم زآنکه نیست   در سخن معنی و در معنی سخن

"Söylediğim şeyden rücû' ettim; zîrâ ki sözde ma'nâ ve ma'nâda dahi söz yokdur."

Velhâsıl söz bir cihetden ma'nâyı kâşif ise de, birçok vecihlerden de yakın olanı terkdir; ve "yakın" olandan murâd, Zât-ı Hak'dır. Zîrâ Hak وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'ni "Biz o kimseye şâh damarından daha yakınız" buyurduğu halde, biz O'nun vücûdunu birçok edille-i kelâmiyye ile isbâta kı-

yâm ederiz; ve bu edille-i kelâmiyye ile onun O'nun vech-i zâtını örteriz. Nitekim Hz. Mısrî-i Niyâzî buyurur: Mısrâ':

Zâhir iken ol, O'nu örter delâil beyyinât

Hind nüshalarında bu beytin ikinci mısrâ'ı, لیك از ده وجه دیگر مُکْنِف است vâki'dir "Lâkin dîğer on vecihden setr edicidir" demek olur.

گفتن خلیل مر جبرئیل را چون پرسیدش
که أَلَكَ حَاجَةٌ خلیل جوابش داد که امّا الیْكَ فَلاَ

Halîl'in Cebrâîl'e cevâb vermesidir. Ona "Senin için bir hâcet var mıdır?" diye sorduğu vakit, Halîl ona: "Var ammâ sana değil!" diye cevâb verdi

Bu sürh-i şerîfin Hind nüshalarındaki sûreti şöyledir:

گفتن جبرئیل علیه السلام خلیل علیه السلام را که هل لك حاجة قال بلی اما الیك فلا

Ma'nâsı: "Cebrâîl (a.s.)ın, İbrâhîm Halîl (a.s.)a: "Senin için bir hâcet var mıdır?" diye söylemesi. "Evet var, ammâ sana değil!" demesi."

Ma'lûmdur ki, Nemrûd İbrâhîm Halîl (a.s.)ı öldürmek istediği vakit, bir büyük ateş yaktı ve o hazreti mancınık üzerine oturtup, ateş üzerine fırlatmak üzere iken, Cebrâîl (a.s.) gelip: "Bir ihtiyâcın varsa söyle! şimdi seni ateşden kurtarayım!" dedi. Cenâb-ı İbrâhîm ise: "Evet ihtiyâcım vardır; fakat sana değildir! Seni ve beni yaratan Allâh zü'l-celâl hazretlerine!" diye cevâb verdi. Hz. Cibrîl: "O halde hâcetini Rabb'inden iste!" dedi. Hz. İbrâhîm cevâben: "Ne söyleyim, o benim hâlimi biliyor!" dedi.

من خلیل وقتم و او جبرئیل — من نخواهم در بلا او را دلیل

2959. *"Ben vaktin Halîl'iyim ve o Cebrâîl'dir; ben belâda onu delîl istemem!"*

Bu beyt-i şerîf pâdişâh tarafından kendisine gazab olunan musâhibin lisânından mu'terize cevâbdır. Ya'ni, "Ey mu'teriz, ben vaktin Halîl'i mesâbesindeyim ve o İmâdü'l-Mülk dahi, Hak'la İbrâhîm (a.s.)ın arasına girmek iste-

yen Cebrâîl (a.s.) mesâbesindedir. "İbrâhîm Halîlullâh Nemrûd'un ateşine atılırken, onun delâletini istemediği gibi, ben de belâ vaktinde ma'şûkum ile kendi arama hiçbir kimsenin delîl olarak girmesini istemem!"

او ادب ناموخت از جبریل راد   که بپرسید از خلیل حق مراد

2960. [2975] *O hakîm olan Cibrîl'den edeb öğrenmedi mi ki, o Hakk'ın Halîl'inden murâdını sordu.*

"Râd", kelimesinin dört ma'nâsı vardır. 1. Hakîm ve dânâ, 2. Kerîm ve cömert, 3. Şecî',ve dilâver, 4. Söz söyleyici. Burada "hakîm ve dânâ ve kerîm ve cömert" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "O İmâdü'l-Mülk Cebrâîl (a.s.)dan hakîmlik ve kerîmlik edeb ve kāidesini öğrenmedi mi? Zîrâ Hz. Cibrîl, tavassutdan mukaddem bir kere İbrâhîm Halîl (a.s.)ın fikrini ve murâdını sordu ve "Bir hâcetin var mı?" dedi. O İmâdü'l-Mülk ise, aslâ re'yimi sormaksızın şefâate tasaddî etti." Bu hâl kerîmliğin ve hakîmliğin kāidesine muhâlifdir.

که مرادت هست تا یاری کنم   ور نه بگریزم سبکباری کنم

2961. *Ki, "Senin murâdın var mıdır, tâ ki yardım edeyim ve yoksa kaçayım hafîflik edeyim!"*

Hz. Cibrîl sordu ki: "Senin bir murâdın ve istediğin var mıdır, söyle, tâ ki yardım edeyim; ve eğer yoksa kaçayım ve sana karşı hafiflik edeyim; ve şu belâ vaktinde sana sıklet vermiyeyim!"

گفت ابراهیم نی رو از میان   واسطه زحمت بود بعد العیان

2962. *İbrâhîm dedi: "Hayır, aradan git, iyândan sonra vâsıta zahmet olur!"*

İbrâhîm (a.s.) Cebrâîl (a.s.)a dedi: "Hayır, senin tavassutunu istemiyorum, sen aradan çekil; zîrâ ben müşâhede-i zât hâli içindeyim ki, bu hâl makām-ı ittihâddır. İyândan ve makām-ı ittihâddan ve müşâhede ve huzûrdan sonra, araya vâsıtanın girmesi kalabalık ve kesret olur; ve izdihâm ve kalabalıkda ise müzâhame ve sıkışıklık vardır." "Zahmet", kalabalık ve omuz omuza sıkışmak ma'nâsınadır.

بهر این دنیاست مرسل رابطه   مؤمنان را ز انکه هست او واسطه

2963. *Mürsel bu dünyâ için mü'minlere râbıtadır, zîrâ ki o vâsıtadır.*

"Hak tarafından gönderilmiş olan peygamber bu dünyânın ehli olan mü'minleri Hakk'a rabt edicidir. Zîrâ ki Hak Teâlâ'dan telakkî eylediği emir ve nehyi tebliğ için bir vâsıtadır."

Ma'lûm olsun ki, insân-ı nâkısda istiklâl-i vücûd ve gayriyet vehmi gālib olduğundan, kendisinden zâhir olan sıfât ve ef'âli nefsine izâfe eyler ve vücûdunda istiklâl gördükçe, emr-i vücûdda da'vâ-yı iştirâk eyler. Bu ise zulm-i azîmdir. Nitekim Hak Teâlâ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (Lokmân, 31/13) ["Muhakkak şirk zulm-i azîmdir"] buyurur. Zîrâ zulüm lügatde bir şeyi mevziinin gayrine vaz' etmekdir; bu da emr-i vücûdda sâika-i vehm ile da'vâ-yı iştirâkden tevellüd eder. Böyle olunca şirkin menşei, kendi nefsinden ve muhîtindeki eşyânın hakāyıkından ve onların mûcidinden cehil ve bu cehil hasebiyle zulmet-i tabîiyye ahkâmında istiğrâkdır. İmdi hazret-i şehâdet, a'yân-ı sâbitenin isti'dâdât ve kābiliyyât-ı zâtiyyeleri hasebiyle vücûdun libâs-ı gayriyyet ile zuhûrundan ibâret olduğundan, zübde-i âlem olup, sûret-i ilâhiyyeyi kabûl ve cümle taayyünleri müsâid olan onlara bu hakîkati ta'lîm ve onları zulmet-i tabîiyye sâhasından geri çekmek ve asl-ı hakîkî tarafına döndürmek için peygamberler gelmiş ve bu husûsda mü'minlere râbıta ve vâsıta olmuşdur.

هر دل ار سامع بدى وحى نهان　　　حرف و صوتى كى بدى اندر جهان

2964. *Eğer her gönül gizli olan vahyi işitici olaydı, cihânda bir harf ve savt ne vakit olurdu?*

"Vahy", lügatde savt-ı hafîye derler. Istılâh-ı şer'îde, "peygamberlere melek vâsıtasıyla vâki' olan teblîğ-i ilâhî"dir; ve sûret-i umûmiyyede kalbe harf ve savt vâsıtası olmaksızın ilkā ma'nâsına da gelir. Evliyâya olan bu ilkāya "ilhâm" ve "hâtır-ı Hakkānî" derler. Bu ilkā olunan ilim, sahîh ve sâbit olan bir ilimdir ki, Hak Teâlâ hazretleri onu âlem-i gaybdan, havâss-ı evliyânın kalblerine kazf buyurur. Ya'ni, "Her gönül âlem-i sûretden gizli olan Hakk'ın harfsiz ve sadâsız vahyini işitici olaydı, bu âlem-i sûretde kelimeye ve sadâya ve telaffuza ve yazıya hâcet kalmazdı." Herkes gizli olan bu teblîğ-i ilâhîyi işitemediği için araya, bunu işitmeğe müstaid olan enbiyâ ve evliyâ vâsıta oldu. Kesâfet-i vücûdiyyeleri sebebiyle, Hak'dan uzak düşen mü'minleri Hakk'a rabt etti.

گر چه او محو حَقَسْتْ و بى‌سرست　　　ليك كار من از آن نازكترست

2965. *"Gerçi o Hakk'ın mahvıdır ve irâdesizdir; fakat benim işim ondan daha nâzikdir."*

"Ser", burada meyil ve hâhiş ve irâde ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîf öldürülecek olan musâhibin lisânındandır. Ya'ni, "O İmâdü'l-Mülk, ya'ni şefâata kıyâm eden musâhib; gerçi Hakk'ın ve şâh-ı hakîkînin mahvıdır ve kendi irâdesini, onun irâdesinde mahv ettiği için, kendinin bir şeye meyli ve irâdesi kalmamışdır; fakat benim işim ve makāmım, onun işinden ve makāmından daha nâzikdir ve bu nezâket araya vâsıta istemez."

کردهٔ او کردهٔ شاهست لیك　　　پیش ضعفم بد نمایندست نیك

2966. *"Onun fiili, şâhın fiilidir; fakat benim za'fım önünde iyi, kötü görünücüdür."*

Ya'ni, "Gerçi o şefîin fiili, şâhın irâdesinde istiğrâkı hasebiyle, şâhın fiilidir. Fakat şâh ile benim aramda onun varlığı ve vücûdu vardır. Halbuki benim hâiz olduğum makām-ı âlî-i ittihâd, benim gözümü keserâtı görmekden za'fa düşürmüşdür. İşte keserât ve isneyniyet âleminde iyi olan tavassut ve şefâat, bu makām-ı ittihâdın îcâbı olan benim bu za'fımın önünde, bana fenâ görünür." Hind nüshalarında "Pîş-i za'fem" yerine "pîş-i çeşmem" ["Gözümün önünde"] vâki'dir.

آن چه عین لطف باشد بر عوام　　　قهر شد بر نازنینان کرام

2967. *Avâm üzerine ayn-ı lutuf olan şey, nâzenînân-ı kirâm üzerine kahır oldu.*

Zîrâ avâm, sıfât ve esmâ hicâbları içindedirler; lutfu ve kahrı ayrı ayrı görürler; halbuki erbâb-ı müşâhede olan uşşâk-ı ilâhî, kahrı ve lutfu bir görürler. Avâma göre lutuf iyi ve kahır fenâdır. Ehl-i müşâhedeye göre ikisi de hoşdur ve lutufdur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz I. cildin 1598 numaralı beyt-i şerîfinde:

عاشقم بر قهر و بر لطفش به جد　　　بو العجب من عاشق این هر دو ضد

Ya'ni "Ben onun kahrına ve lutfuna cidden âşıkım, çok acîbdir ki ben her iki zıddın âşıkıyım!" buyurmuşdur. Ve Eşref-i Rûmî hazretleri dahi bu makāmda şöyle buyururlar. Beyit:

Erse cemâlinden vefâ, yâhud celâlinden cefâ
İkisi de câna safâ, senden o hoşdur hem bu hoş!

Binâenaleyh ma'şûk tarafından müteveccih olan kahrı ve belâyı men' etmek, böyle bir âşık için, ma'şûkun lutfunu ve iltifâtını men' etmek demek ol-

duğundan, avâma iyi görünen bu men', ona fenâ görünür. Bu zevkin sâhibi olan Baba Kemâl-i Hocendî (k.s.) dahi şöyle buyurur. Beyit:

کر دلت بشکست دلبر مستی افزون کن کمال   کز شکست جام مجنون قصد لیلی دیکرست

"Eğer dilber senin gönlünü kırarsa ey Kemâl, sarhoşluğunu artır, zîrâ Mecnûn'un kâsesini kırmakdan Leylâ'nın başka kasdı vardır."

Baba hazretlerinin bu beyti kıssaya müsteniddir; şöyle ki: Mecnûn'un ma'şûku olan Leylâ, fukarâya tevzî' için yemek pişirmiş. Dilencilerin çanaklarını alıp Leylâ'nın başına toplandıklarını işiten Mecnûn dahi, eline bir kâse alıp, dilenci kıyâfetinde Leylâ'yı görmek kasdıyla oraya gitmiş. Leylâ kepçesiyle dilencilere tevzîât yaptığı sırada, karşısına âşıkı olan Mecnûn'un çıktığını görünce, kepçesiyle Mecnûn'un kâsesine vurup kırmış ve onu orada bulunanlar arasında mümtâz tutmakla âşıkına iltifât etmişdir. "İlâhî böyle bir aşkı bize de ihsân buyur da, bu varlığımıza taalluk eden elem ve lezzet kaydından geçelim! Âmîn bi-hürmet-i seyyidü'l-mürselîn!"

Hind nüshalarında ikinci mısrâ'daki "nâzenînân" yerine "aşk-kîşân" vâki'dir, "aşk mezhebliler" demek olur.

بس بلا و رنج می‌باید کشید   عامه را تا فرق بتوانند دید

2968. *Avâma çok belâ ve meşakkat çekmek lâzımdır, tâ ki farkı görmeğe kādir olsunlar!*

"Sıfât ve esmâ-i ilâhiyye hicâbı içinde müstağrak olan avâma çok riyâzet ve mücâhede belâ ve meşakkatlerini çekmek lâzımdır ki, makām-ı müşâhedeye vâsıl olup, havâssın farkını görebilsinler ve bu farkı o makāmda zevkan ve vicdânen anlayabilsinler!" İkinci mısrâ' Hind nüshalarında عامه را تا فرق را تانند دید sûretindedir.

کین حروف واسطه ای یار غار   پیش واصل خار باشد خار خار

2969. *Ey yâr-ı gāra vâsıta olan hurûf, vâsılın önünde hârhâr olan dikendir.*

"Gār", mağara ma'nâsında olup, bu âlem-i zulmânî olan dünyâ murâd buyurulur. "Hârhâr", heyecan ve taalluk-ı hâtırdan kinâyedir ki, ibtidâsı meyil ve hâhiş olur. Ya'ni, "Ey cismânî âlem arkadaşı, ma'nâyı taksîm husûsunda vâsıta olan bu hurûf ve kelimât, vâsıl-ı Hak olan kâmilin önünde heyecan ve taalluk-ı hâtır dikenidir." Zîrâ hurûf ve kelimâtın matlûb olan ma'nâyı ifhâm edemediğini gören vâsıl-ı kâmil muztarib olur; binâenaleyh bu hurûf ve keli-

mât zevkıyât ve vicdâniyâtı ifadede kāsır olduğundan, kâmil-i vâsıla diken gibi batar.

بس بلا و رنج بایست و وقوف　　　تا رهد آن روح صافی از حروف

2970. [2985] *O rûh-ı sâfî hurûfdan kurtulmak için, çok belâ ve renc ve vukūf lâzımdır.*

"Vukūf", durmak ve muttali' olmak ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Cism-i insânî-ye taalluk eden rûh-ı sâfî maânî-i latîfeyi harf ve savt vâsıtası olmaksızın, idrâk edebilmek için çok belâ ve meşakkat ve bu belâ ve meşakkatler içinde de durmak lâzımdır." Zîrâ belâ ve meşakkat nefsin kuvvetini ve azgınlığını kırar ve nefsin kuvveti kırılınca da, rûhun safveti zâhir olmağa başlar. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 70. faslında şöyle buyururlar: "Hak ile kul arasında hicâb ikidir, bâkî hicâblar bundan zâhir olur; o da sıhhat ve maldır. Sahîhü'l-beden olan kimse: "Hani Hak? bilmiyorum ve görmüyorum!" der. Kendisinde maraz peydâ olunca: "Yâ Allâh, yâ Allâh!" demeğe başlar ve Hak ile hem-râz olup, tekellüm eder. Binâenaleyh gördün ki, o sıhhat onun hicâbı idi ve Hak o maraz tahtında gizlenmiş idi. Ve bir adamın ne kadar malı ve kuvâsı varsa, o kadar esbâb ve murâdâtını müheyyâ kılar ve gece ve gündüz onunla meşgūl olur. Bî-nevâlık teveccüh edince nefis zayıf olup, Hak etrâfında dolaşır. Hak Teâlâ Fir'avn'a dört yüz yıl ömür verdi ve memleket ve pâdişâhlık ve cemî'-i murâdâtını ihsân eyledi. Bunların cümlesi onu Hz. Hak'dan teb'îd eyleyen hicâb idi. Hafî zikr etmemesi için murâdsızlık ve baş ağrısı vermedi ve ona: Arzûlarına meşgūl ol ve bizi yâd etme! dedi."

لیك بعضی زین صدا کرتر شدند　　　باز بعضی صافی و برتر شدند

2971. *Fakat ba'zısı bu sadâdan pek sağır oldular, yine ba'zıları sâfî ve pek âlî oldular.*

"Halk-ı âlemin hicâbât-ı nefsâniyyede istiğrâkı hasebiyle vahy-i nihânı işitmeğe tâkatı olmadığından, enbiyâ ve evliyâ vâsıtalarıyla, lafız ve savt ile tefhîm-i maânî zarûreti hâsıl oldu; fakat halkın ba'zıları bu lafız ve savtı işitmekden pek sağır oldular enbiyâya ve evliyâya arkalarını çevirdiler; ve yine ba'zıları da bu sadâyı kabûl ve enbiyâya tâbi' olarak safvet kesb edip, pek yükseldiler." Zîrâ bu sadâ nefse muhâlefet belâsını tahmîl etti.

همچو آب نیل آمد این بلا　　　سعد را آبست و خون بر اشقیا

2972. *Bu belâ Nîl suyu gibi geldi; saîde sudur ve eşkıyâya kandır.*

Binâenaleyh bu belâ Mûsâ (a.s.) ile Fir'avn zamânındaki Nîl suyu gibi geldi. Benî-İsrâîl'e def'-i harâret eden su olduğu gibi, her asırdaki ehl-i saâdete de su oldu ve latîf göründü; ve Fir'avn'ın kavmine kan olduğu gibi, kezâlik her zamandaki ehl-i şekāvete de kan oldu ve müstekreh göründü.

هر كه پايان بينتر او مسعودتر　　　جدّتر او كارد كه افزون ديد بر

2973. *Her kim ki, âkıbeti ziyâde görücüdür, o pek mes'ûddur; mahsûlü ziyâde gören o kimse pek cidd ile eker.*

Bu hayât-ı dünyeviyyenin âkıbetini ziyâde gören kimse, sonunda pek mes'ûddur; çünki bu dünyâ الدنيا مزرعة الآخرة ya'ni "Dünyâ âhiretin tarlasıdır" hadîs-i şerîfi mûcibince, bir tarladır; burada güzel ameller tohumunu eken sonunda ve hayât-ı uhreviyyede biçecektir. Binâenaleyh sonunda çıkacak mahsûlü ziyâde gören kimse, tarlasına kemâl-i ciddiyyetle ekin eker.

Ma'lûm olsun ki, bu hayât-ı dünyâda dahi, âhiret ma'nâsının numûneleri mevcûddur. Meselâ gençliğin âhireti, ihtiyarlıkdır. Gençliğinde vücûduna sû-i isti'mâl tohumunu eken kimse, ihtiyarlığında ilel ve eskām azâbına giriftâr olur. Ve kezâ hayâtının evveli olan gençliğinde tembellik edip çalışmayan kimse, hayâtının âhireti olan ihtiyarlığında fakr u zarûret azâbına dûçâr olur.

ز انكه داند كين جهان كاشتن　　　هست بهر محشر و برداشتن

2974. *Zîrâ bilir ki, bu zirâat cihânı mahşer ve kaldırmak içindir.*

"Sonu iyi gören bilir ki, bu zirâat cihânı mahşer için ve ef'âl ve akvâl tohumlarının mahsûlünü kaldırmak ve biçmek içindir." Zîrâ her fiilin sûretinden bir ma'nâ doğar.

هيچ عقدى بهر عين خود نبود　　　بلكه از بهر مقام ربح و سود

2975. *Hiçbir akid, kendi "ayn"ı için olmadı, belki kâr ve fâide makāmından nâşîdir.*

"Alım satım ve îcâr ve istîcâr, vekâlet ve kefâlet gibi akidlerden hiçbir akid, o akdin zâtı ve kendisi için değildir; belki o fiil akdin zımnında gizli olan kâr ve fâide makām ve mahallinden dolayıdır." Ba'zı nüshalarda "makām" yerine "hayâl" vâki' olmuşdur; "Her bir akid kâr ve fâide hayâlinden nâşîdir" demek olur.

هیچ نبود منکری گر بنگری　　　منکریاش بهر عین منکری

2976. *Eğer bakarsan hiçbir münkir olmaz ki, onun münkirliği, münkirliğin "ayn"ı için olsun.*

Meselâ bir kimse, birisinin söylediği sözü veyâhud yaptığı fiili inkâr ederse, hiçbir kasdı olmaksızın, ancak inkâr keyfiyetinin kendisi ve zâtı için inkâr etmez; belki inkârında bir kasıd gizlidir.

بل برای قهر خصم اندر حسد　　　یا فزونی جستن و اظهار خود

2977. *Belki hasedde hasmın kahrı, yâhud fazîlet istemek ve kendini ızhâr etmek içindir.*

Ya'ni, "Bir şeyi inkârın zımnında ya hased duygusu vardır ki, münkir olan kimse, muhâlefet ettiği kimsenin ilmini ve fazlını ve şerefini çekemez, onu inkâr ile mağlûb etmek murâd eder; veyâhud fazîlet ve şerefde onun fevkıne çıkıp, halka kendini göstermek ve satmak ister." Ehl-i nefis olan kimselerin inkârı, alelekser bu maksadlara müstenid olduğundan, cenâb-ı Pîr efendimiz "kanâat"den nâşî vâki' olan inkârı beyân buyurmamışdır; zîrâ bu inkâr ya doğru veyâ eğri kanâatden nâşî olur. Eğer doğru kanâatden nâşî olursa, o kimse, eğri kanâatli olan kimsenin kanâatini tebdîl edebilir; ve bu eğri kanâatli kimsenin inkârı da zâil olur. Fakat hased ve ızhâr-ı fazîlet ve kendini göstermek sebeblerine müstenid olan inkârdan münkiri vazgeçirmek mümkin değildir.

و آن فزونی هم پی طمع دگر　　　بیمعانی چاشنی ندهد صور

2978. *Ve o fazîlet de dîğer tama' içindir; ma'nâlar olmaksızın sûretler çeşni vermez.*

Ya'ni, hasmına karşı ızhâr-ı fazîlet etmek dahi, başka bir kasdın zuhûruna tama'an vâki' olur ki, o da herhangi bir husûsda hasmını mağlûb edip, halka kendinin ondan efdal olduğunu gösterdikden sonra, onların hürmetini kazanmak ve bu hürmetin zımnında da menâfi' te'mîn etmek içindir; zîrâ ma'nâları olmayan ef'âlin tadları ve lezzetleri yokdur.

ز آن همیپرسی چرا این می‌کنی　　　که صور زیتست معنی روشنی

2979. *Ondan dolayı "Bunu niçin yapıyorsun?" diye sorarsın; zîrâ sûretler zeytin yağı, ma'nâlar aydınlık gibidir.*

İşte sûretler ma'nâlardan dolayı zâhir olduğu için, sen herhangi bir fiili icrâ eden kimseye, o fiilin ma'nâsını ve netîcesini anlıyamadığın vakit: "Bunu niçin yapıyorsun?" diye sorarsın. Çünki ef'âlin sûretleri zeytin yağı gibidir ve onların zımnındaki ma'nâlar dahi, bu zeytin yağının içinde gizli olan şu'le ve aydınlık gibidir.

ور نه این گفتن چرا از بهر چیست　　　چون که صورت بهر عین صورتیست

2980. [2995] *Yoksa bu "Niçin" demek ne içindir? Mâdemki sûret, bir sûretin "ayn"ı içindir.*

Eğer bir sûret, o sûretin mahzâ "ayn"ından ve şeklinden dolayı yapılmış ise, "Bunu niçin yapıyorsun?" diye sormanın ma'nâsı olmaz idi ve böyle bir suâl sorulmaz idi.

این چرا گفتن سؤال از فائده ست　　　جز برای این چرا گفتن بد ست

2981. *Bu "Niçin?" demek, fâideden suâldir; bunun gayrinden nâşî "Niçin?" demek fenâdır.*

Ya'ni, bir işin fâiline "Bu yaptığın iş ne içindir?" demek o fiilin fâidesinden suâldir ve "Bu iş neye yarar ve fâidesi nedir?" demek olur. Fâidesi anlaşılmak için îrâd edilmeyen "niçin" suâli fenâdır; çünki ma'nâsız ve maksadsızdır; ma'nâdan ve maksaddan hâlî olan şey ise abesdir ve abes ile iştigāl ise fenâdır.

از چه رو فائیده جویی ای امین　　　چون بود فائیدهٔ این خود همین

2982. *Ey emîn ne yüzden fâide istersin? Mâdemki bunun fâidesi ancak bu olur.*

"Fâide", kelimesi "fîd" masdarından ism-i fâildir, ma'nâsı ma'rûfdur. Beyt-i şerîfde bu kelimenin telaffuzu veznin sıhhati için hemze uzatılmak sûretiyle okunur. Bu sebebden Hind nüshaları bu telaffuza işâreten bu kelimeyi "fâîde" sûretinde yazmışlardır. Ya'ni, "Ey akıl ve zekâsının kuvvetinden emîn olan kimse, mâdemki senin "niçin" suâlinin sûreti bir fâide husûlü içindir ve o fâide dahi sence onun fiilinin fâidesi hakkında ma'lûmât istihsâlidir; binâenaleyh o fâilin fiilinde de muhakkak bir fâide vardır. Şu halde onun fiilinde ne cihetden fâide ister ve ararsın?"

پس نقوش آسمان و اهل زمين   نيست حكمت كان بود بهر همين

2983. *Binâenaleyh göğün ve ehl-i arzın nakışları, hikmet değildir ki o, ancak bunun için olsun.*

Göğün ve arz ehlinin nakışları ve sûretleri, ancak bu nakışlar için olsa, onların ızhârında hikmet ve fâide olmamak lâzım gelir; halbuki biz insanlar ef'âlimizi ve suâllerimizi bir hikmete ve fâideye istinâd ettiriyoruz.

گر حكيمى نيست اين ترتيب چيست   ور حكيمى هست چون فعلش تهيست

2984. *Eğer bir hakîm yok ise, bu tertîb nedir; ve eğer bir hakîm varsa onun fi-ili niçin boşdur?*

Ya'ni, eğer hadd-i zâtında bir hakîm ve sâni' yok ise, fezâ-yı bî-nihâyedeki ecrâmın ve manzûme-i şemsiyyelerin ve arzın ve arz üzerindeki kavânîn-i tabîiyyenin tertîbâtı ve intizamları nedir ve nasıl peydâ olmuşdur? Zîrâ cebimizdeki saatlerin bile kendi kendine vücûd bulduğunu kabûl edemeyen ukūl-ı beşer, bir intizâm-ı azîme mâlik olan bir manzûme-i şemsiyyenin fezâda kendi kendine tekevvün edip, böyle bir intizâm kesb ettiğini nasıl kabûl eder? Münkir-i ulûhiyet olan dimâğlar şeytanın maskarasıdırlar. İmdi mâdemki bir sâni'-i hakîm vardır, onun bu kadar ef'âli elbette boş ve nakş eylediği sûretler ma'nâsız değildir.

كس نسازد نقش گرمابه و خضاب   جز پى قصد صواب و ناصواب

2985. *Kimse hamâm ve hızâb nakşını, savâb veyâ nâ-savâb kasdın gayrinden nâşî yapmaz.*

"Hızâb" *Sarrâh*'da, kesr ile boyamak ma'nâsınadır ve feth ile "hazâb" saçı ve sakalı boyadıkları madde ma'nâsınadır; burada her iki ma'nâ da münâsib olur. Ya'ni, "Hiçbir kimse hamâm duvarlarına maksadsız ve ma'nâsız resimler yapmaz; ve saç ve sakal boyasını vücûda getirmez ve saçını ve sakalını boyamaz. Eğer bunları yaparsa, mutlakā ya eğri veyâ doğru bir maksadı vardır da, onun için yapar." Meselâ pek genç iken saçı ve sakalı ağarmış olan kimse, eğer boyanırsa, onun maksadı gençliği göstermek olduğu için doğru olur; ve eğer bir ihtiyar boyar ve genç görünmek isterse, onun kasdı elbette eğri olur. Zîrâ yüzünün buruşukluğu, boyasını tekzîb eder. Velhâsıl âlem-i vücûdda kasıd ve ma'nâsı olmayan bir sûret yokdur.

مطالبه کردن موسی علیه السلام حضرت خدا را که خَلَقْتَ خَلْقًا فَاَهْلَكْتَهُمْ و جواب آمدن

"Halkı halk ettin, sonra bunları helâk ettin!" diye Mûsâ (a.s.)ın Hz. Hudâ'ya suâl etmesi ve cevâb gelmesi

Bu sürh-i şerîfin ibâresi Hind nüshalarında şöyledir: مطالبه کردن موسی از حضرت عزت که لم خلقت خلقا فأهلكته واحرقته و جواب آمدن از حضرت عزت Ya'ni, "Mûsâ (a.s.)ın Hz. İzzet'den "Niçin halkı yarattın, sonra onu helâk ettin ve yaktın?" diye suâl etmesi ve Hz. İzzet'den cevâb gelmesi."

گفت موسی ای خداوند حساب　　نقش کردی باز چون کردی خراب

2986. *Mûsâ dedi: "Ey hesâbın sâhibi, nakş ettin, tekrâr niçin harâb ettin?"*

Mûsâ (a.s.) Cenâb-ı Hakk'a hitâben münâcât tarzında dedi ki: "Ey iki cihânda hesâbın sâhibi, senin ef'âlin hesâbsız değildir; bu suver-i kevniyyeyi nakş ettin ve tasvîr ettin; tekrâr o latîf sûretleri niçin bozdun ve harâb ettin?"

نر و ماده نقش کردی جان فزا　　و آنگهان ویران کنی این را چرا

2987. *"Erkeği ve dişiyi canfezâ olarak nakş ettin ve ondan sonra bunu niçin vîrân ettin?"*

گفت حق دانم که این پرسش ترا　　نیست از انکار و غفلت و ز هوا

2988. *Hak buyurdu: "Bilirim ki, senin bu suâlin inkâr ve gafletden ve hevâdan değildir?"*

ور نه تأدیب و عتابت کردمی　　بهر این پرسش ترا آزردمی

2989. *"Yoksa te'dîb ve itâb ederdim, bu suâl için seni incitir idim."*

لیك می‌خواهی که در افعال ما　　باز جویی حکمت و سر بقا

2990. [3005] *"Fakat istersin ki, bizim ef'âlimizde bekânın hikmetini ve sırrını tefahhus edeceksin."*

"Bâz custen", tefahhus etmek ve bir şeyin iç yüzünü ve hakîkatini ciddiyetle ve mübâlağa ile araştırmak ma'nâsınadır (*Bahâr-ı Acem*). "Bekā"dan murâd, esmâ-i ilâhiyye ahkâm ve âsârının devâm ve bekāsıdır. Zîrâ esmâ-i ilâhiyyenin zuhûr-ı ahkâm ve âsârı aslâ ta'tîl kabûl etmez. Ya'ni, "Yâ Mûsâ, sen istiyorsun ki, bizim ef'âlimizde, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyemiz ahkâm ve âsârının bekāsı ve devâmı hikmet ve sırrını tefahhus edesin!"

تا از آن واقف كنى مر عام را پخته گردانى بدين هر خام را

2991. "*Tâ ki ondan avâmı vâkıf edesin, bununla her hâmı pişmiş yapasın!*"

Ya'ni,"Bu sırdan avâmı vâkıf edip, nûr-ı ma'rifet ile onların kalblerini tenvîr edesin; ve cehil yüzünden insanlığı hâm kalmış olan kimseleri bu ma'rifet ile pişiresin!"

قاصداً سايل شدى در كاشفى بر عوام ار چه كه تو ز آن واقفى

2992. "*Sen avâm üzerine keşf edicilikde kasden sâil oldun; eğerçi ki, sen ondan vâkıf oldun.*"

"Yâ Mûsâ sen bu zikr olunan sırra ve hikmete vâkıf olduğun halde, mahzâ avâma da keşf etmek için bu suâli kasden sordun."

ز انكه نيم علم آمد اين سؤال هر برونى را نباشد اين مجال

2993. "*Zîrâ ki bu suâl yarım ilim geldi; her hâricî için bu mecâl olmaz.*"

"Senin vukûfunun alâmeti budur ki السؤال نصف العلم Ya'ni "Suâl ilmin yarısıdır" düstûru mûcibince, böyle bir suâle tasaddî ettin; zîrâ vukūfun hâricinde kalan her bir kimsenin böyle bir suâl sormağa mecâli ve kudreti yokdur."

هم سؤال از علم خيزد هم جواب همچنان كه خار و گل از خاك و آب

2994. "*Suâl de cevâb da ilimden kalkar; nitekim diken ve gül, toprakdan ve sudan kalkar.*"

Ya'ni, "Bir mevzûu bilmeyen kimse o mevzû' üzerine suâl soramaz; ve kezâ o mevzûu bilmeyen kimse de hiçbir cevâb veremez. Binâenaleyh hem suâl ve hem de cevâb ilimden çıkar; ve iki muhtelif şeyin aynı menba'dan zuhûrunun misâli budur ki, diken ve gül birbirine muhâlif iken, aynı toprakdan ve sudan çıkar."

هم ضلال از علم خیزد هم هُدی　　　　همچنان که تلخ و شیرین از نَدی

2995. *"Hem dalâlet, hem de hidâyet ilimden kalkar; nitekim acı ve tatlı yağmurdan kalkar."*

"Doğru i'tikādlar ilimden hâsıl olduğu gibi, eğri i'tikādlar dahi ilimden çıkar. Zîrâ halkın akılları ve isti'dâdları mütefâvitdir, hepsi bir derecede değildir. Meselâ ulûm-ı tabîiyye âlimleri sûret-i umûmiyyede iki sınıfdır. Birisi: "Bu kâinâtın böyle muntazam sûretde tertîbi ve devrânı mutlakā bir sâni'-i hakîmin vücûduna mütevakkıfdır", der; ve bu âlimin aklı, bu geniş ilmin sâhasında şaşırmayıp, metânetini muhâfaza eder. İkinci sınıfın aklı bu geniş ilim meydanında şaşırıp: "Bu kâinâtın intizâmı nasılsa tesâdüfen böyle vâki' olmuşdur; bir sâni'-i hakîm tarafından tertîb edilmiş değildir", der. Hiç düşünmez ki, fezâ-yı bî-nihâyede bu kadar manzûme-i şemsiyyeler var; kimi bozuluyor, kimi aynı kāide tahtında yeniden tekevvün ediyor. Bu tesâdüf hepsinde mi böyle intizamlar tevlîd etmiş ve peyderpey etmekde bulunmuşdur? İşte evvelki âlimin hidâyeti ve doğru i'tikādı ilimden olduğu gibi, ikinci âlimin dalâleti ve şaşkınlığı dahi yine ilimden olmuşdur. Nitekim sûre-i Câsiye'deki âyet-i kerîmede buyurulur: أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ (Câsiye, 45/23) Ya'ni "O kimseyi gördün mü ki hevâ-yı nefsânîsini ilâh ittihâz etti? Ve Allâh Teâlâ onu ilim üzerinde idlâl etti." Bunun bir misâl-i zâhirîsi de budur ki ta'mı acı ve tatlı olan meyveler, yağmurdan peydâ olur. Beyit:

Halkın isti'dâdına vâbestedir âsâr-ı feyz
Ebr-i nîsandan sadef dürdâne, ef'î sem kapar

"Hüdî", "hüdâ"nın imâle olunmuşudur, doğru yol ma'nâsınadır; ve "nedî" yağmur ma'nâsınadır.

ز آشنایی خیزد این بغض و ولا　　　　وز غذای خوش بود سُقْم و قُوی

2996. *Bu buğz ve dostluk âşinâlıkdan kalkar; ve hastalık ve kuvvetler latîf gıdâdan olur.*

"Buğz", nefret ve adâvet; ve "vilâ", dostluk; "sukm", hastalık; "kuvâ", kuvvetin cem'idir. Bu beyit dahi iki muhtelif şeyin aynı menba'dan zuhûrunun misâlleridir. Ya'ni, "Tanımaklık keyfiyeti bir ma'nâ olduğu halde bundan iki muhtelif hal zuhûr eder ki, bunlar düşmanlık ve dostlukdur. Zîrâ, bir kimse tanımadığı bir adama ne dost ve ne de düşman olur. Ve kezâ bir fiil-i te-

gaddîden hem hastalık ve hem de vücûdun kuvvetleri peydâ olur." Ba'zı nüshalarda "kuvâ" yerine "şifâ" vâki'dir.

مستفید اعجمی شد آن کلیم تا عجمیان را کند زین سر علیم

2997. *O kelîm a'cemî olan müstefîd oldu, tâ ki acemileri bu sırdan bilici ede!*

"A'cemî", lisân-ı fasîh ile söz söyleyemeyen kimseye derler. Burada vukūfsuz ve câhil ma'nâsınadır. "Müstefîd", kâr ve fâideye nâil olan ve ilim ve ma'nâ tahsîl eder olan kimsedir. A'cemî, müstefîd'in sıfatıdır. Ya'ni, "O Allah'ın kelîmi olan Mûsâ (a.s.) câhilleri ve avâmı bu sırdan alîm ve bilici etmek için kendisini fâide taleb edici câhil yaptı."

ما هم از وی اعجمی سازیم خویش پاسخش آریم چون بیگانه پیش

2998. *Biz dahi ondan dolayı kendimizi a'cemî yapalım. Onun cevâbını yabancı gibi önümüze getirelim.*

Mâdemki Mûsa (a.s.), sorduğu suâlin cevâbını bilirken avâmın vukūfunu temîn için zâhiren böyle bir suâle tesaddî etti, ey Hüsâmeddîn Çelebi, bu suâlin cevâbı hem benim ve hem de senin ma'lûmun olduğu halde, bu *Mesnevî*'yi okuyanların vukūflarını te'mînen bu cevâbı bilmeyenler gibi burada zikredelim.

خر فروشان خصم همدیگر شدند تا کلید قفل آن عقد آمدند

2999. *Eşek satanlar birbirinin hasmı oldular. Nihâyet o akdin kilidinin anahtarı geldiler.*

Nitekim eşek satan kimseler at pazarında kendilerine alıcı ve satıcı süsü verip müşterilerin hırsını celb için kemâl-i harâretle ve husûmetle pazarlığa girişirler. Bâyi' eşeği medh edip yüksek bir fiyat ister. Diğeri de kendi işlerine gelen münâsib bir fiyatı teklîf eder. Bu hâli temâşâ eden yabancı müşteriler de hakîkî bir alım-satım yaptıklarını zannedip eşeğin mübâyaasında alâkadar olurlar. Halbuki onlar hakîkî olan bir akd-i bey'in kilidini açmak ve satışa revâc vermek için böyle yaparlar. Bunun gibi bir meclisde iki ârif bulunduğu vakit bildikleri şeyi birbirlerine sorarlar ve cevab verirler. Netîcede orada bulunan kimseler bu suallerden ve cevablardan istifâde ederler.

پس بفرمودش خدا ای ذو لباب چون بپرسیدی بیا بشنو جواب

3000. [3015] *İmdi Hudâ ona buyurdu. "Ey lübâb sâhibi! Mâdemki sordun, gel cevâbı dinle!"*

"Lübâb", herşeyin iyisi ve makbûlü ma'nâsınadır. "Zû-lübâb", her şeyin iyisini ve hâlisini hâiz olan, demek olur. Bundan [murâd], Mûsa (a.s.)ın nübüvvetidir.

موسیا تخمی بکار اندر زمین   تا تو خود هم وادهی انصاف این

3001. *"Ey Mûsa yere tohum ek, tâ ki sen dahi buna insâf veresin!"*

"Ey Mûsâ, benim halkı yaratıp sonra helâk ettiğimin sırrını ve hikmetini anlamak ve buna hak vermek için toprağa tohum ek!"

چون که موسی کشت و شد کشتش تمام   خوشه‌هااش یافت خوبی و نظام

3002. *Vaktâki Mûsâ ekti, onun ekini tamâm oldu, onun başakları güzellik ve nizâm buldu.*

داس بگرفت و مر او را می‌برید   پس ندا از غیب در گوشش رسید

3003. *Orak tuttu ve ekini biçti. Müteâkıben kulağına gaybdan nidâ erişti.*

"Dâs", ekin biçtikleri orak demekdir.

که چرا کشتی کنی و پروری   چون کمالی یافت آن را می‌بری

3004. *Şöyleki, "Niçin bir zirâat edersin ve terbiye edersin. Vaktâki bir kemâl buldu, onu kesersin."*

Ya'ni, cânib-i gaybdan gelen nidâda böyle denildi ki; "Yâ Mûsâ, Niçin ektin ve ekdiğini terbiye ettin ve kemâle geldiği vakit onu biçtin?"

گفت یا رب ز آن کنم ویران و پست   که در اینجا دانه هست و کاه هست

3005. *Dedi: "Yâ Rab! Ondan dolayı vîrân ve pest ederim ki, burada dâne vardır ve saman vardır."*

Mûsâ (a.s.) o nidâ-yı gaybîye cevâben dedi: "Yâ Rab! Bu ekini ondan dolayı kesip biçip yerlere yatırıyorum ki, bunların arasında hem buğday dâneleri ve hem de saman vardır."

دانه لایق نیست در انبار کاه   کاه در انبار گندم هم تباه

3006. *"Dâne saman ambarına lâyık değildir. Saman dahi buğday ambarında bozukdur."*

نیست حکمت این دو را آمیختن　　　فرق واجب می‌کند در بیختن

3007. *"Bu ikisini karıştırmak hikmet değildir. Elemek emrinde farkı, vâcib eder."*

"Buğday ile samanı bir yerde saklamak, her ikisine de zulüm olur. Zîrâ zulüm, bir şeyi mevziinin gayrı yere koymakdır; ve hikmet ise herşeyi yerli yerine koymakdır. Binâenaleyh hikmet, bunları eleyip ayırmak husûsunu îcâb ettiriyor."

گفت این دانش تو از کی یافتی　　　که به دانش بیدری بر ساختی

3008. *Dedi: "Sen bu ilmi kimden buldun ki, ilim sebebiyle bir harman tertîb ettin?"*

Hz. Mûsâ'ya cevâben Hak Teâlâ buyurdu ki: "Sen buğday ile samanı ayırmak ilmini kimden buldun ve öğrendin ki, o bulduğun ilim sebebiyle bu iki şeyi bir birinden ayırmak için böyle bir harman tertîb ettin?"

گفت تمییزم تو دادی ای خدا　　　گفت پس تمییز چون نبود مرا

3009. *Dedi : "Ey Hudâ! Bana temyîzi sen verdin." Dedi: "Öyle olunca niçin benim temyîzim olmasın?"*

Mûsâ (a.s.) suâl-i ilâhîye cevâben dedi ki: " Yâ Rab, bana temyîz etmek ve ayırmak ilmini sen verdin." Hak Teâlâ dahi cevâben buyurdu ki: "Mâdemki temyîzi sana ben verdim, binâenaleyh bende temyîz ve tefrîk ilmi olmamak mümkin olur mu?"

در خلایق روحهای پاك هست　　　روحهای تیره و گلناك هست

3010. [3025] *"Halâyıkda temiz rûhlar vardır; bulanık ve çamurlu rûhlar vardır."*

"Cemiyet-i beşeriyye arasında sıfât-ı nefsâniyye kirlerinden temizlenmiş rûhlar olduğu gibi bu sıfatlar ile bulanmış ve ahkâm-ı cisim ile çamurlanmış rûhlar da vardır."

این صدفها نیست در یك مرتبه　　　در یکی دُرّست و دُر دیگر شبه

3011. *"Bu sadefler bir mertebede değildir; birisinde inci ve diğerinde şebe vardır."*

"Şebe", kehribâ gibi hafîf ve yumuşak ve parlak ve kara renkli bir taşdır. *Gıyâsü'l-Lügāt, Müeyyidü'l-Fuzalâ* ve *Keşfü'l-Lügāt* ve *Burhân* ve *Fer-*

heng-i Cihangîrî'den naklen böyle yazar. Ya'ni, "Bu cisim sadefleri bir mertebede değildir. Bir kısmının içinde parlak inci gibi olan îmân ve bir kısmının içinde de kara taş gibi olan inkâr vardır; ve birisinin ayn-ı sâbitesi mazhar-ı hidâyet ve diğerinin ki mazhar-ı dalâletdir."

واجبست اظهار اين نيك و تباه　　　　همچنان كاظهار گندمها ز كاه

3012. *"Buğdayları samandan çıkarmak gibi, bu iyiyi ve bozuğu çıkarmak vâcibdir."*

"Buğdayları samandan ayırıp her birini başka başka yerlere koymak nasıl lâzım ise, dışarıları birbirine benzeyen ve fakat içleri başka başka olan bu efrâd-ı beşer arasında da temyiz ve iyisini ve fenâsını ayırmak lâzımdır."

Ma'lûm olsun ki, Rabbü'l-erbâb olan Hak Teâlâ her biri bir rabb-i hâs olan esmâsı ahkâmından marzî ve mağzûb olanların temyîzini irâde buyurur. Bu temyîz ise, zuhûr-i ahkâmdan sonra olur; ve zuhûr-i ahkâm ise ba'de'l-imtihân mümkindir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: الَّذى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (Mülk, 67/2) Ya'ni, "O öyle Allah'dır ki, hanginizin ameli en güzeldir sizi imtihan etmek için mevti ve hayâtı yarattı." Ve kezâ, وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ (Muhammed, 47/31) ya'ni, "Sizden mücâhid ve sâbir olanları bilmemiz için sizi imtihan ederiz" buyurur. Eğer dünyâda peygamberler vâsıtasıyla marzî olan sırât-ı müstakîm ile mağzûb olan sırât-ı müstakîm ta'rîf olunmamış olsa, her ayn-ı sâbitenin isti'dâd ve kābiliyet-i zâtiyyesinden ibâret olan hüccet-i bâliğa fiilen zâhir ve şühûd ile tevessuk edememiş olur idi. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا (Nîsâ, 4/41) Ya'ni, "Her ümmet peygamberlerini şâhid getirdiğimiz vakit onların hâli nasıl olur? Yâ habîbim seni de onların üzerine şâhid getirdik." İşte, فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ (En'âm, 6/149) ya'ni, "Allah için hüccet-i bâliğa sâbitdir" âyet-i kerîmesi mûcibince şühûd ile tevessuk eden hüccet-i bâliğanın ikāmesinden sonra mukbiller ile mücrimler ve ehl-i kurb ile ehl-i bu'd ayrılarak, فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ (Şûrâ, 42/7) ya'ni, "Bir tâife cennetde ve bir tâife cehennemdedir" sırrı zuhûra gelir. Ve marzî olanlar kendi sırât-ı müstakîmlerinin nihâyeti olan cennete ve mağzûb olanlar da kendi sırât-ı müstakîmlerinin nihâyeti olan cehenneme vâsıl olurlar.

بهر اظهارست اين خلق جهان　　　　تا نماند گنج حكمتها نهان

3013. *Bu cihânın halkı izhâr içindir, tâ ki hikmet hazîneleri gizli kalmaya!*

Ya'ni, Hak Teâlâ'nın bu cihânı yaratması, esmâsı ve sıfâtı ahkâm ve âsâ-rının izhârı içindir. Zîrâ, bu esmâ ve sıfâtı kenz-i mahfî olan Zât-ı ahadiyye-sinde müstehlek idi; ve bu esmâ ve sıfâtın her birisi bir hikmet hazînesidir. Eğer hak Teâla bu âlem-i kesâfeti yaratmamış olsa idi, o hikmet hazîneleri-nin her biri Zât-ı ahadiyyesinde gizli kalırdı.

کنت کنزا گفت مخفیا شنو   جوهر خود گم مکن اظهار شو

3014. *"Küntü kenzen" dedi, "mahfiyyen"'i işit! Kendi cevherini zâyi' etme, izhâr ol!*

"Hadîs-i kudsîsinde Hak Teâlâ hazretleri, كنت كنزا مخفيا فأحببت ان اعرف فخلقت الخلق لأعرف ya'ni, "Ben bir gizli hazîne idim. Bilinmeğe muhabbet ettim. Halkı Beni bilsinler diye yarattım" buyurmuşdur. Bu hadîsteki "mahfiyyen" sözü-nü dinle ve dikkat et!"

Ma'lûm olsun ki, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) hazretleri bu ha-dîs-i kudsî hakkında, "Seneden zayıf ve keşfen sahîhdir" buyururlar. Ve Hz. Mevlânâ (r.a.) efendimizin *Mesnevî-i Şerîf*lerinde zikr buyurmalarına naza-ran keşf husûsunda Hz. Şeyh-i Ekber ile mutâbık bulunurlar; ve bu hadîs-i kudsînin tefsîr-i ve îzâhı II. cildin 363 numarasına müsâdif olan كنت كنزا رحمة مخفية ["Gizli bir rahmet hazînesi idim"] beytinde ve bu cildin, 2530 nu-maralı beytinin baş tarafındaki sürh-i şerîfde vâki' olmuşdur. "Mahfiyyen" sözünü dinle!" tavsiye-i âlîsinden maksad budur ki: Her bir ferd-i beşer bir ism-i hâssın mazharıdır. Onun vücûdu bu âlemde o ismin hazînesinde mek-nûz ve mahfî olan ahkâmın zuhûru içindir. Binaenaleyh, her insan kendi is-ti'dâd-ı ezelîsinin ahkâmını sa'y ile meydana çıkarmak lâzımdır, tâ ki bu ha-dîs-i şerîfde beyân buyurulan gâye husûle gelsin. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu ma'nâya binâen ان الله لا يحب البطالين ya'ni, ""Muhakkak Allah battalları sevmez" buyururlar. "İzhâr şev" deki, "ol" ma'nâsına olan "şev" emr-i hâ-zırını şurrâh-ı kirâmdan bâzıları "kun" ya'ni "et" ma'nâsına almışlar ve "iz-hâr" kelimesini de if'âl babının masdarı addetmişler, "izhât et!" ma'nâsını vermişlerdir. Bu sûretde ma'nâ, "küntü kenzen mahfiyyen ilh..." hadîs-i kudsîsindeki "mahfiyyen" sözünü işit de, kendi cevherini zâyi' etme, izhâr et ve meydana çıkar!" demek olur. Fakîre lâyıh olan ma'nâya gelince, "iz-hâr", if'âl babının masdarı olmayıp, "zahr"ın cem'i olan "azhâr"dır. Ve *Kāmus*'da "zahr"ın müteaddid ma'nâları vardır. Bir ma'nâsı da, "üzerine bi-nip gittikleri deve"dir. Eğer bu ma'nâya alınırsa, "şev" kelimesi, ma'nâ-yı aslîsinde kalır. Bu sûretde ikinci mısrâ'ın ma'nâsı, "Kendi cevherini zâyi' et-

me! Esmâ ve sıfât-ı ilâhiyenin hâmili olup, yük taşıyan develer mesâbesinde ol!" demek olur.

بيان آن كه روح حيوانى و عقل جزوى و وهم و خيال بر مثال دوغند
و روح وحيى كه باقيست همچون روغن نهانست

Onun beyânındadır ki, rûh-i hayvânî ve akl-ı cüz'î ve vehim ve hayâl ayran misâli üzeredirler; ve bâkî olan vahye mensûb rûh, gizli yağ gibidir

İnsanın cism-i unsuriyyesindeki rûh-i hayvânî ve dimâğının tevazzu'-ı husûsîsinden münteşî olan akl-ı cüz'î ve vehim ve hayâl yoğurtdan yapılan ayrana benzerler ve bunlar fânîdirler; ve bâkî olan vahye mensûb rûh-i insânî ise, bu ayranın içinde gizli olan yağ gibidir.

جوهر صدقت خفى شد در دروغ همچنانكه روغن اندر متن دوغ

3015. *Senin sıdkının cevheri yalan içinde gizli oldu; nitekim yağ ayran arasındadır.*

"Tereyağı, ayran arasında gizli olduğu gibi senin doğruluğun dahi yalanın arasında gizli oldu." "Metn", burada "ara" ve "vasat" ma'nâsınadır.

آن دروغت اين تن فانى بود راستت آن جان ربانى بود

3016. *Senin yalanın bu fânî ten olur; doğrun o rabbânî olan can olur.*

Senin bu dünyâdaki varlığın yalan ile doğrudan mürekkeb bir yarlıkdır. Yalanın ölüm sebebiyle fenâ bulan ve buz gibi eriyip dağılan cismindir; ve doğru olan cevherin dahi nefha-i ilâhî olan rûh-i izâfî ve insânîdir.

سالها اين دوغ تن پيدا و فاش روغن جان اندر او فانى و لاش

3017. *Senelerce bu ten ayranı zâhir ve açıkdır. Can yağı onda fanî ve hiçdir.*

Senelerce bu cismin ayranı mesâbesinde olan rûh-i hayvânî zâhirdir; ve onun ahvâli apaçıkdır. Rûh-i insânî ve rabbânî yağı ise, o rûh-i hayvânî ay-

ranı içinde fânî ve hiç olarak kalmışdır. Zîrâ rûh-i hayvânî gālib ve rûh-i rabbânî ise mağlûb bir halde bulunmuşdur.

تا فرستد حق رسولی بندۀ　　　دوغ را در خمره جنبانندۀ

3018. *Tâ ki Hak, yayık içindeki ayranı tahrik edici bir kulu, bir resûl olarak gönderir.*

"Humre", küçük küp ma'nâsına Fârisî bir kelimedir; sütün yağını çıkarmak için kullandıkları "yayık" ma'nâsı murâd buyurulur; Ya'ni, "beşerin cism-i unsurîsi", yayığa ve ondaki "rûh-i hayvânî", ayrana ve bu rûh-i hayvânîye taalluku olan "rûh-i insânî", yağa teşbîh buyurulmuşdur. Ya'ni, "Hak Teâlâ bu cisim yayığı içindeki rûh-i hayvânî ayranını tahrîk edici ve çalkalayıcı olan bir kulunu bir elçi olarak gönderir."

تا بجنباند به هنجار و بفن　　　تا بدانم من که پنهان بود من

3019. *Nihâyet kāide ve fen ile tahrîk eder, hattâ benim vücûdumda gizli olan kimdir, bilirim.*

"Hencâr", "hâ"nın fethi ve kesri ile, tarîk, tarz, kāide, kānûn, renk ma'nâlarına gelir. Burada "kānûn" ma'nâsı münâsibdir ki, "şer'" demekdir. Ikinci mısrâ'daki "bûd-i men", "der bûd-i men" takdîrindedir. Ya'ni, "Hak Teâlâ'nın gönderdiği peygamber kānûn ve şer'-i ilâhî ile ve nübüvvetin îcâb ettirdiği fen ve idâre ve siyâset ile ayran mesâbesinde olan rûh-i hayvânîmi tahrîk eder. Hattâ onun bu tahrîki sâyesinde bu vücûd-i izâfîmde gizli olan kim olduğunu bilirim."

Ma'lûm olsun ki, rûh-i izâfî bu âlem-i kesâfetde halîfe-i Hak'dır ve onun hakîkati de Hak'dır. Aşk-ı ilâhî sarhoşları bu aşk şarâbını, bu şarâbın sâkîsi olan rûhun elinden içerler; ve bu şarâbın verdiği sarhoşluk ile ma'şûk-i hakîkîleri olan Hakk'a yine kendi vücûdlarında vâsıl olurlar; ve o vakit kendi vücûdlarında gizli olanın kim olduğunu anlarlar. Nitekim Hz. Pîr efendimiz şu rubâîlerinde bu ma'nâya işâret buyururlar: Rubâî:

پیدا و نهان تو بودهء من غافل　　　اندر دل و جان تو بودهء من غافل

من در دو جهان ترا نشان می جستم　　　خود جمله جهان تو بودهء من غافل

Bu rubâîyi 1040 târihinde Şam Mevlevîhânesi'nde vefât eden Himmetî Dede (rahmetullâhi aleyh) nazmen şöyle tercüme etmişdir. Elsine-i Mevleviyânda meşhûrdur.

Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin
Tenlerde ve canlarda nihân hep sen imişsin
Senden bu cihân içre nişân ister idim ben,
Âhir bunu bildim ki cihân hep sen imişsin!

یا کلام بندهٔ کان جزو اوست　　در رود در گوش او کو وحی جوست

3020. [3035] *Yâhud bir bendesinin kelâmı ki, o onun cüz'üdür. O kimsenin kulağına gider ki, o vahiy isteyicidir.*

"Yâhud Hak bir bendesinin kelâmını gönderir ki, o kelâm o bendenin tâbi' olduğu peygamberin vahye müstenid olan kelâmının cüz'üdür; ve bu kelâm, vahye müstenid olan sözleri dinlemeğe müstaid olan kimsenin kulağına gider." İşte böyle bir kimse bu sâyede kendi vücûdunda gizli olanın kim olduğunu anlar ve bilir. Ve Hakk'ın vahye müstenid olan kelâmı ile gönderdiği bendelerden birisi de sâhib-i *Mesnevî* olan Hz. Mevlâna (r.a.) efendimiz olduğundan âtîdeki beyt-i şerîfde şöyle buyururlar:

اُذْنِ مُؤْمِنْ وحی ما را واعیست　　آن چنان گوشی قرین داعیست

3021. *Mü'minin kulağı bizim vahyimizi hıfz edicidir. Öyle bir kulak dâînin karînidir.*

Bizim sözlerimiz vahy-i Hak olduğundan vahy isteyici olan mü'minin kulağı bizim bu vahyimizi dinleyip, hıfz edicidir. Böyle bir kulak Hakk'a da'vet edici olan bendenin karînidir. Evliyâya olan ilhâm-ı ilâhîye vahiy denip denmeyeceği hakkındaki îzâhât bu cildin 1847, 1848, 1849 ve 1850 numaralı beyitlerinde geçti.

همچنان که گوش طفل از گفت مام　　پر شود ناطق شود او در کلام

3022. *Nitekim çocuğun kulağı anasının sözünden dolu olur, kelâmda nâtık olur.*

"Mâm", "mâder" kelimesinin ihtisârıdır, "ana" demekdir. Veliyy-i kâmil anaya ve mü'min-i müstaid dahi çocuğa teşbîh buyurulmuşdur. Ya'ni, "Çocuklar analarından söz öğrendikleri gibi müstaid olan mü'minler vahye müstenid olan kelâmları kâmillerden öğrenip söylerler."

ور نباشد طفل را گوش رَشَدْ　　گفت مادر نشنود گُنْگی شود

3023. *Ve eğer çocuğun sağlam kulağı olmazsa anasının sözünü işitmez bir dilsiz olur.*

"Reşed", doğru yolu bulup sülûk etmek ve Hak yolunda salâbetle müstakîm olmak ve hayır ve rahmet ve hidâyet ma'nâlarına gelir; burada "sağlam" ma'nâsında isti'mâl buyurulmuşdur. "Güng", dilsiz demekdir. Ya'ni, "Kulağı ma'lûl olup söz işitmeyen bir çocuk bittabi' anasının söylediği sözleri işitip hıfz edemez ve binnetîce söz de söyleyemez ve dilsiz olur."

دایما هر کرّ اصلی گنگ بود   ناطق آن کس شد که از مادر شنود

3024. *Her aslî olan sağır dâimâ dilsiz olur; nâtık o kimse oldu ki, anasından işitti.*

"Aslî, ya'ni anadan doğma olan her sağır anasının sözlerini işitemediği için dâimâ dilsiz olur. Söz söyleyici olan kimse anasından söz işiten kimsedir." Zâhir kulakları sağır olanlar böyle dilsiz oldukları gibi, bâtın kulakları sağır olup, enbiyâ ve evliyânın sözlerini işitmeyen kimseler dahi maârif ve hakāik-i ilâhiyyeden bir söz söyleyemezler.

دان که گوش کرّ و گنگ از آفتیست   که پذیرای دم و تعلیم نیست

3025. *Bil ki, sağır kulak ve dilsizlik bir âfettendir; zîrâ sözü ve ta'lîmi kabul edici değildir.*

Ya'ni bil ki, "Bizim peygambere ihtiyâcımız yokdur ve aklımız kâfîdir" diyerek enbiyâyı ve onların vârisleri olan evliyâyı dinlememek ve onların sözlerine karşı sağır olmak şekāvet-i ezeliyye âfetindendir. Zîrâ onlarda kelâm-ı enbiyâ ve evliyâyı ve ta'lîmi kabûl edebilecek isti'dâd yokdur.

آن که بی‌تعلیم بد ناطق خداست   که صفات او ز علتها جداست

3026. *O ki, ta'lîmsiz nâtık oldu, Hudâ'dır; zîrâ onun sıfatları illetlerden cüdâdır.*

Ya'ni, beşerin ilmi mutlakā ta'lîm ile olduğu için bir muallime muhtaçtır. Ve ilimsiz söz söylemenin imkânı yokdur. Çünkü söz bildiği şeyi ifâde etmekden ibâretdir. Binâenaleyh insanlar ilm-i hakîkati öğrenmek husûsunda enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın ta'lîmlerinden aslâ müstağnî kalamazlar. "Ta'lîme muhtaç olmayan ilim ve kelâm ancak Hakk'ın ilmi ve bu ilmine müstenid olan kelâmıdır. Çünkü ilim ve kelâm sıfatdır ve Hakk'ın sıfatları ise sebeblere ve illetlere muhtaç değildir. O'nun sıfatları zâtı gibi kadîm ve zâtından lâ-yenfekdir."

یا چو آدم کرده تلقینش خدا   بی‌حجاب مادر و دایه و ازا

3027. *Ya Âdem gibi, Hudâ ona, ana ve dâye ve eziyet hicâbı olmaksızın telkîn eder.*

Yâhud, bir muallim-i sûrînin ta'lîmine muhtaç olmayarak hâsıl olan ilim öyle bir ilimdir ki, Hak Teâlâ bir kimseye anası ve babası ve dâyesi vâsıta olmaksızın ve eziyet ve zahmet çekmeksizin Âdem (a.s.)a telkîn ettiği gibi telkîn etmişdir." Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf* ism-i latîfine ithâf buyurulan Hüsâmeddîn Çelebi (k.s.) hazretlerinin cedd-i olan Ahî Türk'e bir gecede Hak Teâlâ Alîm ismi ile tecellî buyurmuş ve Arab lisânına vâkıf olmadığı halde ertesi günü kürsüye çıkarak امسيت كرديا و اصبحت عربيا Ya'ni, "Kürd olarak akşamladım ve Arab olarak sabahladım!" buyurmuşdur.

یا مسیحی که بتعلیم ودود   در ولادت ناطق آمد در وجود

3028. *Yâhud, bir Mesîh ki, Vedûd'un ta'lîmi ile velâdetde vücûda nâtık olarak geldi.*

Yâhud, "Bir muallim-i sûrînin ta'lîmi olmaksızın husûle gelen ilim ve kelâm Îsâ (a.s.)a Vedûd olan Hak Teâlâ'nın ta'lîmi ile vâki' olur; ve bu ta'lîm sebebiyle doğduğu vakit bu vücûd-i izâfî âlemine söz söyleyici olarak gelir." Nitekim Îsâ (a.s.) doğduğu vakit halk cenâb-ı Meryem'e ta'rîz edip, "Ey Meryem! Senin anan baban iyi adamlar idi. Sen niçin böyle zinâ edip bu çocuğu doğurdun?" dediler. Hz. Meryem (radıyallâhu anhâ)) dahi, "Hakîkat-i hâli çocuk söylesin!" diye işâret edince Îsâ (a.s.) إِنِّي عَبْدُ اللّٰهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا (Meryem, 19/30) ya'ni, "Ben muhakkak Allah'ın kuluyum, bana kitâb verdi ve beni peygamber yaptı" buyurdu.

از برای دفع تهمت در ولاد   که نزادست از زنا و از فساد

3029. *Doğum hakkında def'-i töhmet için, zinâdan va fesâddan doğmamışdır diye.*

Bu beyt-i şerîf yukarıki cümlenin müştemilâtındandır. Ya'ni, "Yâhud, bir Mesîh ki, Vedûd'un ta'lîmi ile doğum hakkında def'-i töhmet için zinâdan ve fesaddan doğmamışdır diye velâdet vaktinde vücûda nâtık olarak geldi" demek olur.

جنبشی بایست اندر اجتهاد   تا که دوغ آن روغن از دل باز داد

3030. [3045] *İçtihâdda bir hareket lâzımdır, tâ ki ayran o yağı gönülden geri versin!*

Mücâhede ve riyâzet emrinde sa'y ve gayret lâzımdır ki, ayran gibi olan rûh-i hayvânîye taalluku bulunan yağ mesâbesindeki rûh-i izâfî bâtından zâhire çıksın!

روغن اندر دوغ باشد چون عدم　　　دوغ در هستی بر آورده علم

3031. *Yağ ayran içinde yok gibidir; ayran varlıkda bayrak kaldırmışdır.*

Yağ, ayran içinde mevcûd iken nasıl yok gibi bir hâlde ve ayran zâhir ise, rûh-i hayvânî ile rûh-i izâfî arasındaki münâsebet de böyledir. Rûh-i hayvânî zâhirdir, rûh-i izâfî ise yok gibidir.

آن که هستت می‌نماید هست پوست　　　و انکه فانی می‌نماید اصل اوست

3032. *O ki sana var görünür, kabukdur; ve o ki, fânî görünür, asl olan odur.*

Ey sâlik, basar-ı hissî ile gördüğün şeyler hep kabukdur ve postdur. Ve his gözünün fânî ve hiç mesâbesinde gördüğü şey ki, ma'nâdır ve rûh-i izâfîdir, işte asl olan odur.

دوغ روغن ناگرفتست و کهن　　　تا بنگزینی بنه خرجش مکن

3033. *Ayran yağ tutmamışdır ve eskidir. Onu ayırmadıkça bırak harc etme!*

Ya'ni, "Senin rûh-i hayvânînde hayvanlık sıfatları kökleşmiş ve hayvanlık dâiresinde çok zamanlardan beri kalmışdır; ve rûh-i insânî sıfatlarını iktisâb etmemiş ve onun rengine boyanmamışdır. Bu rûh-i insânînin sıfatlarını rûh-i hayvânîye muntabi' bir hâle getirinceye kadar çalış. Bu hâle gelmezden evvel, o rûh-i hayvânînin kuvvetini mübâhata harc ve sarf etme!" Bu beyt-i şerîfde bir sâlikin maksûduna vâsıl oluncaya kadar şer'in müsâade buyurduğu telezzüzât-ı nefsâniyyeye meyl etmesi câiz olmadığına işâret buyurulur. Zîrâ telezzüzât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı dünyeviyye şer'in müsâade buyurduğu derecede olsa bile sâlikin terakkîsine hicâb olur.

هین بگردانش به دانش دست دست　　　تا نماید آن چه پنهان کرده است

3034. *Agâh ol, onu ilim ile nevbet nevbet çevir, tâ ki o gizlemiş olduğu şeyi göstersin!*

"Dest", kelimesi "el"den başka kinâye tarîkıyla nef', kudret, zafer, fırsat, nevbet, tarz, reviş, destûr, kāide ma'nâlarına da gelir; burada "nevbet" ma'nâsı münâsibdir. "Dest dest", "nevbet nevbet" demek olur. Ya'ni, "Ey sâ-

lik, müteyakkız ol! O rûh-i hayvânî ayranını bu cisim yayığı içinde evvelen şerîat, ba'dehû tarîkat ve ondan sonra hakîkat ilimleriyle nevbet nevbet çevir ve tahrîk et, tâ ki o, rûh-i hayvânînin kendisinde gizlediği rûh-i insânî âsârı meydana çıksın!" Ma'lûm olsun ki, rûh-i insânî bir ma'nâ-yı küllî olup, tecezzî kabul etmez. Nitekim II. cildin 186 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfde:

تفرقه در روح حیوانی بود   نفس واحد روح انسانی بود

"Tefrika rûh-i hayvânîde olur, rûh-i insânî ise nefs-i vâhid olur"

buyurulmuş idi. İşte bu nefs-i vâhid olan rûh-i insânî kendi mertebesinden nûrunu güneş gibi neşr eder. Cisimdeki kalb penceresi eğer rûh-i hayvânî sıfâtının kesîf perdeleriyle örtülmüş ise, o cisim bu nûru alamaz, zulmet-i hayvâniyyet içinde kalır. Fakat bu pencere kemâliyle açılıp, o rûh güneşinin nûru tamâmen alındığı takdîrde o cisimde hükümrân olan bu rûhun âsârı olur. Zîrâ o rûhun nûru bu cism-i unsurînin zerrâtına varıncaya kadar kaplar, cisim ayn-ı nûr olur. Nitekim hadîs-i şerîfde اللهم اجعلنی نورا ya'ni, "Yâ Rab, beni nûr kıl!" buyurulması bu ma'nâyı gösterir. Binâenaleyh, bu hâl içinde rûh-i hayvânînin hükmü kalmaz. Nitekim bu ma'nâ yine II.cildin 184 numarasına müsâdif olan:

مفترق شد آفتاب جانها   در درون روزن ابدانها

"Canların güneşi, bedenlerin penceresinden müfterik oldu"

buyurulmuşdur. Ve kezâ, rûhun birliği ve cisimlere taalluku keyfiyeti bu cildin 411 numarasına müsâdif olan:

مؤمنان معدود لیك ایمان یکی   جسمشان معدود لیکن جان یکی

["Mü'minler ma'dûddur, fakat îmân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat can birdir"]

beyt-i şerîfiyle onu takip eden diğer beyitlerde de îzâh olunmuşdur.

ز انکه این فانی دلیل باقیست   لابهٔ مستان دلیل ساقیست

3035. *Zîrâ ki, bu fânî bâkînin delîlidir; sarhoşların sözü, sâkînin delîlidir.*

"Lâbe", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır; bir ma'nâsı da "söz" dür. Burada "sarhoşların saçma sapan söyledikleri söz" ma'nâsınadır ki, sar-

hoşların sarhoşlukları bu gibi sözlerinden belli olur. Ya'ni, "Bu fânî ve müstaidd-i harâb olan cism-i zâhir, bâkî ve bâtın olan rûhun vücûduna muhtaçtır. Binâenaleyh görünen bu fânî cisim, görünmeyen o bâkî rûhun delîlidir. Görünen şeyler mahsüs ve görünmeyen şeyler ma'kûldür; ve mahsûs olan şeyler, ma'kûl olan şeylerin delîli olur. Meselâ, saçma sapan sözler söyleyen bir kimsenin hâlinden sarhoş olduğu belli olur ve onun bu sarhoşça sözleri ona bâde ve içki veren bir sâkînin vücûduna delîl olur."

مثال دیگر هم در این معنی

Yine bu ma'nâda başka misâl

هست بازیهای آن شیر علم　　مخبری از بادهای مکتتم

3036. *O bayrak arslanının oynamaları, müktetem olan rüzgârlardan bir haber vericidir.*

Bâzı bayraklarda arslan resmi vardır. O cansız arslan resminin oynamaları ve hareketleri rüzgârdan olur. Rüzgârın şarkdan mı yoksa garbdan mı estiği anlaşılmazsa o rüzgârın estiği ciheti bu bayrak haber verir.

گر نبودی جنبش آن بادها　　شیر مرده کی بجستی در هوا

3037. *Eğer o rüzgârların hareketi olmaya idi, ölü arslan ne vakit havada sıçrar idi?*

ز آن شناسی باد را گر آن صباست　　یا دبورست این بیان آن خفاست

3038. *Sabâ mıdır, yâhud debûr mudur? Rüzgârı ondan tanırsın. Bu o hafânın beyânıdır.*

"Sabâ", şark rüzgârı; "debûr", garb rüzgârıdır. Ya'ni, "Esen rüzgârın ciheti senin nazarında mahfî kalırsa bayrağa bakar ne cihetden estiğini anlarsın. Bu bayrağın vücûd-i zâhirîsi o gizli kalan rüzgârın cihetini beyân ve izhâr eder."

این بدن مانند آن شیر علم   فکر می‌جنبانَد او را دمبدم

3039. *Bu beden o bayrak arslanının nazîridir, onu dembedem fikir rüzgârı kımıldatır.*

Bu cism-i unsûrî o bayraklardaki cansız arslan resmine benzer. Onu cismin bâtınından esen fikir rüzgârı kımıldatır. Zîrâ cismin âzâları içeriden gelen bir irâde ile hareket eder.

فکر کان از مشرق آید آن صباست   وان که از مغرب دبور با وباست

3040. [3055] *Fikir ki o, maşrıkdan gelir, o sabâdır; ve o ki, mağribdendir, vebâlı olan debûrdur.*

Zâhirde sabâ rüzgârı latîf bir sûretde şarkdan eser ve kalbleri ferahlandırır; ve batı rüzgârı garbdan eser ve vücûdlara sıklet ve hastalık verir. "Bunun gibi fikir rüzgârının bir kısmı şarkî olup rûhdan zuhûr eder; bir kısmı da garbî olup cisim ve nefis tarafından eser. Şarkdan esen fikirler ilim ve hikmete ve hidâyete bâdî olur. Garbdan esen fikirler, cehl ve dalâleti hâmil olur."

مشرق این باد فکرت دیگرست   مغرب این باد فکرت ز آن سرست

3041. *Bu fikir rüzgârının maşrıkı başkadır; bu fikir rüzgârının mağribi o taraftandır.*

"Fikret", kelimelerindeki "ta"lar hitâb için olmayıp, nefs-i kelimeden olduğuna göre tercüme böyle olur. Hitâb için oldukları takdirde, "Bu senin fikir rüzgârının maşrıkı başkadır; ve senin bu fikir rüzgârının mağribi o taraftandır" demek olur. Ya'ni, fikir rüzgârının maşrıkı rûhdur ve mağribi de cisim ve nefisdir.

مه جماد ست و بود شرقش جماد   جان جان جان بود شرقش فؤاد

3042. *Ay cemâddır ve onun şarkı cemâd olur; cânın cânının cânıdır ki onun şarkı fuâddır.*

"Fuâd", kalbin bâtını ma'nâsınadır. Ya'ni, "Sûrî ay bir küre-i cemâddır ve onun doğduğu cihet dahi cemâd nev'indendir. Fakat cânın cânı olan insân-ı kâmilin cânı olan Hakk'ın tecellîgâhı kalbin bâtınıdır." Hind nüshalarında مه جمادست yerine خور جمادست vâkı'dir ki, "Güneş cemâddır" demek olur.

شرق خورشیدی که شد باطن فروز　　قشر و عکس آن بود خورشید روز

3043. *Bir güneşin şarkı ki, bâtın parlatıcı olur, gündüzün güneş onun kabuğu ve aksidir.*

"Şark", maşrık ma'nâsına geldiği gibi, "parlamak ve parıldamak" ma'nâsına da gelir, burada ikinci ma'nâ münâsibdir. "Güneş"den murâd, insân-ı kâmildir. Ya'ni, "Âlem-i ma'nâ güneşi olan insân-ı kâmilin tulû'u ve parlaması ki, o güneş bâtın parlatıcı oldu. Gündüzün bu zâhirî ve unsurî olan güneş onun kabuğu ve aksidir." Zîrâ, bu sûrî güneşin halkındaki sebeb ve hikmet o insân-ı kâmilin zuhûrudur. Nitekim hadîs-i kudsîde لولاك لولاك لما خلقت الافلاك Ya'ni, "Eğer sen olmasaydın eflâki yaratmazdım" buyurulur. Ve bi'l-asâle insân-ı kâmil Server-i âlem Efendimiz'dir; ve onların vârisi olan kümmelîn-i evliyâdan her biri de böyle birer güneşdir.

ز انکه چون مرده بود تن بی‌لهب　　پیش او نه روز بنماید نه شب

3044. *Zîrâ cisim lehebsiz ölmüş olursa, onun önünde ne gündüz görünür, ne gece!*

"Sûrî güneşin hakîkat-i insâniyye güneşinin kışrı ve aksi olmasının alâmeti budur ki, cisim, rûh-i insânînin taalluk ettiği rûh-i hayvânîsiz olursa ölmüş olur; ve ölmüş olan bir kimsenin indinde ne güneş ve ne de gündüz kalır. Bunların hiçbirisi onun önünde görünmez." Rûh-i hayvânîye "leheb", ya'ni "ateşin alevi" ta'bîr buyurulması cisimde harâret-i garîziyye tevlîd etmesine işâretdir. Zîrâ rûh-i hayvânî cesedde munkatı' olursa, rûh-i izâfînin mahall-i taalluku kalmaz.

ور نباشد آن چو این باشد تمام　　بی‌شب و بی‌روز دارد انتظام

3045. *Ve eğer o olmasa mâdemki bu tamâm olur, gecesiz ve gündüzsüz intizam tutar.*

Ve eğer o zâhirî güneş olmasa, mâdemki bu rûh-i izâfî tamâm ve mevcûddur, onun diriliği geceye ve gündüze hacet olmaksızın intizâm dâiresinde devâm eder.

همچنان که چشم می‌بیند به خواب　　بی‌مه و خورشید ماه و آفتاب

3046. *Nitekim göz rü'yâda aysız ve güneşsiz ayı ve güneşi görür.*

Nitekim insanın vücûd-i berzahîsinin gözü rü'yâda zâhirî aya ve güneşe muhtâç olmaksızın ay ve güneş görür. Zîrâ uyuyan kimsenin his gözü kapa-

lıdır. Zâhirdeki ayı ve güneşi bittabi' göremez. Halbuki rü'yâsında gökyüzü nü ve güneşi ve ayı gördüğü pek çok vâki' olur.

نوم ما چون شد اخ الموت ای فلان   زین برادر آن برادر را بدان

3047. *Ey fülân, mâdemki bizim uykumuz ölümün kardeşi oldu, bu kardeşden kardeşi bil!*

Ey sözümüzü dinleyen efendi! Bizim uykumuz النوم اخ الموت ya'ni, "Uyku ölümün kardeşidir" hadîs-i şerîfi mûcibince mâdemki ölümün kardeşi oldu uyku vaktindeki hâle bak da onun kardeşi olan ölüm vaktindeki hâli idrâk et!

Ma'lûm olsun ki, cism-i insânî biri kesîf, diğeri latîf olmak üzere iki kat dır. Kesîfi bu unsurî olan vücûddur ki, rûh-i hayvânî ile kāimdir. Latîfi, bu kesîf vücûdda iç gömleği gibi mahfî olan cism-i berzahîdir. Bu cism-i berzahî rûh-i hayvânî ile diri olan cism-i unsurîden ölüm vaktine kadar ayrılmaz. Cism-i unsurî uyku hâlinde bulunduğu vakit onun his gözünün önünde âlem-i mahsûsât gāib olur, cism-i berzahînin faâliyeti başlar. Kendi isti'dâd ve safveti derecesinde rü'yâlar görür. Ve âlem-i misâlin göğünü, güneşini ve ayını gören göz, bu cism-i berzahînin gözüdür. Nitekim I. cildde Hakîm Senâî hazretlerinin,

آسمانهاست در ولایت جان   کارفرمای آسمان جهان

["Can vilâyetinde gökler vardır ki, cihânın göğüne iş buyurucudur"]

beytinin tefsîrini hâvî olan 2065 numaralı beyitde bu ma'nâ zikredilmiş idi. İmdi cism-i kesîf-i insânî hayât-ı dünyeviyye ile yaşadıkça vahdet hâlinde bulunan rûh-i insânî güneşi kendi âleminden her iki cisme de nûrunu salar. Vaktâki, cism-i unsurînin mevt-i tabîî ile rûh-i hayvânîsi munkatı' olur, cism-i berzahî faâliyetinde devâm eder. Toprağa gömülen bu cism-i unsurîdir. Cism-i berzahînin toprakla münâsebeti yokdur. Hz. Mevlânâ efendimiz bir beyitlerinde bu ma'nâya işâret buyururlar:

گر بشکند این جام من غصه نباشامم   ساقیٔ دگر آن جامی در زیر بغل دارو

"Eğer bize bâde-i hayâtı içiren sâkî, bu vücûd-i unsurî kadehini kırarsa ben gam çekmem. Zîrâ onun koltuğunun altında bâde-i hayâtı bize içirecek olan diğer bir vücûd kadehi vardır."

ور بگویندت که هست آن فرع این   مشنو آن را ای مقلد بی‌یقین

3048. *Ve eğer sana derlerse ki o, bunun fer'idir, ey mukallid yakînsiz olarak bunu dinleme!*

"Eğer sana bir kimse felâsife-i Meşşâî'nin ve doktorların dedikleri gibi, "Rü'yâda görülen şeyler bu âlemin fer'idir ve hayâl-i mahzdır. Zîrâ, âdemin muhayyilesinde olan şeyin sûreti ekseriyâ uykuda zâhir olur. Binâenaleyh o sûretlerin bir hakîkati yokdur" derse, ey şunun bunun sözünü taklîden kabûl eden kimse, sakın bu sözü, yakînsiz ve körü körüne dinleme!" Zîrâ insan çok kere kuvve-i muhayyilesinde olmayan ve aslâ bilmediği şeyleri görür. Bu müşâhede yukarıda îzâh olunduğu üzere cism-i berzahî gözünün âlem-i misâle nazar etmesinden mütehassıldır; ve âlem-i misâl ise bu âlem-i şehâdetin fer'i değildir, belki aslıdır. Ve bil'akis bu âlem-i şehâdet âlem-i misâlin fer'idir. Çünkü bu âlemin sûretleri evvelen âlem-i misâlde tekevvün eder. Ba'dehû bu âlem-i şehâdetde peydâ olur.

Ma'lûm olsun ki, îcâb ettikçe bu şerhin müteaadid mahallerinde de beyân olunduğu üzere rü'yâ üç nevi'dir. 1. Keşf-i mücerred 2. Keşf-i muhayyel 3. Hayâl-i mücerreddir.

"Keşf-i mücerred", bu âleme nüzûl edecek olan sûreti kable'n-nüzûl cism-i berzahînin gözü âlem-i misâlde müşâhede eder ve gördüğü gibi o sûret aynen bu âlemde zâhir olur.

"Keşf-i muhayyel", cism-i berzahînin gözü bu âleme nüzûl edecek olan bir sûreti âlem-i misâlde bu âlemde iktisâb edeceği sûretden başka bir sûretde görür. Meselâ "ilm"i süt sûretinde görür. Kezâ nâil olacağı bir mansıb-ı sûrîyi kendisinin asılması sûretinde görür. Bu rü'yâ ta'bîre muhtâç olur.

"Hayâl-i mücerred", cism-i berzahî cism-i unsurînin ahkâmında müstağrak olup uyku hâlinde bu istiğrâk sebebiyle âlem-i misâli göremez ve hicâba düşer; ve bu hâl içinde gördüğü sûretler cism-i unsurî dimâğının zabt ettiği sûretlerden ibâret olur. Meselâ cism-i unsurîye şehvet-i nefsâniyye gālib olup ihtilâm olur. Bu rü'yâlara "adğās ü ahlâm" Ya'ni perîşan rü'yâlar ta'bîr ederler. Cenâb-ı Pîr efendimizin bu beyt-i şerîfde işâret buyurdukları rü'yâlar "keşf-i mücerred" ve "keşf-i muhayyel" nev'inden olan rü'yâlardır. Ve Meşşâî'nin ve doktorların bahs ettikleri rü'yâlar ise, "hayâl-i mücerred" nev'inden bulunan rü'yâlardır.

می‌بیند خواب جانت وصف حال   که به بیداری نبینی بیست سال

3049. *Senin canın rü'yâda hâlin vasfını görür ki, uyanıklıkda yirmi senede görmezsin.*

در پی تعبیر آن تو عمرها   میدوی سوی شهان با دُها

3050. *Onun ta'bîri arkasında sen ömürlerce, dühâlı şahlar tarafına koşarsın.*
[3065]

"Dühâ", dâl'in zammesi ile, "kişinin fikri ve firâseti iyi olmak" ma'nâsınadır. Bu beyitler rü'yâ hâlinin bu âlemin fer'i olmadığını isbât içindir. Meselâ yarım saat uyuyan kimse öyle rü'yâlar görür ki, gördüğü şeyleri uyanıklık hâlinde görebilmek uzun vakitlere muhtaçtır. "Yirmi seneye muhtaç olan hâdisât rü'yâ âleminde yarım saatin içine sığar. Binâenaleyh sen böyle bir rü'yâ gördüğün vakit taaccüb edip fikri ve firâseti iyi olan ilim şahları tarafına koşar ve ta'bîrini ricâ edersin", dersin

که بگو این خواب را تعبیر چیست   فرع گفتن این چنین سر را سگیست

3051. *Ki: "Bu rü'yânın ta'bîri nedir?" Böyle sırra fer' demek köpeklikdir.*

Ey rü'yâda görülen sûretlere bu âlem sûretlerinin fer'i diyen kimse, bir acîb rü'yâ gördüğün vakit bu da'vânı unutup merâka düşer ve "Acabâ bu rü'yânın ta'bîri nedir?" diye muabbirlerin arkasında koşarsın. Böyle gizli bir hâl olan rü'yâ âlemine, bu âlemin fer'idir demek köpeklikdir ve süfliyetdir.

خواب عامست این و خود خواب خواص   باشد اصل اجتبا و اختصاص

3052. *Bu avâmın rü'yâsıdır; ve havâssın rü'yâsı ise, ictibâ ve ihtisâsların aslıdır.*

"İctibâ", seçmek, intihâb etmek ve ihtiyâr etmek; "ihtisâs", mahsûs olmak ve husûsiyet kesbetmek. Ya'ni, "Bu bizim söylediklerimiz avâm-ı nâsın rü'yâlarıdır. Allah'ın hâs kullarının rü'yâsı ise onların Hak tarafından kendi ma'rifet-i ilâhiyyesi için vâki' olan intihâb ve ihtiyârın ve vuslat-ı zâtiyyesine tahsîsinin aslıdır." Ya'ni, bu hâs kullar uyanıklık hâlinde cemî'-i eşyâda Hakk'ı müşâhede ettikleri gibi, uykularında ve rü'yâlarında da müşâhede içindedirler. Belki onların uykuları âlem-i keserâtın ahkâmından büsbütün ferâğat hâli olduğundan uyanıklık hallerinden daha âlîdir ve daha sâf olarak a'yân-ı sâbite âlemini mütâlaa ederler.

پیل باید تا چو خسبد درشبان   خواب بیند خطهٔ هندوستان

3053. *Fil gerekdir, tâ ki gecelerde uyuduğu vakit rü'yâda Hindistan memleketini görsün!*

"Fil"den murâd, ârif-i rabbânî ve "Hindistan memleketi"nden murâd, dahi âlem-i hakîkatdir. Ya'ni, "Ârif-i rabbânî gerekdir ki, gecelerde uyuduğu vakit, rü'yâsında âlem-i hakîkati müşâhede etsin!"

خر نبيند هيچ هندستان به خواب　　خر ز هندستان نكردست اغتراب

3054. *Eşek rü'yâsında aslâ Hindistan'ı göremez; eşek Hindistan'dan iğtirâb etmemişdir.*

"İğtirâb", gurbete düşmek ve vatan-ı aslîsinden ayrılmak ma'nâsınadır. Ya'ni, filler Hindistan'da yetişip, neşv ü nemâ bulur ve başka mahalle nakl edilirse Hindistan'dan ayrılıp, gurbete düşmüş bulunur. Fakat eşek her memleketde neşv ü nemâ bulur. "Binâenaleyh Hindistan'dan gurbete düşmemiş olan eşek rü'yâsında vatan-ı aslîsi olan Hindistan'ı göremez." Bunun gibi rûhları fil mesâbesinde büyük olan ârifler iğtirâb ettikleri âlem-i ervâhı rü'yâlarında görürler. Fakat bu âlemde rûh-i hayvânînin hükmü altında esîr olan eşek tabîatındaki kimseler âlem-i ervâhdan iğtirâb etmedikleri için rü'yâlarında o âlemi göremezler. Bu beyt-i şerîfde bir hakîkate işâret buyurulur ki, o da, vâhid olan rûh-i küllî-i Muhammedî'de ancak enbiyâ ve evliyâ-i kümmelîn hazarâtının ervâh-ı şerîfeleri müteayyin olması ve sâir efrâd-ı beşerin ervâh-ı cüz'îleri müteayyin olmayıp henüz kuvvede kalmasıdır. Nitekim hükemâ nüfûs-i külliyyenin kable'l-ecsâm ve nüfûs-i cüz'iyyenin ba'de'l-ecsâm husûlüne kāil olmuşlar; ve İmâm Gazzâlî hazretleri dahi aynı mütâlaada bulunmuşdur. Sadreddîn-i Konevî hazretleri cenâb-ı Şeyh-i Ekber (r.a.) hazretlerinden naklen bu hakîkati beyân buyurmuşlardır. Nitekim Mevlânâ Câmî, İbn-i Fârız hazretlerinin Kasîde-i Hamriyye'sinin شربنا على ذكر الحبيب مدامة ilh. beytine yazdığı şerhde bu bâbda ba'zı îzâhât i'tâ etmişdir. Ve cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) dahi âtîdeki ebyâtda rûh-i şerîflerinin cesedlerinden mukaddem taayyününe işâreten buyururlar. Beyit:

پيش ازآن كاندرجهان باغ ومى وانگور بود　　از شراب لايزالى جان ما مخمور بود

ما به بغداد جهان جان انا الحق مى‌زديم　　پيش ازآن كين دار وگير و نكتهٔ منصور بود

پيش ازآن كين نفس كل درآب و گل معمارشد　　در خرابات حقايق عيش ما معمور بود

"Cihanda bâğ ve mey ve üzümün vücûdundan mukaddem, canımız şarâb-ı lâyezâlîden mahmûr idi. Biz can âleminin Bağdâd'ında Ene'l-Hak na'rası vurur idik, Mansûr'un kavgası ve nüktesi mevcûd olmadan mukaddem. Nefs-i küll

su ve çamurda mi'mâr olmazdan mukaddem, hakāyık meyhânesinde bizim ayşımız ma'mûr idi."

جان همچون پيل بايد نيك زفت   تا به خواب هند داند رفت تفت

3055. *Fil gibi çok büyük can gerekdir, tâ ki rü'yâda harâretle Hind'e gitmeyi bilsin!*

"Nîk", iyi ma'nâsına olmakla berâber burada "pek" ve "çok" ma'nâsınadır. Hind nüshalarında ikinci mısrâ'daki "dâned" yerine "tâned" yazılmışdır. "Tâ ki rü'yâda Hind'e gidebilsin" demek olur. "Çok büyük can"dan murâd, havâss-ı evliyâ-i kirâmın rûhlarıdır.

ذكر هندستان كند پيل از طلب   پس مصور گردد آن ذكرش به شب

3056. *Fil talebden nâşî Hindistan'ın zikrini eder. Binâenaleyh onun o zikri gecede musavvir olur.*

Ârif talebden ve iştiyâkdan nâşî âlem-i hakîkati tefekkür edip zikr eyler. Binâenaleyh onun zikr ettiği şey kendi mertebelerine münâsib bir sûretde gece rü'yâlarında zâhir olur; ve buna "tecellî-i sûrî-i ilâhî" denir.

اذْكُرُوا اللّٰه كار هر اوباش نيست   ارْجِعى بر پاى هر قلاش نيست

3057. *"Üzkürullâh!" her evbâşın kârı değildir. "İrcıî" her kalleşin ayağına değildir.*

"Evbâş", Arabî bir kelimedir, "erâzil-i nâsdan olan kimse"; "kallâş", ipsiz sapsız ve arsız kimse. Burada her ikisi de hayvâniyet ve nefsâniyet sıfatlarında müstağrak olan kimselerden kinâyedir. Ya'ni, اذْكُرُوا اللّٰه ذِكْرًا كَثِيرًا (Ahzâb, 33/41) Ya'ni, "Allah'ı zikr-i kesîr ile zikr ediniz!" emrini icrâ edebilmek her kopuğun yapabileceği iş değildir. Zîrâ Allah'ı zikretmek yalnız lisânen "Allah, Allah!" demek değildir. Nitekim I. cildde [beyit: 3494]:

از هواها كى رهى بى‌جام هو   اى ز هو قانع شده با نام هو

Ya'ni, "Hû'nun kadehi olmaksızın ne vakit nefsin hevâlarından kurtulursun? Ey Hû'dan Hû'nun nâmına kāni' olan kimse!" buyurulmuş idi. Ve kezâ, يَآاَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِى إِلَى رَبِّكِ (Fecr, 89/27-28) ya'ni, "Ey nefs-i mutnainne, rabbine rücû' et!" hitâbı her nefsânî kimsenin ayağına hitâben vâki' olmamışdır. Zîrâ böyle kimselerin ayakları Hakk'a rücû' için bir adım bile at-

maya kādir değildir. "Ayak", ta'bîrinin isti'mâli zikr-i cüz ve irâde-i küll kabîlinden mecâzdır; murâd, "ayağın sâhibi olan şahıs"dır.

ليك تو آيس مشو هم پيل باش　　ور نه پيلى در پى تبديل باش

3058. *Fakat sen me'yûs olma, yine fil ol! Ve eğer fil değil isen tebdîl arkasında ol!*

"Fakat ey sâlik, sen me'yûs olma. Kendini ma'rifet-i Hakk'ın tahsîlinde fil gibi büyük yap ve maârif ve hakāik-i ilâhiyyenin tahsîline istî'dâdın yok ise, ahlâk-ı hayvâniyyeni ahlâk-ı insâniyyeye tebdîl arkasında koş!" Nitekim, اذا اردت مقام الابدال فعليك تبديل الاحوال Ya'ni, "Abdâl-ı ilâhî makāmını istersen, tebdîl-i ahvâli üzerine lâzım kıl" demişlerdir. Tebdîl-i ahvâl hakkındaki îzâhât yukarıda 3034 numaralı beyitte geçti.

كيميا سازان گردون را ببين　　بشنو ازميناگران هر دم طنين

3059. *Feleğin kimyâ yapıcılarını gör; mînâgerlerden her dem tanîni işit!*

"Kîmyâ", birçok mahallerde de beyân olunduğu üzere bakır mâdenini altına tebdîl husûsunda kimyâgerler tarafından kullanılan gizli bir maddedir ki, "iksîr" ta'bîr ederler. "Kimyâ yapıcılar"dan murâd, insân-ı kâmillerdir. "Mînâ", lafzı Hindî olup, Fârisî'de müsta'meldir. "Kîmyâ" ma'nâsına geldiği gibi, bardak ve tabak yaptıkları madde ma'nâsına da gelir. "Mînâger", bunları yapan kimselerdir. "Tanîn", davul ve tanbur ve sinek ve sivrisinek ve arı sesleri ma'nâsınadır. Burada eşyâ-yı züccâciye sesleri murâd buyurulur. Ya'ni, "Ey sâlik, rûhunu maârif ve hakāik-i ilâhiyye ile büyütemez isen, ahvâlini tebdîle gayret et! Ve eğer bu tebdîl-i ahvâl mes'elesini de kendi kendine beceremiyor isen, feleğin insân-ı kâmillerini gör ki, onlar senin bakır mesâbesinde olan ahvâl-i hayvâniyyeni sıfât-ı insâniyyeye tebdîl etsinler. Eğer, "Ben o insân-ı kâmili ne bileyim ve nasıl bulayım?" der isen, eşyâ-yı züccâciye âmillerinin fabrikalarındaki tanîn ile bu fabrikaları belli olduğu gibi, o kâmillerin dahi sadâları vardır." Ve onların sadâları hayvâniyet mertebesinden insanlık mertebesine getirdikleri sâliklerdir. Yoksa kuru lâflar değildir. Zîrâ onlar insanın bâtınında tasarruf ederler.

نقش بندانند در جوّ فلك　　كارسازانند بهر لى و لك

3060. [3075] *Cevv-i felekde nakış bağlayıcılardır; benim için ve senin için iş yapıcılardır.*

"Cevv", yer ile gök arasındaki boşluk; "felek", yıldızların devr ettiği sâha. Ya'ni, "Küre-i arz üzerindeki kâmiller manzûme-i şemsiyyeyi teşkîl eden seyyârât arasındaki boşluklarda nakış bağlarlar ve tasarruf ederler. Onların kuvve-i tasarrufları o uzak mesâfelere kadar nâfiz olur da onların bu tasarruflarını his gözüyle görmek kābil olmaz, belki âsârından belli olur. Binâenaleyh onların bende ve sende dahi tasarrufları vâki' olur; ve o tasarrufun eserini, insan kendi kılında ve nefesinde hisseder." Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 11. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâda şöyle buyururlar: "Maksûdunu taleb için azîzin birisi halvetde oturmuş idi. Ona, "Böyle bir maksûd-i âlî halvetde hâsıl olmaz. Halvetden dışarı çık, sana bir azîzin nazarı vâki' olduğu vakit o maksûdun hâsıl olur" diye nidâ geldi. "O azîzi nerde bulayım?" dedi. "Câmi'de birçok halkın arasında bulursun" dediler. "Hangisi olduğunu nasıl bileyim?" dedi. "Git, o seni tanır ve sana nazar eyler; ve alâmeti odur ki, nazarı senin üzerine vâki' olunca elinden ibrik düşer ve bî-hûş olursun. Onun nazarı senin üzerine vâki' olduğunu bundan bilirsin" dediler. Öyle yaptı. Su dolu ibriği eline alıp, mescidin cemâatine su dağıtır ve safların arasını dolaşır idi. Nâgehân onda bir hâl zâhir oldu; ve nâra vurup ibrik elinden düştü ve bî-hûş olarak bir köşede kaldı. Halkın kâffesi gittiler. Vaktâki kendine geldi, kendini yalnız gördü. Nazar eden o şâhı orada göremedi, lâkin maksûduna nâil oldu." Bu beyt-i şerîfde "Nakşbendânend" ta'bîriyle Şâh-ı Nakşıbend hazretlerinin zuhûruna da işâret vardır. Nitekim İbrâhîm-i Gülşenî hazretlerinin zuhûrunu da,

دیدم رخ خوب گلشنی را   آن چشم وچراغ روشنی را

Ya'ni, "Gülşenî'nin güzel yüzünü, o çeşm ü çerâğ-ı Rûşenî'yi gördüm" buyururlar ki, ikinci mısrâ'da Dede Ömer Rûşenî'nin zuhûru da berâber mezkûrdur.

گر نبینی خلق مشکین جیب را   بنگر ای شب کور این آسیب را

3061. *Eğer misk yakalı halkı görmez isen, ey gecede görmeyen bu sadmeye bak!*

"Şeb-kûr", gece vakti gözü görmeyen kimseye derler. "Müşkîn-ceyb"den murâd, cism-i şerîfi letâfet-i rûhâniyyede müstağrak olan veliyy-i kâmildir. "Âsîb", burada sadme ve te'sîr ma'nâsınadır. "Ey zulmet-i tabîiyyede istiğrâk hasebiyle kalb gözü görmeyen kimse, letâfet-i rûhâniyyede müstağrak olan veliyy-i kâmili görmüyor ve onu kendin gibi esîr-i tabîat zannediyor isen,

onun sadme ve te'sîrine bak ki, onun huzûrunda bulunduğun vakit bu te'sîri kalbinde duyarsın." Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 31. faslında şöyle buyururlar: "Osman (r.a.) halîfe oldu. Minbere çıktı. Halk, "Ne buyuracak?" diye muntazır idiler. Sâkitâne nazar edip, hiçbir şey söylemez idi. Halk üzerine bir hâl ve vecd nâzil oldu. Öyle ki dışarıya çıkmaya mecâlleri kalmadı. Ve yekdiğerine ve nerede oturduklarına şuûrları olmadı. Yüz tezkîr ve va'z ve hutbe ile onlara öyle bir hoş hâl vâki' olmamış idi. Öyle fevâid ve mükâşefât hâsıl ve esrâr ma'lûm oldu ki, bu kadar amel ve va'z ile olmamış idi. Meclisin nihâyetine kadar böyle nazar eder ve bir şey buyurmaz idi. Aşağıya inmek istedikde, ان لکم امام فعال خیر و احسن الیکم من امام قوال ya'ni, "Sizin için fa'âl olan imam kavvâl olan imamdan hayırlı ve ahsendir" deyip indi." İşte görülüyor ki, insân-ı kâmilin göz ile görülmeyen âsîbi ve te'sîri böyle olur; ve bu gibi te'sîrlerin envâ'ı muhtelifdir. Ba'zısı vâsıta-i kelâm ile olur ve ba'zısı nazar ile olur.

هر دم آسیبست بر ادراك تو　　　　نبت نو نورسته بین از خاك تو

3062. *Her dem senin idrâkin üzerine te'sîr vardır; senin toprağından yeni yeni bitmiş olan nebâtı gör!*

Ya'ni, "Ey insân-ı kâmilin huzûrunda bulunan kimse, her dem senin idrâkin üzerine onun sözlerinin te'sîri vardır. Ve bu te'sîr sebebiyle senin toprağına mensûb olan cisminden yeni yeni bitmiş olan nebât mesâbesindeki fikirleri gör!" Zîrâ onun sözlerini dinlemezden evvel senin dimâğında bu gibi efkâr-ı âliye neşv ü nemâ bulmaz idi.

زین بد ابراهیم ادهم دید خواب　　　　بسط هندستان دل را بی‌حجاب

3063. *Bundan oldu, İbrâhim Edhem gönül Hindistanı'nın bastını hicâbsız olarak rü'yâda gördü.*

"İşte bu âsîb ve te'sîrden oldu ki, İbrâhim b. Edhem (k.s.) hazretleri gönül Hindistanı'nın geniş sâhasını rü'yâsında hicâbsız olarak gördü." "Bast", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır; burada "bir mekân vâsi' olmakla mekînleri sığdırıp almak" ma'nâsınadır (*Kāmûs*). İbrâhim Edhem Belh şehrinde pâdişâh idi. Bir cezbe-i ilâhî sebebiyle tâc ü tahtını terk edip dervîş oldu. Menâkıbı *Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur. Cezbesinin sebebi hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Bu rivâyetlerden birisini cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 43. faslında şöylece beyân buyururlar:

"İbrâhim Edhem (k.s.) pâdişahlık zamânında ava gitmiş idi. Bir âhûnun arkasından askerinden tamâmıyla ayrılıp uzak düşünceye kadar koştu, ter içine battı. Hâlâ o beyâbanda ta'kîb ederdi. Ta'kîb hadden aştı. Âhû söze gelip yüzünü arkasına çevirerek dedi: ما خلقت لهذا Ya'ni, "Seni bunun için yaratmadılar ve beni avlamak için getirmediler. Haydi beni sayd ettin farz et, acabâ ne hâsıl olur?" İbrâhim (k.s.) bunu işitince bir na'ra vurup kendini atından aşağıya attı. Sahrâda çobandan gayrı hiçbir kimse yok idi. Murassa' olan libâs-ı şâhânesini ve silâh ve atını çobana verip, onun arkasına giydiği abâyı kendisine vermesini ve bu hâli hiç kimseye söylememesini ve kimseye ahvâlinden nişân vermemesini ricâ etti; ve o abâyı giyip yola çıktı. Sen şimdi onun garazına bak ki, ne idi, Hakk'ın maksûdu ne idi. O âhûyu sayd etmek diledi, Hak Teâlâ ise onu âhû ile sayd etti. Tâ ki bu âlemde Hakk'ın murâdı vâki' olur idiğini bilesin!" Ve bu rivâyet *Nefehâtü'l-Üns*'de de Mevlânâ Câmî (k.s.) hazretleri tarafından böyle nakledilmişdir. Diğer bir rivâyetde dahi şöyledir:

"Cenâb-ı İbrâhim (k.s.) bir gece yatağında yatarken sarayın damı üzerinde birtakım adamların koşuştuğunu duyar. Onlara, "Orada ne işiniz var?" diye bağırır. Onlar da, "Deve kaybettik, arıyoruz!" derler. Hz. İbrâhim "Damda deve aramanın ne ma'nâsı vardır?" der. Onlar da cevâben "Ya kaba döşekler üstünde Hakk'ı aramanın ne ma'nâsı vardır?" derler. Cenâb-ı İbrâhim (k.s.) bu irşâd ve îkâzın te'sîriyle taht ü tâcını terk edip dervîş olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu vak'anın rü'yâda olduğuna işâret buyururlar. Dam üzerinde birtakım bekçilerin gece vakti deve aradıkları rivâyeti dahi bu cildin 728-832 beyitlerinde mezkûrdur.

لاجرم زنجیرها را بر درید   مملکت برهم زد و شد ناپدید

3064. *Şübhesiz zincirleri kopardı, memleketi birbirine vurdu ve nâ-pedîd oldu.*

Hz. İbrâhim bin Edhem vâki' olan bu irşâd ve cezbe-i ilâhî te'sîriyle sıfât-ı nefsâniyye zincirlerini kopardı; ve saltanat ve memleket hırsını altüst etti ve erkân-ı devletin nazarından gāib oldu.

آن نشان دید هندستان بود   که جهد از خواب و دیوانه شود

3065. *O Hindistan'ı görmenin alâmeti olur ki, uykudan sıçrar ve deli olur.*

Ya'ni, gaflet uykusundan uyanıp cismâniyet ve nefsâniyet sâhasından sıçramak ve kuyûd-i tabîiyye ile muhât olan tavr-ı aklın hâricine çıkmak, rûh filinin hakîkat Hindistan'ını görmesinin alâmetidir. Böyle bir kimseye ehl-i dünyâ "deli" derler; ve bunlar dahi ehl-i dünyâya "deli" derler.

آن چنان که گفت پیغمبر ز نور　　　که نشانش آن بود اندر صدور

3066. *Nitekim Peygamber nûrdan söyledi ki, onun nişânı sadırlarda olur.*

Ya'ni, Peygamber (a.s.v.) Efendimiz, kalbe vârid olan nûr-i cezbe-i ilâhîden bahs edip buyurdu ki: "O nûr-i cezbenin nişânı sadırlarda olur ; ve o nişân ve alâmet de budur":

که تجافی آرد از دار الغرور　　　هم انابت آرد از دار السرور

3067. *"Ki, gurûr evinden uzaklık getirir, sürûr evi için de rücû' getirir."*

"Tecâfî", uzaklık demekdir. "Gurûr evi"nden murâd, dünyâdır. "Sürûr evi"nden murâd, âhiretdir. "Ez dârü's-sürûr" daki "ez", ta'lîl içindir, "dâr-ı sürûr için" demek olur. Bu iki beyt-i şerîfde şu hadîs-i Nebevîye işâret buyurulur. اذا دخل النور فى القلب انشرح و انفسح قالوا وما علامة ذلك يا رسول الله قال عليه السلام التجافى عن دار الغرور والانابة الى دار السرور والتأهب للموت قبل نزوله Ya'ni, "Kalbe nûr dâhil olduğu vakit, açılıp genişler." Dediler ki: "Yâ Resûlallah! Bunun alâmeti nedir?" (Aleyhisselâm) Efendimiz buyurdular ki: "Dünyâdan uzaklaşır ve âhirete döner ve nüzûlünden evvel ölüm için hazırlanır!" "Ez dârü's-sürûr"daki "ez", ta'lîl için olmayıp "intizâ'" için olursa, beyt-i şerîfde şu hadîse de işâret buyurulmuş olur. الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله Ya'ni, "Dünyâ âhiret ehline haramdır ve âhiret, dünyâ ehline haramdır ve her ikisi de ehlullâha haramdır." Binâenaleyh, bu sûretde beytin hülâsa-i ma'nâsı böyle olur: "Kalbine nûr dâhil olan kimse dünyâdan uzaklaşır ve hem de âhiretden rücû' eder. Maksûdu ancak Hakk'ın zât-ı celîli olur."

بهر این شرح حدیث مصطفی　　　داستانی بشنو ای یار صفا

3068. *Bu hadîs-i Mustafâ'nın şerhi için, ey yâr-ı safâ, bir hikâye dinle!*

Ya'ni, yukarıda zikr olunan التجافى عن دار الغرور hadîs-i şerîfinin şerhine dâir olan âtîdeki hikâyeyi dinle, ey safvet-i kalbiyye sâhibi olan dostum!

حکایت آن پادشاه زاده که پادشاهی حقیقی بوی روی نمود، يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ نقد وقت او شد، پادشاهیٔ این خاك تودهٔ کودك طبعان که قلعه گیری نام کنند آن کودك که چیره آید بر سر خاك توده بر آید و لاف می زند که قلعه مراست کودکان دیگر بر وی رشك برند که التراب ربیع الصبیان، آن پادشاه زاده چون از قید رنگها برست گفت من این رنکهای رنگین را همان خاك دون می گویم زر و اطلس و اکسون نمی گویم من از این اکسون رستم به یکسو جستم، وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ارشاد حق را مرور سالها حاجت نیست و قدرت كُنْ فَيَكُونُ هیچ کس سخن قابلیت نگوید

Pâdişahzâdenin hikâyesidir ki, hakîkî pâdişahlık ona yüz gösterdi. يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ (Abese, 80/34-36) Ya'ni, "O gün kişi, kardeşinden ve anasından ve babasından ve refîkinden ve evlâdından kaçar" âyet-i kerîmesi onun vaktinin nakdi oldu. Bu çocuk tabîatlıların toprak yığını pâdişahlığı ki, ona "kale zabt edicilik" adını verirler. Gālib gelen o çocuk, o toprak yığınının üstüne gelir, "Kale benimdir!" diye öğünür. Diğer çocuklar ona hased ederler. Zîrâ, التراب ربيع الصبيان ya'ni, "Toprak çocukların bahârıdır." O pâdişahzâde vaktâki renklerin kaydından kurtuldu, dedi ki: "Ben bu renkli topraklara ancak süflî toprak derim. Altın ve atlas ve siyah kadife demem! Ben bu kadife kumaştan kurtuldum; ve vahdet tarafına sıçradım! وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (Meryem, 19/12) Ya'ni, "Biz ona çocuk olduğu halde hikmet verdik." Ve Hakk'ın irşâdı için seneler geçmesine hâcet yokdur. كُنْ فَيَكُونُ (Yâsîn, 36/82) ["O şeye "Ol!" der, hemen olur"] kudretinde hiçbir kimse kābiliyet sözünü söyleyemez."

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ (Abese, 80/34-36) ["O gün kişi kardeşinden ve anasından ve babasından ve refîkinden ve evlâdından kaçar"] âyeti kerîmesi, "Abese ve tevellâ" sûre-i şerîfesindedir. التراب ربيع الصبيان ["Toprak çocukların bahârıdır"] Sehl b. Sa'd ve İbn-i Ömer'den mervî olarak *Câmiü's-Sağîr*'de münderiç ahâdîs-i şerîfedendir. "Eksûn" (اكسون) elif'in fethi

ve kesriyle ["iksûn"], pek kıymetli siyah bir kumaşın ismidir ki, en kıymetli kadifedir. وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (Meryem, 19/12) ["Biz ona çocuk olduğu halde hikmet verdik"] âyet-i kerîmesi sûre-i Meryem'dedir. Ya'ni, "Bu kıssa kendisine hakîkat âleminin pâdişahlığı teveccüh eden bir pâdişah oğlunun hikâyesidir ki, onun nazarında kıyâmet koptu ve keserât-ı taayyünât zâil olup, kıyâmet-i kübrâda âmmeye şâmil olan يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَ أُمِّهِ وَ أَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ (Abese, 80/34-36) ["O gün kişi kardeşinden ve anasından ve babasından ve refîkinden ve evlâdından kaçar"] âyet-i kerîmesindeki hâl, bu dünyâda onun vaktinin nakdi oldu. Bu çocuk tabîatlı olan dünyâ pâdişahlarının pâdişahlıkları toprak yığınlarının pâdişahlıklarıdır ki, bu pâdişahlıkların adına "kale zabt edicilik" derler. Bu çocuk tabîatlılardan birisi diğerine gālib geldiği vakit "kale" ta'bîr olunan o toprak yığınının üstüne gelir, "Bu kale benimdir!" diye öğünür ve iftihâr eder. Diğer çocuk tabîatlı olan hükümdarlar da ona hased ve gıbta ederler. Çünkü hadîs-i şerîfde التراب ربيع الصبيان ["Toprak çocukların bahârıdır"] buyurulmuşdur. Bu çocuklar bir kum ve toprak yığını gördükleri vakit hemen kemâl-i şevk ve şâdî ile bu yığının üstüne hücûm edip oynarlar. Ve çocuk tabîatlı pâdişahların hâli de böyledir. O pâdişâh oğlu, vaktâki toprakdan peydâ olan bu kesîf taayyünât-ı dünyeviyyenin kaydından ve alâkasından kurtuldu, onların bu menşeine nazar edip dedi ki: "Ben bu renkli topraklara ve bu taayyünât ve keserât-ı dünyeviyyeye ancak, "Süflî toprak!" derim. Bir toprağın taayyünât-ı muhtelifesine aldanıp kimine "Altın!" ve kimine "Atlas!" ve kimine "Siyah kadife kumaş!" demem. Ben pâdişahların giyinip iftihâr ettikleri bu kıymetli kadife kumaşın muhabbetinden ve alâkasından kurtuldum; ve bu keserât bağlarını koparıp, vahdet tarafına sıçradım. Benim bu hâlim şâyân-ı taaccüb değildir. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri Yahyâ (a.s.)a daha çocuk iken hikmet verdiğini وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (Meryem, 19/12) ["Biz ona çocuk olduğu halde hikmet verdik"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurmuşdur. Ve Hakk'ın inâyet-i irşâdı kullarının yaşına ve senelerin mürûruna tâbi' değildir. Hak Teâlâ bir şeyin olmasını irâde buyurduğu vakit, "Kün!" ya'ni, "Ol!" der, o şey dahi "fe-yekûn", ya'ni, "derhâl olur". Binâenaleyh bu كُنْ فَيَكُونُ (Yâsîn, 36/82) ["Ol!" der, hemen olur"] düstûrunun ve kāidesinin kudreti ve kuvveti karşısında hiçbir kimse kābiliyet sözünü söyleyemez. Zîrâ kābiliyet ve isti'dâd ancak Hakk'ın ma'lûmudur. Sûret-i zâhirede bizim kābiliyetsiz ve isti'dâdsız gördüğümüz bir kimse, Hak indinde kābiliyetli ve müstaid olur. Bu cehil sebebiyle kulların kābiliyetden bahsetmesi doğru değildir."

پادشاهی داشت یك برنا پسر   ظاهر و باطن مزین از هنر

3069. *Bir pâdişâhın zâhirî ve bâtınî hünerden müzeyyen olan bir yiğit oğlu var idi.*

خواب دید او کان پسر ناگه بمرد   صافیٔ عالم بر آن شه گشت دُرد

3070. [3086] *O rü'yâ gördü ki, o oğlan ansızın öldü. Âlemin sâfîsi o şâhın üzerine tortu oldu.*

Şâh rü'yâsında bir tâne olan oğlunun ansızın öldüğünü gördü. Dünyânın kederden saf ve süzülmüş olan huzûzâtı o şâh üzerine gam ve keder sebebiyle tortu oldu ve bulandı.

خشك شد از تاب آتش مشك او   که نماند از تف آتش اشك او

3071. *Âteşin harâretinden onun tulumu kuru oldu. Öyle ki ateşin harâretinden onun yaşı kalmadı.*

"Tulum"dan murâd, "cisim"; "ateş"den murâd, "kalbe ârız olan şiddetli keder"dir. Ya'ni, "Oğlunun vefâtı üzerine kalbine ârız olan şiddetli keder ateşinin harâretinden cisminin rutûbeti kalmadı ve kurudu; ve o derece kurudu ki, o keder ateşinin harâretinden gözünün yaşı da kalmadı." Ma'lûmdur ki şiddetli korkudan ve kederden insanın ağzında tükrüğü kurur ve yutkunmak için suya muhtâç olur.

آن چنان پر شد ز دود و درد شاه   که نمی‌یابید در وای راه آه

3072. *Şah dûd ve derdden öyle dolu oldu ki, ona âh yol bulamadı.*

Şâh bu rü'yâ sebebiyle gam ve elemden öyle doldu ki, geniş nefes almaya mecâli kalmadı. Ve geniş ve serbest nefes ile telaffuzu mümkin olan "Âh!" kelime-i nidâiyesi bile şâhın sadrına yol bulamadı. Bu ta'bîrât şiddet-i gamdan nefes tutulmakdan kinâyedir.

خواست مردن قالبش بی‌کار شد   عمر مانده بود شه بیدار شد

3073. *Ölmek istedi, onun kalbi bî-kâr oldu. Ömrü kalmış idi, şâh uyandı.*

Cism-i berzahîsi ile gördüğü bu rü'yâ içinde ölmek istedi. Bu cism-i berzahînin te'sîri uykuda olan cism-i unsurîsine de te'sîr ederek faâliyetini bozdu. Fakat dünyâda yaşamak için ömrü kalmış idi, bu te'sîr ile uyandı.

Ma'lûmdur ki, cism-i berzahînin rü'yâdaki te'sîrâtı cism-i unsurîye de te'sîr eder. Meselâ bu cism-i berzahî rü'yâda ağlasa cism-i unsurînin gözünden yaşlar akar ve bu rü'yâ sâhibi zâhirde dahi ağlayarak uyanır. Binâenaleyh rü'yâ sâhibinin eceli gelmiş ise, cism-i berzahînin rü'yâda vâki' olan şiddet-i teessürü cism-i unsurînin rûh-i hayvânîsini kat' eder ve ölümüne sebeb olur. Şiddet-i meserret dahi şiddet-i keder gibi müessirdir.

شاديئ آمد ز بيداريش بيش   كه نديده بود اندر عمر خويش

3074. *Uyanıklıkdan ona ziyâde şâdîlik geldi ki kendi ömründe görmemiş idi.*

Şâh bu korkunç rü'yâdan uyandığı vakit, o derece sevindi ki, müddet-i ömründe hiç böyle bir meserret görmemiş idi.

كه ز شادى خواست هم فانى شدن   بس مطوق آمد اين جان و بدن

3075. *Zîrâ şâdîlikden dahi fânî olmak istedi; binâenaleyh, bu can ve beden mutavvak geldi.*

"Şâh uykudan uyanınca öyle bir seviniş sevindi ki, az kaldı bu şiddet-i meserretden dahi fânî olacak ve ölecekti. Binâenaleyh, bu cism-i berzahî ile cism-i unsurî teessür cihetinden birbirine halkalanmış olarak geldi." "Can"dan murâd, "ruhâniyet gālib olan cism-i berzahî" ve "beden"den murâd dahi, "cism-i unsurî"dir. Zîrâ cism-i berzahî rü'yâda şiddet-i gamdan ve cism-i unsurî dahi uyanıklıkda şiddet-i meserretden ölüm hâli geçirdiler. Ve insanın varlığının bu yönüne bu can ve bedenin iki muhtelif ve zıt teessürâtı gerdanlık gibi geçti.

از دم غم مى‌بميرد اين چراغ   و ز دم شادى بميرد اينت لاغ

3076. *Bu çerâğ gam deminden söner, şâdîlik deminden de söner. İşte acîb oyun!*

"Çerâğ"dan murâd, "rûh-i hayvânî"dir. "Dem", burada "efsûn ve hîle" ma'nâsınadır. "Înet", burada "zehî" ma'nâsında kelime-i taaccübdür. "Lâğ", "oyun ve hezl ve zarâfet" ma'nâsınadır; burada "oyun" ma'nâsı münâsibdir. Zîrâ âyet-i kerîmede إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (Muhammed, 47/36) buyurulur. Ya'ni, "Hayât-ı dünyâ ancak oyun ve lehvdir" demekdir. "Mürden", ateş ve çerağ ve mum hakkında "sönmek" demekdir. Ya'ni, "Bu rûh-i hayvânî lambası gam efsûnundan söner ve meserret efsûnundan dahi söner; ve bu efsûnu okuyan dahi dünyâ acûzesidir. İnsanın varlığı üzerinde işte acîb bir oyun!"

در میان این دو مرگ او زنده است   این مطوق شکل جای خنده است

3177. *O bu iki ölüm ortasında diridir; bu mutavvak şekil gülme yeridir.*

O insan ifrât-ı gam ve ifrât-ı meserret yüzünden vâki' olan iki ölüm arasında yaşamaktadır. Bu iki hâl insanın varlığının boynuna geçen halkalar ve gerdanlıklardır. Helâki mûcib olan fart-ı gam halkasından kaçıp, yine helâki mûcib olan fart-ı meserret halkasına iltica etmesi, bir şekl-i mutavvak olur ki, bu da gülünecek bir haldir.

شاه با خود گفت شادی را سبب   آن چنان غم بود از تسبیب رب

3078. *Şâh kendi kendine dedi: "Sevincin sebebi, Rabb'in tesbîbinden öyle gam idi."*

Şâh uyanıp mesrûr olduğunu görünce, kendi kendine dedi ki: "Benim bu sevincimin sebebi, rü'yâmda Rabbü'l-âlemîn hazretlerinin bana oğlumun öldüğünü göstermesi sebebini halk buyurması idi ki, o sebeb-i gam bu şâdînin ve sevincin sebebi oldu."

ای عجب یك چیز از یك روی مرگ   و آن ز یك روی دگر احیا و برگ

3079. *Ey aceb, bir şey bir cihetden ölüm, ve o diğer bir cihetden ihyâ ve bergdir.*

"Berg", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır; burada "kuvvet ve kudret" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Taaccüb olunacak bir hâldir ki, bir ölüm hâlini görmek, rü'yâ cihetinden ölüm ve uyanıklık cihetinden dirilmek ve kuvvet iktisâb ettirmek olur." Zîrâ gamın sebebi rü'yâda ölüm hâlinin vukû'unu görmek idi; ve şâdînin sebebi de uyanıklıkda ölüm hâlinin adem-i vukû'unu görmek idi. Bir şeyin sübûtu sebeb-i gam ve intifâsı sebeb-i şâdî oldu. Şu halde bir şeyin isbât ve nefyi gerek şahs-ı vâhid hakkında ve gerek eşhâs-ı müteaddide hakkında gam ve şâdînin sebeb-i tahaddüsü oldu. Fakat bu nefy ve isbâtın sebeb-i gam ve şâdî olması nisbet dâiresinde vâki' olur. Zîrâ ba'zen bir şeyin nefy ve isbâtı bir şahsın gamını ve diğer şahsın meserretini mûcib olur. Meselâ bir şahıs iki şahısdan birisinin dostu ve diğerinin düşmanı olur. O sahsın ölüm haberi dostu mağmûm ve düşmanı mesrûr eder; ve bu haberin yanlış olup zıddı zâhir olunca dostu mesrûr ve düşmanı mağmûm olur; ve kezâ yaza nisbetle kürk menfûr ve kışa nisbetle kürk makbûl olur. Velhâsıl, şey-i vâhidin şahs-ı vâhid hakkında hem sebeb-i helâk ve hem de sebeb-i hayât olması zamâna ve mekâna ve mevtına ve ahvâle nisbetledir. Ve kezâ ulûhiyet

bir ma'nâdır; onun nefyi helâk-i mâ'nevîyi ve isbâtı da hayât-ı mâ'nevîyi mûcibdir.

آن یکی نسبت بدان حالت هلاك　　　باز هم آن سوی دیگر امتساك

3080. *O bir o hâle nisbetle helâkdir ve yine o diğer tarafa da imtisâkdir.*
[3096]

Bir ma'nâ ve bir hâl, bir hâle nisbetle sebeb-i helâkdir; ve yine o ma'nâ ve o hâl diğer bir tarafa nisbetle de helâkden imtisâk ve hıfzdır.

آن یکی نسبت بدان حالت عَذَابْ　　　سوی دیکر آب صافی و عِذَابْ

3081. *O biri o hâle nisbetle azâbdır. Diğer tarafa sâfî ve tatlı sudur.*

Birinci mısrâ'daki "azâb", işkence ma'nâsına olan ma'rûf azâbdır ve aynın fethi iledir. İkinci mısrâ'daki "izâb", "tatlı" ma'nâsına olan "azb"in cem'idir ki, müfred makāmında isti'mâl buyurulmuşdur. Nitekim "tatlı su" ma'nâsında "mâ-i azb" ve "mâ-i izâb" ta'bîrini kullanırlar. Meselâ bir su, hastaya nisbetle azâb ve işkence ve sıhhatde olup, susamış olan kimseye de bal gibi tatlıdır.

شادیٔ تن سوی دنیاوی کمال　　　سوی روز عاقبت نقص و زوال

3082. *Tenin şâdîliği dünyâya mensûb olan tarafa kemâldir; âkıbet günü tarafına naks ve zevâldir.*

"Cismin sürûru ve şenliği dünyâ tarafına mensûb olan hayvanlığa nisbet hoşdur ve kemâldir. Zîrâ nefs-i hayvânî hiçbir şeyin sonunu düşünmez. "Bir günün beyliği beylikdir!" deyip hâl-i hâzırdaki hazzın ve zevkin meclûbudur. Fakat yine bu cismin sürûru ve şâdîliği âkıbet gününe nisbetle naks ve zevâldir." Zîrâ hadîs-i şerîfde, الدنیا کحلم النائم ya'ni, "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsı gibidir" buyurulmuş, الناس نیام فاذا ماتوا فانتبهوا ya'ni, "Nâs uykudadırlar, öldükleri vakit uyanırlar" hadîs-i şerîfiyle de dünyânın uyku ve âhiretin uyanıklık hâli olduğu gösterilmişdir. Binâenaleyh, bu dünyânın zevki âhiretin elemi ve elemi de âhiretin zevkidir. Nitekim âyet-i kerîmede, إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (Kasas, 28/76) ya'ni, "Allah Teâlâ ferahlananları sevmez" buyurulur.

خنده را در خواب هم تعبیر خوان　　　گریه گوید با دریغ و اندهان

3083. *Ta'bîr-hân olan kimse rü'yâdaki gülmeyi, teessüfler ve kederler ile ağlama, der.*

"Ta'bîr-hân", rü'yâ ta'bir eden kimse ki, "muabbir" derler. Ya'ni, "Nitekim muabbir olan kimse rü'yâyı tersine ta'bîr edip, "Rü'yâdaki gülme, uyanıklık hâlinde teessüfler ve kederler ile ağlama vaki' olacakdır" der.

گریه را در خواب شادی و فرح　　　هست در تعبیر ای صاحب مَرَح

3084. *Ey rahat sâhibi! Rü'yâda olan ağlamaya, ta'bîrde ferah ve şâdî vardır.*

"Merah", şiddet-i ferah ve neşât ve kendini beğenmek ma'nâlarına gelir. Burada birinci ma'nâyadır. Rü'yâda ağlayan kimse uyanıklıkda ferahlanacağı için "Ey sâhibi merah!" diye hitâb buyurulmuşdur.

شاه اندیشید کین غم خود گذشت　　　لیك جان از جنس این بد ظن گشت

3085. *Şâh düşündü ki, bu gam muhakkak geçti. Fakat can bu cinsten kötü zanlı oldu.*

Rü'yâsında oğlunu ölmüş gören şâh düşündü ki, "Bu rü'yâdaki gam muhakkak geçti. Fakat, canım bu cins rü'yâdan oğlumun hayâtı hakkında sû-i zanna düştü. Korkarım ki, bu rü'yânın eseri zâhirde de vâki' olmasın!"

ور رسد خاری چنین اندر قدم　　　که رود گل یادگاری بایدم

3086. *"Ve eğer böyle bir diken ayağa erişirse ki, gül gider. Bana bir yâdigâr gerekdir."*

"Ve eğer böyle oğlumun ölümü dikeni benim canımın ayağına batarsa ki, bu dikenin batmasıyla gülistân-ı hayâtımın gülü solup gider, binâenaleyh, onun yerine bana bir yâdigâr lâzım olur."

چشم زخمی زین مباد که رسد　　　یادگاری بایدم گر آورد

3087. *"Olmaya ki bundan bir çeşm-i zahm erişsin. Eğer o giderse, bana bir yâdigâr gerekdir.*

"Çeşm-i zahm", âzar ve noksanîdir ki, Arablar "aynü'l-lâme" derler. Türkçe "nazar değmek" ta'bir olunur. Ya'ni, "Olmaya ki bu rü'yâdan oğluma bir âzar ve noksan erişsin. Eğer o böyle ziyâna uğrayıp giderse, onun yerine bana bir yâdigâr lâzımdır."

چون فنا را شد سبب بی‌منتها　　　پس کدامین راه را بندیم ما

3088. *"Mâdemki fenâ için sebeb müntehâsız oldu, binâenaleyh biz hangi yolu bağlayalım?"*

"Mâdemki ölümün ve fenânın esbâbına nihâyet yokdur, binâenaleyh biz insana müteveccih olan bu nihâyetsiz ölüm sebeblerinin yollarını nasıl bağlayabiliriz ve hangi yolu kapayabiliriz?"

صد دریچه و در سوی مرگ لدیغ　　　　می کند اندر گشادن ژیغ ژیغ

3089. *Sokucu ölüm tarafına yüz pencere ve kapı açılmak vaktinde gıcır gıcır ediyor.*

"Ledîğ", "ledğ" masdarından sıfat-ı müşebbehe olup, "sokucu" ma'nâsınadır. "Jîğ jîğ", kapı açılırken çıkan ses ki, "gıcırtı" denir. Ya'ni, "Sokucu ve elem verici olan ölüm tarafına hastalıkların ve türlü türlü kazâların pencere ve kapıları açılmak esnâsında gıcır gıcır eder; ve ölümün o kapılardan ve pencerelerden geldiği anlaşılır."

ژیغ ژیغ تلخ آن درهای مرگ　　　　نشنود گوش حریص از حرص برگ

3090. [3104] *O ölüm kapılarının acı gıcırtısını, harîsin kulağı hırs-ı bergden nâşî işitmez.*

"Berg", burada mühimmât ve levâzımât-ı dünyeviyye ma'nâsınadır. Ya'ni, "Harîsin kulağı mühimmât ve levâzımât-ı dünyeviyye hırsından dolayı ölüm kapılarının acı gıcırtılarını işitmez." Bu kapı gıcırtılarından birisi de saçların ve sakalların ağarmasıdır. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) Risâletpenâh (s.a.v.) Efendimiz'e عظنی یا رسول الله Ya'ni "Yâ Resûlallah! Bana va'z ü nasîhat buyur" dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz dahi, کفی بالموت واعظا یا عمر ya'ni, "Yâ Ömer, vâiz olarak sana ölüm yeter!" buyurdu. Cenâb-ı Ömer kapısına bir adam ta'yîn etti. Her gün yüksek sadâ ile kendisine bu hadîs-i şerîfi ihtâr ederlerdi. Vaktâki saçına ve sakalına ak düştü, münâdîye izin verip, "Artık hâcet kalmadı. Saçım sakalım dahi bana ölümü ihtâr etmektedir" buyurdu. Ve Cenâb-ı Pîr efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

موی سیه کردی سفید جاسوس مرگ آمد بدید　　گشت زدنیا نا امید ای دل دمی بیدار شو

"Kara saçı beyaz yaptın, ölüm câsusu zâhir oldu. Dünyâdan nâ-ümîd oldun, ey gönül bir dem uyan!"

از سوی تن دردها بانگ در ست　　　　و ز سوی خصمان جفا بانگ در ست

3091. *Ten tarafından olan derdler kapının sesidir. Hasımlar tarafından olan cefâ da kapının sesidir.*

Cisim tarafından zâhir olan ağrılar ve hastalıklar ölüm kapısının açılmasının sesidir; ve kezâ senin canının hasmı olan kimselerin sana yaptığı ezâ ve cefâ dahi yine o kapının sesi ve gıcırtısıdır."

جان و سر بر خوان دمى فهرست طب   نار علتها نظر كن ملتهب

3092. *Ey cân ü ser! Bir dem tıbbın fihristini oku! Parlayan akılların ateşine nazar et!*

"Cân ü ser", sâmi'lere hitâbdır. "Ey" harf-i nidâsı mahzûfdur. Ya'ni, "Ey sözü müdrik olan rûh ve dimâğ" demek olur. "Mültehib", "parlayan ve alev saçan." Ya'ni, "Ey sözü müdrik olan can ve baş sâhibi kimse! Bir dem tıb kitâblarının fihristini oku da, cism-i insânîde parlayan ve alev saçan hastalıkları gör ve onların ateşine nazar et!" Hind nüshalarında "cân ü ser" yerine "ey püser" vâki' olmuşdur.

هين برو بر خوان كتاب طب را   تا شمار ريك بينى رنجها

3093. *Âgâh ol, git tıb kitabını oku! Tâ ki kumlar sayısınca marazlar göresin.*

ز آن همه غَرْهَا در اين خانه رهست   هر دو گامى پر ز كژدمها چهست

3094. *Bütün o kahbelerden bu eve yol vardır; her yer iki adımda akreblerden dolu kuyu vardır.*

"Gar", Fârisî'de kahpe ve fâhişe demekdir. Hastalıklar "fâhişe"ye teşbîh buyurulmuşdur. Vech-i şebeh budur ki, fâhişeler bir eve girmeye yol bulurlarsa o ev halkını ifsâd ederler. Hastalıklar da cisim evine girdiği vakit o cismi ifsâd ederler. Ya'ni, "Her biri bir fâhişe mesâbesinde olan bütün o marazlardan bu vücûd-i beşer hânesine yol vardır. Bu hayât-ı dünyevînin her bir iki adımında akreblere müşâbih olan mikroplarla dolu kuyu vardır. Nitekim bu mikroplara III. cildin 26 numarasına müsâdif olan,

ذرهها ديدم دهانشان جمله باز   گر بگويم خوردشان گردد دراز

["Zerreler gördüm ağızları hep açık; eğer onların yemeğini söylersem uzun olur"]

beyt-i şerîfinde işâret buyurulmuş idi.

باد تند ست و چراغم ابترى   زو بگيرانم چراغ ديگرى

3095. *"Rüzgâr sertdir ve benim çerâğım bir ebterdir; ondan diğer bir çerâğ tutturayım!"*

Bu beyt-i şerîf şâhın lisânındandır. "Kazâ-yı ilâhî rüzgârı sertdir ve benim çerâğım ve mumum ise sonsuz ve devamsızdır. Onu bu rüzgâr söndürmezden evvel ondan diğer bir çerağ yakayım!" "Ebter", lügatde kuyruğu kesik hayvan ve sonunda oğlu ve kızı olmayan insan ve öldükden sonra adı yâd olunacak hayrı ve ihsânı olmayan kimse ma'nâsınadır. Burada ikinci ve üçüncü ma'nâlar münâsibdir. "Diğer bir çerağ yakmak"dan murâd, şâhın oğlunun zürriyetidir.

تا بود كز هر دو يك كافى شود   گر به باد آن يك چراغ از جا رود

3096. *"Tâ ola ki, her ikiden birisi kâfî ola! Eğer rüzgâr ile o bir çerağ yerinden giderse."*

"Eğer kazâ-yı ilâhî ile gelecek olan ölüm rüzgârı, biri oğluma ve diğeri oğlumun oğlundan âriyet olan iki çerâğdan birini söndürürse, belki birisi kalır." Hind nüshalarında "kâfî" yerine "vâfî" muharrerdir.

همچو عارف كز تن ناقص چراغ   شمع دل افروخت از بهر فراغ

3097. *Ârif gibi ki, nâkıs çerâğ olan tenden, ferâğ için gönül şem'ini parlattı.*

Bu beyt-i şerîf Cenâb-ı Pîr tarafındandır. Ya'ni, "Şâhın maksadı zâhirde ârifin kasdına benzedi. Zîrâ ârif, nâkıs ve zevâle mahkûm olan cisim çerâğından ferâğat için gönül şem'ini yaktı ve fânî olan rûh-i hayvânîye karşı lâkayd kalıp bâkî olan rûh-i insânîyi nûr-i maârif ile parlattı."

تا كه روزى اين بميرد ناگهان   پيش چشم خود نهد او شمع جان

3098. *Tâ ki bir gün bu ansızın sönerse, o kendi gözünün önüne can şem'ini koya!*

Tâ ki bir gün bu rûh-i hayvânî çerâğı ölüm sebebiyle ansızın sönerse, o ârif kendi cism-i berzahîsinin gözü önüne parıl parıl parlayan rûh-i insânî şem'ini koya!

او نكرد اين فهم پس داد از غَرَر   شمع فانى را به فانيئ دگر

3099. *O bunu fehm etmedi; binâenaleyh "garer" cihetinden fânî olan şem'ini diğer fânîye verdi.*

"Garer", lügatde mestûrü'l-âkıbe olan ve sonu ma'lûm olmayan demekdir; ve fıkıh ıstılâhında, denizdeki balığın ve havadaki kuşun bey'i gibi bey-i gâib

ma'nâsınadır. Ya'ni, "Halbuki o zavallı şâh, ârifler gibi sönecek bir çerâğın yerine diğer bir çerâğ yakma lüzûmunu idrâk etti ise de, yakılacak çerağın nev'ini ta'yîn edemedi; ve onların çerâğ yakmak husûsundaki kasdlarının bâtınını anlayamadı. Binâenaleyh, fânî ve âkıbeti meçhûl olan oğlunun yerine, yine fânî ve âkıbeti meçhûl olan onun oğlunu ikāme etmeye kasd etti."

عروس آوردن پادشاه فرزند خود را از خوف انقطاع نسل

İnkıtâ'-i nesil korkusundan nâşi pâdişahın kendi oğluna gelin getirmesi

پس عروسی خواست باید بهر او   تا نماید زین تزوج نسل او

3100. [3113] *Böyle olunca onun için bir gelin istemek lâzım, tâ ki bu tezevvücden onun nesli görünsün!*

Pâdişâh kendi kendine dedi ki: "Mâdemki oğlumun âkıbeti meçhûldür, ona bir gelin alıp evlendirmek lâzımdır, tâ ki bu tezevvücden onun nesli bu âlemde görülsün." Hind nüshalarında "tâ nümâyed" yerine "tâ bemând" vâki'dir. "Tâ ki, bu tezevvücden onun nesli kalsın!" demek olur.

گر رود سوی فنا این باز باز   فرخ او گردد ز بعد باز باز

3101. *"Eğer bu doğan fenâ tarafına giderse dahi, onun yavrusu doğandan sonra doğan olur."*

Birinci mısrânın nihayetindeki "bâz", "dahi" ma'nâsına olan edatdır. İkinci mısrâ'ın nihâyetindeki "bâz"ların ikisi de "doğan kuşu" demekdir. ز بعد باز terkîb-i izâfîdir. Ya'ni, "Doğan kuşu gibi olan benim oğlum, ölüm sebebiyle fenâ tarafına giderse dahi, onun yavrusu bu doğan gibi olan oğlumdan sonra büyüyüp doğan olur."

صورت این باز گر ز ینجا رود   معنی او در ولد باقی بود

3102. *"Bu doğanın sûreti eğer buradan giderse, onun ma'nâsı veledde bâkî olur."*

Ya'ni, "Bu doğan mesâbesinde olan oğlumun sûreti ölüm sebebiyle bu dünyâ yüzünden gāib olup giderse onun ma'nâsı ve bâtını kendi oğlunda bâkî kalır."

بهر این فرمود آن شاه نبیه　　　مصطفی که اَلْوَلَدُ سرّ ابیه

3103. *O nebîh olan şâh ki, Mustafâ'dır. Bunun için* اَلْوَلَدُ سرّ ابیه *["Çocuk babasının sırrıdır"] buyurdu.*

"Nebîh", uyanıklık ve şân ve şeref ve şöhret ma'nâsına olan "nebâhet"den sıfat-ı müşebbehedir; "âgâh ve uyanık ve şerîf ve meşhûr" demek olur. اَلْوَلَدُ سرّ ابیه Ya'ni "Çocuk babasının sırrıdır" hadîs-i şerîfdir. Ya'ni "Oğul, babanın ma'nâsı ve bâtını olduğu için her şeyin hakîkatinden haberdâr ve âgâh olan şâh ki, Mustafâ (a.s.v.)dır, "Çocuk babasının sırrıdır" buyurdu.

Ma'lûm olsun ki, bu hadîs-i şerîfin tefsîri husûsunda ulemânın muhtelif akvâli vardır. Burada onların zikri uzundur. En musîbi budur ki: "Çocuğun hayâtı babasının vücûdundan tekevvün eder. Zîrâ, fennen sâbitdir ki, nutfede bir takım huveynât vardır. Çocuğun aslı bu hayvancıklardan birisidir. Ana rahminde tıbben ma'lûm olan birtakım istihâlâtı geçirip insan yavrusu şeklini iktisâb eder. Çocuk insâniyetde babasının misli ve nazîridir; ve kable'z-zuhûr babasının vücûdunda mahfî olup onun bâtını ve sırrıdır. Bu nutfe ana rahmine dökülürken kadının nazarı ve erkeğin tahayyülâtı çocuğun hilkati üzerinde müessirdir. Nitekim Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî efendimiz *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin 188. bâbında şöyle buyururlar: "İnde'l-cimâ' kadın bir sûrete nazar ettikde veyâhud inde'l-vikā' ve'l-inzâl erkek bir sûreti tahayyül eyledikde çocuk tahayyül olunan sûretin hulku üzerine olur. Bunun için hükemâ inde'l-cimâ' erkek ile kadın o sûrete nazar etmek üzere, emâkinde ekâbir-i hükemâdan fuzalânın sûretlerini tasvîr ile emrederler. Zîrâ hayâlde müntabi' olan şey tabîatda te'sîr eder. İmdi o sûret üzerine olan bu kuvve-i hayâliyye sudan tekevvün eden veledde zâhir olur ve bu, ilm-i tabîatda bir sırr-ı acîbdir."

بهر این معنی همه خلق از شَغَفْ　　　می‌بیاموزند طفلان را حِرَفْ

3104. *Bu ma'nâ için bütün halk, fart-ı muhabbetlerinden nâşî çocuklara san'atlarını öğretirler.*

"Şeğaf", lügatde "gışâ-yı kalbe vurmak ve dokunmak" ma'nâsınadır. "Aşk ve muhabbet istîlâ ederek kalbi üstünden bürümek" ma'nâsında kullanılır ki, fart-ı muhabbetden kinâyedir. "Hiref", "sanat" ma'nâsına olan "hir-

fet"in cem'idir. Ya'ni, "Çocuk babasının sırrı olduğu ma'nâsından dolayı bütün halk, fart-ı muhabbetlerinden kendi sırları olan çocuklara bildikleri her şeyi ve san'atlarını öğretirler; ve hiç kimseye öğretmek istemedikleri ma'rifeti çocuklarına ibzâl ederler."

تا بماند آن معانی در جهان   چون شود آن قالب ایشان نهان

3105. *Tâ ki onların o kalıbı nihân olduğu vakit, o ma'nâlar cihânda kalsın!*

Tâ ki babaların o cism-i unsurîleri ölüm sebebiyle toprak altında inhilâl edip gözlerden nihan olduğu vakit, kendilerinde olan ma'nâlar, oğullarına intikāl etmek sûretiyle cihânda müteselsilen bâkî kalsın!

حق بحکمت حرصشان داده ست جد   بهر رشد هر صغیر مستعد

3106. *Her müstaid olan sagîrin rüşdü için Hak hikmetle onların hırsına cidd vermişdir.*

Her isti'dâdı olan çocuğun doğru yola gitmesi için Hak Teâlâ hikmeti sebebiyle babaların o çocuklara ta'lîm hırsına cidd vermişdir. Bu hırslarının tatmîni için son dercede sa'y ederler.

من هم از بهر دوام نسل خویش   جفت خواهم پور خود را خوب کیش

3107. *"Ben dahi kendi neslimin devâmı için kendi oğluma güzel mezhebli eş isterim."*

دختری خواهم ز نسل صالحی   نی ز نسل پادشاهی طالحی

3108. *"Bir sâlihin neslinden bir kız isterim. Bir tâlıh olan azîm pâdişâhın neslinden değil!"*

"Tâlıh", fenâ ve fâsık kimse; "pâdişâhî"deki "yâ" yâ-i ta'zîmdir. Ya'ni, "Ben alacağım kızı iyi bir adamın neslinden intihâb etmek isterim. Kuvvet-i zâhire sâhibi ve fakat fenâ ve fâsık olan bir pâdişâhın kızını oğluma almak istemem!"

شاه خود این صالحست آزاده اوست   نه اسیر حرص فرجست و گلوست

3109. *Şâh muhakkak bu sâlihdir, âzâde odur. Fercin ve boğazın esîri değildir.*

"Ferc", hem erkeğin ve hem de kadının âlet-i tenâsülüne derler. Ya'ni, "Asıl şâh bu sâlih olan kimsedir. Böyle bir kimse nefsinin bağlarından kurtu-

lup hür olmuşdur. Kendi âlet-i tenâsülünün ve boğazının esîri değildir." Zîrâ zevk-i tenâsül ve taâm kişinin en büyük bağlarındandır. Her bir fenâlık bu zevklerin istihsâli ve maksadıyla irtikâb olunur.

مر اسیران را لقب کردند شاه   عکس چون کافور نام آن سیاه

3110. [3123] *O zencinin adı aksine "Kâfûr" olduğu gibi, esirlere "şâh" lakabını yaptılar.*

"Halk, lakabı ve ismi ters koyarlar. Meselâ kapkara olan bir zenci köleye bembeyaz olan "Kâfûr" ismini takarlar. Bunun gibi sıfât-ı nefsâniyyesinin esîri olan adamlar da aksine hürriyet tasavvur edip "şâh" lakabını verirler."

شد مفازه بادیهٔ خونخوار نام   نیك بخت آن پیس را گویند عام

3111. *"Hunhâr" olan bâdiyenin adı "mefâze" oldu. Avâm o "pîs"e "nîk-baht" derler.*

"Pîs", "baras" dedikleri bir illetin ismidir ki, cisim bu illet sebebiyle alaca bir hâle gelir; ve hasîs ve rezîl adamdan kinâye olarak kullanılır. Murdar ma'nâsında Türkçe'ye nakledilmişdir *(Burhân)*. "Mefâze", necât mahalli demekdir. Ya'ni, "Mefâze, necât mahalli demek olduğu halde halk, insanların ölümlerine sebeb olan korkunç sahrâya tersine olarak bu ismi koydular. Bunun gibi avâm dahi o hasîs ve rezîl olan kimseye iyi tali'li ve sâhib-i devlet derler."

بر اسیر شهوت و خشم و امل   بر نوشته میر یا صدر اجل

3112. *Şehvetin ve gazabın ve emelin esîrine "Bey" yâhud "Sadr-ı ecell" yazmışdır.*

Avâm nefsinin kötü sıfatlarına esîr olan bir kimseye hitâben yazdığı arîzada "Bey" yâhud "Sadr-ı a'zâm" lakablarını kullanır. Bunlar ise onun hâline nisbetle ters şeylerdir." "Sadr"ın müteaddid ma'nâları vardır. Burada, "bey, büyük rütbe ve mansıbı hâiz olan kimse" demekdir.

آن اسیران اجل را عام داد   نام امیران اجل اندر بلاد

3113. *O ecelin esîrlerine avâm beldelerde "ecell olan beyler" nâmını verdi.*

Velhâsıl hakîkat-i hâlden gâfil ve zevâhire nâzır olan avâm, o ecelin ve ölümün esîrlerine, şehirlerde tersine olarak "âlî beyler" nâmını verdi.

صدر خوانندش که در صف نعال   جان او پستست یعنی جاه و مال

3114. *Ona "sadr" ta'bîr ederler ki, saff-ı niâlde, ya'ni câh ve malda onun canı süflîdir.*

"Saff-ı niâl", ayakkabı çıkardıkları yerdir ki, "kapı önü" demekdir; "câh" mansıb-ı dünyevî ve "câh ü mâl", saff-ı niâlin tefsîridir. Ya'ni, "Halk öyle bir kimseye büyük mansıb sâhibi ta'bîr ederler ki, o kimsenin hayâtı âlem-i ma'nâya ve hakîkate nisbetle pâbuşluk ve kapı dibi mesâbesinde olan câh ve malda bağlanıp süflî bir hâle gelmişdir." Hind nüshalarında جان او پستست yerine جان اوبسته است vâki'dir. "Onun canı saff-ı niâlde bağlanmışdır" demek olur.

اختیار کردن پادشاه دختر درویش زاهدی را جهت پسر و اعتراض
کردن اهل پرده و ننگ داشتن ایشان از پیوندیٔ درویش

Pâdişâhın oğlu için fakîr bir zâhidin kızını intihâb etmesi ve ehl-i perdenin i'tirâzı ve onların fakîre ittisâlden arlanması

"Ehl-i perde"den murâd, sarayın muhadderâtı olan kadınlardır.

شاه چون با زاهدی خویشی گزید   این خبر در گوش خاتونان رسید

3115. *Vaktâki şâh bir zâhid ile karâbet ihtiyâr etti, bu haber hâtunların kulağına erişti.*

"Şâhın oğluna fakîr bir zâhidin kızını alacağı haberini sarayın kadınları duydu." "Hâtûn", Türkçe'de kibar kadınlara verilen elkābdır. "Kadın" kelimesi bundan muharrefdir.

مادر شه زاده گفت از نقص عقل   شرط کُفوِیّت بود در عقل و نقل

3116. *Şehzâdenin anası aklının eksikliğinden nâşî dedi: "Akılda ve nakilde küfviyyet şartdır!"*

"Küfviyyet", "kefâet", hasebde ve nesebde ve mâl ve câhda ve bilcümle umûrda müsâvât demekdir. "Nakil"den murâd, ahkâm-ı fıkhiyyedir. Zîrâ

ahkâm-ı fıkhiyyede "kefâet", akd-i nikâhın şartındandır. Eğer küfviyet olmaksızın nikâh akd edilmiş olsa münâkihlerden birinin velîsi hâkime mürâcaatla nikâhı fesh ettirebilir. Çünkü aralarında küfviyet bulunmayan zevc ve zevce arasında hüsn-i imtizâc olamayacağı aklen dahi sâbitdir; ve akl-ı maâşın hükmü budur. Fakat hakîkate nâzır olan akl-ı maâd sâhipleri indinde hükm-i kefâet başkadır. Onların nazarı hüsn-i ahlâkadır. Zâhirde kibâr ve büyük âileye mensûb ve servet ü sâmân sâhibi bulunan bir kimse tab'an denî ve rezîl olmak i'tibârıyle ahlâk-ı fâzıle sâhibi olan bir fakîr ile müsâvî olamaz. Bu fakîrin seviyesi ondan yüksekdir. Ve mâlûmdur ki, akl-ı maâş, aklı maâda nisbeten nâkısdır. Çünkü akl-ı maâş her şeyin zâhirini görür, bâtınına nüfûz edemez. Akl-ı maâd ise her şeyin âkıbetini teemmül eder. İmdi kadınların nazarı zâhire ve âlâyiş-i dünyeviyyeye ma'tûf olduğundan akılları akl-ı maâşdır. Akılları bu mertebede olan erkekler dahi kadın hükmündedirler. Binâenaleyh bu gibiler nâkısü'l-akldırlar. Şehzâdenin anası dahi söylediği sözleri bu nâkıs olan akl-ı maâş ölçüsü ile söyledi.

تو ز شحّ و بخل خواهی و ز دَهَا   تا ببندی پور ما را بر گدا

3117. *"Sen şuhh ve buhlden ve zekâvetden bizim oğlumuzu bir dilenciye akd etmek istersin!"*

"Şuhh", hırsa mukārin olan "buhl"; "buhl", nâkeslik edip imsâk etmekdir ki, keremin zıddıdır. "Dehâ", zekâvet ve zarâfet demekdir ki, burada felsefe-i fikriyye ile vâki' olan zekâvet ve zarâfet murâd olunur. Ya'ni, "Şehzâdenin anası sözüne devam edip şâha dedi ki: "Sen hırsa mukārin olan buhlünden ve nâkeslik yüzünden malını imsâkinden ve birtakım felsefe-i fikriyye ile zarâfet göstererek bu buhlünü setr etmenden dolayı bizim oğlumuzu bir dilenciye bağlamak ve akd etmek istiyorsun!"

گفت صالح را گدا گفتن خطاست   کو غنی القلب از داد خداست

3118. *Dedi: "Sâlihe dilenci demek hatâdır. Zîrâ Hakk'ın ihsânından kalbi zengindir."*

Şâh zevcesine hitâben ve cevâben dedi: "Salâh-ı hâl sâhibi olan bir kimseye dilenci demek hatâdır. Böyle bir kimsenin kalbi Hakk'ın ihsânından zengindir." Zîrâ zenginlik, mal çokluğu ile değildir. Meselâ yüz bin lirası olan kimse elli bin liraya avuç açan bir dilencidir. Fakat cebinde bir lirası olup, kâinâtın servet ü sâmânından müstağnî yaşayan bir kimse hakîkatde zengin-

dir. Nitekim hadîs-i şerîfde: ليس الغنى عن كثرة العرض انما الغنى غنى النفس Ya'ni, "Zengin, eşyânın çokluğundan zengin değildir. Zengin ancak nefsi ve zâtı zengin olan kimsedir." Zîrâ mal çokluğundan olan zenginlik gınâ-yı ârızîdir ve kalb zenginliği gınâ-yı zâtîdir. Gınâ-yı ârızî, ma'rûz-i zevaldir. Gınâ-yı zâtî şahsın nefsinden aslâ münfekk değildir. İmâm-ı Ali (kerremallâhu vechehû) efendimiz dahi nazmen şöyle buyururlar.

فقير كل ذى حرص　　　غنى كل من يقنع

"Her bir hırs sâhibi fakirdir. Kanâat eden her bir kimse de zengindir."

در قناعت مى گريزد از تقى　　　نه از لئيمى و كسل همچون گدا

3119. *"Takvâdan dolayı kanâata kaçar; dilenci gibi alçaklıkdan ve tembellikden değil.*

"Tukā", perhîz etmek ve sakınmak ve korkmakdır; "kesel", tembellik ve gevşeklik; "leîmî", bahîllik ve alçaklık demekdir. Ya'ni, "Sâlih olan kimsenin fakrı kanâatindendir. Yoksa dilenciler gibi tabîat alçaklığı ve tembellik yüzünden değildir; ve kanâatı ihtiyâr etmesi de onun haramdan ve şübheli lokmadan perhîz etmesinden ve sakınmasındandır."

قلتى كان از قناعت وز تقاست　　　آن ز فقر و قلت دونان جداست

3120. [3133] *Bir kıllet ki, o kanâatdan ve takvâdandır, o alçakların fakr ve kılletinden ayrıdır.*

"Kanâat ve perhîz etmek cinsinden olan fakr ve kıllet, o alçak ve tembel dilencilerin fakr ve kılletleri cinsinden değildir." Zîrâ o tembel dilencilerin iftikārı ve ihtiyâcı halkadır. Fakat perhîz eden ve kanâatkâr olan fakirlerin iftikārı ve ihtiyâcı, ancak Hakk'adır. Resûl-i Ekrem Efendimiz, الفقر فخرى ya'ni, "Fakirlik benim fahrımdır" hadîs-i şerîflerinde iftihâr buyurdukları fakirlik ancak bu nevi' fakirlikdir. Yoksa halkın keselerine göz diken ve ashâb-ı sa'yin tufeylîsi olarak yaşayan tembellerin fakirliği iftihar olunacak bir şey değildir. Velhâsıl bu tâifenin fakrı, وَاللّٰهُ الْغَنِىُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ (Fâtır 35/15) ya'ni, "Allah Teâlâ zengindir ve siz ise Allah'a muhtaçlarsınız" âyet-i kerîmesinde beyan buyurulan fakrdır. Binâenaleyh böyle perhîzkâr ve kanâatkâr olan zevât-ı muhteremenin ellerine binlerce lira geçse aslâ saklamayıp derhâl erbâb-ı ihtiyâca dağıtırlar. Nitekim Ferîdun ibn Ahmed Sipehsâlâr (k.s.) yazdığı *Menâkıb*'da Cenâb-ı Pîr efendimizin fakrlarını şöyle tasvîr buyurur:

"Hz. Pîr efendimize selâtîn ve ümerâ esbâb-ı maîşet için birçok para gönderdikleri halde o hazret onları, ba'zan Şeyh Salâhaddîn Zerkûb-i Konevî ve bâzan da Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin evlerine gönderirler ve kendi hâne-i saâdetleri için bir pâre alıkoymaz idi. Ancak şiddet-i zarûret hâsıl olup da büyük mahdûmları Sultan Veled (k.s.) hazretleri ricâ ederse onlara cüz'î bir şey verirler idi. Evlerinde tekellüf ile yemek pişdiği gün ev halkına gücenirler ve yiyecek az olduğu gün onlara iltifât ederek, "Bugün bu ev sâhiplerinin alınlarında nûr-i fakr lemeân ediyor!" derler ve dâimâ fakr ile iftihâr ederler idi."

حبهٔ آن گر بیابد سر نهد　　　وین ز گنج زر به همت می‌جهد

3121. *Eğer o, bir habbeyi bulursa baş koyar; bu ise altın hazînesinden himmetle sıçrar.*

"Habbe", burada eski zaman paralarından olan bir dînârın yirmi dört parçasından bir parçası demekdir; ve kıymeti lâ-şeydir. Ya'ni, "O tembel dilenci bir habbeyi bulursa ona baş koyar ve secde ve serfürû' eder. Fakat, perhîzkâr olan zât-ı muhterem ise himmetinin yüksek olması sebebiyle altın hazînesi kendisine verilse sıçrar ve aslâ ona iltifât etmez."

شه که او از حرص قصد هر حرام　　　می‌کند او را گدا گوید همام

3122. *Şâh ki, o hırsdan nâşî her haramın kasdını eder, hümâm ona "dilenci" der.*

"Hümâm", himmeti azîm olan kimse demekdir. Ya'ni, "Her haram olan malı toplamaya kasdeden kimse, sûretde şâh ve hükümdâr bile olsa, himmeti azîm olan ekâbir-i dîn o hükümdara "dilenci" nazarıyla bakar."

گفت کو شهر و قلاع او را جهیز　　　یا نثار گوهر و دینار ریز

3123. *Dedi: "Onun için cihaz olarak şehir ve kaleler, yâhud gevher saçmak ve altın döküçülük hani?"*

Şâh oğluna bir fakîr kızı almak istemeyen nâkısu'l-akl haremine bu sözleri söyledikden sonra haremi ona cevâben dedi: "Peki ama kızın cihâzı olmak lâzımdır. Cihâz olarak bizim oğlumuza verilmesi lâzım gelen şehirler ve kaleler nerede? Yâhud oğlumuzun şân ve şerefine lâyık bir sûretde bastığı yerlere saçılacak cevherler hani? Ve altın saçıcılık bu kızın âilesi için mümkin mi?"

گفت رو هر که غم دین بر گزید　　　باقیٔ غمها خدا از وی برید

3124. *Dedi: "Git! Her kim ki, dîn gamını ihtiyâr etti, gamların bâkîsini Hak ondan kesti."*

Bu beyt-i şerîfde, من جعل الهموم هما واحدا كفى الله جميع همومه ya'ni, "Kim gamlarını bir gam yaparsa Allah Teâlâ onun bütün gamlarına kifâyet eder" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. "Gamlar"dan murâd, îcâbât-ı beşeriyye olarak fıkdânı gama ve hüzne sebeb olan ahvâl-i dünyeviyye ve uhreviyyedir. "Bir gam"dan murâd dahi, "dîn gamı"dır. Ya'ni, "Dîn gamını ihtiyâr eden kimseden Allah Teâlâ hazretleri sâir gamları izâle eder." Beyit:

Gam değildir gide dünyâ kala dîn
Gam odur ki kala dünyâ gide dîn

غالب آمد شاه دادش دختری   از نژاد صالح خوش گوهری

3125. *Şâh gālib geldi. Bir latîf cevherli sâlihin aslından ona bir kız verdi.*

"Şâh zevcesiyle böyle birtakım münâkaşalardan sonra ona gālib geldi. Cevheri ve tıyneti latîf olan bir sâlih âdemin neslinden oğluna bir kız verdi." Hind nüshalarında "dâdeş" yerine "bested" yazılmışdır, "bir kız aldı" demek olur.

در ملاحت خود نظیر خود نداشت   چهره اش تابانتر از خورشید چاشت

3126. *Melâhatda ise, kendi nazîrini tutmadı. Onun çehresi kuşluk güneşinden daha parlak idi.*

Bu sâlih adamın kızının güzellikde nazîri yok idi. Yüzü güneşin kuşluk vaktindeki parlaklığından daha parlak idi.

حسن دختر این خصالش آن چنان   کز نکویی می‌نگنجد در بیان

3127. *Kızın güzelliği bu idi. Onun ahlâkı iyilikden öyle idi ki, beyâna sığmaz.*

صید دین کن تا رسد اندر تبع   حسن و مال و جاه و بخت منتفع

3128. *Dîni sayd et, tâ ki hüsn ve mal ve câh ve intifâ' olunan baht teba' da erişsin!*

"Teba'", uyan ve birinin arkasından gelen kimse. Ya'ni, "Sen evvelâ dîni sayd et ve onu elde et! Güzellik ve mâl ve câh ve kendisiyle intifâ' olunan baht ve saâdet arkadan gelir." Bu beyti şerîfde, ينكح المرأة لمالها و لجمالها ولدينها فأظفر بذات الدين ya'ni, "Kadın malı ve cemâli ve dîni için nikâh olunur. İmdi dîn sâhibi zaferyâb olur" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Nikâh husûsunda evvelâ dîn kaydını nazar-ı i'tibâre alan kimse Cenâb-ı Hakk'ın lutfuyla mâl ve

cemâl sâhibi olan kadını bulmaya da muvaffak olur; ve kezâ dîn kaydında olan kimsenin mâl ve rızk-ı vâsi' ve mansıb ayağına gelir. Nitekim âyet-i kerîmede, وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ (Talak, 65/2-3) ya'ni, "Kim ki Allah Teâlâ'dan korkarsa, emrini tutup nehyinden ictinâb ederse, onun için bir mahreç kılar ve onu hesâb etmediği cihetden irzâk eder" buyurulur.

آخرت قطار اشتر دان بِمُلْك — در تبع دنياش همچون پشم و پُشْك

3129. *Âhireti mülk ile deve katarı bil; dünyâ ona teba'da yün ve gübre gibidir!*

Âhireti mülk ile mahmûl deve katarı mesâbesinde bil! O deve katarı senin olunca onun hâmil olduğu mal ve mülk dahi senin olur; ve dünyâ bu yüklü katara tâbi' olmakda develerin yünlerine ve gübrelerine benzer. Deveye mâlik olan kimse elbet onların yünlerine ve gübrelerine de mâlik olur.

پشم بگزينى شتر نبود ترا — ور بود اشتر چه قيمت پشم را

3130. [3143] *Eğer yünü ihtiyâr edersen deve senin olmaz; ve eğer deve olursa yünün ne kıymeti vardır!*

"Eğer devenin yününe kanâat ile iktifa edip deveye mâlik olmakdan sarf-ı nazar edersen kıymetli olan aslı bırakıp kıymetsiz olan fer'i ihtiyâr etmiş olursun; ve eğer asl olan deveyi ihtiyâr edersen yün kendiliğinden senin olur." Binâenaleyh yünün mülkiyetini iktisâb ile uğraşmanın kıymeti kalmaz. İşte dünyâ ile âhiret dahi bu misâle mutabıkdır.

جادوئى كردن كمپير كابلى شاهزاده را و فريفته شدن شاهزاده

Kâbilli kocakarının şehzâdeye sihirbazlık etmesi ve şehzâdenin meftûn olması

Bu sürh Ankaravî nüshasında münderiç değildir. Fihristde kolaylık olacağı için derc olundu.

چون بر آمد این نکاح آن شاه را　　　با نژاد صالحان بی‌مرا

3131. *Vaktâki bu nikâh, o şâha i'tirâzsız olan sâlihlerin nesebi ile zâhir oldu.*

"Merâ", cidâl ve i'tiraz demekdir. Ya'ni, "Vaktâki oğlunun nikâhı o şâha kazâ-yı ilâhîye i'tirâzı ve hükm-i ilâhî ile cidâli olmayan sâlihlerin nesebinden bir kız almak sûretiyle zâhir oldu."

Ma'lûm olsun ki, salâh-ı tâm kazâ-yı ilâhîye rızâ iledir. Ahkâm-ı ilâhiyyeden hatırı perîşan olan mü'minler salâh-ı kâmil sâhibi olmadıklarına beyt-i şerîfde "bî-merâ" kaydıyla işâret buyurulmuşdur. Ba'zı nüshalarda "bî-merâ" yerine "evliyâ" ve "bî-riyâ" yazılmışdır, ma'nâları zâhirdir.

از قضا کمپیرکی جادو که بود　　　عاشق شه زاد با حسن و جود

3132. *Kazâ cihetinden bir kocakarıcık hüsünlü ve cûdlu olan şehzâdenin âşığı idi.*

Bu nikâha karar verilmekle berâber bir taraftan da kazâ-yı ilâhi cihetinden bir kocakarıcık hüsn ü kerem sâhibi olan şehzâdeye âşık olmuş idi.

جادویی کردش عجوزهٔ کابلی　　　که برد ز آن رشك سحر بابلی

3133. *Kâbilli acûze ona sihir yaptı ki, Bâbil'e mensûb olan sihir ondan reşk götürür.*

"Kâbil", Afganistan'ın pâyitahtı olan bir şehrin ismidir. "Bâbil", Bağdad cihetinde bir şehr-i kadîmin ismidir ki, halkına Hârut ve Mârut tarafından sihir ta'lîm edilmiş idi. "Sihr-i Bâbilî" sihr-i kâmil ve müessir ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kâbil şehrine mensûb olan bir kocakarı şehzâdeye sihir yaptı ki, onun sihri Bâbil şehrine mensûb olan sihirden daha baskın ve müessirdir."

شه بچه شد عاشق کمپیر زشت　　　تا عَروُس و آن عروسی را بهشت

3134. *Şehzâde o çirkin kocakarının âşığı oldu, hattâ gelini ve dâmatlığı bıraktı.*

"Şeh-beççe", şehzâde; "arûs", hem geline hem de güveyiye denir. "Arûsî", düğün veyâ dâmatlık ma'nâsınadır. "Hişten", bırakmak, terk etmek demekdir. Ya'ni, "Şehzâde o sihir sebebiyle o çirkin Kâbilli kocakarıya âşık oldu. O derecede ki, gelinden ve dâmatlıkdan vazgeçti."

یك سیه دیوی و کابولی زنی   گشت بر شه زاده ناگه ره زنی

3135. *Kara bir şeytan ve Kâbilli bir kadın, ansızın şehzâdeye bir rehzen oldu.*

İsmâil Ankaravî (k.s.) hazretleri şerhlerinde, "Kâbûl" kelimesi tavuk ve güvercin yumurtlayacak yer ve folluk ma'nâsına olduğunu beyân buyurmuşdur. Fakîr bu kelimeyi yedimde olan lügatlerde aradım bulamadım. Bu ma'nâda "kâbûk" kelimesine tesâdüf ettim. Hind şârihleri ise bu kelimenin aslı "Kâbil" olup, şiirin vezni için "vâv" ziyâde buyurulmuş olduğunu beyân ediyorlar.

آن نَوَدْ ساله عجوزی گنده کُسْ   نه خرد هشت آن ملك را و نه نُسْ

3136. *O doksan yaşında ferci kokmuş bir kocakarı, o melikin ne aklını ve ne şuûrunu bıraktı.*

"Nüs", birkaç ma'nâsı vardır, burada "şuûr" ma'nâsı münâsibdir. Bu ma'nâ *Burhân*'da ve *Ferheng-i Cihangirî*'de mündericdir.

تا به سالی بود شه زاده اسیر   بوسه جایش نعل کفش گنده پیر

3137. *Bir yıl kadar şehzâde esîr oldu. Onun bûse mahalli kokmuş ihtiyârın pabucunun nalçası oldu.*

صحبت کمپیر او را می‌درود   تا ز کاهش نیم جانی مانده بود

3138. *Kocakarının sohbeti onu biçti; hattâ eksilmeden bir yarım can kalmış idi.*

"Kâhiş", "kâsten" masdarından ism-i masdar olur; "eksilmek ve zayıflamak" demekdir. "Kocakarının yaptığı büyü vâsıtasıyla olan sohbet şehzâdeyi biçti ve eritti. Hattâ zayıflıkdan şehzâdenin bir yarım canı kalmış idi." "Sohbet"den murâd, muâmele-i cinsiyyedir. Zîrâ bir genç muâmele-i cinsiyyenin kesretinden teverrüm dahi edebilir.

دیگران از ضعف وی با درد سر   او ز سکر سحر از خود بی‌خبر

3139. *Başkaları onun za'fından baş ağrısında idi. O büyünün sarhoşluğundan kendinden bî-haber idi.*

Ya'ni, şehzâdenin bu zayıf hâlini gören başkaları, ya'ni kendi mensûbları kederli ve başları ağrılı idi. Fakat şehzâde büyünün verdiği sarhoşlukdan nâşî kendinden bî-haber idi.

این جهان بر شاه چون زندان شده   این پسر بر گریه شان خندان شده

3140. [3153] *Bu cihan şâh üzerine zindan gibi olmuş idi. Bu oğlan ise onların ağlamasına gülücü olmuş idi.*

شاه بس بیچاره شد در بُرْدْ و مَاتْ   روز و شب می‌کرد قربان و زکات

3141. *Şah bürd ve matda çok bîçâre oldu. Gündüz ve gece kurban ve zekât yapar idi.*

"Bürd", satranç oyunu ıstılâhından olup, taşların hepsi ölmüş ve "şâh" kalmış olur; ve bu "yarım mat" menzilesindedir. "Mat", bu da satranç ıstılâhındandır; "şâh"ın mukayyed olması hâlidir. Burada ümitli ve ümitsiz olmakdan kinâyedir. "Şah oğlunun halâsı ümîdi ve ümitsizliği arasında çok bîçâre kaldı. Sevk-i ümîd ile gece ve gündüz kurban kesip fukarâya dağıtır ve zekât ve sadaka verir idi."

ز انکه هر چاره که می‌کرد آن پدر   عشق کمپیرك همی‌شد بیشتر

3142. *Zîrâ ki, o peder her çâreyi ki yapardı, kocakarıcığazın aşkı daha ziyâde olurdu.*

Şâh oğlunu büyüden kurtarmak için her ne tedbîre mürâcaat etti ise boşa çıktı. Şehzâde de kocakarıcağızın aşkı daha ziyâde olurdu ve şâh ümitsiz kalırdı.

پس یقین گشتش که مطلق آن سریست   چاره او را بعد از این لابه گریست

3143. *Binâenaleyh ona yakîn oldu ki, mutlakā o bir sırdır; bundan sonra onun için çâre lâbegîrlikdir.*

Binâenaleyh şâha kanâat ve yakîn geldi ki, oğlunun büyüye tutulmasında mutlakā bir sırr-ı ilâhî vardır. Bunca tedbîrin müessir olmamasına bakılırsa bundan sonra Hak Teâlâ'ya münâcâtdan ve yalvarmakdan başka çâre kalmamışdır.

سجده می‌کرد او که هم فرمان تراست   غیر حق بر ملك حق فرمان کراست

3144. *O secde etti, dedi ki: "Yine fermân senindir! Hakk'ın mülkü üzerinde Hakk'ın gayrı kimin fermânı vardır?"*

Şâh secdeye kapanıp münâcâta başladı ve dedi ki: "Yâ Rab! Biz tedbîrlere mürâcaat ettik fakat yine fermân senindir. Zîrâ senin mülkün üzerinde

senden başka kimin emr ü fermânı nâfiz olur?" İkinci mısrâ' şâh tarafından münâcât cümlesine dâhil olmayıp, Cenab-ı Pîr efendimiz tarafından olmak dahi münâsib olur.

لیکن این مسکین همی‌سوزد چو عود   دست گیرش ای رحیم و ای ودود

3145. *"Fakat bu miskin öd gibi yanıyor. Ey Rahîm ve ey Vedûd! Onun elini tut!"*

Ya'ni, "Yâ Rab! Bu miskin oğlum, büyü ateşi içinde öd ağacı gibi yanıyor. Ey rahmet-i hâssa sâhibi ve ey kullarına Vedûd olan Allâhım! O bîçârenin elini tut, bu belâdan kurtar!"

تا ز یا رب یا رب و افغان شاه   ساحر استاد پیش آمد ز راه

3146. *Nihâyet şâhın "Yâ Rab! Yâ Rab!"ından ve efgānından bir üstâd sâhir yoldan onun önüne geldi.*

Nihâyet şâhın "Yâ Rab! Yâ Rab!" diye vâki' olan münâcâtından ve efgānından rahmet-i ilâhî cûş ü hurûşa geldi ve bir seyyah zuhûr etti ki, mâhir bir sihirbaz idi.

مستجاب شدن دعای پادشاه در خلاص فرزندش ازاین جادوی کابلی

Bu Kâbilli sihirbazdan oğlunun halâsı hakkında pâdişâhın duâsının müstecâb olması

او شنیده بود از دور این خبر   که اسیر پیره زن گشت این پسر

3147. *O uzakdan bu haberi işitmiş idi ki, bu oğlan kocakarının esîri oldu.*

Ya'ni, seyyah olan o sihirbaz bu şehzâdenin sihir vâsıtasıyla bir kocakarının esîri ve âşığı olduğu haberini uzakdan işitmiş idi.

کان عجوزه بود اندر جادویی   بی‌نظیر و ایمن از مثل و دُوی

3148. *Zîrâ, o acûze sihirbazlıkda nazîrsiz ve misilden ve ikilikden emîn idi.*

"Îmin", "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur. "Düvî", ikilik ma'nâsınadır. Ya'ni "O Kâbilli kocakarının sihirbazlıkda nazîri yok idi ve kendisi de kendisinin misli olmadığından ve sihirbazlıkda kendisinin bir ikincisi bulunmadığından emîn idi."

دست بر بالاى دستست اى فتى — در فن و در زور تا دست خدا

3149. *Ey delikanlı, fende ve kuvvetde Hudâ'nın eline kadar el el üstündedir!*

"Dest", kelimesinin elden başka diğer ma'nâları da vardır; burada "kudret" demekdir. "Fen", burada ilme müstenid olan san'at demekdir ki, bundan kuvvet-i mâneviyye murâd buyurulur. "Zûr", kuvvet-i maddiyyedir. Bu beyt-i şerîf Cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından irşâden beyân buyurulur. Ya'ni, "Ey genç sâlik, sakın bildiklerine ve kudret-i maddiyyene mağrûr olma! Zîrâ, gerek kuvvet-i ma'neviyyede ve gerek kuvvet-i maddiyyede kudret-i ilâhiyye mertebesine kadar kudret kudret üstündedir. Nitekim bu ma'nâ, وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ (Yûsuf, 12/76) Ya'ni, "Her bir ilim sâhibinin üstünde bir alîm vardır" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulmuşdur.

منتهاى دستها دست خداست — بحر بى‌شك منتهاى سيلهاست

3150. [3163] *Ellerin müntehâsı Hudâ'nın elidir. Şübhesiz deniz sellerin müntehâsıdır.*

Kudretlerin müntehâsı Hudâ'nın kudretidir ve Hakk'ın kudretinin üstünde başka kudret yokdur. Zîrâ mezâhirde zâhir olan kudret, Hakk'ın sıfat-ı kudretinin pertevidir. Binâenaleyh, bu pertev ve aks mezâhirin fenâsından sonra yine Hakk'ın deryâ-yı kudretine rücû' eder. Nitekim deniz sellerin nihâyetidir ve sellerin hepsi denize akıp orada deryâya münkalib olur. Nitekim âyet-i kerîmelerde, وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ (Zuhrûf, 43/14) Ya'ni, "Biz Rabbimize münkalib oluruz" ve kezâ, وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى (Necm, 53/42) Ya'ni, "Mezâhirin müntehâsı Rabb'inedir!" buyurulur.

هم از و گيرند مايه ابرها — هم بدو باشد نهايت سيل زا

3151. *Bulutlar dahi ondan mâye tutarlar; selin nihâyeti de ona olur.*

"Havadaki bulutların mâyesi ve aslı denizden tebahhur eden sudur. Sonra yağmur hâlinde arza düşüp sel olur ve seller nihâyet yine denize akarlar."

Vücûd-i eşyâ ve mezâhir dahi bu misâle mutâbıkdır. Vücûd-i hakîkî Hakkın'dır. Bu vücûdât-ı izâfiyye kendi varlıklarını Hakk'ın varlığından iktisâb ederler. Sonra fânî olup kendi mâyeleri ve asılları olan Hakk'ın varlığına gidip orada yok olurlar ve deryâ-yı vücûda karışırlar. وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ (Hûd, 11/123) Ya'ni, "Emrin hepsi Hakk'a rücû' eder."

گفت شاهش كين پسر از دست رفت　　گفت اينك آمدم درمان زفت

3152. *Şâh ona dedi ki: "Bu oğlan elden gitti!" Dedi: "İşte büyük derman olarak geldim!"*

Şâh, o usta sihirbaza dedi ki: "Benim oğlum elden gitti." "Ez dest reften", bî-hodlukdan ve ihtiyârsızlıkdan ve ıztırâbdan kinâyedir (*Burhân*). Bu ta'bîr Türkçe'de de müsta'meldir ve "zâyi' olmak" dan kinâye olur. Şâhın bu sözüne cevâben usta sihirbaz dedi ki: "İşte ben emr-i Hak'la onun derdine büyük bir derman ve ilâç olarak geldim!"

نيست همتا زال را زين ساحران　　جز من داهى رسيده ز آن كران

3153. *"O kenardan erişmiş olan ben dâhîden başka bu sihirbazlardan zâle hemtâ yokdur!"*

"Kerân", kenar; ve "zâl" burada, "ak saçlı bunak ihtiyar" ma'nâsınadır (*Burhân*). "Dâhî", zekî ve âlim ve cesur ve uzağı gören kimse demekdir. Ya'ni, "Ben Hak tarafından geldim ve sihir ilminde dâhîyim. Benden başka bu Kâbilli sihirbaz bunak kocakarıya sihir ilminde nazîr ve hemtâ yokdur. Onunla ancak [ben] başa çıkabilirim!"

چون كف موسى به امر كردگار　　نك بر آرم من ز سحر او دمار

3154. *"İşte ben, Kirdigâr'ın emriyle Mûsâ'nın eli gibi onun sihri için helâk getiririm."*

"Kirdigâr", esmâ-i ilâhiyyedendir; "zi sihr"deki "ez" ta'lîl içindir. "Demâr", helâk demekdir. Ya'ni, "İşte ben, Hak Teâlâ'nın emriyle Fir'avun'u ve onun sihirlerini Mûsâ (a.s.)ın eli helâk ettiği gibi, o kocakarının sihri için helâk getiririm."

كه مرا اين علم آمد ز آن طرف　　بى ز شاگردئ سحر مستخف

3155. *"Zîrâ bu ilim bana istihfâf olunmuş olan sihir şâkirdliği olmaksızın o tarafdan geldi."*

"Benim sihrimin kocakarının sihrine fâik olmasının sebebi budur ki, bu sihir ilmi bana Hak tarafından ihsân olunmak sûretiyle geldi. Yoksa bu ilmi şâyân-ı istihzâ ve istihfâf olan sihir şâkirdliği yapmak sûretiyle elde etmiş değilim."

آمدم تا بر گشایم سحر او　　　تا نماند شاه زاده زرد رو

3156. *"Onun sihrini açmak için, şehzâde sarı yüzlü kalmamak için geldim."*

"Tâ ber-küşâyem" ve "tâ nemând"daki "tâ"lar ta'lîl içindir.

سوی گورستان برو وقت سحور　　　پهلوی دیوار هست اسپید گور

3157. *"Sihir vaktinde mezarlık tarafına git! Duvarın yanında beyaz mezar vardır."*

سوی قبله باز کاو آن جای را　　　تا ببینی قدرت و صنع خدا

3158. *"Kıble tarafında o yeri tekrar kaz, tâ ki Hudâ'nın kudretini ve san'atını göresin!"*

بس دراز ست این حکایت تو ملول　　　زبده را گویم رها کردم فضول

3159. *Bu hikâye çok uzundur sen melûlsun, zübde-i söylüyorum, fuzûlü terk ettim.*

Bu büyü kıssasının tafsîlâtı uzundur. Ey sâmi' kıssanın zâhirinden sana bıkkınlık ârız olduğunu anladığım için kıssanın zübdesini söylüyorum ve zevâidi bırakıyorum. Hikâyenin tarzından ve âtîdeki beyitlerden anlaşılan budur ki, büyücü kocakarı bir saç kılı veyâ iplik üzerine düğümler bağlayıp okumuş ve üfürmüş ve usta sihirbazın ta'rîf ettiği mezara gömmüş ve pâdişâh dahi gidip bu büyülü düğümleri açmışdır. Nitekim âtîdeki sürh-i şerîfi ta'kîb eden ilk beyit Hind nüshalarında şu sûretde münderiç olup bu ma'nâyı muvazzıh bulunmuşdur; ve bu beyit Ankaravî nüshasında yokdur.

جادویها دید پنهان اندرو　　　صد گره بر بسته بر یك تار مو

"Onda, ya'ni o mezarda gizli sihirbazlıklar gördü ki, bir kıl teli üzerine yüz düğüm bağlanmış idi."

رهیدن پادشاه زاده از سحر آن کمپیر و شاد شدن پادشاه وعروسی کردن

Pâdişah-zâdenin o kocakarının sihrinden kurtulması ve pâdişâhın şâd olması ve düğün yapması

آن گرههای گران را بر گشاد　　　پس ز محنت پور شه را راه داد

3160. *O ağır düğümleri açtı. Binaenaleyh şâhın oğluna mihnetden yol verdi.*
[3173]

"Râh dâden", halâs etmekden kinâyedir. Ya'ni, "Pâdişâh o mezarda bulduğu kıl veyâ iplik üzerindeki ağır düğümleri çözdü. O üstad sihirbaz şâha bu işi yaptırmak ile şâhın oğlunu büyü mihnetinden kurtardı."

آن پسر با خویش آمد شد دوان　　　سوی تخت شاه با صد امتحان

3161. *O oğlan kendine geldi. Yüz imtihan ile şâhın tahtı tarafına koşucu oldu.*

"İmtihan", tecrübe etmek ve sözde teemmül etmek ve rûşen etmek ve Hak Teâlâ'nın kalbi îmân ile genişletmesi ma'nâlarınadır; ve *Müntehabü'l-Lügāt*'da diğer ma'nâlar da vardır. Eğer "bâ sad imtihân", şehzâdeye râci' olunursa, "Şehzâde kemâl-i rûşenî ile ve gönül genişliği ile şâhın tahtı tarafına koşucu oldu" demek olur. Ve "imtihan", mihnete ve beliyyeye düşmek ma'nâlarına alınırsa, bu sûretde bu ta'bîr şâha râci' olmak îcâb eder ve ma'nâ, "Yüz mihnetli ve beliyyeli olan şâhın tahtı tarafına koşucu oldu" demek olur. Yâhud, "bâ sad imtihân", bu ma'nâ ile şehzâdeye dahi râci' olabilir. Ve bu sûretde "şâhın gazabından korkma" ma'nâsı verilmek lâzım gelir. Zîrâ şehzâdenin yaptığı iş, şehzâdeliğine yakışır bir hâl değil idi. Vaktâki kendine geldi, bu çirkin hâli müdrik oldu. Âtîdeki beyt-i şerîfde bu ma'nâya merbûtiyet vardır.

سجده کرد و بر زمین می‌زد ذقن　　　در بغل کرده پسر تیغ و کفن

3162. *Oğlan kılıç ve kefeni koltuğuna almış olduğu halde secde etti ve yer üzerine çene vurdu.*

Şehzâde yaptığı işin pek büyük bir kabâhat olduğunu idrâk ettiğinden babası olan şâhın huzûruna "Afv edersen keremindir ve eğer getirdiğim kılıç ile boynumu vurup bu kefene sarar isen adlindir" ma'nâsını mutazammın olarak koltuğunda kılıç ve kefen bulunduğu halde gitti ve önünde secdeye kapandı.

شاه آیین بست و اهل شهر شاد و آن عروس ناامید و بی‌مراد

3163. *Şâh, âyin bağladı ve şehir halkı ve o ümîdsiz ve murâdsız olan gelin şâd oldu.*

"Âyîn besten", donanma yapmakdan kinâyedir. "Şâh, memleketde izhâr-ı meserret için donanma yaptı; ve şehir halkı eğlendiler ve şehzâdeye nikâh için evvelce söz kesilen sâlih adamın kızı olan o ümîdsiz ve murâdsız gelin de sevindi."

عالم از سر زنده گشت و با فروز ای عجب آن روز روز امروز روز

3164. *Âlem başdan diri ve revnaklı oldu. Acîb şey, o gün de gün, bu gün de gün!*

Ya'ni, "O gamlı gün feleğin günlerinden idi. Bu meserretli gün de yine o feleğin günlerinden bir gündür. Devr-i feleğin günlerinde fark yokdur." Şehzâdenin meshûr ve pâdişâhın mağmûm olduğu gün dahi alelusûl sabahı ve akşamı olan gün idi; ve şehzâdenin sihirden halâs ve pâdişâhın mesrûr olduğu gün dahi yine sabahlı ve akşamlı bir gündür. Günler arasında fark ihdâs eden şey insanı mesrûr veyâ mağmûm eden hâdiselerdir. Binâenaleyh günlerin şeâmeti ve saâdeti hâdisâtın nev'ine tâbi'dir. Nitekim sûre-i Âl-i İmrân'da vâki' olan âyet-i kerîmede buyurulur: إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ (Âl-i İmrân, 3/140) Ya'ni, "Eğer siz harbde yaralandınız ise, kavm-i düşman dahi onun gibi yaralandı. İşte bu nâs arasında devr ettiğimiz günlerdir."

یك عروسی کرد شاه او را چنان که جلاب قند بد پیش سگان

3165. *Şâh onun için öyle bir düğün yaptı ki, köpeklerin önünde cülâb-ı kand vardı.*

"Cülâb", şekeri suda eritip ateşde kaynatırlar, kıvâma gelip kesâfet peydâ ettiği vakit ona "cülâb" ismini verirler. Binâenaleyh, "cülâb-ı kand", bizim bildiğimiz "şeker şurubu" demek olur. Yâ'nî, "Pâdişâh, sevincinden şehzâde için öyle mutantan bir düğün yaptı ki, düğün yemeklerinin çokluğundan köpeklerin önüne bile şeker şurubu döktüler."

جادوی کمپیر از غصه بمرد   روی و خوی زشت با مالك سپرد

3166. *Sihirbaz kocakarı gussadan öldü, çirkin yüzünü ve huyunu Mâlik'e teslîm etti.*

Gıyâsü'l-Lügāt'da "câdû", hem "sihir" ve hem de "sâhir" ma'nâsında gösterilmişdir. Burada sihirbaz ve büyücü demekdir. "Mâlik", cehennem meleklerinin reisinin ismidir. Ya'ni, "Şehzâde büyünün te'sîrinden kurtulup evlenince büyücü kocakarı kederden öldü. Çirkin olan yüzünü ve huyunu cehennem zebânîlerinin başı olan Mâlik'e teslîm etti."

شاه زاده در تعجب مانده بود   کز من او عقل و نظر چون در ربود

3167. *Şehzâde "O benim aklımı ve nazarımı nasıl kaptı?" diye taaccübde kalmış idi.*

Şehzâde büyü sebebiyle vâki' olan o yanlış görüşden kurtulduğu vakit doğruyu görmeye başladı ve kendi kendine, "O doksanlık pis kocakarı nasıl oldu da benim aklımı ve görüşümü kaptı da altüst etti" diyerek hayretde kalmış idi.

نو عروسی دید همچون ماه حُسن   که همی‌زد بر ملیحان راه حُسن

3168. *Güzellik ayı gibi bir yeni gelin gördü ki, melîhler üzerine güzellik bulutu vurur idi.*

Şehzâdenin nazarı doğrulduğu vakit sarayında güzellik ayı gibi parıl parıl parlayan bir yeni gelin gördü ki, onun güzelliği yanında diğer güzellerin güzelliği hiç kalırdı.

گشت بیهوش و برو اندر فتاد   تا سه روز از جسم وی گم شد فؤاد

3169. *Bî-hûş oldu ve yüzü üzerine düştü. Üç güne kadar onun cisminden fuâd gāib oldu.*

"Şehzâde gelinin bu derecedeki güzelliğini görünce kendinden geçti ve yüzü üzerine düştü. Üç gün geçinceye kadar onun cisminden sebeb-i idrâk olan bâtın-ı kalb gāib oldu." "Fuâd", burada kalbin bâtını ma'nâsınadır.

سه شبان روز او ز خود بیهوش گشت   تا که خلق از غشی او پر جوش گشت

3170. [3183] *Üç gün, üç gece kendinden bî-hûş oldu. Hattâ halk onun gaşyinden pür-cûş oldu.*

Şehzâde üç gün üç gece kendini gāib etti. Saray halkı onun böyle devam eden baygınlığından ıztırâba düştüler.

از گلاب و از علاج آمد بخود　　　اندك اندك فهم گشتش نيك و بد

3171. *Gül suyundan ve ilâçdan kendine geldi. O azar azar iyiyi ve kötüyü fehm etti.*

Saray halkı şehzâdenin yüzüne gül suyu serptiler ve ilâçlar yaptılar. Nihâyet yavaş yavaş kendine gelmeye başladı; ve iyiyi ve kötüyü de yine azar azar ve yavaş yavaş anladı.

بعد سالى گفت شاهش در سخن　　　كاى پسر ياد آر از آن يار كهن

3172. *Bir sene sonra şah söz arasında ona dedi ki: "Ey oğul! O eski yârdan hâtıra getir!"*

Şehzâde kendine gelip muâmelâtında tavr-ı akl dâiresinde hareket etmeye başladıkdan bir sene sonra şâh sohbet esnâsında oğluna dedi ki: "Ey oğlum! Şu geçirdiğin hâdiseyi tahattur et de o eski murdar kocakarı mâşûkanı bir düşün!"

ياد آور ز آن ضجيع و ز آن فراش　　　تا بدين حد بى‌وفا و مر مباش

3173. *O berâber yatandan ve o döşekden hatıra getir, tâ ki, bu halde bî-vefâ ve acı olma!"*

"Zacî'", bir döşekde berâber yatan kimseye derler. "Mür", acı demekdir. Ya'ni, "Ey oğlum! O berâber yattığın pis kocakarıyı ve onun murdâr yatağını hatırına getir de, şimdiki berâber yattığın ma'şûk-ı la'tîfine karşı vefâsız ve acı olma! O ni'meti bu derecede ehemmiyetsiz görme! Zîrâ şimdiki hâlin evvelki hâline nisbetle pek büyük bir ni'metdir."

گفت رو من يافتم دار السرور　　　وارهيدم از چه دار الغرور

3174. *Dedi: "Git, ben dârü's-sürûru buldum, dârü'l-gurûrun kuyusundan kurtuldum."*

Şehzâde cevâben dedi ki: "Ey baba! Git, bana bu sözleri söyleme! Ben şimdi sürûr kâşânesini buldum ve gurûr evinin karanlık kuyusundan kurtuldum. Binâenaleyh, nâil olduğum lutf-i azîmin kadrini bilmez miyim?"

همچنان باشد چو مؤمن راه یافت سوی نور حق ز ظلمت روی تافت

3175. *Mü'min yol bulduğu zulmetden nûr-ı Hak tarafına yüz çevirdiği vakit böyle olur.*

Mü'min hidâyet yolunu bulduğu ve zulmet-i tabîatdan Hakk'ın nûru tarafına yüz çevirdiği vakit bu kıssadaki şehzâde gibi olur.

Ma'lûm olsun ki, âtîdeki sürh-i şerîfde beyân buyurulacağı üzere bu kıssada "şâh"dan murâd, halîfe-i Hak olan Hz. Âdem ve "şehzâde"den murâd, her bir ferd-i beşer; "Kâbilli kocakarı"dan murâd, dünyâ ve "seyyâh usta sihirbaz"dan murâd, insân-ı kâmildir. Bu insân-ı kâmilin yaptığı ilâç vâsıtasıyla dünyâya meftûn ve meclûb olan bir kimse, kendine gelip eğri nazardan kurtulduğu vakit, dünyâ kocakarısının çirkinliğini ve kendi hakîkatinin güzelliğini görür ve o cemâl-i hakîkî muvâcehesinde fânî olur, sonra ayılıp mertebe-i bekāya gelir. Şeyh olan insân-ı kâmil ona evvelki hâli ile sonraki hâlinin mukāyesesini emreder. Sâlik dahi yukarıdaki gibi hâlini arz eyler.

در بیان آن که شه زاده آدمی بچه است و خلیفه زادهء خداست پدرش
آدم صفی خلیفهٔ حق مسجود ملایکه و آن کمپیر کابلی دنیاست که آدمی
بچه را از پدر ببرید به سحر و انبیا و اولیا آن طبیب تدارک کننده اند

Onun beyânındadır ki, şehzâde Âdem oğludur, Hakk'ın halîfesinin oğludur. Onun babası Âdem-i Safî'dir ki, melâikenin mescûdu olan Hakk'ın halîfesidir; ve o Kâbilli kocakarı dünyâdır ki, Âdem oğlunu babasından sihir ile kat' etti; ve enbiyâ ve evliyâ o tedârik edici tabîblerdir

ای برادر دان که شه زاده توی در جهان کهنه زاده از نوی

3176. *Ey birâder bil ki, bu eski cihânda yeniden doğmuş olan şehzâde sensin!*

Ey kardeş bil ki, yukarıki şehzâde kıssasında işâret ettiğim şehzâde sensin ki, bu eski küre-i arz üzerinde toprakdan çıkmış ve doğmuşsun!

کابلئ جادو این دنیاست کو کرد مردان را اسیر رنگ و بو

3177. *Kâbilli olan sihirbaz bu dünyâdır ki, o erleri rengin ve kokunun esîri etti.*

"Kâbil şehrine mensûb olan büyücü kocakarıdan maksûd bu dünyâdır ki, o dünyâ birçok erkekleri türlü türlü renkleri ve kokuları ile esîr edip kendine bend etti." Nitekim hadîs-i şerîfde, اتقوا الدنيا فو الذى نفسى بيده انها لأسحر من هاروت و ماروت Ya'ni, "Dünyâdan korkun! Nefsim yed-i kudretinde olan Allah Teâlâ'ya yemîn ederim ki, muhakkak o Hârût ve Mârût'dan daha sihirbazdır" buyurulur. Ma'lûmdur ki, Hârût ve Mârût hikmet-i ilâhiyye ile beşere sihir ta'lîm eden iki meleğin ismidir ki, kıssaları Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Bakara'da mezkûrdur. "Renk" ve "bû"dan murâd, dünyânın zîneti ve güzelliğidir. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 2. faslında dünyâ hakkında şöyle buyururlar: "Bu âlem pür-hâşâk ve köpükdür; ve lâkin o dalgaların tegallübü ve deryânın coşuşu ve dalgaların hareketi münâsebeti ile o köpük ve o toprak güzelleşir ve letâfet kesb eder. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا Ya'ni, (Âl-i İmrân, 3/ 14) "Kadınlar ve oğullar ve kantarlar ile altın ve gümüş ve tâmmü'l-hilka hünerli ve nişânlı atlar ve deve ve öküz ve koyun ve ekin şehvetine ve arzûsuna muhabbet, nâs için tezyîn kılındı. İşte hayât-ı dünyânın metâ'ı!" İmdi Cenâb-ı Hak "züyyine" ya'ni, "tezyîn kılındı" buyurmuş olduğundan o yalnız güzel değil, belki güzellikde nihâyet mertebededir ve onun letâfeti mahall-i dîğerden olur. Kalp para boyanmış altındandır. Ya'ni bu dünyâ köpükdür, kalptır, bî-kadr ü kıymetdir. Biz onun boyanmış altınıyız. İlh."

چون در افکندت در این آلوده روذ دمبدم می‌خوان و می‌دم قُلْ أعوذ

3178. *Vaktâki seni bu bulaşık nehrin içine bıraktı, dembedem "Kul eûzü"yü oku ve üfle!*

"Rûz" [:"Rûd"], kelimesi nehir ma'nâsınadır. Lisân-ı Fârisî'de "dâl" ile "zâl" arasını tefrîk için nokta koymazlar. Fakat bu hâl, okumakda güçlük tevlîd eder. Bunları tefrîk için lisân âlimlerinden ba'zıları kāide vaz' etmişlerdir. Bunlardan Şihâbüddîn-i Kirmânî'nin manzûm olarak gösterdiği kāide şudur:

هر کجا ما قبل وی جز حرف علت ساکنست همچو مرد و کرد و سرد و برد او را دال خوان

هر کجا ما قبل وی ساکن بحرف علتست همچو باز و بیز و بوذ و باذ اورا ذال خوان

"Her nerede ki onun mâ-kabli sâkin olan harf-i illetin gayrıdır, "merd" ve "kerd" ve "serd" ve "berd" gibi onu "dâl" oku! Her nerede ki, onun mâ-kab-

li harf-i illet ile sâkindir, "bâz" ve "bîz" ve "bûz" ve "bâz" gibi, onu "zâl" oku!"

"Rûd", kelimesi de bu kabîlden olduğundan "eûz" kelimesine kâfiye olmuşdur. Ya'ni, "Sihirbaz bir kocakarı olan bu dünyâ seni bir nehir gibi akıp giden ve şehevât-ı nefsâniyye ve lezzât-ı cismâniyye ile bulaşık olan rengârenk sûretleri içine aldığı vakit sen dembedem "Kūl Eûzü" sûre-i şerîfesini oku ve kendine üfle! Zîrâ, bu sûre-i şerîfe o kocakarının büyüsünü bozar."

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü budur ki, Lebîd ibn A'sâm'ın kızları Resûl-i Ekrem Efendimiz'e büyü yapıp, Zervân kuyusunun içine attılar. Server-i âlem Efendimiz'in cism-i şerîfleri bu büyüden müteessir oldu. Cebrâil (a.s.) büyünün vücûdunu ve mahallini haber verdi. Üzerine düğümler bağlanmış olan ipliği kuyudan çıkarıp "Kūl Eûzü" sûre-i şerîfelerini düğümler üzerine okuyup üfleyerek açtılar; ve cism-i şerîflerinden bu sihrin te'sîri zâil oldu. Bu sûrelere "Muavvizeteyn" derler. Ma'nâ-yı şerîfleri tefsîr kitablarında münderiç olduğundan burada tatvîlden ictinâben yazılmakdan sarf-ı nazar olundu. Bu sûrelerin okunup kendi üzerine üfürülmesi hem insan ve hem de dünyâ sihirbazlarının sihrine karşı müessir olduğundan mü'minler tarafından devâm edilmesi lâzımdır.

تا رهی زین جادوی و زین قلق   استعاذت خواه از رب الفلق

3179. *Bu sihirbazlıkdan ve bu ıztırâbdan kurtulman için Rabbü'l-felak'dan istiâze et!*

"Tâ rehî"deki "tâ", ta'lîl içindir. "Kalak", ıztırâb ve çırpınmak demekdir. "Felak", sabah ma'nâsına geldiği gibi, "çukur yer" ma'nâsına da gelir. Burada ikinci ma'nâya işâret buyuruluyor. Zîrâ dünyâ esfel-i sâfilîndir. Nitekim âyet-i kerîmede, لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/4-5) Ya'ni, "Biz insanı güzel sûretde yarattık, sonra onu esfel-i sâfilîn olan dünyâya reddettik" buyurulur. Ya'ni, "Dünyânın bu sihirbazlığından kurtulmak için, bu çukur yerin ve esfel-i sâfilînin zararından ve sihrinden onun Rabb'ine sığın!"

ز آن نبی دنیات را سحاره خواند   کو به افسون خلق را در چه نشاند

3180. [3193] *Ondan dolayı Nebî dünyâya "sehhâre" ta'bîr buyurdu. Zîrâ o efsûn ile halkı kuyu içine dikti.*

Bu dünyâ kocakarısı halkı tabîat ve lezzât-ı cismâniyye kuyusu içine diktiği ve mıhladığı için Resûl-i Ekrem Efendimiz ona "sehhâre" Ya'ni, "büyücü

karı" ta'bîr buyurdu. Nitekim buyurduğu hadîs-i şerîf yukarıda 3177 numaralı beytin îzâhında geçti.

هين فسون گرم دارد گنده پير　　كرده شاهان را دم گرمش اسير

3181. *Âgâh ol! Kokmuş ihtiyar harâretli füsûn tutar; onun harâretli nefesi şahları esîr etti.*

"Füsûn", sâhirlerin kendi maksadları için okudukları kelimeler ma'nâsınadır. "Germ" burada müessir ma'nâsında müsta'meldir. "Dem", nefes ve füsûn ma'nâlarına gelir. Burada her iki ma'nâ da münâsibdir.

در درون سينه نفّاثات اوست　　عقده هاى سحر را اثبات اوست

3182. *Sîne içinde onun neffâsâtı vardır; sihir için onun düğümleri isbâtı vardır.*

"Neffâsât", "neffâse"nin cem'idir; "neffâse", düğümler üzerine "tüh tüh" diye tükrükler saçarak üfüren kadın demekdir. Ya'ni, "O büyücü kocakarı insanların göğüslerinin içine tükrükler saçarak üfürür ve sihir için düğümler bağlar." Ya'ni dünyâ insanlara türlü türlü sûretler gösterip onların muhabbetlerini kalblerine ilkā ve bu muhabbeti tesbît eder. Ve insanlar dahi muhabbet-i şedîde sebebiyle dünyâya son derece meclûb ve meftûn olup canlarını bile fedâ ederler.

ساحرۀ دنيا قوى دانا زنيست　　حل سحر او به پاى عامه نيست

3183. *Dünyâ sihirbazı kuvvetli âlim bir kadındır; onun sihrinin halli avâmın pâyi ile değildir.*

"Pây", burada tâkat ve kudret ma'nâsınadır. Hind şârihlerinden Muhammed Efdal ve Veli Muhammed ve Mîr Nûrullah hazarâtı "sa'y" ma'nâsına almışlar ve demişlerdir ki: "Pây-i müzd"ün "hakk-ı sa'y" ma'nâsına olması bu ma'nâyı teyid eder. Dünyâya "kadın" tâbiri ile İbn Abbas hazretlerinden mervî olan şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: يؤتى بالدنيا يوم القيامة على صورة عجوز شمطاء زرقاء ايتابها بادية لا يراها احد الا كرهها فتشرف على الخلائق فيقال لهم اتعرفون هذه فيقولون نعوذ بالله من معرفتها فيقال لهم هذه الدنيا التى تفاخرتم بها وتقاتلتم عليها Ya'ni, "Yevm-i kıyâmetde dünyâ kır saçlı, gök gözlü, dişlek bir kocakarı sûreti üzerine getirilir ki, onu gören kimse iğrenir. Halkın üstüne doğru koşar. Halka denir ki: "Bunu tanıyor musunuz?" Halk derler ki: "Onu tanımakdan Allah'a sığınırız. Onlara denir ki: "İşte bu sizin kendisiyle tefâhur ettiğiniz ve onun yüzünden birbirlerinizi

öldürdüğünüz dünyâdır." Ya'ni, "Dünyâ sihirbazı kuvvetli ve sihir ilmini iyi bilen bir kadındır. Onun yaptığı sihirin açılması ve def'i avâmın kudreti ve sa'yi ile mümkin olmaz." Onu izâle etmek için yukarıdaki şehzâde kıssasında olduğu üzere bir tabîb-i ilâhî lâzımdır.

ور گشادی عقد او را عقلها   انبیا را کی فرستادی خدا

3184. *Eğer onun düğümlerini akıl aça idi, Hudâ ne vakit enbiyâyı gönderir idi?*

Ey insan! "Ben akıllıyım, dünyâ sihirbazının yaptığı sihirleri aklım ile açarım ve izâle ederim!" deme! Zîrâ teşekkül-i bünyevîden hâsıl olan ve dimâğın faâliyetinden ibâret bulunan akl-ı maâş, dünyâ sihirbazının yaptığı düğümleri açamaz. Eğer bu akıl o düğümleri aça idi, Hak Teâlâ hazretleri insanları akl-ı maâd dâiresine da'vet eden enbiyâyı göndermez idi." Zîrâ akl-ı maâşlarının mertebeleri ve idrâkleri yüksek olan insanlar bu dünyânın birçok fenâ ve muzır olan huzûzâtını iyi görmüşler ve bir ni'met olan hayât-ı sûrîlerini ifnâ etmişlerdir.

هین طلب کن خوش دم عقده گشا   راز دان يَفْعَلُ اللّٰهُ ما يشاء

3185. *Âgâh ol! Düğüm açıcı, "Yef'alüllahi mâ yeşâ'"nın sırrını bilici olan hoş nefesi talep et!*

"Hoş-dem"den murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan havâss-ı evliyâdır. وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ (İbrâhim, 14/27) Ya'ni, "Allah Teâlâ dilediği şeyi işler" ve يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (Mâide, 5/1) "Dilediği şeye hükmeder" âyet-i kerîmesinin sırrını bilici olan yine bu zevât-ı kirâmdır ki, onlar sırr-ı kadere nâzırdırlar ve insanların isti'dâd-ı ezelîlerini görüp ona göre husûsî terbiyeye tâbi' tutarlar. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz'in cihâr-yâr-ı güzîninden her birini kendi isti'dâd ve meşreplerine göre terbiye buyurdular; ve meselâ cenâb-ı Sıddîk-ı Ekber'e zikr-i hafî ve şâh-ı velâyet İmâm-ı Ali hazretlerine de zikr-i cehrî telkîn buyurdular. Onların vârisleri olan havâss-ı evliyânın terbiyeleri de böyledir. Zîrâ telkîn-i şerîatda müsâvât var ise de telkîn-i tarîkatda müsâvât yokdur. Hülâsa-i ma'nâ, "Ey dünyâ sâhiresinin sihriyle meshûr olup, eğriyi ve doğruyu göremeyen kimse! Kendine gel! Bu sihrin düğümlerini açıcı ve senin gizli olan ist'dâd-ı ezelînin üzerine terettüb eden hükm-i ilâhîyi bilici olan hoş nefesli bir insân-ı kâmili iste!"

همچو ماهی بسته استت او به شست   شاه زاده ماند سالی و تو شصت

3186. *O seni balık gibi oltaya bağlamış; şehzâde bir sene kaldı ve sen altmış!*

Dünyâ seni balık gibi huzûzât ve şehevât oltasına bağlamışdır. Yukarı ki kıssada beyân olunan şehzâde Kâbilli kocakarının sihrinde bir sene kaldı. Sen ise altmış seneden beri bu oltaya saplanmış kalmışsın.

شصت سال از شست او در محنتی　　　نی خوشی نی بر طریق سنتی

3187. *Altmış sene onun oltasından mihnet içindesin. Ne hoşsun, ne mihnet tarîki üzerindesin!*

Ey dünyâya meclûb olan kimse, altmış sene dünyânın muhabbeti oltasından mihnet içindesin! Bu dünyânın hazzı arkasında koşmakla berâber, bârî bir rahat etsen ve hâlin hoş olsa, o da yok! Sonra sünnet-i seniyye ve şerîat tarîkı üzerinde ef'âlin de yok ki, öldükden sonra râhat-ı uhreviyyeye nâil olabilesin!

فاسقی بد بخت نه دنیات خوب　　　نه رهیده از وبال و از ذنوب

3188. *Bedbaht fâsıksın, ne dünyân güzeldir, ne de vebâlden ve günahlardan kurtulmuşsun!*

Hırs ve tama'ından râhatın olmadığı için hayât-ı dünyeviyyende bir letâfet yokdur. Fâsıksın ve lâkin fıskının hükmünü veremediğin ve hakkını kemâliyle icrâ edemediğin için bedbahtsın, binâenaleyh fâsık-ı mahrûmsun! Âhiret cihetine gelince ne vebâlden ve ne de günahlardan kurtulmuşsun. Zîrâ tâib ve müstağfir değilsin!

نفخ او این عقده ها را سخت کرد　　　پس طلب کن نفخهٔ خلاق فرد

3189. *Onun üfürmesi bu düğümleri sıkı yaptı. Binâenaleyh Hallâk-ı Ferd'in nefhasını taleb et!*

"Hallak-ı Ferd'in nefhası"ndan murâd, enbiyâ ve onların da vârisleri olan evliyâ hazarâtının nefhasıdır. Zîrâ onlar, Hakk'ın zâtının ve sıfâtının mazharıdırlar. Ya'ni, "Dünyâ sâhiresinin üfürmesi mal ve mülk ve kadın ve para ve mansıb düğümlerini sıkı yaptı. Binâenaleyh, bu düğümlerin çözülmesi için bir mürşid-i kâmilin nefhasını taleb et!"

تا نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي ترا　　　وا رهاند زین و گوید برترآ

3190. [3204] *Tâ ki,* وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي *["Ben insana rûhumdan nefh ettim"] seni bundan kurtarsın ve yukarı gel desin!*

"Mürşid-i kâmilin vâsıtasıyle sende وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) Ya'ni, "Ben insana rûhumdan nefh ettim" âyet-i kerîmesinin sırrı zuhûr etsin! Rûh-ı

hayvânînin îcâbâtı olan meclûbiyyet-i dünyeviyye rûh-i insânî hükmünün altında zebûn olsun da seni dünyânın bağlarından kurtarsın! Ve sana bu âlem-i süflîden âlem-i ulvîye gel desin!" Ma'lûm olsun ki, her sûret-i insânîde olan mahlûk rûh-i küllînin nûrunu almaya müstaiddir. Fakat rûh-i hayvânînin galebe-i ahkâmı o nûrun ahzine hicâb olur. Bu hicâbâtı insân-ı kâmilin tasarrufu izâle eder. Bu hicâbât kalktıkdan sonra kalb-i insânîye rûh-i küllînin nûru müstevlî olur وَنَفَخْتُ فيه من رُوحي (Hicr, 15/29) ["Ben insana rûhumdan üfledim"] âyet-i kerîmesinin hükmü zâhir olur.

جز بنفخ حق نسوزد نفخ سحر　　　نفخ قهرست این و آن دم نفخ مهر

3191. *Sihir nefhi Hakk'ın nefhinin gayrı ile yanmaz. Bu kahrın nefhidir ve o nefes, mihrin nefhidir.*

"Bu dünyâ sâhirinin üfürmesi ancak Hakk'ın nefhi olan insan-ı kâmilin tasarrufu ile yanar ve zâil olur. Bu dünyâ sâhiresinin nefhi kahr-ı ilâhînin nefhidir; ve o mürşid-i kâmilin nefesi ve nefhi hubb-i ilâhînin nefhidir." Bu beyt-i şerîfde insân-ı kâmili taleb etmek, bir kula hubb-i ilâhî sebebiyle vâki' olduğuna işâret buyurulur. Zîrâ bir kulun Hakk'a muhabbeti ancak Hakk'ın ezelde ona muhabbeti vâki' olmasıyladır. Nitekim, يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54) Ya'ni "Allah Teâlâ onları sever ve onlar da Allah'ı severler" âyet-i kerîmesinde muhabbet-i ilâhiyye evvelâ zikir buyurulmuşdur.

رحمت او سابقست از قهر او　　　سابقی خواهی برو سابق بجو

3192. *O'nun rahmeti O'nun kahrından sâbıkdır. Sâbıklık ister isen git sâbıkı iste!*

Ya'ni, Hakk'ın rahmeti kahrından evveldir. Zîrâ rahmet-i hâssa-i zâtiyye Hakk'ın ba'zı kullarına muhabbeti âsârından olan inâyet-i ezeliyyedir. Bu ehl-i inâyetin esfel-i sâfilîn olan bu âlem-i kevnde izhârı Hakk'ın tecellî-i kahrîsidir. Binâenaleyh eğer sen sâbıklık istersen, ya'ni sende dahi rahmet-i hâssa-i zâtiyye eserinin zuhûrunu istersen, git kendisinde bu rahmet-i hâssa-i zâtiyye âsârı bu âlem-i kevnde fiilen zâhir olan bir insân-ı kâmili iste!

تا رسی اندر نفوس زوجت　　　کای شه مسحور اینك مخرجت

3193. *Tâ ki tezvîc olunan nüfûsu isteyesin. Zîrâ ey meshûr olan şâh, işte senin mahrecin!*

Bu beyt-i şerîfde, "İze'ş-şemsü küvvirat" [Tekvîr, 81/1] sûre-i şerîfesinde vâki' وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (Tekvîr, 81/7) âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ma'nâsı, "Vaktâki nefisler tezvîc olundu" demek olur. Ya'ni, "Senin nefsin inâyet-i ezeliyye ehlinden olan mürşid-i kâmile mülâkî olduğu vakit, senin dahi inâyet-i ezeliyye ehlinden olduğunun fiilen sâbit olup bir nefs-i sâlih diğer nefs-i sâlihe eş olmuş olur. Ey dünyânın meshûru olan şehzâde, ya'ni halîfe-i Hak olan Hz. Âdem'in oğlu! İşte senin tabîat kuyusundan çıkacak yerin!"

با وجود زال نايد انحلال　　　در شبيكه و در بر آن پر دلال

3194. *"Zâlin vücûduna inhilâl gelmez., ağ içinde ve o pür-nâzın nezdinde.*

"Zâl", ak saçlı ihtiyar; "şebîke" ağ ve tuzak; "delâl", nâz ve şîve. "Zâl" ta'biri 3183 numaralı beyitde mezkûr olan hadîs-i şerîfde ki, "şemtâ" (شمطاء) kelimesinin mukābilidir. Ya'ni, "Ey dünyânın meftûnu olan kimse, sen pek nazlı ve şîveli olan dünyâ kocakarısının ağı ve tuzağı içinde bulundukça onun vücûduna inhilâl gelmez ve sen de onun sihrinden kurtulamazsın ve binâenaleyh sâlihlere de eş olamazsın ve sâlihlerin hazzı olan âhiretden dahi nasîbini alamazsın."

نى بگفتست آن سراج امتان　　　اين جهان و آن جهان را ضَرَّتَانْ

3195. *O ümmetlerin sirâcı bu cihâna ve o cihâna "iki ortak" dememiş midir?*

Müntehabü'l-Lügāt'da "darre", bir zevcin taht-ı nikâhında olan iki kadından her birisi ma'nâsınadır; Türkçe'de "ortak" derler. O ümmetlerin sirâcı ve nûru olan Sultân-ı enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz hadîs-i şerîflerinde, الدنيا والآخرة ضرتان فبقدر ما ترضى احدهما تسخط الاخرى Ya'ni, "Dünyâ ve âhiret iki ortaklardır. Mümkin olduğu kadar onlardan birisini râzı ve memnûn etsen diğeri öfkelenir" buyurmamış mıdır? Bu beyt-i şerîfde "sirâc" ta'bîriyle sûre-i Ahzâb'da vâki' olan, يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللّٰهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا (Ahzâb, 33/45-46) ya'ni, "Ey peygamberim, biz seni şâhid ve mübeşşir ve nezîr ve O'nun izni ile Allah'a dâ'vet edici ve nurlu bir sirâc olarak gönderdik" âyeti kerîmesine işâret buyurulur.

پس وصال اين فراق آن بود　　　صحت اين تن سقام جان بود

3196. *Binâenaleyh, bunun visâli onun firâkı olur; bu tenin sıhhati cânın sekāmı olur.*

Birinci mısrâ'da sûre-i Şûrâ'da vâki' مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) Ya'ni, "Kim ki, dünyâ kesbini ve tedbîrini isterse, ona ondan veririz. Ve o kimse için âhiretde nasîb yokdur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bundan murâd; umûr-i dünyeviyyeyi kâmilen ihmâl etmek değildir, belki umûr-i dünyeviyyeye dalıp, âhireti büsbütün ihmâl etmektir. Zîrâ sûre-i Kasas'da; وَابْتَغِ فِيمَا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا (Kasas, 28/77) ya'ni, "Allah Teâlâ'nın sana verdiği mal ve servet ile âhireti taleb et! Ve dünyâdan nasîbini de unutma!" buyurulmuştur. Binâenaleyh, hem umûr-i dünyeviyyeyi ve hem umûr-i uhreviyyeyi kemâl-i fetânet ve dirâyetle idâre etmek lazımdır. Birini kâmilen i'mâr ve diğerini kâmilen tahrîb mûcib-i mes'ûliyettir. Zîrâ, bunlar iki ortak kadın gibi birbirine zıddır. Ve kezâ, ten ile can dahi böyle birbirinin zıddıdır. Ten sıhhat ve kuvvetde oldukça nefs kâmilen kendi hazzına ve lezzâtına dalar ve rûhu mağlûb eder ve can hasta olur. Bu ma'nâya binâen, hadîs-i şerîfde, اذا احب الله عبدا ابتلاه ولا خير في عبد لا يذهب ماله ولا يسقم جسمه Ya'ni, "Allah Teâlâ, bir kulunu sevdiği vakit onu mübtelâ kılar. Ve malı gitmeyen ve cismi hasta olmayan kulda hayır yokdur" buyurulur.

سخت مى‌آيد فراق اين ممر پس فراق آن مقر دان سخت‌تر

3196*. *Bu geçidin ayrılığı sana şedîd gelir; binâenaleyh, o makarr ayrılığını daha şedîd bil!*

Ya'ni, "Varlıkda ve hayatda bir geçit ve köprü mesâbesinde olan bu dünyânın ayrılığı sana ağır ve şedîd gelir. Halbuki senin varlığının makarrı ve takarrur mahalli olan âhiretin ayrılığını daha şedîd bil!" Ya'ni, senin vücûdunla varlığına terettüb eden lezzât ve huzûzât-ı dünyeviyyeden ayrılmak sana şiddetli gelir. Lezzât-ı dünyeviyye lezzât-ı uhreviyyenin yanında hiç mesâbesinde olduğundan lezzât-ı uhreviyye ve rûhâniyyeden ayrılığı lezzât-ı cismâniyye ayrılığından daha şiddetli bil, demek olur.

چون فراق نقش سخت آيد ترا تا چه سخت آيد ز نقاشش جدا

3197. *Mâdemki sana nakşın firâkı şedîd gelir, acabâ onun nakkāşından ayrılık ne şedîd gelir?*

Ya'ni, dünyâ sûretlerini nakşeden Hak'dır ve sen bu nakışlarda nakkāş olan Hakk'ın cemâlini müşâhede edemeyip nakışları müstakil zannederek

---

* Bu numara mükerrerdir.

onların "ayn"larının lezzet-i müşâhedesine daldın ve cemâl-i Hak'dan gâfil oldun; ve sana bu nakışların "ayn"larından ayrılmak şedîd ve müşkil geldi. Halbuki âhiretin en büyük lezzeti ve zevki cemâl-i Hakk'ın müşâhedesidir. Nitekim âyet-i kerîmede, وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (Kıyâmet 75/22-23) Ya'ni, "O günde yüzler vardır ki, güzel parlakdır. Onlar Rablerine nâzırdır" buyurulur. Binâenaleyh, acabâ bu güzel nakışların nakkâşı olan Hakk'ın cemâl-i bâkemâlinden ayrılmak, o âlemde sana ne kadar müşkil ve şedîd gelir? Bu âlemde fırsat elde iken bir kere düşün!

ای که صبرت نیست از دنیای دون   چونت صبرست از خدای دوست چون

3198. *Ey kimse! Alçak olan dünyâdan senin sabrın yokdur. Dost olan Hudâ'dan senin nasıl sabrın vardır, nasıl?*

Bâzı nüshalarda "Ez Hudâ, ey dost!" vâki' olmuşdur. Bu sûretde ma'nâ, "Ey dost, Hudâ'dan senin nasıl sabrın vardır, nasıl?" demek olur. Fakat dünyânın sıfatı birinci mısrâ'da "dûn" olarak zikir buyurulmuş olduğundan Hudâ'nın sıfatı dahi bunun zıddı olarak "dost" olmak münâsib ve bu nüsha sahîh görünür. Yukarıki beyit ile bu beyitde "cennet-i zât"a işâret buyurulur.

چون که صبرت نیست زین آب سیاه   چون صبوری داری از چشمهٔ اله

3199. *Mâdemki bu kara sudan senin sabrın yokdur, İlâh'ın çeşmesinden nasıl sabûrluk tutarsın?*

Bu beyt-i şerîfde de "cennet-i sıfât"a işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey hazz-ı dünyevînin meftûnu olan kimse, mâdemki, bu kara ve bulanık su mesâbesinde olan dünyânın lezzâtına karşı sabrın yokdur, ya yevm-i âhiretde sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsı olan cennetdeki çeşme-i İlâh'a karşı nasıl sabrın olur.?" Bu beyt-i şerîfde sûre-i Gâşiye'de olan فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ (Gâşiye, 88/12) Ya'ni, "Cennet-i a'lâda akıcı çeşme vardır" âyeti kerîmesine işâret buyurulur.

چون که بی‌این شرب کم داری سکون   چون ز ابراری جدا و ز یشربون

3200. [3214] *Mâdemki bunun şürbü olmaksızın az sükûn tutarsın, ebrâra mensûb olandan ve "Yeşrebûn"dan niçin ayrısın?*

Mâdemki bu âlem-i süflînin meşrûbâtını içmemekle sükûnun az oluyor ve "Aman içemedim!" diye ıztırâba düşüyorsun, bu hayât-ı fâniyenin inkıtâ'ından sonra başlayan hayât-ı bâkîyede ebrâra mahsûs olan pınardan ve "Yeş-

rebûn" ihbâriyle vâki' olan o ebrârın içmelerinden niçin ayrısın? Bu ebrârın içtikleri çeşme hakkında sûre-i İnsân'da şöyle buyurulur: إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا (İnsân, 76/5-6) Ya'ni, "Ebrâr muhakkak bir kâseden içerler ki, onun mizâcı kâfûrdur. Bir çeşmedir ki, Allah'ın kulları onunla içer. Onu istedikleri gibi akıtırlar."

گر ببینی یك نفس حسن ودود　　اندر آتش افکنی جان و وجود

3201. *Eğer bir nefes Vedûd'un cemâlini görsen, canını ve vücûdunu ateşe bırakırsın!*

"Vedûd", esmâ-i ilâhiyyedendir. Ebced hesâbıyla adedi (20) olup, sâat-i kamerde bu aded kadar zikrine devâm [eden] kimse nûrâniyet kesb eder ve kalbine vüs'at gelir ve kalbinde reng-i mâsivâdan eser koymaz. Sâat-i kamer, pazar günleri ezânî saat dörtde, pazartesi birde, salı günü beşde, çarşamba günü ikide, perşembe günü altıda, cuma günü üçde, cumartesi günü yedidedir. Ya'ni, "Eğer sen bu hayât-ı dünyeviyyede bir nefes Vedûd'un tecellî-i zâtîsi vâki' olup cemâl-i bâ-kemâlini görsen, onun aşkından canını ve vücûdunu ateşe atarsın!"

جیفه بینی بعد از آن این شرب را　　چون ببینی کر و فر قرب را

3202. *Vaktâki kurbun kerr ü ferini göresin, bundan sonra bu şürbü cîfe görürsün.*

"Kerr ü fer", azamet ve ihtişâmdan kinâyedir. Ya'ni, "Hakk'ın kurbünü ve visâlini gördükden sonra bu dünyânın ekl ve şürbünü cîfe mesâbesinde iğrenç bir şey görürsün ve yeme ve içmeden kesilirsin."

همچو شه زاده رسی در یار خویش　　پس برون آری ز پا تو خار خویش

3203. *Şehzâde gibi kendi yârine erişirsin; binâenaleyh, ayağından kendi dikenini dışarıya çıkarırsın.*

"Şehzâde kocakarının sihrinden kurtulup, nasıl kendi yârine kavuşmuş ise, sen de dünyânın sihrinden kurtulur ve yâr-ı hakîkî olan Hakk'a vâsıl olursun. Binâenaleyh, ayağına batmış olan kendinin mevhûm olan varlık dikenini kendi hakîkatinin ayağından çıkarırsın ve görürsün ki, Hakk'ın varlığından başka bir varlık yok imiş." Bu beyt-i şerîfde fenâ-fillâh mertebesine işâret buyurulur.

جهد کن در بی‌خودی خود را بیاب زودتر و الله اعلم بالصواب

3204. *Cehd et, bî-hodluk içinde pek çabuk kendini bul! Allah doğruyu en çok bilicidir.*

Bu beyt-i şerîfde bekā-billah mertebesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Kendi hakîkatinden varlık ve enâniyet dikenini çıkarıp Hz. Mısrî'nin atîdeki beytinde dediği gibi. Beyit:

Çü bildim cümle Hak imiş,
Arada gayrı yok imiş,
Biküllî onda gark imiş
Ne ben vârım ne irfânım!

dersin. Ondan sonra inâyet-i Hak ile bu bî-hodluk içinde kendini bulursun. Bu hâl içinde senin "Ben" demen "Hak" demek olur. Çalış ey sâlik, çabuk bu hâli bul! Ey sâlik biz sana bu tavsiyeyi yapıyoruz. Fakat ilm-i ilâhîsindeki senin isti'dâdını Hak Teâlâ hazretleri bilir vesselâm!"

هر زمانی هین مشو با خویش جُفت هر زمان چون خر در آب و گل مُیفت

3205. *Sakın bir zaman kendin ile çift olma; her zaman eşek gibi suya ve çamura düşme!*

"Sakın her bir zamanda enâniyetin ve mevhûm olan varlığın ile yâr olma. Eğer böyle yaparsan eşek gibi suya ve çamura düşersin." Zîrâ, sana bu mevhûm varlığı gösteren cism-i unsurîdir; ve sudan ve çamurdan çıkan bu taayyün-i kesîfdir. Eğer sen bu taayyün-i kesîfe yapışıp kendine bir varlık isnâd edersen eşekler gibi çamur içine düşer ve orada saplanıp kalırsın!

از قصور چشم باشد این عثار که نبیند شیب و بالا را جهار

3206. *Bu kayma gözün kusûrundan olur; zîrâ aşağıyı ve yukarıyı âşikâr olarak göremez.*

"'İsâr", sürçmek ve kaymak; "cihâr", zâhiren ve iyânen, demekdir. "Bu suyun ve çamurun mahsûlü olan cism-i kesîfin varlığı ve istiklâl-i vücûdu tarafına kaymak, görüşün kusûrundan neş'et eder. Zîrâ bu zâhirî göz, mebde-i vücûdu ve âlem-i ulvîyi ve o vücûdun tenezzülâtı merâtibinden olan âlem-i süflîyi açıkdan açığa göremez." Bulunduğu hâl-i süflî içinde saplanır kalır.

بوى پيراهان يوسف كن سند   ز انكه بويش چشم روشن مى كند

3207. *Yûsuf'un gömleğinin kokusunu sened yap! Zîrâ ki, onun kokusu gözü aydın eder.*

"Yûsuf"dan murâd, "vücûd-i hakîkî-i Hak"; "gömlek"den murâd, "taayyünât"; "koku"dan murâd, bu taayyünâtta mahsüs olan sıfât-ı ilâhiyyedir. "Sened", "dayanılacak şey". Ya'ni, "Bu taayyünât-ı kesîfenin "ayn"ına sarılıp kalma! Belki bu taayyünâtdan mahsüs ve Yûsuf'un gömleğinin kokusu mesâbesinde olan sıfât-ı ilâhiyyeyi sened yap! Ve idrâk-i hakāyık husûsunda asâ gibi o sıfatlara dayan! Zîrâ bu sıfâtdan kör olan gözün açılıp vücûd-i hakîkînin zâtına intikāl edersin."

صورت پنهان و آن نور جبين   كرده چشم انبيا را دور بين

3208. *Gizli sûret ve o nûr-i cebîn, enbiyânın gözünü uzak görücü etmişdir.*

"Gizli sûret"den murâd, "mertebe-i vâhidiyyet"dir ki, bu mertebede sıfât-ı ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesi olan a'yân-ı sâbite tekevvün eder. Bu tecellîye "feyz-i akdes" derler; ve bu mertebeye "hakîkat-i insâniyye" de derler. Daha birçok isimleri de vardır. Fakîr bu isimleri *Fusûsu'l-Hikem*'e yazdığım şerhin mukaddimesinde cem' ettim, burada zikri uzun olur. "Nûr-i cebîn" ile yine bu mertebeye işâret buyurulur. Zîrâ "cebîn", alın ma'nâsınadır, yüzün baş tarafıdır. "Nûr", kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olan şeye derler. Bu hâssayı hâiz olduğu için "ilm"e dahi "nûr" denir. Ve "a'yân-ı sâbite" âlemi, kevnin mebdei olduğundan "cebîn"e teşbîh ve bu "suver-i ilmiye"ye de "nûr" ta'bîr buyurulmuşdur. Ya'ni, gizli sûret ve nûr-i cebîn olan a'yân-ı sâbite âlemi, enbiyâ (aleyhimüsselâm)ın gözünü uzak görücü etmiş ve onlar bu mertebeden mertebe-i vahdeti ve ahadiyyeti müşâhede etmişlerdir."

نور آن رخسار برهاند ز نار   هين مشو قانع به نور مستعار

3209. *O rûhsârın nûru nârdan kurtarır; sakın nûr-i müsteâr ile kāni' olma!*

O yüzün nûru olan sıfât-ı ilâhiyye seni cehl ateşinden kurtarır. Zîrâ bu suver-i kesîfe o suver-i ilmiyyenin gölgeleridir ki, feyz-i mukaddes ile bu âlemde zâhir oldu. Binâenaleyh, sen bu taayyünâtda zâhir olan sıfatlardan suver-i ilmiyye mertebesine ve o mertebeden mevsûfun vücûduna intikāl edip cehl ateşinden kurtulursun. Nûr-i müsteâr ki, havâss-i hamse-i zâhireden kalbine ve dimâğına intikāl eden ilimlerdir. Bu ilimler pek nâkıs olduğundan sakın bu ilimlere kanâat etme!

چشم را این نور حالی بین کند　　　جسم و عقل و روح را گرگین کند

3210. [3224] *Bu nûr gözü, hâle mensûbu görücü eder; cismi ve aklı ve rûhu uyuz eder.*

"Bu havâssin verdiği ilim hâle mensûbu, ya'ni, fânî olan hayât-ı zâhiriyyeyi görücü eder. Yoksa hayât-ı bâkîyi göstermez. Binâenaleyh bu nâkıs ilim insanın cismini ve ilmini ve rûhunu uyuz eder ve muztarib kılar." Bir uyuz nasıl çırpınır ve kaşınırsa bu ilim sâhibinin cismi de aslâ rahat yüzü görmez ve aklı bu gûne bir şeye karar verir, yarın vazgeçer ve rûhu ve ma'nâsı elem içinde olur.

صورتش نور ست و در تحقیق نار　　　گر ضیا خواهی دو دست از وی بدار

3211. *Onun sûreti nûrdur ve tahkîkde nârdır; eğer ziyâ istersen iki elini ondan kaldır.*

O havâssin verdiği ilmin sûreti nûr ve parlak görünür. Halbuki, o ilim cismânî olduğu için hakîkatde nârdır. Zîrâ hayât-ı dünyânın zâhirine taalluk eder ve bâtını inkâr ettirir. Nitekim bu ilme sanlanlar hakkında âyet-i kerîmede, يَعْلَمُونَ ظَاهِراً مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ (Rûm, 30/7) ya'ni, "Onlar hayât-ı dünyâdan zâhir olanı bilirler. Halbuki onlar âhiretlerinden gâfildirler" buyurulur. Böyle olunca eğer ziyâ istersen iki elini o aldatıcı olan ilimden kaldır. "Be-dâr", "dâşten" masdarının emr-i hâzırı olup, "ber-dâşten", "kaldırmak" ma'nâsında isti'mâl buyurulmuşdur.

دم بدم در رو فتد هر جا رود　　　دیده و جانی که حالی بین بود

3212. *Bir göz ve cân ki, hâle mensûbu görücü olur, her nereye giderse yüz üstü düşer.*

"Zâhir hâli görücü olan bu hiss-i basar ve rûh-i hayvânî herhangi ma'nâya müteveccih olursa yüz üstü düşer ve onun hakîkatini göremez." Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 49. faslında mezkûrdur ki, birisi cenâb-ı Mevlânâ efendimiz hazretlerine, "Biz ahvâl-i âdem'i birer birer öğrendik. Onun mizâç ve tabîatı ve germ ü serdîsi kıl ucu kadar kadar bizden hafî değildir. Onda bâkî kalacak olan şeyin ne olduğunu hiç anlamadık" dedi. Hz. Pîr efendimiz cevâben buyurdular ki: "Eğer onu bilmen, kavl-i mücerred ile mümkin ve hâsıl olaydı bu kadar sa'y ve kûşişe ve envâ'-ı mücâhedeye ihtiyâç olmaz ve hiç kimse kendisini meşakkate salıp fedâ etmez idi. Meselâ birisi denize girip tuzlu

sudan ve timsahlar ile balıklardan başka bir şey görmez ve "Denizde bulunduğunu haber verdikleri gevher neredediг? Yoksa hadd-i zâtında gevher mi yokdur?" der. Halbuki gevher (inci) mücerred denizi görmekle ne vakit hâsıl olur? Eğer yüz bin kere denizin suyunu tas tas alsa gevher bulamaz. Gevhere vusûl için dalgıç lâzımdır. O da her dalgıç değil, çâlâk ve tâli'i yâver bir dalgıç ister. Bu hünerler ve ilimler denizin suyunu tasla almak gibidir. Gevhere yol bulmak başka türlüdür. Çok kimseler vardır ki, bütün hünerler ile âreste olmuşlar ve sâhib-i mâl ve cemâl bulunmuşlardır; ancak onlar da o ma'nâ yokdur. İlh."

دور بیند دور بین بی‌هنر   همچنانکه دور دیدن خواب در

3213. *Hünersiz olan uzak görücü, rü'yâda uzak görmek gibi uzağı görür.*

"Hünersiz olan uzak görücü"den murâd, ilimleri istidlâlâta müstenid olan ulemâ-i zâhirdir. Onlar istidlâlleri vâsıtasıyle mütâlaalarını ve muhâkemelerini uzaklara kadar götürürler. Hakîkat-i vücûd kendilerini ihâta etmiş olduğu halde onlar onu uzakda görürler. Halbuki Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de, وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (Zâriyât, 51/21) ya'ni, "Sizin zâtınızdadır, görmüyor musunuz?" ve diğer âyet-i kerîmede, وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'ni, "Biz ona şah damarından daha yakınız!" buyurur. Böyle iken bu ehl-i istidlâl hakîkati bir türlü kendilerine yaklaştırmazlar. Onlarda hâsıl olan tenzîh-i vehmî illeti, dâimâ hakîkat-i vücûdu gözlerine pek uzakda gösterir. Bunların hâli rü'yâda uzağı gören kimsenin hâline benzer. Meselâ:

خفته باشی بر لب جو خشك لب   می‌دوی سوی سراب اندر طلب

3214. *Irmak kenârında susamış olarak uyumuş olursan, taleb içinde serâb tarafına koşarsın.*

Susuzlukdan ağzın kurumuş bir halde ırmak kenarında uyumuş olursan ve harâretin te'sîriyle rü'yâda serâb görüp su zannı ile o uzakda gördüğün serâb tarafına koşarsın. Halbuki, ırmağın suyu çağıl çağıl önünde akıp duruyor. Sen ise uykuda olduğun için bu yakınlığın farkında değilsin; rü'yâdaki serâbın arkasından koşup duruyorsun.

دور می‌بینی سراب و می‌دوی   عاشق آن بینش خود می‌شوی

3215. *Serâbı uzak görürsün ve koşarsın; o kendi görüşünün âşıkı olursun.*

Bu rü'yâda uzakta gördüğün serâba doğru su zannı ile koşarsın ve "Benim gözüm ne kadar keskin görüyor!" diye o görüşünün âşığı olursun.

می‌زنی در خواب با یاران تو لاف   که منم بینا دل و پرده شکاف

3216. *Sen rü'yâda yârâna "Kalbi görücü ve perde yırtıcı benim!" diye öğünürsün.*

Sen yine o rü'yâ içinde senin gibi su arayan arkadaşlarına bu uzakdaki serâbı gördüğün için, "Benim kalb gözüm uzakları görür ve ben perde arkasında gizli olan matlûbun perdesini yırtıcı ve hicâblarını kaldırıcıyım!" diye de öğünür ve kendini medh edersin de dersin ki:

نك بدان سو آب دیدم هین شتاب   تا رویم آن جا و آن باشد سراب

3217. *"İşte o tarafda su gördüm, haydi acele oraya kadar gidelim!" Halbuki o serâb olur.*

Ya'ni, rü'yâda gördüğün serâb tarafına yine rü'yâdaki arkadaşlarınla beraber gidersin. Oraya gittiğin vakit, o suyun serâb olduğunu görürsün.

هر قدم زین آب تازی دورتر   دَوْ دَوَانْ سوی سراب با غَرَرْ

3218. *Garerli olan serâb tarafına koşa koşa, her kadem bu sudan daha uzak koşarsın.*

"Garer", hatar ve tehlike ma'nâsınadır. "Dev-devân", koşa koşa demekdir. Ya'ni, "Sen yanında su olduğu halde rü'yâsında serâb arkasında koşan uyumuş gibi hatarlı olan âlem-i hayâl tarafına her adım attıkça âlem-i hakîkatden daha uzaklaşırsın ve serâb tarafına koşa koşa tâb u tüvânın kesilir ve susuzluğun gitmez ve nâçâr kalırsın."

عین آن عزمت حجاب این شده   که به تو پیوسته است و آمده

3219. *Senin o azminin "ayn"ı, sana muttasıl ve gelmiş olan bunun hicâbı olmuşdur.*

Ya'ni, "Senin uykuda su aramak için vâki' olan azim ve kasdının "ayn"ı ve kendisi sana muttasıl bulunan ve önüne gelmiş olan ırmak suyunun hicâbıdır." Bunun gibi Hak Teâlâ hazretleri "Ben sizin şah damarınızdan size daha yakınım!" (Kāf, 50/16) buyurduğu halde tenzîh-i sırf uykusuna yatan ulemâ-i zâhir ve ehl-i istidlâl onun vücûduna birçok deliller ikāme-

siyle meşgûl olmuşlardır. Bunların O'nu nefislerinin ve eşyânın hâricinde aramaları kendilerine pek yakın olan zâtın hicâbı olmuşdur. Beyt-i Hz. Hüdâyî (k.s.):

Zuhûru perde olmuşdur zuhûra,
Gözü olan delil ister mi nûra?

بس كسا عزمى به جايى مى كند　　　از مقامى كان غرض در وى بود

3220. [3234] *Ne kadar çok kimse bir yere bir azm eder, bir makāmdan ki, o garaz onda olur.*

"Bes kesâ"daki elif, elif-i taaccübdür; "ne kadar veyâ ne çok kimse" diye tercüme olunur. Ya'ni, "Ne kadar çok kimse vardır ki, bir maksad ve matlab aramak için bulunduğu yerden diğer bir yere gider. Halbuki onun matlûbu ve aradığı şey o terk etmiş olduğu makamdadır." Nitekim Hak Teâlâ insanın kendi nefsinde iken onu aramak için memleket memleket dolaşır. Nitekim Yûnus Emre (k.s.) bu ma'nâyı âtîdeki beytinde buyurur. Beyit:

Dervişlik başdadır tacda değildir,
Kızdırmak oddadır saçda değildir,
Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara,
Kudüs'de Mekke'de hacda değildir!

Ve bu ma'nâ Kur'ân-ı Kerîm'de: وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) Ya'ni, "Nerede olsanız Hak Teâlâ sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesinde de sarîhdir.

ديد و لاف خفته مى‌نايد بكار　　　جز خيالى نيست دست از وى بدار

3221. *Uyumuşun görüşü ve öğünmesi işe gelmez; bir hayâlden başka değildir, ondan el kaldır.*

Tenzîh-i sırf uykusuna yatan ulemâ-i zâhirin ve ehl-i istidlâlin görüşü ve kendi bildikleriyle öğünmeleri işe yaramaz. Bunların o ilimleri ve muhâkemeleri hayâlden başka bir şey değildir. Onların o ulûm-i hayâliyyeleriyle meşgûl olmakdan vazgeç de Hakk'ı kendinde bulan ehl-i hakîkatin ulûm-i zevkiyyelerini öğren! Zîrâ onların gösterdikleri yol Allah'ın yoludur.

خوابناكى ليك هم بر راه حسب　　　اللّٰه اللّٰه بر ره الله حسب

3222. *Uykulusun, fakat yine yol üstünde uyu! Ne için? Allah için, Allah için, Allah'ın yolunda uyu!*

تا بود که سالکی برتو زند   از خیالات نُعاسْت بر کند

3223. *Nihâyet ola ki, bir sâlik sana çarpsın, seni uyku hayâllerinden koparsın!*

Ey âlim-i zâhirî ve istidlâlî! Senin kalb ve akıl gözün uykuludur. Eğer o uykuna devâm etmek istersen bâri ehl-i hakîkatin vaz' ettiği tarîk üstünde uyu! Allah hakkı için Allah'ın yolunda uyu! Bu uykunun netîcesinde belki Hak yolunun sâliki olan bir kâmil sana tesâdüf eder de seni uyku hayâlleri mesâbesinde olan bu ulûm-i vehmiyyeden kurtarır. Eğer uyuyanların yolu üzerinde uyur isen hepsi uykuda oldukları için seni uyandıran bulunmaz. "Nüâs", uyku demekdir.

خفته را گر فکر گردد همچو موی   او از آن دقت نیابد راه کوی

3224. *Uyumuşun fikri eğer kıl gibi olsa, o incelikden mahallenin yolunu bulamaz.*

"Ulûm-i zâhiriyye erbâbının fikri eğer kıl gibi ince olsa, böyle bir âlim o ince fikirlerden hakîkati bulmak değil, mahallesinin yolunu bile bulamaz." Ya'ni Hakk'ı bilmek ve anlamak şöyle dursun, kendi nefsi her şeyden kendisine daha yakın olduğu halde kendi nefsini bilemez, demek olur.

Nitekim, Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 4. faslında bu âlimler hakkında şöyle buyurur: "Ehl-i zamânın âlimleri ulûmda kılı kırk yararlar. Kendilerine taalluku olmayan şeyleri gāyet iyi bilmişlerdir; ve o ulûmda onlara ihâta-i külliyye hâsıl olmuşdur. Halbuki mühim olan ve cümleden ona daha lâzım bulunan kendinin kendiliğini bilmez. "Bu câizdir, o câiz değildir, bu helâldir, o haramdır!" diye her şeye hill ve hurmetle hükmeder. Halbuki, kendisini bilmez ki, helâl midir, haram mıdır, câiz midir? Pâk midir, yoksa nâpâk midir?"

فکر خفته گر دو تا و گر سه تاست   هم خطا اندر خطا اندر خطاست

3225. *Uyumuşun fikri eğer iki kat ve eğer üç kat olsa, yine hatâ içinde hatâ içinde hatâdır.*

Bu beyt-i şerîfdeki incelik dahi pek zevk-âverdir. Ya'ni, ehl-i istidlâlin "fikrinin iki kat olması" budur ki, onun tefekkürü evvelen havâss-i hamse-i zâhiresinin ve sâniyen havâss-i hamse-i bâtınesinin verdiği ilme müstenid olur, ve "üç kat olması" da bunların mecmûuyla berâber ulûm-i mütedâvile-i zâhireden vâki' olan müktesebâtına istinâd etmesidir. Havâss-i hamse-i zâhire-

nin verdiği ilimdeki hatâ meydandadır. Meselâ göz pek uzak mesâfedeki büyük bir cismi gâyet küçük görür. Havâss-i hamse-i bâtınenin havâss-ı zâhireden aldığı ilim üzerine vâki' olan muhâkemâtında ve hükmünde dahi çok hatâ vâki' olur. Zîrâ bu havâs arasında bulunan kuvve-i vâhime pek müessirdir. Üçüncü mertebede mükteseb olan ulûm-i zâhire-i mütedâvile ise, esâsen havâss-i zâhire ve bâtınenin faâliyetinden mütehassıl olduğundan birçok hatâlar ile doludur. Binâenaleyh, uyumuş olan bir kimsenin fikri bu sûretle iki veye üç kat olsa da üç derece hatâda olur vesselâm.

موج بر وى مى‌زند بى‌احتراز   خفته پويان در بيابان دراز

3226. *Dalga onun üzerine ihtirâzsız çarpar. Uyumuş olan uzun sahrâda koşucudur.*

Hakîkat-i vücûd denizinin dalgaları o ulûm-i istidlâliyye erbâbının üzerine sakınmaksızın ve çekinmeksizin çarpıp durur. O uyumuş olan kimse ise "o hakîkati isbât edeceğim" diye hayâlî olan delâil sahrâsında koşar durur. Nitekim Cenâb-ı Pîr Efendimiz, *Fîhi Mâ Fîh*'in 22. faslında şöyle buyururlar: "Bir kimse sultân-ı mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrizî hazretlerinin huzûrunda, "Ben delîl-i kātı' ile Hakk'ın mevcûdiyetini isbât ederim!" dedi. Ertesi sabah Mevlânâ Şemseddîn hazretleri buyurdular ki: "Dün gece melâike gelmişler idi. O adam hakkında: "Elhamdülillah bizim Hudâmızı sâbit kıldı. Ona Allah ömürler versin! Ehl-i âlem hakkında taksîr etmedi!" diye duâ ettiler. Ey adamcık! Hak sâbitdir, O'nun delîl nesine lâzım? Eğer bir iş görmek istersen, onun huzûrunda kendine bir mertebe ve makām isbât eyle! Yoksa O, senin delîlin olmaksızın sâbitdir."

خفته مى‌بيند عطشهاى شديد   آب اقرب منه مِنْ حَبْلِ الوريد

3227. *Uyumuş olan şedîd susuzluklar görür, su ona şah damarından daha yakındır.*

Bu beyt-i şerîfde vücûd-i hakîkî-i Hak suya teşbîh buyurulmuşdur. Zîrâ, وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) ya'ni, "Biz herşeyin hayâtını sudan yaptık" âyet-i kerîmesi mûcibince herşeyin hayâtı ve diriliği sudandır. Vech-i şebeh "dirilik" olmuş olur. Halbuki herşeyin ve hattâ suyun dahi hayât ve vücûdu vücûd-i hakîkî-i Hak'dandır.

Ma'lûm olsun ki, tenzîhin ma'nâ-yı lügavîsi, "uzaklaştırmak" demekdir. Binâenaleyh, Hakk'ı bu eşyâdan tenzîh etmek O'nu bu eşyâdan ve kâinât-

dan uzaklaştırmak demek olur. Ehl-i istidlâlin tenzîhi, Hakk'ın zâtını eşyâdan uzaklaştırmak ve ancak bu eşyâ üzerinde O'nun ihâta-i ilmîsini kabul etmekden ibâret olur ki, hakîkatde aslâ böyle bir tenzîh-i sırf yokdur. Zîrâ Hakk'ın zâtının ayrı bir hayyizi ve bu eşyânın dahi ayrı bir hayyizi yokdur ki, zât-ı Hak bu eşyâdan uzak olsun. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin zât-ı latîfi nihâyetsiz ve hudutsuzdur. Binâenaleyh, bu eşyâ ayn-ı vücûd-i Hak olan fezâ-yı bî-nihâyede yine o vücûd-i hakîkîde taayyün ve tekevvün etmişdir. Binâenaleyh, وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) âyet-i kerîmesi zât-ı Hakk'ın bilcümle eşyâya sârî olduğuna sarîh bir delildir. Fakat ehl-i tenzîh bu delîl-i sarîhi inkâr edememekle berâber derler ki: "Hak Teâlâ eşyâyı muhîtdir ve eşyâya karîbdir ve eşyâ ile berâberdir. Ama Hak Teâlâ'ya ihâta ve kurb ve maiyyetin ma'nâsı ne olduğunu bilmeyiz." Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (k.s.) hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde bu hakîkat-i ihâta ve kurb ve maiyyeti îzâh buyurduğu halde bu münezzihler onu inkâr edip halkı ilimden cehle dâvet ederler. Ta'bîr-i diğer ile, uyanıklıkdan uykuya da'vet ederler. Binâenaleyh bu uyumuş olan kimseler şedîd susuzluklar gördüğü halde, su mesâbesinde olup matlûbları olan vücûd-i hakîkî onlara şah damarlarından daha yakın olur.

حکایت آن زاهد که در سال قحط شاد و خندان بود با مفلسی
و کثرت عیال و خلق می‌مُردند از گرسنگی گفتندش چه هنگام
شادیست که هنگام صد تعزیه است گفت مرا باکی نیست

O zâhidin hikâyesidir ki, kıtlık senesinde müflisliği ve kesret-i iyâli ile berâber mesrûr ve gülücü idi. Halbuki halk açlıkdan ölüyorlar idi. Ona dediler ki: "Ne meserret vaktidir? Belki yüz ta'ziye vaktidir." Dedi: "Benim için korku yokdur!"

همچنان کان زاهد اندر سال قحط   بود او خندان و گریان جمله رهط

3228. *Nitekim o zâhid kıtlık senesinde handân ve cümle kavim giryân idi.*

Nitekim Hakk'ın yakınlığını ve berâberliğini müdrik olan o zâhid, kıtlık senesinde handân; ve Hakk'ın kendilerine yakın olduğundan gāfil bulunan halkın kâffesi ağlayıcı ve gamlı idi.

پس بگفتند چه جای خنده است قحط بیخ مؤمنان بر کنده است

3229. *Binâenaleyh ona dediler ki: "Ne gülme yeridir? Kıtlık mü'minlerin kökünü koparmışdır!"*

Halk o zâhidin sürûruna bakıp dediler ki: "Ne gülüyorsun, bu hal gülünecek hal midir? Kıtlık mü'minlerin ölümlerine sebep oluyor ve köklerini kazıyor!"

رحمت از ما چشم خود بر دوخته است ز آفتاب تیز صحرا سوخته است

3230. [3244] *"Rahmet bizden gözünü dikmişdir; keskin güneşden sahrâ yanmışdır!"*

"Çeşm dûhten", göz dikmek, adem-i iltifatdan kinâyedir. "Keskin güneş"den murâd, tecellî-i kahrîdir. Ya'ni, "Rahmet-i ilâhiyye bize karşı gözünü kapamışdır ve iltifâtını kesmişdir. Binâenaleyh tecellî-i kahrî-i ilâhîden bu vücûd-i izâfî sahrâsı yanmış ve harâb olmuşdur."

کشت و باغ و رزْ سیه استاده است در زمین نم نیست تا بالا و پست

3231. *"Ekin ve bağ ve asma çubuğu kara durmuşdur; zemînde ne yukarıda ne aşağıda rutûbet yokdur!"*

"Kuraklık ve yağmursuzluk yüzünden ekinler ve bağlar ve asma çubukları yeşillenmemiş ve kapkara bir halde kalmışdır. Toprağın ne altında ne de üstünde rutûbet kalmamışdır."

خلق می‌میرند زین قحط و عذاب دهْ دهْ و صد صد چو ماهی دور از آب

3232. *"Halk bu kıtlıkdan ve azâbdan sudan uzak balık gibi onar onar ve yüzer yüzer ölüyorlar!"*

بر مسلمانان نمی‌آری تو رحم مؤمنان خویشند و یك تن لحم وشحم

3233. *"Müslümanlara rahmet getirmiyor musun? Mü'minler akrabâdır ve lahm ü şahm olan bir tendir!"*

Bu beyt-i şerifde, المؤمن كنفس واحدة ya'ni, "Mü'minler nefs-i vâhide gibidir"; المؤمن كرجل واحد ان اشتكى رأسه اشتكى كله وان اشتكى عينه اشتكى كله ya'ni, "Mü'minler şahs-ı vâhid gibidir, eğer başı ağrırsa cisminin hepsi ağrır; ve eğer gözü ağrırsa vücûdunun hepsi müteellim olur." Ve keza, لا يؤمن احدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه ya'ni, "Sizden biriniz nefsi için sevdiği şeyi kardeşi için sevmedikçe mü'min olmaz" hadîs-i şerîflerine işâret buyurulur. Ya'ni, "Halk dediler ki: "Sen müslümanların bu elîm hâllerine acımıyor musun? Halbuki mü'minler hadîs-i şeriflerde beyân buyurulduğu üzere birbirinin akrabâsıdır. Nitekim âyet-i kerîmede dahi, إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ (Hucurât, 49/10) ya'ni, "Mü'minler birbirinin kardeşidirler" buyurulur; ve et ile yağdan mürekkeb olan mâyeleri ve maddeleri bir olan cism-i vâhiddir."

رنج يك جزوى ز تن رنج همه است　　گر دم صلحست يا خود ملحمه است

3234. *"Gerek sulh veyâhud melhame deminde olsun, tenden bir cüz'ün renci hepsinin rencidir.*

Gerek sulh ve gerek harb zamânında olsun cismin bir cüz'ü hastalandığı veyâ yaralandığı vakit cismin her tarafı elem duyar!"

گفت در چشم شما قحطست اين　　پيش چشمم چون بهشتست اين زمين

3235. *"Bu sizin gözünüze kıtlıkdır. Benim gözümün önünde bu zemîn cennet gibidir!"*

Ya'ni, Hak Teâlâ'nın kahrında lütfu gizlidir. Siz zâhir-bîn olduğunuz için ancak kahrı görüyorsunuz, bu tecellînin iç yüzünü görmüyorsunuz. Nitekim âyet-i kerîmede, بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ (Hadîd, 57/13) ya'ni, "Onun bâtınında rahmet vardır ve zâhiri azâb cihetindendir" buyurulur. Birçok mahallerde dahi îzâh olunduğu üzere bu âlem-i kesîf-i şehâdet, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin meclâsıdır. Esmâ ve sıfât-ı ilâhînin tecelliyâtında da aslâ ta'tîl yokdur. Binâenaleyh dâimâ kahrı lutuf, lütfu da kahır ta'kîb eder. İşte tabîatda aksü'l-amel olmasının sırrı da budur.

من همى‌بينم به هر دشت و مكان　　خوشه‌ها انبه رسيده تا ميان

3236. *"Ben her bir çölde ve mekânda mebzûl olan başakları bele kadar erişmiş görüyorum!"*

"Ben bu kahr-ı ilâhînin iç yüzüne bakıyorum; her yerde buğday başakları insanların beline kadar büyümüş bir halde görüyorum!"

خوشه‌ها در موج از باد صبا   پر بیابان سبزتر از گندنا

3237. "*Sahrâ dolusu başaklar sabâ rüzgârından dalgalanmaktadır, pırasadan daha yeşildir!*"

ز آزمون من دست بروی می‌زنم   دست و چشم خویش را چون بر کنم

3238. "*Ben tecrübeden nâşî elimi onun üzerine vururum. Kendi elimi ve gözümü nasıl kaldırırım!*"

"Ber kerden", yukarı itmek, ya'ni kaldırmak demekdir. Ya'ni, "Ben bu kahrı müteâkib gelecek olan lütfun sûretini âlem-i misâlde müşâhede ediyorum. Misâlî ve berzahî olan elem ile o başakların letâfetini tecrübe ve muâyene zımnında okşuyorum. Elim ile okşadığım ve gözüm ile gördüğüm bu latîf başakları nasıl inkâr ederim! Onların üzerinden nasıl elimi ve gözümü kaldırırım!" Sırası düştükçe îzâh olunduğu üzere âlem-i şehâdetde zuhûr edecek sûretlerin misâli evvelen âlem-i misâlde zâhir olur.

یار فرعون تنید ای قوم دون   ز آن نماید مر شما را نیل خون

3239. "*Ey alçak kavim! Siz ten Firavun'unun dostusunuz. Ondan dolayı size Nîl kan görünür!*"

"Ey âlem-i süflîye saplanıp kalmış tâife! Siz zâhir-bîn olduğunuz için Firavun meşrebinde olan cismin dostu oldunuz ve onun hükmü altında esirsiniz. Nazarınız bâtın-ı ahvâle nüfûz edemiyor. Ondan dolayı zâhir olan tecellî-i kahrînin tahtında mestûr olan tecellî-i lütfîyi göremiyorsunuz. Nitekim Fir'avn'un kavmi olan Kıbtîler Nîl nehrini kan gördüler ve Mûsâ (a.s.) ümmeti onu latîf su gördüler."

یار موسیِٔ خرد گردید زود   تا نماند خون و بینید آب رود

3240. [3254] "*Çabuk, akıl Mûsâ'sının dostu olunuz, tâ ki kan kalmasın ve nehrin suyunu görünüz!*"

Ya'ni, "Çabuk cisim Fir'avn'unun tâbiiyetinden vazgeçip akl-ı maâd Mûsâ'sının dostu ve ümmeti olunuz, tâ ki nazarınız zâhirden bâtına intikâl etsin ve bir tecellî-i kahrî olan kan nazarınızda latîf suya inkılâb etsin.

Zîrâ bu tecellî-i kahrîyi bu şekilde üzerinize celb eden sizin hâl ve şânınızdır!"

با پدر از تو جفایی می‌رود آن پدر در چشم تو سگ می‌شود

3241. *Baba ki, senden bir cefâ gider, o baba senin gözünde köpek olur.*

"Cefâ", zulüm ve taaddî demekdir. Ya'ni, "Meselâ dâimâ sana karşı lutuf ve ihsân ile muâmele eden baba ki, karşısında eğri hareket ile cefâ vâki' olsa ve o da sana kahr ile muâmele etmiş olsa, o baba senin nazarında bir yırtıcı köpek gibi görünür."

آن پدر سگ نیست تأثیر جفاست که چنان رحمت نظر را سگ نماست

3242. *O baba köpek değildir. Cefânın te'sîridir ki, böyle rahmeti nazara köpek göstericidir.*

O baba sana karşı lutuf ve ihsân menba'ı olduğu için aslâ köpek değildir. Senin ona karşı nazarını değiştiren şey, vâki' olan cefânın te'sîridir ki, böyle bir merhamet ve lutuf menba'ı senin gözüne köpek mesâbesinde gösterdi. Binâenaleyh senin bu görüşün yanlışdır.

گرگ می‌دیدند یوسف را به چشم چون که اخوان را حسودی بود و خشم

3243. *Mâdemki kardeşlerin hasûdluğu ve gazabı var idi, Yûsuf'u gözleriyle kurt gördüler.*

Nitekim Yûsuf (a.s.)ın kardeşleri cemâl-i bâ-kemâl sâhibi olan o hazrete karşı hased ettiler ve öfkelendiler; bâtınlarındaki bu bozukluk yüzünden bakışları eğri oldu ve o güzel Yûsuf'u kurt mesâbesinde gördüler. İşte bâtın bozukluğu böyle iyiyi fenâ gösterir.

با پدر چون صلح کردی خشم رفت آن سگی شد گشت بابا یار تفت

3244. *Vaktâki peder ile sulh ettin, öfke gitti, o köpeklik gitti, baba sıcak dost oldu.*

Ya'ni, senin bâtınını ifsâd eden öfke gidip, babanla sulh olduğun vakit, evvelki nazarın derhâl değişir, o köpeklik zâil olup baban harâretli bir dostun olur.

در بیان آن که مجموع عالم صورت عقل کلست چون با عقل کل به کژ روی جفا
کردی صورت عالم ترا غم فزاید در اغلب احوال چنان که با پدر بد کردی صورت پدر
غم فزاید ترا و نتوانی رویش دیدن اگر چه پیش از آن نور دیده بوده باشد و راحت جان

Onun beyânındadır ki, mecmû'-i âlem akl-ı küllün sûretidir. Vaktâki akl-ı külle eğrilik ile cefâ ettin, âlemin sûreti ağleb-i ahvâlde sana gam artırır. Nitekim babanla fenâ oldun. Babanın sûreti sana gam artırır ve her ne kadar bundan evvel nûr-i dîde ve râhat-ı cân olmuş idi ise de onun yüzünü göremezsin

کل عالم صورت عقل کلست　　　کوست بابای هر آنکه اهل قُلست

3245. *Âlemin hepsi akl-ı küllün sûretidir ki; "Kul!" ehli olan her o kimsenin babasıdır.*

"Akl-ı küll"den murâd, hakîkat-i muhammediyyedir ki, ona "akl-ı evvel" dahi derler. Bu hakîkat vücûd-i mutlakın mertebe-i ahadiyyeden mertebe-i vahdete tenezzülüdür. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu mertebeye, اول ما خلق الله العقل والنفس ya'ni, "Allah Teâlâ'nın evvelen yarattığı şey akıl ve nefsdir" hadîs-i şeriflerinde işâret buyurmuşlardır. Ve diğer bir hadîs-i şerifde de اول ما خلق الله القلم وروحی ya'ni, "Allah'ın evvelen yarattığı kalem ve benim rûhumdur" buyuruyor. Ve bilcümle akıllar ibtidâ vücûda gelen bu mertebeden zuhûr ettiği ve ukūlün kâffesinde bu akl-ı küll müdebbir ve mer'î olduğu için onların babası mesâbesindedir; ve bu mertebenin altındaki merâtibin hepsi bu akl-ı küllden tekevvün ettiği cihetle âlemin kâffesi bu akl-ı küllün sûreti olmuşdur. Binâenaleyh, "Kul" ehli ya'ni, "kābil-i hitâb olan her akıl sâhibi"nin babasıdır.

چون کسی با عقل کل کفران فزود　　　صورت کل پیش او هم سگ نمود

3246. *Vaktâki bir kimse akl-ı külle küfrân artırır, küllün sûreti de onun önünde köpek görünür.*

Ma'lûm olsum ki, şerâyi-i enbiyâ (aleyhimüsselam) her kulun isti'dâdına göre akl-ı küll dâiresinde çizilmiş hudûd-i ilâhîdir. Her kim bu hudûd hâricine çıkarsa akl-ı külle muhâlefet etmiş olur ve akl-ı külle muhâlefet eden kimse dahi kendi nefsine zulüm etmiş bulunur. Nitekim âyet-i kerîmede, وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ (Talak, 65/1) ya'ni, "Kim Allah'ın hudûdunu tecâvüz ederse muhakkak kendi nefsine zulmeder" buyurulur. Zîrâ onun bu hudûdu tecâvüzünden o muhâlifin nefsine birçok avârız-ı tabîiyye musallat olur. Meselâ âyet-i kerîmede, وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ya'ni, "İnsan için ancak çalışıp çabaladığı şey vardır" buyurulur. Bu bir düstûr-i ilâhîdir ki, beşerin hem hayât-ı dünyeviyyesine ve hem de hayât-ı uhreviyyesine şâmildir. Bir kimse bu düstûrun hilâfına hareketle tembellik ederse, hem dünyâda ve hem de âhiretde fakr u zarûret belâsına giriftâr olur. Onun için Resûl-i Ekrem Efendimiz, ان الله لا يحب البطالين ya'ni, "Allah Teâlâ tembelleri sevmez!" buyurmuşdur; ve keza kānûn-i ilâhî müskirâtı men' etmişdir. Akl-ı külle muhâlefetle bu haddi tecâvüz eden kimsenin kendi nefsine zulüm ettiğini isbâta hâcet yokdur. Çünkü bu muhâlefet netîcesinde kendisine birtakım hastalıklar musallat olup âlemin sûreti ona muzlim ve çirkin görünür. Nazarında hiçbir şeyin lezzeti ve letâfeti kalmaz. Zîrâ, ona babası olan akl-ı küll te'dîb ile zâhir olmuşdur. Nitekim bir kimse babasının çizdiği hudûd hâricine çıkarsa babası ona gazab eder. Babası ona karşı muâmele-i te'dîbiyyeye mübâşeret edince artık onun yüzü ona çirkin görünür. Sâir ahkâm-ı şer'iyye de bunlara mümâsildir. İmdi bu misâller akl-ı küllün te'dîb-i husûsî ve ferdîsidir. Bir de te'dîb-i umûmîsi vardır ki, bu hâl bir hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyenin müctemian akl-ı külle muhâlefetinde vâki' olur. Nitekim ba'zı kavimler tûfan ve zelzele ve fırtına gibi âfât-ı tabîiyye ile te'dîb olundular.

صلح كن با اين پدر عاقى بهل تا كه فرش زر نمايد آب و گل

3247. *Bu baba ile sulh et, âsîliği bırak! Tâ ki su ve çamur altın döşeme görünsün!*

Ya'ni, bu baba olan akl-ı küllün çizdiği kānûn-i ilâhî dâiresine rücû' et ve muhâlefetden tevbe edip o baba ile sulh et, âsîlikden vazgeç! Tâ ki anâsır-ı muhtelifeden mürekkeb olan bu âlemin sûreti sana güzel ve parlak altın döşeme mesâbesinde görünsün ve zâhir ve bâtın hastalıklarından kurtul!

پس قیامت نقد حال تو بود   پیش تو چرخ و زمین مبدل شود

3248. *Binâenaleyh kıyâmet senin nakd-i hâlin olsun. Gök ve yer senin önünde değişmiş olsun!*

Ya'ni, baban olan akl-ı küllün çizdiği hudûd-i ilâhiyye dâiresine rücû' ettiğin ve eğri hareketden vazgeçtiğin vakit kendi irâdeni onun irâdesine terk etsen ve bu hâl içinde mevt-i irâdî ve ihtiyârî ile ölmüş olursun. Ve hâlin, من مات فقد قامت قیامته ya'ni, "Ölen kimsenin kıyâmeti kopar" hadîs-i şerîfine mâsadak olur. Artık umûmî kıyâmeti beklemeye hâcet kalmaz; ve kıyâmet senin önünde peşin olarak kopmuş bulunur. Ve, يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ (İbrâhîm, 14/48) ya'ni, "O günde arz, arzın gayrına tebdîl olunur" âyet-i kerîmesi mûcibince gök ve yer senin önünde değişmiş olur. Dünyâda iken neş'e-i âhiret üzerine yaşarsın ve her şeyin hakîkatini müşâhede edersin.

من که صلحم دایما با این پدر   این جهان چون جنتستم در نظر

3249. *"Ben ki, bu baba ile dâimâ sulhum, bu cihan benim nazarımda cennetdir."*

Bu beyt-i şerîf zâhidin lisânındandır. "Ben ki dâimâ bu baba olan akl-ı küll ile sulh içindeyim. Bu dünyâ benim nazarımda cennet olmuşdur."

هر زمان نو صورتی و نو جمال   تا ز نو دیدن فرو میرد ملال

3250. [3264] *"Her zaman yeni bir sûret ve yeni bir cemâl! Hattâ yeni görmekden melâl olur."*

"Ben bu cennet-i 'âcil içinde her zaman yeni bir sûret ve yeni bir cemâl görüyorum. Hattâ yeni yeni tecelliyât-ı ilâhiyyeyi gördüğüm için bende bıkkınlık ve usanç kalmamışdır." Zîrâ bıkmak ve usanmak bir defa gördüğü şeyi her vakit görmekden hâsıl olur.

Mâlûm olsun ki, âlem-i şehâdet esmâ-i ilâhiyye muktezâsından olarak ale'd-devâm mevcûd ve ma'dûm olur. Zîrâ Mûcid, Muhyî, Mübdî, Rahmân, Mün'im, Musavvir, Hâlık ve Kayyûm gibi esmâ, mevcûdâtın vücûdunu ve mezâhirin zuhûrunu iktizâ eder. Ve Mümît, Dârr, Kahhâr, Kābız, Ferd ve Vâhid ve bunun emsâli esmâ dahi mezâhirin ademiyyetini ve hafâsını iktizâ eder. Suver-i âlemin kâffesi dâimâ halk-ı cedîd içindedir. Her lahza başka başka halk ve yeni yeni vücûd gelir; ve her göz açıp kapamada îcâd ve i'dâm-ı diğer vâki'dir. Bu tecellîyi kendi nefsinde kıyâmeti kopan müşâhede eder.

من همی‌بینم جهان را پر نعیم   آبها در چشمها جوشان مقیم

3251. *"Ben cihânı pür-naîm suların çeşmelerde dâimâ fışkırıcı görüyorum!"*

بانگ آبش می‌رسد در گوش من   مست می‌گردد ضمیر و هوش من

3252. *"Onun suyunun sesi benim kulağıma erişiyor. Benim zamîrim ve aklım mest oluyor!"*

"Ey zâhir-bîn olan tâife siz zâhirde olan kıtlığı görüyorsunuz. Ben ise bâtında cihânı ni'metler ile dolu ve pınarlardan sular fışkırır bir halde görüyorum. O fışkıran suların sesi benim cism-i berzahîmin kulağına erişir. Binâenaleyh, benim bâtınım ve aklım bu letâfetden sarhoş oluyor."

شاخها رقصان شده چون تائبان   برگها کف زن مثال مطربان

3253. *"Dallar tâibler gibi oynayıcı, yapraklar mutrıblar gibi el çırpıcı olmuşlardır."*

"Tâib", asıl lügatde "rücû' edici" ma'nâsınadır; günahdan rücû' edici ma'nâsında isti'mâl olunur. Burada ehl-i semâ' olan sûfîlerden kinâyedir. Ya'ni, "Benim âlem-i misâlde gördüğüm ağaçların dalları semâ' eden sûfîler gibi oynayıcı ve yaprakları da mutrıblar ve teganni eden kimseler gibi el çırpıcı olmuşdur."

برق آیینه است لامع از نمد   گر نماید آینه تا چون بود

3254. *Âyînenin berkı kilimden parlayıcıdır. Eğer âyîne görünürse acabâ nasıl olur?*

Zât-ı Hak "âyîne"ye; ve esmâ ve sıfât-ı Hak "berk"e; ve taayyünât-ı âlem "kilim"e teşbîh buyurulmuşdur. Ya'ni, "Hakk'ın esmâ ve sıfâtı kilim gibi kesîf olan bu taayyünâtda parlayıcıdır; ve onun bu taayyünâtda zâhir olan nûr-i tecellîsinden zamîr ve akıl mest olur. Eğer zât-ı latîfi bu hicâblar olmaksızın tecellî buyurursa acabâ nasıl olur ve ne hâl zuhûr eder?"

از هزاران من نمی گویم یکی   ز انکه آگندەست هر گوش از شکی

3255. *Ben binlerden birini söylemiyorum; zîrâ ki, her kulak bir şekden tıkanmışdır.*

Ya'ni, ben müşâhedelerimin binlercesinden bir tânesini bile söylemiyorum. Çünkü herkesin bâtın kulakları "Acabâ öyle midir?" diye şekk ile tıkan-

mış ve kendi vehminin îcâd ettiği i'tikāda tâbi' olup ilm-i yakîni kolay kolay kabûl edemez, bir hâle gelmişdir.

پیش وهم این گفت مژده دادنست　　　عقل گوید مژده چه نقد منست

3256. *Vehmin önünde bu söz müjde vermekdir; akıl der ki: "Müjde nedir? Benim nakdimdir!"*

Bizim bu sözlerimiz i'tikādât-ı vehmiyyesine tâbi' olan kimse indinde cennet-i 'âcilden müjde ve haber vermekdir. Ya'ni, bu sözlerimizi dinleyen vehim sâhibi der ki: "Bu sözler hep ahvâl-i âhirete müteallıkdır. Dünyâda böyle şeylerin müşâhedesi mümkin değildir!" Fakat vehmin muhâlifi olan akıl der ki: "Müjde ve haber vermek ne demekdir? Bunlar benim indimde hâl-i hâzırdır ve nakiddir ve cennet-i 'âcildir."

Mâlûm olsun ki, zât-ı Hakk'ı maddeden mücerred olarak görmek mümkin değildir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber (r.a.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'de: لا يشاهد الحق مجردا عن المواد ابدا فان الله بالذات غنى عن العالمين ya'ni, "Hak mevâddan mücerred olarak ebeden müşâhede olunamaz. Çünkü Allah Teâlâ zâtıyla âlemlerden ganîdir!" Binâenaleyh, Hak ancak hicâbât-ı taayyünât arkasından müşâhede olunur. Zîrâ eğer zâtıyla mütecellî olsa, ikiliği vücûda getiren taayyünât kalmaz ki, müşâhede keyfiyeti vâki' olabilsin. Nitekim zâhirde güneşe nazar etmek imkânı yokdur, gözü kamaştırır ve rü'yet keyfiyetini ibtâl eder. Küsûf vaktinde bir camı isledikden sonra güneşe bakarlar. Güneş ancak bu perde arkasından görülür. İmdi Hak dünyâda mevâdd-ı kesîfe perdesiyle müşâhede olunduğu gibi âhiretde dahi âhiretin maddesi ve taayyünâtı arkasından müşâhede olunur ki, bu taayyünât cennetin sûretleridir; ve taayyünât-ı cehennemiyye dahi böyledir. Dünyâda taayyünât-ı cemâliyye ve celâliyye karışıkdır. Bu perdeler arkasından Hakk'ı müşâhede edenler mevt-i irâdî ile ölüp, ikilik vehminden kurtulan zevât-ı kâmiledir. Nitekim hadîs-i şerîfde, ان احدكم لن يرى ربه حتى يموت ya'ni, "Sizden biriniz ölmedikçe rabbini müşâhede etmez!" buyurdu. Böyle olunca nefisleri diri olanlar ikilik vehminde müstağrak olup ancak taayyünâtın şahıslarını görürler. Onlar da Hakk'ı müşâhede edemezler ve bu müşâhedeyi âhirete ta'lîk ederler. Binâenaleyh, bu gibilerin önünde enbiyâ ve evliyânın buna mümâsil sözleri âhiretden müjde ve haber vermekdir; ve fakat nefsi ölüp, aklı fa'âl olan kimselerin indinde hâl-i hâzırdır.

قصهٔ فرزندان عزیر علیه السلام که از پدر احوال پدر

می‌پرسیدند می‌گفت آری دیدمش می‌آید بعضی شناختندش بیهوش شدند بعضی که

نشناختندش گفتند خود مژده داد این بیهوشی شدن چیست

Üzeyir (a.s.)ın oğullarının kıssasıdır ki, babadan babanın ahvâlini sordular. Üzeyir dedi ki: "Evet, onu gördüm geliyor!" Ba'zısı onu tanıdılar ve bî-hûş oldular. Ba'zıları ki, tanımadılar dediler ki: "Müjde verdi, bu bî-hûşluk nedir?"

Bu sürh-i şerîf için küçük bir mukaddime lâzımdır. Buhtü'n-Nasr, Beytü'l-Makdis'i harâb ve ahâlîsini esîr ettiği sırada Üzeyir (a.s.)ı da esîr etmiş ve erkek esirler ile berâber kendisinin pâyitahtı olan Bâbil'e götürmüş idi. O hazret bir müddet sonra esâretden kurtulup, Kudüs-i Şerîf tarafına teveccüh ederek harâbe karyesine geldi. Ağaçlardan biraz incir ve üzüm topladı. İncirden birazını yedi ve bâkîsini sepete ve üzümü de sıkıp şırasını bir tuluma koydu. Eşeğini de önünde bir yere bağladı. Kendisi dahi bir duvara dayanıp oturdu. "Bu yıkılmış karye nasıl ma'mûr olur? Allah Teâlâ bunu nasıl diriltir?" diye düşünürken kuşluk vakti ölü hâlinde kaldı. Bu hâli ashâb-ı Kehf gibi yüz sene devâm etti. Yüz seneden sonra güneş batarken dirildi. Kuşluk vaktinden akşama kadar uykuda kaldığını zannetti. Halbuki eşeği ölmüş ve kemikleri dağınık bir halde kalmış idi. Bu hâle taaccüb ile bakarken, "Bu hâlde ne kadar kaldın?" diye bir nidâ işitti. Ve ona cevâben, "Bir gün veyâ yarım gün kaldım!" dedi. Tekrar hitâb geldi ki: "Hayır, yüz yıl kaldın! Taâmına ve şarâbına bak, bozulmadı! Eşeğe de bak, nasıl öldü ve eczâsı dağıldı? İşte şimdi biz onu diriltiriz!" Bu hitâbı müteâkib eşek dirildi. Bu kıssa sûre-i Bakara'da, أَوْ كَالَّذِى مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا... (Bakara, 2/259) ["Yâhud görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (altüst olmuş) bir kasabaya uğradı..."] âyet-i kerîmesinde mezkûrdur. Ve bu vak'anın dakāiki de *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Üzeyrî'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri tarafından beyân buyurulmuşdur. Üzeyir (a.s.) dirildikden sonra kendi âilesi tarafına müteveccih oldu. Yüz sene zarfında oğullarının kimisi yüz yirmi ve kimi-

si yüz otuz yaşına girip ak saçlı ihtiyar olmuş idi. Kendisinin hayât-ı cismâniyyesi munkatı' olup cesedi hükm-i tabîat hâricinde kaldığı için ihtiyarlamamış ve yattığı halde genç olarak kalmış idi. O hazret Tevrât-ı Şerîf'in hâfızı olduğundan halk Üzeyir olduğunu hıfzından tanıyıp bildiler. Bu sürh-i şerîf oğulları ile olan mülâkāt hakkındadır.

همچو پوران عزیر اندر گذر　　　آمده پرسان ز احوال پدر

3257. *Geçit yerinde ahvâl-i pederden sorucu gelmiş olan Üzeyir'in oğulları gibi.*

Ya'ni, vehim sâhibinin kelâm-ı enbiyâ ve evliyâdan işittiği sözü müjdeye ve habere atfetmesi ve akıl sâhibinin bunu nakd ve hâl-i hâzır görmesi, Üzeyir (a.s.)ın oğullarının hâli gibidir ki, babalarının ahvâlini yol üzerinde sorucu olmuşlar idi.

گشته ایشان پیر و باباشان جوان　　　پس پدرشان پیش آمد ناگهان

3258. *Onlar ihtiyar olmuş ve babaları delikanlı idi; imdi babaları ansızın öne geldi.*

Üzeyir (a.s.)ın oğulları mürûr-i eyyâm ile saçları ve sakalları ağarmış, birer ihtiyar olmuş ve cenâb-ı Üzeyir ise yukarıda îzah olunduğu üzere üzerinden hayât-ı tabîat günleri geçmediğinden delikanlı kalmış idi. Üzeyir (a.s.) ansızın oğullarının önüne çıkageldi.

چون بپرسیدند از او کای رهگذر　　　از عزیر ما عجب داری خبر

3259. *Vaktâki ondan, "Ey yolcu! Acabâ bizim Üzeyir'imizden haberin var mı?" diye sordular.*

که کسیمان گفت امروز آن سَنَد　　　بعد نومیدی ز بیرون می‌رسد

3260. [3274] *"Zîra bir kimse bize dedi ki: "Bugün o sened, ümütsizlikden sonra dışarıdan erişir."*

"Sened", mûtemed ma'nâsınadır. Oğulları Üzeyir (a.s.)ın kendisini bir yolcu zannıyla dediler ki: "Bizim babamız olan Üzeyir'i gördün mü? Ve ondan bir haber var mı? Zîrâ birisi bugün bize o mu'temed olan babanız, hayâtından ümîdinizi kesmiş olduğunuzdan sonra dışarıdan size gelecekdir!" dedi.

گفت آری بعد من خواهد رسید　　　آن یکی خوش شد چو این مژده شنید

3261. *Dedi: "Evet, benden sonra erişecekdir." O birisi bu müjdeyi işittiği vakit hoş oldu.*

بانگ می‌زد کای مبشر باش شاد　　و آن دگر بشناخت بیهوش اوفتاد

3262. *"Ey müjdeci şâd ol!" diye bağırdı; ve o diğeri tanıdı, bî-hûş olarak düştü.*

که چه جای مژده است ای خیره سر　　که در افتادیم در کان شکر

3263. *Dedi ki: "Ey sersem! Ne müjde yeridir? Zîrâ, biz şeker menba'ına düştük."*

Ma'lûm olsun ki, bir tâife zât-ı Hakk'ı noksan sıfatlardan veyâ mümkinâtın sıfatlarından sûret-i mutlakada takdîs ve tenzîh ederler. Bunlar Zât-ı Hakk'ı sıfat-ı tenzîhiyye ile bilmiş, fakat mezâhirde zuhûr cihetinden görmemiş ve bilmemişdir. Bunlar hakîkatde ma'rifetullahdan kāsırdır. Zîrâ "Hak eşyâyı zâtıyla değil, ilmi ile muhîtdir" derler ve zâtdan sıfat-ı ilmi ayırırlar. Ve eşyâyı adem-i mesâbesindeki zıllden addederler. Halbuki Hakk'ın zâtı eşyâdan hâriç olunca kendisi kayd ile mukayyed olur. Binâenaleyh *Gülşen-i Râz* sâhibi bunlar hakkında: زیك چشمیست ادراكات تنزیه Ya'ni, "İdrâkât-ı tenzîh bir gözlülükdür" der. Ârif-i kâmil ise, "Hak, hakîkat-i vâhidedir. Ya'ni, sıfatdan muarrâ olan zâtıyla cemî'-i taayyünâtdan münezzehdir. Zîrâ o mertebede gayriyet ve ikilik yokdur; ve Hak herşeyin sûretinde zâhir olmuş ve her bir taayyünün nefsine tecellî etmiş olması i'tibâriyle kâffe-i taayyünâta müştebihdir" der. Binâenaleyh bunların her iki gözü de görücüdür. Bunlar insân-ı kâmil mazharında Hakk'ı müşâhede ederler. Nitekim Ferîdüddîn-i Attâr hazretleri *Bîser-nâme*'lerinde şöyle buyururlar:

احمدست اینجا احد ای مردکار　　سر حق را با تو گویم آشکار

"Ahmed (aleyhi's-salât ü ve's-selâm) bu mertebe-i kevnde ahaddir. Ey iş adamı, sırr-ı Hakk'ı sana açık söyleyim!"

İmdi Üzeyir (a.s.)ın oğullarından evvelkisi, Hakk'ı, insân-ı kâmil mazharının gayrında arayan ve ikincisi, insân-ı kâmili görünce onda Hakk'ı müşâhede edip tanıyan kimsenin misâlidir. Beyt-i Hazret-i Attâr:

مرد را باید که باشد شه شناس　　تا شناسد شاه را در هر لباس

"Kişinin şâhı tanıyıcı olması lâzımdır, tâ ki her libâs içinde şâhı tanısın!"

وهم را مژده ست و پیش عقل نقد　　ز انکه چشم وهم شد محجوب فقد

3264. *Vehm için müjdedir; ve aklın önünde nakiddir. Zîrâ ki vehmin gözü gāibin mahcûbudur.*

Enbiyâ ve evliyânın Hak hakkındaki ihbârı, Hakk'ı insân-ı kâmil mazharının gayrında arayan sâhib-i vehm için müjdedir; ve fakat, akıl sâhibi için hâl-i hâzırın beyânıdır ve nakdidir. Çünkü, akıl sâhibi bu haberden muhbirin zâtına intikāl eder. Vehmin gözü ise, Hakk'ı eşyânın hâricinde ve gāib zannederek bu gāibin mahcûbu olur. Ve Resûl-i Ekrem Hazretleri'nin, من رآنى فقد رأى الحق "Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü" sözünü te'vîl edip, "gûyâ" kelimesini getirerek "Gûyâ ve ke-enne Hakk'ı gördü" der. Ve Hakk'ın sûretlerde zuhûrundan câhil olur. Ve فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ (Bakara, 2/115) ya'ni, "Ne tarafa dönersen Hakk'ın zâtı ve vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesini kendi anlayışına göre te'vîl edip bu anlayışına da "kitab ve şerîat" ismini verir.

كافران را درد و مؤمن را بشير — ليك نقد حال در چشم بصير

3265. *Kâfirler için dert ve mü'minler için beşîrdir. Fakat basîr olan göz önünde nakd-i hâldir.*

Enbiyâ ve evliyânın vücûdu ve onların ihbârı, kâfirler için derddir ve elemdir. Zîrâ kâfirler kendi nefislerinin ve enâniyetlerinin iktizâât-ı dâiresinde serbestçe hareket etmek isterler ve ancak hayât-ı dünyâya meclûb olup ondan başka yaşayış olmadığına hükmederler. Enbiyâ ve evliyâ ise onların keyiflerini kaçırır ve bu yüzden onlarda elem ve dert peydâ olur. Ve fakat mü'minler için müjdecidir; çünkü enbiyâ onlara hayât-ı bâkiyeyi tebşîr ederler ve cennet-i âcili tavsîf edip oraya duhûle sebep olan a'mâle teşvîk ederler. Fakat enbiyânın gerek zâtı ve gerek sözleri basîret gözü açık olan kimseler için nakd-i hâldir. Ya'ni bu kimseler Hakk'ı bu âlemde müşâhede eder ve cenneti bu âlemde bulurlar.

ز انكه عاشق در دم نقد ست مست — لاجرم از كفر و ايمان برترست

3266. *Zîrâ ki, âşık nakd-i demi içinde mestdir, şübhesiz küfür ve îmândan berterdir.*

"Nakd", alışverişte peşin ve derhâl verilen para demekdir ki, "veresiye"nin mukābilidir. Burada âcil ve peşin olan şey ve hâl ma'nâsına kinâyedir. "Âşık"dan murâd, basar-ı basîreti açık olan kimselerdir. Ya'ni, "Basar-ı basîreti açık olan Allah'ın âşıkları Hakk'ı görmek için âhirete intizâr etmezler. Belki hayât-ı dünyâda müşâhede içindedirler. Ve bu müşâhede-i âcileden sarhoş olmuşlardır. Onlar böyle geleceği haber verilen hâli âcilen ve zamân-ı hâl için-

de gördükleri ve buldukları cihetle mertebe-i süfliyetde kalan küfür ve îmânın hâricine çıkmışlar ve bu süflî mertebeden yükselmişlerdir." Zîrâ küfür ve îmân görülmeyen şeye taalluk eder. Kâfirler bu âlem-i kesîfin ahkâmıyla meşgûl olup peygamberlere muhâlif kaldıklarından görmedikleri âhireti inkâr ederler. Mü'minler ise, bu âlem-i kesîfin hicâbâtı altında olup ahvâl-i âhireti görmemekle berâber peygamberlerin sözlerine inanırlar. Binâenaleyh küfür ve îmân görülmeyen bir hâle taalluk eder. Uşşâk-ı ilâhî ise ahvâl-i âhireti basar-ı basîretleriyle müşâhede ettiklerinden onların nazarında küfür ve îmânın taalluk edeceği bir şey kalmaz.

کفر و ایمان هر دو خود دربان اوست   کوست مغز و کفر و دین او را چو پوست

3267. *Küfür ve îmân her ikisi onun kapıcısıdır. Zîrâ o içdir ve küfür ve dîn ona kabuk gibidir.*

"Küfür ve îmân âşık-ı Hak olan kâmilin hakîkatinin kapıcısıdır. Zîrâ onun hakîkatinin müşâhedesine ehl-i küfrün küfrü ve ehl-i îmânın dahi îmân-ı gaybîsi perdedir." Yukarıda îzâh olunduğu üzere küfür ve îmân görülmeyen şeye taalluk eder. Kâfir inanmadığı bir şeyi görse bile te'vîl edip inkârında ısrar eder. Ya'ni kâfir hem esâsı ve hem de keyfiyeti inkâr eder. Îmân-ı gaybî sâhibi de îmân ettiği şeyi görse de kendi hayâline mutâbık olmadığı için, "O değildir" der; ya'ni, esâsa îmân ve keyfiyeti inkâr eder. Nitekim bir kimse Hızır (a.s.)ı görmeyi şiddetle arzu edermiş. Hz. Hızır bir rençber kıyâfetinde karşısına çıkıp, "Ben Hızır'ım, ne istersin?" dediği vakit hayâline mutâbık bir sûret olmadığı için Hızır'ın vücûduna îmânı olduğu halde kabul etmemiş ve onun îmân-ı gaybîsi Hızır'ı kabûle hicâb olmuşdur. Zîrâ o hakîkat ve ma'nâ, cevizin ve bâdemin içi gibidir. Ve küfür ve dîn sûrete taalluk ettiği için o ma'nâya ve hakîkate kabuk gibidir.

کفر قشر خشك رو بر تافته   باز ایمان قشر لذت یافته

3268. *Küfür yüz çevirmiş kuru kabukdur. Îmân dahi lezzet bulmuş kabukdur.*

Meselâ bâdemin dış kabuğu kuruyup dışa doğru kıvrılır ve kapkara olur. İç ile hiçbir ittisâli ve münâsebeti kalmaz. Fakat içe muttasıl olan ince kabuk içden lezzet bulmuşdur. Nitekim bâdemin beyaz olan içine muttasıl ince zarı kabuk bâdemin içi ile berâber çiğnenir. Zîrâ îmânda esas kabul ve fakat keyfiyet inkâr olunur. Binâenaleyh îmânın esas olan ma'nâya ve içe ittisâli vardır.

قشرهای خشك را جا آتشست　　　قشر پیوسته به مغز جان خوشست

3269. *Kuru kabukların yeri ateşdir. Mağz-ı câna muttasıl olan kabuk hoşdur.*

Kuru kabuk mesâbesinde olan küfrün yeri mahall-i celâl olan ateşdir. Can mağzına muttasıl olan îmân-ı gaybî kabuğu latîfdir. İç ile berâber kābil-i istifâdedir.

مغز خود از مرتبهٔ خوش برترست　　　برترست از خوش که لذت گسترست

3270. [3284] *Halbuki iç, hoş olan mertebeden daha yüksekdir. Hoşdan daha yüksekdir, çünkü lezzet-güsterdir.*

Müşâhede-i hakîkat mertebesi, iç olan hakîkate muttasıl olmakla hoş ve latîf olan îmân mertebesinden daha yüksekdir. O hoş mertebe daha yüksekdir. Çünkü bu îmân kabuğuna lezzet yayıcıdır.

این سخن پایان ندارد باز گرد　　　تا بر آرد موسیم از بحر گرد

3271. *Bu sözün nihâyeti yokdur, rücû' et! Tâ ki, Mûsâ'm denizden toz çıkarsın!*

Ya'ni, "Bu müşâhede ve îmân ve küfür mertebe ve hallerinin müteallıkı olan sözün nihâyeti yokdur, bunları bırakayım; tâ ki benim Mûsâ-yı rûhum hakîkat deryâsından tozlar çıkarsın!" Zîrâ tevhîd-i sırfa müteallık olan ma'nâyı elfâz kisvesine koyup, anlatmak pek uzundur ve nihâyeti de gelmez. Binâenaleyh bu bahisden rücû' edelim. Mûsâ (a.s.) Bahr-i Ahmer'e asâsıyla vurup yardığı ve Benî-İsrâîl için açtığı yollardan toz çıkarıldığı gibi benim Mûsâ-yı rûhum dahi hakîkat deryâsından bana tâbi' olanlara selâmete vusûl yollarını açsın ve ka'r-ı deryânın tozları mesâbesinde bulunan sülûke müteallık elfâzı çıkarsın. Mâ'lûm olsun ki, İmâm-ı Gazzâlî hazretleri *İhyâü'l-Ulûm*'da buyurur ki: "Mağz-ı tevhîdin iki kabuğu vardır. Bunlar içden uzakdır. Birisi budur ki, lisânen söylenir fakat kalben tasdîk olunmaz. Bu münâfığın tevhîdidir. İkincisi lisânen söylenir ve kalben de tasdîk olunur. Bu tevhîd avâm-ı halkın ve ilm-i kelâm erbâbının tevhîdidir. Ve iç olan tevhîd budur ki, muvahhid zâhir olan her bir fiili ve vesâiti nazarından kaldırmak sûretiyle Hak'dan görür. Onun ibâdeti ancak Hakk'a olur, onun gayrına değil!" İşte halka, bu mağz olan tevhîdi elfâz ile anlatmak gâyet müşkildir. Bu tevhîd kavâid-i sülûke ittibâ' ile zevken anlaşılır.

در خور عقل عوام این گفته شد   از سخن باقیٔ آن بنهفته شد

3272. *Bu avâmın aklına lâyık söylenmiş oldu. Onun bâkîsi sözden gizlenmiş oldu.*

"Binâenaleyh bu mağz olan tevhîde müteallık sözler avâm-ı halkın aklına münâsib elfâz ile söylenmiş oldu. Daha söylenmesi îcâb eden sözler var idi. Fakat avâmın aklı ve fikri bu sözleri idrâke müsâit olmadığından onlar gizli ve metrûk kaldı." Zîrâ bu sözler vahdet-i vücûd sırrına dâirdir. Bu vahdet-i vücûdu avâm değil ulemâ-i zâhir ve ilm-i kelâm erbâbı bile anlamakdan âciz kalmışlar ve hattâ tarîkat-i Nakşibendiyye'ye mensûb olup ulemâ-i zâhirin mesleğini ihtiyâr etmiş bulunan İmâm-ı Rabbânî bile sırr-ı vücûdu idrâk edemediği için, gerek Şeyh-i Ekber hazretlerinin ve gerek *Fusûsu'l-Hikem* şârihlerinin aleyhinde bulunmuş ve *Mektûbât*'ında bu zevât-ı kirâma ta'n ve i'tirâz etmişdir. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf* şârihlerinden ve tarîkat-i Nakşibendiyye'den Hindli İmdâdullah (k.s.) hazretleri *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*'nde şu ibâreleri yazmışdır:

"Bu mes'elenin esbâb-ı sübûtiyyesi çok nâzik ve nihâyet derecede dakîkdir. Fehm-i avâm ve ıstılâh-ı urefâdan ârî olduğundan belki ulemâ-i zâhir onu idrâk edemezler. Ulemâ şöyle dursun belki henüz sülûkunu itmâm etmemiş ve makām-ı nefisden geçip mertebe-i kalbe vâsıl olmamış bulunan sûfîler bile bu mes'eleden zarar görürler ve mekr-i nefisden ve tezelzül ve lağzîş-i pâdan çâh-ı ibâhete ve ka'r-ı dalâlete baş aşağı düşerler. Belki birçok gürûh düşmüşlerdir bile!.."

زر عقلت ریزه است ای متّهم   بر قراضه مهر سکه چون نهم

3273. *Ey müttehem senin aklının altını kırıntıdır. Kırıntı üzerine sikke mührünü nasıl koyayım?*

"Müttehem", kabahatlanmış; "kurâze", altın kırıntısı demekdir. Ya'ni, "Ey nefsin arzûlarını icrâ etmek sûretiyle kabahatlanmış olan kimse! Senin altın gibi olan aklın henüz parçalanmış bir haldedir. Bu eşyâ-yı kesîrenin her biri aklının nazarında vücûd-i nefsü'l-emri ile mevcûd olup onların herbirine birer sûretle alâkası vardır. Binâenaleyh bu kadar parçalanmış olan bir akıl üzerine vahdet-i vücûd sikkesini ve tevhîd-i zât ve sıfât ve esmâ ve ef'âl sikkesini nasıl vurayım?" Ve meselâ a'refü'l-urefâ İmâm-ı Aliyyü'l-Murtazâ (k.v.) efendimiz hazretlerinin şu:

يا من ذكره الناسى بنسيانه　　　ويا من اطاعه العاصى بعصيانه

"Ey o zât-ı celîl ki, unutan kimse unutmasıyla onu zikreder. Ve ey o zât-ı celîl ki, âsî isyânıyla ona itâat eder"

beyt-i şerîfini söylesem, şer'e muğāyirdir zannıyla bin kerre istiğfâr edip kaçarsın. Zîrâ sırr-ı vücûdu havsalan almaz. Nitekim bu ma'nâda:

كفر و اسلام در راهش پويان　　　وحده لا شريك له گويان

"Küfür ve İslâm, "O vâhiddir, O'nun şerîki yokdur!" deyici olduğu halde O'nun yolunda koşucudur"

buyurmuşlardır.

عقل تو قسمت شده بر صد مهم　　　بر هزاران آرزو و طم و رم

3274. *Senin aklın yüz mühim üzerine, binlerce arzûya ve pek çok şeye taksîm olunmuşdur.*

"Mühim", güç iş ve zarûrî ma'nâsınadır. "Tımm", deryâ ve çok mâl ve su üzerindeki hâr ü hâşâk; ve "rim", mağz ve toprak ve çok mâl ma'nâlarınadır. Ve "tımm ü rim" pek çok şey ma'nâsınadır. Ya'ni, "Senin aklın birçok ihtiyâcât-ı dünyeviyyeye muallak olmuş ve binlerce nefsinin arzûlarına ve pek çok mala taksim olunup dağılmışdır."

جمع بايد كرد اجزا را به عشق　　　تا شوى خوش چون سمرقند و دمشق

3275. *Eczâyı aşk ile cem' etmek lâzımdır, tâ ki Semerkand ve Dımışk gibi olasın!*

Altın gibi olan aklının mâsivâ-yı Hakk'a dağılmış olan parçalarını aşk-ı Hak ile toplamak lâzımdır. Tâ ki bu toplamak netîcesinde Semerkand ve Şam şehirleri gibi cemiyetli ve ma'mûr olasın.

جو جوى چون جمع گردى ز اشتباه　　　پس توان زد بر تو سكۀ پادشاه

3276. *Vaktâki arpa arpa iştibâhdan cem' ettin, sonra senin üzerine pâdişâhın sikkesini vurmak mümkindir.*

"Cev", arpa demek ise de, burada "bir miskālin yüzde biri" ma'nâsınadır. Zîrâ bir miskāl "yirmi kırat" ve her bir kırat "beş arpa" ağırlığında bir vezindir. Altın gibi kıymetli mâdenler bu vezinler ile tartılır. Ya'ni, "Altın mesâbe-

sinde olan aklının parçalarını şübheden ve vehimden arpa arpa toplayıp onları bir kitle hâline getirdiğin vakit üzerine pâdişâhın sikkesini ve ma'rifetullah damgasını vurmak mümkindir." Dağınık bir hâlde iken bu sikke darb olunamaz.

ور ز مثقالی شوی افزون تو خام   از تو سازد شه یکی زرینه جام

3277. *Ve eğer ham olan sen, bir miskālden ziyâde olursan şah senden bir altın kadeh yapar.*

"Hâm", muhâtabın sıfatıdır. Bir "miskāl", yüz arpa ağırlığında bir vezindir. "Şâh"dan murâd, Hak'dır. Ya'ni, "Ey ham olan muhâtab! Eğer sen dağılmış olan aklının parçalarını toplayıp bir miskāl ağırlığından ziyâde bir kitle hâline koyarsan Hak Teâlâ hazretleri senin o toplu altın olan aklından bir altın kadeh yapar ve onun içine şarâb-ı ma'rifetini koyar ve sen o şarâbı ehline içirirsin."

پس بر او هم نام و هم القاب شاه   باشد و هم صورتش ای وصل خواه

3278. *Binâenaleyh onun üzerinde şâhın hem adı ve hem elkābı ve hem onun sûreti olur, ey vasl isteyici!*

"Elkāb", lakabın cem'idir; ve "lakab", ism-i aslîden sonra konan isimler demekdir. "Şâhid"den murâd, Hak'dır ve "sûret"den murâd, sıfatdır. Ve bu ta'bîr ile, ان الله خلق آدم على صورته ya'ni, "Allah Teâlâ Âdem'i kendi sıfatı üzerine halk etti" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Nitekim Âdem Hakk'ın, Hayat, İlim, Sem', Basar, İrâde ve Kudret ve Kelâm sıfatlarını hâmildir. "Nâm"dan murâd dahi, kezâlik esmâ-i ilâhiyyedir. Zîrâ insân-ı kâmil mazhar-ı ism-i Zât'dır. Ve ism-i Zât olan "Allah" bilcümle esmâyı câmi'dir. Ya'ni, "Hak Teâlâ senin dağınık olan aklının toplanıp hepsini bir ma'rifet kadehi yapıp üzerine de bilcümle esmâ ve sıfâtını ve lakablarını nakşeder ve sen âlem-i kevnde Hakk'ın halîfesi olursun. Ey Hakk'a vâsıl olmak isteyen kimse! Cem'iyyetinin netîcesinde sana böyle lutf-i ilâhî vâki' olur."

تا که معشوقت بود هم نان و آب   هم چراغ و شاهد و نقل و شراب

3279. *Hattâ ki ma'şûk sana hem ekmek ve su, hem çerâğ ve mahbûb ve meze ve şarâb olur.*

Ya'ni, keserât-ı âlem mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye olup Hak bilcümle eşyâda hüviyeti ile sârî olduğundan her biri Hakk'ın vechinin perdesi olan

eşyâ sûretleri nazarından kalkar. Ekmekde ve suda ve tenvîr âletlerinde ve mahbûblarda ve mezede ve şarâbda ancak ma'şûkun olan Hakk'ı müşâhede edersin. Rubâî: (*Lemeât*'dan).

گفتم که کرائی تو بدین زیبائی گفتا خودرا که خود منم یکتائی

هم عشقم وهم عاشق وهم معشوقم هم آینه هم جمال وهم زیبائی

"Dedim ki: "Sen bu zîbâlık ile kime mahsûssun?" Böyle cevap verdi: "Kendime mahsûsum. Muhakkak yektâlık benim şânımdır. Ben hem aşkım ve hem âşıkım ve hem de ma'şûkum. Hem âyîneyim, hem cemâlim ve hem de temâşâ-gerim!"

جمع کن خود را جماعت رحمتست تا توانم با تو گفتن آن چه هست

3280. *Kendini cem' et, cemâat rahmetdir, tâ ki olan şeyi sana söyleyebileyim!*
[3294]

"Akıl ve fikrini tefrikadan cem' et! Zîrâ hadîs-i şerîfde, الجماعة رحمة ya'ni "Cemâat rahmetdir" buyurulmuşdur. Eğer dağılmış olan eczâ-yı akıl ve fikrini aşk-ı Hak ile cem' edersen sana bu âlem-i halkda olan vahdeti söyleyebilirim." Eğer aklını ve fikrini vücûdda müstakil olduklarını tevehhüm ederek bu eşyâya taksîm edersen, vahdet-i vücûda dâir sözleri dinlemeye ehil olmadığın anlaşılır ve sana bundan bahsetmek dahi boş olur.

ز انکه گفتن از برای باوریست جان شرك از باورئ حق بریست

3281. *Zîrâ ki, söylemek tasdîk içindir. Can şirk-i Hakk'ın tasdîkinden berîdir.*

Ya'ni, "Söylemek, dinleyen kimsenin tasdîk etmesine müessir olmak içindir. Halbuki şirk dediğimiz ma'nânın canı ve esâsı hak olan sözü tasdîk etmekten berîdir." Ma'lûm olsun ki, ulemâ-i zâhir "vücûd-i Hak" ve "vücûd-i halk" olmak üzere iki vücûd olduğunu iddiâ ederler. Ve âlemin vücûdunu vücûd-ı nefsü'l-emr ile mevcûd bilirler ve derler ki: "Peygamberler nefsü'l-emr ne ise onu teblîğ ederler. Ve eğer nefsü'l-emirde mevcûd bir olsa ve onun gayrının vücûdu olmasa setretmezler ve nefsü'l-emrin hilâfını söylemezler idi. Halbuki vahdet-i vücûd mu'tekıdleri vücûdun iki olmasına kāil olan kimseyi müşrik addederler. Enbiyâ vahdet-i vücûda da'vet eylememişler, vücûdun iki olmasına kāil olan kimseye müşrik dememişlerdir." Bu sözler Kur'ân ve ahâdîs-i şerîfenin dekāyıkına vâkıf olamayıp ancak zâhiri görmekden mütevelliddir. Vahdet-i vücûd hakkında gerek Kur'ân'da ve gerek ahâdîs-i şerîfede sarâhat derecesinde işâretler vardır. Ulemâ-i zâhir onların hepsinin ma'nâlarını te'vîl edip

kendilerinin dar olan dâire-i rü'yetlerine sokmak isterler. Resûl-i Ekrem Efendimiz, bu zâhir-bîn olanlar hakkında, الشرك فى امتى اخفى من دبيب النمل على الصفا ya'ni, "Benim ümmetimde şirk karıncanın mücellâ bir şey üzerindeki yürüyüşünden daha hafîdir" buyurmuşdur. Bundan daha sarih ne buyursun? Kur'ân-ı Kerîm'de, ذَرْنِى وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا (Müddessir, 74/11) ya'ni, "Yarattığım kimseyi benim ile vahîd olarak bırak!" buyurulur. فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّه (Bakara, 2/115) ya'ni, "Ne tarafa teveccüh ederseniz Hakk'ın zâtı ve vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesini onlar birtakım tekellüfât ile te'vîl ederler. Eğer Hakk'ın ihâtası onların dedikleri gibi ilmî olup bu eşyâda hüviyyet-i ilâhiyye sârî olmasa, bu âlem-i kesâfetde olan insanların teveccüh eyledikleri yerde Hakk'ın zâtı ve vechi vâki' olduğu ma'nâsı abes olurdu. Fakat onlara bu ma'nâyı anlamak mümkin değildir. Çünkü onlar kendi i'tirâfları vech ile vücûdu ikiye ayırıp Hakk'ın varlığının karşısına bir varlık daha dikip her vechi ile Hakk'ın vücûdunun gayrı addettikleri bu vücûdu gizlice Hakk'ın vücûduna şerîk ittihâz ederler, sonra da "Biz müşrik-i hafî değiliz" derler. İmdi mâdemki hadîs-i şerîfde beyân buyrulduğu üzere onlarda böyle şirk-i hafî vardır, vahdet-i sırfa dâir ne söylesen tasdîk etmezler. Zîrâ şirkin canı ve esâsı Hakk'ı tasdîkden berîdir ve uzakdır. Binâenaleyh onlarla konuşulduğu vakit bu "şirk-i hafî" dâiresinde konuşmak îcâb eder. Nitekim VI. ciltde cenâb-ı Mevlânâ efendimiz buyururlar:

چون كه جفت احولانيم اى شمن لازم آيد مشركانه دم زدن

"Ey putperest! Mâdemki şaşıların arkadaşı olduk, müşrikçe konuşmak lâzım gelir!"

جان قسمت گشته بر حشو فلك در ميان شصت سودا مشترك

3282. *Feleğin karnında olan şey üzerine taksîm olunmuş can, altmış sevdâ arasında müşterekdir.*

"Haşv", batında olan şeye derler. "Feleğin karnı"ndan murâd, suver-i muhtelife-i kesîredir. Ya'ni, "Feleğin içinde bulunan birçok sûretlere taksîm olunmuş olan o kadar sevdâ ve hevâ arasında müşterek bir halde olmuşdur ve o sûretlerin her birine ayrı ayrı alâkası vardır." Hind nüshalarında "haşv-i felek" ["feleğin karnı"] yerine "cevv-i felek" ["feleğin havası"] vâki'dir.

پس خموشى به دهد او را ثبوت پس جواب احمقان آمد سكوت

3283. *Binâenaleyh sükût ona çok sübût verir. Böyle olunca ahmakların cevâbı sükût geldi.*

Ya'ni, canı keserâta muallak olan kimseye karşı sükût etmek ve vahdetden bahsetmemek ona sübût ve sükûnet verir. Zîrâ söylesen onun bâtını karma karışık bir hâle gelir ki, bu hâl onun hakkında mûcib-i fesâd olur. Böyle olunca keserât-ı mevhûmeye vücûd verip alâka eden ahmaklara karşı verilecek cevâb sükûtdur.

این همی‌دانم ولی مستئ تن   می‌گشاید بی‌مراد من دهن

3284. *Bunu biliyorum, fakat tenin sarhoşluğu benim murâdım olmaksızın ağız açıyor.*

Ben ahmağa verilecek cevâbın sükûtdan ibâret olacağını bilirim. Fakat ne yapayım ki benim vücûdumda zâhir olan hâl, rûhumun ahkâmıdır. Zîrâ cisim mest olup kendinden geçmiş ve rûhumun hükmü altında kalmışdır. Binâenaleyh rûhumdan feverân eden esrâr ve hakāik, benim murâdım, ya'ni cismimin murâdı olmaksızın ağzımdan çıkar.

آن چنان کز عطسه و از خامیاز   این دهان گردد به ناخواه تو باز

3285. *Nitekim aksırıkdan ve esnemeden bu ağız senin murâdın olmaksızın açılır.*

در تفسیر این حدیث که انّی لاستغفر اللّٰه فی کل یوم سبعین مرة

Bu "Ben her gün Allah'a yetmiş kere istiğfâr ederim" hadîsinin tefsîri hakkındadır

Bu hadîs-i şerîfin ibâresi hakkında muhtelif rivâyetler vardır. İbârenin birisi sürh-i şerîfde olduğu gibidir. Ve diğeri de, انه ليغان على قلبى وإنى لاستغفر الله فى كل يوم مأة مرة ya'ni "Ba'zı ahvâlde benim kalbimin üzeri perdelenir. Muhakkak ben Allah'dan günde yüz kere mağfiret isterim" sûretindedir. Câiz ki, bu hadîs-i şerîf fem-i saâdetden muhtelif zamanlarda bu sûretle iki defa sâdır olsun! Ve "yetmiş" ve "yüz" adedi hasr için değildir, belki çokluk beyânı içindir. "Ben her gün çok istiğfâr ederim" demek olur. Bu hadîs-i şerîfin tefsîrin-

de de ihtilâf vardır. Ba'zıları "kalbe gelen perde"den murâd, halkı dâvet için bu âlem-i kesâfete teveccüh buyurmalarıdır derler; ve ba'zıları da, Resûl-i Ekrem Efendimiz dâimâ terakkîde idi, her bir mertebeye terakkî buyurdukça onun mâdûnundaki mertebeyi hicâb addedip istiğfâr buyururlardı, demişlerdir. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz vâris-i kâmil-i Nebevî olduğu cihetle bu hadîs-i şerîfin tefsîrinde evvelki ma'nâyı alıp buyururlar ki:

همچو پیغمبر ز گفتن و ز نثار　　　　توبه آرم روز من هفتاد بار

3286. *Peygamber gibi söylemekden ve saçmakdan, ben günde yetmiş kere tevbe getiririm.*

Peygamber gibi, maârif-i ilâhiyye hakkında söz söylemekden ve esrâr ve hikem-i rabbâniyye incilerini saçmakdan günde yetmiş kere pişman olurum ve birçok tevbeler ederim.

لیك آن مستی شود توبه شکن　　　　منسی است این مستئ تن جامه کن

3287. *Fakat o sarhoşluk tövbe bozucu olur. Bu ten mestliği unutturucu ve elbise soyucudur.*

Fakat cismin ahkâm-ı rûhiyye altında zebûn olup uyuşması ve sarhoşluğu cismin diriliği ve halka teveccühü zamânındaki tövbesini bozucu olur. Zîrâ bu tenin sarhoşluğu o cismin diriliği ve ayıklığı zamânındaki tövbeyi ve nedâmeti unutturucudur ve muhâkemât-ı akliyye libâsını soyucudur. Ma'lûm olsun ki, peygamberlerin nübüvveti zâhire ve velâyeti bâtına müteveccihdir. Nübüvveti cihetinden zâhire ve halka teveccühü zamânında isneyniyete ve keserâta müstenid olan şerîatla mütekellim olurlar. Ve velâyeti cihetinden bâtına ve Hakk'a teveccühü zamânında vahdet-i vücûd ile ve hakîkatle mütekellim olurlar. Nitekim Resûl-i zîşân Efendimiz'in, لو دليتم بحبل على الارض السفلى لهبط على الله ya'ni, "Eğer siz ipinizi arz-ı süflâya sarkıtsanız elbette Allah'ın üzerine düşerdi"; ve الشرك فى امتى اخفى من دبيب النمل على الصفا ya'ni, "Benim ümmetimde şirk, mücellâ bir taş üzerindeki karıncanın yürüyüşünden daha gizlidir"; ve لا تسب الدهر فان الدهر هو الله ya'ni, "Dehre sövmeyin! Zîrâ dehr ancak Allah'dır" buyurması ve emsâli ahâdîs-i şerîfe velâyetleri cihetinden buyurduğu ahâdîs-i şerîfedendir ki, şerîate nâzır olan ulemâ-i zâhire, vahdet-i vücûda dâir olan bu hadîslerin ma'nâları müşkil gelir ve "müteşâbihâtdandır!" deyip ma'nâlarını anlamaya uğraşmazlar. Ve "Peygamber vahdet-i vücûda dâir söz söylemedi" deyip vahdet-i vücûdu münkir olurlar. Ve vâris-i kâmil olan

evliyâ dahi, علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ya'ni, "Benim ümmetimin âlimleri Benî-İsrâîl enbiyâsı gibidir" hadîs-i şerîfi mûcibince nübüvvet-i ta'rîfiyyeyi hâiz olduklarından, halka teveccühlerinde şerîatı takviye için şerîatla ve cihet-i velâyetleriyle Hakk'a teveccüh ettikleri vakit dahi hakîkatle mütekellim olurlar. Nitekim vâris-i kâmil olan Hz. Mevlânâ (r.a.) efendimizin bu *Mesnevî-i Şerîf*'deki beyânât-ı aliyyeleri bu hâlin şâhididir. Gâh nübüvvet-i ta'rîfiyyeleri cihetinden şerîat-i Ahmediyyeyi takviye ve gâh cihet-i velâyetleriyle birçok esrâr ve hakāikı ibzâl buyururlar.

حکمت اظهار تاریخ دراز   مستیئ انداخت بر دانای راز

3288. *Uzun olan târîhin izhârının hikmeti, sır bilici üzerine sarhoşluk attı.*

"Târîh", vakit bildirmek, ta'rîfü'l-vakt ma'nâsınadır. "Târîh-i dirâz", "ezel"den kinâyedir. "Vakt-i ezelin izhârının hikmeti o vaktin sırrını bilici olan nebiyy-i mürselin ve veliyy-i kâmilin cismi ve zâhiri üzerine sarhoşluk havâle etti." "Ezel vaktinin sırrı"ndan murâd, hakāyık-i eşyânın isti'dâdları üzerine vâki' olan kazâ-yı ilâhîdir ki, bunlar sırr-ı kaderdir.

راز پنهان با چنین طبل و علم   آب جوشان گشته از جف القلم

3289. *Gizli sır ceffe'l-kalem cihetinden, böyle davul ve bayrak su fışkırıcı olmuşdur.*

Bu beyt-i şerîfte *Buhârî-i Şerîf*'te Ebû Hureyre (r.a.) hazretlerinden rivâyet olunan, جف القلم بما انت لاق ya'ni, "Senin mülâkî olduğun şeyde kalem kurudu" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Bu hadîs-i şerîfin tefsîri V. cildde gelecekdir. Ya'ni, "Kalem her ne vâki' olacak ise levh-i mahfûzda onu yazdı ve yazmakdan fâriğ oldu. Ya'ni, gizli olan hikemiyyât-ı ilâhiyye ve sırr-ı kader ezelde kalemin yazıp kuruması yüzünden böyle debdebe ve ihtişâm ile ilm-i ledün fışkırıcı olmuşdur." Ya'ni bu ilm-i ledünün böyle izhâr ve ifşâsı dahi sırr-ı kader îcâbındandır demek olur.

رحمت بی‌حد روانه هر زمان   خفته اید از درك آن ای مردمان

3290. [3304] *Her zaman hadsiz rahmet akıcıdır. Ey adamlar onun derkinden uyumuşsunuz.*

"Rahmet"den murâd, hakîkat-i muhammediyye menba'ının çeşmeleri olan evliyâ-i kirâmdır. Nitekim III. cildde [beyit: 1798]:

ز آن بیاورد اولیا را بر زمین   تا کندشان رَحْمَةً للعالمین

Ya'ni, "Hak Teâlâ evliyâyı yeryüzüne âlemlere rahmet olmaları için getirdi" buyurulmuş idi. Ya'ni, "Vâris-i ulûm-i nebevî olan ve Hak Teâlânın hadsiz ve hesâbsız rahmetini akıtıcı bulunan veliyy-i kâmil her zaman mevcûddur. Ey gâfil insanlar siz o kâmillerin idrâkinden uyumuşsunuz ve gözlerinizi kapamışsınız. Onların sûret-i beşeriyelerini kendiniz gibi kıyâs ediyorsunuz." Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr zımnen zât-ı şerîflerine işâret buyururlar.

جامهٔ خفته خورد از جوی آب   خفته اندر خواب جویای سراب

3291. *Uyumuşun elbisesi ırmakdan su içer. Uyumuş olan rü'yâda serâb isteyicidir.*

İnsân-ı kâmilin huzûrunda bulunduğu ve onun cisminin kulağı o ilm-i ledün ırmağından maârif-i ilâhiyye suyunu içtiği halde, bunun farkında olmayıp serâb mesâbesinde olan ulûm-i zâhiriyyenin tâlibi olan kimse, ırmak kenârında uyumuş ve elbisesi ıslanmış olduğu halde rü'yâda serâb arkasında koşan kimseye benzer.

می‌دود کانجای بوی آب هست   زین تفکر راه را بر خویش بست

3292. *"Orada su kokusu vardır" diye koşar. Bu tefekkürden yolu kendi üzerine bağladı.*

Gafletde olan kimse ilm-i ledün çeşmesi olan insân-ı kâmilin huzûrunu bırakıp, "Orada ilim kokusu vardır" diye ulûm-i zâhire erbâbı tarafına koşar. İşte böyle bir kimse bu tefekkürden dolayı Hak yolunu kendi üstüne bağladı.

ز انکه آن جا گفت ز ینجا دور شد   بر خیالی از حقی مهجور شد

3293. *"Zîrâ ki oradadır" dedi, buradan uzak oldu. Bir hayâl üzerine Hakk'a mensûb olandan mehcûr oldu.*

Hak yolunu kendi üzerine kapamasının sebebi budur ki, "Benim aradığım ilim oradadır" dedi. Bittabi' ilm-i ledün çeşmesi olan insân-ı kâmilin huzûrundan uzak oldu. Halbuki onun bu düşüncesi bir hayâl idi; ve böyle bir hayâl üzerine Hakk'a mensûb olan insân-ı kâmilden mehcûr oldu.

دور بینانند و بس خفته روان   رحمتی آریدشان ای رهروان

3294. *Uzak görücülerdir. Halbuki, rûhu çok uyumuşturlar. Ey yolcular onlara bir rahmet getirin!*

"Revân", rûh ma'nâsına olduğu gibi, "gidici" ma'nâsına da gelir. "Yolcular"dan murâd, tarîk-ı Hakk'ın yolcuları olan evliyâ-i kirâmdır. Ya'ni, "Bu âlim-i zâhirîler ehl-i hakîkat önlerinde olduğu halde hakîkati uzakda görücüdürler. Halbuki çok uyumuş rûhludurlar. Yâhud, uyumuş olarak gidicidirler. Ey evliyâ-i Hak, onların bu hallerine acıyın da onları uykularından uyandırın!"

من نديدم تشنگى خواب آورد   خواب آرد تشنگئ بى خرد

3295. *Ben görmedim ki, susuzluk uyku getirsin. Akılsızın susuzluğu uyku getirir.*

"Cismânî olan susuzluğun uyku getirdiğini âlem-i hisde görmedim. Pek susamış ve susuzlukdan ağzı köpürmüş olan kimsenin gözüne uyku girmez. Su arar fakat akılsızın rûhânî olan susuzluğu kendisine gaflet uykusu getirir." Nitekim feylesofların zevki, dâimâ felsefe arkasında koşmakdır ve bu koşmakdan aslâ usanmazlar. Ve bundan murâdları, hakîkate vusûldür. Halbuki felsefeye daldıkça kendilerinde mahfî olan Hak'dan gâfil olurlar; ve onların bu harâreti büsbütün gaflet uykularına sebeb olur.

خود خرد آنست كو از حق چريد   نى خرد كو را عطارد آوريد

3296. *Muhakkak akıl odur ki, Hak'dan otladı; akıl değildir ki, onu Utârid getirdi.*

İlm-i nücûm erbâbı derler ki: "Nutfe rahm-i mâdere düştüğü ayda Zühal, ikinci ayda Müşterî, üçüncü ayda Merih, dördüncü ayda Güneş, beşinci ayda Zühre, altıncı ayda Utârid, yedinci ayda Kamer, sekizinci ayda yine Zühal, dokuzuncu ayda Müşterî'nin taht-ı te'sîrinde olarak terbiye olunur ve Müşterî'nin terbiyesinde iken doğar. Müşterî'nin tabîatı sıcak ve yaş; ve hayât-ı tabîiyyenin devâmına müessir olduğundan bu ayda doğanın çok yaşaması ümîd olunur. Bundan sonra bu terbiye devren ba'de devr devâm edip, çocuk Utârid'in terbiyesinde iken akl-ı cüz'î mertebesine erişir. İmdi eğer bir kimse Utârid seyyâresinin te'sîriyle hâsıl olan bu akl-ı cüz'î ile iktifâ edip, muallim olarak ba's olunan enbiyânın ta'lîmâtını kabûl ve bu akl-i cüz'îsini tenvîr etmez ve onu akl-ı maâd mertebesine terakkî ettirmezse bu akıl dünyânın hayât-ı zâhiresinden başka hayat olduğunu görmediği ve ancak mezara kadar görebildiği cihetle insana lâyık ve makbûl bir akıl değildir. Belki akıl ancak Hak'dan ve ehl-i Hak olan enbiyâ ve evliyânın ulûmundan istifâde edip nûr alarak hayât-ı bâkiyeyi idrâk eden akıldır.

دربیان آن که عقل جزوی تا به گور بیش نبیند در باقی مقلد انبیا و اولیاست

Onun beyânındadır ki, akl-ı cüz'î mezara kadar olandan ziyâdesini görmez; bâkîde enbiyâ ve evliyânın mukallididir

پیش بینی این خرد تا گور بود و آن صاحب دل به نفخ صور بود

3297. *Bu aklın ön görücülüğü mezara kadar olur; ve sâhib-i dilin lâyığı nefh-i sûr'a mülâbis olur.*

"Bu akıl"dan murâd, Utârid seyyâresinin te'sîriyle hâsıl olan "akl-ı cüz'î"dir. Bu akıl ancak hayât-ı dünyeviyyeyi müdrik olur. Ve bu hayât-ı dünyeviyye dahi mezara kadar devam eder. Ondan ötesini ya'ni, hayât-ı uhreviyyeyi görmez. Kâfirler bu hayâtı inkâr eder; ve mü'minler îman ederse de enbiyâya ve evliyâya taklîden îman eder. Gönül sâhibi, ya'ni, kalb gözleri açık olan enbiyâ ve evliyânın bu ön görücülükde lâyığı ve nasîbi sûr-i İsrâfil'in nefhine ya'ni kıyâmete müteallık ve mülâbis olur. Ve onlar hayât-ı dünyeviyyeden ilerisini de görürler. Hind şârihleri "Be-nefh-i sûr"daki "bâ"yı edât-ı mef'ûl addedip mısrâ'ı evveldeki "tâ" edât-ı intihâsını buraya da teşmîl ederek "nefh-i sûra kadar" ma'nâsını vermişler ise de, İsmâil Ankaravî (k.s.) bu ma'nâyı beğenmiyor ve diyor ki: "Eğer böyle olursa enbiyâ ve evliyânın ön görücülüğü nefh-i sûra kadar olmak ve ondan ilerisini görememek lâzım gelir ki, bu doğru değildir. "Be-nefh-i sûr"daki "bâ", mülâbese içindir ve "tâ" edât-ı intihâsının buraya şümûlü yokdur."

این خرد از گور و خاکی نگذرد وین قدم عرصهٔ عجایب نسپرد

3298. *Bu akıl bir mezardan ve toprakdan geçmez; ve bu ayak arsa-i acâibi tayy etmez.*

Bu akl-ı cüz'î ki, âlem-i kesâfetden ilerisine geçmez, ve bu aklın ayağı arsa-i acâib olan âlem-i berzahı tayyedemez. Nitekim rü'yâ âleminde bu akl-ı cüz'înin dâire-i tavrına muhâlif türlü türlü ahvâl görülür ve uyanıldığı vakit rü'yâdaki ahvâl-i acîbeye hayret olunur.

زین قدم وین عقل رو بیزار شو چشم غیبی جو و برخوردار شو

3299. *Bu kademden ve bu akıldan git, bîzâr ol! Gayba mensûb gözü iste, müntefi' ol!*

Bu gidişden ve bu akl-ı cüz'înin rehberliğinden git, bîzâr ol! Gayba mensûb olan kalb gözünün açılmasını iste ve bu gözün ön görücülüğünden müntefi' ol!

همچو موسی نور کی یابد ز جیب سخرهٔ استاد و شاگرد کتیب

3300. [3314] *Üstâdın maskarası ve kitabın şâkirdi, nûru ne vakit Mûsâ gibi ceybinden bulur?*

"Akl-ı cüz'î, ilm-i zâhirînin tahsîlinde bir muallimin maskarası ve kitâbın şâkirdidir. Böyle bir aklın sâhibi Mûsâ (a.s.)ın ceybinden çıkardığı yed-i beyzâdaki nûru ne vakit bulur?" "Kitîb", kitabın imâle olunmuşudur.

زین نظر وین عقل ناید جز دُوار پس نظر بگذار و بگزین انتظار

3301. *Bu nazardan ve bu akıldan baş dönmesinden başkası gelmez. Binâenaleyh nazarı bırak ve intizârı ihtiyâr et!*

"Düvâr", bir illet sebebiyle vâki' olan baş dönmesi demekdir. "Bu akl-i cüz'înin nazarından ve bu akıldan insanın başı döner. Ve idrâk-i hakāyık için düşüne düşüne baş sersem olur. Binâenaleyh dâimâ kısa gören bu aklın nazarını bırak, ve Hakk'a ve ehl-i Hakk'a müteveccihen intizârı ihtiyâr et!" Zîrâ bu teveccüh hâlis ve kavî olursa elbet ihsân-ı ilâhî zuhûr eder.

از سخن گویی مجویید ارتفاع منتظر را به ز گفتن استماع

3302. *Söz söyleyicilikden yükselmek istemeyiniz! Muntazır için söylemekden dinlemek iyidir.*

Bu akl-ı cüz'înin müktesebâtına mağrûren söz söyleyici olmak yüzünden akrân ve emsâl arasında yükselmek istemeyiniz! İhsân-ı ilâhîyi bekleyen kimsenin söylemesinden dinlemesi efdaldir.

منصب تعلیم نوعی شهوتست هر خیال شهوتی در ره بتست

3303. *Ta'lîm mansıbı bir nevi' şehvetdir. Şehvete mensûb olan her bir hayâl yolda putdur.*

"Henüz akl-ı cüz'î mertebesinden ve sıfât-ı nefsâniyyeden yakasını kurtaramamış olan kimsenin ta'lîm mansıbında bulunması bir nevi şehvetdir. Çünkü kendisini halka beğendirmekden nefis haz ve zevk alır. Haz ve şehvete mensûb olan her bir fikir ve hayâl tarîk-i Hak'da sâlikin putudur." Ve bu şehvete şehvet-i hafiyye derler. Resûl-i zîşân Efendimiz, الشهوة الخفية والرياء شرك ya'ni, "Şehvet-i hafiyye ve halka gösteriş şirkdir" buyururlar.

گر به فضلش ره ببردی هر فضول　　　کی فرستادی خدا چندین رسول

3304. *Eğer her fuzûl onun fazlına yol götüre idi, Hudâ bu kadar resûlü ne vakit gönderir idi?*

"Fuzûl" burada, "fâidesi olmayan mâlâya'ni ile meşgûl kimse" demekdir. Türkçe'de "geveze" ve "çalçene" derler. Ya'ni, "Eğer akl-i cüz'îsinin kuvvetine mağrûr olup halkı terbiyeye kıyâm eden her fuzûl Hakk'ın fazl ü inâyetine yol bula idi, Hak Teâlâ hazretlerinin bu kadar peygamberi muallim olarak göndermesine hâcet kalmaz idi."

عقل جزوی همچو برقست و دُرَخش　　　در دُرخشی کی توان شد سوی وَخش

3305. *Akl-ı cüz'î şimşek ve parlaklık gibidir. Bir parlayış içinde vahş tarafına gitmek ne vakit mümkin olur?*

"Dürahş" veyâhud "düruhş", her şeyin pertevine ve aydınlığa derler; ve "şimşek" ma'nâsına da gelir. Bu sûretde "derahş" telaffuz olunur. "Vahş", Bedehşân vilâyetidir. Bir şehrin ismidir (*Burhân*). Ya'ni, "Akl-ı cüz'înin nûru şimşek parlaklığına benzer. Şimşeğin bir çakışında hâsıl olan nûr ve aydınlık ile gece karanlığında Vahş şehri tarafına gidilebilir mi?"

نیست نور برق بهر ره بری　　　بلکه امرست ابر را که می گری

3306. *Şimşeğin nûru rehberlik için değildir. Belki buluta "Ağla!" diye emirdir.*

"Şimşeğin çakışından hâsıl olan nûr ile gece karanlığında yol bulup yürümek mümkin değildir. Zîrâ bu aydınlık insanlara karanlıkda rehber olamaz. Parlar ve derhâl söner. Şimşeğin nûru buluta, "Ağla, yağmur yağdır!" diye emirdir." Bunun gibi akl-ı cüz'î zulmet-i tabîat içinde bir çakar ve derhâl söner. Binâenaleyh onunla hakîkat yolu bulunamaz. Bu nûr "Acz içinde kal ve ağla!" diye bir emr-i ilâhîden ibâretdir.

برق عقل ما برای گریه است   تا بگرید نیستی در شوق هست

3307. *Bizim aklımızın şimşeği ağlama içindir, tâ ki yokluk varlığın şevki içinde ağlasın!*

Bu âlem-i tabîat gecesinde çakan bizim aklımızın şimşeği aczimizi görüp ağlamak içindir. Yoklukdan ibâret olan bizim vücûd-i izâfîmiz kendinin aslı olan vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın şevkinde ağlamak içindir.

عقل کودك گفت بر کتّاب تن   لیك نتواند بخود آموختن

3308. *Çocuğun aklı, "Kitaba teveccüh et!" dedi. Fakat kendi kendine öğrenemez.*

"Küttâb", burada mekteb ma'nâsınadır. "Ten", "tenîden" masdarından emr-i hâzırdır ve bu masdarın müteaddid ma'nâları vardır. Burada "bir şey etrâfında dolaşmak" ve "teveccüh ve iltifât etmek" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Mürâhik olan bir çocuğun aklı, "Mektebe teveccüh et ve ilim öğren!" der. Velâkin mektebe gittiği vakit orada kendi kendine bir şey öğrenemez. Elbet muallimin ta'lîmine muhtâç olur." Bunun gibi bu dünyâ dahi akl-ı cüz'înin mektebidir. Onun muallimleri enbiyâ ve evliyâdır.

عقل رنجور آردش سوی طبیب   لیك نبود در دوا عقلش مصیب

3309. *Hastanın aklı onu tabîb tarafına götürür. Fakat ilâçda onun aklı musîb olmaz.*

Hastanın akl-ı cüz'îsi kendisini doktor tarafına sevk edecek kadar işe yarar. Fakat ilâç husûsuna gelince o akl-ı cüz'î isâbet edici olmaz. Bu ilâç doktorun akl-ı cüz'îsinin işi olur. Binâenaleyh akl-ı cüz'î, ulûm-i zâhirenin ihâtasında bile böyle âcizdir. Ulûm-i bâtıneyi kendi kendine nasıl idrâk edebilir?

نك شیاطین سوی گردون می‌شدند   گوش بر اسرار بالا می‌زدند

3310. [3324] *İşte şeytanlar felek tarafına gittiler Yukarının esrârı üzerine kulak vurdular.*

Bu ve âtîdeki beyt-i şerîflerde sûre-i Cin'de vâki', وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا (Cin, 72/8-9) ya'ni, "Biz semâya yaklaştığımız vakit, o semâyı kavî muhâfaza melekleriyle ve şihâblar ile dolu bulduk. Halbuki biz dinlemek için o semâdan otura-

cak yerlerde otururidik. Şimdi kim dinlemek ister, kendisi için hazır bir ateş alevi bulur?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Beyt-i şerifteki "şeyâtin"den murâd, cinlerdir. Bi'set-i seniyyeden evvel fetret zamânında cisimleri hava ile harâretden terekküb eden cinler letâfet-i cismâniyyeleri müsâid olduğu cihetle melâike-i unsuriyyeden arz üzerinde vâki' olacak hâdisâta dâir ma'lûmât çalmak için semâya suûd ederler ve kendi velîleri olan kâhinlere birtakım ilâveler ile bu ma'lûmâtı ilkā ederler. Ve kâhinler de para mukābilinde mürâcaat edenlere ba'zıları yalan ve ba'zıları doğru olan bu ma'lûmâtı verirler idi. Vaktâki Resûl-i Ekrem Efendimiz ba's olundu, ateş alevleriyle melâike onları âlem-i ulvîden âlem-i süflîye kovmaya başladılar.

می‌ربودند اندکی ز آن رازها　　　تا شهب می‌راندشان زود از سما

3311. *O sırlardan biraz kaptılar, ateş alevleri onları derhâl semâdan kovdu.*

"Şühüb", şihâbın cem'idir; ve "şihâb", ateşin alevi demekdir. Semâda geceleri ara sıra kamçı gibi görünür ve bunlara "uçar yıldız" derler. İlm-i hey'ete göre bunlar mahrekinden herhangi bir sebeble ayrılıp fezâda sukūt eden ecrâmdır ki, fezâda şiddet-i seyirlerinden ateş peydâ olup dağılırlar. Ba'zı parçaları arzın câzibesine tutulup arza da sukūt eder ki, bunlara "hacer-i semâvî" derler. Fakat her görünen ateş alevlerinin mutlakā sukūt-i ecrâmdan husûle gelmesi lâzım gelmez. Kur'ân-ı Kerîm'in haber verdiği gibi cinleri tard için seyyâlât-ı esîriyye arasından zuhûr eden elektrik kamçıları da olabilir. Bu ateş alevi keyfiyetini Hak Teâlâ bilir. Beşer için hükm-i kat'î vermek doğru değildir. Velhâsıl melâike cinleri semâdan bu ateş alevleriyle kovup dedi.

که روید آن جا رسولی آمدست　　　هر چه می‌خواهید زو آید بدست

3312. *Ki: "Gidiniz, oraya bir resûl gelmişdir; her ne isterseniz ondan ele gelir."*

"Arza Hakk'ın Resûl'ü ve elçisi gelmişdir. Evvele ve âhire mensûb olan ilimlerin hepsi ondadır. Her neyi öğrenmek isterseniz ondan öğrenebilirsiniz." Nitekim Resûl-i zîşân Efendimiz göklere müteallik olan ilmi de bize teblîğ buyurdu. Bu teblîğât fakîrin *Fusûsu'l-Hikem*'e yazdığım şerhin mukaddimesinde biraz tafsîlen beyân edilmişdir. Burada zikri uzun olur.

گر همی‌جویید در بی‌بها　　　اُدْخُلُوا الْاَبْيَاتَ مِنْ اَبْوَابِهَا

3313. *"Eğer pahâsız inci isterseniz, evlere kapılarından giriniz!"*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Bakara'da olan, وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا (Bakara, 2/189) ya'ni, "Evlere kapılarından girip çıkın!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Pahasız ve kıymet takdir olunamayan ulûm incilerini elde etmek isterseniz, bu ulûmun kapısı olan enbiyâya mürâcaat ediniz. Zîrâ onlar ulûm-i ilâhiyye hazînesinin kapısıdırlar." Bu âyet-i kerîme hakkında I. cildin 1656 numarasına müsâdif olan,

وَادْخُلُوا الْأَبْيَاتَ مِنْ أَبْوَابِهَا   و اطْلُبوا الْأَغْرَاضَ فِى أَسْبَابِهَا

"Evlere kapılarından giriniz; garazları da sebebler içinde taleb ediniz!" beyt-i şerîfi dahi geçti.

میزن آن حلقهٔ در و بر باب بیست   از سوی بام فلکتان راه نیست

3314. *"O kapının halkasını vur ve kapıda dur! Feleğin damı tarafından size yol yokdur."*

"Ulûm-i ilâhiyye hazînesinin kapısı olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ huzûrunda tevâzu' halkasına yapış ve o kapının önünde dur ve bekle! Zîrâ feleğin damı ve kubbesi tarafından ulûm-i ilâhiyye hazînesine vusûle sizin için yol yokdur." "Bîst", "istâden" masdarından "bâyîst" emr-i hâzırının muhaffefidir.

نیست حاجتتان بدین راه دراز   خاکئ را داده ایم اسرار راز

3315. *"Bu uzun yola size hâcet yokdur. Biz toprağa mensûb olana sırrın sırlarını vermişiz."*

"Ey cin tâifesi, esrâra vukûf için size eflâke ve bu uzun yola çıkmaya hacet yokdur. Biz cism-i şerîfi toprakdan mahlûk olan Resûl'ümüze sizin vâkıf olmak istediğiniz sırrın sırlarını da vermişizdir." "Sırrın sırları"ndan murâd, Nebiyy-i zîşânın ve onun vârislerinin cem'iyet-i esmâiyyeye mazhariyetle hilâfeti hâiz olmalarıdır.

پیش او آیید اگر خائن نه اید   نی‌شکر گردید ازو گر چه نی اید

3316. *"Eğer hâin değilseniz onun önüne geliniz! Her ne kadar kamış iseniz de şeker kamışı olunuz!"*

"Eğer sizlere Hakk'ın ihsânı olan idrâke karşı hâin değilseniz, o Nebiyy-i zîşânın önüne kemâl-i edeb ve tevâzu' ile geliniz. Her ne kadar şimdiki halde içi boş kamış mesâbesinde iseniz de onun sohbeti berekâtıyla içi ulûm ve maârif-i ilâhiyye ile dolu şeker kamışı gibi lezîz bir mahlûk olasınız!"

سبزه رویاند ز خاکت آن دلیل   نیست کم از سم اسب جبرئیل

3317. *O delîl senin toprağından yeşillik bitirir. Cebrâil'in atının tırnağından aşağı değildir.*

Bu yukarıdan beri zikr olunan ebyât-ı şerîfe melâike lisânından yalnız cinlere değildir. Belki ins ü cinnedir. İnsanlara da hisse olduğu "zi hâket" ["senin toprağından"] hitâbından anlaşılır. Zîrâ ecsâm-ı cinde toprak unsuru yokdur. Ya'ni, "Ey akl-ı cüz'îsine mağrûr olan insan, o Hak yolunun delîli olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ senin toprakdan mahlûk olan cisminde hayât-ı mânevî eseri olan maârif-i ilâhiyye yeşilliklerini bitirir. O delîl Cebrâil (a.s.)ın atının tırnağından te'sir husûsunda daha aşağı değildir." İkinci mısrâ'da sûre-i Tâ Hâ'da vâki' olan, قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَاسَامِرِيُّ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا (Tâ Hâ, 20/95-96) ya'ni, "Mûsâ (a.s.) Sâmirî'ye dedi: "Ey Sâmirî! Bu yaptığın azîm iş nedir?" Sâmirî cevâben dedi: "Ben Benî-İsrâil'in görmediği şeyi gördüm. Binâenaleyh, Resûl'ün izinden bir avuç toprak aldım. O yaptığım buzağıya attım!" âyeti kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, Cebrâil (a.s.) Mûsâ (a.s.)a beşer sûretinde ve ata binmiş bir halde zâhir oldu. Atının bastığı yerde yeşillik peydâ olurdu. Sâmirî gördü, o izden bir avuç toprak aldı. Mûsâ (a.s.) Tûr'a gittiği vakit Benî-İsrâil'in altın ve gümüşden ma'mûl zînetlerini bir yere topladı ve eritti. Bir buzağı şekli yaptı ve o toprağı da o ma'den eridiği vakit içine attı. Buzağı dondukdan sonra buzağı gibi sadâ vermeye başladı. Bu bâbda II. cildin 2028 numaralı beytinde îzâhât verilmişdir.

سبزه گردی تازه گردی در نوی   گر تو خاك اسب جبریلی شوی

3318. *Eğer sen Cibrîl'e mensûb olan atın toprağı olur isen yenilik içinde yeşil ve tâze olursun!*

"Cibrîl'e mensûb olan at"dan murâd, enbiyâ ve evliyâ hazarâtının ecsâm-ı unsurîleridir. Ve "Cibrîl"den murâd dahi rûhdur. Ya'ni enbiyâ ve evliyânın rûhlarının idâresi altında bulunan ecsâm-ı şerîfeleri muvâcehesinde mütevâzı' ve zelîl olur isen, yeni yeni tecelliyât-ı ilâhiyye içinde diri ve tâze olursun!

سبزهٔ جان بخش کان را سامری   کرد در گوساله تا شد گوهری

3319. *Can bağışlayıcı yeşillik ki, onu Sâmirî buzağıya attı, âkıbet gevhere mensûb oldu.*

Resûlün eseri olan yeşillik ki, rûh vericidir ve o eseri Sâmirî câmid olan buzağıya attı, âkıbet cevher-i rûha mensûb olup, o câmid heykelden buzağı sadâsı çıktı.

جان گرفت و بانگ زد زآن سبزه او　　　آن چنان بانگی که شد فتنهٔ عدو

3320. [3334] *O yeşillikden can tuttu ve sadâ vurdu; öyle bir sadâ ki, düşmanın fitnesi oldu.*

O câmid buzağı o Cibrîl'in atının bastığı yerde biten yeşillikden can aldı ve buzağı sadâsı çıkardı. Çıkan sadâ öyle bir sadâ idi ki, benî-âdemin düşmanı olan İblîs'in fitnesi oldu. Bunun gibi rûh-i hayvânîsi altında zebûn ve rûh-i insânî eserinden bî-nasîb kalmış olan bir kimse, Cibrîl'e mensûb at mesâbesinde olan insân-ı kâmilin cismi önünde mütevâzı' ve zelîl olursa bu tevâzu' ve zilletden heykel mesâbesinde olan cisminde rûh-i insânî eseri zâhir olup, o rûhun sadâsı mesâbesinde olan ulûm-i ledünniyye zuhûr eder ve bu da ulûm-i ledünniyye düşmanları olan akl-ı cüz'î erbâbının indinde fitneyi mûcib olur.

گر امین آید سوی اهل راز　　　وا رهید از سَرْکُلَه مانند باز

3321. *Sır ehli tarafına emîn olarak gelirseniz, doğan gibi ser-külâhdan kurtulursunuz.*

"Ser-külah", av için besledikleri doğan kuşlarının başlarına giydirdikleri külâhdır. Zîrâ acemi doğanın kendi cinsleri tarafına meyli vardır; ve avcı olan pâdişah tarafından tevahhuş eder. Bu külâh onun gözlerini kapar. Ya'ni, "Sır ehli tarafına onun tevdî' edeceği sırra emîn olarak gelirseniz doğanın başına geçirilen külâh gibi başınıza geçirilen riyâzât-ı şâkkadan kurtulursunuz. Rûhunuzun gözü âlem-i melekûtu görmeye başlar. O vakit esrâr-ı ilâhiyyeye vâkıf olursunuz."

Menkıbe: Zünnûn-i Mısrî hazretlerine birisi gelip der ki: "Ey şeyh! Bana esrâr-ı ilâhiyyeden bahset!" Hz. Şeyh, "Pekâlâ bahsedeyim. Fakat ondan evvel şu kutuyu al, Dicle'nin karşı tarafında sâkin olan falan zâta götür de gel!" der ve eline ağzı kapalı bir kutu verir. O adam dahi kutuyu alıp yola çıkar. Esnâ-yı râhda kutu içinde bir şeyin hareket ettiğini hisseder. Sâika-i merâk ile kapağı açar, içinde bir fâre var imiş. Hayvan hemân sıçrayıp kaçar. O şahıs hayretde kalır ve boş kutuyu götürmeden ise geriye döner, keyfiyeti Zünnûn'a anlatır. Zünnûn hazretleri buyurur ki: "Kulların esrârına emîn olmayan

kimseye esrâr-ı ilâhiyye nasıl tevdî' olunur?" Eğer nefsinizin sıfât-ı hâinesiyle gelirseniz, başınıza riyâzât külâhı geçirilir."

سر کلاه چشم بند و گوش بند   که ازو بازست مسکین و نژند

3322. *Göz bağı ve kulak bağı olan ser-külâhdan ki, doğan ondan miskîn ve süflî olur.*

"Nejend" veyâ "nijend", gamlı ve câmid ve alçak ve iniş ve öfkeli ma'nâlarına gelir. Burada gamlı veyâ süflî ma'nâları münâsib olur.

ز آن کله مر چشم بازان را سدست   که همه میلش سوی جنس خودست

3323. *O külâhdan doğanın gözüne sedd vardır. Zîrâ onun bütün meyli kendi cinsi tarafınadır.*

"Doğan"dan murâd, sâlikdir. Bu beyitlerin hülâsası budur ki: Eğer insân-ı kâmilin huzûruna nefsinizin sıfât-ı îcâbâtı olan hıyânetle gelirseniz, o kâmil sizin başınıza doğanların başına şahların geçirdiği külâh gibi riyâzât-ı şâkka külâhını geçirir. Ve eğer nefsinizin sıfât-ı icâbâtını ihmâl edip o kâmilin huzûruna emîn olarak giderseniz, bu külâhdan kurtulursunuz. Zîrâ riyâzât-ı şâkka külâhından sâlikin nefsi miskîn olur ve alçalır; ve kendi cinsi olan ashâb-ı nefse meyil etmez, bu riyâzât külâhı mâni' olur.

چون برید از جنس با شه گشت یار   بر گشاید چشم او را باز دار

3324. *Vaktâki kendi cinsinden kesildi, şâha yâr oldu. Doğan sâhibi onun gözünü açar.*

Ashâb-ı nefisden olan sâlik giydiği riyâzât külâhının te'sîriyle şâh-ı hakîkî olan Hakk'a yâr olduğu ve ağyârdan geçtiği vakit, doğan sâhibi olan insân-ı kâmil onun başındaki külâhı çıkarıp gözlerini açar.

راند دیوان را حق از مرصاد خویش   عقل جزؤی را ز استبداد خویش

•3325. *Hak şeytanları kendi mirsâdından, akl-ı cüz'îyi kendi istibdâdından kovdu.*

"Mirsâd", geniş yol ve güzergâh; ve "istibdâd", re'yinde istiklâl demekdir. Ya'ni "Hak Teâlâ, cinleri kendi geniş yolundan kovdu ve akl-ı cüz'îyi de kendi re'yindeki istiklâlinden kovdu" da buyurdu.

که سَری کم کن نهٔ تو مستبد　　　　بلکه شاگرد دلی و مستعد

3326. *Ki: "Az başlık et, sen müstebid değilsin! Belki bir kalbin şâkirdisin ve müstaidsin."*

"Ey akl-ı cüz'î, sen az riyâset et, zîrâ senin re'yin doğru değildir ki, istiklâl sâhibi olasın. Belki sen akl-ı küllün mazharı olan bir kâmilin kalbinin şâkirdisin ve o kalbin ta'lîmini kabûle müstaidsin." Zîrâ, akl-ı cüz'î, akl-ı küllden kuvvet bulur.

زو بَرِ دل رَوْ که تو جُزْوِ دلی　　　　هین که بندهٔ پادشاه عادلی

3327. *"Çabuk kalbe git, zîrâ sen kalbin cüz'üsün. Âgâh ol ki, sen bir âdil pâdişâhın bendesisin."*

"Kalb"den murâd, akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmilin kalbidir. "Ey akl-ı cüz'î sâhibi olan kimse! Çabuk insân-ı kâmilin kalbine gir ve onun muhabbetini kazan! Zîrâ, senin akl-ı cüz'în o akl-ı küldendir. Kendini akl-ı cüz'înin dar olan dâiresinde zelîl etme! Âgâh ol ki, sen bir âdil pâdişâh olan akl-ı küllün bendesisin. Bu akl-ı nâkısın sevkiyle âlem-i süflîde kalma!"

بندگیٔ او به از سلطانیست　　　　که أَنَا خَیْرٌ دم شیطانیست

3328. *Onun bendeliği sultanlıkdan iyidir. Zîrâ, "Ben hayırlıyım!" şeytana mensûb olan sözdür.*

Akl-ı küllün mazharı olan kalbin ya'ni, insân-ı kâmilin bendeliği, zâhirî sultanlıkdan iyidir. Ey âlim-i zâhirî! Sen kendi ilm-i zâhirîne bakıp insân-ı kâmile karşı, "Ben ondan hayırlıyım!" deme! Zîrâ, أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ (A'râf, 7/12; Sâd, 38/76) ya'ni, "Ben ondan hayırlıyım!" sözünü Hz. Âdem'e karşı şeytan söyledi. Ve Âdem'in zâhirine bakıp bâtınına nüfûz edemedi ve aldandı, matrûd-i ilâhî oldu.

فرق بین و بر گزین تو ای حبیس　　　　بندگیٔ آدم از کبر بلیس

3329. *Ey mahbûs, farkı gör ve Âdem'in bendeliğini İblîs'in kibrinden ayırt et!*

"Habîs", sıfat-ı müşebbehe olup, mef'ûl ma'nâsında "mahbûs" demekdir. "Ey sıfât-ı nefsâniyyenin mahbûsu olan kimse, insân-ı kâmil Âdem-i Safî'nin vârisidir. Ona karşı, bir baş eğip hürmet ve itâat etmek var, bir de

İblîs'in kibri gibi kibir ve azamet edip ona muhâlefet etmek var. Bu iki halden hangisinin daha makbûl olduğunu ayırt et!" Hind nüshalarında "habîs" yerine "hasîs" vâki'dir. "Alçak tabîatlı", demek olup evvelki ma'nâyı müeyyiddir.

گفت آنکه هست خورشید ره او   حرف طوبی هر که ذلّت نفسهٗ

3330. [3344] *O kimse ki, yolun güneşidir, "Her kim nefsini zelîl etti ise ne mutlu!" sözünü söyledi.*

Zulmet-i tabîat içinde Hak yolunu aydınlatan bir güneş olan Sultân-ı Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz hadîs-i şerîflerinde, طوبی لمن ذلت نفسه ya'ni, "Ne mutlu o kimseye ki nefsini zelîl etti!" buyurdu ve nefsin kötü sıfatlarından kurtulup, onu rûhunun ahkâmı altında zebûn ve zelîl eden Hz. Âdem'in vârisi olan insân-ı kâmildir. O kâmil rûhunun âsâr-ı latîfesiyle kendisine iltica eden ve sıfât-ı nefis ateşleri altında kavrulan kimselere râhat îrâs eder.

سایۀ طوبی ببین و خوش بخسب   سر بنه در سایه بی‌سرکش بخسب

3331. *Tûbâ'nın sâyesini gör ve latîf uyu! Baş koy, sâyede serkeşsiz uyu!*

"Tûbâ", cennetde bir ağacın adıdır; ve Hind lügatında "cennet" demekdir; ve tahayyür ve aksâ-yı ümniyye ma'nâsına da gelir. Ba'zı ehl-i lügat indinde, aslı "tuyb" (طیب) idi. "Bâ"nın mâkabli mazmûm olduğu için "vâv"a kalb olundu. Bu mütâlaaya göre ma'nâsı, "rızâ ve iyilik" demek olur. "Tûbâke!" ve "Tûbâ leke!" derler ki, "Senin için hayır ve saâdetdir!" demekdir. Türkçe'de "Ne mutlu!" "Ne saâdet!" diye tercüme olunur. Evvelki beyt-i şerîfde bu ma'nâyadır. Bu beyt-i şerîfde dahi cennetdeki Tûbâ ağacı demek olup, insân-ı kâmil bu âlemde bu ağaca teşbîh buyurulmuşdur. Ya'ni, "Dünyâda tûbâ-yı cennetin misâli olan insân-ı kâmilin sâyesini gör ve ona iltica edip, müsterîhâne uyu; o sâyede uyu, serkeş olan nefis olmaksızın yat!" demek olur. "Ser-nihâden", *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre "uyumak"dan kinâyedir. "Hasbîden", hem "yatmak" ve hem de "uyumak" ma'nâlarına gelir. Bu beyt-i şerîfde insân-ı kâmilin sâyesine tevâzu' ile iltica eden kimsenin nefsinin serkeşliğinden emîn olarak râhat edeceğine işâret buyurulur.

ظلّ ذلّت نفسهٗ خوش مضجعیست   مستعدآن صفا را مهجعیست

3332. *"Zellet nefsehû"nun gölgesi hoş yatacak bir yerdir. Safâ müstaidlerine mahsûs uyuyacak bir yerdir.*

طوبى لمن ذلت نفسه ["Nefsi zelîl olana ne mutlu!"] hadîs-i şerîfi mûcibince amel edip, nefsini Hak muvâcehesinde zillet-i kâmile ile zelîl etmiş olan ve cennet Tûbâ'sı misâli bulunan insân-ı kâmilin sâyesi ve gölgesi hoş ve müsterîhâne bir sûrette yatacak bir yerdir. Kalbleri safvet iktisâbına müstaid olan sâlikler için emîn bir sûretde uyuyacak bir yerdir. Oraya ilticâ eden bir kimseye nefsin her birisi yırtıcı canavar mesâbesinde olan sıfatları ve düşman-ı benî-Âdem olan İblîs hücûm edemez. "Mezca'", ism-i mekân olup, "yatacak yer"; ve "mehca'", uyuyacak mahal demekdir.

گر از این سایه روی سوی منی　　　زود طاغی گردی و ره گم کنی

3333. *Eğer bu sâyeden benlik tarafına gidersen, hemân tâğî olursun ve yolu kaybedersin.*

Eğer Tûbâ-yı cennet mesâbesinde olan bu kâmile boyun eğmeyip de, "O da benim gibi bir adam!" deyip benlik ve enâniyet tarafına gidersen İblîs gibi tâğî ve azgın olursun ve matrûd-i ilâhî olup, Hak ve hidâyet yolunu kaybedersin.

بیان آن که یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَ رَسُولِهِ

"Ey mü'minler! Kavlen ve fiilen Allah'ın ve Resûl'ünün önüne geçmeyin!" ma'nâsında olan âyet-i kerîmenin beyânındadır

چون نبی نیستی ز امت باش　　　چون که سلطان نهٔ رعیت باش

پس رو عارفان وخاموش باش　　　و ز خود رأی و زحمت متراش

"Mâdemki peygamber değilsin, ümmetten ol! Mâdemki sultan değilsin raiyye ol!
Âriflerin gerisinde gidici ve sâkit ol, Ve kendinden bir rey ve zahmet bekleme!"

Bu âyet-i kerîme sûre-i Hucurât'ın evvelidir. Bu iki beyt-i şerîf dahi Hakîm Senâî (k.s.) hazretlerinin *Hadîka*'larından muktebesdir. İkinci beytin nihâyetindeki "me-tırâş", "terâşîden" masdarından nehy-i hâzırdır. "Terâşîden", yontmak ma'nâsına geldiği gibi, *Şemsü'l-Lügât*'ın beyânına göre,

"tırmalamak" ve "koparmak" ve "beklemek" ve "gāib etmek" ma'nâlarına da gelir.

پس رو و خاموش باش از انقیاد زیر ظل امر شیخ و اوستاد

3334. *Şeyhin ve üstâdın emrinin zılli altında arkaya git! İnkıyâddan sâkit ol!*

"Ey sâlik! Bir şeyh-i kâmilin ve üstâd-ı hâzıkın emrinin sâyesi altında, kendi aklını ve zekânı göstermek için ileriye gitme! Dâimâ onun emrini rehber ittihâz edip öne geçir ve kendin geri kal! Ve onun huzûrunda ma'rifet göstereceğim diye gevezelik etme, sâkit ol! Fakat, bu sükûtun inkıyâd cihetinden olsun." Ya'ni içinden, "Bu emir yanlışdır ama ne yapayım! Sesimi çıkaramam, usûl-i tarîkat mâni'dir!" deme!. Belki, "Bu emir benim aklıma muvâfık gelmiyor, ama üstâdımın elbet bu emrinde benim anlayamadığım bir cihet vardır" de! Eğer sen böyle düşünür isen üstâdın senin müşkilini halleder.

Menkıbe: Bir bayram günü üstâdım Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede (k.s.) hazretlerini tebrik ve ziyâret için Çayırlı Medresesi'ndeki odasına gitmiş idim. Odada başka ziyaretçiler de var idi. Ziyâretçiler odada bir halka hâlinde iki diz üzerine oturmuşlardı. Hz. Üstâd sohbet esnâsında bir hadîs-i şerîf okudu ve "Sadakâllahü'l-azîm" dedi. Fakîr içimden dedim: "Hazret "Sadaka Resûlullah" diyeceği yerde, sehven "Sadakallâhü'l-azîm" dedi!" Hazret o kadar cemâat arasında fakîre teveccüh edip, yine o hadîs-i şerîfi okudu ve ma'nîdâr bir nazar ile yine "Sadakallâhü'l-azîm" dedi. Bu defa fakîr içimden, taaccüb edip, "Acabâ, niçin böyle buyurdular?" dedim. Hz. Üstâd bu sefer fakîre hitâben: "Öyle değil mi ya? وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3-4) ya'ni, "Peygamber hevâ-yı nefsânîden söylemez! O ancak vahy olunan bir vahiydir" buyurdular ve içimdeki ukdeyi halletti. Binaenaleyh, sâlikin insân-ı kâmil huzûrundaki sükûtu yalnız zâhiren değil, bâtınen dahi olması lâzımdır. Beyt-i şerîfteki inkıyâd hem zâhire ve hem bâtına âiddir.

ور نه گر چه مستعد و قابلی مسخ گردی تو ز لاف کاملی

3335. *Ve yoksa her ne kadar müstaid ve kābil isen de kâmilin lâfından dolayı mesh olursun.*

"Eğer huzûr-i kâmilde zikr olunan edeb dâiresinde hareket etmezsen, her ne kadar iktisâb-ı kemâle isti'dâd ve kābiliyetin olsa bile, kendinin kemâlinden bahisle övündüğün için, bâtınının sûreti memsûh olur." "Mesh", lügatte bir şeyin iyi olan sûreti fenâ sûrete tahavvül etmesi ma'nâsınadır.

هم ز استعداد وامانی اگر　　　　سرکشی ز استاد راز و با خبر

3336. *Hayırlı olan râz üstâdından baş çekersen isti'dâddan dahi geri kalırsın.*

"Ey sâlik, esrâr-ı ilâhiyyeden haberdâr olan o üstâd-ı kâmilden baş çekersen ve ona karşı serkeşlik edersen isti'dâddan dahi geri kalırsın." Ma'lûm olsun ki, isti'dâd iki nevi'dir. Birisi "mec'ûl" ve diğeri "gayr-i mec'ûl"dür. "İsti'dâd-ı gayr-i mec'ûl", şahsın ayn-ı sâbitesinin isti'dâdıdır ki, bu aslâ değişmez. Ve "isti'dâd-ı mec'ûl" ise ânen-fe-ânen tebeddül eder. Meselâ yeni doğan bir çocuk sıfat-ı kelâm [sâhibi] olduğu halde konuşamaz. Bu sıfat onun isti'dâd-ı ezelîsi olmakla berâber kuvvededir. Fiilen zuhûru cisminin ânen-fe-ânen büyüyüp bu sıfatın zuhûruna müsâid bir hâle gelmesiyle olur. Binâenaleyh, cisme âit olan bu isti'dâd mec'ûldür. Hayvan yavrusunda, bu sıfat-ı kelâma isti'dâd-ı ezelî olmadığı için cismi ne kadar büyüse yine tekellüm imkânı olmaz.

صبر کن در موزه دوزی تو هنوز　　　　ور بوی بی‌صبر گردی پاره دوز

3337. *Sen henüz çizme dikicilikde sabr et! Eğer sabırsız olursan eskici olursun.*

"Mûze", çizme ve lapçın demekdir. Ve çizme dikicilik şâkirdlik şîvesinden kinâyedir. "Pâre-dûz", eskici ve eski ayakkabılara yama yapan kimsedir. Bu da evvelki san'ata nazaran hakîrdir. Ya'ni, "Ey sâlik! Sen insân-ı kâmilin huzûrunda şâkirdlik zilletine sabr etmezsen ve kemâl da'vâsına kıyâm edersen, sonra onu redd ile daha hakîr bir hâle düşersin" demek olur.

کهنه دوزان گر بدیشان صبر و حلم　　　　جمله نو دوزان شدندی هم بعلم

3338. *Eski dikicilere eğer sabır ve hilim olaydı, hepsi ilim ile yeni dikici olurlardı.*

"Eski dikiciler"den murâd, ulûm-i zâhiriyye ve felsefe ile meşgûl olanlardır. "Yeni dikici"den murâd, ulûm-i ledünniyye ve bâtıniyye erbâbıdır. Ya'ni, "Ulûm-i zâhire erbâbında eğer nefisleriyle mücâhedeye ve riyâzete sabır ve kibir ve enâniyetlerine tecâvüz vukû'unda sabır olaydı, hepsi ulûm-i ledünniyye ile yeni hikmet erbâbı olurlar idi."

پس بکوشیّ و بآخر از کلال　　　　هم تو گویی خویش کالعقل عقال

3339. *Binâenaleyh, çalışırsın ve sonunda kelâlden yine sen kendin "Akıl ıkâldir" dersin.*

"Kelâl", yorgunluk; "ıkāl" ayak bağı. Ya'ni, "Ey âlim-i zâhirî! Kendi akıl ve zekâna i'timâden hikemiyât-ı ilâhiyyeye vukūf için çalışır, çabalarsın. Sonunda da yorgunlukdan yine sen kendi lisânınla i'tirâf edip dersin ki, "Akıl ayak bağıdır!" Ma'lûm olsun ki, "akıl ıkāldir" sözünü söyleyenin İmâm Fahreddin-i Râzî olduğu rivâyet olunur. Dâvûd-ı Kayserî hazretleri *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*'nde âlim-i müşârünileyhin şu beyitlerini kayd ediyor:

نهاية ادراك العقول عقال　　　واكثر سعى العالمين ضلال

ولم نستفد من بحثنا طول عمرنا　　　سوى ان جمعنا فيه قيل و قال

"Akılların idrâkinin nihâyeti ayak bağıdır. Ve âlimlerin çoğunun sa'yi dalâldir. Ve biz tûl-i ömrümüzde bahsimizden kıyl ü kāl cem' etmemizden gayrı bir şey istifâde etmedik."

Müşârünileyh bu beyitleri hâlet-i nez'inde söylemişdir. İmâm Fahreddin-i Râzî, hicretin 543. senesinde tevellüd eyledi; 544. senesinde tevellüdü de rivâyet olunur. Muhyi's-sünne Ebû Muhammed el-Begavî'nin şâkirdlerinden olan babası Ziyâüddîn'den mebâdî-i ulûmu ve Mecdü'l-Cîlî'den Merâğa'da ilim ve hikmeti, ve Kemâl es-Simmânî'den fıkhı okudu; ve İmâm-ı Haremeyn'in *Şâmil* ismindeki kitabını hıfz ettiği rivâyet olunur. Lisân-ı Arabî ve Fârisî ile va'z ve nasîhatde yed-i tûlâ sâhibi idi ve tasavvufa da vâkıf idi. Ulûm ve fünûn-i mütenevviada bir deryâ ve zekâ ve irfanda misli nâdir idi. *Tefsîr, el-Metâlibü'l-âliye, Nihâyetü'l-ukūl, el-Erbaîn, İrşâdü'n-nezâir, el-Meâlim, Şerhu'l-işârât, Uyûnü'l-hikmet,* ilh. gibi birçok musannefâtı vardır. 606 sene-i hicriyyesinde Herat şehrinde vefât etmişdir. Rahmetullahi aleyh.

İmdi ulûm-i zâhiriyyede yektâ olan böyle bir zât-ı şerîf hâlet-i nez'inde bu beyitleri kāil olursa, sâir kendilerini beğenen ulûm-i zâhiriye-i cüz'iyye sâhiblerinin hâli nasıl olur?

همچو آن مرد مفلسف روز مرگ　　　عقل را مى‌ديد بس بى‌بال و برگ

3340. [3354] *O müfelsif adam gibi ki, ölüm gününde, aklı çok kanatsız ve kuvvetsiz görürdü.*

بى‌غرض مى‌كرد آن دم اعتراف　　　كز ذكاوت رانديم اسب از گزاف

3341. *O dem garazsız i'tiraf etti ki: "Zekâvetden dolayı atı beyhûdeden sürdük!"*

از غروری سر کشیدیم از رجال　　　آشنا کردیم در بحر خیال

3342. *"Bir gurûrdan nâşî ricâlden baş çektik! Hayâl deryâsında yüzgeçlik ettik!"*

Yukarıki beyitde mezkûr merd-i müfelsif ile Ebû Ali b. Sînâ'ya işâret buyurulmuşdur. Mûmâileyh felâsifenin şeyhidir. Vefâtı zamânında, "Ebû Ali, bu âlemden müflis ve câhil olarak gidiyor!" demişdir. Bu zât kendi akıl ve zekâsına mağrûr olduğu için zamânındaki evliyâullaha intisâbdan kendisini müstağnî görmüş ve aklı ve fetâneti ile hakāyık-ı eşyâyı idrâke çalışmışdır. Bu zât hakkında *Nefehâtü'l-Üns*'te şöyle bir fıkra münderiçtir.

Şeyh Mecdüddîn-i Bağdâdî buyurmuşdur ki: "Vâkıada Sallallâhu aleyhi ve sellem'den "İbn-i Sînâ hakkında ne buyurursunuz?" diye sordum. Buyurdular ki: هو رجل اراده ان يصل الى الله تعالى بلا واسطتى فحجبته بيدى هكذا فسقط فى النار ya'ni, "O bir adamdır ki, benim vâsıtam olmaksızın Allah Teâlâ'ya vâsıl olmak diledi. Onu şöyle elim ile men' ettim, nâra sukūt etti." İşte bu zât, hâl-i ihtizârda kendisine âhvâl-i berzah münkeşif olduğu vakit, "Dünyâda akıl atını boşu boşuna sürdüğünü ve gurur sebebiyle ehl-i hakîkate baş eğmeye tenezzül etmeyip hayâl deryâsında yüzgeçlik ettiğini" teessüfle beyân etmişdir.

آشنا هیچست اندر بحر روح　　　نیست اینجا چاره جز کشتئ نوح

3343. *Rûh deryâsında yüzücülük hîçdir. Orada Nûh'un gemisinden başka çâre yokdur.*

"Bahr-i rûh"dan murâd, âlem-i gaybdır. "Nûh'un gemisi"nden murâd, şerîat-ı mutahhara-i Ahmediyye ve sünnet-i nebeviyyedir. Nitekim hadis-i şerîfde: مثل سنتى كمثل سفينة نوح فمن تمسك بها نجا ومن تخلف عنها غرق ya'ni, "Benim sünnetimin meseli Nûh gemisinin meseli gibidir. İmdi kim ki ona sarılırsa, kurtulur ve ondan yüz çeviren boğulur" buyurulmuşdur. Ya'ni, "Rûha mahsûs bir deryâ olan âlem-i gaybda nazar-ı fikrî ile yapılan yüzücülük hîçdir. Orada Nûh (a.s.)ın gemisi mesâbesinde olan şer'-i ilâhîye ve sünnet-i nebevîye sarılmakdan başka çare yokdur."

این چنین فرمود آن شاه رسل　　　که منم کشتی در این دریای کل

3344. *O resûllerin şâhı böyle buyurdu ki, "Bu deryâ-yı küll içinde gemi benim!"*

Bu beyt-i şerîfde de: مثلى و مثل علماء امتى كسفينة نوح فمن تمسك بها نجا ومن تخلف عنها غرق ya'ni, "Benim meselim ve ümmetimin ulemâsının meseli, Nûh'un gemisi

gibidir. Kim ki ona sarılırsa kurtulur ve ondan yüz çeviren boğulur" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. "Deryâ-yı küll"den murâd, vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın bilcümle merâtibidir. Ya'ni, "Şerîat ve tarîkat ve hakîkat ve ma'rifet deryâlarında ben ve benim vârisim olan ulemâ-i ümmetim, Nûh (a.s.)ın gemisi gibiyiz."

یا کسی کو در بصیرتهای من   شد خلیفهٔ راستی بر جای من

3345. *Yâhud bir kimse ki, o benim basîretlerimde, benim yerimde doğruluğun halîfesi oldu.*

"Rastî"de "yâ", masdariyet ma'nâsı üzerine tercüme olundu. Eğer vahdet için olursa, "Halîfe-i râstî", terkîb-i izâfî olmayıp "rastî", halîfenin sıfatı olur. Ya'ni "bir doğru halîfe" demek olur. Bu beyt-i şerîfde yine yukarıki beyitde zikrolunan hadîs-i şerîfin مثل علماء امتی ibâresine işâret buyurulur. "Ulemâ-i ümmet"den murâd, yalnız ulûm-i şer'iyyeyi iktisâb edip tarîkat, hakîkat ve ma'rifetden bî-behre kalmış ve ehl-i hakîkate mu'teriz bulunmuş olan ulemâ değildir. Belki vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın cemî'-i merâtibini hâlen ve zevkan idrâk etmiş olan ehass-ı evliyâullahdır ki, bu zevât-ı kirâm, sûre-i Yûsuf'un sonlarında vâki' olan: قُلْ هٰذِه سَبِيلِى أَدْعُو إِلَى اللّٰه عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِى وَسُبْحَانَ اللّٰه وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (Yûsuf, 12/108) ya'ni, "Ey Resûlüm de ki: "İşte benim yolum budur ki, ben nâsı ve bana tâbi' olanları basîret üzere Allah'a da'vet ederim; ve Allah'ı tenzîh ederim ve ben O'na şirk koşanlardan değilim"" âyet-i kerîmesi hükmünce Resûl-i Ekrem'e tebean mü'minleri basîret üzere Hakk'a da'vet ederler. Ve basîret üzere da'vet cemî'-i merâtibde Hakk'ı müşâhedeye da'vetdir.

کشتیٔ نوحیم در دریا که تا   رو نگردانی ز کشتی ای فتی

3346. *Biz deryâda Nûh'un gemisiyiz, tâ ki ey delikanlı, gemiden yüz çevirmeyesin!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz hadîs-i şerîfte beyân buyurulan ulemâ-i ümmetden oldukları için bu salâhiyetlerine binâen sâlikleri ve hakîkat tâliblerini basîret üzere Hakk'a da'vet edip buyururlar ki: "Biz deryâ-yı küllde Hz. Nûh'un gemisi mesâbesindeyiz. Ey delikanlı, bizden yüz çevirme ve kendi akıl ve zekâvetine mağrûr olma!"

همچو کنعان سوی هر کوهی مرو   از نبی لا عاصمَ الْیَوْمَ شنو

3347. *Ken'ân gibi her bir dağ tarafına gitme! Kur'ân'dan "Lâ âsıme'l-yevm"i dinle!*

"Ken'ân", Nûh (a.s.)ın îmân etmeyen oğlunun adıdır. "Nübî", Kur'ân-ı Kerîm ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerifte sûre-i Hûd'da vâki' وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِى مَعْزِلٍ يَابُنَىَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ قَالَ سَآوِى إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِى مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (Hûd, 11/42-43) ya'ni, "Nûh (a.s.)ın oğlu Ken'ân ayrı bir yerde olduğu halde Nûh oğluna hitâben, "Ey oğlum, gel, bizim ile berâber gemiye bin ve kâfirlerden olma!" diye nidâ etti. "Ben bir dağa sığınırım. Beni sudan muhâfaza eder" dedi. Hz. Nûh, "Bugün rahm olunan kimseden başka Allah'ın emrinden hıfzedici yokdur" dedi. Ve ikisinin arasına dalga hâil oldu. Ken'ân boğulanlardan oldu" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Dağ tarafı"ndan murâd, ehl-i zekâvetin mağrûr olduğu akılları ve fikirleridir. Ve bu akıl ve fikir kişiyi şeytan ve nefis ve tabîat tûfanlarından kurtaramaz.

مى‌نمايد پست اين كشتى ز بند　　　مى‌نمايد كوه فكرت بس بلند

3348. *Bağdan bu gemi sana alçak görünür. Senin fikrinin [dağı] çok yüksek görünür.*

Senin aklın, fikrin sana pek yüksek göründüğü için deryâ-yı küllde gemi mesâbesinde olan insân-ı kâmil senin gözüne alçak ve hakîr görünür; ve aklın kalb gözünün bağıdır.

پست منگر هان و هان اين پست را　　　بنگر آن فضل حق پيوست را

3349. *Bu hakîre sakın ve sakın alçak bakma! O muttasıl olan Hakk'ın fazlına bak!*

Mütevâzi'olan bu insân-ı kâmile sakın ve sakın nazar-ı hakāretle bakma! Dâimâ ona muttasıl ve vârid olan Hakk'ın fazl ü inâyetine bak!

در علو كوه فكرت كم نگر　　　كه يكى موجش كند زير و زبر

3350. [3364] *Sen fikrinin dağının yüksekliğine az bak! Zîrâ, onu bir dalga altüst eder.*

Bu beyt-i şerîfte nazar-ı fikrî Nûh (a.s.)ın oğlunun iltica ettiği "dağ"a teşbîh buyurulmuşdur. Ve âlem-i sûrette dalganın envâ'ı çokdur. Zîrâ, tecelliyât-ı ilâhiyye her anda bir şanda zuhûr eder ve bugünkü fikri yarın yıkar. Bu tecelliyâtın kimi cemâlî ve kimi celâlî olur. Meselâ bugün bir hakîkati münkir olan yarın bir tecellî-i cemâlî ile mü'min olur. Veyâhud, nazar-ı fikrî ile hakîkat zannolunan bir hayâl bir tecellî-i kahrî netîcesinde hiçe tenezzül eder.

گر تو کنعانی نداری باورم　　گر دو صد چندان نصیحت آورم

3351. *Eğer sen Ken'ân'lı isen, sana böyle yüz nasîhat getirsem, bana i'timâd etmezsin.*

گوش کنعان کی پذیرد این کلام　　که برو مهر خدایست و ختام

3352. *Ken'ân'ın kulağı bu kelâmı ne vakit kabûl eder. Zîrâ onun üzerinde Hudâ'nın mührü ve hâtemi vardır.*

"Hitâm", mühür ve üzerine mühür basılan "mühür mumu" ma'nâlarına gelir. Burada ikinci ma'nâyadır. Ya'ni, Ken'ân meşrebinde olan ehl-i inâd ve inkârın kulağı hiçbir vakit bizim bu nasîhatlerimizi kabûl etmez. Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri: خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/ 7) ya'ni, "Allah onların kalbleri ve sem'leri üzerine mühür vaz' etti ve gözlerine örtü vurdu" âyet-i kerîmesi mûcibince onun kulağına mühür ve mühür mumu vaz' etti.

کی گذارد موعظه بر مهر حق　　کی بگرداند حدث حکم سبق

3353. *Hakk'ın mührü üzerinde ne vakit mev'iza geçer. Ne vakit yeni ve eski hükmü döndürür.*

"Hades", burada "yeni peydâ olan şey" ma'nâsınadır. "Sebak", burada "mesbûk" ya'ni geçmiş ve evvelce vâki' olmuş olan demekdir. "Yeni"den murâd, emr-i teklîfî; ve "hükm-i sebak"dan murâd, emr-i irâdîdir. Zîrâ emir ikidir. Birisi "emr-i irâdî"dir ki, abdin ezelde ayn-ı sâbitesinin lisân-ı istîdâd ile Hak'dan taleb ettiği şey üzerine Hakk'ın hükmü ve irâdesidir. "Emr-i teklîfî", Hakk'ın peygamberleri vâsıtasıyla kullarına ale's-seviye vâki' olan teklîfidir. Ve hâdis olan emr-i teklîfî, sâbık olan emr-i irâdîyi tebdîl edemez. Binâenaleyh, ezelde Hakk'ın kulaklarına mühür vaz' ettiği kimselere va'z ve nasîhat te'sîr etmez. Nasîhat ettikçe, inâd ve inkârı ziyâdeleşir.

لیك می گویم حدیث خوش پیی　　بر امید آن که تو کنعان نیی

3354. *Fakat sen Ken'ân değilsin ümîdi üzerine latîf izlinin hadîsini söylüyorum.*

Bu beyt-i şerifde sırr-ı kader olan emr-i irâdînin meçhûl olduğuna ve emr-i teklîfînin tebliği halka ale's-seviye olacağına işâret buyurulur. Ya'ni, emr-i irâdînin tebdîli mümkin olmadığını bilirim. Fakat bu emr-i irâdînin keyfiyeti

meçhûl olduğundan ezelde senin Ken'ân meşrebinde olmayı Hak'dan taleb etmemiş olduğun ümîdi ile izi iyi ve latîf olan Peygamber-i zîşânın sözünü söylüyorum ve onun hadîs-i şerîfini teblîğ ediyorum.

آخر این اقرار خواهی کرد هین هم ز اول روز آخر را ببین

3355. *Nihâyet bunu ikrâr edeceksin. Âgâh ol da, evvelki günden sonki günü gör!*

Ey aklına mağrûr olup kâmili hakîr görerek huzûrundan kaçan kimse! Sen nihâyet bu güvendiğin aklının hiçbir kıymeti olmadığını Ebû Ali Sînâ gibi ömrünün son gününde görüp ikrâr edeceksin. Bâri fırsat elde iken şimdiden o son günü gör de o gurûrdan vazgeç!

می‌توانی دید آخر را مکن چشم آخر بینت را کور کهن

3356. *Âhiri görebilirsin, âhir görücü olan gözünü kör ve köhne etme!*

Her iki mısrâdaki "âhir"ler son ma'nâsına olduğuna göre beyt-i şerîfin ma'nâsı budur ki: "Ey âkıl geçinen kimse! Mâdemki zekâvet da'vâsındasın. Binâenaleyh, bu sâyede son günü görebilirsin. Böyle olunca son görücü olan gözünü kör ve eski yapma!" Fakat birinci mısrâ'daki, "âhur" hayvanlara mahsûs mahal olduğuna göre, ma'nâ-yı beyit şöyle olur. "Ey âkıl geçinen kimse! Sende bir zâhir ve bir de bâtın gözü vardır. Zâhir gözüyle hayvanlar ile müşterek olduğun için hayvan ahırı mesâbesinde olan bu dünyânın hayât-ı zâhiresini görebilirsin. Fakat senin bir de son görücü olan gözün vardır. O gözü kör ve zaîf yapma!"

هر که آخر بین بود مسعود وار نبودش هر دم بره رفتن عثار

3357. *Her kim mes'ûdça âhir görücü olsa, yola gitmekde her dem ona sürçmek olmaz.*

Bu hayât-ı dünyâya mağrûr olmayıp ehl-i saâdet gibi evvelki günden son günü görücü olursa Hak yoluna gitmekde her dem dalâlete doğru ayağı kaymakdan kurtulur.

گر نخواهی هر دمی این خفت و خیز کن ز خاك پای مردی چشم تیز

3358. *Her an bu düşüp kalkmayı istemez isen, bir merdin ayağının toprağından gözünü keskin et!*

"Hüft ü hîz"den murâd, ehl-i aklın gâh hayâle, gâh hakîkate temâs etmesi hâlidir. "merd"den murâd, insân-ı kâmildir. "Ayağının toprağı"ndan murâd, kâmilin huzûrunda tezellül ve tevâzu'dur. Ya'ni, "Ey aklına ve ilm-i zâhirine mağrûr olan kimse, hayâle düşmek ve ahyânen hakîkate temâs etmek gibi iki hâl-i zıd içinde yaşamakdan kurtulmak istersen, bir insân-ı kâmilin huzûrunda nefsini zelîl et! Ve bu tezellül ve tevâzu'un sebebi ile o kâmilin merhametini celb ederek onun feyz-i nazarıyla bâtın gözün keskin olsun ve son günü göresin."

کحل دیده ساز خاك پاش را　　　تا بیندازی سر اوباش را

3359. *Onun ayağının toprağını gözünün sürmesi yap, tâ ki evbâşın başını atasın!*

"Evbâş", bayağı ve aşağı ve alçak ve kopuk kimse ma'nâsınadır. Burada alçak olan nefisden, kinâyedir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin ayağının toprağını bâtın gözüne sürme yap da çek, gözün nurlansın. Senin başucunda olan en alçak düşmanı göresin de mücâhede ve riyâzet ile o alçağın başını atasın!" Ve nefsin başı kibir ve inâddır. Eğer nefsin kibri ve inâdı kesilirse sâir sıfatları dahi zaîf olur.

که از این شاگردی و زین افتقار　　　سوزنی باشی شوی تو ذو الفقار

3360. [3374] *Zîrâ bu şâkirdlikden ve bu iftikārdan bir iğne olursan sen Zülfikār olursun.*

Ya'ni, "Sen insân-ı kâmilin şâkirdliğinden ve ona olan bu ihtiyaçtan mücâhede ve riyâzet sebebiyle bir iğne gibi incelirsin. Fakat bâtının İmâm Aliyyü'l-Murtazâ (r.a.) hazretlerinin Zülfikār ismindeki keskin kılıcı gibi olur. Zülfikār, "fâ"nın kesriyle galat ve fethiyle [Zülfekār] sahîhdir. Zîrâ "fekār", düğüm düğüm olan amûd-i fikarî ma'nâsınadır. Bu kılıç birtakım münhanî ukdelerden terkîb olunmuş olduğundan bu münâsebetle "Zülfekār" denilmişdir. Aslen bu kılıç, Bedir gazâsında şehîd olan Âs b. Münebbih hazretlerinindir. Peygamber Efendimiz'den İmâm-ı Ali (k.v.) efendimize intikāl etmişdir. İki çatal resm olunması tahayyülât-ı galat netîcesidir.

سرمه کن تو خاك هر بگزیده را　　　هم بسوزد هم بسازد دیده را

3361. *Sen her makbûlün toprağını sürme et! Gözünü hem yakar, hem yapar.*

Sen her makbûl-i ilâhî olan evliyânın ayağının toprağını sürme et ve onun huzûrunda mütezellil ol! Bu tezellül ve tevâzu' senin zâhirî gözünü yakar,

mâsivâ-yı Hakk'ı görmez olursun. Fakat bâtın gözünü açar, bu sûretde her tarafda Hak'dan başka bir şey görmezsin.

چشم اشتر ز آن بود بس نور بار کو خورد از بهر نور چشم خار

3362. *Devenin gözü ondan dolayı nûr yağdırıcıdır. Zîrâ o göz nûru için diken yer.*

Bu beyt-i şerîf temsîldir. Ya'ni, "Devenin gözü keskindir, çünkü diken yer. Ey sâlik, sen de bu âlem-i tabîatın huzûz ve lezzâtını terk edip deve mesâbesinde olan nefsine diken mesâbesinde olan riyâzât ve mücâhedât acıları tatdır ki, senin de bâtın gözün nurlansın."

قصهٔ شکایت استر با اشتری که من بسیار در رو می‌افتم در راه رفتن تو کم در روی می‌آیی حکمت این چیست، و جواب گفتن شتر استر ها

Katırın deveye "Ben yola gitmekde çok yüz üstü düşüyorum ve sen az yüz üstü geliyorsun. Bunun hikmeti nedir?" diye şikâyeti ve devenin katıra cevabı

اشتری را دید روزی استری چون که با او جمع شد در آخوری

3363. *Bir gün bir katır bir deveyi gördü. Vaktâki onunla bir ahırda cem' oldu.*

گفت من بسیار می‌افتم برو در گریوه و راه و در بازار و کو

3364. *Dedi: "Ben yüksek tepede ve yolda ve pazarda ve mahallede çok yüzüstü düşüyorum."*

"Gerîve", tepe ma'nâsına ve "kû", "kûy" kelimesinin muhaffefidir, "mahalle" ma'nâsınadır.

خاصه از بالای کُه تا زیر کوه در سر آیم هر زمانی از شکوه

3365. *"Husûsiyle dağın yukarısından aşağısına kadar her bir zaman korkudan tepe üstü gelirim."*

"Şikûh", korku demekdir.

کم همی‌افتی تو در رو بهر چیست　　　یا مگر خود جان پاکت دولتیست

3366. *"Sen yüz üstü az düşüyorsun, ne içindir? Yâhud senin pâk olan cânın gālibâ devlete mensûbdur."*

"Devlet" kelimesinin lügat i'tibâriyle müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ikbâl ve saâdet" ma'nâsınadır.

در سر آیم هر دم و زانو زنم　　　پوز و زانو ز آن خطا پر خون کنم

3367. *"Her dem tepe üstü gelirim ve diz vururum. O hatâdan ağzımı ve dizimi pür-hûn ederim."*

"Her an yürürken ayağım kayıp tepe üstü düşerim ve dizimi yerlere çarparım. Bu hatâdan dolayı ağzım ve dizim kan içinde kalır." "Pûz", ağız ma'nâsınadır.

کژ شود پالان و رختم بر سرم　　　و ز مکاری هر زمان زخمی خورم

3368. *"Palanım ve semer takımım başım üzerinde eğri olur; ve kirâcıdan her zaman dayak yerim."*

"Raht", yük ve hayvanlara mahsûs eğer takımı ma'nâsınadır. Burada her iki ma'nâ da münâsibdir.

همچو کم عقلی که از عقل تباه　　　بشکند توبه بهر دم در گناه

3369. *Bir nâkıs akıllı gibi ki, bozuk olan aklından dolayı her dem günah içinde tövbesini bozar.*

"Tebâh", burada bozuk ve fesâda giriftâr olmuş ma'nâsınadır.

سُخرهٔ ابلیس گردد در زمن　　　از ضعیفی رای آن توبه شکن

3370. [3384] *O tövbeyi bozan re'yinin zaîfliğinden dolayı zaman içinde İblîs'in maskarası olur.*

"Suhre", âciz ve işsiz ve birinin hükmü altında mağlûb olan adam ve ücretsiz iş ve istihzâ ma'nâlarına gelir. Birinin maskarası olan kimseye derler. Bu kıssada "deve" mü'mine ve "katır" kendi aklına tâbi' olan gāfile teşbîh buyurulmuşdur. Zîrâ mü'min basîret sâhibi olup enbiyâ ve evliyâya tâbi'

olur ve onlara hürmet eder. Ve hodbîn kimse ise "Onlar da insan ben de insan, aramızda ne fark vardır, benim de aklım ve ilmim vardır!" diyerek kendisini enbiyâya ve evliyâya tâbi' olmaktan müstağnî görür. Mü'min tebaiyeti berekâtıyla nefsinin ve şeytanın hîlelerine az düşer. Ve hodbîn ise, dalâlet vâdîlerine sukūt eder. Ve bu sukūtdan dolayı bir an için kendisine nedâmet gelirse de aklının ve re'yinin za'fından dolayı tekrâr o vâdî-i dalâlete düşer ve şeytanın mağlûbu ve maskarası olur.

در سر آید هر زمان چون اسب لنگ   که بود بارش گران و راه سنگ

3371. *Her zaman topal at gibi tepesi üstü gelir. Zîrâ atın yükü ağır ve yol taşlıdır.*

O hodbîn olan kimse her zaman hayât-ı dünyeviyyesinde topal at gibi tepesi üstü düşer. Zîrâ sıfât-ı nefsâniyyesinin yükü ağırdır; ve yürüdüğü tabîat yolu da çetin ve taşlıdır.

می‌خورد از غیب بر سر زخم او   از شکست توبه آن ادبار خو

3372. *O idbâr huylu, tövbeyi bozmadan dolayı gaybdan başına darbe yer.*

"İdbâr", devlete ve saâdete arka vermek demekdir. Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın kullarını terbiyesi ya husûsî veya umûmî olur. Terbiye-i husûsî, enbiyâ ve evliyâ vâsıtasıyla olur. Enbiyâ halkın azgın olan nefislerine karşı hudûd-i ilâhiyyeyi teblîğ etmişlerdir. Ve onların vârisleri olan evliyâ dahi bu hudûd-i ilâhiyyeyi takviye için riyâzât-ı mütenevvia ve mücâhedât-ı muhtelife yollarını göstermişlerdir. Bir kimse tarîk-i enbiyâ ve evliyâya tâbi' olursa bu terbiye-i husûsî altında sür'atle insanlığın mertebe-i kemâline vâsıl olur. Ve eğer tâbi' olmazsa terbiye-i umûmiyye altına girip ahkâm-ı tabîiyye ve kavânîn-i ictimâiyye kisvesi altında darbeler yer. Meselâ hırsızlık ederse, ergeç tutulup kānûnî cezâsını bulur. Zinâya devâm ederse, frengi ve bel soğukluğu darbelerine uğrar. Kumara mübtelâ olursa, zillet-i fakr tokadını yer. Halka sû-i muâmele ederse, sû-i muâmele görüp müteessir olur. Bahîl olup malını fukarâdan esirger ise, esbâb-ı muhtelife dolayısıyla iflâsa doğru gider. Bu terbiye-i umûmiyye böylece devâm eder. Eğer hayât-ı dünyeviyyesinde bir terbiye-i umûmiyyenin farkına varıp bir derece ıslâh-ı nefis ederek enbiyâ ve evliyâya tâbi' olmazsa bu terbiye hayât-ı uhreviyyesinde de devâm eder.

باز توبه می کند با رأی سست   دیو یك تف کرد و توبه ش را شکست

3373. *Tekrar gevşek re'y ile tövbe eder. Şeytan bir "Tüh!" dedi ve onun tövbesini bozdu.*

Nâkıs akıllı olan o kimse, gevşek re'y ve azmiyle, başına gelen belâdan dolayı yine nedâmet eder ve pişmân olur ve yaptığı fenâlığı terk etmek ister. Şeytan onun bu tövbesine karşı bir "Tüh sana!" der ve tövbesini bozdurup yine o fiile mübâşeret ettirir. Ya'ni, şeytan ona der ki, "Tüh sana! Şu hayât-ı fâniye içinde kendini huzûzâtdan ve ezvâkdan mahrûm etmek budalalık değil mi? Keyfine bak, her belânın çâresi bulunur." O da bu iltifâtât-ı şeytâniyyeye kapılarak yaptığı fenâlığı tekrâr eder ve bu sûretle tövbesini bozar.

ضعف اندر ضعف کبرش آن چنان   که به خواری بنگرد در واصلان

3374. *Za'f içinde za'fdır; onun kibri öyledir ki, vâsıllara hakāretle bakar.*

Tövbesine ve nedâmetine karşı hâli za'f içinde za'f olduğu halde o aklı nâkıs olan kimsenin kibri ve azameti de o derecededir ki, nefis ve şeytanın iğvâātına karşı kavî ve azimkâr olup, Hakk'a vâsıl olan kâmillere de hakāretle bakar. Ya'ni, kendi za'fını ve aczini görmez de kavîlere ve kâmillere hakāretle bakar.

ای شتر که تو مثال مؤمنی   کم فتی در رو و کم بینی زنی

3375. *"Ey deve sen ki mü'min misâlisin, yüz üstü az düşersin; ve yüzünü az çarparsın."*

Ya'ni, "Mü'min hulkan ve fiilen şer'-i Ahmedî'ye sarılmış olduğundan ahyânen iğvâât-ı nefsâniyye ve şeytâniyye sebebiyle kendisinden ma'siyet zühûr etse de derhâl tâib ve müstağfir olup bir daha o ma'siyete rücû' etmemeye azmeder. Binâenaleyh, yüzünü de dalâlet taşlarına az çarpar.

تو چه داری که چنین بی‌آفتی   بی‌عثاری و کم اندر رو فتی

3376. *"Sen ne tutarsın ki, böyle âfetsiz ve kaymasızsın ve yüz üstü az düşersin?"*

"Senin ne meziyetin ve fazîletin vardır ki, böyle benim başıma gelen belâlardan ve âfetlerden âzâdesin ve yürürken kaymazsın ve kazârâ düşsen dahi az vâki' olur?"

گفت گر چه هر سعادت از خداست　　　در میان ما و تو بس فرقهاست

3377. *Dedi: "Gerçi her saâdet Hudâ'dandır. Bizim ve sizin aramızda çok farklar vardır."*

سربلندم من دو چشم من بلند　　　چشم عالی را امانست از گزند

3378. *"Ben yüksek başlıyım, benim iki gözüm yüksekdir. Âlî olan göz için zarardan emân vardır."*

"Benim meziyetlerim şunlardır ki, evvelen boynum uzun olmak itibâriyle, başım yüksekdir ve iki gözümün görüşü dahi yüksek bir derecededir ya'ni, keskindir. Derece-i rü'yeti yüksek olan göz zarardan mahfûz olur."

از سر کُه من ببینم پای کوه　　　هر گو و همواره را من توه توه

3379. *"Ben dağ başından dağın eteğini, her çukuru ve düz yeri ben kat kat görürüm."*

"Pây-ı kûh", burada "dağ eteği" demekdir. "Gev", çukur; "tûh", "tûveh" demekdir ve bu da çift ve iki dağ arasında fâsıla ve tortu ve perde ve kat demekdir. "Tûh tûh", kat kat ve perde perde demek olur.

همچنان که دید آن صدر اجل　　　پیش کار خویش تا روز اجل

3380. [3394] *Nitekim o Sadr-ı Ecell, kendi kârının önünü ecel gününe kadar gördü.*

"Sadr-ı Ecell", ta'bîrinin lügat ma'nâsı, sadrın en büyüğü demek olur ki, "vezîr-i a'zam" ma'nâsında kullanılır. Burada, "ehl-i keşfin en büyüğü" ma'nâsında isti'mâl buyurulmuş olmak îcâb eder. Ankaravî hazretleri, "Bu ta'bîrden murâd, muttakî olan kimsedir" buyururlar. Hind şârihlerinden Abdülfettah, "Mutlakan veliyy-i kâmilin zâtından kinâyedir"; ve ba'zı şârihler dahi "Murâd, Bâyezîd-i Bistâmî hazretleridir ki, Ebu'l-Hasan Harakānî hazretlerinin ahvâlini görmüş idi" buyururlar. Fakat beyt-i şerîfde "Sadr-ı Ecell, kendi kârının önünü ve geleceğini ömrünün âhirine kadar gördü" buyurulmasına ve bu hâl cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (k.s.) hazretlerinin hâli olmasına binâen bu beyt-i şerifde Şeyh-i Ekber hazretlerine işâret buyurulması fakîre göre kaviyyen muhtemeldir. Bu ihtimâlin karîneleri budur ki, Şeyh-i Ekber hazretleri Hz. Pîr efendimiz ile muâsır idi, Konya'da yekdiğerlerine mülâkî oldular ve Şeyh-i Ekber hazretleri Sadreddîn Konevî (k.s.) hazretlerinin vâlidesini nikâh edip onu bizzat terbiye buyurdu. Ve Hz. Pîr

efendimiz cenâb-ı Sadreddîn ile Konya'da dâimâ sohbet buyururlar idi. Cenâb-ı Mevlânâ Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*'de cenâb-ı Sadreddîn'den naklen şu ibâreleri yazmışdır:

"Hz. Şeyh (ya'ni, Şeyh-i Ekber) buyurdu: "Vaktâki, bilâd-ı Endülüs'den diyâr-ı Rûm'a vâsıl oldum. Nefsimde azîmet ettim ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ benim üzerime benim için ve benden sudûrunu takdîr ettiği ahvâl-i zâhiriyye ve bâtıniyye-i vücûdiyyemin tefâsîlini ömrümün âhirine kadar bana müşâhede ettirmedikçe gemiye binmeyeyim. Binâenaleyh, huzûr-i tâm ile ve şühûd-i âm ile ve murâkabe-i kâmile ile Hak Teâlâ'ya teveccüh ettim. Hak Teâlâ zâhiren ve bâtınen ömrümün âhirine kadar benden cârî olan ahvâlin kâffesini hattâ senin pederin İshak bin Muhammed'in sohbetini ve senin sohbetini, ahvâlini ve ulûmunu ve ezvâkını ve makāmâtını ve tecelliyâtını ve mükâşefâtını ve Hak Teâlâ'dan bilcümle huzûzâtını bana gösterdi; ve basîret üzere gemiye bindim. İhlâl ve ihtilâl olmaksızın olan oldu ve olmakdadır."

Diğer taraftan vahdet-i vücûd hakîkatini açık ibârât ile yazan Şeyh-i Ekber olduğu için hakk-ı âlîlerinde, bir şeyin evveli ma'nâsında olan "sadr" kelimesinin ve kendileri muhakkıkların ehassü'l-havâsı olduklarından "ecell" tâbirinin isti'mâli pek mahallinde olmuş olur. Velhâsıl "Sadr-ı Ecell"den murâd, cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri olması kaviyyen muhtemeldir vesselâm!

آن چه خواهد بود بعد بیست سال   دید اندر حال آن نیکو خصال

3381. *Yirmi sene sonra olacak olan şeyi, o iyi ahlâklı hâl içinde gördü.*

Zamân-ı dünyâ i'tibâriyle yirmi sene sonra vukū' bulacak olan hâdisâtı o iyi ahlâklı olan Sadr-ı Ecel hazretleri âlem-i keşfde zamân-ı hâl içinde gördü. Şu cihet dahi şâyân-ı tezkârdır ki, *Mesnevî-i Şerîf*'in VI. cildinde vâki' حکایت صدر جهان بخارا ilh. sürh-i şerîfinin ilk beytinde şöyle buyurulur:

در بخارا خوی آن صدر اجل   بود با خواهندگان حسن عمل

"Buhârâ'da o Sadr-ı Ecell'in huyu, isteyenlere hüsn-i amel etti."

Binâenaleyh, "Nîkû-hisâl" ta'bîrine nazaran "Sadr-ı Ecell"den murâd, bu zât olması da muhtemeldir. Fakat bu zâtın menâkıbı meçhûlümüz olduğundan ömrünün âhirine kadar olan hâdisâtın kendisine mekşûf olduğu ma'lûmumuz değildir.

حال خود تنها ندید آن متقی بلکه حال مغربی و مشرقی

3382. *O müttakî yalnız kendi hâlini görmedi, belki mağribe ve maşrıka mensûbun hâlini gördü.*

Yukarıdaki îzâhâta nazaran bu beyt-i şerîf dahi Sadr-ı Ecell'in Şeyh-i Ekber hazretleri olduğunu takviye buyuruyor. Zîrâ o hazret yalnız kendinin hâline değil, başkalarının ahvâline muttali' olduğunu beyân buyurmuşlardır. Ve "müttakî" ta'bîrine nazaran Hz. Şeyh-i Ekber'in hakîkat-i takvâ ile ittisâfı muhtâc-ı îzâh değildir. "Mağribî" ta'bîri ise, Hz. Şeyh'in mağribli olması itibâriyle daha açık bir işâret olmuş olur.

نور در چشم و دلش سازد سکن بهر چه سازد پی حب الوطن

3383. *Nûr onun gözünü ve gönlünü mesken yapar. Niçin yapar? "Hubbü'l-vatan..." için!*

"Seken", mesken ma'nâsınadır. İkinci mısrâ' hem suâli ve hem de cevâbı muhtevîdir. Ya'ni, "Nûr-i ilâhî, o Sadr-ı Ecell olan müttakînin gözünü ve gönlünü mesken yapar. Niçin mesken yapar bilir misin? Hubbü'l-vatan... için yapar." Ya'ni, nûr-i ilâhînin vatanı, ârif-i müttakînin kalbidir. Ve vatana muhabbet tabîîdir. Binâenaleyh nûr-i ilâhî, kendi vatanı olan o Sadr-ı Ecell'in kalbine muhabbetden dolayı orasını mesken ittihâz etmişdir. Nitekim hadîs-i kudsîde: لا يسعنى ارضى ولا سمائى ولكن يسعنى قلب عبدى المؤمن ya'ni, "Ben yerime ve göğüme sığmadım, velâkin mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur.

همچو یوسف کو بدید اول بخواب که سجودش کرد ماه و آفتاب

3384. *Yûsuf gibi ki o, evvelâ rü'yâda gördü ki, ay ve güneş ona sücûd etti.*

Sûre-i Yûsuf'un ibtidâsında olan, إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَاأَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ (Yûsuf, 12/4) ya'ni, "Vaktâki Yûsuf babasına, "Ey babam, ben on bir yıldızı ve güneşi ve ayı bana secde edici oldukları halde gördüm" dedi" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu rü'yâ keşf-i muhayyel nev'inden olup ta'bîre muhtâç idi. Ve böyle rü'yâlar dahi keşif envâ'ındandır ve kalbe mün'akis olan nûr-i ilâhî vâsıtasıyla görülür.

از پس ده سال بلکه بیشتر آن چه یوسف دیده بد بر کرد سر

3385. *On seneden sonra belki daha ziyâde, Yûsuf'un görmüş olduğu şey zuhûr etti.*

"Ber kerden ser", baş yukarı etmek demek olup, zuhûr etmekden kinâyedir. Yûsuf (a.s.)ın keşf-i muhayyel nev'inden olarak gördüğü bu rü'yânın eseri on sene sonra ve belki daha ziyâde bir vakit geçtikden sonra zuhûr etti ve "on bir yıldız"dan murâd, kardeşlerinin ve "şems ve kamer"den murâd, pederinin ve teyzesinin kendisine serfürû etmeleri olduğu anlaşıldı. Nitekim yine sûre-i Yûsuf'ta, وَقَالَ يَاأَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا (Yûsuf, 12/100) ya'ni, "Yûsuf dedi: "Ey babacığım! İşte benim evvelden gördüğüm rü'yâmın ta'bîri ki, Rabbim onu hak kıldı" buyurulmuşdur.

نیست آن يَنْظُرُ بِنُورِ اللّٰه گِزَافْ   نور ربانی بود گردون شکاف

3386. *O "Yenzuru bi-nûrullah" boş değildir. Nûr-i rabbânî feleği yarıcı olur.*

اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله ya'ni, "Mü'minin firâsetinden sakınınız, zîrâ o Allah'ın nûruyla nazar eder" hadîs-i şerîfinde beyân buyurulan nûr-i ilâhî boş ve te'sîrsiz değildir. O nûr-i rabbânî, öyle bir nurdur ki, feleği yarıcı olur. "Gizâf", "hilâf" vezninde "gâf"ın kesriyle "beyhûde ve herze ve ma'nâsız ve hesabsız ve hadsiz" ma'nâlarınadır *(Burhân* ve *Sirâcü'l-Lügāt* ve *Cihangîrî)*. Fakat *Burhân*'da ve *Sirâc*'da zamm-ı gâf ile kullanıldığı da mezkûrdur.

نیست اندر چشم تو آن نور رَوْ   هستی اندر حس حیوانی گِرَوْ

3387. *Senin gözünde o nûr yokdur, git! Hayvanlık hissi içinde merhûnsun.*

"Girev", merhûn ve mahbûs ve mukayyed ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni, "Eğer sen, "Ben insanım, bu nûr niçin bende yokdur?" dersen, "Hayvanlık hissi içinde mahbûs ve mukayyed olduğun için yokdur" derim." Hayvanlık hissinden murâd, yeme ve içme ve muâmele-i cinsiyye gibi birtakım hayvan hazlarına kalbin incizâbı ve muhabbetidir. Binâenaleyh, böyle bir kimsenin gözü ancak hayvanlar ile müşterek olan rü'yet-i zâhire münhasır kalır.

تو ز ضعف چشم بینی پیش پا   تو ضعیف و هم ضعیفت پیشوا

3388. *Sen gözünün za'fından ayağının önünü görürsün. Sen zaîfsin ve sana kılavuz olan dahi zaîfdir.*

Senin gözünün görüşü zaîfdir. Nihâyet ayağının önünü ve adım atacağın yeri görebilir. Düşünce ve re'y i'tibâriyle zaîfsin. Elinin ve ayağının rehberi ve pîşvâsı olan gözün dahi zaîfdir.

پیشوا چشمست دست و پای را   کو ببیند جای را ناجای را

3389. *Elin ve ayağın kılavuzu gözdür. Zîrâ yeri ve yer olmayanı görür.*

Elin ve ayağın pîşvâsı ve kılavuzu gözdür. Zîrâ elin tutacağı ve tutamayacağı ve ayağın basacağı ve basamayacağı yerleri göz görür.

دیگر آن که چشم من روشنترست   دیگر آن که خلقت من اطهرست

3390. [3404] *"Diğeri odur ki, benim gözüm pek parlakdır. Diğeri odur ki, benim yaratılışım pek temizdir!"*

Deve katıra dedi ki, "Benim meziyetlerimden birisi de odur ki, gözüm pek keskin görür. Ve diğeri de budur ki, yaratılışım ve aslım pek temizdir. Deve oğlu deveyim! Senin gibi eşek oğlu katır değilim!"

ز انکه هستم من ز اولاد حلال   نه ز اولاد زنا و اهل ضلال

3391. *"Zîrâ ki, ben helâl evlâddan oldum. Zinâ ve ehl-i dalâl evlâdından değil!"*

Bu beyt-i şerifde veled-i zinânın tarîk-i Hak'da selâmet dâiresinde yürüyemeyeceğine işâret buyurulur. Hak Teâlâ hazretlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de: وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا (İsrâ, 17/32) ya'ni, "Zinâya yaklaşmayın! Zîrâ o fenâ bir iş ve çirkin yol oldu" buyurması bu âlem-i kevnde ekmel-i mahlûkāt olan insanın eğri yoldan sudûrunu men' içindir. Zîrâ eğri yoldan gelen yine o eğri yolun yolcusu olur. Bu sebeble muhakkıkler, "Veled-i zinâ cennet-i kalbe dâhil olamaz" demişlerdir. Binâenaleyh, cemiyet-i beşeriyye arasında kesret-i zinâ vukū'u, veled-i zinânın çoğalması, mürûr-i zaman ile âkıbet o cemiyetin izmihlâline sebeb olur. Târihde okuduğumuz Romalılar'ın ve Bizanslılar'ın ahvâli bu esâsdaki sıdkın şâhididir.

تو ز اولاد زنایی بی گمان   تیر کژ پرد چو بد باشد کمان

3392. *"Sen şübhesiz evlâd-ı zinâdansın. Yay fenâ olduğu vakit, ok eğri uçar."*

"Ey katır, senin baban eşek ve anan atdır. Bir cinsden hâsıl olmuş bir mahlûk değilsin. Elbet, الولد سر ابيه ya'ni, "Çocuk babasının sırrıdır" hadîs-i şerîfi mûcibince baban olan eşeğin ahvâli sende zâhir olacakdır. Nitekim yay fenâ olduğu vakit, o yaydan çıkan ok dahi dosdoğru gidemez, eğri uçar."

تصدیق کردن استر جوابهای اشتر را و اقرار آوردن به
فضل او بر خود و از او استعانت خواستن و برو پناه گرفتن بصدق و نواختن
شتر استر را و ره نمودن و یاری دادن پدرانه و شاهانه

Devenin cevâblarını katırın tasdîk etmesi ve kendi üzerine onun fazlına ikrâr getirmesi ve ondan istiâne istemesi ve sıdk ile ona ilticâsı ve devenin katırı okşaması ve yol göstermesi ve pederâne ve şâhâne yardım etmesi

گفت استر راست گفتی ای شتر　　　این بگفت و کرد چشم از اشك پر

3393. *Katır dedi: "Ey deve, doğru söyledin!" Bunu söyledi ve gözünü yaşdan dolu etti.*

ساعتی بگریست و در پایش فتاد　　　گفت ای بگزیدهٔ رب العباد

3394. *Bir saat ağladı ve onun ayağına düştü. Dedi: "Ey kulların Rabbinin makbûlü!"*

چه زیان دارد گر از فرخندگی　　　در پذیری تو مرا در بندگی

3395. *"Eğer sen beni bendeliğe kabûl edersen, ferhundelikden ne ziyân tutar?"*

"Ferhundegî", mübârek ve mes'ûd ve meymenetli olmak, ya'ni, kendi akl-ı maâş-ı nâkısına i'timâd edip insân-ı kâmilden yüz çeviren kimseye, insân-ı kâmilin ettiği nasîhat te'sîr edip kendi noksanını ve insân-ı kâmilin kemâlini tasdîk etti ve onun huzûrunda tevâzu' gösterip dedi: "Eğer sen beni bendeliğe kabûl edersen senin saâdetinden ne eksilir?"

گفت چون اقرار کردی پیش من　　　رو که رستی تو ز آفات زمن

3396. *Dedi: "Mâdemki benim önümde ikrâr ettin, git ki zamânın âfetlerinden kurtuldun!"*

İnsân-ı kâmil insân-ı nâkısa dedi: "Mâdemki benim huzûrumda kibir ve ucübden ve enâniyyet-i mevhûmenden geçip aczini izhâr ve kusûrunu i'tirâf ettin, zamânın âfetlerinden ve belâlarından kurtuldun. Artık tarîk-i Hak'da emîn olarak yürü!"

دادی انصاف و رهیدی از بلا　　تو عدو بودی شدی ز اهل ولا

3397. *"Hak verdin ve belâdan kurtuldun. Sen düşman idin, ehl-i vilâdan oldun."*

"Ey nâkıs! Nasîhatlarımı kabûl edip, hak verdin ve kendi noksanını anladın ve kibir ve ucübden geçtin. Binâenaleyh, kibir ve ucbün getireceği belâdan kurtuldun." Nitekim *Risâle-i Gavsiyye*'de hitâb-ı ilâhî olmak üzere şöyle buyurulur: يا غوث بشر المذنبين بالفضل والكرم وبشر المعجبين بالعدل والنقم ya'ni, "Yâ Gavs, günahkâr kullarıma fazlım ve keremim ile müjde ver! Ve kendini beğenen mütekebbir kullarıma da adlim ve intikāmım ile müjde ver!" "Sen evvelce kendi nefsinin dostu ve bizim düşmanımız idin. Şimdi nefsinin düşmanı ve bizim dostumuz oldun." "Vilâ", vâv'ın kesri ile dostluk demekdir.

خوی بد در ذات تو اصلی نبود　　کز بد اصلی نیاید جز جحود

3398. *Kötü huy senin zâtında aslî olmadı. Zîrâ asla mensûb olan kötüden inkârdan başkası gelmez.*

Kötü huy iki nev'dir. Birisi aslî ve diğeri ârızîdir ve âriyetdir. Ârızî olan kötü huy irşâd ve nasîhat ile zâil olur. Fakat aslî olana irşâd ve nasîhat te'sîr etmez. Belki irşâd ve nasîhat ile inkârı daha ziyâde olur. Aslî olan kötü huyun menşei şekāvet-i ezeliyyedir; ve ârızî olan kötü huyların menşei de fenâ bir muhîtin te'sîri ve bulaşıklığıdır. "Cühûd", inkâr etmekdir.

آن بد عاریتی باشد که او　　آرد اقرار و شود او توبه جو

3399. *Âriyetî olan o kötü olur ki, o ikrâr getirir, o tövbe isteyici olur.*

Sırr-ı kadere taalluk eden saâdet veyâ şekāvet-i ezeliyye meçhûl ve mestûr olduğundan şekāvet-i ezeliyyenin alâmetini evvelki beyitde izhâr buyurup, "Böyle bir kimseye irşâd ve nasîhat te'sîr etmez ve nasîhatla inkârı teşeddüd eder" dediler. Ve bu beyt-i şerifde de saâdet-i ezeliyyenin alâmetini beyânen buyururlar ki: "Ehl-i saâdetden olan kimseye ârız olan âriyetî o kötülükdür ki, nasîhat ile ve irşâd ile zâil olur; ve bu kötülüğün sâhibi kusûrunu ikrâr eder ve o fenâlıklardan tövbe eder."

همچو آدم زلتش عاریه بود　　　لا جرم اندر زمان توبه نمود

3400. *Âdem gibi ki, onun zellesi âriyet idi, şübhesiz zamânında tövbe gösterdi.*
[3414]

"Zelle", lügatde yürürken ayağı kaymak ve söylerken hatâ etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Saîd-i ezelî olan Hz. Âdem'in zellesi ve hatâsı âriyet idi; ve hatânın vukū'unu müteâkıb zamânında tövbe etti." Hz. Âdem'in zellesi hakkında I. ciltte 1259 numaradan i'tibâren birtakım hakāyık beyân buyurulmuşdur.

چون که اصلی بود آن جرم بلیس　　　ره نبودش جانب توبه نفیس

3401. *Vaktâki o İblîs'in cürmü aslî idi, nefîs olan tövbe tarafına ona yol olmadı.*

"Nefîs", şerîf ve latîf ve halkın rağbeti ziyâde olup, kıymeti çok olan şey demekdir. Ve nefîs burada tövbenin sıfatıdır. Ya'ni, "Şekāvet-i ezeliyye sâhibi olan İblîs'in cürmü aslî idi ve kendi zâtından münfek değildi. Binâenaleyh, emr-i ilâhîye karşı yaptığı serkeşliği hoş gördü ve serkeşliğinde devâm etti. Aslâ şerîf ve latîf olan tövbe ve rücû' tarafına meyl etmedi."

رو که رستی از خود و از خوی بد　　　و از زبانۀ نار و از دندان دَدْ

3402. *Git ki, kendinden ve kötü huydan kurtuldun; ve ateşin alevinden ve yırtıcının dişinden kurtuldun!*

Ey kimse git ki, bu tevâzu' ve zillet ile nefsinden ve nefsinin kötü huyundan ve kibir ve ucüb sıfatlarından kurtuldun. Ve nefis ayn-ı cehennemdir ve onun sıfatları o nefis cehenneminin alevleridir; ve yırtıcı bir hayvandır ve onun dişleri fenâ sıfatlarıdır. Teşekkür et ki, bu alevlerden ve bu dişlerden kurtuldun.

رو که اکنون دست در دولت زدی　　　در فگندی خود ببخت سرمدی

3403. *Git ki şimdi devlete el vurdun, kendini ebedî olan tahta bıraktın!*

Nefsini düşman ve bizi dost gördüğün bu andan i'tibâren devlet-i ma'nevîye el vurdun ve kendini saâdet-i ebediyye tarafına attın.

فَادْخُلِی تو فِی عِبَادِی یافتی　　　اُدْخُلِی فی جَنَّتی دریافتی

3404. *Sen "Fedhulî fî ibâdî"yi buldun; "Üdhulî fî cennetî"yi idrâk ettin!*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Fecr'in âhirinde olan, يَاأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي (Fecr, 89/27-30) ya'ni, "Ey nefs-i mutmainne! Râziye marziyye olduğun halde Rabbine rücû' et! İbâdım arasına gir ve cennetime dâhil ol!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyeti kerîme I. cildin 2696 numaralı beytinde de geçti. Cenâb-ı Pîr efendimiz orada "cennet"i, "makām-ı rü'yet" ve "ibâda dühûlü" de, "havâss-ı ibâdın bâtını ve kalbi" ile tefsîr buyurmuşlar idi. Âtîdeki beyt-i şerîfde de bu tefsîri te'yîd buyururlar. "Yâften", bulmak; ve "der-yâften", idrâk etmek ve anlamak demekdir.

در عبادش راه کردی خویش را رفتی اندر خلد از راه خفا

3405. *Kendin için onun kullarına yol yaptın, gizli yoldan Huld'e gittin!*

Ma'lûm olsun ki, bilcümle mahlûkât Allah'ın kuludur. Fakat her biri bir ismin bendesidir ki, teveccühleri Rabbü'l-erbâb olan Allah'a değil, bendesi olduğu ismedir. Bende-i hâss-ı ilâhî ancak Rabbü'l-erbâb olan Allah'ın bendesi olan insân-ı kâmildir. Zîrâ o kâmil, "Allah" ism-i câmi'inin mazharıdır. Ve onun merâtib-i ilâhiyyeden hiçbir mertebeye iltifâtı yokdur. Nazarı ancak zât-ı Hakk'adır. Nitekim *Risâle-i Gavsiyye*'de şöyle buyurulur: يا غوث اذا اردت ان تدخل حرمي فلا تلتفت بالملك ولا بالملكوت ولا بالجبروت لان الملك شيطان العالم والملكوت شيطان العارف والجبروت شيطان الواقف فمن رضى بواحد منها فهو عندى من المطرودين ya'ni, "Yâ gavs! Benim harem-i zâtıma girmek istersen, mülke, melekûta ve ceberûta iltifat etme! Zîrâ âlem-i mülk, âlimin şeytanıdır; ve melekût, ârifin şeytanıdır; ve ceberût, vâkıfın şeytanıdır. Kim ki bunlardan birine râzı olursa o benim indimde matrûdlardan olur." Binâenaleyh, bu mukaddimeden anlaşılır ki, Allah'ın kulu olmak güçdür ve olan kâmil dahi enderdir. "İmdi ey kimse, eğer sen kendine bu kabîl kulların kalbine girmek için yol yaptın ise, bil ki, gizli yoldan Huld'e ya'ni cennete dâhil oldun."

اهدنا گفتی صراط المستقیم دست تو بگرفت و بردت تا نعیم

3406. *"Sırât-ı müstakîmi bize hidâyet et!" dedin, senin elini tuttu ve seni ni'mete kadar götürdü.*

O kâmile "Bizi doğru yola hidâyet et!" dedin. O da senin elini tuttu, seni dâr-ı naîm olan cennete kadar götürdü.

نار بودی نور گشتی ای عزیز غوره بودی گشتی انگور و مَویز

3407. *Ey azîz, ateş idin nûr oldun. Koruk idin, tâze ve kuru üzüm oldun.*

"Engur", tâze üzüm; "mevîz", kuru üzüm demekdir. "Ey insân-ı kâmile baş eğen azîz! Sen bu serfürûdan mukaddem nefsinin kibir ve ucüb ateşleri idin; vaktâki insân-ı kâmile karşı arz-ı zillet ettin, sende rûhun sıfatı zâhir oldu, nûr oldun. Evvelce koruk gibi ham ve ekşi idin, şimdi tatlı ve latîf üzüm ve kuru üzüm oldun."

اختری بودی شدی تو آفتاب　　　شاد باش الله اعلم بالصواب

3408. *Bir yıldız idin, sen güneş oldun. Şâd ol! Allah doğruyu en ziyâde bilicidir.*

Ey azîz, sen insân-ı kâmile serfürûdan mukaddem, ilm-i zâhirin sebebiyle bir yıldız mesâbesinde idin. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimize intisâbdan mukaddem Şemseddîn-i Mardinî hazretleri ulemâ-i zâhireden olup Hz. Pîr'e mu'teriz idi ve aslâ serfürû etmezdi. Vaktâki âlem-i ma'nâda Risâletpenâh (s.a.v.) Efendimiz'i bundan dolayı dargın bir halde gördü ve zâhirde de cenâb-ı Pîr efendimizin kerâmet-i aliyyelerini müşâhede etti, ondan sonra o halden tövbe ve istiğfâr edip, âilesiyle berâber gelerek Hz. Pîr efendimiz'e inâbe etti. Tafsîlâtı, *Menâkıb-ı Sipehsâlar*'da münderiçtir. "İmdi ey azîz! Sen yıldız iken, insân-ı kâmille bâtının nurlandı, şimdi güneş oldun. Mesrûr ol! Allah Teâlâ herkesin ef'âlinin sıdkını en çok bilir."

ای ضیاء الحق حسام الدین بگیر　　　شهد خویش اندر فگن در حوض شیر

3409. *Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Tut, kendi balını süt havzına bırak!*

"Şehd", bal demekdir. Burada nâmına *Mesnevî-i Şerîf* ithâf buyurulan Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin zevk-i mânevîsinden kinâyedir. "Havz-ı şîr", süt havzından murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'dir. Zîrâ insân-ı kâmili söyleten muhâtabı olan müntesibin isti'dâdıdır; ve bu ma'nâya dâir olan îzâhât muhtelif mahallerde geçti. Ya'ni, "Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn tut, kendi isti'dâd-ı ezelînde mündemiç olan ezvâk-ı ma'neviyyeyi bu *Mesnevî-i Şerîf*'e ve bu ulûm-i ledünniyye havuzu içine dök!" Hind nüshalarında "havz-ı şîr" yerine "cûy-i şîr" vâki'dir.

تا رهد آن شیر از تغییر طعم　　　یابد از بحر مزه تکثیر طعم

3410. [3424] *Tâ ki o süt tağyîr-i ta'mdan kurtulsun, zevk deryâsından teksîr-i ta'm bulsun!*

Ey Hüsâmeddîn hazretleri! Bu *Mesnevî-i Şerîf*deki beyânâtımızı tâliblere sen kendi zevkini karıştırarak takrîr et ki, bizim *Mesnevî-i Şerîf*de beyân ettiğimiz rumûza nâehiller birtakım yanlış ma'nâlar vererek ta'm ve lezzetini bozmasınlar. Bil'akis sen takrîr et ki, bu *Mesnevî* senin zevkinin deryâsından teksîr-i ta'm ve lezzet bulsun! Zîrâ bu ebyât-ı latîfenin altında gizli olan maânî-i latîfeyi nâehiller şerh ve îzâh edeyim derken onların tadını kaçırırlar.

متصل گردد بدان بحر أَلَسْت　　　چون كه شد دريا ز هر تغيير رست

3411. *O elest deryâsına muttasıl olsun! Vaktâki deryâ oldu, her tağyîrden kurtuldu.*

Ya'ni, "Bu *Mesnevî-i Şerîf*'i takrîr ederken verdiğin ma'nâlar, "Elestü bi-rabbiküm?" hitâb-ı vâki' olan bezme kadar, ya'ni ervâh deryâsına kadar muttasıl olsun! Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf*den maksûd vahdet-i rubûbiyyetin beyânıdır. Vaktâki o ma'nâlar "Elestü bi-rabbiküm?" ya'ni, vahdet-i rubûbiyyet deryâsına muttasıl oldu, deryâ oldu demekdir. Ve buraya vâsıl olan ma'nâlar artık her bir tağyîrden kurtulur." İmdi bu beyt-i şerîfde Mesnevîhânlara bir miftâh-ı azîm ihsân buyurulmuş olur. Nitekim, âtîde gelecek olan şu beyt-i şerîf bu ma'nânın şâhididir.

مثنوئ ما دكان وحدتست　　　آنچه بينى غير آن واحد بتست

"Bizim Mesnevî'miz vahdet dükkânıdır; O vâhidin gayrı ne görürsen putdur!"

منفذى يابد در آن بحر عسل　　　آفتى را نبود اندر وى عمل

3412. *O bal deryâsına bir menfez bulur. Onda bir âfete amel olmaz.*

Süt havzı olan bu *Mesnevî* senin bal deryâsı olan zevkine bir menfez bulur; ya'ni, bu *Mesnevî*nin ebyât-ı müşkilesi mutlak sana münkeşif olur. Binâenaleyh *Mesnevî*ye yanlış ma'nâlar vermek âfetinin onda ameli ve te'sîri olmaz.

غرهٔ كن شيروار اى شير حق　　　تا رود آن غره بر هفتم طبق

3413. *Ey Hakk'ın arslanı, arslan gibi bağır! Tâ ki o bağırma yedinci tabakaya kadar gitsin!*

"Gurre", Fârisî'de arslanın bağırması demekdir. "Bu *Mesnevî*'mizi takrîr ederken, ey Hakk'ın arslanı olan Hüsâmeddîn Çelebi, arslan gibi bağır! Hat-

tâ o arslan sadâsı feleğin yedinci tabakasına kadar yükselsin!" Bu beyt-i şerifte "bağırma" ile can na'ralarına işâret buyurulur. Ve yedi feleğe kadar çıkan can na'ralarıdır. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bu na'ralar hakkında bir beyt-i şerîfinde şöyle buyururlar:

بگوشها برسد حرفهای ظاهر من　　　بهیچ کس نرسد نعرهای جانی من

"Benim zâhirî sözlerim kulaklara erişir. Fakat, cana mensûb olan na'ralarım hiçbir kimseye erişmez."

چه خبر جان ملول سیر را　　　کی شناسد موش غرهٔ شیر را

3414. *Tok olan melûl canın ne haberi vardır? Sıçan ne vakit arslanın bağırmasını tanır?*

Gıdâ-yı sûrî ile mi'desi dolmuş ve cânına hikem ve maârif-i ilâhiyyeden melâlet gelmiş olanın senin bu na'ralarından ne haberi olur? Onun canı senin bu câna mensûb olan na'ralarını duymaz. O kimse tabîat deliklerinde yaşayan bir sıçandır; ve sıçan hakîr bir mertebede yaşadığından arslanın bağırmasını tanıyamaz.

بر نویس احوال خود با آب زر　　　بهر هر دریا دلی عالی گهر

3415. *Kendi ahvâlini her bir âlî-güher olan deryâ-dil için, altın suyu ile yaz!*

"Âlî-güher"den murâd, ilm-i ezelî-i ilâhîde saîd olan kimse; "deryâ-dil"den murâd, havsala-i isti'dâdları gāyet geniş olup, maârif ve hikem-i ilâhiyyeyi ve vahdet-i vücûd sırrını kabûl eden kimseler. Ya'ni, "Ey zevk deryâsı olan Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri, kendi ahvâlini ve ezvâk-ı rûhâniyyeni bu *Mesnevî-i Şerîf*'e altın suyu ile yaz! Saâdet-i ezeliyye erbâbı ve havsala-i isti'dâdları geniş olanlar onu okusunlar ve istifâde etsinler!"

آب نیلست این حدیث جان فزا　　　یا ربش در چشم قبطی خون نما

3416. *Can-fezâ olan bu kelâm Nîl suyudur. Yâ Rab, onu Kıbtî'nin gözüne kan göster!*

Canın kuvvetini artırıcı olan bu kelâm-ı *Mesnevî* Nîl nehrinin suyu mesâbesindedir. Nîl nehrinin suyu Mûsâ (a.s.)ın tâbi'leri olan Sıbtîler'e su ve Fir'avn'ın tâbi'i olan Kıbtîler'e de kan görünmüş idi. Yâ Rab! Bu *Mesnevî-i Şerîf*'i de bize ve Mûsâ-yı rûhuna tâbi' olanlara güzel ve sâfî su göster! Ve

Kıbtî meşrebinde olup nefs-i Fir'avn'ına tâbi' olarak bizden yüz çevirenlere çirkin ve kan göster!

لابه کردن قبطی سبطی را که یك سبو به نیت خویش از نیل پر کن و بر لب
من نه تا بخورم بحق دوستی و برادری، سبو که شما سبطیان بهر خود پر
می‌کنید از نیل آب صافست و سبو که ما قبطیان پر می‌کنیم خون صافست

Kıbtî'nin Sıbtî'ye, "Dostluk ve birâderlik hakkı için kendi niyetine Nîl'den bir testi doldur ve içmem için ağzıma koy! Siz Sıbtîler'in kendiniz için Nîl'den doldurduğunuz testi saf sudur ve biz Kıbtîler'in doldurduğumuz testi sâfî kandır!" diye yalvarması

من شنیدم که در آمد قبطیئ   از عطش اندر وثاق سبطیئ

3417. *Ben işittim ki, bir Kıbtî susuzlukdan bir Sıbtî'nin evine geldi.*

گفت هستم یار و خویشاوند تو   گشته ام امروز حاجتمند تو

3418. *Dedi: "Ben senin dostunum ve yakınınım, bugün senin hâcet-mendin olmuşum."*

ز انکه موسی جادویی کرد و فسون   تا که آب نیل ما را کرد خون

3419. *"Zîrâ Mûsâ sihirbazlık ve sihir yaptı. Hattâ ki, Nîl suyunu bize kan etti."*

"Câdûyî", sihirbazlık ve "füsûn", sihir demekdir. Kıbtîler peygamberlerine adem-i ittibâ' sebebiyle kendilerine teveccüh eden ilâhî belâları Mûsâ (a.s.)ın sihrine hamledip kendilerini mazlûm ve Mûsâ (a.s.)ı ve tâbi'lerini zâlim bildiler. Binaenaleyh, Kıbtî'nin Sıbtî'ye mürâcaatı tazallüm-i hâl için vâki' olmuşdur.

سبطیان زو آب صافی می‌خورند   پیش قبطی خون شد آب از چشم بند

3420. [3434] *"Sıbtîler ondan sâfî su içerler. Kıbtî'nin önünde su gözbağından kan oldu."*

"Sıbtîler ya'ni, Benî-İsrâil o Nîl'den sâf olarak su içerler. Halbuki Kıbtî'nin önünde o sâf olan su gözbağından, ya'ni sihirden dolayı kan olur."

قبط اینك می‌مرند از تشنگی　　　از پی ادبار خود یا بد رگی

3421. *"İşte Mısır halkı idbârdan yâhud fenâ damarlılıkdan dolayı susuzlukdan ölüyor."*

"Kıbt", Mısır'ın yerli ahâlisine derler. Ya'ni, "İşte Mısır halkı ya sû-i tâli'lerinden veyâhud asılları fenâ olduğundan dolayı bu belâ-yı sihre giriftâr oldular ve susuzlukdan ölüyorlar."

بهر خود یك طاس را پر آب کن　　　تا خورد از آبت این یار کهن

3422. *"Kendin için bir tas doldur, tâ ki senin suyundan bu eski dostun içsin!"*

چون برای خود کنی آن طاس پر　　　خون نباشد آب باشد صاف و حر

3423. *"O tası kendin için doldurduğun vakit, kan olmaz, saf hür olarak su olur."*

Ya'ni, "Sen Sıbtî olduğun için kendine mahsûs olmak üzere Nîl'den bir tas doldurduğun vakit, kandan hür ve âzâd olarak saf su olur." Çünkü sihrin te'sîri Sıbtîler hakkında cârî değildir.

من طفیل تو بنوشم آب هم　　　که طفیلی در تَبَعْ بجهد ز غم

3424. *"Ben de senin tufeylin olup su içeyim. Çünkü tufeylî teba'da gamdan sıçrar."*

"Tufeyl", hadd-i zâtında çağrılmadan ziyâfete giden Kûfe'li bir şâirin ismi olup, mecâzen "da'vetsiz olarak ziyâfete giden kimseler"e de teşmîl edilmişdir; ve ba'zen âhirine bir "yâ" ziyâde edip "tufeylî" derler. Ba'zen muhâvere-i Fârisî'de mecâzen vesîle ve zerîa ma'nâsına gelir (*Müntehabü'l-Lügāt* ve *Gıyâsü'l-Lügāt*). "Teba'", birine uyan ve tâbi' olan kimse demekdir, cem'i "etbâ'" gelir. Burada uymak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Sıbtî, ben de senin tufeylin olup, senin sâf olarak içtiğin sudan içeyim. Zîrâ, tufeylî tâbi' olmakda gamdan kurtulur ve tâbi' olduğu kimsenin selâmet-i hâlinden istifâde eder."

گفت ای جان و جهان خدمت کنم　　　پاس دارم ای دو چشم روشنم

3425. *Dedi: "Ey cihânın canı, hizmet edeyim, muhâfaza edeyim, ey benim iki parlak gözüm!"*

Sıbtî dedi: "Ey cihânın canı, dostluk hakkına riâyet edip sana hizmet edeyim. Ey benim iki gözüm, seni muhâfaza edeyim!" "Pâs" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada, "muhâfaza etmek ve sıkı tutmak" ma'nâları münâsibdir.

بر مراد تو روم شادی کنم   بندهٔ تو باشم آزادی کنم

3426. *"Senin murâdın üzere gideyim, şâdîlik edeyim. Senin benden olayım, âzâdlık edeyim!"*

Ya'ni, "Senin irâdene tâbi" olayım. Ve bu tebaiyeti kendime ağır bir yük addetmeyip bundan dolayı şâdîlik edeyim ve mesrûr olayım ve senin benden olup, bu bendeliği âzâdlık ve hürlük bileyim!"

طاس را از نیل او پر آب کرد   بر دهان بنهاد و نیمی را بخورد

3427. *O tası Nîl suyundan doldurdu, ağzına koydu ve yarısını içti.*

Sıbtî, Kıbtî'nin arzusuna muvâfakatla tası Nîl nehrinden doldurdu ve içindeki suyun yarısını içti.

طاس را کژ کرد سوی آب خواه   که بخور تو هم شد آن خون سیاه

3428. *Tası "Sen de iç!" diye su isteyenin tarafına eğri yaptı, o kara kan oldu.*

Sıbtî tasdaki suyun yarısını içtikden sonra, "Al, sen dahi iç!" diye Kıbtî tarafına doğru eğdi. Kıbtî'nin tarafındaki su kapkara kan oldu.

باز از این سو کرد کژ خون آب شد   قبطی اندر خشم و اندر تاب شد

3429. *Tekrar bu taraftan eğriltti, kan su oldu. Kıbtî öfke içinde ve harâret içinde oldu.*

Kıbtî, kendi tarafındaki suyun kan olduğunu görünce tası bu tarafdan diğer tarafa çevirdi, oradaki su da kan oldu. Kıbtî bu hâle karşı öfkelendi ve harâret içinde kaldı.

ساعتی بنشست تا خشمش برفت   بعد زآن گفتش که ای صمصام زفت

3430. [3444] *Bir müddet oturdu, nihâyet onun öfkesi gitti. Ondan sonra ona dedi ki, "Ey azîmet-i sâdıka sâhibi!"*

"Samsam", keskin kılıç ve azîmet-i sâdıka sâhibi, cesûr ve mukaddem ve dinç adam ma'nâsınadır (*Kāmûs*). Kıbtî, Sıbtî'nin dostluğa vefâkar olduğuna

işâreten bu ta'bîri kullanmışdır; ve bu hitâb âtîdeki beytin ilk mısrâ'ına merbûtdur.

ای برادر این گره را چاره چیست گفت او را او خورد کو متقیست

3431. *"Ey birâder, bu düğüme çâre nedir?" dedi. "Onu o kimse içer ki, müttakîdir."*

Ya'ni, Kıbtî dedi ki, "Ey azîm azîmet-i sâdıka sâhibi, ey birâder! Bu sihir düğümünün açılmasına çâre nedir?" dedi. Sıbtî cevâben dedi ki: "Bu Nîl'in suyunu saf olarak ancak müttakî olan kimse içer. Binâenaleyh, bu sihir düğümü değildir. Belki küfür ve inkâr düğümüdür. Bu düğümü ancak îmân ve ikrâr açar."

متقی آنست کو بیزار شد از ره فرعون موسی وار شد

3432. *Müttakî odur ki, o Fir'avn'ın yolundan bîzâr oldu, Mûsâ-vâr oldu.*

"Bîzâr", usanmış, küsmüş ve incinmiş olan kimse. Ya'ni, "Müttakî o kimsedir ki, Fir'avn'ın gösterdiği yoldan usandı ve incindi ve Mûsâ (a.s.) gibi ona muhâlif oldu." Bu beyitlerde *Mesnevî-i Şerîf* münkirlerinin Fir'avn gibi olan nefislerinin hükmüne tâbi' oldukça ve Mûsâ-yı rûhlarına muhâlif bulundukça, Nîl suyu gibi olan ezvâk ve letâifinden mahrûm kalacaklarına işâret buyurulur.

قوم موسی شو بخور این آب را صلح کن با مه ببین مهتاب را

3433. *Mûsâ'nın kavmi ol, bu suyu iç! Ay ile sulh ol, mehtâbı gör!*

Bir nebiyy-i zîşân olan Mûsâ (a.s.)ın ümmetinden ol, bu latîf suyu iç! Ay gibi olan o peygambere muhâlefetden vazgeç ve sulh ol! Onun bahşedeceği mehtâbı ya'ni, nûr-i îmânı gör!

صد هزاران ظلمتست از خشم تو بر عباد الله اندر چشم تو

3434. *Senin öfkenden Allah'ın kulları üzerine senin gözünde yüz binlerce zulmet vardır.*

Allah'ın mü'min kullarına karşı içinde öfken vardır. Ve bu öfke senin aklının gözüne gâyet kuvvetli zulmet ve inkâr perdesini çekmişdir.

خشم بنشان چشم بگشا شاد شو عبرت از یاران بگیر استاد شو

3435. *Öfkeni söndür, gözünü aç mesrûr ol! Dostlardan ibret al, üstâd ol!*

Mü'minlere karşı olan öfke ateşini söndür! Ondan sonra akıl gözüyle, vâki' olan hâdisâtı muhâkeme et! O muhâkeme netîcesinde vereceğin doğru hükümden ve karardan mesrûr ol! Dostların olan insanların îmânından ibret al ve onların bu belâlardan masûn kaldığını gör ve doğru hüküm vermekde üstâd ol!

کی طفیل من شوی در اغتراف چون ترا کفریست همچون کوه قاف

3436. *Mâdemki senin Kāf dağı gibi küfrün vardır, iğtirâfda ne vakit benim tufeylim olursun?*

"İğtirâf", avuç ile suyu alıp içmeye derler. Ya'ni, "Nîl suyunun kan olmasına sebeb olan şey küfrünüzdür. Mâdemki senin kalbinde Kāf dağı gibi azîm bir küfür vardır, Nîl'den avuç ile su alıp içmekde benim gibi bir mü'minin tufeyli olmakda hiçbir fâide yokdur."

کوه در سوراخ سوزن کی رود جز مگر آن کوه برگ کَهْ شود

3437. *Dağ iğne deliğine ne vakit gider? Meğer ki, o dağ saman yaprağı ola.*

Kāf dağı gibi olan küfür, iğne deliği gibi ince olan âlem-i gaybe geçebilir mi ki, kanın cânib-i gaybdan su olmasına müessir olsun. Meğer ki, o küfür saman yaprağı gibi ince olan îmân-ı gaybîye münkalib olsun.

کوه را کَهْ کن باستغفار خوش جام مغفوران بگیر و خوش بکش

3438. *Dağı istiğfâr ile saman gibi yap! Mağfûrların kadehini hoş tut ve hoş çek!*

Küfür dağını istiğfâr ile saman çöpü gibi ince olan îmân-ı gaybî mertebesine tahvîl et! İnd-i ilâhîde mezâhir-i mağfiret olmuş olan kâmillerin şarâb-ı feyzinin kadehini al ve zevk ile çek ve iç!

تو بدین تزویر چون نوشی از آن چون حرامش کرد حق با کافران

3439. *Sen bu tezvîr ile ondan nasıl içersin? Çünkü Hak onu kâfirlere harâm etti.*

"Tezvîr", yalan sözü söyleyip doğru yerine geçirmek demekdir. Bundan murâd, Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesi olan hârikûlâde ahvâli sihire hamledip Kıbtîler'in kendilerini mazlûm yerine koymalarıdır. Ya'ni, "Ey Kıbtî! Sen suyun kan olmasını Mûsâ (a.s.)ın sihirine atfedip, ona inkârında musır oldukça

Nîl'den suyu içemezsin. Çünkü küfürleri sebebiyle Hak Nîl'in suyunu kâfirlere harâm etti."

کی خرد ای مفتریٔ مفترا　　　　خالق تزویر تزویر ترا

3440. [3454] *Tezvîrin Hâlık'ı senin tezvîrini ne vakit satın alır? Ey iftirâ olunmuşun iftirâ edicisi!*

Sende tezvîr fikrini yaratan Hak'dır. Binâenaleyh, senin bâtınından Hak Teâlâ hazretleri haberdârdır. Şu halde senin tezvîrinin ind-i ilâhîde ne te'sîri olur? Ey kendisine sihirbazlık isnâdı ile iftirâ olunan Mûsâ (a.s.)ın iftirâ edicisi!

حیله أت باد تهی پیمودنیست　　　　آل موسی شو که حیلت سود نیست

3441. *Mûsâ'nın âli ol, zîrâ hîlenin fâydası yokdur. Senin hîlen boş rüzgârı ölçmekdir.*

"Âl", inde'l-Arab, bilhâssa ehl-i beyte değil, kadri azîm olan bir kimsenin husûsiyetine dâhil olanlara ıtlâk olunur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ (Gâfir, 40/46) ya'ni, "Fir'avn'ın âlini pek şedîd azâba sokun!" buyurulmuşdur. Zîrâ Fir'avn hayât-ı dünyeviyyede bir pâdişâh-ı azîmü'l-kadr olduğu için onun avene-i hâssasına "âl" tabir buyuruldu. Buradaki "âl" dahi, "Mûsâ (a.s.)ın ümmetinden ol ve karâbet-i ma'neviyye-i rûhiyyeyi iktisâb et!" demek olur. Ya'ni, "Ey Kıbtî, sen evhâm ve hayâline tâbi' olup, mu'cize-i peygamberîyi sihir addediyorsun ve bu hîle ile ona muhâlefet ediyorsun. Senin bu hîlen boş rüzgârı ve havayı ölçmek olur."

گردد او با کافران آبی دهد　　　　زهره دارد آب کز امر صمد

3442. *Mecâli var mıdır ki su Samed'in emrinden donsun, o kâfirlere su versin?*

"Zehre", tâkat ve mecâl; "Samed" esmâ-i ilâhîden olup, "her husûs kendisine arz-ı ihtiyâç olunan" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Suyun mecâli ve tâkatı var mıdır ki, Samed olan Hak Teâlâ hazretlerinin emrine muhâlefet etsin de, o su kâfirlere karşı kan olmakdan vazgeçsin ve su olup onların harâretlerini teskîn etsin?"

زهر مار و کاهش جان می‌خوری　　　　تا تو پنداری که تو نان می خوری

3443. *Hattâ sen ekmek yediğini mi zannediyorsun? Yılanın zehrini ve can eksiltmesini yiyorsun.*

Ey Kıbtî, sen şimdi su ihtiyâcı arkasında koşuyorsun. Bu küfrünle berâber bulacağın suyun sana ne fâidesi olacakdır? Nitekim bulup yediğin ekmeği sen ekmek zannediyorsun. O yediğin ekmek bâtınında yılanın zehiridir ve senin canını kemiriyor, haberin yokdur. Bâtının bozuk oldukça gıdâ-yı zâhirî o bozukluğu takviye eder.

نان کجا اصلاح آن جانی کند　　　　کو دل از فرمان جان ده بر کند

3444. *Ekmek o cânı nerede ıslâh eder ki, o can vericinin fermânında gönül koyarsın?*

Ey münkir, o senin yediğin gıdâ-yı sûrî ancak cismini ve rûh-i hayvânîni takviye eder. Rûh-i insânîni takviye husûsunda aslâ fâidesi yokdur. O rûhu ancak nûr-i îmân ve irfân kuvvetlendirir. Binâenaleyh senin rûh-i hayvânîni takviye ve küfür ve inkârını teşdîd edecek olan o ekmek ve gıdâ-yı sûrî, rûh-i insânîyi verici olan Hak Teâlâ hazretlerinin emir ve fermânına muhâlefet eder mi? Suya, "Kan ol!" diye emrettiği vakit kan olur. Ve ekmeğe, "Küfür ve inkâr ol!" diye emir geldiği vakit, o gıdâ-yı sûrî senin bâtınında küfür ve inkâr olur.

یا تو پنداری که حرف مثنوی　　　　چون بخوانی رایگانش بشنوی

3445. *Ya sen zanneder misin ki, kelâm-ı Mesnevî'yi okuduğun vakit onu bâd-ı hevâ dinleyesin?*

Gıdânın zâhiri ve bâtını olduğu gibi bu *Mesnevî-i Şerîf*'in dahi zâhiri ve bâtını vardır. Sen zanneder misin ki, bu *Mesnevî-i Şerîf*'i okuduğun vakit onun kelâm-ı zâhirîsinin zımnında meknûz ve mestûr olan esrâr ve hakāikı bâd-ı hevâ dinleyesin? Onun ma'nâ-yı bâtınesine vukūf kuvvetli bir îmân mukābilinde vâki' olabilir.

یا کلام حکمت و سر نهان　　　　اندر آید زغبه در گوش و دهان

3446. *Yâhud kelâm-ı hikmet ve sırr-ı nihân kulağa ve ağıza kolay gelsin!*

"Zağbe", *Kāmûs*'un beyânına göre bir mevzi'in adıdır. Bu ma'nânın bu beyte münâsebeti yokdur. Ankaravî nüshasında bu kelime böyle yazılmış, "âsân ve kolay" ma'nâsı verilmişdir. Hind nüshalarında bu kelimenin yerine "sehl" yazılmışdır, ve "rağbe" ve "ra'be" nüsha olarak gösterilmişdir. "Rağbe"nin ma'nâsı *Kāmûs*'da, "tezellül ve ihlâs ile duâ etmek ve yalvarıp niyâz etmek"; ve "ra'be"nin ma'nâsı da, "doldurma" demekdir ki, bunlardan

"ra'be" kelimesi bir dereceye kadar münâsebet alır. Ya'ni, "Yâhud hikmet kelâmı ve sırr-ı nihân kulağa ve ağıza doldurulmuş gelsin?" demek olur. Fakat "sehl" nüshası daha müreccahdır. Ya'ni, "Yâhud sen zanneder misin ki, kelâm-ı hikmet ve sırr-ı nihân-ı ilâhî dinleyen kimsenin kulağına kolayca gelsin veyâ söyleyenin lisânına kolayca gelsin" demek olur. Kelâm-ı hikmetin ve sırr-ı nihân-ı ilâhînin idrâki için evvelen ihlâs ve îmân-ı tâm, sâniyen nefs ile mücâhede ve riyâzet ve sünnet-i seniyye-i peygamberîye ittibâ' ve şerîat-ı mutahhara ahkâmını icrâya bezl ü himmet lâzımdır. Bunlar ile berâber inâyet-i Hak ibzâl buyurulmuş olmalıdır. Bu halde olan bir zât kelâm-ı hikmeti ve sırr-ı nihân-ı ilâhîyi hem söylemeye ve hem de dinlemeye ehil olur.

اندر آید لیك چون افسانه‌ها   پوست بنماید نه مغز دانه‌ها

3447. *Gelir, fakat efsâneler gibi. Kabuk görünür, tânelerin içi değil!*

Evet, *Mesnevî-i Şerîf*'in ancak elfâz-ı zâhiresini his kulağı ile dinleyebilirsin. Onun hikâyât-ı zâhiresini anlarsın ve masallara benziyor dersin. Zîra, sana kabuk mesâbesinde olan elfâz ve hikâyeler görünür. O elfâzın altında gizli ve o hikâyelerin zımnında mahfî olan hikemiyât-ı ilâhiyye ve esrâr-ı rabbâniyye görünmez.

در سر و رو در کشیده چادری   رو نهان کرده ز چشمت دلبری

3448. *Başına ve yüzüne çarşaf çekmiş, senin gözünden yüzünü gizlemiş bir dilberdir.*

"Çâdur", burada kadınların tesettür için kullandıkları çarşaf demekdir. Ya'ni, "*Mesnevî-i Şerîf* bir dilberdir ki, nâmahremlerden tesettür için başına ve yüzüne kıssalardan ve lafızlardan mürekkeb bir perde çekmiş ve çarşaf giyinmişdir. Ey nâmahrem olan münkir! O senin gözünden gizlenmişdir. Sen onu bir hikâye kitabı zannediyorsun!

شاهنامه یا کلیله پیش تو   همچنان باشد که قرآن از عتو

3449. *Utüvvden nâşî Kur'ân senin indinde Şehnâme veyâ Kelîle gibi olur.*

"Utüvv", hadd-i tecâvüz etmek, serkeşlik etmek ve kendi nefsini büyük tutmak ma'nâlarına gelir. *Şehnâme*, Firdevsî ismindeki şâirin nazm ettiği kitabdır ki, onda Îrân hükümdarlarının ahvâlini ve pehlivanlarının ve kahramanlarının şecâatlarını tasvîr eder. Ve *Kelîle ve Dimne* nâmındaki kitâb dahi Hind hükemâsından Dâbşelim ismindeki bir hakîmin hayvânât lisânından ol-

mak üzere hikemiyâta müteallık olarak telif ettiği bir kitâbdır ki, Fârisî'ye tercüme edilmiş ve adına *Envâr-ı Süheylî* denilmişdir; ve Türkçe'ye de tercüme edilmiş adına *Hümâyûn-nâme* denilmişdir. "Ey münkir, Biz *Mesnevî-i Şerîf*'de birtakım hikemiyât-ı ilâhiyyeyi ve esrâr-ı rabbâniyyeyi gerçi kıssalar zımnında yazdık. Ve Kur'ân ve ahâdîs-i şerîfenin dekāyıkını bi'l-işâre beyân ettik. Fakat ne yapalım ki, sen anlayamadın! Kendi nefsini büyük tutup bizim muvâcehemizde âlim ve âkıl geçindiğin için Kur'ân-ı Fârisî olan bu *Mesnevî-i Şerîf* senin indinde *Şehnâme* veyâ *Kelîle* kitaplarından farklı olmadı." Ma'lûm olsun ki, bu beyt-i şerîfde "Kur'ân" lafzıyla işâret buyurulan *Mesnevî-i Şerîf*'dir. Zîrâ hiçbir mü'min Kur'ân'ı başka bir kitâba muâdil tutmaz, velev ki feylesof olsun! Nitekim Hind şârihlerinden Abdurrahman Leknevî (k.s.) hazretleri *Envârü'r-Rahmân* ismindeki kitâb-ı şerîflerinde şöyle buyururlar:

"Kur'ân-ı azîmü'ş-şân ile *Mesnevî-i Şerîf* arasındaki Arabî ve Farisî olmalarından gayrı fark yokdur. *Mesnevî-i Şerîf*'e birkaç vecih ile Kur'ân ıtlâkı câizdir.

1. Kur'ân-ı Kerîm ne lisân ile olursa olsun, kalb-i beşere Hak Teâlâ hazretleri cânibinden münzel olan kelâmdan ibâretdir. Eğer onun nüzûlü melek vâsıtasıyla tavr-ı vahy ile olursa o kelâm-ı nefsî mefrûzü'l-kıraedir. Ve eğer bilâ-vâsıta-i melek, ilkā ve ilhâm tavrı ile olursa o kelâm-ı kudsî vâcibü'l-îmândır ve onun namazda kıraati câiz değildir. İmdi *Mesnevî-i Mâ'nevî*'nin mezâmîni kendi vaktinin peygamberi olan cenâb-ı Mevlânâ'nın kalb-i şerîfine, Hak (celle ve alâ) cânibinden, kısm-ı evvel vechi ile değil, kısm-ı sânî üzere münzeldir. Binâenaleyh kırâat-i *Mesnevî*'nin namazda câiz olması ve kırâat-i Kur'ân'ın farz olması hakkındaki şübhe mündefi' olur.

2. Kur'ân nasıl ki aslü'l-usûl-i dîn ise, *Mesnevî* dahi aslü'l-usûl-i dîndir. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ ilk Dîbâce'de buyururlar ki: "Asl-ı usûl-i usûl-i usûl-i dîn ve yakîn ve fıkhullahi'l-ekber ve şer'ullahi'l-ezherdir."

3. Kur'ân nasıl, "Hüden li'l-müttakîn" ["Müttakîler için yol gösterici"] (Bakara, 2/2) ve "Şifâün [ve rahmetün] li'l-mü'minîn" ve "velâ yezîdü'z-zâlimîne illâ hasâra" ["Mü'minler için şifâ ve rahmet" ve "zâlimlerin sâdece kaybını artırıcı"] (İsrâ,17/82) ise *Mesnevî-i Ma'nevî* dahi "Müttakîler için hidâyet, mü'minîn ve tâlibîn-i râh-ı Hudâ için şifâ-i sudûrdur." Hudâ-yı müteâl hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'in medhinde lisân-ı Muhammedî (s.a.v.) hazretleri ile buyurur: وَلَوْ أَنَّ مَا فِى الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ (Lokmân, 31/27) ya'ni, "Eğer yeryüzünün ağaçları kâmilen kalem ve denizler hokka ve yedi deryâ o hokkanın mürekkebi olsa, kelimât-ı Hakk'ı yazmakla

bitiremezler. Hak (celle ve alâ) hazretleri *Mesnevî-i Şerîf*in medhinde zebân-ı Hz. Mevlânâ ile böylece buyururlar:

گر شود بيشه قلم دريا مديد　　　　مثنوى را نيست پايانى اميد

"Eğer meşe ağaçları kalem ve deryâ mürekkeb olsa, Mesnevî-i Şerîf'e bir pâyân ümîdi yokdur."

4. Kur'ân-ı Kerîm'in şânında nasıl ki, يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِى بِهِ كَثِيراً (Bakara2/26) ["Birçoklarını dalâlete sevk eder ve birçoklarını da hidâyete sevk eder"] vârid olmuş ise, *Mesnevî-i Şerîf*in şânı dahi böyledir. Her kim onu i'tikād ile okur ve kelâm-ı Hak bilirse bilâ-mürşid derece-i velâyete vâsıl olur. Nitekim beş yüz kişi başka mürşid olmaksızın *Mesnevî-i Şerîf*i tilâvet ve amel yüzünden veliyy-i kâmil olmuşlardır. Ve eğer bilâ-i'tikād efsâne ve hezl tavrıyla okursa, velev ki âlim-i ma'kūl ve menkūl olsun, onun feyzinden mahrûm ve belki meslûbü'l-îmân olur.

5. Kur'ân-ı Kerîm'de mevzûniyyet-i kelâm ve onun nazım ve kavâfî ile edâsı ve tekellüfü sanâyi' ve bedâyi' husûslarında mütekellimin kasdı vâki' değildir. Fakat mütekellimin kasdı olmaksızın bi-tarîki'l-i'câz fevâid ile meşhûn olan kelâm-ı müsecca' ve mukaffâ ve mevzûn bahr-i min-ledünden cûş eyler. Ve bi-nefsihî halâvet-âmiz ve tarab-engîz olur. Bunun gibi kelâm-ı mu'ciz-i nazm-ı *Mesnevî-i Şerîf* dahi kasd-ı fesâhat ve belâğat olmaksızın ve sanâyi' ve bedâyi' husûsunda tekellüf bulunmaksızın fesâhat ve belâğat ile mâlî ve halâvet-i şûr-engîz olarak cenâb-ı Mevlânâ'nın sîne-i esrâr-ı gencînelerinden zâhir olmuşdur. İşiten kimsenin kalbine te'sîr-i acîb ve hâlet-i garîb târî olur. Hz. Mevlânâ (r.a.)den sonra efrâd-ı insânîden hiçbir ferde ayıklık kudreti ile berâber o hâlet-i mahviyyet ve istiğrâk nasîb olmamışdır."

İşte Şâh Abdurrahman Leknevî hazretlerinin *Mesnevî-i Şerîf* hakkında mahsûs delâile müsteniden vâki' olan mütâlaaları budur. Diğer beş vecih daha beyân buyurmuş iseler de bahis uzamamak için bu kadarla iktifâ olundu. Erbâb-ı insâfa bu kadarı da kâfîdir.

فرق آن گه باشد از حق و مجاز　　　　كه كند كحل عنايت چشم باز

3450. [3464] *Hakdan ve mecâzdan fark o vakit olur ki, inâyet sürmesi gözü aça!*

"Hak"dan murâd, tefsîr-i Kur'ân-ı Kerîm olan *Mesnevî-i Şerîf* ve "mecâz"dan murâd, *Şehnâme* ve *Kelîle ve Dimne* kitablarıdır. Zîrâ *Mesnevî-i Şe-*

rîf Kur'ân gibi tevhîde ve vahdete da'vet eder ve onlardan bahseder. Bu kitablar ise, vücûd-i mecâzî âlemi olan umûr-i kevniyyeden bahseder. Binâenaleyh "hak" ile "mecâz"ın ta'rîfi ancak Hak Teâlâ hazretlerinin inâyet sürmesini kalb ve akıl gözüne çekmek sûretiyle mümkin olur.

ور نه پشك و مشك پيش اخشمى　　　هر دو يكسانست چون نبود شمى

3451. *Ve yoksa mâdemki kuvve-i şâmme yokdur, ahşemin indinde gübre ile miskin her ikisi birdir.*

"Ahşem", burnu koku almayan kimse; "püşk", koyun ve âhû gübresi. Ya'ni, "Eğer Hakk'ın inâyeti olmazsa burnu koku almayan kimse indinde gübre ile misk müsâvî olduğu gibi, meşamm-ı ma'nevîsi kapalı olan kimse de hakîkat ve mecâz kokusunu alamaz, ikisini de bir görür." Ve nazarında *Şehnâme* ve *Kelîle* ile *Mesnevî*'nin farkı olmaz.

خويشتن مشغول كردن از ملال　　　باشدش قصد از كلام ذو الجلال

3452. *Zülcelâl'in kelâmından onun kasdı, melâlden nâşî kendisini meşgûl etmek olur.*

"Zülcelâl'in kelâmı"ndan murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'dir. Zîrâ, اذا احببت عبدا كنت له سمعا و بصرا و لسانا فبى يسمع وبى يبصر وبى ينطق . . . الخ ["Bir kulu sevdiğim vakit onun işitmesi, görmesi ve lisânı olurum. Benimle işitir, benimle görür ve benimle konuşur ..."] hadîs-i kudsîsi mûcibince bu *Mesnevî*'yi lisân-ı Hazret-i Pîr'den nâtık olan Hak'dır. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf* Zülcelâl'in kelâmı olur. Bu beyt-i şerîfde *Mesnevî-i Şerîf*'in hikâyât-ı zâhiresini okuyup def-i gam ve melâl etmek niyet ve kasdının fenâ olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni, "Hakîkat ile mecâzı fark edemeyen kimsenin *Mesnevî-i Şerîf*'i mütâlaa etmekden kasdı, kelâm-ı Zülcelâl'den def-i melâl ve gam etmek için olur."

كآتش وسواس را و غصه را　　　ز آن سخن بنشاند و سازد دوا

3453. *Vesvâsın ateşini ve gussayı o sözden söndürsün ve devâ yapsın diye!*

"Vesvâs", vesveseye derler ki, "savt-ı hafî" ma'nâsınadır; ve "vesvese verici" ma'nâsına da gelir. Bu ma'nâya göre şeytanın ismi olur. Ya'ni, "Kelâm-ı Zülcelâl'i içinin sıkıntısını, vesvese ve gussa ateşlerini söndürsün ve bu meşgûliyet sebebiyle içinin sıkıntısına bir çâre ve ilâç yapsın diye okur. Onun bu *Mesnevî-i Şerîf*'i mütâlaası, okuyup münderecâtıyla amel etmek

ve ulûm-i ledünniyyeden kalbinin gözünü açmak için değildir. Hikâyât-ı zâhiresi ve letâifiyle def'-i gam etmek içindir."

بهر این مقدار آتش شاندن   آب پاك و بول یكسان شد بفن

3454. *Ateşin bu mikdârını söndürmek için tedbîrde temiz su ve sidik müsâvîdir.*

Ey zâhir-bîn olan kimse, ateşin bu mikdârını ya'ni, içindeki vesvese ve gam ateşlerini söndürmek için tedbîr husûsunda, gerek temiz su olan bu *Mesnevî-i Şerîf* ve gerek bevl mesâbesinde olan *Şehnâme* ve *Kelîle ve Dimne* müsâvîdir. Her ikisi de def'-i gam için aynı te'sîri yapar. Zîrâ zâhirin bir şeye müteveccih olunca bâtının da onunla meşgûl olur.

آتش وسواس را این بول و آب   هر دو بنشانند همچون وقت خواب

3455. *Vesvâsın ateşini bu sidik ve suyun her ikisi uyku vakti gibi söndürürler.*

Uyku vaktinde dimâğ vesveseden ve gamdan nasıl âzâd bir hâlde kalırsa bu âb-ı sâfî menzilesinde olan *Mesnevî-i Şerîf*'in zâhiri ile sidik mesâbesinde olan mezkûr manzûmeler mütâlaa olunduğu vakit, vesvesenin ve gamın zevâline öylece te'sîr eder.

لیك گر واقف شوی زین آب پاك   كه كلام ایزد ست و روحناك

3456. *Fakat bu pâk olan sudan vâkıf olursan ki, Hâlık'ın kelâmıdır ve revhnâkdir.*

Fakat Hâlık'ın kelâmı ve revh-nâk olan bu temiz su mesâbesinde ki *Mesnevî-i Şerîf*'in bâtınına ve ma'nâlarına nüfûz eder ve vâkıf olursan;

نیست گردد وسوسه كلی ز جان   دل بیابد ره بسوی گلستان

3457. *Candan vesvese külliyen yok olur. Gönül gülistan tarafına yol bulur.*

ز انكه در باغی و در جویی پرد   هر كه از سر صُحُف بویی برد

3458. *Zîrâ ki her kim sırr-ı suhufdan bir koku götürürse, bir bağda ve bir ırmakda uçar.*

Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in dakāyıkına vâkıf olan kimsenin canından vesâvis-i nefsâniyye ve şeytâniyye külliyen zâil olur. Onun kalbi maârif ve hikemiyât-ı ilâhiyye gülistânı tarafına gider. Zîrâ her kim rabbânî olan kitâbların esrârın-

dan ve dakāyıkından bir koku alırsa, vahdet-i ilâhiyye bağında ve ulûm-i ledünniyye ırmağında uçar ve seyrân eder.

یا تو پنداری که روی اولیا آن چنانکه هست می‌بینیم ما

3459. *Ya sen zanneder misin ki, evliyânın yüzünü biz olduğu gibi görüyoruz?*

Bu beyt-i şerîf suâl-i mukadderin cevâbı olur. Ya'ni, birisi çıkıp diyebilir ki: "Siz evliyâyı ve evliyânın kelâmını pek ziyâde i'zâm ettiniz. Halbuki biz o gibi zevâtı sâir mütevâzı' ve müttakî olan ulemâ gibi görüyoruz." Cenâb-ı Pir buyururlar ki: "Evliyânın zâhiri var ve bâtını var. Sizin gördüğünüz onların zâhiridir. Onların iç yüzlerini olduğu gibi görmek mümkin değildir." Ve bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'in 21. faslında şöyle buyururlar:

"Âlemde bu kadar enbiyâ ve vâsıl evliyâ vardır ve onların verâsında diğer evliyâ da vardır ki, onlar Hakk'ın mestûrlarıdır; ve bu evliyâ, "Ey azîmü'ş-şân olan Hudâ! Mestûrlarından birisini bize göster!" diye niyâz ederler. Onların murâdı olmadıkça her ne kadar görücü göz olsa da o evliyâyı görmek mümkin değildir. Umûmhânedeki fâhişeler bile kendilerini göstermedikçe onlara bir kimse vâsıl olamaz ve göremez. Mestûrân-ı Hakk'ı onların irâdeleri olmaksızın görmek ve tanımak nasıl mümkin olur?" Ve kezâ Hz. Pîrin mürşid-i âlîleri Seyyid Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî (k.s.) hazretlerine bir şahıs, "Falan kimseden senin medhini işittim" dedi. Buyurdular ki: "İbtidâ göreyim ki, o kimse nasıl bir kimsedir? Onda o mertebe var mıdır ki, beni anlayıp medh etsin. Eğer o beni söz ile tanımış ise, muhakkakdır ki tanımamışdır. Zîrâ bu söz ve o harf ve savt ve o dudak ve ağız kalmaz; bu arazdır. Ve eğer fiil ile tanımış ise yine böyledir. Ve eğer benim zâtımı tanımış ise sûret zâta uymaz ki, medh etsin!"

در تعجب مانده پیغمبر از آن نچون نمی‌بینند رویم مؤمنان

3460. [3474] *"Mü'minler benim yüzümü nasıl görmüyorlar?" diye ondan dolayı peygamberler taaccübde kalmışdır.*

چون نمی‌بینند نور روم خلق که سبق برد ست بر خورشید شرق

3461. *"Halk benim yüzümün nûrunu niçin görmüyorlar? Zîrâ şarkın güneşi üzerime sebk götürmüşdür."*

Enbiyâ (a.s.) hazarâtı kendi bâtınlarının hakîkatlerinin Hak olduğunu bildiklerinden kendilerine îmân eden mü'minlerin dahi bu hakîkati müşâhede

etmelerini temennî ederler ve sırası düştükçe bu hakîkati bi'l-işâre beyân buyururlar. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz: من رآنی فقد رأی الحق ya'ni, "Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü!" buyurmuşdur. Fakat insan vücûdda ikilik vehmi içinde müstağrak olduğundan bu hadîs-i şerîfi te'vil edip, "Beni gören, gûyâ muhakkak Hakk'ı gördü" ma'nâsını verir ve hadîse bir "gûyâ" ve "ke-enne" lafzını ilhâk eder. Bu ma'nâya binâen Hz. Şeyh-i Ekber (r.a.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İlyâsî' de: الوهم وهو السلطان الاعظم فی هذه الهیكل الانسانیة وبه نزلت الشرایع فشبهت ونزهت فشبهت فی التنزیه بالوهم ونزهت فی التشبیه بالعقل ya'ni, "Vehim, bu heykel-i insânîde sultân-ı a'zamdır. Ve şerâyi' dahi onunla nâzil oldu. İmdi teşbîh etti ve tenzîh etti. Tenzîhde vehm ile teşbîh etti ve teşbîhde dahi akıl ile tenzîh etti" buyururlar. Bu bahsin daha fazla izâhı *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*'mizdedir. Ya'ni, "Peygamberimiz (a.s.) kendi vücûdu saâdetlerinde zâhir olan Hak olduğunu müşâhede buyurduklarından "Bu mü'minler benim yüzümü nasıl görmüyorlar? Halbuki benim yüzümün nûru şarkdan doğan sûrî güneşin nûruna gālibdir ve ondan ileriye geçmişdir!" diye taaccüb buyurmuşdur.

ور همی‌بینند این حیرت چراست　　تا که وحی آمد که آن رو در خفاست

3462. *"Ve eğer görüyorlar ise, bu hayret ne içindir?" Nihâyet vahiy geldi ki, "O yüz hafâdadır!"*

Ya'ni, Peygamberimiz (a.s.) buyurur ki: "Halk benim hakîkatimi ya görmüyorlar veyâhud görüyorlar. Eğer görmüyorlarsa taaccüb ederim. Benim ef'âl ve etvârım hakîkatimin nûrunu şark güneşinden daha ziyâde izhâr ediyor. Ve eğer görüyorlar ise, niçin hayret edip beni tasdîkde tevakkuf ediyorlar?" Hak Teâlâ hazretleri cenâb-ı Peygamber'in bu düşüncesine cevâben vahy buyurdu ki: "Ey Resûlüm! Senin o hakîkatinin yüzü hafâdadır ve gizlidedir. Biz o yüze beşeriyet perdesini çektik. Binâenaleyh senin senliğinde Benim benliğimi göremezler!"

سوی تو ماهست و سوی خلق ابر　　تا نبیند رایگان روی تو گبر

3463. *Senin tarafında ay ve halkın tarafında bulut vardır. Tâ ki Mecûsî senin yüzünü râygân görmeye!*

"Râygân", bâd-ı hevâ, mecâzen ve zahmetsiz olarak ele geçen şey; "gebr", mecûsî demekdir ki, onlar vücûdda Yezdân ve Ehrimen nâmı ile iki mutasarrıf isbât ederler. Bunlardan birisi hâlık-ı hayır ve diğeri de hâlık-ı şer-

dir. Burada mecâzen vücûdu iki müstakil kısma taksîm edip, birine "vücûd-i Hak" ve diğerine "vücûd-i halk" diyenler murâd olunur. Ya'ni, "Ey Resûlüm, senin tarafında ay gibi nûr saçan vücûd-i hakîkî-i Hak ve halkın tarafında da bulut mesâbesinde olan vücûd-i mevhûm-i izâfî vardır. Bu bulut o ayın yüzüne onun için vaz' edilmişdir. Tâ ki, vücûdlarında ikilik evhâmı gālib olan kimseler senin senliğinde benim benliğimi görmeyeler!"

سوی تو دانه ست و سوی خلق دام　　تا ننوشد زین شراب خاص عام

3464. *Senin tarafında tâne, o halkın tarafında tuzak vardır. Bu hâs şarâbdan avam içmeye!*

"Tâne"den murâd, bilcümle edyân ve mezâhib erbâbının aradığı Hak; ve "tuzak"dan murâd, vehm-i gayriyyetdir. Ya'ni, "Ey Resûlüm! Senin tarafında ve nazarında kâffe-i halkın matlûbu olan Ben varım. Ve halkın tarafında ve nazarında ise, tuzak mesâbesinde olan vehm-i gayriyyet vardır ki, onları görmekden mahrûm eder. Ve ben bu tuzağı hikmet-i bâliğam ile bu müşâhede şarâb-ı hâssından avâmın içmemesi için vaz' ettim."

گفت یزدان که تَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ　　نقش حمامند هُمْ لَا يُبْصِرُونَ

3465. *Hâlık buyurdu ki: "Sen onları nazar ederler görürsün. Onlar hamâm nakışlarıdır görmezler."*

Bu beyit cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından olup, sûre-i A'râf'ta olan, وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (A'râf, 7/198) ya'ni, "Ey Resûlüm, sen onların sana nazar ettiklerini görürsün. Halbuki onlar görmezler!" âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı bâtınîsini beyânen îrâd buyurulmuşdur. Âyet-i kerîmenin zâhiri, putperestlerin taptıkları putlar hakkındadır. Ya'ni, "Putların gözleri vardır, o câmid gözler ile sana baktıklarını görürsün, halbuki o câmidlerde hâssa-i rü'yet yokdur" demek olur. Eşyânın sûretlerini görüp, bâtınlarından bî-haber olanların bakışları da putların bakışlarına benzer. Binâenaleyh, onlar ancak Peygamber'in sûret-i zâhirini görüp bâtınından ve hakîkatinden bî-haber oldukları cihetle, bu âyet hükmüne dâhil olurlar ve hamam duvarlarına nakş ettikleri insan resimlerine benzerler."

می‌نماید صورت ای صورت پرست　　کان دو چشم مردهٔ او ناظرست

3466. *Ey sûret-perest! Sûret görünür ki, onun o iki ölü gözü nâzırdır.*

Ey sûretin temâşâsında müstağrak olan kimse! O senin temâşâ ettiğin sûretin câmid ve ölü bir halde bulunan iki gözünün sana doğru baktığı görünür.

پیش چشم نقش می‌آری ادب   کویی چون پاسم نمی‌دارد عجب

3467. *Nakşın gözü önüne edeb götürürsün, dersin ki, "Acabâ niçin riâyet tutmuyor?"*

"Pâs", hıfz ü hırâset ve tarassud ve intizâr, hak ve riâyet ma'nâlarına gelir. Burada hak ve riâyet ma'nâsınadır. "Sen o nakşı ve heykeli adam zannedip gözünün önünde edîbâne bir vaziyet alırsın. O ise câmid bir halde durur. Dersin ki, "Acabâ niçin benim kendisine karşı olan edebime riâyet ile mukâbele etmiyor?"

از چه بس بی پاسخست این نقش نیك   که نمی‌گوید سلامم را علیك

3468. *"Bugün nakış neden dolayı çok cansızdır ki, benim selâmıma "Aleyke!" demiyor?"*

Ya'ni, "Ben bu güzel nakşın önünde edîbâne bir vaziyetde durup selâm verdim. Niçin bana cevap vermedi. Benim selâmıma karşı niçin "Aleyke's-selâm!" diye mukâbele etmedi?"

می‌نجنباند سر سبلت ز جود   پاس آن که کردمش من صد سجود

3469. *"Ona ben yüz sücûd ettiğime riâyet olarak cûd cihetinden niçin bıyığının ucunu kımıldatmaz?"*

"Bu sûrete karşı ben riâyet olarak önünde birçok defalar eğilerek selâm verdim. Lutfen ve keremen niçin bir cevâb olarak bıyığının ucunu kımıldatmıyor, ya'ni bir söz söylemiyor?" İşte enbiyâ ve evliyânın vaziyet-i müteaccibâneleri de birer heykel-i câmid mesâbesinde olan ehl-i gafletin muvâcehesinde böyle olur. Birisi çıkıp diyebilir ki: "Bu acîb bir misâl oldu. Birçok sücûd ve tezellülün cevâbını alamamak Hak hakkında da vârid olur. Zîrâ bir kul Hakk'a karşı birçok secdeler eder ve niyâzlarda ve münâcâtda bulunur, hiçbir mukâbele ve cevâb alamaz?" Cenâb-ı Pir efendimiz bunun cevâbını âtîde beyân buyururlar.

حق اگر چه سر نجنباند برون   پاس آن ذوقی دهد در اندرون

3470. [3484] *Gerçi Hak hâriçte baş kımıldatmaz, riâyet olarak bâtında bir zevk verir.*

Gerçi sûretden münezzeh olan Hak bittabi' hâriçte sana karşı bir cevâb olarak baş kımıldatmaz. Velâkin senin bu sücûdlarından ve niyâzlarından bâtınında bir zevk ve lezzet-i ma'nevî hâsıl olur. Bu sana Hakk'ın verdiği cevâbdır. Bu hâl senin tezellülünün hakkını vermekdir,

که دو صد جنبیدن سر ارزد آن   سر چنین جنباند آخر عقل و جان

3471. *Ki, o iki yüz baş kımıldatmaya değer. Nihâyet akıl ve can başını böyle kımıldatır.*

Hakk'ın senin bâtınına zevk ve lezzet ihsânı zâhirde iki yüz başın tahrîk-i cevâbîsine bedeldir. Nihâyet zâhirde sûreti olmayan akıl ve canın baş kımıldatması da böyledir.

عقل را خدمت کنی در اجتهاد   پاس عقل آنست کافزاید رشاد

3472. *Akla içtihâd içinde hizmet edersen, aklın riâyeti odur ki, reşâdı artırır.*

Âlemde ictihâd ve gayret sûretiyle akla hizmet edersen, akıl dahi bu hizmete riâyeten reşâdı ve zekâveti artırır. Sûretsiz olan aklın senin hizmetine karşı baş kımıldatması böyle olur.

حق نجنباند بظاهر سر ترا   لیك سازد بر سران سرور ترا

3473. *Hak zâhirde sana baş kımıldatmaz, fakat seni serler üzerine server yapar.*

Evet sûretden münezzeh olan Hak, senin ona karşı yaptığın secdelere ve ibâdetlere mukābil baş kımıldatmaz. Fakat seni başlar, ya'ni makām-ı riyâsetde bulunan kimseler üzerine server ve reîs yapar.

مر ترا چیزی دهد یزدان نهان   که سجود تو کنند اهل جهان

3474. *Hâlık sana muhakkak gizli bir şey verir ki, ehl-i cihân senin sücûdunu ederler.*

Ya'ni eğer sen Hakk'a kul olursan o Hâlık-ı Zülcelâl hazretleri sana muhakkak gizli bir şey verir. Ya'ni, bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyesinin âsâr ve ahkâmını gizlice sana verir. Ve onların âsârı sende öyle bir vech ile zâhir olur ki, cihân halkı senin bu hâl-i celîlini görüp huzûrunda baş eğerler. Nitekim bu saâdetlilerden birisi olan cenâb-ı Pîr efendimiz'in peder-i âlîleri Sultâ-

nü'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled (r.a.) hazretleri Belh'den hicret buyurup Konya sahrâsına vâsıl oldukları vakit Sultan Alâeddîn-i Selçûkî (rahmetullâhi aleyh) bilcümle erkân-ı devletle çıkıp istikbâl etti ve kemâl-i tevkîr ile alıp şehre götürdü. Sarayın kapısına vâsıl olunca Sultan atından inip birkaç adım at üzerinde bulunan Sultânü'l-Ulemâ hazretlerinin rikâbında yürüdü. O kadar ısrâr buyurdukları halde Sultan tevâzu'da pek ileri gider ve "Kendi saâdet ve devletim için bu ubûdiyeti arz ediyorum" der idi. O vakit bu hâli gören şâirlerden birisi dahi şu beyitleri söylemişdir:

Ey ki hezâr âferîn bu nice sultân olur?
Kulu olan kişiler hüsrev ü hâkān olur.
Her ki bugün Veled'e inanuben yüz süre,
Yoksul ise bây olur, bây ise sultân olur!

Ve bu beyitler Mevlevî âyin-i şerîflerinde bestelenip semâ' esnâsında el'ân kırâat olunur. Ve kezâ sâdât-ı Nakşibendiyyeden Hâce Ubeydullah (k.s.) hazretlerinin kuvve-i kāhiriyye-i bâtıniyye ile selâtîn-i cihâna galebesi, *Reşâhâtü Ayni'l-Hayât* nâmındaki eserde tafsîlen beyân olunmuşdur. Ve cenâb-ı Pîr efendimizin şark ve garbdaki sıyt ve şöhretleri bu ma'nânın açık burhânıdır.

آن چنان که داد سنگی را هنر   تا عزیز خلق شد یعنی که زر

3475. *Nitekim bir taşa hüner verdi. Nihâyet halkın azîzi, ya'ni altın oldu.*

Hak Teâlâ hazretlerinin insana ihsân eylediği ma'nâ sebebiyle onu azîz etmesine taaccüb etme! Bunun zâhirde başka misâlleri de vardır. Meselâ kimyâda anâsır-ı basîta dediğimiz şeylerin hepsi toprağın istihâlâtından tekevvün eder. Evvelâ tahaccür edip katılaşır. Ziyâ, harâret ve elektrik ve tazyîk ve rutûbet ve yübûset gibi birtakım ahvâl ve şerâitin te'sîri altında mürûr-i zamanla toprak, muhtelif anâsır hâline gelir. İstihâlât-ı mütemâdiye ile biri diğerine inkılâb eder. Ya'ni, demir, bakır, kurşun, kalay, tûtiyâ, alüminyum, gümüş ve altın olur. Nitekim ahîren zuhûr eden elektron nazariyesi, anâsır-ı basîtanın yekdiğerine inkılâbını keşf ve isbât etmişdir. Ehl-i kimyâ indinde maâdinin kâffesi birer emrâz ile ma'lûldür. Bu emrâzın kâffesinden berî ve kâmil olan altın ma'denidir. Bu sebeble altın her zamanda insanlar arasında azîz tutulmuşdur; ve zamânımızda insanların izzeti kalmadığından bu azîz ma'den dahi kendi yüzünü gizlemiş ve yerini pek mübtezel olan kâğıt parçalarına bırakmışdır.

قطرهٔ آبی بیابد لطف حق گوهری گردد برد از زر سبق

3476. *Bir katre su Hakk'ın lutfunu bulur, bir gevher olur; altından sebk götürür.*

Bu beyt-i şerîf ihsân-ı ilâhînin diğer bir misâlidir. Ya'ni, "Bir katre nîsan yağmuru sadefin ağzına düşer. Hakk'ın lutfuyla o sadefin içinde gāyet kıymetli bir inci olur, tezyînât nokta-i nazarından altının fevkıne geçer, ya'ni, o inci altın fedâ edilerek mübâyaa olunur."

جسم خاکست و چو حق تابیش داد در جهان گیری چو مه شد اوستاد

3477. *Cisim toprakdır. Vaktâki Hak ona bir kudret verdi, cihangirlikde ay gibi üstâd oldu.*

"Tâb" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "kudret ve parlaklık" ma'nâları münâsib olur. Ya'ni, "Cism-i insânî dahi toprakdır. Hak Teâlâ o toprak kitlesine bir kudret ve bir parlaklık verdiği vakit âfâkı nûriyete gark etmekde ay gibi bir üstâd olur."

هین طلسمست این و نقش مرده است احمقان را چشمش از ره برده است

3478. *Âgâh ol, bu tılsımdır ve ölü nakışdır. Onun gözü ahmakları yoldan götürmüşdür.*

"Ey insan, âgâh ol! Bu toprak kitlesi olan cisim ve bu heykel hadd-i zâtında ölü ve müncemid bir nakışdır. Eğer Hak Teâlâ o heykele bir ma'nâ koymamış ise onun hâli budur. Fakat ne yapalım ki, ba'zı tılsımlar üzerine konmuş olan bir heykel-i câmid mesâbesinde olan bu cismin gözü ahmakları aldatıp yollarını şaşırtmışdır." İşte ehl-i dünyâ olan eâzımın etrâfında menfaat-i dünyeviyye te'mîni için dönüp dolaşan ahmakların hâli müncemid heykellerin etrâfında dolaşıp onlara tapanlardan farklı değildir.

می‌نماید او که چشمی می‌زند ابلهان سازیده اند او را سند

3479. *O ki bir göz vurur görünür, ahmaklar onu sened yapmışlardır.*

"Çeşm zeden", göz kırpmakdan kinâyedir. O ma'nâsız heykelin göz kırptığını gören ahmaklar, onu kendilerine sened ittihâz etmişler ve cemî'-i umûrunda ona tapınmışlardır ve rızıklarını ve bilcümle ihtiyaçlarını ondan beklemişlerdir.

درخواستن قبطی دعاء خیر و هدایت از سبطی و دعاکردن سبطی قبطی
را بخیر و مقبول شدنِ آن از أکرم الاکرمین و أرحم الراحمین

Kıbtî'nin Sıbtî'den duâ-yı hayır ve hidâyet niyâz etmesi ve Sıbtî'nin Kıbtî'ye hayır ile duâ etmesi ve onun Ekremü'l-ekremîn ve Erhamü'r-râhimîn cânibinden makbûl olması

گفت قبطی تو دعایی کن که من　　　از سیاهئ دل ندارم آن دهن

3480. [3494] *Kıbtî dedi: "Sen bir duâ et! Zîrâ ben gönül karanlığından o ağzı tutmam."*

Kıbtî'ye Sıbtî'nin sözleri te'sir edip dedi ki: "Ey kardeş, sen benim için bir duâ et! Zîrâ küfrümün şiddetinden gönlüm kapkara olmuşdur. Binâenaleyh bende duâ edecek bir ağız yokdur.

که بود که قفل این دل وا شود　　　زشت را در بزم خوبان جا شود

3481. *"Zîrâ ola ki, bu gönlün kilidi açılsın, çirkine, görenlerin bezminde yer olsun!"*

"Zîrâ senin duân berekâtıyla kalbimin kilidi olan bu inkâr ve küfür kilidi açılsın. Bâtınî yüzü küfür ile çirkin bir hâle gelmiş olan benim gibi bir münkire nûr-i îmân ile bâtınları güzel ve latîf olan kimselerin bezminde ve meclisinde yer verilsin!" Bu beyt-i şerîfden anlaşılır ki, îmân etmek insanın irâdesiyle mümkin olamaz. Belki inâyet-i Hak lâzımdır. Zîrâ çok münkirler vardır ki, ehl-i îmânın sükûnet-i kalbiyyelerine gıbta ederler ve "Keşke bizde de îmân olsa da içimizde bir rahat ve sükûnet hâsıl olsa!" derler. Fakîr böylelerine bi'd-defeât tesâdüf etmiş ve acımışımdır.

از تو مسخی صاحب خوبی شود　　　یا بلیسی باز کَرّوبی شود

3482. *"Meshe mensûb olan senden güzellik sâhibi olsa, yâhud İblîs'e mensûb olan yine Kerrûbî olsa!"*

"Mesh", lügatde, "bir şeyin sûretini diğer bir çirkin sûrete tahvîl etmekdir." "Kerrûbî", "melâike-i mukarrebîn" demekdir. Ya'ni, "Hadd-i zâtında benim güzel olan rûhum bu âlem-i kevnde çirkin olan nefsimin sûretine mesh olunmuşdur. Ve el'ân rûhum meshe mensûbdur ve bâtını memsûh bir kimseyim. Duâ et ki, bu duânın berekâtıyla güzellik sâhibi olsun! Ve esâsen ârif-i Hak ve melâike-i mukarrebîne mensûb olan rûhum, bu âlem-i kevn cinsinden olan nefsimin şeâmetinden dolayı İblîs'e mensûb olup, serkeş bir hâle gelmişdir. Senin duân berekâtıyla yine evvelki hâline gelip melâike-i mukarrebîne mensûb olsun!"

یا بفر دست مریم بوی مشک　　　یابد و تری و میوه شاخ خشک

3483. *"Yâhud Meryem'in elinin feriyle kuru dal tâzelik ve meyve ve misk kokusu bulsun!"*

Bu beyt-i şerîfde Sıbtî'nin duâsı Îsâ (a.s.)ın vâlidesi olan Hz. Meryem'in eline ve Kıbtî'nin vücûdu da kuru ağaç dalına teşbîh buyurulmuşdur. Ve Hz. Meryem'in mübârek elinden kuru ağacın yeşerip meyve verdiği kıssası sûre-i Meryem'de mezkûrdur.

سبطی آن دم در سجود افتاد و گفت　　　کای خدای عالم جهر و نهفت

3484. *Sıbtî o dem sücûda düştü ve dedi ki: "Ey âşikârın ve gizlinin bilicisi olan Hudâ!"*

جز تو پیش که بر آرد بنده دست　　　هم دعا و هم اجابت از توست

3485. *"Kul senden başka kimin huzûruna el kaldırır? Hem duâ ve hem icâbet sendendir!"*

"Duâ", çağırmak ve da'vet etmek ve taleb etmek demekdir. Bir kul matlûbunu taleb için Hakk'ı çağırdığı vakit Hak tarafından mutlakā "Lebbeyk!" ile icâbet olunur. Eğer kulun taleb ettiği şey ayn-ı sâbitesinin isti'dâdına muvâfık bulunmuş ve vakt-i zuhûru da gelmiş ise derhâl icâbet buyurulur. Ve eğer vakt-i zuhûru gelmemiş ise, vakt-i merhûnuna ta'lîkan te'hîr olunur. Eğer kulun taleb ettiği şey isti'dâdına muhâlif ise isti'dâdına muvâfık olan bir şey ile icâbet olunur. Her bir sûrette duâ abdin kalbine Hak tarafından ilkā buyurulur. Binâenaleyh, hem duâ ve hem de icâbet Hak'dan olur.

هم ز اول تو دهی میل دعا   تو دهی آخر دعاها را جزا

3486. *"Evvelden duâ meylini dahi sen verirsin. Nihâyet duâlara cezâyı da sen verirsin!"*

"Kulların kalplerine duâ ve taleb meylini ilkā eden de sensin. Sonra o duâlara icâbet edip mukābilini veren de sensin!"

اَوَّلْ و آخِرْ توبی ما در میان   هیچ هیچی که نیاید در بیان

3487. *"Evvel ve Âhir sensin. Biz ortada hiçin hiçiyiz ki beyâna gelmez!"*

Ya'ni, " هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) âyet-i kerîmesi hükmünce bu taayyünâtın Evvel'i ve Âhir'i sensin ve kezâlik bu taayyünâtda zâhir olan dahi sensin ve bu taayyünâtın bâtını ve hakîkati de sensin. Binâenaleyh bizim bizliğimiz, Senin senliğini gösteren bir nümâyişden ibâret olduğundan ortada hiçin hiçiyiz!" Ve bizim bu hiçliğimizi elfâz ile ta'rîf ve beyân etmek mümkin değildir, zîrâ zevk ile anlaşılır. Velhâsıl biz ortada vücûd sâhibi değiliz. Vücûdumuz senin şuûnâtından ve varlığındandır; ve bilcümle ef'âlimizde Senin kudretin ile kādiriz ve senin ilmin ile âlimiz ve senin irâdenle mürîdiz.

اینچنین می گفت تا افتاد طشت   از سر بام و دلش بیهوش گشت

3488. *Böyle söyledi, nihâyet leğeni dam başından düştü, ve onun kalbi bî-hûş oldu.*

"Taşt ez bâm üftâden", kötü nâmın şâyi' olması ve güneşin gurûb etmesi ma'nâlarından kinâyedir. Burada ikinci ma'nâ murâd buyurulur. Ya'ni, "Sıbtî bu yolda münâcât etti ve bu esnâda aklının güneşi gurûb etti ve kendinden geçti."

باز آمد او بهوش اندر دعا   لَیْسَ لِلْإِنْسانِ إِلَّا ما سعی

3489. *Tekrar duâda akla geldi; "İnsan için ancak sa'y eylediği şey vardır!"*

Sıbtî, tekrar aklını başına toplayıp duâya başladı. Zîrâ bu âlem-i keserâtda insana kavlen ve fiilen çalışmak lâzımdır. Ve kendinden sâdır olan kavlin ve fiilin elbette birer sûretleri peydâ olur. Eğer kavli ve fiili güzel ise suver-i latîfe ve eğer çirkin ise suver-i kabîha tekevvün eder. Velhâsıl, وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) âyet-i kerîmesi mûcibince "İnsanın eline gelen şey, ancak sa'y edip kazandığı şeydir!"

در دعا بود او که ناگه نعرهٔ   از دل قبطی بجست و غرّهٔ

3490. [3504] *O duâda idi ki, ansızın Kıbtî'nin kalbinden bir na'ra ve bir sayha sıçradı.*

"Sıbtî duâsına devam ederken Kıbtî'nin hâli değişti ve ansızın kalbinden bir na'ra ve bir sayha fırladı." "Gurre", arslan sesi demek olup, burada "sadâ-yı şedîd" murâd buyurulur.

که هلا بشتاب ایمان عرضه کن   تا ببرم زود زنار کهن

3491. *Dedi ki: "Hele çabuk ol, îmân arz et, tâ ki hemân eski zünnârı keseyim!"*

Kıbtî o hâl içinde Sıbtî'ye dedi ki: "Hele çabuk ol, bana îmân arz ve mü'min olmam için ne yapmam lâzım olduğunu söyle, tâ ki hemân eski olan küfür bağını keseyim!"

آتشی در جان من انداختند   مر بلیسی را به جان بنواختند

3492. *"Benim canıma bir ateş attılar. Bir İblîs'i can ile okşadılar."*

"Senin duân berekâtıyla canıma bir âteş-i aşk attılar. Ben şeytanın tevâbi'inden olduğum için bir İblîs'den farkım yok idi. Fakat beni can ile ya'ni hidâyet ile okşadılar."

دوستئ تو و از تو ناشگفت   حمد لله عاقبت دستم گرفت

3493. *"Senin dostluğun ve senden sabırsızlık, Allah'a hamdolsun ki, âkıbet elimi tuttu."*

"Şigîft", sabretmek ma'nâsına olan "şigîften" kelimesinin muhaffefidir. Ya'ni, "Senin dostluğun ve aramızda ihtilâf-ı dîn olduğu halde senin dostluğuna ve sohbetine karşı vâki' olan sabırsızlık, Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ olsun ki, âkıbet elimi tuttu ve beni helâk-i ma'nevîden kurtardı."

کیمیایی بود صحبتهای تو   کم مباد از خان دل پای تو

3494. *"Senin sohbetlerin bir kimyâ idi. Gönül, evinden senin ayağın eksik olmasın!"*

"Pây", burada kudret ma'nâsınadır. Ya'ni, "Senin dostluğun ve sohbetin benim bakır mesâbesinde olan kalbimi altın yapmak için bir kimyâ idi. Kudret terbiyen gönül evinden eksik olmasın!"

تو یکی شاخی بدی از نخل خلد　　　چون گرفتم او مرا درخلد برد

3495. *"Sen Huld'ün nahlinden bir dal idin; vaktâki tuttum, o beni Huld'e götürdü."*

"Sen kerem ve sehâvetinle ayn-ı sehâ ve kerem idin. Binâenaleyh, cennet nahlinin bir dalı idin. Ben sana sarıldım o beni cennete kadar götürdü." Bu beyt-i şerîfde şu hadîs-i nebevîye işâret buyurulur: السخاء شجرة من اشجار الجنة اغصانها متدليات فى الدنيا فمن اخذ بغصن منها قاده ذلك الغصن الى الجنة ya'ni, "Sehâvet cennet ağaçlarından bir ağaçdır. Dalları dünyâya sarkmışdır. Kim ki ondan bir dalı tutarsa, bu dal onu cennete delâlet eder."

سیل بود آن که تنم را در ربود　　　برد سلیم تا لب دریای جود

3496. *"Sel idi o ki, tenimi kaptı; sel beni cûd deryâsının kenarına kadar götürdü.*

"Senin sohbetin gûyâ ki bir sel idi, benim cismimi kaptı; o sohbet seli beni cûd ve kerem-i ilâhî deryâsının kenarına kadar götürdü."

من ببوی آب رفتم سوی سیل　　　بحر دیدم در گرفتم کیل کیل

3497. *"Ben su ümîdi ile sel tarafına gittim. Deryâ gördüm ölçek ölçek inci yakaladım."*

"Ben su ümîdi ile senin seyl-i sohbetin ve mülâkātın tarafına gittim. Orada su yerine deryâ gördüm ve o deryâdan ölçek ölçek maârif ve hakāyık incilerini yakaladım."

طاس آوردش که اکنون آب گیر　　　گفت رو شد آبها پیشم حقیر

3498. *"Şimdi su al!" diye ona tas getirdi. Dedi: "Git, sular benim indimde hakîr oldu."*

Sıbtî Kıbtî'de gördüğü bu hal üzerine: "Haydi şimdi artık mü'min oldun. Nîl'den su al da iç!" diye tas getirdi. Kıbtî, devâm eden zevk-i ma'nevîsi sebebiyle ona cevâben dedi ki: "Ey Sıbtî, Git! Şimdi sular benim indimde hakîr oldu."

شربتی خوردم ز اللّٰه اشتری　　　تا بمحشر تشنگی ناید مرا

3499. *"Allah işterâ"dan bir şerbet içtim. Bana mahşere kadar susuzluk gelmez."*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Tevbe'de olan, إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'ni, "Allah Teâlâ mü'minlerden nefislerini ve mal-

larını cennet mukābilinde iştirâ eyledi" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîmeye taalluk eden bir beyt-i şerîf dahi I. cildin 2749 numarasında geçti. Ya'ni, "Ben nefsimin hazzından ve nefsimden geçtim ve bunları Hak yoluna fedâ ettim. Benim benliğim gidince Hakk'ın varlığı zâhir oldu ve benim benliğim cennet-i Zât'da mahv ve müstehlek oldu. Binâenaleyh bu âyet-i kerîmenin ma'nâsından bir şerbet içtim. Artık kıyâmete kadar nefsimin hazzı ve susuzluğu vâki' olmaz"!

آن که جوی و چشمها را آب داد   چشمهٔ در اندرون من گشاد

3500. [3514] *"O ki, ırmaklara ve pınarlara su verdi, benim bâtınımda bir pınar açtı."*

"O Zât-ı ecell-i a'lâ hazretleri ki, ırmaklara ve pınarlara su verdi, benim de bâtınımda bir pınar açtı ve beni Nîl suyundan müstağnî kıldı."

این جگر که بود گرم و آب خوار   گشت پیش همت او آب خوار

3501. *"Bu ciğer ki, harâretli ve su içici idi, onun himmeti önünde su hakîr oldu."*

Birinci mısrâ'daki "âb-hor", vasf-ı terkîbî olup "su içici" demekdir. İkinci mısrâ'daki "hor", "âb"ın sıfatı olup "hakîr" ma'nâsınadır. Binâenaleyh kāfiye-i beyt-i şerîf tamamdır. Ya'ni, "Küfrüm zamânında harâretli ve su içici olan ciğerimin himmeti ve kasdı önünde, şimdi su hakîr ve kıymetsiz oldu."

کاف کافی آمد او بهر عباد   صدق وعدهٔ کهیعص

3502. *[""Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd" va'dindeki doğruluğa delîl olarak cenâb-ı Hak Kâfî isminin "kef"i oldu!"]*

Hurûf-i mukattaa telaffuzu i!tibâriyle ikinci mısrâ'da صدق وعد كاف ها يا عين صاد okunmak sûretiyle hem vezin ve hem kāfiye tamam olur. Birinci mısrâ'da sûre-i Zümer'de vâki' أَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ (Zümer, 39/36) ya'ni, "Allah abdine kâfî değil midir?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. İkinci mısrâ'da dahi bu âyet-i kerîmedeki, va'din sıdkına delîl (كهيعص) gösteriliyor. Ya'ni, "Allah Teâlâ'nın "Kâfî" ism-i şerîfi, kullar için bu âyet-i kerîmedeki va'd mûcibince kâfî geldi. Ve bu va'din sıdkına da "Kâfî" isminin "kâf"ını ve "Samed" isminin "sad"ını hâvî olan (كهيعص) delîl geldi. Bu beyt-i şerîfden mehmâ-emken çıkarılabilen ma'nâ budur. Şurrâh-ı kirâm hazretlerinin her biri bir ma'nâya zâhib olmuşlardır. En doğrusu bu hurûf-i mukattaât-ı kur'âniyyenin keşf ve hallini hakîkati vechi ile vâris-i ulûm-i Nebevî olan Hz. Pîr ve diğer verese-i kâmilîn olan evliyâullah hazarâtı bilir.

کافیم بدهم ترا من جمله خیر　　　بی‌سبب بی واسطه یاریٔ غیر

3503. *"Ben Kâfî'yim! Cümle hayrı, sebebsiz vâsıtasız başkasının yardımı olmaksızın sana ben veririm."*

Ya'ni "Hak Teâlâ Hazretleri buyurur ki: "Benim bir ism-i şerîfim dahi Kâfî'dir. Sebebsiz ve vâsıtasız ve hiçbir gayrın yardımı olmaksızın sana her bir hayrı veririm."

کافیم بینان ترا سیری دهم　　　بی‌سپاه و لشکرت میری دهم

3504. *"Kâfî'yim, sana ekmeksiz tokluk veririm. Piyâde ve süvâri askeri olmaksızın sana beylik veririm."*

کافیم بی‌داروت درمان کنم　　　گور را و چاه را میدان کنم

3505. *"Kâfî'yim, sana ilâçsız derman ederim. Mezarı ve kuyuyu meydan yaparım."*

Ya'ni, "Ben Kâfîyim. Benim kifâyetim esbâb-ı zâhirî isti'mâline muhtaç değildir. İlâçsız bir hastalığı izâle ederim ve dar olan mezarı ve kuyuyu genişletirim." Ba'zı nüshalarda "gûr" yerine "kûh" vâki' olmuşdur.

بی‌بهارت نرگس و نسرین دهم　　　بی‌کتاب و اوستا تلقین دهم

3506. *"Sana baharsız nergis ve nesrin veririm. Kitabsız ve muallimsiz telkîn veririm."*

"Nesrîn", bir nevi' beyaz gül.

موسیٔ را دل دهم با یك عصا　　　تا زند بر عالمی شمشیرها

3507. *"Bir Mûsâ'ya bir asâ ile kuvvet veririm. Hattâ bir âlem üzerine kılıçlar vururum."*

دست موسی را دهم یك نور و تاب　　　که طپانچه می‌زند بر آفتاب

3508. *"Mûsâ'nın eline bir nûr ve ziyâ veririm ki, güneşe tokat vurur!"*

Bu beyt-i şerîfte, اسْلُكْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ (Kasas, 28/32) ya'ni, "Elini ceybine sok! Nûr-i beyzâ hâlinde çıkarırsın!" âyeti kerîmesinde beyân buyurulan yed-i beyzâya işâret olunur. "Güneşe tokat vurmak", Mûsâ (a.s.)ın elinden çıkan nûrun şiddetinden kinâyedir.

خون نیامیزم در آب نیل من   خود کنم خون عین آبش را به فن

3509. *"Ben Nîl suyuna kan karıştırmam. O suyun aynını san'atla muhakkak kan yaparım."*

Ya'ni, "Nîl nehri suyunun rengini bozmak için ona kan karıştırmam. Belki suyun "ayn"ını ve zâtını san'at-ı kādirânem ile kan yaparım." Ma'lûm olsun ki, ilm-i ilâhî de hem suyun ve hem de kanın hakîkatleri sâbitdir. Bu hakîkatlerin bu âlem-i kesâfetde zuhûru mutlakā a'yân-ı hâriciyyelerine bağlı değildir. Cenâb-ı Hak murâd buyurduğu vakit, kanın hakîkatini suyun aynından ve suyun hakîkatini de kanın aynından izhâr eder. Nitekim Nemrûd'un ateşinin sûretinden İbrâhim (a.s.) için gülistânın hakîkatini izhâr buyurdu.

شادیت را غم کنم چون آب نیل   که نیابی سوی شادیها سبیل

3510. [3524] *"Senin şâdîni Nîl suyu gibi gam yaparım ki, şâdîler tarafına yol bulamazsın!"*

"Nîl suyunu tahvîl ettiğim gibi ey insan, senin kalbindeki şâdîyi ve bastı dahi gama ve kabza tahvîl ederim. O halde ki, şâdîler ve mestler tarafına aslâ yol bulamazsın ve hiçbir vecihle kalbinin gamını izâle edemezsin."

باز چون تجدید ایمان بر تنی   باز از فرعون بیزاری کنی

3511. *"Vaktâki tekrâr tecdîd-i îmân izhâr edesin, tekrar Firavundan bîzârlık edesin."*

"Tenîden" masdarı, burada "izhâr etmek" ma'nâsınadır.

موسئ رحمت ببینی آمده   نیل خون بینی از او آبی شده

3512. *"Rahmet Mûsâ'sını gelmiş görürsün; kan olan Nîl'i ondan su olmuş görürsün."*

Bu iki beyt-i şerîf her ne kadar zâhirde Sıbtî lisânından Kıbtî'ye hitâb ise de bâtında insân-ı kâmil tarafından ehl-i istidlâl olan ehl-i îmânı îmân-ı hakîkîye da'vetdir. Ve "tecdîd-i îmân" ta'bîri ile bu ma'nâya işâret buyurulur. Ve âyet-i kerîmede bu ma'nânın şâhidi, يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا (Nisâ, 4/136) ya'ni, "Ey îmân eden kimseler, îmân ediniz!" emridir ki, "Ey Allah'a îmân-ı istidlâlî ile îmân edenler! Îmân-ı hakîkî ile îmân ediniz!"

Nitekim ashâb-ı kirâmdan Muâz b. Cebel (r.a.) ara sıra buyururlardı ki: يا صهيب ويا سلمان ويا بلال تعالوا نجلس ونؤمن ساعة فأتوا الى رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم فقالوا

يا رسول الله انا آمنا بالله تعالى وبرسوله ويقول لنا معاذ هكذا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم دعوا معاذا فانه رجل يحب الله ورسوله ya'ni, "Yâ Suheyb ve yâ Selmân ve yâ Bilâl, geliniz oturalım ve bir müddet îmân edelim!" Onlar bu söz üzerine Resûl-i Ekrem hazretleri'ne gelip, "Yâ Resûlallah! Biz Allah ve Resûl'üne îmân ettik, halbuki Muâz bize böyle söylüyor!" dediler. Resûl-i Ekrem hazretleri de "Muâz'ı bırakın, o Allah'ı ve Resûl'ünü sever bir adamdır" buyurdu. Hz. Muâz'ın da'veti îmân-ı hakîkî tarafına olduğu için Resûl-i Ekrem hazretleri onun da'vetini tasvîb buyurdular. Zîrâ îmân-ı istidlâlî ile Fir'avn tabîatında olan nefsin tahakkümünden kurtulmak mümkin değildir. Bu îmânın îmân-ı hakîkî ile tecdîdi esbâbına teşebbüs etmek lâzımdır. Ve rahmet Mûsâ'sı gelip asâsı ile nefis Fir'avn'unu tehdîd etsin ve netîcede de îmân-ı hakîkî alâmetleri zuhûr etsin. Ve îmân-ı hakîkînin alâmeti âlem-i gaybda olan îmân ve hakāikı müşâhede etmekdir. Ve işte bu müşâhede netîcesinde kan görünen Nîl suyu berrak su hâlinde görünür. Ya'ni mezâhir-i kevniyyede gördüğün çirkinlik kalmaz.

چون سر رشته نگه داری درون — نیل ذوق تو نگردد هیچ خون

3513. *"Vaktâki içeride ipin ucunu hıfzedesin, senin zevk Nîl'in aslâ kan olmaz."*

"Vaktâki îmân-ı hakîkî ipinin ucunu bâtınında hıfz edesin ve onun istitârını mûcib olan esbâbdan tevakkî edesin, kalbinde cereyân eden Nîl-i ma'rifet zevkin aslâ tebeddül etmez."

من گمان بردم که ایمان آورم — تا از این طوفان خون آبی خورم

3514. *"Ben zannettim ki, îmân getirirsem, âkıbet bu kan tûfânından bir su içerim.*

"Kan tûfânı"ndan murâd, tecelliyât-ı kahriyye-i Hak'dır ki, ezvâk-ı nefsâniyye altında müstetirdir. "Ben zannederdim ki, insân-ı kâmile ittibâ' edersem âlem-i cismâniyyetdeki zevkim ve hazzım kâmil olur."

من چه دانستم که تبدیلی کند — در نهاد من مرا نیلی کند

3515. *"Ben ne bilirdim ki, bir tebdîl ede, benim tab'ımda benim için bir Nîl yapa!"*

"Ben ne bilirdim ki, bendeki ezvâk ve huzûzât-ı cismâniyyeyi hazz-ı rûhânîye tebdîl ede ve benim tab'ımda ve zâtımda benim için bir zevk-i azîm Nîl'i yapa!"

سوی چشم خود یکی نیلم روان　　　برقرارم پیش چشم دیگران

3516. *"Kendi gözüm tarafında bir Nîl'im akıcıdır. Başkalarının gözü önünde berkarârım.*

"Ben gözümün önünde bana mahsûs bir Nîl nehri aktığını görüyorum. Halk benim bu müşâhedemden gâfildir. Ben onların nazarında olduğum hâl üzere karâr ediyorum ve aslâ değişmemiş bir haldeyim. Zîrâ onların gözleri zâhir gözüdür. Bu gözleriyle bâtınıma nüfûz edemezler."

همچنان که این جهان پیش نبی　　　غرق تسبیحست پیش ما غبی

3517. *Nitekim Peygamber'in önünde bu cihan tesbîhin garkıdır. Bizim önümüzde gabîdir.*

"Gabî", fıtnatı az olan kimse demekdir. Burada cemâdlıkdan kinâyedir. Hind nüshalarında "gabî" yerine "abî" vâki' olmuşdur, "serkeş ve itâatsiz" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Nitekim Peygamber (a.s.)ın nazar-ı saâdetleri bu âlemin bâtınına nüfûz buyurduğu için efrâd-ı âlemin kâffesini tesbîh-i Hak ile meşgûl görür. Bizim nazarımız ise, zâhir-i âleme münhasır kaldığından bu efrâd-ı âlem câmid ve gabî bir haldedir." Nitekim âyet-i kerîmede, وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ, 17/44) ya'ni, "Hakk'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yokdur. Velâkin siz onların tesbîhini idrâk edemezsiniz" buyurulur. Ma'rifet-i cemâd hakkındaki îzâhât I. cildin 2144 numarasını ta'kîb eden ve III. cildin dahi 1008 numarayı vely eden ebyât-ı şerîfede geçmişdir.

پیش چشمش این جهان پر عشق و داد　　　پیش چشم دیگران مرده و جماد

3518. *Onun gözünün önünde bu cihan aşk ve adl ile doludur. Başkalarının önünde ölü ve cemâddır.*

Ya'ni, Nebiyy-i zîşânın gözünün önünde bu cihan aşk ve adl ü dâd ile doludur. Zîrâ cemâd, nebât ve hayvan Hakk'ın ve kendi asıllarının âşığıdır. Ve onların kendi asıllarından ayrılıkları ve derece derece yine kendi asıllarına irtikâları, Hakk'ın adliyle vâki' olan hükme müsteniddir. Bunun böyle olduğunu Nebiyy-i zîşân ve onun vârisleri görürler. Fakat bunların gayrı olan kimselerin nazarları zâhire olduğundan âlem onların önünde ölü ve cemâd ve bî-ma'nâ görünür.

پست و بالا پیش چشمش تیز رو　　　از کلوخ و سنگ او نکته شنو

3519. *Onun gözünün önünde aşağı ve yukarı hızlı gidicidir. O kerpiçden ve taşdan nükte işiticidir.*

"Resûl-i Ekrem'in gözünün önünde hem aşağı ve hem de yukarı tabakada bulunan eşyâ kendi asılları olan Hakk'a doğru seyr-i serî' içindedirler ve hızlı gidicidirler. O kerpiçden ve taşdan nükte işiticidir." "Resûl-i Ekrem hazretlerinin taşdan nükte işitmesi", I. cildin 2188 numaraya müsâdif olan beyitlerde mezkûrdur. Ve "cemâddan nükteler işitmek" bu ümmetin havâssında da vâki' olur. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur ki, "Şeyh Ebu'l-Abbâs Harîrî ile Şeyh Abdullah Kurbânî pazara gidip Şeyh Abdullah'ın çocuğu için tebevvül etmesi için camdan ma'mûl bir ördek almışlar. Sulehâdan ba'zı zevât dahi onlara iltihâk etmişler. Bir şey yemek üzere bir yere oturmuşlar, şerbet almaya karar vermişler. Bu şerbeti henüz kullanılmamış olan o ördeğin içine koymuşlar. Diğerleri taâmdan sonra dağılmışlar, Şeyh Ebu'l-Abbas ile Şeyh Abdullah kalmış, ördekden bir sadâ sudûr edip demiş ki: "Hak Teâlâ'nın o kulları benim içimden bir şey yedikden sonra ben Allah hakkı için sidiğe ve murdar şeylere mahal olmam!" Bu sadâyı müteâkib o şişe Şeyh Abdullah'ın elinden fırlayıp parça parça olmuş, bu vak'ayı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) hazretlerine nakl etmişler, o hazret buyurmuş ki: "Siz ördeğin va'z ve irşâdından gâfil olmuşsunuz. Onun maksûdu sizin tevehhüm ettiğiniz gibi değildir. Birçok kaplar vardır ki, sizden daha efdal olan zevât ondan taâm yemişlerdir ve yine murdar şeylere mahal olmuşlardır. Onun maksûdu "Gönülleriniz Hakk'ın ma'rifetine mahal olduktan sonra ona ağyâr muhabbetini koymayınız!" demek idi. Ve kırılması dahi huzûr-i Hak'da kendi varlığınızı kırınız demekdir."

با عوام این جمله بسته و مرده   زین عجبتر من ندیدم پرده

3520. [3535] *Bu cümle avâma bağlanmış bir ölüdür. Ben bundan daha acîb bir perde görmedim.*

Avâma karşı cemâd, nebât ve hayvan fikirden ve ma'rifetden bağlı ve bir ölü hâlinde görünür. Ben bundan ve bu halden daha acîb bir perde görmedim. Zîrâ Hak Teâlâ hakîmdir ve Hakîm ism-i şerîfinin muktezâsı olmak üzere eşyânın zevâhirini bâtınlarına perde etmişdir.Ve ism-i Zâhir'inin hükmü ile Settâr ism-i şerîfinin hükmünü ve eserini cem'etmişdir.

گورها یکسان بپیش چشم ما   روضه و حفره بچشم اولیا

3521. *Bizim gözümüzün önünde mezarlar müsâvîdir. Evliyânın gözünde ravza ve hufredir.*

"Kabristana gittiğimiz vakit oradaki kabirlerin zâhirleri samt ve sükûnetde müsâvî bir haldedir. Halbuki o kabirlere taalluk eden ervâhın kimi râhatda ve kimi mihnetdedir. Bunu evliyânın gözü görür." Nitekim hadîs-i şerîfde, القبر روضة من رياض الجنة او حفرة من حفر النيران ya'ni, "Mezar ya cennet bahçelerinden bir bahçedir veyâhud cehennem çukurlarından bir çukurdur" buyurulur. Binâenaleyh, bizim nazarlarımızda mezarların dış yüzü iç yüzünün perdesidir. Cenâb-ı Pîr efendimiz, üslûb-i hakîmâne üzere halkı irşâd için kendilerini de avâm arasına idhâl edip, "bizim gözümüzün önünde" buyururlar.

عامه گفتندی که پیغمبر ترش　　از چه گشتست و شد ست آن ذوق کش

3522. *Avâm derlerdi ki: "Peygamber neden abûs olmuşdur? Ve o zevk öldürücü olmuşdur?"*

Ümmetin avâmı Peygamber Efendimiz'in dâimâ samt ve sükût içinde bulunduklarını görüp ekşi yüzlü ve abûsü'l-vech olmasına zâhib olarak derlerdi ki: "Resûl-i Ekrem hazretleri niçin ekşi yüzlü olmuş ve hayât-ı dünyeviyyenin zevkini öldürücü ve izâle edici bulunmuşdur?"

خاصه گفتندی که سوی چشمتان　　نمی‌نماید او ترش ای امّتان

3523. *Havâs derlerdi ki: "Ey ümmetler, sizin gözünüz tarafında o abûs görünür."*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretlerinin bâtın-ı şerîfine nazar eden havâss-ı ümmet derlerdi ki: "Ey ümmetler, o Hazret sizin zâhirî gözünüzün önünde öyle ekşi yüzlü ve abûs görünür."

یك زمان در چشم ما آیید تا　　خنده ها بینید اندر هَلْ أتى

3524. *"Bir zaman bizim gözümüze geliniz, tâ ki "Hel etâ..."da olan gülmeleri görünüz!"*

Bu beyt-i şerîfde "Hel etâ..."da ya'ni sûre-i İnsân'da beyân buyurulan ehl-i cennetin beşâşet-i vechlerine ve sürûr-i kalbîlerine işâret buyurulur. Nitekim bu sûre-i şerîfede: فَوَقَيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا (İnsan, 76/11) ya'ni, "O ebrârı Allah Teâlâ yevm-i kıyâmetin şerrinden vikāye edip vecihlerine beşâşet ve kalblerine sürûr ilkā buyurur" âyet-i kerîmesinde bu ma'nâ mezkûrdur. Ya'ni, "Bir müddet bizim gibi kalb gözünün görmesi mertebesine geliniz ve cennet-i 'âcili bu dünyâ yolunuzda sûre-i İnsân'da beyân buyurulan ehl-i cennetin gülmelerini görünüz!"

از سر امرودبن بنماید آن　　منعکس صورت بزیر آ ای جوان

3525. *O mün'akis sûret armut ağacının başından görünür. Ey delikanlı aşağıya gel!*

"Armut ağacı"ndan murâd, ehl-i gafletin benliği ve kendilerinin mevhûm olan vücûdlarıdır. "Bu benlik ve vücûd-ı vehmî ağacının üzerinde ancak ters sûretler ve hayâller görünür. Ey delikanlı, bu ağaçtan aşağıya in! Suver-i âlemi ters görmekten kurtulasın!"

آن درخت هستیست امرودبن　　تا بر آن جایی نماید نو کهن

3526. *Armut ağacı o varlık ağacıdır. Sen onun üzerinde oldukça yeni eski görünür.*

"Yeni"den murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'dir. Ve "eski"den murâd dahi, birtakım kıssalardır. Ya'ni, "Armut ağacından murâdımız varlık ve enâniyet ağacıdır. Ey âlim-i zâhiri ve ey feylesof efendi! Sen kendi enâniyet ağacının tepesinde bulundukça ve kendi dirâyet ve zekâvetini beğendikçe bu yeni olan *Mesnevî-i Şerîf* sana birtakım eski hikâyelerden ibâret görünür." Nitekim sûre-i Şuarâ'da vâki', وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ (Şuarâ, 26/5) ya'ni, "Her defa Rahmân tarafından vahy ile yeni va'z ve tezkîri mütazammın âyet gelse, ondan yüz çevirir oldular" buyurulduğu gibi sûre-i En'âm'da da, يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (En'âm, 6/25) ya'ni, "Münkirler bu Kur'ân ancak eski kıssa ve efsânelerdir derler" buyurulur. Zîrâ o Kur'ân'ın münkirleri kendi enâniyetlerinin ağacında bulundukları için yeni Kur'ân onlara böyle eski göründü.

تا بر آن جایی بینی خارزار　　پر ز کژدمهای خشم و پر ز مار

3527. *Onun üzerinde oldukça hışım akreplerinden ve yılanlarından dolu dikenlik görürsün.*

Sen bu vücûd-i mevhûm ve enâniyet ağacının üzerinde oldukça, âlem-i hışım ve kahır akreplerinden ve yılanlarından dolu bir dikenlikden ibâret görürsün. Meselâ, bir meclise gittiğin vakit sana kıyâm ve iltifât etmeseler, o meclis senin nazarına akrep yuvası gibi müz'ic görünür. Sebebi senin enâniyetindir.

چون فرود آیی بینی رایگان　　یك جهان پر گل رخان و دایگان

3528. *Vaktâki aşağıya gelesin, bedâva gül-ruhlar ve dâyeler ile dolu bir cihan görürsün.*

Ya'ni, "Ey kendini beğenmiş olan kimse, enâniyet ağacından aşağıya inersen bedâva ve mebzûl gül yüzlüler ile dolu bir cihan görürsün." "Gül-ruhlar"dan murâd, ehl-i sülûk ve "dâye"lerden murâd, mürebbî ve mürşid-i kâmillerdir. "Râyegân", yolda meşakkatsiz bir şey bulan kimse demekdir. Aslı "râh-gân"dır. Hâ'yı hemzeye tahvîl ederek "râyegân" okudular.

حکایت آن زن پلید کار که شوهر را گفت که آن خیالات

از سر امرودبن می‌نماید ترا که چنینها نماید چشم آدمی را از سر امرودبن ، واو

سر امرودبن فرود آیی تا آن خیالات برود ، و اگر کسی گوید که آن چه آن مرد می

دید خیال نبود جواب آنست که این مثال ایست نه مثل ، در مثال همین قدر بس بود

که اگر بر سر امرودبن نرفتی هرگز آنهارا ندیدی خواه خیال خواه حقیقت

Kocasına, "Sana o hayâller armut ağacının üzerinden görünüyor. Zîrâ armut ağacının üzerinden adamın gözüne böyle şeyler görünür; ve armut ağacının üzerinden aşağıya in, tâ ki o hayâller gitsin!" diyen fâhişe kadının hikâyesidir. Eğer bir kimse "O adamın gördüğü şey hayâl değil idi" derse, cevâb odur ki, "Bu bir misâldir, misl değildir. Misâlde ancak bu kadar kâfî olur. Zîrâ eğer armut ağacının üzerine gitmese idi, ister hayâl olsun, ister hakîkat olsun aslâ onları görmez idi."

Ya'ni fâhişe kadın armut ağacına çıkıp, hiçbir aslı olmadığı halde hîle kasdıyla kocasına, "O sana fiil-i şenî' icrâ eden kimdir?" diye bağırıyor. Kocası, "Aşağıya in, böyle bir şey yok, başın dönmüşdür" diyor. Kadın aşağıya iniyor, ağaca kocası çıkıyor. O ağaca çıkarken bir tarafa saklanmış olan kadının zamparası derhâl gelip kadınla muâmeleye başlıyor. Bu defa da kocası ağaçdan, "Behey kaltak, senin üzerinde olan kimdir?" diye bağırıyor. Kadın inkâr ediyor, "Böyle bir şey yokdur, sana öyle görünmüşdür. Zîrâ bu armut ağacının hâssası böyle imiş!" diyor. Eğer birisi çıkıp derse ki, "Zevcin gördüğü şey hayâl değil idi, belki hakîkat idi." Cevâben deriz ki: "Bu bir misâldir. Misâlde bir şeyin diğer şeye tamâmı tamâmına benzemesine hâcet yokdur, yalnız

vech-i şebeh lâzımdır. O da budur ki, armut ağacının üzerinde bulunmak meselesidir. Zîrâ zevc armut ağacının üstüne çıkmasa idi bu hakîkati de görmeyecek idi.

آن زنی می‌خواست تا با مُول خود   بر زند در پیش شوی گول خود

3529. *O bir kadın kendi ahmak kocasının önünde kendi ma'şûku ile birleşmek istedi.*

"Mûl", kadının ma'şûku; "ber-zeden", birleşmek demekdir. Burada zinâdan kinâyedir.

پس بشوهر گفت زن کای نیك بخت   من بر آیم میوه چیدن بر درخت

3530. [3545] *Binâenaleyh, kadın kocasına, "Ey nîk-baht! Ben meyve toplamaya ağaç üzerine çıkıyorum!" dedi.*

چون بر آمد بر درخت آن زن گریست   چون ز بالا سوی شوهر بنگریست

3531. *Vaktâki o kadın ağaç üzerine çıktı. Yukarıdan kocası tarafına baktığı vakit ağladı.*

گفت شوهر را که ای مأبون رَدّ   کیست آن لوطی که بر تو می‌فتد

3532. *Kocasına dedi: "Ey merdûd olan ibne!" Senin üzerine düşen o lûtî kimdir?"*

تو به زیر او چو زن بغنودهٔ   ای فلان تو خود مخنث بودهٔ

3533. *"Sen onun altında kadın gibi yatmışsın. Ey falan, sen muhakkak puşt olmuşsun!"*

گفت شوهر نی سرت گویی بگشت   ور نه اینجا نیست غیر من به دشت

3534. *Kocası dedi ki: "Hayır, gûyâ senin başın döndü ve yoksa burada sahrâda benden gayrı yokdur!"*

زن مکرر کرد کان با بُرْطُلَه   کیست بر پشتت فرو خفته هله

3535. *Kadın: "Hele senin arkan üzere aşağıya yatmış olan o külâhlı kimdir?" diye tekrâr etti.*

"Burtula", eğri külâh ma'nâsınadır. "Hele", edât-ı tenbîhdir. "Hele söyle!" demekdir.

گفت ای زن هین فرود آ از درخت　　که سرت گشتی و خرف گشتی تو سخت

3536. *Dedi: "Ey kadın, âgâh ol! Ağaçtan aşağı in! Zîrâ senin başın döndü. Pek bunak oldun."*

"Harif", bunak ihtiyar ma'nâsınadır.

چون فرود آمد بر آمد شوهرش　　زن کشید آن مول را اندر برش

3537. *Vaktâki aşağıya geldi, onun kocası çıktı. Kadın o ma'şûkunu kendi sînesine çekti.*

"Ber", burada göğüs ve sîne demekdir. Ya'ni, "Kadın ağaçtan indi, bu ağaç nasıl şeydir diye tecrübe için kocası ağaca çıkmaya başladı. O sırada kadın kendi ma'şûku olan zamparasını gizlendiği yerden celb edip kendi sînesi üstüne çekti ve fiil-i şenî'e başladı."

گفت شوهر کیست آن ای روسپی　　که ببالای تو آمد چون کپی

3538. *Kocası dedi: "Ey orospu! O kimdir ki, bir maymun gibi senin üstüne geldi?"*

گفت زن نی نیست اینجا غیر من　　هین سرت بر گشته شد هرزه مَتَنْ

3539. *Kadın dedi: "Hayır, burada benim gayrım yokdur. Âgâh ol, senin başın dönmüş oldu, herze peydâ etme!"*

"Tenîden" masdarından olan "me-ten", burada "peydâ ve izhar etme'" demekdir.

او مکرر کرد بر زن آن سُخَنْ　　گفت زن این هست از امرودبن

3540. *O, kadına o sözü mükerrer etti. Kadın dedi: "Bu, armut ağacındandır."*
[3555]

Ağaç üzerindeki o adam karısına, "O senin üstündeki adam kimdir?" diye sözünü tekrâr etti. Kadın dahi cevâben dedi: "Bu gördüğün şeyin aslı yokdur. Bu hayâl insanın gözüne armut ağacından peydâ olur."

از سر امرودبن من همچنان　　کژ همی‌دیدم که تو ای قلتبان

3541. *"Ey kaltaban! Ben de armut ağacının başından seni böyle eğri görüyor idim."*

"Kaltaban", aslında "galtaban"dır. Ma'nâ-yı lügavîsi uzun ve üstüvânî taşdır ki, köy damlarının üstüne koydukları toprakları tazyîk için yuvarlarlar. Bu

lügat karısının fuhşunu gördüğü halde sükût eden "deyyûs" ma'nâsında kullanılmışdır. Vech-i nakli budur ki, taş yuvarlanmak husûsunda kendi ihtiyârına mâlik değildir, isti'mâl eden kimsenin mahkûmudur; "deyyûs" dahi karısının mahkûmudur ve ona karşı ihtiyârına mâlik değildir. *Burhân, Reşîdî, Letâif, Cihangîrî* ve *Gıyâsü'l-Lügāt* da böyle gösterilmişdir. Ya'ni, "Ey deyyûs, senin gördüğün şeyin aslı yokdur. Ben de seni bu ağaçda iken böyle eğri görüyor idim." Bu beyt-i şerîfdeki remiz ve işâret budur ki, gerek insân-ı kâmil ve gerekse insân-ı nâkıs, bu vücûd-i mevhûm-i izâfî üstündedirler. Fakat insân-ı nâkısın müşâhedesi hayâldir ve insân-ı kâmilin müşâhedesi hakîkatdir. Nitekim erkeğin müşâhedesi hakîkat ve kadının müşâhedesi yalan ve hayâl idi.

هين فرود آ تا ببينى هيچ نيست　　　اين همه تخييل از امرودبنيست

3542. *"Âgâh ol, aşağıya gel! Tâ göresin hiçbir şey yokdur. Bu, bütün armut ağacından tahyîldir."*

Ya'ni, "Bu vücûd-i izâfî ağacının üzerinde gördüğün şeyler hep hayâldir ve rü'yâ mesâbesindedir. O ağaçdan aşağıya indiğin ve o rü'yâdan uyandığın vakit hiçbir şey olmadığını görürsün. Bu gördüğün şeyler hep o ağacın tahyîlâtındandır."

هزل تعليمست آن را جد شنو　　　تو مشو بر ظاهر هزلش گرو

3543. *Hezl ta'lîmdir, onu cidd dinle! Sen onun zâhir hezli üzerinde mahbûs olma!*

"Hezl", boş söz ve latîfe ve şaka tarzında söylenmiş söz; "cidd", hezlin zıddı olup, sahîh ve sâbit olan şey ma'nâsınadır. Cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: "Bizim *Mesnevî-i Şerîf*'deki hezlimiz ta'lîm içindir. Zîrâ onun zımnında biz birçok hakāyıka ve ciddiyâta işâret ederiz. Binâenaleyh, sen hezlimizi cidd olarak dinle ve fikrini hezlin ve hikâyenin zâhirinde mahbûs etme!"

هر جدى هزلست پيش هازلان　　　هزلها جدست پيش عاقلان

3544. *Hâzillerin önünde her bir cidd hezldir. Âkıllerin önünde hezller ciddir.*

Latîfelerin zâhiriyle meşgûl olan kimselerin önünde her bir ciddî olan sözler hezldir ve latîfedir. Zîrâ onların hikemiyyât-ı ilâhiyye ve esrâr-ı rabbâniyye ile alâkaları yokdur. Fakat âkıllerin önünde her bir latîfe ve şaka ciddîdir. Zîrâ onlar her kıssadan bir hisse almak isterler ve onlar hikemiyyât-ı ilâhiyyenin meftûnudurlar.

کاهلان امرودبن جویند لیك   تا بدان امرودبن راهیست نیك

3545. *Kâhiller armut ağacını isterler. Fakat o armut ağacına kadar birçok yol vardır.*

"Hakîkat yolunun kâhilleri ve tenbelleri, varlık ve enâniyet ağacını isterler. Fakat bu yolun müçtehidlerinin ve çalışkanlarının varlıkları ve enâniyetleri ağacına kadar birçok yol vardır." Ya'ni, bir kâmilin enâniyeti ve benliği vardır; bir de gâfilin enâniyeti ve benliği vardır. Kâmil "ben" derse, mukābili "sen" olan "ben" değildir. Fakat gâfil "ben" derse, bu mukābili "sen" olan "ben"dir. Nitekim bu ma'nâ II. cildin 2512, 2513, 2514 numaralı beyitlerinde îzâh olundu ki, beyt-i şerîfin birisinde:

آن انا بیوقت گفتن لعنتست   آن انا در وقت گفتن رحمتست

Ya'ni, "O ene'yi vakitsiz söylemek la'netdir. O "ene"yi vaktinde söylemek rahmetdir" buyurulmuş idi. Binâenaleyh, her iki benlik ve enâniyet ağacı arasında fark-ı küllî vardır. Ve gâfilin varlığından kâmilin varlığına kadar çok yol vardır.

نقل کن ز امرودبن کاکنون بر او   گشتهٔ تو خیره چشم و خیره رو

3546. *Armut ağacından nakl et! Zîrâ şimdi onun üzerinde kamaşık gözlü sersem yüzlü olmuşsun.*

Ey gâfil, o senin mevhûm olan varlığın ve enâniyetin ağacından hakîkî olan varlığa nakl et ve kendinin mevhûm olan varlığından ve enâniyetinden geç! Zîrâ, sen şimdi o mevhûm olan varlığının üzerinde kamaşık gözlü olmuşsun, biri bin görüyorsun; ve sersem yüzlü olmuşsun, dostu düşman zannediyorsun.

کین منی و هستئ اول بود   که بر او دیده کژ و احول بود

3547. *Zîrâ bu evvelki benlik ve varlıkdır ki, onun üzerinde göz eğri ve şaşı olur.*

Ma'lûm olsun ki, iki nevi' "fark" vardır. Birisi "cem'den evvelki fark", diğeri "cem'den sonraki fark"dır. "Cem'den evvelki fark", ulemâ-i zâhirin ve mütekellimînin ve bilcümle ehl-i gafletin farkıdır ki bunlar, eşyânın vücûdunu ayrı ve Hakk'ın vücûdunu ayrı görürler. Ve eşyânın vücûdunu nefsü'l-emrde mevcûd bilirler. Bunlara nazaran Hak eşyâyı zâtıyla değil, ilmiyle muhîtdir. "Cem'den sonraki fark", evliyâullahın fenâ-fillahdan sonraki farkıdır ki, bunlar Hakk'ın vücûdunda eşyâyı ve eşyâda da Hakk'ı müşâhede ederler. Beyt-i

şerîfdeki evvelki benlik ve varlıkdan murâd, "cem'den evvel olan fark"dır. Ve bu fark ve varlık içinde olanların bittabi' görüşleri eğridir. Zîrâ, bir vücûdu çok görürler ve vahdet-i vücûd erbâbını tahtıeye cür'et ederler ve kendilerinin şaşı olduğunu bilmezler. Bunlar sırr-ı vücûdu idrâk edememiş olan gâfillerdir.

چون فرود آیی از این امرودبُنْ　　　　کژ نماند فکرت و چشم و سَخُنْ

3548. *Bu armut ağacından aşağıya indiğin vakit, fikrin ve gözün ve sözün eğri kalmaz.*

Bu evvelki benlik ve varlık olan armut ağacından aşağı inip, kendinin mevhûm varlığından vazgeçtiğin vakit, vahdet-i vücûd sırrını idrâk edersin. Fikrin doğrulur ve gözünün şaşılığı gidip, vücûd-i vâhid-i hakîkiyi görürsün ve sözün doğru olur. Zîrâ artık vahdet-i vücûd erbâbının sözlerini inkâr etmezsin.

یك درخت بخت بینی گشته این　　　　شاخ او بر آسمان هفتمین

3549. *Bunu bir baht ağacı olmuş görürsün ki, onun dalı yedinci kat gök üzerindedir.*

"Sen kendi mevhûm olan varlığından geçersen, bu varlığı bir baht ve saâdet ağacı olmuş görürsün. Ya'ni, vücûd-i imkânî ve abdânî vücûd-i Hakkānîye mübeddel olur; ve sen cemî'-i mevcûdâtda Hakk'ı müşâhede edersin ki, bu ikinci varlığın ve enâniyetin dalı olan ilim ve müşâhede yedinci kat göğe kadar gider; ve yedinci kat göğün esrârına da vâkıf olursun." Hind nüshalarında "dıraht-ı baht" yerine "dıraht-ı saht" vâki'dir, "kavî ağaç" demek olur.

چون فرود آیی از او گردی جدا　　　　مبدلش گرداند از رحمت خدا

3550. [3565] *Vaktâki ondan aşağı inip cüdâ olasın, Hudâ onu rahmetden mübeddel eder.*

Sen o mevhûm olan varlık ağacından inip, ondan ayrıldığın vakit, Hak Teâlâ o varlık ağacını rahmetinden tebdîl olunmuş bir hâle getirir. Evvelâ bu varlıkda sen kendini görürdün, şimdi Hakk'ın varlığını görürsün.

زین تواضع که فرود آیی خدا　　　　راست بینی بخشد آن چشم ترا

3551. *Bu tevâzu'dan ki aşağıya inersin, Hudâ senin o gözüne doğru görücülük bahşeder.*

Ya'ni, sen Hakk'ın varlığı müvâcehesinde bir de kendine varlık isnâd etmekden utanıp tevâzu' ederek kendi varlığını terk ettiğin vakit, Hak Teâlâ senin bâtın gözünü açar. Artık her şeyi doğru görmeye başlar ve vahdet-i vücûdu idrâk edersin.

راست بینی گر بدی آسان و زَبْ　　　مصطفی کی خواستی او را ز رَبْ

3552. *Eğer doğru görücülük kolay ve mebzûl olaydı, Mustafa onu Rab'den ne vakit isterdi?*

Eğer kâinâta nazar olunduğu vakit her şeyi doğru görmek kolay ve mebzûl olaydı, Mustafâ (s.a.v.) hazretleri; اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه اللهم ارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه اللهم ارنا الاشياء كما هى ya'ni, "Ey benim Allahım! Bana hakkı hak olarak göster ve bizi ona ittibâ' etmekle rızıklandır. Ey benim Allah'ım! Bize bâtılı bâtıl olarak göster ve bizi onun ictinâbı ile irzâk eyle! Ey benim Allah'ım, eşyâyı bize olduğu gibi göster!" buyurmaz idi. Zîrâ, bu âlemde birçok haklar bâtıl ve birçok bâtıllar dahi hak sûretinde zâhir olur. Onların tefrîki kolay değildir.

گفت بنما جزْوْ جزْوْ از فوق و پست　　　آن چنان که پیش تو آن جزو هست

3553. *Dedi: "Bana cüz ve cüz ve yukarıdan ve aşağıdan göster. Öyle ki, o cüz senin indinde mevcûddur."*

Bu beyt-i şerîf Resûl-i Ekrem Efendimiz'in yukarıda mezkûr olan duâ-i şerîflerinin tefsîridir. Ya'ni, "Yâ Rabbi, bana bu eşyâ-yı âlemin her bir cüz'ünün ve süflîsinden ve ulvîsinden olan her bir şeyin hakîkatini senin ilm-i ilâhinde sâbit olduğu gibi göster ve ben onların hakîkatlerini müşâhede edeyim!" demekdir.

بعد از آن بر رو بر آن امرودبن　　　که مُبَدَّلْ گشت و سبز از امر کن

3554. *Ondan sonra o armut ağacı üzerine git ki, "Kün!" emrinden mübeddel ve yeşil oldu.*

Cem' hâlinden evvelki mevhûm varlığından ve enâniyetinden geç git ve fenâ-fillah mertebesinde kendini ve cemî'-i eşyâyı vücûd-i Hak'da fânî kıldıkdan sonra yine o mevhûm olan armut ağacına ve enâniyete rücû' et ki, bu varlık ve enâniyet Hak Teâlâ'nın "Kün" "Ol!" emrinden tebeddül etmiş ve kupkuru bir ağaç iken yemyeşil olmuşdur. Bundan sonra ne fiil ve ne de irâde artık senin değildir, hepsi Hakk'ındır.

چون درخت موسوی شد این درخت　　　چون سوی موسی کَشانیدی تو رخت

3555. *Sen yönünü Mûsâ tarafına çektiğin vakit, bu ağaç Mûsâ'ya mensûb olan ağaç gibi oldu.*

"Mûsâ"dan murâd, vücûd-i Hakkānî ile kāim olan mürşid-i kâmil; "raht", yol ve sefer eşyâsı ma'nâsına olup, sâlikin havâs ve kuvâsından kinâyedir. Ya'ni, "Sen havâs ve kuvânı insân-ı kâmil tarafına tevcîh ettiğin vakit, bu senin varlık ağacın Mûsâ (a.s.)a mensûb olan ağaç gibi olur."

آتش او را سبز و خرم می‌کند　　　شاخ او إِنِّي أَنَا اللّٰه می‌زند

3556. *Âteş onu yeşil ve hoş-hâl eder. Onun dalı "İnnî enellâh!" na'rasını vurur.*

O senin varlığının ağacını tecellî-i zâtî ateşi yeşil ve latîf eder. Onun dalı Mûsâ (a.s.)ın ağacı gibi, إِنِّي أَنَا اللّٰه (Kasas, 28/30) ya'ni, "Ben Allahım!" na'rasını vurur. Nitekim sûre-i Kasas'da mezkûr olan âyet-i kerîmede buyurulur. نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَامُوسَى إِنِّي أَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (Kasas, 28/30) ya'ni, "Vaktâki Mûsâ (a.s.) o ateşe geldi, sağ tarafındaki vâdîden, mübârek arz kıt'asındaki ağaçdan, "Yâ Mûsâ! Muhakkak ben âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâyım!" diye nidâ olundu."

زیر ظلش جمله حاجاتت روا　　　این چنین باشد الهی کیمیا

3557. *Onun sâyesi altında senin bilcümle hâcetlerin revâ olur. İlâhî olan kimyâ böyle olur.*

Ya'ni, "O tecellî-i zâtî ile vücûd-i Hakkānî'ye mübeddel olan varlığının ağacı sâyesinde senin hep hâcetlerin revâ olur. İşte ilâhî olan kimyâ böyle senin bakır olan evvelki varlığını tebdîl ederek altın mesâbesinde olan ikinci bir varlık yapar." Nitekim, Îsâ (a.s.): لن يلج ملكوت السموات من لم يولد مرتين ya'ni, "Bir kimse iki def'a doğmadıkça melekût-i semâvâta dühûl edemez!" buyurmuşdur.

این منی و هستیت باشد حلال　　　که در او بینی صفات ذو الجلال

3558. *Senin bu benliğin ve varlığın helâl olur. Zîrâ onda Zülcelâl'in sıfatlarını görürsün.*

Ya'ni, sen evvelki varlığında ve benliğinde hep kendi sıfatlarını görür ve "Ben yapıyorum" ve "Ben yaratıyorum" der idin. Bu tebeddül eden ikinci var-

lığın ve benliğin içinde aslâ kendi sıfatlarını göremez ve ancak Celâl sâhibi olan Hakk'ın sıfatlarını görürsün ve "Ancak Hak yapıyor ve yaratıyor!" dersin. Ehl-i gaflet olan ulemâ-i zâhir bu hâl içinde senden "Ene'l-Hak" ve "Enellah" na'rasının zuhûruna i'tiraz ederler. Fakat yine, onlar Mûsâ (a.s.)a ağaçtan "Enellah" hitâbının zuhûrunu hak bilirler. Bu basit düşünceli insanlara karşı cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) bir beyt-i şeriflerinde şöyle buyururlar:

حق ز شجر گفت منم وآن شد مقبول همه   گر ز بشر گوید این دور مدارش زعمی

"Hak ağaçdan Mûsâ (a.s.)a "Benim!" buyurdu ve o cümlenin makbûlü oldu. Ya'ni hiç i'tirâz eden olmadı. Eğer ağaçdan daha efdal olan beşerden bunu söylerse körlükden onu uzak görür."

شد درخت کژ مقوم حق نما   اصله ثابت و فرعه فی السما

3559. *Eğri ağaç Hak gösterici mukavvim oldu. Onun aslı sâbit ve onun fer'i semâdadır.*

"Senin varlığın evvelâ eğri ağaç menzilesinde olup onun üzerinde eğri büğrü hayâller görür idin. Bu def'a tebdîl-i ilâhî ile o varlık diğer bir renge girdi. Hak gösterici bir doğru oldu." "Mukavvim", burada "doğru tutucu" demekdir. "İmdi bu ağaç şecere-i tayyibe olup onun aslı sâbitdir ve fer'i de semâdadır." İkinci mısrâ'da sûre-i İbrâhim'de olan; أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ (İbrâhim, 14/24) ya'ni, "Görmez misin, Allah Teâlâ nasıl bir mesel darb etti. Kelime-i tayyibe, şecere-i tayyibe gibidir. Onun aslı sâbit ve fer'i semâdadır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Kelime"den murâd, bekā-billah mertebesinde olan insân-ı kâmillerin vücûdudur ki, onlar bir şecere-i tayyibedir. Cisimleri asıl ve sâbit ve onların fer'leri olan a'mâl ve akvâl-i tayyibeleri semâya ve âlem-i ulvîye suûd eder. Bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı bâtınîsi III. cildin 4374 numaralı beyt-i şerîfi olan

بر فلك برهاست ز اشجار وفا   أَصْلُها ثَابِتٌ وَ فَرْعُه فی السَّمَا

[ya'ni "Felek üzerinde vefâ ağaçlarından meyveler vardır; onların aslı sâbit ve fer'i göktedir"] beytinde îzâh edilmişdir.

کامدش پیغام ازآن وحی مهم   که کژی بگذار اکنون فاستقم

3560. [3575] *Zîrâ ona, "O vahy-i mühimden eğriliği bırak, şimdi müstakîm ol!" diye haber geldi.*

"Hak gösterici mukavvim olan varlık ağacına, "Eğriliği bırak, ya'ni eğri nazarı bırak! Artık müstakîm ol! Ya'ni, doğru görücü ol!" diye mühim ve müşkil olan o ilhâm ve vahiyden haber geldi." Bu, فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ (Hûd, 11/112; Şûrâ, 42/15) ya'ni, "Emr olunduğun gibi istikāmet et!" âyet-i kerîmesi sûre-i Hûd'da ve sûre-i Şûrâ'da vâki'dir; ve bu âyet hakkındaki îzâh III. cildin 743 numaralı beytinde de geçti.

Ma'lûm olsun ki, "emr-i irâdî" başka ve "emr-i teklîfî" başkadır. Bunlar hakkında sırası düştükçe muhtelif mahallerde îzâhât-ı kâfiye verildi. Ve tafsîlâtı da *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî'dedir. Enbiyâ hîn-i da'vetde emr-i irâdîden hicâb içinde olup, مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ (Mâide, 5/99) "Resûl üzerine ancak teblîğ vardır" âyet-i kerîmesi mûcibince emr-i teklîfîyi ale's-seviye ibâdullaha teblîğ ile me'mûrdurlar. İmdi peygamber emr-i teklîfîyi teblîğ ettiği vakit icâbet olunmadığını görüp muztarib olur ve irâdeye muhâlif olduğu için icâbet olunmadığını fehm etmez. Eğer da'vetde kendisinin noksanına hamledip, mübâlağa etse, لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (Bakara, 2/286) [ya'ni "Allah her bir nefse ancak tâkati ölçüsünde teklîfde bulunur"] hükmüne muhâlif olarak ibâdın vüs' ve tâkatlarından hâriç bir şeyle emretmiş olmakdan hazer eder. Zîrâ Resûl âlemlere rahmetdir. Vüs' ve tâkatdan ziyâde teklîfle me'mûr değildir; ve izhâr-ı hüccetde mübâlağa etmek, ümmetin helâkine sa'y etmekdir. Ve eğer teklîf-i mâ-lâ-yutâkdan hazer edip da'vetde mübâlağa etmezse, adem-i icâbeti görünce kendisinin da'vetde noksanına haml eder. Binâenaleyh, bu sebebler ile ıztırâba düşer. Bunun için Resûl-i Ekrem hazretleri, "Sûre-i Hûd ve emsâli beni ihtiyarlattı!" buyurmuşdur.

بقيهٔ قصهٔ موسى عليه السلام

Mûsâ (a.s.)ın kıssasının bakiyyesi

این درخت تن عصای موسیست   کامرش آمد که بیندازش ز دست

3561. *Bu ten ağacı asâ-yı Mûsâ'dır ki ona, "Elden onu at!" diye emir geldi.*

"Bu cisim ağacı, Mûsâ (a.s.)ın asâsı gibidir ki, ona, "Evvelen onu elinden bırak!" diye emir geldi." Cisim asâsının elden bırakılması o cismin ahkâmına ve iktizââtına karşı mücâhede olunmakdan kinâyedir. Zîrâ onun hükmü ve iktizâsı kendi enâniyeti ve vehm-i istiklâlidir.

تا ببینی خیر او و شر او　　　بعد از آن بر گیر او را ز أمرِ هو

3562. *"Tâ ki onun hayrını ve şerrini göresin. Ondan sonra onu "Hû"nun emrinden tut!"*

Ya'ni, "Cisim asâsını elden bırak ki, onun hayrını ve şerrini göresin." Zîrâ bir kimse bir şeyin içinde müstağrak olunca onun hâl ve şânını tedkîk edemez. Binâenaleyh cismin şerri ancak onun hükmüne muhâlefetle görülür. Ve bu muhâlefet netîcesinde de onun vücûdundaki hayır zâhir olur. Zîrâ bu cism-i kesîf olmasa insan melekden efdal olamaz idi. Nitekim Sâib hazretleri buyurur:

صائب ز ملائك مطلب رتبت انسان　　　آیینهٔ بی پشت چه صورت بنماید

"Ey Sâib! Rütbe-i insâniyyeyi melâikeden taleb etme! Zîrâ sırsız aynada ne sûret görünür?"

"İmdi bu cisim evvelki varlığını terk edince sonra onun yerine bir vücûd-i Hakkânî gelir ki, bu vücûd asâsı "Hû"nun ya'ni hüviyyet-i ilâhiyyenin emrinden tutulmuş olur."

پیش از افکندن نبود او غیر چوب　　　چون بامرش بر گرفتی گشت خوب

3563. *Atmadan evvel o değneğin gayrı olmadı. Vaktâki onun emriyle tuttun, güzel oldu.*

Ya'ni, senin "cem'den evvelki fark"ın varlığın, dayanılacak bir değnekden başka bir şey değil idi. Vaktâki onu, emr ile attın, o kuru değnekden kurtuldun. Fakat yine onun emriyle tuttuğun vakit, o kuru değnek tebeddül etti ve güzel oldu.

اول او بُدْ برگ افشان برّه را　　　گشت معجز آن گروه غرّه را

3564. *Evvelen o kuzuya yaprak silkici idi. O gâfil olan gürûha acz verici oldu.*

"Gırre", burada, "gaflet" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Senin evvelki varlığın Mûsâ (a.s.)ın emr-i ilâhîden evvel taşıdığı bir asâya benzer idi ki, o asâ hakkın-

da sûre-i Tâhâ'da şöyle buyurulur: قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى (Tâhâ, 20/18) ya'ni, Mûsâ (a.s.) suâl-i ilâhîye cevâben dedi ki: "Bu asâdır, ben ona dayanırım ve koyunlarıma yaprak silkerim; ve benim için onda diğer maslahatlar vardır." Ve bu asâyı emr-i ilâhî ile bırakmazdan evvel onun hâli böyle idi. Vaktâki onu emr-i ilâhî ile tekrâr tuttun, senin o varlık asân gâfil gürûha acz verici oldu."

گشت حاکم بر سر فرعونیان   آبشان خون کرد و کف بر سر زنان

3565. *Fir'avnlar'ın başı üzerine hâkim oldu. Onların suyunu kan ve ellerini başlarına vurucu etti.*

از مزارعشان بر آمد قحط و مرگ   از ملخهایی که میخوردند برگ

3566. *Yaprak yiyen çekirgeler sebebinden onların tarlalarından kıtlık ve ölüm zâhir oldu.*

Mûsâ (a.s.) asâsı ile Fir'avn'a ve Fir'avn'a tâbi' olanların başına hâkim oldu ve asâsıyla Nîl'e işâret etti, Nîl suyu kan oldu. Ve bu hâli gören tebea-i Fir'avn teessüflerinden ve elemlerinden ellerini başlarına vurdular. Ve kezâ asâ ile tarlalarına işâret etti, çekirge alayı kapladı, onların ekinlerini yedi, harâb etti. Kıtlığa ve açlıkdan ölüme mahkûm oldular. Bunlar gibi asâ-yı Mûsâ'ya mümâsil olan evliyâullahın vücûd-i Hakkânîleri nefs-i Fir'avn'a tâbi' olan ehl-i gaflet hakkında böyle tasarruf eder. Fir'avn'un tebeasına müstevlî olan belâyâ-yı mütevâliye sûre-i A'râf'da şöyle buyurulur: فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ (A'râf, 7/133) ya'ni, "Biz onların üzerine tûfan ve çekirge ve bit ve kurbağa ve kan gönderdik!"

تا بر آمد بیخود از موسی دعا   چون نظر افتادش اندر منتها

3567. *Vaktâki onun nazarı müntehâya düştü, âkıbet Mûsâ'dan bî-hod olarak duâ zâhir oldu.*

Mûsâ (a.s.) Fir'avn'u ve tevâbi'ini da'vet ettikçe, onların muhâlefeti arttı; ve başlarına gelen tûfan ve çekirge ve bit ve kurbağa ve kan istîlâsı gibi belâlardan da mütenebbih olmadılar. "Hz. Mûsâ'nın nazarı onların bu müntehâsı ahvâline düştü. Âkıbet kendinin kendiliği olmaksızın lisânından duâ zâhir oldu." "Duâ", burada kavl ve kelâm ma'nâsınadır. Ya'ni, Mûsâ (a.s.)dan âtîdeki beyt-i şerîfde mezkûr olan kelâm zâhir oldu da dedi

کین همه اِعْجَازْ و کوشیدن چراست　　چون نخواهد این جماعت گشت راست

3568. *Ki: "Mâdemki bu cemâat doğru olmak istemez, bu bütün âciz kılmak ve çalışmak ne içindir?"*

Ya'ni, "Mâdemki bu Mısır halkı doğru ve mühtedî olmak istemez, o halde onları âciz kılmak için başlarına türlü türlü belâlar musallat kılıp, hayât-ı dünyeviyyelerinde âciz bir hâle getirmek ve onların hidâyetlerine çalışmak ne içindir? Ve bunda ne fâide vardır?" Sırr-ı kadere vukūf ma'nâsını mutazammın olan Mûsâ (a.s.)ın bu talebi ve bu sözü li-hikmetin kendisinden bilâ-ihtiyâr sâdır oldu. Zîrâ hîn-i da'vetde sırr-ı kader, enbiyâ (a.s.)dan mestûrdur. Eğer mekşûf olsa da'vetlerine fütûr gelir.

امر آمد که اتباع نوح کن　　ترك پایان بینئ مشروح کن

3569. *Emir geldi ki: "Nûh'a ittibâ' et! Meşrûh olan son görücülüğü terk et!"*

"Meşrûh", mekşûf ma'nâsınadır. Ya'ni, "Mûsâ (a.s.)a vahiy geldi ki, "Peygamberim olan Hz. Nûh'un fiiline muvâfakat ve ittibâ' et! Nazarına mekşûf olan ehl-i Mısır'ın âkıbet-i ahvâlini görmeyi terk et!" Nûh (a.s.)ın fiili bu idi ki, sûre-i Nûh'daki âyet-i kerîmede beyân buyurulur: قَالَ رَبِّ إِنِّى دَعَوْتُ قَوْمِى لَيْلًا وَنَهَارًا (Nûh, 71/5) ya'ni, "Yâ Rabbî! Ben kavmimi gece ve gündüz da'vet ettim" ve ثُمَّ إِنِّى دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ثُمَّ إِنِّى أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا (Nûh, 71/8-9) ya'ni, "Sonra onları açıkdan açığa da'vet ettim. Ba'dehû yüksek sadâ ile i'lân ederek da'vet ettim ve birer birer çağırıp gizli gizli de da'vet ettim."

ز آن تغافل کن که داعئ رهی　　امر بَلِّغْ هست نبود آن تهی

3570. [3585] *"Ondan tegāfül et ki, yolun da'vet edicisisin. "Belliğ" emri vardır, o boş olmaz."*

"Tegāfül", kasden gaflet göstermek demekdir. Ya'ni, "Ey Mûsâ, sen o son görücülükden kasden gaflet et ve gāfil vaziyetini takın! Zîrâ sen hidâyet yolunun da'vetçisisin. Peygamberlere tarafımdan "Teblîğ et!" emri vardır. Bu "Tebliğ et!" emri boş değildir, benim bir hikmetime müsteniddir." Bu beyt-i şerîfde, يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ (Mâide, 5/67) ya'ni, "Ey Resûlüm! Sana inzâl olunan şeyi teblîğ et!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu beytin ilk mısraı Hind nüshalarında, منگر آخر که تو داعئ رهی ya'ni, "Sona bakma ki, sen yolun da'vetçisisin" sûretindedir. Ve enbiyânın kaderden mahcûbiyetleri hakkındaki îzâhât yukarıda 3560 numaralı beyitde geçti.

کمترین حکمت کز این الحاح تو جلوه گردد آن لجاج و آن عتو

3571. *"En aşağı hikmet ki, senin bu ilhâhından o inâd ve o serkeşlik zâhir olur."*

"İlhâh", ibrâm etmek; "lecâc" inâd etmek; "utüv", serkeşlik ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Yâ Mûsâ, senin bu da'vetdeki ilhâh ve ibrâmından insanların bir kısmının inâdı ve serkeşliği tezâhür eder. İşte ilhâh ve ısrardaki en aşağı hikmet-i ilâhiyyem budur."

Ma'lûm olsun ki, peygamberlerin da'vetlerindeki hikmet müteaddiddir. Ezcümle, bir hikmet dahi budur ki, Rabbü'l-erbâb olan Hak Teâlâ hazretleri her biri bir rabb-i hâs olan esmâsı ahkâmından marzî ve mağzûb olanların temyîzini irâde buyurur. Bu temyîz ise zuhûr-ı ahkâmından sonra olur ve zuhûr-ı ahkâm ise, ba'de'l-imtihân mümkindir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: الَّذى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَياةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (Mülk, 67/2) ya'ni, "O Allah Teâlâ ki, ölümü ve diriliği, hanginizin ameli en güzeldir, diye sizi imtihan etmek için yarattı." Ve kezâ buyurur: وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ (Muhammed, 47/31) ya'ni, "Sizden mücâhid olanları bilmek için sizi imtihan ederiz." Eğer mertebe-i azhar olan bu âlem-i şehâdetde peygamberlerin da'vet-i musırrâneleri olmasa, her ayn-ı sâbitenin isti'dâd ve kābiliyyet-i zâtiyyesinden ibâret olan hüccet-i bâliğa fiilen zâhir ve şühûd ile tevessük edememiş olur idi.

تا که ره بنمودن و اضلال حق فاش گردد بر همه اهل فرق

3572. *"Tâ ki Hakk'ın yol göstermesi ve ıdlâli bütün fırkaların ehli üzerine zâhir olur."*

Ya'ni, Hakk'ın ism-i Hâdî'si ve ism-i Mudill'i vardır. Âlem-i şehâdet ise esmâ-i ilâhiyyenin meclâsı ve mazharıdır. Ve bu mezâhir-i kevniyyeden ba'zısı mazhar-ı Celâl ve ba'zısı mazhar-ı Cemâl'dir. Binâenaleyh halk muhtelif fırkalara münkasımdır. Enbiyâ ism-i Hâdî'nin ve İblîs ism-i Mudill'in mazhar-ı etemleridir. Enbiyâ bir taraftan halkı hidâyete da'vet eder; ve İblîs dahi içeriden dalâlete teşvîk eder. Enbiyânın da'veti zâhirdir; ve İblîs'in teşvîki ise hafî ve bâtındır. Ve bu âlem ism-i Zâhir'in hükmü altında bulunduğundan bâtında olan âsâr ve ahkâm zuhûr etmek lâzımdır. Binâenaleyh, enbiyânın da'vetdeki ilhâh ve ısrarlarından, bâtında olan ehl-i hidâyet ve ehl-i dalâlet birbirinden temeyyüz edip zâhir olur.

چون كه مقصود از وجود اظهار بود   بايدش از پند و اغوا آزمود

3573. *Çünkü vücûddan maksûd, izhâr idi. Ona nasîhatdan ve iğvâdan imtihan lâzımdır.*

"Mâdemki bu vücûdât-ı izâfiyyeden maksûd, kenz-i mahfîde olan sıfât ve esmâ, ahkâm ve âsârının izhârı idi; binâenaleyh, imtihan için müşevvik-i hidâyet olan enbiyânın da'veti ve müvesvis-i dalâlet olan İblîs'in ilkāâtı lâzımdır." Nitekim yukarıki beyitlerde îzâh olundu.

ديو الحاح غوايت مى كند   شيخ الحاح هدايت مى كند

3574. *Şeytan gavâyete ilhâh eder; şeyh hidâyete ilhâh eder.*

"Gavâyet", azgınlık ve dalâlet demekdir. Ya'ni, "İmtihan için şeytan insanların bâtınında onları azgınlığa ve dalâlete ilhâh ve ibrâm eder. Ve enbiyâ ve onların vârisleri olan meşâyih-i hakîkiyye zâhiren hidâyet tarafına ilhâh ve ibrâm eder." Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 12. faslında bu ma'nâya dâir şöyle buyururlar: "Eğer dikkatli bakar isen, fâsık ve sâlih ve âsî ve mutî' ve şeytan ve melek hepsi Hakk'a kulluk ederler. Meselâ pâdişah ister ki kölelerini bir-takım sebebler ile imtihan etsin, tâ ki sebâtı olan kimdir ve sebâtsız olan kimdir? Meydana çıksın ve nîk-ahd, bed-ahdden mümtâz olsun ve vefâlısı vefâsızdan ayrılsın. Sebâtları zâhir olmak için onlara bir müvesvis ve müheyyic lâzımdır; ve eğer olmazsa onların sebâtı nasıl zâhir olur? İmdi o müvesvis ve müheyyic pâdişâha kulluk eder. Çünkü pâdişâhın murâdı onun böyle yapmasıdır. Ve sâbiti gayr-i sâbitden ayırmak ve sivrisinekler gidip onların gayrı kalsın diye sivrisinekleri ağaçlardan ve bağlardan kovmak için onu gönderdi."

چون پياپى گشت آن امر شجون   نيل مى‌آمد سراسر جمله خون

3575. *Vaktâki emr-i şücûn mütevâlî oldu, Nîl başdan başa hep kan geldi.*

"Şücûn", hâcet ma'nâsına olan "şecen" kelimesinin cem'idir. "Şecen", "hüzün" ma'nâsına da gelir. Bu ma'nâya geldiği vakit cem'i "eşcân" gelir. Şu halde "emr-i şücûn", hâcetlerin emri demek olur ve "şücûn", "kuûd" vezninde masdar olduğuna göre, bir adamı mahzûn ve gamnâk etmek ma'nâsınadır. Nitekim, "Şecene'l-emrü fülânen" ya'ni, "Emr fülâna gamnâk oldu" derler. Ya'ni, "Vaktâki Kıbtîler'e gamnâk olan emir mütevâlî oldu, ya'ni onların belâları birbirini ta'kîb etti, bu def'a da bir belâ-yı muakkib olmak üzere Nîl nehri baştan başa kan oldu."

سخت شدن کار بر قبطیان و شفاعت طلب کردن فرعون از موسی

Kıbtîler üzerine kârın şedîd olması ve Fir'avn'un Mûsâ'dan şefâat taleb etmesi

Bu sürh-i şerîf Ankaravî nüshasında yokdur. Hind nüshalarında münderiçdir. Fihristde kolaylık olmak üzere derc ettim.

تا به نفس خویش فرعون آمدش   لابه می کردش دو تا کرده قدش

3576. *Nihâyet Fir'avn kendi nefsiyle ona geldi. Onun boyu iki kat olup ona niyâz eyledi.*

Nîl'in kan olması beliyyesi gerek Fir'avn'a ve gerek Kıbtîler'e pek ağır geldiğinden âkıbet Fir'avn bizzât Mûsâ (a.s.)ın huzûruna geldi ve eğilip yalvarmaya başladı da dedi

کانچه ما کردیم ای سلطان مکن   نیست ما را روی ایراد سخن

3577. *Ki: "Ey sultan, bizim yaptığımız şeyi yapma! Bizim için söz îrâdına yüz yokdur."*

Fir'avn niyâz ederek dedi ki: "Ey ma'nâ âleminin sultanı! Bizim yaptığımız fenâlığa karşı sen de bize fenâ muâmele ve cezâ etme! Biz sana o kadar serkeşlik ve fenâlık ettik ki, sana karşı söz söylemeye ve bir şey taleb etmeye yüzümüz kalmadı."

پاره پاره گردمت فرمان پذیر   من به عزت خو گرم سختم مگیر

3578. *"Sana pâre pâre ferman kabûl edici olurum. Ben izzet ile huy tutucuyum, beni sıkı tutma!"*

Ya'nî, "Yâ Mûsâ! Eğer duâ edip bu belâları def' edersen, senin fermânını ve emirlerini birdenbire ve def'aten değil, yavaş yavaş ve parça parça olarak kabûl edici olurum. Zîrâ ben izzet ve saltanat mevki'inde bulunmaya alışmışım. Emirlerini def'aten kabûl etmek için beni sıkıştırma ve beni makām-ı izzetimde tebeama karşı zelîl etme!" Bu sürh-i şerîfdeki ebyât sûre-i A'râf'da

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَامُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ olan, وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِى إِسْرَائِيلَ (A'râf, 7/134) ya'ni, "Onların üzerine azâb vâki' oldukda, "Yâ Mûsâ, bizim için senin indinde olan ahd ile duâ et! Eğer bizden bu azâbı keşf edersen sana îmân edelim ve Benî-İsrâil'i seninle berâber gönderelim" dediler" âyet-i kerîmesinin tefsîridir.

هین بجنبان لب برحمت ای امین تا ببندد این دهان آتشین

3579. *"Ey emîn, dudağını merhametle kımıldat, tâ ki bu âteşîn ağız bağlansın!"*

"Âteşîn ağız"dan murâd, gazab-ı ilâhîdir. "Merhametle dudağın kımıldanması" azâb-ı vâki'in ref'i hakkındaki hayır duâdır. Ya'ni, "Ref'-i azâb hakkında hayır duâ et ki, üzerimizden gazab-ı ilâhî kalksın!" demek olur.

گفت یا رب می‌فریبد او مرا می‌فریبد او فریبیدهٔ ترا

3580. [3595] *Dedi: "Yâ Rabbi, o beni aldatıyor. O sana aldanmışı aldatıyor!"*

Mûsâ (a.s.) dedi: "Yâ Rab, o Fir'avn beni aldatıyor. Zîrâ bu azâbı emrin ile merfû' olsa, o eğer şekāvet-i ezeliyye ashâbından ise, yine îmân etmeyecekdir. Ve sen bana "Halkı ale's-seviyye da'vet et!" buyurdun. Ve şekāvet-i ezeliyye ashâbını da'vetim, onlar hakkında hiçbir fâideyi mûcib olmayacağından mahzâ hikmet-i ilâhiyyen yüzünden ben sana aldanmış oluyorum. Eğer o da ref'i azâbdan sonra îmân etmezse sana aldanmış olan ben kulunu aldatmış oluyor."

بشنوم یا من دهم هم خدعه اش تا بداند اصل را آن فرعکش

3581. *"Dinleyeyim mi? Yâhud ben de onun hud'asını vereyim mi? Tâ ki o fer' çekici aslı bilsin!"*

Ya'ni, "Yâ Rab, Fir'avn'un ricâ ve iltimâsını kabûl edeyim mi? Yoksa ben de onun hîlesine mukābele edeyim mi? Tâ ki o hîlenin aslını ve menşe'ini ve kendi hîlesinin bu asıldan fer' olduğunu bilsin!"

کاصل هر مکری و حیلت پیش ماست هر چه بر خاکست اصلش از سماست

3582. *"Zîrâ her bir mekr ve hîlenin aslı bizim indimizdedir. Her ne ki toprak üzerindedir, onun aslı semâdandır."*

Ya'ni, "Her bir mekri ve hîleyi izhâr eden bizim izâfî olan vücûdumuzdur. Fakat her ne ki toprak üzerindedir ve vücûd-i izâfî âleminde zâhirdir, onun aslı ve hakîkati a'yân-ı sâbite âlemindedir."

گفت حق آن سگ نیرزد هم بآن   پیش سگ انداز از دور استخوان

3583. *Hak buyurdu: "O köpek ona da değmez. Köpeğin önüne uzakdan kemik at!"*

Hak buyurdu ki: "Yâ Mûsâ! O köpek meşrebinde olan Fir'avn, hîle ile mukābeleye değer bir şahsiyet değildir. Zîrâ hîle ile mukābele etmek onun şahsına ehemmiyet vermek demek olur. O bu ehemmiyete lâyık değildir. Binâenaleyh, onun matlûbu hazz-ı nefsânîsidir. Binâenaleyh uzakdan kemik atmak mesâbesinde olan matlûbunu is'âf et!"

هین بجنبان آن عصا تا خاکها   وا دهد هر چه ملخ کردش فنا

3584. *"Haydi, o asâyı kımıldat, tâ ki topraklar çekirgelerin fenâ ettiği her şeyi geri versin!"*

"O asânı, çekirgeden harâb olan onların tarlaları üzerine hareket ettir. Toprak onların mahv olan ekinlerini geriye versin!"

و آن ملخها در زمان گردد سیاه   تا ببیند خلق تبدیل اله

3585. *"Ve o çekirgeler derhâl siyah olsun, tâ ki halk Allah'ın tebdîlini görsün!"*

"Sana mu'cize olarak verdiğim asânın tahrîki yüzünden tarlalara müstevlî olan çekirgeler derhâl kapkara bir hâle gelip mahv olsunlar! Ve netîcede de halk Allah Teâlâ hazretlerinin a'yânın sûretlerini nasıl tebdîl ettiğini görsün!"

که سببها نیست حاجت مر مرا   آن سبب بهر حجابست و غطا

3586. *"Zîrâ muhakkak benim için sebeblere hâcet yokdur. O sebeb hicâb ve perde içindir."*

تا طبیعی خویش بر دارو زند   تا منجم رو باستاره کند

3587. *"Tâ ki tabîî, yüzünü ilâca vura; tâ ki müneccim yüzünü yıldıza çevire!"*

Ya'ni, "Tedbîrât-ı ilâhiyyem için sebeblere hâcet yokdur. Murâd ettiğim vakit, derhâl ateşi suya ve suyu da ateşe kalb ederim. Âlem-i sûretde birtakım sebebleri ehl-i gafletin gözlerine ve akıllarına hicâb ve perde olmak için vaz' ettim. Erbâb-ı gafletden olan tabîiyyûn fâideyi ve zararı tabîatdan bildikleri için hasta oldukları vakit şifâyı ilâçdan beklesinler ve müneccimler dahi o uğuru ve uğursuzluğu yıldızların te'sîrine atfettiklerinden onlar da yüzlerini bu yıldızlara çevirsinler!"

تا منافق از حریصی بامداد　　　سوی بازار آید از بیم کساد

3588. *"Tâ ki, münâfık harîsliğinden sabahleyin kesâd korkusundan dolayı pazara gelsin!"*

"Kesad", metâ'ın revaçsızlığı ve müşterisizlik demekdir. Ya'ni, "Münâfık dahi rızkını Rezzâk'dan değil, belki esbâbdan ve alım ve satımın revâcından bildiğinden kesâd korkusu ile hırsından dolayı sabahleyin erkenden çarşıya koşup, dükkânını açsın!"

بندگی ناکرده و ناشسته روی　　　لقمهٔ دوزخ بگشته لقمه جوی

3589. *"Kulluk etmemiş ve yüzü yıkanmamış olan lokma isteyici, cehennemin lokması olmuşdur."*

"Hâlık'ının rezzaklığını unutmuş ve rızkını sebebden bilmiş olan o münâfık harîs, sabah namazını bile kılmamış ve abdest alıp yüzünü de yıkamamışdır. Lokma arkasında koşan bu münâfik, bu i'tikād ve hâli ile cehennemin lokması olmuşdur."

آکل و مأکول آمد جان عام　　　همچو آن برّهٔ چرنده از حطام

3590. [3605] *Hutâmdan otlayıcı olan o kuzu gibi, avâmın canı yiyici ve yenilmiş geldi.*

"Hutâm", esbâb ve sermâye ve mâl-ı dünyevî ve ot kırıntıları demekdir. Burada "ot kırıntıları" ma'nâsınadır. "Avâmın cânı ot parçalarını yiyen bir kuzuya benzer. Kuzu yer ve sonra da onu kesip yerler."

می‌چرد آن برّه و قصاب شاد　　　کو برای ما چرد برگ مراد

3591. *O kuzu otlar; ve kasap, "O bizim için murâd yaprağını otlar" diye şâddır.*

"Berg", yaprak ma'nâsına geldiği gibi, diğer birçok ma'nâları daha vardır. Burada "revnak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Kuzu otlar; ve onu kesecek olan kasap dahi, "O bizim için otlayıp semizleniyor ve bizim murâdımızın revnakını te'min ediyor" diye sevinir.

کار دوزخ می‌کنی در خوردنی　　　بهر او خود را تو فربه می‌کنی

3592. *Yemeklikde cehennemin işini işliyorsun. Kendini onun için semiz yapıyorsun.*

Ya'ni, ehl-i gaflet cehennemin gıdâsıdır, cehennem onlara doymaz. Nitekim Kāf sûresinde: يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) ya'ni,

"Biz yevm-i kıyâmetde cehenneme, "Doldun mu?" diye hitâb ederiz. O "Daha var mı?" der!" buyurulur. Ve dâimâ boğazıyla meşgūl olanların yeri cehennem olacağı وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ (Muhammed, 47/12) ya'ni, "Hayvânât-ı ehliyyenin yediği gibi yerler; ve onların makāmı nârdır" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulur. Ya'ni, "Ey gāfil yemek ve içmekle meşgūliyet husûsunda meşrebin ve tabîatın, cehennemin meşreb ve tabîatıdır. Cins cinse meyletmek bir kāide olduğundan sen de kendini meşrebine muvâfık olan cehennem için besliyorsun."

کار خود کن روزئ حکمت بچر　　تا شود فربه دل با کر و فر

3593. *Kendi işini yap, gıdâ-yı hikmeti otla! Tâ ki kerr ü ferli kalb semiz olsun!*

Cehenneme gıdâ olmak işini bırak da kendine lâzım olan işi işle; ve kendine lâzım olan iş, rûhun gıdâsı ve rızkı olan ilim ve hikmet tahsîlidir. Bu ilim ve hikmet gıdâsından kerli ferli olan kalbin semiz olur, ya'ni, kalbin nûr-i yakîn ile dolar.

خوردن تن مانع این خوردنست　　جان چو بازرگان و تن چون ره زنست

3594. *Tenin yemesi bu yemeğe mâni'dir. Can tâcir gibi ve cisim yol vurucu gibidir.*

Gıdâ-yı sûrî ile iştiğāl bu gıdâ-yı rûhânîyi yemeye mâni'dir. Can bir tâcir gibi ilim ve ma'rifet metâ'ını toplamaya bakar. Cisim dahi yol vuran hırsızlar gibi onu soymak ister.

شمع تاجر آن گهست افروخته　　که بود ره زن چو هیزم سوخته

3595. *Tâcirin ışığı o vakit yanmışdır ki, yol vurucu odun gibi yanmış ola.*

Tâcirin ticâretinin revâcı yol vuran hırsızların faâliyeti münkesir olduğu vakit parlar. Bunun gibi cismin kuvveti ve faâliyeti azalırsa, rûhun nûru ve kuvveti tezâhür eder.

که تو آن هوشی و باقی هوش پوش　　خویشتن را گم مکن یاوه مکوش

3596. *Zîrâ sen o akılsın ve bâkî akıl örtücüdür. Kendini zâyi' etme, boş yere çalışma!*

Zîrâ sen bu cism-i unsurîden ibâret değilsin. Ancak o cisme taalluk etmiş olan akılsın. Bu cism-i sûrî o akıl denilen ma'nâyı örtücüdür. Binâenaleyh,

rehzen olan cisme hizmet edip kendini zâyi' etme ve cisme hizmet sûretiyle boş yere çalışma!

دان که هر شهوت چو خمرست و چو بنگ　　پردهٔ هوشست و عاقل زوست دنگ

3597. *Bil ki, her şehvet şarâb ve esrâr gibi akıl perdesidir; ve âkil ondan deli olur.*

"Beng", keten ve kendir yaprağından yapılan esrardır. "Deng", hayrân, dîvâne ve bîhûş ma'nâsınadır. "Ey gâfil bil ki, her şehvet ve hazz-ı nefsânî şarâb ve esrâr gibi insanı sarhoş edip aklın perdesi olur; ve insanın muhâkemesinde selâmet bırakmaz; ve en akıllı bir adam o haz ve şehveti yüzünden deli gibi olur."

خمر تنها نیست سر مستیٔ هوش　　هر چه شهوانیست بندد چشم و گوش

3598. *Yalnız şarâb aklın sermestliği değildir. Her ne şey ki şehevânîdir, gözü ve kulağı bağlar.*

Ya'ni, insanı sarhoş edip aklını bozan şey, yalnız şarâb değildir. Nefsin her arzûsu gözü ve kulağı bağlar. Mübtelâ-yı şehvet-i nefsânî olan kimsenin gözü doğru görmez ve kulağı da doğru sözü dinlemez. Beyit:

آه اکر مستی نمودی هر حرامی چون شراب　　آن زمان معلوم گردد در جهان هشیار کیست

"Âh, eğer her bir haram şarâb gibi sarhoşluk eseri ızhâr edeydi, o zaman cihanda kimin ayık olduğu ma'lûm olurdu!"

آن بلیس از خمر خوردن دور بود　　مست بود او از تکبر و ز جحود

3599. *O şeytan şarâb içmekden uzak idi. O tekebbürden ve inkârdan sarhoş idi.*

Şeytan insanların içtiği şarâbı içip sarhoş olmakdan uzak idi. Zîrâ onun bünye-i vücûdu buna müsâid değildir. Bununla berâber sarhoş idi, akıl ve muhâkemesi bozuk idi. Zîrâ nefsinin hazzı ve şehveti olan tekebbürden ve inkârdan sarhoş olmuş idi.

مست آن باشد که آن بیند که نیست　　زر نماید آن چه مسّ و آهنیست

3600. [3615] *Sarhoş o olur ki, onu görür ki yokdur; altın görünür o şey ki, bakır ve demirdir.*

Sarhoş o kimsedir ki, yok olan şeyi var görür. Meselâ bakır ve demir olan bir şeyi altın görür. Ve keza bu vücûdât-ı izâfiyyeyi müstakil görenler de sar-

hoşlar tâifesine mülhakdır. Zîrâ akl-ı selîm ile muhâkeme olunursa köpük mesâbesindedir. Ona istiklâl vermek akılsızlık ve sarhoşlukdur. Ve hele bu vücûda istinâden kibir ve ucüb da'vâsı büsbütün muhâkeme noksânındandır.

این سخن پایان ندارد موسیا　　　لب بجنبان تا برون آید گیا

3601. *Bu sözün nihâyeti yokdur. Ey Mûsâ, dudak kımıldat, tâ ki onlar dışarı gelsin!*

دعا کردن موسی علیه السلام و سبز شدن کشت زارها و باران آمدن

Mûsâ (a.s.)ın duâ etmesi ve ekinliklerin yeşil olması ve yağmur gelmesi

Bu sürh-i şerîf Ankaravî nüshasında yokdur. Hind nüshalarında mevcûddur.

همچنان کرد و هم اندر دم زمین　　　سبز گشت از سنبل و حب ثمین

3602. *Öyle yaptı, o demde zemîn dahi sünbüleden ve iri tânelerden yeşil oldu.*

Mûsâ (a.s.) Fir'avn'un tazarru'u üzerine duâ etti. Derhâl tarlalar başaklardan ve iri buğday tânelerinden yemyeşil oldu.

اندر افتادند در لوت آن نفر　　　قحط دیده مرده از جوع البقر

3603. *O cemâat gıdâya düştüler. Kıtlık görmüş ve cûü'l-bakardan ölmüş idiler.*

"Lût", lezîz olan taâm aksâmından gıdâ; "nefer", cemâat; "cûü'l-bakar" bir illetin adıdır ki, bu illete mübtelâ olan doymak bilmez. Ya'ni, "O kıtlıkdan kurtulan cemâat yemeye ve içmeye düştüler. Zîrâ yemeye doymamak illetine mübtelâ olmuş ve açlıkdan ölmüş idiler."

چند روزی سیر خوردند از عطا　　　آن دمی و آدمی و چار پا

3604. *O deme mensûb olan âdem ve hayvan, birkaç gün atâdan doyunca yediler.*

Ya'ni, o zaman içinde bulunan gerek mü'min ve gerek kâfir bilcümle insanlar ve hayvânât-ı sâire o atâ-yı umûmî-i ilâhîden doya doya yediler.

چون شکم پر گشت و بر نعمت زدند و آن ضرورت رفت و پس طاغی شدند

3605. *Vaktâki, karın doldu ve ni'mete çattılar ve o zarûret gitti ve sonra tâğî oldular.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i İsrâ'da olan, وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا (İsrâ, 17/83) ya'ni, "Biz insana in'âm ettiğimiz vakit yüz çevirir ve kendi tarafına uzaklaşır. Ve ona şer temâs ettiği vakit me'yûs olur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Vaktâki Mûsâ (a.s.)ın duâsıyla onlar kıtlıkdan kurtuldu ve ni'met-i ilâhiyyeye müstağrak oldular, o zarûret hâli bertaraf oldu." Mezkûr âyet-i kerîme mûcibince ondan sonra kendi nefislerinin ahkâmı tarafına teveccüh edip yine azdılar ve inkâra başladılar.

نفس فرعونست هین سیرش مکن تا نیارد یاد آن کفر کهن

3606. *Nefis Fir'avn'dur, âğâh ol! Onu tok etme, tâ ki o eski küfrü hatıra getirmeye.*

Nefis Fir'avn meşrebindedir, onun bu meşrebinden âgâh ol da, onu tok bir halde tutma! Zîrâ o açlık ile zelîl olup tazarru' eder. Doyduğu vakit, kuvvet kesb edip küfrân-ı ni'met eder ve eski isyân ve serkeşliğine avdet eder.

بی‌تف آتش نگردد نفس خوب تا نشد آهن چو اخگر هین مکوب

3607. *Âteşin harâreti olmaksızın nefis latîf olmaz. Demir, ateşden kor gibi olmadıkça sakın dövme!*

Riyâzet ve mücâhede ateşinin harâreti olmadıkça nefis latîf olmaz. Binâenaleyh tarîk-i ilâhîye sülûkde muvaffak olmak istersen onu evvelâ bu riyâzet ateşiyle yumuşat. Nitekim demir, ateşde kızıp kor gibi olmadıkça dövülmez.

بی‌مجاعت نیست تن جنبش کنان آهن سردیست می‌کوبی بدان

3608. *Cisim açlıksız hareket edici değildir, bil ki soğuk demiri dövüyorsun.*

Cisim aç olmadıkça Hakk'a müteveccihen hareket edici değildir. Ey sâlik eğer tokluk ile tarîk-i Hakk'a sülûk edeyim dersen, senin bu fiilin soğuk demiri dövmek kabîlinden olur.

گر بگرید ور بنالد زار زار　　　　او نخواهد شد مسلمان هوش دار

3609. *Eğer ağlasa ve eğer zâr zâr feryâd etse, o müslüman olmak istemez, akıl tut!*

O nefis belâ vaktinde ağlasa ve zâr zâr feryâd etse, ey sâlik aklını başına al, onun feryâdı ve ağlaması muvakkatdir. Belâ geçtikden sonra yine kendi zevkine ve hazzına rücû' eder ve aslâ müslüman olmak istemez. Zîrâ Hakk'a inkıyâd onun şânından değildir.

او چو فرعونست در قحط آن چنان　　　　پیش موسی سر نهد لابه‌کنان

3610. [3625] *O Fir'avn gibidir, kıtlık içinde öyle Mûsâ'nın önüne temelluk edici olarak baş koyar.*

چون که مستغنی شد او طاغی شود　　　　خر چو بار انداخت اسکیزه زند

3611. *Vaktâki müstağnî oldu, o tâğî olur. Eşek yükünü attığı vakit çifte atar.*

"Eskîze", at ve eşek ve katır gibi hayvanların sıçraması ve çifte atması ma'nâsınadır. Ya'ni, "Nefis eşek gibidir. Sırtındaki belâ ve mihnet yükünü atıp râhata eriştiği vakit zıp zıp sıçramaya ve çifte atmaya başlar." Bu beyt-i şerîfde sûre-i Alak'da olan, كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى (Alak, 96/6-7) ya'ni, "Hakkâ ki insan kendisini müstağnî gördükde tuğyân eder" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

پس فراموشش شود چون رفت پیش　　　　کار او ز آن آه و زاریهای خویش

3612. *İmdi onun işi, kendinin o âh ü zârîliklerinden ileri gittiği vakit onu unutması olur.*

"Pîş-reften-kâr", iş hüsn-i netîceye varmakdan kinâyedir. Ya'ni, "Nefsin başından o belâ kalkıp ağlayıp zırlaması hüsn-i netîceye vâsıl olduğu vakit, o evvelki hâli unutması olur. Zîrâ bir hâl ve şân içinde istiğrâk, evvelki hâlin nisyânını mûcib olur."

سالها مردی که در شهری بود　　　　یك زمان که چشم در خوابی رود

3613. *Senelerce bir adam ki bir şehirde olur, bir zaman ki gözü bir rü'yâya gider.*

شهر دیگر بیند او پر نیك و بد　　　　هیچ در یادش نیاید شهر خود

3614. *O iyi ve kötü dolu bir şehir görür. Onun hatırına aslâ kendi şehri gelmez.*

که من آن جا بوده ام این شهر نو نیست آن من درینجا ام گرو

3615. *Demez ki, "Ben orada olmuş idim. Bu yeni şehir benim lâyığım değildir, burada mahbûsum!"*

بل چنان داند که خود پیوسته او هم در این شهرش بده ست ابداع و خو

3616. *Belki öyle bilir ki, o dâimâ kendisi, hem de onun ibdâ'ı ve huyu o şehirdedir.*

Bu dört beyt-i şerîf bir misâl olarak îrâd buyurulmuşdur. Meselâ bir adam senelerce bir şehirde yaşar ve o şehrin ahvâli ile ülfet eder. O şehir içinde uykuya daldığı vakit, rü'yâsında iyi ve kötü şeyler ile dolu bir şehir görür. Ve rü'yâsında gördüğü bu şehrin ahvâlinde müstağrak olur. Uyanıklık hâlindeki şehri aslâ hatırına gelmez ve demez ki; "Yâhu! Ben o şehirde yaşamakda idim. Bu yeni şehir benim zevkim değildir. Burada mahbûs kaldım." Belki kendisini o rü'yâda gördüğü şehir halkından addeder; ve bilir ki, kendinin zuhûru ve huyu ve ülfeti o şehirdedir. Zîrâ kendisi rü'yâda gördüğü bu sûret sebebiyle uyanıklıkda yaşadığı şehirden hicâba düşmüşdür.

چه عجب گر روح موطنهای خویش که بدهستش مسکن و میلاد پیش

3617. *Ne acîbdir, eğer rûh evvelce kendisine mesken ve mîlâd olan kendi mevtınlarını,*

می‌نیارد یاد کین دنیا چو خواب می‌فرو پوشد چو اختر را سحاب

3618. *"Bu dünyâ rü'yâ gibidir, bulut yıldızları örttüğü gibi örter" diye hatıra getirmiyor.*

Bir hâl içinde istiğrâk, evvelki hâlin hicâbı olduğunun delîlidir ki, eğer rûh evvelce kendisinin meskeni ve doğum mahalli olan kendi mevtınlarını, "Bu dünyâ rü'yâda görülen sûretlere benzer. Bu suver-i dünyeviyye, bulut yıldızların hicâbı ve perdesi olduğu gibi benim evvelki meskenimi ve vatanımı örtmüşdür ve hicâb olmuşdur" diye hâtıra getirmezse acîb değildir.

خاصه چندین شهرها را کوفته گردها از درك او ناروفته

3619. *Husûsiyle rûh, bu kadar şehirler tepmişdir; onun derkinden tozlar süpürülmemişdir.*

"Husûsiyle rûh-i insânî birçok şehirler tepmiş ve oralardan geçmişdir; ve onun idrâkinden geçtiği şehirlerin tozları el-ân süpürülmemişdir." Nitekim geçtiği yollar ve şehirler âtîdeki sürh-i şerîfde mezkûrdur. Ba'zı nüshalarda "derk" yerine "küh" yazılmışdır. Murâd, kalb olur. Ya'ni, "tozlar onun kalbinden süpürülmemişdir" demekdir.

اجتهاد گرم ناکرده که تا　　　　دل شود صاف و ببیند ماجرا

3620. [3635] *İçtihâd hârr etmemişdir, tâ ki kalbi sâf ola ve mâcerâyı göre !*

Rûhun kalbi kesret tozlarıyla kirlenmişdir ve bu tozları temizlemek için harâretli bir sûretde içtihâd etmemiş ve çalışmamışdır, tâ ki onun kalbi sâf ola ve sefere çıktığı andan i'tibâren kendi üzerinden cereyan etmiş olan ahvâle ve etvâra vâkıf ola!

سر برون آرد دلش از بخش راز　　　　اول و آخر ببیند چشم باز

3621. *Ve onun gönlü sır burcundan başını dışarı çıkara, açık olan göz evveli ve âhiri göre!*

"Bahş", burc ma'nâsınadır. İster kale burcu ve ister felek burcu olsun (*Burhân*). Rûhun kalbinden kesret tozları temizlenmemiş ki, esrâr-ı ilâhiyye burcundan başını dışarı çıkarsın da kendi seferinin evvelini ve âhirini görebilsin. Hind nüshalarında "bahş" yerine "bahr" vâki'dir. "Sır deryâsından baş çıkarsın" demek olur.

اطوار و منازل خلقت آدمی از ابتدا

İbtidâ cihetinden Âdem'in hilkatinin tavırları ve menzilleri

آمده اول به اقلیم جماد　　　　و ز جمادی در نباتی اوفتاد

3622. *Evvelâ cemâd iklîmine gelmişdir; ve cemâdlıkdan nebâtlığa düştü.*

Ya'ni, rûh-i insânî mertebe-i ervâhtan evvelâ cemâd iklîmine gelmişdir; ve cemâdlık mertebesinden dahi nebâtlık mertebesine düştü.

سالها اندر نباتی عمر کرد   وز جمادی یاد ناورد از نبرد

3623. *Senelerce nebâtlıkda ömür yaptı, halbuki cenkden dolayı cemâdlıkdan yâda getirmedi.*

Ya'ni, rûh-i insânî birçok müddet toprağı teşkîl eden anâsır-ı basîta âleminde dolaştı; ve senelerce de nebâtlık mertebesine intikāl edip yaşadı. Nebâtlık mertebesinde iken bu mertebenin îcâbı olan cenk ve cidâl içinde kalıp, evvelce cemâdlık mertebesinde bulunduğunu aslâ hatırına getirmedi.

و ز نباتی چون به حیوانی فتاد   نامدش حال نباتی هیچ یاد

3624. *Ve nebâtlıkdan hayvanlığa düştüğü vakit nebâtlık hâli onun hatırına hiç gelmedi.*

"Ve senelerce yaşadığı nebâtlık mertebesinden hayvanlığa düştüğü vakit evvelce bulunduğu nebâtlık hâli aslâ onun hatırına gelmedi. Hayvanlık mertebesinin zevki ve duyguları içinde müstağrâk oldu." Bu beyitlerin nazîri III. cildde 3887'den 3892 numarasına kadar olan ebyât-ı şerîfede geçti.

جز همان میلی که دارد سوی آن   خاصه در وقت بهار و ضَیْمُرانْ

3625. *Ancak bir meyilden gayrı ki, onun tarafına tutar, husûsiyle bahar ve zaymurân vaktinde.*

"Zaymurân", fesleğen yaprakları ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hayvanlık mertebesinde iken nebât mertebesini tahattur etmez. Fakat onda nebât tarafına bir meyl-i tabîî vardır. Husûsiyle bahar mevsimi gelip yeşillikler kemâl-i letâfet ve tarâvetle neşv ü nemâ bulduğu ve fesleğenler top top fışkırdığı vakit, hayvanın bu nebâtâta meyli daha ziyâde mahsûs olur."

همچو میل کودکان با مادران   سر میل خود نداند در لِبَانْ

3626. *Çocukların analarına meyli gibi ki, kadının sütüne kendi meylinin sırrını bilmez.*

"Hayvanın nebâta meyli çocukların analarına meyli gibidir. Çocuk, anası olan kadının sütüne kendi meylinin sırrını nasıl bilmezse, hayvan dahi nebâta olan meylinin sırrını öylece bilmez." "Libân", kadın sütü ve emzirmek ma'nâlarınadır.

همچو میل مفرط هر نو مرید　　　سوی آن پیر جوان بخت مجید

3627. *Her yeni mürîdin o tâlihi açık, şeref sâhibi tarafına meyl-i müfriti gibi...*

"Civân-baht-ı mecîd", makām-ı irşâdda bulunan insân-ı kâmilin sıfatıdır. "Tâlihi açık" ta'bîriyle ilm-i ilâhîde sâbit olan isti'dâdının kemâline işâret buyurulur. Bu insân-ı kâmilin rûh-i küllîsi birçok ervâh-ı cüz'iyyenin imâmı ve anası mesâbesindedir. Kendi mürşidine bu âlem-i kesîfde müsâdif olduğu vakit, bu ervâh-ı cüz'iyye, çocukların analarına meyli gibi meyleder. Ve onun bu meyli, müfrit olup onu kendi mürşidinden kimse ayıramaz.

جزو عقل این از آن عقل کلست　　　جنبش این سایه ز آن شاخ گلست

3628. *Bunun cüz' olan aklı o küll olan akıldandır. Bu sâyenin hareketi o gül dalındandır.*

Ma'lûm olsun ki, vücûd-i hakîkî-i Hak ahadiyet, vahdet, vâhidiyet mertebelerinde vitriyyet üzere olup libâs-ı gayriyyet ile mertebe-i rûhiyyete tenezzülünde şef'iyyetle muttasıfdır. Ve bu şef'iyyet küllü'l-küll olan rûh-i Muhammedî ile zâhirdir. Binâenaleyh, bu şef'iyyet ve isneyniyet bir emir ve bir şe'n-i ilâhîden ibâretdir. Onun için Kur'ân-ı Kerîm'de, وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) ya'ni, "Sana rûhdan suâl ediyorlar. "Rabbimin emir ve şe'nidir!" diye cevâb ver!" buyurulur. Bâdehû küllü'l-küll olan bu rûh-i Muhammedî'de bilcümle enbiyâ ve evliyâ hazarâtının ervâh-ı külliyyeleri müteayyin olmuş ve onlardan dahi her birine tâbi' olan ümemin ervâh-i cüz'iyyeleri taayyün etmişdir. Ve akıl rûhun sıfatı olduğundan, bu rûh-i Muhammedî'ye "akl-ı küll" dahi derler. "Halîfe-i ûlâ", "tercümân-ı ilâhî", "miftâh-ı vücûd", "kalem-i îcâd", "cünd-i ervâh" sıfatlarıyla da tavsîf ederler. İmdi bu ervâh-ı cüz'iyyenin akl-ı cüz'îleri kendilerinin tâbi' olduğu akl-ı külldendir. Ve onlar "gölge", ve tâbi' oldukları insân-ı kâmil "gül dalı" mesâbesindedir. Ve bu gül dalı, gül ağacı mesâbesinde olan küllü'l-küll olan rûh-i Muhammedî'ye merbûtdur.

سایه اش فانی شود آخر در او　　　پس بداند سر میل و جست وجو

3629. *Onun sâyesi nihâyet onda fânî olur. Binâenaleyh, meylin ve cüst ü cûnun sırrını bilir.*

Ya'ni, insân-ı kâmilin rûhunun ve aklının cüz'ü ve sâyesi olan ve meyl-i müfrit ile bu insân-ı kâmile meyleden sâlik, âkıbet bu ifrât-ı meylinin netîce-

si olarak o kâmilde fânî olur ki, buna lisân-ı sûfiyyede "fenâ fi'ş-şeyh" derler. İşte bu "fenâ" netîcesinde sâlik o kâmile olan meylinin sırrını ve hikmetini ve cüst ü cûsunun aslını bilir ve anlar.

سايهٔ شاخ درخت اى نيك بخت كى بجنبد گر نجنبد اين درخت

3630. [3645] *Ey iyi tâlihli! Ağacın dalının gölgesi, eğer bu ağaç kımıldamazsa ne vakit kımıldar?*

"Ey isti'dâd-ı ezelîsi yüksek olan sâlik! Senin tâbi' olduğun mürşid-i kâmil, küllü'l-küll olan akl-ı Muhammedî ağacının dalıdır. Sen de bu dalın gölgesisin. Bu ağaç kımıldarsa dal dahi kımıldar ve dalın kımıldamasından sen dahi kımıldarsın." Ya'ni sendeki bu meyl-i müfrit senden değildir. Belki seni tahrîk eden asıllardandır, demek olur.

باز از حيوان سوى انسانيش مى كشيد آن خالقى كه دانيش

3631. *O Hâlık onu tekrar hayvandan insanlık tarafına çekti ki sen onu bilirsin.*

Ya'ni, rûh-i insânî evvelâ cemâd, ba'dehû nebât, ba'dehû hayvan mertebelerine geldi. Sonra onu Hâlık'ı tekrar insanlık mertebesine çekti ki, sen bu mertebe-i insanda o Hâlık Teâlâ hazretlerinin vücûd-i vâhid-i hakîkîsini bilir ve idrâk edersin.

Ma'lûm olsun ki, hilkat-i Âdem hakkında dört kavil vardır:

Birincisi, Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdîs-i nebeviyyenin maânî-i zâhiresi üzerine müfessirîn-i kirâm taraflarından beyân buyurulan kavildir. Bunda ehl-i kitâbın cümlesi müttefikdir. Mücmelen beyânı budur ki: Hak Teâlâ hazretleri hey'et-i âlemi bütün levâzımı ile halk ve ikmâl buyurdukdan sonra Âdem'in sûret-i cesedini "hame-i mesnûn"dan, ya'ni "yıllanmış, kokmuş çamur"dan tesviye edip ona rûh nefh etti. Sonra onu cennetden ihrâç edip rûy-i zemîne indirdi. Ve Havvâ'yı onun dıl'-ı eyserinden yaratdı. Âdem ile Havvâ arasında bi't-tenâsül nev'-i benî-Âdem türedi. Ehl-i tefsîrin kavline göre hilkat-i Âdem'den bu âna değin yedi bin sene kadar bir müddet geçmişdir.

İkincisi, Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdîs-i şerîfenin maânî-i bâtınesi üzerine kâşif-i esrâr-ı ilâhiyye olan muhakkıkîn hazarâtı tarafından beyân buyurulan kavildir. Cenâb-ı Ni'metullah (k.s.) hazretleri sûre-i Nûh'da olan, وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا (Nûh, 71/17) ["Allah sizi de yerden bitki olarak bitirmiştir"] âyet-i kerîmesinin tefsîrinde şöyle buyururlar: اى انبتكم من الارض انباتا ابداعيا وصيركم انواعا

واصنافا اولا من النبات ورباكم الى ان صرتم ثانيا حيوانا ثم انسانا قابلا للمعرفة والايمان ثم كلفكم بما كلفكم من التكاليف الشاقة لترتقوا من رتبة البشرية الى مرتبة الخلافة والنيابة الالهية وتفوزوا بما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ya'ni, "Allah Teâlâ sizi arzdan ibdâî olarak bitirmek sûretiyle inbât eyledi. Ve sizi envâ' ve esnâf olarak yaptı. Evvelâ nebât cinsinden, sâniyen hayvan ve sonra da îmân ve ma'rifete kābil insan oluncaya kadar terbiye etti. Ba'dehû rütbe-i beşeriyyeden mertebe-i hilâfete ve niyâbet-i ilâhiyyeye irtikānız ve göz görmedik ve kulak işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeye fâiz olmanız için size tekâlîf-i şâkkayı teklîf etti." Bu tefsîr bu ebyât-ı şerîfenin meâline tamâmıyle mutâbıkdır.

Üçüncüsü, Âdem istihâlât netîcesinde tedrîci olarak değil, belki toprakdan def'î olarak halk buyurulmuşdur. Bedreddin Simâvî (k.s.) kitâb-ı *Vâridât*'ında bu kavle zâhibdir.

Dördüncüsü, tedkîk-i müstehâsâta nazaran târîh-i tabîî ulemâsının kavilleridir. Bu akvâl-i erbaanın tafsîli fakîr tarafından *Fusûsü'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde on birinci faslın on birinci vaslında münderiçdir. Burada zikri uzun olur. İmdi nev'-i benî-Âdem sath-ı arz üzerinde zikrolunan bu dört kavilden hangisi vechiyle halk edilmiş olursa olsun mahlûkāt-ı arziyyenin kâffesine fâik ve cümlesinden mükerrem ve eşrefdir. Bu etvâr-ı hilkatden hiçbirisi Allah Zülcelâl'in varlığı ve melâikesinin vücûdunu ve resûllerini ve kitablarını ve yevm-i âhireti ve kazâ ve kaderi ve ba'de'l-mevt ba'si inkâra sebeb olamaz.

همچنین اقلیم تا اقلیم رفت تا شد اکنون عاقل و دانا و زفت

3632. *Böyle iklîmden iklîme gitti. Âkıbet şimdi âkıl ve ârif ve kavî oldu.*

Rûh-i insânî cemâd ve nebât ve hayvan iklîmlerini dolaştı, sonra insâniyet iklîmine geldi. Ve insâniyet iklîminde dahi evvelâ nutfe, sonra aleka ve sonra mudğa ve sonra insan şeklinde bir cenîn olup rahm-i mâderden doğdu; ve çocukluk ve şebâbet ve kehl tavırlarını geçirip âkıbet âkıl ve ârif ve cesîm ve kaviyyü'l-bünye oldu.

عقلهای اولینش یاد نیست هم از این عقلش تحول کردنیست

3633. *Ona evvelki akılları yâd etmek yokdur. Bu akıldan dahi ona tahavvül etmek vardır.*

Rûh-i insânî evvelce bulunduğu merâtibdeki akılların derecesini idrâk ve tahattur edemez. Ve ancak mertebe-i insâniyyedeki aklın tavrına vâkıf olur.

İmdi o rûh-i insânîye bu aklın tavrından dahi tahavvül etmek îcâb eder. Zîrâ rûhun seferi tamam olmamışdır. Onun merâtib-i nüzûlü olduğu gibi merâtib-i urûcu da zarûrîdir.

تا رهد زین عقل پر حرص و طلب　　　صد هزاران عقل بیند بو العجب

3634. *Nihâyet hırs ve taleb dolu olan bu akıldan kurtulur. Bü'l-aceb olan yüz binlerce akıl görür.*

Rûh nihâyet mertebe-i insâniyyede hırs ve taleb ile dolu olan bu akl-ı maâşdan kurtulur. Ve bu akıl tavrının hâricinde olan ve pek acîb bulunan birçok akıllar görür. Zîrâ bu akl-ı maâş âlem-i kesâfetteki kuyûd-ı tabîat dâiresinde mahbûsdur; ve zaman ve mekân ve cihât ile mukayyeddir; ve bu akıl bast-ı zaman ve tayy-ı mekân gibi ahvâli baîd ve acîb görür. Vaktâki rûh bu akıldan kurtulur, ona bu gibi ahvâl acîb gelmez.

گر چه خفته گشت و شد ناسی ز پیش　　　کی گذارندش در آن نسیان خویش

3635. *Gerçi uyumuş oldu ve evvelden nâsî oldu. Onu kendi nisyânı içinde ne vakit bırakırlar!*

Gerçi rûh-i insânî bu beşeriyet mertebesinde evvelki hâli unutucu oldu ve bu mertebenin tavrı içinde uyumuş oldu ve gaflete düştü. Fakat onu kendinin bu unutkanlığı içinde aslâ bırakmazlar.

باز از آن خوابش ببیداری کشند　　　که کند بر رأی عالم ریشخند

3636. *Tekrar onu o uykudan uyanıklığa çekerler ki, âlemin re'yi üzerine rîş-hand eder.*

"O rûhu tekrar bu beşeriyet mertebesinde dalmış olduğu gaflet uykusundan uyandırırlar. Uyandıkdan sonra uykuda olanların re'y ve fikri ile istihzâ eder." "Rîş-hand", sakala gülücü ma'nâsında vasf-ı terkîbîdir, istihzâ etmekden kinâyedir. Uykuda olmak akl-ı maâşın tavrı dâiresinde mukayyed olmakdır. Bu aklın tavrında mahbûs olanlar ehl-i istidlâldir. Ve uykudan uyananlar ehl-i keşf olup onlar hakāyık-i eşyâyı görürler ve ehl-i istidlâlin muhâkemât-ı sakîmeleriyle istihzâ ederler. Nitekim feylesoflar havârık-ı âdâtı münkir olurlar ve ulemâ-i zâhir dahi kendi tavr-ı akılları dâiresinde Kur'ân'a ma'nâlar verip ehl-i hakîkati kendilerine güldürürler. Ve gafletden uyananlar derler

که چه غم بود آن چه می‌خوردم بخواب   چون فراموشم شد احوال صواب

3637. *Ki: "Rü'yâda yediğim şey ne gam idi! Niçin doğru hâller bana ferâmûş oldu?"*

Ki, "Rü'yâda yediğim gam ve gussa ne gam ve gussa idi! Niçin uyanıklığın doğru olan ahvâlini unuttum da bu rü'yâ âleminin hayallerine daldım?"

چون ندانستم که آن غم و اعتلال   فعل خوابست و فریبست و خیال

3638. *"Niçin bilmedim ki, o gam ve i'tilâl uyku fiilidir ve firîb ve hayâldir?"*

"İ'tilâl", illetli olmak, bahâne getirmek ve bir kimseyi işinden alıkoymak demekdir. Burada evvelki ma'nâ münâsibdir. Ya'ni, "Ben niçin o gamın ve gamla ma'lûl olmanın uyku fiili ve rü'yâ hâli olduğunu ancak bir aldanma ve hayâl olduğunu bilmedim de beyhûde yere muazzeb oldum?"

همچنان دنیا که حلم نائمست   خفته پندارد که این خود دائمست

3639. *Kezâlik dünyâ ki, uyuyanın rü'yâsıdır, uyumuş olan kimse zanneder ki, bu muhakkak dâimdir.*

Bu beyt-i şerîfde, الناس نيام واذا ماتوا فانتبهوا ya'ni, "Nâs uykudadırlar, öldükleri vakit uyanırlar" hadîs-i şerîfiyle şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur.

Câbir ibn Abdullah (r.a.) buyurur: كنت عند النبى صلى الله عليه و سلم اذ جاءه رجل ابيض الوجه وعليه ثياب بيض فقال السلام عليك يا رسول الله قال عليه السلام و عليك السلام ورحمة الله فقال ما الدنيا ؟ قال عليه السلام الدنيا كحلم النائم فقال فكيف يكون الرجل فيها ؟ قال عليه السلام متشمر كطالب القافلة وقال فكم القرار فيها ؟ قال عليه السلام كقدر تخلف المختلف عن القافلة فقال فكم ما بين الدنيا والاخرة قال عليه السلام غمضة عين فذهب الرجل فقال عليه السلام هذا جبرائيل اتاكم ليزهدكم عن الدنيا ويرغبكم فى الاخرة ya'ni, "Bize beyaz yüzlü ve üzerinde beyaz elbise olan bir adam geldiği vakit, (S.a.v.)in yanında idim.

"Esselâmü aleyke yâ Resûlallah!" dedi. Aleyhisselâm Efendimiz:

"Ve aleyke's-selâm ve rahmetullah!" buyurdu.

"Dünyâ nedir?" dedi. Aleyhisselâm Efendimiz:

"Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsı gibidir" buyurdu.

"Bir adam orada nasıl olur?" dedi. Aleyhisselâm Efendimiz:

"Kâfileye tâlib olan gibi hatırlanıcıdır" buyurdu.

"Orada karâr ne kadardır?" dedi. Aleyhisselâm Efendimiz:

"Kâfileden geri kalanın geri kalış mikdârıdır" buyurdu.

"Dünyâ ve âhiret arası ne kadardır?" dedi. Aleyhisselâm Efendimiz:

"Bir göz yumması kadardır" buyurdu. Müteâkıben adam gitti. Aleyhisselâm Efendimiz buyurdu ki: "Bu Cebrâildir. Sizi dünyâdan perhîz ettirmek ve âhirete tergîb etmek için size geldi" buyurdu.

تا بر آيد ناگهان روز اجل — وارهد از ظلمت ظن و دغل

3640. *Nihâyet ansızın ecel sabâhı gelir, zan ve dagal zulmetinden kurtulur.*
[3655]

Dünyâ rü'yâsında müstağrak olan gâfilin nihâyet ansızın ecel sabâhı gelir, o vakit bu derin uykudan uyanır. Hadd-i zâtında ma'dûm hükmünde olup mevcûd zannettiği hayâlât-ı dünyeviyyenin dagalinin ve hîlesinin zulmetinden kurtulur.

خنده اش گيرد از آن غمهاى خويش — چون ببيند مستقر و جاى خويش

3641. *Kendinin müstakarrını ve yerini gördüğü vakit, o kendi gamlarından dolayı onu gülme tutar.*

Ölen kimse kendinin mahall-i istikrârını ve kendine mahsûs olan makāmı gördüğü vakit dünyânın mahz hayâlden ibâret olan ahvâline müteessir olup gam çektiğine taaccüb eder; ve bu taaccüb sebebiyle onu gülme tutar.

هر چه تو در خواب بينى نيك و بد — روز محشر يك بيك پيدا شود

3642. *İyi ve kötü her ne şey rü'yâda görür isen, mahşer gününde bir bir zâhir olur.*

Ya'ni, dünyâda uyuduğun vakit birtakım rü'yâlar görürsün ve birtakım ef'âlin vukū' bulur. Uyandığın vakit o rü'yâyı da ta'bîr ettirirsin. Muabbir uyanıklık hâlinde sana vâki' olacak olan ahvâli beyân eder. Bunun gibi bu dünyâdaki uyanıklık hâli de âhirete nazaran uykudan ibâretdir; ve gördüğün suver ve ef'âl dahi rü'yâdır. Binâenaleyh bu dünyâ rü'yâsında iyi ve kötü her neyi görürsen onların ta'bîri mahşer gününde bir bir zâhir olur.

آن چه كردى اندر اين خواب جهان — گرددت هنگام بيدارى عيان

3643. *Bu cihân uykusunda yaptığın şey uyanıklık vaktinde sana âşikâr olur.*

Bu dünyâ uykusunda senden zâhir olan ef'âlin ta'bîri uyanıklık hâli olan ölüm vaktinde sana zâhir olur.

تا نپندارى كه اين بد كردنيست — اندر اين خواب و ترا تعبير نيست

3644. *Hattâ zannetme ki, bu kötüyü bu uyku içinde yapmak vardır ve senin için ta'bîr yokdur.*

Ya'ni, bu dünyâ uykusu içinde yaptığın fenâ fiilin âlem-i hakîkatde ta'bî-ri yokdur zannetme!

بلكه آن خنده بود گريه و زفير . روز تعبير اى ستمگر بر اسير

3645. *Ey esîr üzerine zulmedici kimse! Ta'bîr günü belki o gülme, ağlama ve inleme olur.*

Ey âciz olan bir esîre zulmedici olan kimse! Ta'bîr günü olan rûz-i mahşerde senin bu dünyâ rüyâsındaki gülmen, ağlama ve inleme hâline mübeddel olur.

گريه و درد و غم و زارئ خود . شادمانى دان به بيدارئ خود

3646. *Ağlamayı ve derdi ve gamı kendinin zârîliğini kendinin uyanıklığında şâdımanlık bil!*

Hayât-ı dünyâda görülen rü'yâlar aksine ta'bîr olunduğu gibi bu dünyânın ahvâli de âhirete nazaran kezâ aksine ta'bîr olunur. Meselâ bu dünyâdaki ağlamayı ve derdi ve gamı ve kendinin zaîfliğini uyanıklık hâli olan ölüm vaktinde şâdımanlık bil!

اى دريده پوستين يوسفان . گرگ برخيزى از آن خواب گران

3647. *Ey Yûsuf'ların derisini yırtmış olan! O ağır uykudan kurt kalkarsın.*

"Yûsuflar"dan murâd, mazlûmlardır. Ya'ni, "Ey bu hayât-ı dünyeviyyesinde mazlûmlara zulmetmiş olan kimse, ağır uyku mesâbesinde olan bu hayât-ı dünyâdan ölüm vâsıtasıyla ayrılıp uyandığın vakit, kurt olarak kalkarsın ve hayât-ı berzahiyyen kurt sûretleriyle muazzeb olur."

گشته گرگان يك بيك خوهاى تو . مى‌درانند از غضب اعضاى تو

3648. *Senin huyların bir bir kurtlar olmuşdur. Gazabdan senin a'zânı yırtarlar.*

Ya'ni, "Senin garazlardan ibâret olan ahlâkından her biri kurtlar sûretine girmişdir. Hayât-ı berzahiyyede sana musallat olup öfkeli bir sûrette hücûm ederek senin a'zânı yırtarlar." Bu ma'nâ II. cildin 959 numarasına müsâdif olan,

وقت محشر هر عرض را صورتيست . صورت هر يك عرض را نوبتيست

[ya'nî "Vakt-i mahşerde her bir araza bir sûret vardır; her bir arazın sûretine nevbet vardır."] beyt-i şerîfinde açık bir sûrette îzâh edilmişdir.

خون نخسبد بعد مرگت در قصاص　　　تو مگو که مردم و یابم خلاص

3649. *Kısâsda senin ölümünden sonra kan uyumaz. Sen deme ki öldüm ve halâs bulurum.*

Bir kimse bir kimseyi haksız yere öldürdüğü vakit şer'an kısâs olunur. Ey zâlim ve kātil, sen bir kimseyi öldürüp kısâs olunduğun vakit bil ki, maktûlün kanı uyumaz. O âlem-i berzahda faâliyetine devâm eder. Binâenaleyh sen deme ki, yaptığım fiil-i katlin cezâsını kısâs olunmakla buldum ve öldüm başka cezâdan kurtuldum.

این قصاص نقد حیلت سازیست　　　پیش زخم آن قصاص این بازیست

3650. [3665] *Bu peşin olan kısâs hîle düzücülükdür. O kısâsın darbesi indinde bu oyuncakdır.*

Bu dünyâda olan kısâs-ı âcil tedbîr tertîbinden ibâretdir. O hayât-ı uhreviyyedeki kısâsın darbesine nisbeten bir oyuncak mesâbesinde[dir]. Zîrâ dünyâ kısâsındaki elem ve azâbın pek çok fevkindedir.

زین لعب خوانده ست دنیا را خدا　　　کین جزا لعبست پیش آن جزا

3651. *Bundan dolayı Hudâ dünyâya "laib" ta'bîr etmişdir. Zîrâ bu cezâ o cezânın indinde oyundur.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Hadîd'de olan, اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (Hadîd, 57/20) ya'ni, "Biliniz ki, dünyâ hayâtı ancak oyun ve lehvdir!" ve sûre-i Ankebût'un âhirinde olan, وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (Ankebût, 29/64) ya'ni, "Bu hayât-ı dünyâ ancak boş meşgale ve çocuk oyunudur; ve âhiret evi ise hayât-ı ebedîdir. Eğer bilseler!" âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur. Ya'ni, "Hayât-ı dünyâdaki cezâların ve elemlerin hiffetinden dolayı Hak Teâlâ dünyâya zikr olunan âyet-i kerîmelerde "oyun" ta'bîr buyurmuşdur."

کاین جزا تسکین جنگ و فتنه ایست　　　آن چو اخصااست و این چون ختنه ایست

3652. *Zîrâ bir cezâ cengin ve fitnenin teskînidir. O hadım etmek gibidir ve bu ise sünnet etmek gibidir.*

Zîrâ bu dünyânın cezâsı ehl-i dünyâ arasındaki cidâl ve fitne-i sûrînin teskîni ve nizâm-ı âlemin te'mîni içindir. Nitekim âyeti kerîmede, وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

(Bakara, 2/179) ya'ni, "Sizin için kısâsda hayat vardır" buyurulur. Zîrâ ehl-i sûret ve gaflet ölümden korkarlar. Onları katl-i nefse cür'etden men' için kısâs ve ölüm ile tehdîd îcâb eder. Kısâs şerîatde bu tedbîr için mevzû'dur. Fakat kısâs ile kātilin cezâsı sâkıt değildir. Onun âhiretde de cezâ-i şedîdi vardır. O âhiretin cezâsı ihsâ etmek ya'ni bir kimsenin büsbütün âlât-ı tenâsüliyyesini kesip hadım etmek gibidir. Ve bu dünyânın cezâsı ise âlet-i tenâsülün ucundaki fazla deriyi kat' edip sünnet etmek gibidir. Velhâsıl azâb-ı âhiret azâb-ı dünyâya nazaran pek şedîddir. Nitekim hadîs-i şerîfde, ان نارکم هذه جزؤ من سبعين جزأ من نار جهنم ya'ni, "Sizin bu ateşiniz cehennem ateşinin yetmiş cüz'ünden bir cüz'üdür" buyurulur.

در بيان آن كه خلق دوزخ گرسنگانند و نالانند با حق تعالى
كه روزيهاى ما را فربه گردان و زود بما برسان كه ما را صبر نماند

Onun beyânındadır ki, cehennemin halkı açtırlar ve Hak Teâlâ'ya "Bizim rızıklarımızı semiz et ve çabuk bize eriştir, zîrâ bizim sabrımız kalmadı!" diye feryâd edicidirler

اين سخن پايان ندارد موسيا　　　هين رها كن آن خران را در گيا

3653. *"Ey Mûsâ! Bu sözün nihâyeti yokdur. Âgâh ol! O eşekleri otlarda bırak!"*

"Ey Mûsâ!" ta'bîriyle bilumûm insân-ı kâmillere ve bilhusûs cenâb-ı Pîr efendimizin zât-ı şerîflerine işâret buyurulur.

تا همه زآن خوش علف فربه شوند　　　هين كه گرگانند ما را خشممند

3654. *"Tâ ki o hoş alefden semiz olsunlar. Âgâh ol ki, bizim hışımlı kurtlarımız vardır!"*

Bu beyitlerde sûre-i Hicr'in ibtidâsında vâki' olan, ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (Hicr, 15/3) ya'ni, "Bırak onları yesinler ve menfaatlensinler

ve emel onları meşgûl etsin. Onlar yakında bileceklerdir!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey Mûsâ, hayât-ı dünyânın ezvâk ve huzûzâtına dalmış olan eşek meşrebindeki insanları kendi hallerine bırak, yiyip, içip semizlensinler! Bizim hayât-ı berzahiyyelerinde onlara öfke ile hücûm edip yırtacak kurtlarımız vardır."

نالهٔ گرگان خود را موقنیم   این خران را طعمهٔ ایشان کنیم

3655. *"Kendi kurtlarımızın feryâdına mûkıniz. Bu eşekleri onların tu'mesi ederiz."*

Ya'ni, "Zâlimlerin arazlardan ibâret olan ahlâk ve ef'âlleri kurtlar sûretlerine mütemessil olup, dâr-ı azâb olan cehennemde onların vürûduna intizâren feryâd ediyorlar. Biz onların feryâdını muhakkak sûretde biliyoruz ve işitiyoruz. Hayât-ı dünyeviyyeleri munkatı' oldukdan sonra biz onları o kurtların tu'mesi ve lokması ederiz."

این خران را کیمیای خوش دمی   از لب تو خواست کردن آدمی

3656. *"Bu eşekleri senin dudağından bir hoş nefes kimyâsı, âdemî etmek ister."*

"Ey Mûsâ, senin ağzından sudûr eden ve kimyâ mesâbesinde olan bir latîf nefes ve kelâm, bu eşek sürülerini bu eşeklik sıfatından tebdîl edip insan yapmak ister."

تو بسی کردی بدعوت لطف و جود   آن خران را طالع و روزی نبود

3657. *"Sen dâ'vet ile birçok lutuf ve cûd ettin. O eşeklerin tâlihi ve nasîbi olmadı."*

"Ey Mûsâ, sen o eşek meşrebinde olan ehl-i gafleti âlem-i hayâlden âlem-i hakîkate da'vet edip onlar hakkında birçok lutuf ve keremler ettin. Fakat onların tâli'i ve isti'dâd-ı ezelîleri ve nasîbleri olmadı."

پس فرو پوشان لحاف نعمتی   تا بردشان زود خواب غفلتی

3658. *"İmdi ni'met yorganını ört, tâ ki onları çabuk bir gaflet uykusu götüre!"*

"İmdi mâdemki onların hayâlden hakîkate dönmek isti'dâdı yokdur, onların üzerine bu âlem-i hayâlin ni'metleri yorganını ört, tâ ki onlar derin bir gaflet uykusuna dalsınlar ve bu niam-ı hayâliyyede müstağrak olsunlar!"

تا چو بجهند از چنین خواب این رَدَه　　　شمع مرده باشد و ساقی شده

3659. *"Tâ ki bu saf böyle bir uykudan sıçradıkları vakit şem' sönmüş ve sâkî gitmiş ola."*

"Rede", saf ma'nâsınadır. Ya'ni, "Tâ ki bu ehl-i gaflet safı böyle derin bir uykudan sıçradıkları ya'ni, hayât-ı dünyeviyyeleri munkatı' olup öldükleri vakit, fırsat şem'i sönmüş ve ma'rifet şarâbının sâkîsi olan insân-ı kâmili de gitmiş görüp teessüf edeler."

داشت طغیانشان ترا در حیرتی　　　پس بنوشند از جزاهم حسرتی

3660. [3675] *"Onların tuğyânı seni hayretde tuttu. İmdi "Cezâhüm..."den büyük hasret içerler."*

Birinci mısrâ'da sûre-i Yûsuf'da olan, حَتَّى إِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا (Yûsuf, 12/110) ya'ni, "Vaktâki resûller me'yûs oldular ve onlar tekzîb olunduklarını zannettiler, onlara nusretimiz geldi" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey Mûsâ sen onları da'vet ettikçe onların azgınlığının ziyâdeleşmesi seni hayrete ve yeise düşürdü." Ve ikinci mısrâ' dahi, وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا (İnsân, 76/12) ya'ni, "Ve onların sabırları sebebiyle cezâları cennet ve harîr libâslardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey Mûsâ, sen onların tuğyanlarını görüp me'yûs olma! Onların hayât-ı uhreviyyede cezâları bu âyet-i kerîmenin hükmünden mahrûmiyetleri ve hasret şarâbını içmeleridir."

تا که عدل ما قدم بیرون نهد　　　در جزا هر زشت را در خور دهد

3661. *"Tâ ki bizim adlimiz dışarıya ayak basa, cezâda her çirkine lâyık olanı vere!"*

Ma'lûm olsun ki, gerek dâr-ı dünyâ ve gerek dâr-ı âhiret esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsıdır. Dünyâda lutuf ve kahır âsârı mümtezicdir. Fakat âhiretde tecellî-i lutfînin mahalli cennet ve tecellî-i kahrînin mahalli de cehennemdir. Binâenaleyh dâr-ı âhiret Adl ve Hakem isimlerinin ahkâm-ı galebesi altındadır. Ve Adl ism-i şerîfinin muktezâsı herkese lâyığını vermek ve her hakkı hak sâhibine eriştirmekdir. Binâenaleyh, dünyâda nefislerini hadd-i şer'î dâhilinde habsedenlerin cezâsı ve hakkı, âhiretde cennet ve hadd-i şer'îyi tecâvüz edip hayvanlar gibi mutlaku'l-inân hareket edenlerin cezâsı da cehennemdir. Nitekim âyet-i kerîmede, فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

(Zilzâl, 99/7-8) ya'ni, "Zerre mikdârı hayır işleyen onun mukābili olan hayrı ve zerre mikdârı şer işleyen de onun mukābili olan şerri görür" buyurulur.

کان شهی که می‌ندیدندیش فاش　　　بود با ایشان نهان اندر معاش

3662. *Zîrâ o bir şehi ki, onu açık görmediler, maâşda gizli, onlar ile berâber idi.*

"Zîrâ şâh-ı hakîkî olan Hakk'ı onlar bu hayât-ı dünyeviyyelerinde açık görmediler. Halbuki o şâh-ı hakîkî bâtın cihetinden bu hayât-ı dünyeviyyelerinde ve maâşda onlar ile berâber idi." Nitekim âyet-i kerîmede, وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'ni, "Nerede olsanız, O sizinle berâberdir" buyurulur. Ma'lûm olsun ki, ehl-i zâhir "Hak Teâlâ bu eşyâyı ilmiyle muhîtdir" derler ve ihâta-i zâtiyyeyi kabul etmezler. Halbuki ilim sıfatdır, sıfatın mevsûf olan zâtdan infikâkini îzâh edemedikleri halde bu i'tikādlarında ısrâr ederler. أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ (Fussilet, 41/54) ya'ni, "Âgâh ol, O herşeyi muhîtdir" âyet-i kerîmesini ihâta-i ilmiyye ile te'vîl ederler. Bunların zevk-i ilmîleri sıfâta kadardır ve sırr-ı vücûda vukūfları yokdur. Cenâb-ı Pîr efendimiz âtîdeki misâller ile ihâta-i zâtiyyeye irşâd buyururlar.

چون خرد با تست مُشْرِفْ بر تنت　　　گر چه زو قاصر بود این دیدنت

3663. *Nitekim akıl seninle berâberdir. Her ne kadar senin bu görmen ondan kāsır ise de senin tenin üzerine yüksekden nazar eder.*

"Müşrif", burada "yüksekden nazar edici" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Maiyyet-i Hakk'ın misâli budur ki, senin aklın her nerede olsan seninle berâberdir. Böyle olmakla berâber senin bu zâhir gözün onu görmekden âcizdir. "İşte benim aklım budur!" diye gösteremezsin. Fakat, o akıl senin cismin üzerinde senin ef'âline yüksekden nazar eder."

نیست قاصر دیدن او ای فلان　　　از سکون و جنبشت در امتحان

3664. *Ey filân, senin sükûnundan ve hareketinden imtihan vaktinde onun görmesi kāsır değildir!*

Ya'ni, ey kimse! Akıl senin fevkinden senin sükûnunu ve hareketini murâkabe eder. Hareket îcâb eden yerde seni harekete ve sükûn îcâb eden yerde de sükûna da'vet eder. Binâenaleyh sen onu görmediğin halde dâimâ o seni görür.

چه عجب گر خالق آن عقل نیز　　　با تو باشد چون نهٔ تو مستجیز

3665. *Eğer o aklın Hâlık'ı dahi seninle berâber olursa ne acîbdir? Sen niçin câiz kılıcı değilsin?*

Eğer o aklın zâtı seninle berâber olduğu gibi o aklın Hâlıkı'nın zâtı dahi seninle berâber olursa taaccübe şâyân bir hal midir? Niçin ihâta-i zâtiyyeyi câiz görmezsin de âyât-ı kur'âniyyeyi te'vîl edip "Hakk'ın eşyâyı ihâtası ihâta-i ilmiyyedir" dersin ve sûre-i Kāf'da olan, وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'ni, "Biz insanı yarattık, onların nefislerinin ilkā ettiği vesveseyi biliriz; ve biz ona şahdamarından daha yakınız" âyet-i kerîmesi, sarîh bir sûretde ihâta-i zâtiyyeyi beyân buyurduğu halde onu te'vîl edersin.

از خرد غافل شود بر بد تند　　　بعد از آن عقلش ملامت می کند

3666. *Akıldan gāfil olur, fenâlık üzerinde dolaşır. Ondan sonra onun aklı melâmet eder.*

Meselâ bir kimse aklın kendisini murâkābe ettiğinden gāfil olur. Bu aklın tavrı hâricinde bir fenâlık tarafında dolaşır. Ondan sonra akıl içinden onu "Niçin bu fenâlığı yaptın? Bunun netîcesi böyle bir vehâmet tevlîd eder" diye levm eder.

تو شدی غافل ز عقلت عقل نی　　　کز حضورستش ملامت کردنی

3667. *Sen aklından gāfil oldun. Akıl değil. Zîrâ melâmet etmeklik onun huzûrundandır.*

Sen aklının seni murâkabe ettiğinden gāfil oldun. Fakat akıl, seni murâkabeden gāfil değildir. Zîrâ senin yaptığın fenâlığı melâmet etmesi onun huzûrundan münbaisdir.

گر نبودی حاضر و غافل بدی　　　در ملامت کی ترا سیلی زدی

3668. *Eğer hâzır olmasa idi ve gāfil olsa idi, melâmet husûsunda ne vakit sana bir tokat vurdu?*

Eğer aklın senin ef'âlini görücü olmasa idi, hiç sana melâmet tokatını vurur mu idi?

ور از او غافل نبودی نفس تو　　　کی چنان کردی جنون و تفس تو

3669. *Ve eğer senin nefsin ondan gāfil olmasa idi, ne vakit senin cünûnun ve harâretin böyle yapardı?*

"Cünûn", vehmin aklı setr etmesidir; ve "tefes", sıcak olmak ve sıcaklık. Ya'ni, "Eğer senin nefsin aklın huzûr ve murâkabesinden gāfil olmasa idi, onun tavrı hâricine çıkıp vehmin sevki ve nefsin harâreti sebebiyle birtakım fenâlıklar yapar mı idin?"

پس تو و عقلت چو اصطرلاب بود   زین بدانی قرب خورشید وجود

3670. [3685] *Binâenaleyh sen ve senin aklın usturlâb gibidir. Vücûd güneşinin kurbunu bundan bilirsin.*

"Usturlâb", güneşin terâzisi ma'nâsına olarak lafz-ı Yunânî'dir. Zîrâ "ustur", terâzi; "lâb", güneş demekdir. Güneşin irtifâ'ını ve kurb ve bu'dunu ta'yîn için tam bir dâire şeklindedir. Rivâyete nazaran bu dâire Batlamyus tarafından îcâd edilmişdir. Sonraları şemsin irtifâ'ı doksan dereceyi geçmediğinden rub'-ı dâire şekline ircâ' edilmişdir. Bu beyt-i şerîfde vücûd-i insânî ve onun aklı "usturlâb"a ve zât-ı Hak "güneş"e teşbîh buyurulmuşdur. Ya'ni, "Usturlâb ile güneşin kurbu bilindiği gibi, senin vücûdun ve aklın ile de vücûd-i Hak güneşinin kurbu bilinir."

قرب بی‌چونست عقلت را بتو   نیست چپ و راست و پس یا پیش رو

3671. *Senin aklının sana bî-çûn olan kurbu vardır. Solda ve sağda ve arkada veyâ yüz önünde değildir.*

Sen aklının sana olan yakınlığını ta'rîf edemezsin. Zîrâ onun yakınlığı ve berâberliği bî-keyfiyetdir ve ona bir cihet ta'yîni mümkin değildir.

قرب بی‌چون چون نباشد شاه را   که نیابد بحث عقل آن راه را

3672. *Şâh için bî-çûn olan kurb niçin olmasın ki, akıl o yola bahis bulmaz.*

Mâdemki aklın zâtının ta'rîfe sığmayan bir yakınlığı vardır, o aklın Hâlık'ı olan şâh-ı hakîkînin zâtının ta'rîfe sığmayan bir yakınlığı niçin olmasın ki? O zât-ı Hakk'ın kemâl-i letâfetinden dolayı aklın ondan bahs etmeye aslâ yolu yokdur.

نیست آن جنبش که در اصبع تراست   پیش اصبع یا پسش یا چپ و راست

3673. *Senin parmağında olan o hareket, parmağın önünde yâhud onun arkasında yâhud solunda ve sağında değildir.*

Ya'ni, hareketin parmağa ta'rîfe sığmayan ittisâli ve yakınlığı vardır.

وقت خواب و مرگ از وی می‌رود   وقت بیداری قرینش می‌شود

3674. *Uyku ve ölüm vaktinde ondan gider, uyanıklık vaktinde onun karîni olur.*

O ta'rîfe sığmayan parmakdaki hareket uyku ve ölüm vaktinde parmakdan gider. Fakat uyanıklık vaktinde tekrar onun karîni ve yakını olur.

از چه ره می‌آید اندر اصبعت   کصبعت بی‌او ندارد منفعت

3675. *Senin parmağına ne yoldan geliyor ki, senin parmağın onsuz menfaat tutmaz?*

"O hareket senin parmağına hangi yoldan gelip gidiyor ve yakınlığı nasıl bir yakınlıkdır, aslâ ta'rîfe sığmaz. Zîrâ o hareket olmasa senin parmağının aslâ sana fâidesi olmaz." Ma'lûm olsun ki, a'zânın harekâtı rûh-i hayvanîden münbaisdir; ve bu hareket iki nev'dir. Birisi kasıdsızdır ve diğeri maksada makrûndur. Meselâ uyuyan kimsenin vücûdundaki hareketler kasıdsız ve rûh-i hayvânînin te'sîriyledir. Fakat uyanıklık hâlindeki harekât bir fikir ve arzûdan münbaisdir. İmdi senin vücûdunda a'zânı tahrîk, muharrikin sana olan kurbu ve berâberliğini ta'rîfe sığmaz ve bî-çûn olursa onları halk eden Hâlık'ın senin vücûduna kurbu ve yakınlığı ve tasarrufu elbette ta'rîfe sığmaz.

نور چشم و مردمك در دیده‌ات   از چه ره آید بغیر شش جهت

3676. *Gözün ve gözbebeğinin nûru, senin gözüne altı cihetden gayrı ne yoldan gelir?*

Gözün ve gözbebeğinin nûru, rûhun bedene olan taallukunun te'sîrindendir. Ve rûhun vücûda olan kurbunu ve berâberliğini ta'rîf etmek kābil değildir. Zîrâ ta'rîfe sığan şeyler altı cihetle mukayyed olan eşyâdır.

عالم خلقست با سوی جهات   بی‌جهت دان عالم امر و صفات

3677. *Halk âlemi cihetler tarafınadır. Emir ve sıfât âlemini cihetsiz bil!*

Halk âlemi ve kesâfet ve taayyünât mevtını cihetler tarafınadır ve cihetler ile mukayyeddir. Emir ve sıfât âlemini ma'nâ mevtınını cihetden ârî bil.

بی‌جهت دان عالم امر ای صنم   بی‌جهتتر باشد آمر لاجرم

3678. *Ey sanem, âlem-i emri cihetsiz bil! Şübhesiz âmir daha cihetsiz olur.*

Ey cism-i unsurî sâhibi olan insan, ma'nâdan ibâret olan âlem-i emri cihetsiz bil! Şübhesiz bu emir âleminin âmirinin zâtı daha cihetsiz olur ve ta'rîfe sığmakdan münezzeh bulunur.

بی‌جهت بد عقل و علام البیان عقلتر از عقل و جانتر هم ز جان

3679. *Akıl cihetsiz oldu ve Allâmü'l-beyân akıldan daha akıl ve candan daha candır.*

Akıl kemâl-i letâfetinden dolayı altı cihet ile mukayyed olmadı. Allâmü'l-beyân olan Hakk'ın zât-ı şerîfi ise, aklın Hâlık'ı olduğundan, akıldan daha latîf ve candan daha latîfdir. Binâenaleyh, elbette cihât ile mukayyed olmakdan münezzehdir.

بی‌تعلق نیست مخلوقی بدو آن تعلق هست بی‌چون ای عمو

3680. [3695] *Bir mahlûk ona taalluksuz değildir. Ey amca, o taalluk bî-çûndür.*

Ya'ni, "Her bir mahlûkun Hakk'ın zât-ı latîfine taalluku vardır. Zîrâ her bir mahlûk o vûcûd-i vâhid-i hakîkîde mütekevvindir. Ve onların varlıkları ve görünüşleri hakîkî değil, izâfîdir. Fakat onların bu tekevvünlerinin zât-ı Hakk'a taallukları ta'rîfe sığar bir şey değildir." Meselâ senin hayâlin senin vücûdunda mütekevvindir ve senin mec'ûlündür ve elbette sana taalluku vardır. Fakat bu taalluku ta'rîf etmek mümkin değildir. Zîrâ senin her cüz'ünü parça parça etseler ve bu hayâlini görmek isteseler hiçbir yerinde bulamazlar ve göremezler.

ز انکه فصل و وصل نبود در روان غیر فصل و وصل نندیشد گمان

3681. *Zîrâ ki rûhda fasl ve vasl olmaz. Vehim fasl ve vaslın gayrını düşünemez.*

Âlem-i emirden olan rûhda ayrılık ve bitişiklik olmaz, zîra o ma'nâdır. Meselâ bir kâğıt üzerine "insân" kelimesi yazıldığı vakit, bu kelimeye taalluk eden ma'nâ bu nakşa bitişik değildir. Eğer ona bitişik olsa, bu nakış mahv edildiği vakit ma'nâsı da mahv olmak îcâb eder; ve ondan munfasıl ve ayrı da değildir. Zîrâ bu nakşı görünce ma'nâsına intikāl olunur. Binâenaleyh, ma'nânın sûret hakkında faslı ve vaslı mevzû'-i bahs olamaz. Fakat vehim ve zan ancak fasl ve vasl hallerini düşünebilir.

غیر فصل و وصل پی بر از دلیل لیك پی بردن بنشاند علیل

3682. *Delîl cihetinden faslın ve vaslın gayrına iz götür. Fakat alîl olan iz götürmek teskîn etmez.*

Ya'ni, rûhun bedene taallukunda onun faslının ve vaslının gayrı olan bir fikri ta'kîb et ve bu fikri takviye ve tahkîm için delîl ara ve misâller düşün. Nitekim biz bu bahisde o misâlleri îrâd ettik. Fakat aklı ahkâm-ı tabîat ile

ma'lûl olan kimselerin fikrini, bu delîller ve misâller teskîn etmez ve kandırmaz. O kimsenin fikrine rûhun cisme olan alâkasında fasl ve vasldan gayrı bir hâl sığmaz da der ki: "Rûh cisme ya muttasıldır veyâ munfasıldır." Hind nüshalarında "alîl" yerine "galîl" vâki'dir. "Susamış olan kimse" demekdir. Bu sûretde ma'nâ, "İdrâk-i hakîkate susamış olan kimseye fasıldan ve vasıldan gayrı olan bir hâli anlamak için delîl kâfî değildir" demek olur. Bu ma'nâlar beyt-i şerîfdeki "delîl"in delîl-i ilmî ve fikrî olmasına göredir. Eğer "delîl"den murâd, mürşid-i kâmil olursa ma'nâ şöyle olur. Ya'ni, "Vehim ve zan ancak levâzım-ı ecsâm ve mekân ve cihet olan fasl ve vasl hallerini düşünebilir. Ey hakîkatin idrâkine susamış olan kimse! Sen hakîkat yolunun delîli ve rehberi olan mürşid-i kâmilden fasl ve vaslın gayrı olan hâli izle. Fakat, isti'dâd-ı nâkıs ile ma'lûl olan kimseyi bu izleyiş de kandırmaz" demek olur.

پی پیاپی می‌بر از دوری ز اصل　　　تا رگ مردیت آرد سوی وصل

3683. *Eğer asıldan uzak isen, peyderpey nişân bul, tâ ki mertlik damarı seni vasl tarafına götüre!*

Ey kimse, eğer sen fikren o hakîkî asıl olan Hakk'ın ihâta-i zâtiyyesinden uzak isen, bu ihâta hakkında mütevâliyen delîlde nişân ve alâmet ara ve bul! Tâ ki, mertlik ve insanlık damarı seni o asla vusûl tarafına götürsün." "Peybürden", "nişan bulmak" ve "izlemek" ma'nâsınadır.

این تعلق را خرد چون پی برد　　　بستهٔ فصلست و وصلست این خرد

3684. *Bu taalluka akıl nasıl iz götürür? Bu akıl, vaslın ve faslın bağlanmışıdır.*

Ma'lûm olsun ki, bu akl-ı cüz'î, Hakk'ı ve eşyâyı yekdiğerinden ayrı görür. Hak ve eşyâ arasında sâniiyyet ve masnûiyyet nisbetinden başka bir şey görmez. Onun için tenzîh-i sırf erbâbı Hakk'ı kâmilen bu eşyâdan ayrı görür; ve onların aklı ancak faslı kabûl eder. Ve Mücessime ve Hulûliye tâifesi de Hakk'ı bu eşyâya muttasıl görürler. Halbuki evvelki tâife eşyâyı vücûd-ı nefsü'l-emri ile mevcûd bildikleri için şirk-i hafîdedirler; ve ikinci tâife de cehl-i sırf içindedirler. Binâenaleyh, bu iki tâife vaslın ve faslın bağlanmışıdır. Bu akl-ı cüz'înin bulabileceği nişân ve iz bu kadardır.

زین وصیت کرد ما را مصطفی　　　بحث کم جویید در ذات خدا

3685. *Bundan dolayı bize Mustafâ, "Zât-ı Hudâ'da bahsi istemeyiniz!" diye vasiyet buyurdu.*

Ya'ni, akl-ı cüz'î, fasl ve vasl hallerinin bağlanmışı olduğu için Server-i âlem Mustafa (s.a.v.) Efendimiz hazretleri bize, تفكروا فى كل شيئ ولا تفكروا فى ذات الله ya'ni, "Her şeyde tefekkür edin ve Allah'ın zâtında tefekkür etmeyin!" buyurur. Ve kezâ, تفكروا فى خلق الله ولا تفكروا فى الله فتهلكوا ya'ni, "Allah'ın halkında tefekkür edin ve Allah hakkında tefekkür etmeyin, helâk olursunuz!" buyurur. Zîrâ, Allah Teâlâ'nın zâtı hakkında, "Acabâ ne keyfiyettedir ve nasıldır ve nasıl varlıkdır?" diye tefekkür etmek, bu tefekkürde müstağrak oldukça akl-ı cûz'înin helâkini mûcib olur ve insan çıldırır. Ve kezâ, تفكروا فى آلاء الله ولا تفكروا فى الله ya'ni, "Allah'ın âlâsını, ya'ni esmâ ve sıfâtın[da] düşününüz; ve Allah hakkında tefekkür etmeyiniz!" buyurur. Bu sebebden dolayı âyet-i kerîmede Hak Teâlâ hazretleri, وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ (Âl-i İmrân, 3/30) ya'ni, "Allah Teâlâ sizi kendi nefsinden ve zâtından tahzîr eder. Ve Allah kullarına Raûf'dur" buyurur. Rahmet-i kâmile ve re'fet-i şâmilesiyle kulları[nın] fikirlerini boş yere yormamalarını emreder.

آن كه در ذاتش تفكر كردنيست　　　　در حقيقت آن نظر در ذات نيست

3686. *O ki, O'nun zâtında tefekkür etmeklikdir, hakîkatde o nazar zâtda değildir.*

Ma'lûm olsun ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin zât-ı şerîfi bilcümle kuyûd ve izâfâtdan münezzeh olan bir varlıkdır. O varlığa işâret olunmak üzere cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (k.s.) hazretleri "vücûd-i mutlak" ta'bîr buyurmuşdur. Bu âlem-i kelâma mahsûs olan bir ıstılâhdır. Yoksa hakîkatde o varlık mutlakiyyet kaydından dahi mutlakdır. Binâenaleyh, Zât-ı Kadîm'e ilm-i hâdisin taalluku muhâldir. Bu hususda insanın ilmine ne vârid olursa o mahlûkdur ve o kimsenin mec'ûlüdür. Zât-ı Hak ise bunların cümlesinden münezzehdir. Binâenaleyh, o kimsenin nazarı hakîkatde zât-ı Hakk'a değildir, belki kendi vehminin îcâd ettiği ma'nâyadır.

هست آن پندار او زيرا براه　　　　صد هزاران پرده آمد تا اله

3687. *Zîrâ o vehim yoldadır. İlâha kadar yüz binlerce perde geldi.*

"Zîrâ Zât hakkındaki hayâli îcâd eden vehim yoldadır, çünkü mahlûkdur. Binâenaleyh Allah'ın zâtına kadar yüz binlerce zulmânî ve nûrânî perdeler vardır." Nitekim hadîs-i şerîfde buyurulur: ان لله تعالى سبعين ألف حجاب من نور و ظلمة لو انكشف لاحترقت سبحات وجهه ما انتهى اليه بصره ya'ni, "Muhakkak Allah Teâlâ'nın nûrdan ve zulmetden yetmiş bin hicâbı vardır. Eğer inkişâf etse, O'nun vec-

hinin ve zâtının nûru kendine müntehî olan basarı yakar." Ya'ni, tecellî-i zâtîde isneyniyet ve ikilik kalmaz. Ve Şâh-ı velâyet İmâm-ı Aliyyü'l-Mürtazâ (k.v.) ve (r.a.) buyurur ki: كل ما يدركه عقلك فالله خالقه ya'ni, "Senin aklının idrâk ettiği her bir şeyin hâlıkı Allah Teâlâ'dır."

هر يكى در پردهٔ موصول خوست وهم او آنست كان خود عين هوست

3688. *Her birisi bir perdede vâsıl olmuş huyludur. Onun vehmi odur ki, o muhakkak "Hû"nun aynıdır.*

Ya'ni, "Bu âlem-i kesâfetde Hakk'ı arayanlardan her biri bu zikrolunan yetmiş bin hicâbın birisine yapışıp kendisini zât-ı Hakk'a vâsıl olmuş farzeder ve vâsıl olmuş olanın huyunu tutar. Böyle bir kimsenin vehmi odur ki, muhakkak o hüviyyet-i ilâhiyyenin aynı olmuşdur." Halbuki "vücûd-i mümkin"in "vücûd-i vâcib" olmasına imkan yokdur. Hak Hak'dır ve abd de abddir. Nitekim Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de şöyle buyururlar: ولا شك ان الحدث قد ثبت حدوثه وافتقاره الى محدث احدثه لامكانه فى نفسه فوجوده من غيره فهو مرتبط بارتباط افتقار ولا بد ان يكون المستند اليه واجب الوجود لذاته غنيا فى وجوده بنفسه غير مفتقر ya'ni, "Ve şek yokdur ki, muhakkak muhdesin hudûsü ve kendisini ihdâs eden muhdise onun iftikârı onun kendi nefsinde imkânından nâşî sâbit oldu. İmdi onun vücûdu onun gayrındandır. Böyle olunca o irtibât-ı iftikār ile murtabıtdır; ve müstenedün-ileyhin li-zâtihî vâcibü'l-vücûd, kendi nefsiyle vücûdunda ganî, gayr-ı müftekır olması lâbüddür." İmdi zulmânî ve nûrânî hicâblardan her bir perde hâdis olduğundan o perdenin hükmünde müstağrak olanların "ayn-ı Hû" olmasına imkân yokdur. Ve bu ayniyet ve ğayriyet mes'elesi Hindli İmdâdullah (k.s.) hazretlerinin *Vahdetü'l-Vücûd* risâlesinde mevcûd olup fakîr tarafından tercüme edilmiş ve bu bahis fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde de münderic bulunmuşdur. Burada zikri uzun olur. Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ındaki موصول خوست Hind nüshalarında موصول جوست dur. Bu sûretde ma'nâ "Her birisi bir perdede mevsûl isteyicidir" demek olur. Fakat evvelki nüsha zevk-âverdir.

پس پيمبر دفع كرد اين وهم از او تا نباشد در غلط سودا پز او

3689. *Binâenaleyh, Peygamber ondan bu tevehhümü def' etti, tâ ki galat içinde sevdâ pişirici olmaya!*

"Sevdâ", burada hayâlât-ı fâside demekdir. "Pez", "puhten" masdarından emr-i hâzırdır. "Sevdâ-pez", vasf-ı terkîbî olup "hayâlât-ı fâside pişirici" ve

"hayâlât besleyici" demek olur. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem hazretleri yukarıdaki, لا تفكروا فى ذات الله ["Allah'ın zâtında düşünmeyiniz!"] ve ان لله تعالى سبعين ألف حجاب من نور و ظلمة ["Allah Teâlâ'nın nurdan ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır!"] ilh. hadîs-i şerîflerinde bu perdelerde mevsûl huylu olmak vehmini birtakım galat ve yanlış görüşler içinde hayâlât-ı fâside pişirici olmamak için böyle düşünenlerden def' etti."

و انکه اندر وهم او ترك ادب   بی‌ادب را سر نگونی داد رب

3690. [3705] *Ve o kimse ki onun vehminde terk-i edeb vardır, Rab bî-edebe ser-ni-gûnluk verdi.*

"Bî-edeblik"den murâd, mahlûku Hakk'ın zâtı addetmekdir. Ma'lûm olsun ki, ba'zı kimseler muhakkıkların âsârını mütâlaa edip zât-ı latîf-i Hak ile bu eşyâ-yı kesîfe arasındaki râbıtayı lâyıkıyla anlayamadıklarından, ya büsbütün "tenzîh"de ifrâta veyâhud "teşbîh-i sırf"a düşüyorlar. Münezzihler, Hak ile eşyâ arasında sâniiyyet-masnûiyyet nisbetinden başka bir nisbet tahayyül edemiyorlar; ve müşebbihler dahi zât-ı Hakk'ı mahlûk mertebesine tenzîl ediyorlar. Evvelki düşünce yarım ma'rifet ve ikinci düşünce ise bir cehl-i sırfdır ve edebsizlikdir.

سر نگونی آن بود کو سوی زیر   می‌رود پندارد او کو هست چیر

3691. *Ser-nigûnluk o olur ki o, aşağı tarafa gider. O zanneder ki, o metîn dağdır.*

"Ser-nigûn", baş aşağı demekdir. Ya'ni, "Zât-ı latîf-i Hakk'ı zulmânî ve nûrânî olan hicâblardan birinin "ayn"ı bilmek, baş aşağı gitmek olur. Zîrâ o âlem-i halk olan âlem-i süflîye doğru gider. Bununla berâber o kimse zanneder ki, ma'rifetde metîn bir dağ gibidir."

ز انکه حد مست باشد این چنین   کو نداند آسمان را از زمین

3692. *Zîrâ ki sarhoşun haddi böyle olur ki, o göğü yerden bilmez.*

"Hadd", burada "ta'rîf" demekdir. Ya'ni, "Sarhoşu ta'rîf ederken böyle ta'rîf edip derler ki, "O sarhoş göğü yerden fark edemez!" Ya'ni başı o kadar dönmüşdür ki, gördüğü yer midir yoksa gök müdür ayırt edemez." Binâenaleyh, gök mesâbesinde olan zât-ı Hakk'ı ve yer mesâbesinde olan mahlûkdan tefrîk edemeyenler dahi başları dönmüş sarhoşlar gibidir.

در عجبهاش بفکر اندر روید از عظیمی و ز مهابت گُمْ شوید

3693. *Onun acâyibinde fikre gidiniz. Azîmlikden ve mehâbetden gāib olunuz.*

تفکروا فی آلاء الله ["Allah'ın ni'metlerini düşününüz!"] hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni, Hakk'ın zâtında tefekkürü terk edip onun acîb olan âsâr ve sıfatlarında tefekkür ediniz ki, onlarda ahkâm-ı esmâ ve sıfâtını göresiniz; ve bu esmâ ve sıfâtıyla vâki' tecelliyâtın azametinde ve mehâbetinde hayrân olup kendinizi gāib ediniz.

چون ز صنعش ریش و سبلت گم کند حد خود داند ز صانع تن زند

3694. *Vaktâki onun sun'undan sakalını ve bıyığını zâyi' ede, kendi haddini Sâni'den bilir, susar.*

Vaktâki bir kimse zât-ı Hakk'ın sun'unun azametinden sakalını ve bıyığını zâyi' ede, ya'ni, kendinin varlığını ve enâniyetini gāib ede, artık kendinin haddini bilir ve Sâni' Teâlâ hazretlerinin zâtından bahs edemeyip susar. Zîrâ, zât-ı Hakk'ın azametini ilm-i hey'et okuyanlar fezâ-yı bî-nihâyeyi tasavvur ettikleri vakit idrâk ederek şaşırıp kalırlar.

جز که لا احصی نگوید او ز جان کز شمار و حد برونست آن بیان

3695. *O candan "Lâ uhsî"den gayrı söyleyemez. Zîrâ o beyân add ve hadden hâriçtir.*

Bu beyt-i şerîfde, اللهم لا احصی ثناء علیك انت کما اثنیت علی نفسك ya'ni, "Ey benim Allah'ım! Ben senin nefsine senâ ettiğin gibi senâyı sana ta'dâd edemem!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni, "Acâibât-ı sun'-i ilâhîyi görenler bu hadîs-i şerîfden başka söz söyleyemez. Zîrâ Hakk'ın senâsı ferd-i âferîdenin lisânıyla ta'dâd ve ta'rîf olunamaz. Her ne söylense pek nâkıs kalır." Hind şârihlerinden Veli Muhammed Ekberâbâdî buyurur ki: "Senâdan aczi i'tirâfın birkaç vechi vardır.

1. Bu senâyı lisân-ı sûrî ve cisim ile yaparlar. Halbuki zâhirin bâtını ihâtası kābil değildir.

2. Bir mahlûk senâ-yı Hakk'ı îfâ edemez. Ancak Hak cemî'-i mevcûdâtın lisânıyla kendine senâ eder. Nitekim âyet-i kerîmede, وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ (İsrâ, 17/44) ya'ni, "Hakk'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yokdur" buyurulur.

3. Mâdemki şühûd itibârıyla bende, Hakk'ı fâil ve kendini âlet görür, binâenaleyh o şahsın senâsı yine Hakk'ın kendisini senâ etmesidir.

4. Mâdemki vahdet-i vücûd i'tibânyle bende, hakîkatde adem-i mahzdır, binâenaleyh, mertebe-i şühûdda olsun olmasın, Hakk'a lisânıyla senâ ettiği vakit, senâ eden yine Hakk'ın kendidir.

5. İhsâ edilemeyen senâ senâ-i kavlîdir; ve Hakk'ın senâsı kendi zâtına senâ-i fiilî veyâ hâlîdir.

6. İhsâ-i senânın adem-i imkânı, Zât'ın adem-i idrâki mülâhazasıyladır.

رفتن ذو القرنين بكوه قاف و درخواست كردن كه اى كوه قاف از عظمت صنعت حق ما را بگوى و گفتن كوه قاف كه صفت عظمت او بگفت نيايد كه پيش آن ادراكها فنا شود و لابه كردن ذو القرنين كه از صنايعش كه در خاطر دارى و بر تو گفتن آن آسانتر بگوى

Zülkarneyn'in Kāf dağına gitmesi ve "Ey Kāf dağı! Hakk'ın sun'unun azametinden bize söyle!" diye ricâ etmesi ve Kāf dağının "Onun sıfat-ı azameti söze gelmez. Zîrâ O'nun indinde idrâkler fânî olur!" diye cevap vermesi ve Zülkarneyn'in "Onun sanâyi'inden hatırında tuttuğunu ve söylemesi sana pek kolay geleni söyle!" diye niyâz etmesi

Ma'lûm olsun ki, şurrâh-ı kirâm hazarâtı bu sürh-i şerîfde Zülkarneyn hakkında muhtelif mütâlaalar beyân etmişler ve ismine de "İskender" demişlerdir. Fakîr burada bir delîl-i kat'îye müstenid olmayan bu ihtilâfâtı yazmaya lüzûm görmedim. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de İskender ismi mezkûr değildir. Yalnız, "Zülkarneyn" lakabıyla kıssası zikrolunmuşdur. Âyât-ı kur'âniyyenin zâhirine nazaran bu zât aksâ-yı şarka doğru seyâhat etmiş ve orada pek ibtidâî akvâma mülâkî olmuşdur. Nebî veyâ velî veyâ hükümdar olduğunda da ihtilâf vardır. Ebû't-Tufeyl'den menkûldür ki, İmâm-ı Ali (k.v.) hazretlerine, "Zülkarneyn peygamber mi idi yoksa pâdişah mı idi?" diye soruldu. Buyurdular ki: "Ne nebî idi ve ne de pâdişâh idi. Bir abd-i sâlih idi ki, Allah Teâlâ'yı severdi. Allah Teâlâ dahi onu severdi!"

Ma'lûmdur ki, elyevm beşer, küre-i arzın etrâfını denizden ve karadan ve havadan dâiren-mâdâr devr etmektedirler. En büyük dağların mahalleri ve sath-ı bahrdan irtifâları coğrafya kitablarında münderiçtir. Binâenaleyh eb-

yât-ı âtiyede beyân buyurulduğu üzere küre-i arzın etrâfını kuşatmış sâfî zümrüdden müteşekkil bir dağa zâhirde hiçbir kimse müsâdif olmamışdır. Halbuki Kopernik'den üç yüz sene evvel güneş bir tarafdan gurûb ettikden sonra öbür tarafın altını ziyâdâr edeceğini buyuran, (cilt II, 42. beyit) ve

آفتابا ترك اين گلشن كنى — تا كه تحت الارض را روشن كنى

["Ey güneş, arzın altını aydınlatmak için bu gülşeni terk edersin!"]

ذره ها ديدم دهانشان جمله باز — گر بگويم خوردشان گردد دراز

["Zerreler gördün ağızları hep açık; eğer onların yemeğini söylersem uzun olur!"] (cild III, 26 numaralı) beyt-i şerifinde mikropların vücûdunu keşfen haber veren cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimiz arzın etrâfında maddeten böyle bir Kāf dağı olmadığını yine keşfen bilirler idi. Binâenaleyh bu sürh-i şerîfde bir remz-i azîm vardır. O da budur ki, "Kāf dağı"ndan murâd, her asırda mevcûd ve vâhidü'z-zaman olan kutbü'l-aktâb hazretleridir. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz I. cildde, (2967 numarada) buyururlar:

خود جهان آن يك كس است او ابله است — هر ستاره بر فلك جزؤ مه است

او جهان كامل است ومفرد است — نسجهٔ كل وجود او را بدست

خود جهان آن يك كس است وباقيان — جمله اتباع وطفيل اند اى فلان

"Muhakkak cihan o bir kimsedir, o eblehdir. Felek üzerinde her bir yıldız ayın cüz'üdür. O zât, cihân-ı kâmil ve müfreddir. Nüsha-i küll-i vücûd onun için olmuşdur. Muhakkak cihan o bir kimsedir ve bâkîleri hep etbâ' ve tufeyldir, ey müstemi'!"

Ve cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri dahi, *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâh-i Memleketi'l-İnsâniyye* kitâbının temhîdinde buyururlar ki: فالقطب معلوم غير معين وهو خليفة الزمان ومحل النظر والتجلى و منه تصدرالآثار على ظاهر العالم وباطنه وله يرحم من يرحم ويعذب من يعذب وله صفات ان اجتمعت فى خليفة عصر فهو القطب وعليه مدار الامر الالهى وان لم تجتمع فهو غيره ومنه تكون المادة للملك ذلك العصر ya'ni, "Kutub ma'lûm-ı gayr-ı muayyendir, ya'ni halk onu tanımaz. Ve o halîfe-i zamân ve mahall-i nazar ve tecellîdir. Ve âlemin zâhirine ve bâtınına âsâr ondan sudûr eder. Ve rahm olunan kimseye onun sebebiyle rahm olunur ve azâb olunan kimseye onun sebebiyle azâb olunur. Ve onun sıfatları vardır. Eğer o sıfatlar halîfe-i asırda ictimâ' ederse o kutubdur ve medâr-ı emr-i ilâhî onun üzerinedir. Ve eğer icti-

mâ' etmezse onun gayrıdır. Ve bu asrın hükümdârına madde ondan tekevvün eder."

Ve onun "zümrüd"den olmasına gelince, kezâlik Şeyh-i Ekber hazretleri aynı eser-i şerîflerinin on yedinci bâbında hacer-i zümrüd bahsinde buyururlar ki: "Âlem-i kebîrde mevcûd olan zümrüd taşına mukābil insanda dahi bir sır ve latîfe vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu sırrın âyeti, إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (A'râf, 7/201) ya'ni, "Şunlar ki ittikā ederler, şeytan tarafından onlara vesvese dokunsa tezekkür ederler. İmdi onlar doğru yolu görürler" âyet-i kerîmesidir. Âlem-i kebîrdeki zümrüdün hâssiyyeti perîşân rü'yâlara mâni' olmak ve kalbe kuvvet vermek olduğu gibi, kuvve-i müzekkirenin hâssiyyeti dahi İblîs'i hîlesinden men' etmekdir ve onu tedhîş eylemekdir. Ve zümrüd taşının havâssından birisi de yılanın gözünü kör etmekdir. Bundan dolayı cenâb-ı Pîr efendimiz III. cildin 2538 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfde,

نفس اژدرهاست با صد زور و فن   روی شیخ او را زمرد دیده کن

ya'ni, "Nefis yüz kuvvetli ve hîleli ejderhâdır. Şeyhin yüzü göz koparıcı zümrüddür" buyurmuşdur. Ve V. cildin 1951, 1952 numaralı beyitlerinde bu ma'nâ mezkûrdur. İmdi, kutb-i zamân bu hâssiyyetin kemâlini câmi'dir. Bu sürh-i şerîfden anlaşılacağı üzere Zülkarneyn kendi asrının kutbuna mülâkî olmuş ve âtîdeki suâlleri ondan sormuş ve cevâb almışdır.

رفت ذو القرنين سوی کوه قاف   دید آن را کز زمرد بود صاف

3696. *Zülkarneyn Kāfdağı tarafına gitti. Onu gördü ki, saf zümrüdden idi.*

Bir abd-i sâlih ve velî olan Zülkarneyn zamânın kutbuna mülâkî oldu, onun vech-i mübârekini nefis ve şeytan yılanının gözünü kör edici bir sâfî zümrüdden ibâret gördü.

گرد عالم حلقه گشته او محیط   ماند حیران اندر آن خلق بسیط

3697. *O âlemin etrâfına ihâta edici halka olmuş; o halk-ı basît hakkında hayrân kaldı.*

"Basît", burada vâsi' ve geniş ma'nâsınadır. Ya'ni, "Bir velî olan Zülkarneyn bâtın gözüyle gördü ki, o kutbu'l-aktâb hazretlerinin ma'nâsı emr-i tasarrufda âlemin etrâfını ihâta edici bir halka olmuş ve âlem onun halka-i tasarrufu içinde kalmışdır. Binâenaleyh, Hz. Zülkarneyn o ma'nâsı vâsi' olan mahlûk-i ilâhî ve abd-i rabbânî hakkında hayretde kaldı.

گفت تو کوهی دگرها چیستند   که بپیش عظم تو بازیستند

3698. *Dedi: "Sen dağsın, diğerleri ne derler? Zîrâ senin büyüklüğünün yanında oyuncakdırlar."*

Zülkarneyn dedi: "Sen ma'nâsı vâsi' bir veliyy-i Hak'sın. Fakat senin yanında diğer velîlerin hâli nedir? Zîrâ onlar senin büyüklüğünün yanında oyuncakdırlar." Ya'ni diğer velîlerin vüs'at-i ma'nâları senin vüs'atinin yanında pek küçük kalır. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz yukarıda zikrettiğimiz beyt-i şerîflerinde, هر ستاره بر فلك جزؤ مهست ["Felek üzerinde her bir yıldız ayın cüz'üdür"] buyurmuşlar ve kutbu'l-aktâbı "ayın parlaklığı"na ve diğer velîleri de "yıldızların parlaklığı"na teşbîh buyurmuşlar idi.

گفت رگهای منند آن کوهها   مثل من نبوند در حسن و بها

3699. *Dedi: "O dağlar benim damarlarımdır. Hüsn ü bahâda benim mislim olmazlar."*

Kutb-i zamân Zülkarneyn'e cevâben buyurdu ki: "O sâir evliyâ benim damarlarım ve tâbi''lerimdir. Güzellikde ve kıymetde benim mislim ve nazîrim olmazlar." Ma'lûm olsun ki, kutbu'l-aktâb, kalb-i Muhammedî üzere vâki' olup hakîkat-i muhammediyyenin mazharıdır. Ve bu i'tibâr ile "Ümmetim, ümmetim!" diyenlerdendir. "Nefsim, nefsim!" diyenlerden değildir. Sâir evliyâda bu mazhariyet yokdur. Onlar kutbu'l-aktâb'ın tasarrufu altındadır ve füyûzât-ı ilâhiyye cümlenin kalblerine kutbu'l-aktâbın kalbinden tevzî' olunur; ve bilcümle ekvânda tasarruf eder. Binâenaleyh, ekvâna olan tecelliyât-ı lutfiyye ve kahriyye onun kabzasından zâhir olur.

من به هر شهری رگی دارم نهان   بر عروقم بسته اطراف جهان

3700. [3715] *"Ben her bir şehir için gizli bir damar tutarım. Etrâf-ı cihân benim damarlarım üzerine bağlanmışdır."*

"Ben her bir şehrin halkı için gizli bir kuvve-i tasarrufiyyeye mâlikim. Etrâf-ı cihân benim tasarrufum üzerine bağlanmışdır."

حق چو خواهد زلزلهٔ شهری مرا   گوید او من بر جهانم عرق را

3701. *"Hak bir şehrin zelzelesini istediği vakit o bana söyler, bir damarı sıçratırım."*

"Hak Teâlâ hazretleri bir şehrin halkına kahr ile tecellî etmek için bir şehrin zelzelesini murâd ettiği vakit bana emreder. Ben de o şehire mahsûs olan bir damarımı oynatırım, ya'ni, himmetimi o şehrin kahrına tevcîh ederim."

پس بجنبانم من آن رگ را بقهر   که بدان رگ متصل گشتست شهر

3702. *"Binâenaleyh, ben o damarı kahr ile kımıldatırım ki, şehir o damara muttasıl olmuşdur."*

چون بگوید بس شود ساکن رگم   ساکنم و ز روی فعل اندر تگم

3703. *"Vaktâki, "Kâfîdir!" der, damarım sâkin olur. Sâkinim ve fiil cihetinden sa'y içindeyim."*

Ya'ni, "Kutbu'l-aktâb yeryüzünde hazîne-i ilâhiyyenin emînidir ve yed-i kudret-i Hak'da bir âletdir. Ve bir âlet nasıl ki, bir üstâdın isti'mâline muhtâç olursa, bu halîfe dahi öylece Hakk'ın isti'mâline muhtâç olur ve Hakk'ın irâdesiyle hareket eder ve onu taklîb eden Hak'dır. Kutbun vazîfesi telakkî ettiği emr-i ilâhî üzerine esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin hükmü zâhir olmak için bir tevcîh-i kalbîden ibâret olduğundan zâhirde sâkindir ve bâtında sa'y içindedir."

همچو مرهم ساکن و بس کارکن   چون خرد ساکن و ز او جنبان سخن

3704. *"Merhem gibi sâkin ve çok iş yapıcıyım. Akıl gibi sâkin ve ondan söz hareket edicidir."*

"Kutbun ekvân üzerinde tasarrufu, yara üzerine konulan merhemin tasarrufuna benzer. Zâhirde merhem sâkindir ve yara üzerinde bilâ-hareket durur. Fakat bu sükûnet içinde yara üzerinde işler yapar. Ve kezâ onun tasarrufu vücûdda aklın tasarrufu gibidir. Akıl sâkindir ve ondan maânî ile dolu olan elfâz ve kelâm hareket eder."

نزد آن کس که نداند عقلش این   زلزله هست از بخارات زمین

3705. *O kimsenin nezdindeki onun aklı bunu bilmez. Zelzele arzın buhârâtındandır.*

Aklı ekvânda tasarruf eden kutbu'l-aktâb olduğunu bilmeyen kimsenin indinde zelzele arzın buhârâtından vâki' olur. Ya'ni, onun aklının gözü ancak zelzelenin vukû'una sebeb olan esbâb-ı maddiyyeyi görür; ve bu esbâbı tahrîk edenin kim olduğunu bilmez. Zîrâ eğer zelzelenin sebeb-i müstakilli ol-

sa o esbâb-ı mâddiyye dâimâ mevcûddur; ve zelzele de dâimâ mevcûd olmak lâzımdır. Arâzî-i bürkâniyyeden olan yerlerde uzun seneler zelzele vukū' bulmaz. Sonra hiç beklenmeyen bir mahalde zelzele zuhûr ediverir. Binâenaleyh, o esbâbın muharriki vardır. Nitekim âtîdeki sürh-i şerîfde bu ma'nâ bir misâl ile tavzîh buyuruluyor.

موری بر کاغذ می‌رفت نبشتن قلم را ستودن گرفت ، موری دیگر تیزتر بود
گفت ستایش انگشتان را کن که این هنر از ایشان می‌بینم ، موری دیگر از هر
دو چشم روشنتر بود گفت من بازو را ستایم انگشتان فرع بازوند

Bir karınca kâğıt üzerinde giderdi. Kalemin yazmasını medhe başladı. Diğer bir karınca daha keskin idi. "Parmakları medh et ki, bu hüneri onlardan görüyorum" dedi. Diğer bir karınca her ikisinden daha parlak gözlü idi. "Ben kolu medh ederim, parmaklar kolun fer'idir" dedi

مورکی بر کاغذی دید او قلم   گفت با مور دگر این راز هم

3706. *Bir karıncacık bir kâğıt üzerinde o kalemi gördü. Bu sırrı da başka karıncaya söyledi.*

که عجائب نقشها آن کلک کرد   همچو ریحان و چو سوسن زار و ورد

3707. *Dedi ki: "O kalem, fesleğen ve sûsen çiçekliği ve gül gibi, acâib nakışlar yaptı."*

گفت آن مور اصبعست آن پیشه ور   وین قلم در فعل فرعست و اثر

3708. *O karınca dedi: "O sanatkâr parmakdır ve bu kalem fiilinde fer' ve eserdir."*

Ya'ni, "Bir küçük karınca bir kâğıt üzerinde kalemin türlü türlü nakışlar yaptığını gördü ve taaccüb edip, kendince sır addettiği bu hâli diğer bir karıncaya keşf etti ve, "Şu kalemin hünerine bak, ne güzel nakışlar yaptı!" dedi. Karıncanın nazarı bundan daha ileri olduğundan ona cevâben dedi ki: "O

nakışları yapan san'atkâr, kalem değil parmakdır ve bu kalem parmağın fiiline ve eserine tâbi''dir."

گفت آن مور سوم از بازوست　　　　که اصبع لاغر ز زورش نقش بست

3709. *O üçüncü karınca dedi: "Pazudandır. Zîrâ zaîf olan parmak onun kuvvetinden nakış bağladı."*

Üçüncü karıncanın nazarı daha keskin olduğundan onlara i'tirâzen dedi ki: "Hayır, bu nakışlar ne kalemden ve ne de parmakdandır. Belki koldandır. Zîrâ zaîf olan parmak, kolun kuvvetinden nakış bağladı."

همچنین می‌رفت بالا تا یکی　　　　مهتر موران فطن بود اندکی

3710. [3725] *Nihâyet birisi böylece yukarıya gitti. Karıncaların en büyüğü biraz fatîn idi.*

گفت کز صورت مبینید این هنر　　　　که بخواب و مرگ گردد بی‌خبر

3711. *Dedi ki: "Bu hüneri sûretden görmeyiniz. Zîrâ uykuda ve ölümde bî-haber olur."*

Nihâyet bir dördüncü karınca fikren onların fevkıne çıktı. Zîrâ onların en büyüğü ve biraz daha çok fikirli ve dikkatli idi. Dedi ki: "Bu hüneri ve nakışları kalemden ve parmakdan ve koldan görmeyiniz. Zîrâ, bunlar sûretdir ve sûretler ise uykuda ve ölümde bî-haber bir hâle gelir."

صورت آمد چون لباس و چون عصا　　　　جز به عقل و جان نجنبد نقشها

3712. *"Sûret libâs gibi ve asâ gibi geldi. Akıl ve canın gayrı ile nakışlar hareket etmez."*

Ya'ni, "Cism-i beşerin müdebbiri ancak akıl ve candır ve ancak akıl ve canın te'sîriyle sûret-i cisim harekete gelir."

بی‌خبر بود او که این عقل و فؤاد　　　　بی‌ز تقلیب خدا باشد جماد

3713. *O bî-haber idi ki, bu akıl ve kalb, taklîb-i Hudâ olmaksızın cemâd olur.*

Ya'ni, sûretin harekâtını akıl ve candan bilen bu dördüncü karınca her ne kadar diğerlerinden daha yüksek görmekde idiyse de bu da ma'rifetde nâkıs idi. Bilmezdi ki, bu akıl ve kalb dahi Hak Teâlâ hazretlerinin taklîbi ve döndürmesi olmasa cisim gibi cemâd hükmünde kalır.

يك زمان از وى عنايت بر كند . عقل زيرك ابلهيها مى كند

3714. *Bir zaman ondan inâyeti koparsa, zekî olan akıl ahmaklıklar yapar.*

"Akıl cismin tasarrufunda ve tedbîrinde müstakil değildir. Onu taklîb ve tasrîf eden dahi Hak Teâlâ hazretleridir. Eğer Hak Teâlâ ondan inâyetini ve imdâdını kaldırırsa o zekî olan akıldan türlü türlü ahmaklıklar zâhir olur." Bu beyt-i şerîfde kutbu'l-aktâbın vücûdu bir sûretden ibâret olup hakîkatde âlemde mutasarrıf olan o olmayıp ancak Hak Teâlâ hazretleri olduğuna işâret buyurulur.

چونش گويا يافت ذو القرنين گفت چون كه كوه قاف دُرّ نطق سفت

3715. *Vaktâki onu söyleyici buldu, vaktâki Kâf dağı nutuk incisini deldi, Zülkarneyn dedi:*

Zülkarneyn hazretleri vaktâki kutbu'l-aktâb hazretlerini hüccete ve mükâlemeye mütemâyil buldu ve inci mesâbesinde olan maârif ve hikemiyât-ı ilâhiyye sözlerini söylemeye başladı, o hazrete hitâben dedi.

كاى سخن گوى خبير راز دان از صفات حق بكن با من بيان

3716. *Ki: "Ey söz söyleyici, habîr ve sır bilici, bana Hakk'ın sıfatlarından beyân et!"*

"Habîr", "hıbret"den sıfat-ı müşebbehedir. "Hıbret", ilm-i zevkî demekdir. Zîrâ kutbu'l-aktâb cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz ve onların âsârını kendi nefsinden zevken ârifdir. Zülkarneyn dedi ki: "Ey Hakk'ın sırrını bilici ve ilm-i zevkî sâhibi olan söz söyleyici! Bana sıfât-ı ilâhiyyeyi açıkça beyân et!"

گفت رو كان وصف از آن هائلترست كه بيان بر وى تواند برد دست

3717. *Dedi: "Git ki, o vasıf ondan daha hâildir ki, beyân onun üzerine kudret götüre!"*

"Dest", burada "kudret" ma'nâsınadır. Kutbu'l-aktâb Zülkarneyn'e cevâben dedi ki: "Hakk'ın vasfı beşerin kullandığı mahdûd lügatler ve lafızlar ile beyân edilmek mertebesinden âlîdir; ve insanı pek ziyâde korkutucu bir mertebededir. Zîrâ sıfât-ı ilâhiyyeden bize bildirilenleri bile lâyıkıyla idrâk edemiyoruz. Halbuki, meclâ-yı sıfât ve esmâ olan fezâ-yı bî-nihâyedeki mükevvenâtı bizim idrâkimiz ihâta edemez. Âlât-ı fenniyye vâsıtasıyla vâki' olan idrâkâtımız bugün akıllarımızı durdurup tedhîş ediyor." Bu hâle işâreten cenâb-ı

Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de hikmet-i rahmâniyyeye mukārin olan Fass-ı Süleymânî'nin nihâyetinde, ولو نبهنا على المقام السليمانى على تمامه لرأيت امرا يهولك الاطلاع عليه ya'ni, "Ve eğer biz makām-ı Süleymânî'ye tamâmı üzere tenbîh ede idik, sen bir emri görür idin ki, onun üzerine ıttılâ' sana hevl verirdi" buyurur. Zîrâ, rahmet sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfatdır. Ve Süleyman (a.s.) ise rahmet-i imtinân ile rahmet-i vücûbu zevkan ârif idi. Nitekim tafsîli mezkûr fasdadır. İmdi bir sıfat-ı Hakk'ın mazharı olan zâtın makāmı hâil olursa, diğer sıfatların beyânında ne kadar hevl-nâk maânî zâhir olur.

یا قلم را زهره باشد که بسر　　بر نویسد بر صحائف ز آن خبر

3718. *"Yâhud kaleme, ucu ile tâkat olur mu ki, sahîfeler üzerine ondan haber yaza?"*

Ya'ni, "Böyle lisânen söylemek imkânı olmayan sıfât-ı ilâhiyyeyi kalem dahi sahîfeler üzerine yazmakdan âcizdir." Ya'ni, sıfât-ı ilâhiyye alâ-tarîki'l-ihâta ne söylenebilir, ne de yazılabilir.

گفت کمتر داستانی باز گو　　از عجبهای حق ای حبر نکو

3719. *Dedi: "Ey çok âlim, Hakk'ın aceblerinden en aşağı bir destânı açık söyle!"*

"Habr", "ha"nın fethi veyâ kesriyle [hıbr] âlim ve fâzıl kimse demekdir. *(Sarrâh)* Bu kelimenin diğer ma'nâları da vardır. Burada bu ma'nâyadır. "Nikû", burada "çok" ma'nâsınadır. "Destân" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "söz" demekdir. Ya'ni, "Zülkarneyn tekrar kutub hazretlerine dedi: "Ey çok âlim ve fâzıl olan zât-ı muhterem! Hakk'ın acîb olan tertîbât-ı kevniyyesinden en aşağı olan, ya'ni bizim elfâz ve lügātımıza ve aklımıza sığan sözleri söyle!"

گفت اینك دشت سیصد ساله راه　　کوههای برف پر کرده ست شاه

3720. [3735] *Dedi: "İşte üç yüz yıllık yol olan sahrâyı, şâh, kar dağları doldurmuşdur."*

"Kar dağları"ndan murâd, âtîde gelecek olan 3725 numaralı beyt-i şerîfde görüleceği üzere gāfillerin suver-i müteayyineleridir. Kutbun taayyün-i sûrîsi "Kāf dağı"na teşbîh buyurulduğu gibi, gāfillerin suver-i müteayyineleri dahi "kar dağları"na teşbîh buyurulmuşdur. "Sahrâ"dan murâd, sahrâ-yı fikir ve hayaldir; ve "üç yüz yıllık yol"dan murâd, kutbu'l-aktâb hazretlerinin mertebesine varıncaya kadar olan efrâd-ı beşerin merâtib-i fikriyyesinin

uzaklığından kinâyedir. Bu merâtibde olanların fikir ve hayâl-i gāfilâneleri soğuk karlara teşbîh buyurulmuşdur. "Şah"dan murâd, mutasarrıf-ı hakîkî olan Hak Teâlâ hazretleridir.

کوه بر که بی‌شمار و بی‌عدد   می‌رسد در هر زمان برفش مدد

3721. *"Dağ dağ üstüne hesâbsız ve adedsiz; her zamanda ona kar meded olarak ulaşır."*

Ya'ni, "Hadsiz ve hesâbsız olan ehl-i gaflet birbiri üzerine yığılmışdır. Her birinin ayrı ayrı meslek-i fikrîsi ve hayâlîsi vardır. Onların her birine soğuk karlar mesâbesinde olan fikir ve hayâl meded ve yardım olarak erişir." Nitekim türlü türlü i'tikādlar ve felsefî olan meslekler meydandadır.

کوه برفی می‌زند بر دیگری   می‌رساند برف سردی تا ثری

3722. *"Bir kar dağı diğeri üzerine çarpar, kar soğukluğunu serâya eriştirir."*

"Serâ", merkez-i hâk ve nemli toprak ve âlet ma'nâlarınadır. Ya'ni, "Meselâ bir kar dağı olan feylesof efendi, diğer bir kar dağı olan feylesof üzerine çarpar ve onun meslek-i fikrîsine i'tirâz eder. Onlara vârid olan fikir ve hayâl, soğukluğu halkın en aşağı tabakasına kadar eriştirir."

کوه برفی می زند بر کوه برف   دمبدم ز انبار بی حد وشگرف

3723. *"Bir kar dağı hadsiz ve derin anbardan kar dağı üzerine çarpar."*

"Bir kar dağı olan gāfil hadsiz ve derin olan ism-i Mudill'in hazînesinden vârid olan fikr-i bâtıl ve hayâl-i fâsid sebebiyle diğer bir kar dağı üzerine çarpar ve i'tirâz eder."

گر نبودی این چنین وادی شها   تف دوزخ محو کردی جمله را

3724. *"Ey şâh! Eğer böyle vâdî olmasa idi, cehennemin harâreti cümleyi yakar idi."*

"Ey şâh-ı ma'nâ olan Zülkarneyn! Eğer bu kar dağlarının soğukluğu olmasa idi, cehennemin harâreti gibi yakıcı olan şevk-i ilâhî ateşi cümle halkı yakar ve mahvederdi. Bereket versin ki, bu ehl-i gafletin soğuk fikirleri ve hayâlleri bu harârete mâni' oluyor." Bu sürh-i şerîfde fakîre lâyih olan bir ma'nâ da budur ki, "Kāf dağı"ndan murâd, cenâb-ı Pîr (r.a.) efendimizin vücûd-i şerîfleridir; ve "Zülkarneyn"den murâd, Hüsâmeddîn Çelebi (k.s.) haz-

retleridir ki, "iki karn" ile ism-i Zâhir ile ism-i Bâtın'ın ahkâmını hâiz olmalarından kinâyedir. Hattâ ba'zı nüshada "cümle râ" yerine "mermerâ" vâki'dir. "Bizi yakardı" demek olur.

غافلان را کوهای برف دان   تا نسوزد پرده های عاقلان

3725. *Âkıllerin perdeleri yanmamak için, gāfilleri kar dağları bil!*

Ya'ni, "Âkıllerin perde-i beşeriyyetleri şevk-ı ilâhî ateşi ile yanmamak için gāfillerin vücûdlarını kar dağları bil!" Zîrâ âkılleri îcâbât-ı beşeriyye ile meşgūl eden ve bu ateşin şiddetine mâni' olan bu gāfillerdir. Nitekim Mâlik b. Dînâr hazretlerini pazarda halkın kalabalığı arasında gezerken görmüşler ve "Burada ne yapıyorsun?" diye sormuşlar. O hazret dahi, "Gaflet celbini istiyorum!" diye cevâb vermişdir.

گر نبودی عکس جهل برف باف   سوختی از نار شوق آن کوه قاف

3726. *Eğer kar dokuyucu olan cehlin aksi olsa idi, o Kāf dağı şevkin ateşinden yanar idi.*

Eğer kar gibi bürûdet peydâ edici olan ehl-i gafletdeki cehlin insân-ı kâmilin kalbine aksi ve te'sîri olmasa idi, o insân-ı kâmil şevk-i ilâhînin ateşinden yanar ve bi'l-külliyye beşeriyet hâricine çıkar idi. Zîrâ insân-ı kâmilin irşâd-ı halk için hicâb-ı beşeriyyete rücû'u lâzımdır.

آتش از قهر خدا خود ذره‌ئیست   بهر تهدید لئیمان دره‌ئیست

3727. *Âteş muhakkak Hudâ'nın kahrından bir zerredir. Alçakların tehdîdi için bir turadır.*

"Dirre", turadır ki, iplerin bükülmesinden hâsıl olan kamçı gibi bir şeydir. Gerek maddî ve gerek mânevî olan ateş Hak Teâlâ hazretlerinin sıfat-ı kahır ve celâlinden bir zerredir. Ya'ni, "Kalbe ârız olan bu şevk ateşi Hak Teâlâ'nın kahrından bir zerredir. Alçak olan nüfûs-i beşeriyyenin te'dîbi ve hayvanlıkdan teb'îdi için bir turadır ve kamçıdır." Zîrâ, nefs-i leîm bu âteş-i şevk ile müeddeb olur.

با چنین قهری که زفت و فائقست   برد لطفش بین بر آتش سابقست

3728. *Azîm ve fâik olan böyle bir kahr ile berâber, lutfunun serinliğini gör ki, ateş üzerine sâbıkdır.*

"Azîm ve maddî ateşlere fâik olan böyle bir kahır ateşi ile berâber Hak Teâlâ'nın lutfunun serinliğini gör ki, o ateş üzerine sâbıkdır." "Berd-i lutf"dan murâd, Hakk'ın nizâm-ı âlem için vaz' buyurduğu hâl-i gafletdir. Ve şevk ateşi beşeriyetde bu gafletden sonra olduğu için lutfun serinliği bu ateşden mukaddem ve sâbıkdır. Çünkü insanlar bu âlem-i keserâta geldikleri vakit fark-kable'l-cem' hâlinde bulunurlar. Sonra makām-ı cem'e gelirler ve nâr-ı şevk makām-ı cem'de başlar.

سبق بی‌چون و چگونه معنوی   سابق و مسبوق دیدی بی دُوی

3729. *Sebk niteliksiz ve nasıllıksız ma'nevîdir. İkiliksiz sâbıkı ve mesbûku gördün mü?*

Ya'ni, lütfun kahırdan sâbık olması bî-çûn ve bî-çigûnedir ya'ni, ta'rîfe sığmaz, ma'nevîdir. Zîrâ her ikisi de sıfât-ı ilâhiyyedendir; ve sıfât-ı ilâhiyyenin cümlesi kadîm ve ezelî olduğundan bir sıfatın diğer sıfatdan mukaddem ve sâbık olması, vârid değildir. Sâbıkıyet ve mesbûkıyet nisbetleri ancak bu sıfât-ı kadîmenin âsârı mezâhir-i kevniyyede zâhir olduğu vakit belli olur. Zîrâ, vücûd-i mahz, lütufdur, kahır ondan sonradır; ve çünkü kahır vücûda ve varlığa terettüb eder. Vücûd ve varlık olmayınca kahrın taalluk edeceği mahal olmaz. Binâenaleyh bu i'tibâr ile lütuf sâbık ve kahır mesbûkdur. İkiliksiz sâbıkıyet ve mesbûkıyete gelince bu hâl a'yân-ı sâbite âlemine âiddir. Zîrâ bu âlem, suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesidir. Ve ilm-i ilâhî mertebesinde ise ikilik yokdur ve bî-çûndur. Ya'ni, niteliksiz ve nasıllıksızdır ve ma'nevîdir. Çünkü bu mertebe zât-ı Hakk'ın kendi zâtına, kendi zâtında, kendi zâtıyla vâki' olan tecellîsinden ibâretdir. Bu mertebeye "mertebe-yi vâhidiyyet" ve "hakîkat-i insâniyye" derler.

گر ندیدی آن زنقصان توست   که عقول خلق ز آن کان یك جوست

3730. [3745] *Eğer görmedin ise, o senin noksânındandır. Zîrâ, halkın akılları o menba'dan bir arpadır.*

Eğer bu ikiliksiz sâbıkıyet ve mesbûkıyeti görmüyor isen, senin mertebenin ve aklının noksânındandır. Zîrâ halkın akılları bu hakîkat-i insâniyye mertebesinden bir arpa kadar ya'ni, o mertebeye nisbeten halkın akılları cüz'îdir. Nitekim âyet-i kerîmede, وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا (İsrâ, 17/85) ya'ni, "Size ilimden verilen şey ancak azdır" buyurulur. Hind nüshalarında birinci mısrâ' گر ندیدی آن بود از فهم پست sûretindedir. "Eğer görmüyor isen o senin anlayışının alçaklığındandır" demek olur.

عیب بر خود نِه نه بر آیات دین   کی رسد بر چرخ دین مرغ گلین

3731. *Ayıbı kendi üzerine koy, dîn âyâtı üzerine değil! Ne vakit çamurlu kuş din feleği üzerine erişir?*

"Âyât-ı dîn"den murâd, ehl-i hakîkat olan kâmillerdir. Onlar Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdîs-i şerîfenin bâtınlarını ve inceliklerini gösterirler. Ya'ni, "Ey kimse! Vücûd-ı Hakk'ın merâtibini ve onun vahdetini görmüyor isen, bu hâl senin noksânından ve anlayışının alçaklığındandır. Binâenaleyh, kusûru ve ayıbı kendi nefsine isnâd et! Yoksa dînin âyâtı olan ehl-i hakîkatin keşfen vâki' olan beyânât-ı aliyyelerine değil! Sen âlem-i süflînin havâss-i hamsene verdiği ma'lûmât üzerine birtakım delâil îrâd edip ya tenzîh-i sırfa veya teşbîh-i sırfa hükmedersin. Bu ulûm-i istidlâliyye ile senin rûhun ve aklın kanatları çamurlanmış bir kuş mesâbesindedir. Böyle bir çamurlu kuş, dînin feleği olan vahdet-i sırfa ne vakit erişebilir?" Böyle bir kuş ancak âlem-i süflîde ve ikilik âleminde çırpınıp durur.

مرغ را جولانگه عالی هواست   ز انکه نشو او ز شهوت وز هواست

3732. *Kuşun âlî olan cevelângâhı havadır. Zîrâ ki onun neşvi şehvetden ve hevâdandır.*

"Kuşun yüksek olan cevelângâhı eflâke kadar değil, ancak havaya kadardır ve havâ-yı nesîmî içinde uçabilir. Zîrâ ki onun neşv ü nemâsı şehvetden ve hevâdandır." Ya'ni, kuşun vücûdunun tekevvünü nutfeden değil, belki erkek kuşun dişi kuşun uzv-i tenâsülüne şehvetle bıraktığı havadandır. Binâenaleyh uçuşu da kendinin neş'etine muvâfık olarak hava içinde olur. Bunun gibi insanın tekevvünü de şehvetden ve kesîf olan nutfedendir. Binâenaleyh onun rûh-i hayvânîsine merbût olan akl-ı maâşının uçabildiği sâha dahi bu âlem-i kesâfetde ancak havâss-i hamsesinin verdiği ma'lûmâtın dâiresidir. Birinci mısrâ'da "hevâ", havâ-yı nesîmîdir. İkinci mısrâ'daki "hevâ", hevâ-yı nefs olduğundan kāfiye sahîhdir.

پس تو حیران باش بی‌لا و بلی   تا ز رحمت پیشت آید محملی

3733. *Binâenaleyh sen hayır ve evetsiz hayrân ol! Tâ ki senin önüne rahmetden bir mahmil gelsin.*

"Mahmil", masdar-ı mîmî olup, merkeb ve develerin üzerindeki hevdec ma'nâsınadır. Ya'ni, "Eğer sen âyât-ı dîn olan ehl-i hakîkatin kelâmını nok-

san fehim ve aklından dolayı anlayamıyor isen, ne hayır de, ne de evet! Ya'ni, ne inkâr et ve ne de tasdîk et! "Ben bunu anlayamadım" deyip tevakkuf et! Tâ ki rahmet-i ilâhiyyeden sana bir mahmil-i rûhânî gelip seni o anlayamadığın ma'nâlara kadar götürsün." Zîrâ anlamadan hayır ve evet demekde zarar vardır.

چون ز فهم این عجائب کودنی　　گر بلی گویی تکلف می کنی

3734. *Mâdemki bu acâibin fehminden ahmaksın, eğer evet dersen tekellüf edersin.*

Mâdemki, ehl-i hakîkatin vahdet-i sırf hakkındaki beyânât-ı acîbelerini anlamakdan âcizsin, eğer anlamadan baş sallayıp evet dersen tekellüf etmiş olursun ve tekellüf bâtında olmayan şeyi zahmetle çıkarmakdır. Bu hal makbûl bir haslet değildir. Bunun için (S.a.v.) Efendimiz, اتقياء امتى ابعدهم عن التكلف ya'ni, "Benim ümmetimin etkıyâsı tekellüfden çok uzakdır" buyururlar.

ور بگویی نی زند نی گردنت　　قهر بر بندد بدان نی روزنت

3735. *Ve eğer hayır dersen, hayır senin boynunu vurur. Kahır, o hayır ile senin pencereni bağlar.*

"Ve eğer anlamadan hakāyık-i ehlullahı inkâr edip hayır dersen, senin bu inkârın senin boynunu vurur. Kahr-ı ilâhî senin kalb gözünü kör eder ve aklının penceresini kapatır. Bu kahır hem ma'nen ve hem de zâhiren vâki' olur." Nitekim vâizin birisi Ayasofya câmi'-i şerîfinde esnâ-yı va'zında Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (k.s.) hazretlerinin maârif-i aliyyelerine i'tirâz eder imiş; ve bu i'tirâzında musırr bulunup ekser-i dersinde tekrâr eder imiş. Bir gece rüyâsında Hz. Şeyh zuhûr edip, "Benden ne istiyorsun? Bir daha i'tirâz edecek olursan seni bu elimdeki kılıç ile kırk parça ederim!" buyurmuş. Vâiz bu rü'yâdan havf edip bir müddet sükût etmiş. Fakat yine bir gün her nasılsa rü'yâyı unutup va'zında coşarak hazret-i şeyh aleyhinde bulunmuş. Dersden çıktığı vakit herkes dağılmış, o da avlu tarafına doğru giderken üzerine bir fenâlık gelmiş ve avluda bulunan bir ağaca dayanmış, bir müddet sonra da yıkılmış. Görenler alıp Gülhâne'ye götürmüşler, orada teslîm-i rûh etmiş. O akşam evine gidemediği için hânesinin halkı aramaya mecbûr olmuşlar. Nihâyet Gülhâne'de olduğunu haber alıp oraya gitmişler. Fakat Gülhâne'de bu vâiz vefât ettiği vakit doktorlar kimsesiz bir adam zannıyla teşrîhhâneye götürüp orada talebeye ders göstermişler. Bilâhare böyle âilesi olduğunu haber

alınca doktorlar telâş edip derhâl parçaladıkları a'zâlarını birleştirip tekfîn etmişler. Ve âilesine karşı da beyân-ı i'tizâr edip kefenin açılmamasını çünkü cesedinin kırk parça edilmiş bulunduğunu söylemişlerdir. Ve Hz. Şeyh'in maârifine içinden i'tirâz edip zâhirde *Fütûhât* tercümesini okumak isteyen bir zâtın ağzı kapanıp dudakları içeriye çöktüğünü ve bir kelime bile okuyamadığını fakîr kendi gözüm ile gördüm.

پس همین حیران و واله باش و بس   تا در آید نصر حق از پیش و پس

3736. *Böyle olunca ancak hayran ve vâlih ol ve işte bu kadar! Tâ ki Hakk'ın yardımı önden ve arkadan gele!*

Ya'ni, hakāyık-i ehlullâha aklın ermediği vakit, ne inkâr et ve ne de tasdîk et, hayrân ol! Bu hayretin ve safvet-i kalbin sebebiyle sana Hakk'ın yardımı önden ve arkadan gelir. Anlayamadığın ma'nâları zevkan anlamaya başlarsın. Sakın evliyâ-i Hakk'a ta'rîz etme!

چون که حیران گشتی و گیج و فنا   با زبان حال گفتی اهدنا

3737. *Vaktâki hayrân ve perîşân ve fânî oldun, hâl dili ile "İhdinâ!.." dedin.*

"Vaktâki ehl-i hakîkatin hâline ve kāline i'tirâz etmeyip hayretde kaldın ve akl-ı cüz'în perîşân oldu ve kendi dirâyetine i'timâden o hâli ve kāli muhâkeme etmekden fânî oldun, senin bu hâlin, اهدنا الصراط المستقيم (Fâtiha, 1/6) ya'ni, "Yâ Rabbi, beni sırât-ı müstakîme hidâyet et!" demek ma'nâsını mutazammın oldu." "Gîc", dimâğı perîşân ve muhtel olan ma'nâsınadır.

زفت زفتست و چو لرزان می‌شوی   می‌شود آن زفت نرم و مستوی

3738. *Çetinin çetinidir; ve lerzân olduğun vakit, o çetin mülâyim ve müstevî olur.*

"Zeft", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "sert ve çetin" demekdir. Ya'ni, "Hâl ve kāl-i evliyâ çetinin çetinidir, ya'ni, pek çetindir. Vaktâki onlara karşı titreyici olursan o çetin olan şey mülâyim ve düz olur ve sana basit görünür ve idrâkine kolay gelir."

ز انکه شکل زفت بهر منکرست   چونکه عاجز آمدی لطف و برست

3739. *Zîrâ ki, çetin olan şekil münkir içindir. Vaktâki âciz geldin, lütuf ve ihsândır.*

Ya'ni, enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın hâl ve kālleri şeklinin çetin olması münkirler içindir. Zîrâ, münkirler inkâr ettikçe onların hakîkati bu münkirlere mestûr kalır. Fakat ey kimse! Onların önünde kendi aczini ve kusûrunu i'tirâf edip inkârı ve tasdîki terk ederek hayretde kalırsan, bu aczin sana lütuf ve ihsân olur; ve netîcede bilmediğin ve anlayamadığın hakāyıka muttali' olursun.

نمودن جبرائیل علیه السلام خود را بمصطفی بصورت خویش و از هفتصد
پر او چون یك ظاهر شد افق را بگرفت و آفتاب محجوب شد با همه شعاعش

Cebrâil (a.s.)ın kendisini Mustafâ'ya kendi sûretiyle göstermesi ve vaktâki onun yedi yüz kanadından birisi zâhir oldu, ufku tuttu ve güneş bu kadar şuâ'ıyla berâber mahcûb oldu

Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlakın hakîkat-i muhammediyye mertebesinden hakîkat-i insâniyye ya'ni, suver-i ilmiyye mertebesine tenezzülünden sonra bu mertebenin mâ-dûnundaki merâtibe tenezzülü sıfat-ı Kudret'in mezâhiri ya'ni kuvâ ile vâki'dir. Zîrâ, ef'âl kuvvet ile tezâhür edeceğinden ef'âl-i ilâhiyye dahi melâike-i kirâm vâsıtasıyla zâhir olur. Kuvâ-yı ilâhiyyenin ismi lisân-ı şerîatda "melâike"dir. Zîrâ "melek", kuvvet ve şiddet ma'nâsınadır. Melâike âlem-i his ve şehâdetde eşhâs-ı kesîfe gibi görünmezler. Zîrâ ervâhdır, âlem-i hayâlde suver-i muhtelifeye temessülen meşhûd olurlar. Bu temessül râînin ahvâl ve i'tikādâtı ile münâsebetdârdır. Hz. Cibrîl'in cenâb-ı Meryem'e ve diğer melâike-i kirâmın Lût (a.s.)a vesâir enbiyâ (aleyhimüsselâm)a ve evliyâya ve sulehâya temessülleri gibi. Onların bu temessülleri esnâsında râînin nezdinde hâzır olanlar bu melâikeyi müşâhede edemezler. Zîrâ âlem-i hayâle dâhil olan ancak râîdir. Meğer ki, huzzârdan dahi âlem-i hayâle dâhil olanlar bulunsun. Bu temessülü bunlar da görebilirler. Yoksa melâikenin hakîkat-i asliyyeleri üzere rü'yeti beşeriyet âleminde mümkin değildir. Bu hakîkate binâen sûre-i En'âm'da kâfirlerin Peygamber'e "Bir melek göndere idi de, keşke bize peygamber olduğunu söyleye idi!" demelerine karşı Hak Teâlâ, وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا (En'âm, 6/9) ya'ni, "Eğer o resûlü bir me-

lek olarak göndere idik, elbette âdem sûretinde yapardık" buyurur. Bunun için Hz. Cibrîl, Resûl-i Ekrem Efendimiz'e âdem sûretinde temessül ederdi. Ve kezâlik sûre-i Meryem'de, فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا (Meryem, 19/17) ya'ni, "Biz Meryem'e rûhumuz olan Cibrîl'i gönderdik, ona beşer-i seviyy sûretinde temessül etti" buyurulur. *Tefsîr-i Kâşânî*'de sûre-i Fâtır'da, جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ (Fâtır, 35/1) ["Melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar."] âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyurur ki: "Herhangi bir meleğin kendisinden müteessir olan şeye bir te'sîr ile ittisâli onun kanadıdır. Binâenaleyh her bir cihet-i te'sîr bir kanat olmuş olur. Melâikenin kanatları ya'ni, vücûh-i te'sîrâtı adede münhasır değildir. Belki onların te'sîrât-ı mütenevvia-i kesîresi hasebiyle kanatları gayr-ı kābil-i ta'dâddır. Onun için (S.a.v.) Efendimiz leyle-i mi'râc'da Cebrâil (a.s.)ı altı yüz kanatlı olarak müşâhede ettiklerini hikâye buyurmuşlardır. Maksad-ı âlîleri, يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ ["O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar"] (Fâtır, 35/1) âyet-i kerîmesi mûcibince vücûh-i te'sîrâtının kesretine işâret buyurmakdır.

مصطفى مى گفت پيش جبرئيل   كه چنان كه صورت تست اى خليل

3740. [3755] *Mustafâ Cebrâil'in önünde dedi ki:"Ey Halîl! Nasıl ki senin sûretin vardır."*

مر مرا بنما تو محسوس آشكار   تا ببينم مر ترا نظاره وار

3741. *"Bana sen mahsûs, âşikâr olarak göster, tâ ki nazar ediciler gibi göreyim!"*

Ya'ni, Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz Cebrâil (a.s.)a hitâben buyurdu ki: "Ey dost! Senin sûret-i asliyye-i melekiyyen nasıl ise, bu âlem-i his ve şehâdetde bana onu hissen ve zâhiren göster, tâ ki ben senin o sûretini bir cismi temâşâ edenler gibi göreyim!"

گفت نتوانى و طاقت نبودت   حس ضعيفست و تنك سخت آيدت

3742. *Dedi: "Kādir olmazsın ve senin tâkatın olmaz. His zaîf ve incedir, sana zor gelir!"*

Hz. Cibrîl cevâben dedi: "Yâ Resûlallah! Sen şimdi bu âlem-i taayyün-i beşerî içinde benim sûret-i asliyye-i melekiyyemi âlem-i hisse naklen mütemessil olmama kādir olmazsın ve buna tâkat getiremezsin. Zîrâ his âlemi zaîfdir ve incedir. Bu sûret-i mütemessile his gözüne zor ve şedîd gelir."

گفت بنما تا ببیند این جسد　　　　تا چه حد حس نازکست و بی مدد

3743. *Dedi: "Göster, tâ ki bu cesed görsün. Acabâ his ne hadde kadar nâzikdir ve mededsizdir?"*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem Efendimiz Hz. Cibrîl'e ısrâr edip buyurdular ki: "Sûret-i asliyyeni bu âlem-i hisse naklen mütemessil ol, bu cesed görsün. Bakalım bu hissin tahammülü ne kadardır ve nezâketi ve mededsizliği ne hadde kadardır, anlayalım!"

آدمی را هست حس تن سقیم　　　　لیك در باطن یکی خلق عظیم

3744. *Âdemîn'in teninin hissi sakîmdir. Fakat bâtınında bir halk-ı azîm vardır.*

Benî-Âdem'in havâssi sakîmdir ve ma'lûldür ve gāyet tahammülsüzdür. Fakat bâtınında Hakk'ın bir halkı vardır ki, azîmdir, aslâ cismine benzemez. Zîrâ onun hakîkati hakāyık-ı câmi'dir ve emânet-i ilâhiyyeyi hamle müstaid olmuşdur.

بر مثال سنگ و آهن این تنه　　　　لیك هست او در صفت آتش زنه

3745. *Bu cisim taş ve demir misâli üzeredir. Fakat o, sıfatda çakmakdır.*

"Âteş-zene", çakmak demekdir. Ya'ni, "Bu cism-i insânî taş ile demire benzer. Her ikisi de sûret-i kesîfe sâhibidir. Fakat onlarda bir sıfat vardır ki, ona da "çakmak" derler. Bâtın ve ma'nâ itibâriyle ateş izhâr edicidirler."

سنگ و آهن مولد ایجاد نار　　　　زاد آتش بر دو والد قهربار

3746. *Taş ve demir ateş îcâdının mahal-i tevellüdüdür. Ateş iki vâlid üzerine kahr yağdırıcı oldu.*

Ya'ni, "Taş ile demirin hey'et-i mecmûasına "âteş-zene" sıfatını verirler. Çünkü onların bâtınından ateş zuhûr eder ve ateşin îcâdı bunlardan doğar; ve taş ile demir ateşin vâlididir. Vaktâki ateş bunlardan zuhûr eder, bu iki vâlid üzerine kahır yağdırıcı olur. Zîrâ ateş taşı yakıp parçalar ve demiri kıpkırmızı yapıp yumuşatır." Hind nüshalarında, بر دو والد yerine زین دو والد vâkı'dir. "Bu iki vâlidden kahır yağdırıcı ateş doğdu" demek olur.

باز آتش دستگار وصف تن　　　　هست قاهر بر تن او شعله زن

3747. *Ateş dahi ten vasfının kādiridir. Onun teni üzerinde kāhirdir, şûle-zendir.*

"Dest-gâr", kâf-ı Fârisî ile "kādir" ma'nâsınadır. "Ateş"den murâd, kahr-ı ilâhîdir ki, bu kahır Âdem'e cennet-i zâttan "İhbitû!.." emriyle vâki' olmuşdur. Ve Âdem bu taayyün-i kesîfi ile zât-ı Hak'dan hicâba ve gaflete düşmüşdür. Binâenaleyh bu cism-i kesîf, o âteş-i kahrın dest-gârı ve kādiridir; ya'ni, o kahrın eserini izhâra kādir olan bir cism-i unsurîdir; ve bu kahır ve Hak'dan uzaklık ateşi, bu cism-i unsurî üzerinde kāhir ve gālibdir; ve onda dâimâ sıfât-ı nefsâniyye şu'lelerini vurucudur. Bu beyt-i şerîfde biraz yukarıda geçen. [3728] numaralı

با چنین قهری که زفت و فائقست　　　برد لطفش بین که بر وی سابقست

["Azîm ve fâik olan böyle bir kahr ile berâber, lutfunun serinliğini gör ki, ateş üzerine sâbıkdır."] beyt-i şerîfine merbûtdur.

باز در تن شعله ابراهیم وار　　　که از او مقهور گردد برج نار

3748. *Tende İbrâhim gibi şu'le vardır ki, ateşin burcu ondan makhûr olur.*

Fakat yine cisimde İbrâhim (a.s.) gibi bir şu'le-i ezelî vardır. İbrâhim (a.s.) vücûd-i şerîfiyle Nemrûd'un ateşini nasıl gülzâre döndürdü ise, o şu'le dahi, âteş-i kahrın burcu, bu taayyün-i kesîfi ve onun âsârı olan sıfât-ı nefsâniyyeyi kahr eder ve onu gülzâr-ı hakāyık ve maârife tebdîl eder.

لاجرم گفت آن رسول ذو فنون　　　رمز نحن الاخرون السابقون

3749. *O zû-fünûn olan Resûl, lâ-cerem, "Nahnü'l-âhirûne's-sâbikūn" remzini dedi.*

Şübhesiz, zû-fünûn olan Sultân-ı enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz, نحن الاخرون السابقون ya'ni, "Biz sâbıklardan olan âhirleriz!" hadîs-i şerîfinde, bu şu'le-i İbrâhimî'nin evvel ve taayyün-i kesîfinin âhir olduğuna işâret buyururlar. Bu hadîs-i şerîf de bu cildin 528 numaralı beyt-i şerîfinde dahi geçti.

ظاهراً این دو به سندانی زبون　　　در صفت از کان آهنها فزون

3750. [3765] *Zâhirde bu iki bir örse zebûndur. Sıfatda demirlerin menba'ından ziyâdedir.*

"Zâhirde taş ve demirin her ikisi de demircinin örsüne zebûndur. Demirci örs üzerinde bunları çekiç darbesiyle parça parça eder. Fakat, onların her ikisinin bir sıfatı vardır ki, demirlerin menba'ı o sıfata karşı zebûndur ki, o da her

ikisinde mündemic olan ateşdir; ve ateş bilcümle maâdîni ve taşları yakar ve eritir; ve hattâ şekillerini tebdîl edip buhar hâline bile getirir." İşte insanın cismi de zâhiren böyle zebûndur. Fakat onun sıfât-ı mahfiyyesi bütün zevâhiri altüst eder. "Sendân", demircilerin üzerinde demir dövdükleri örs ma'nâsınadır.

پس بصورت آدمی فرع جهان وز صفت اصل جهان این را بدان

3751. *Binâenaleyh, Âdem sûrette cihânın fer'idir. Ve sıfat cihetinden cihânın aslıdır, bunu bil!*

Ya'ni, "Âdem'in cismi bu kesîf olàn dünyânın cüz'ündendir ve ondaki anâsırdan müteşekkildir. Fakat onda mündemiç ve mahfî olan sıfat cihetinden bu cihân-ı kesîfin aslıdır." Nitekim ağacın meyvesi ağacın cüz'üdür. Fakat ağaç meyve için dikilip terbiye olunduğu cihetle meyve, ağacın aslı olur. İşte, لولاك لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni, "Ey insân-ı kâmil! Sen olmasa idin, eflâki yaratmaz idim!" hadîs-i kudsîsi bu ma'nâyı beyân buyurur.

ظاهرش را بشهٔ آرد بچرخ باطنش باشد محيط هفت چرخ

3752. *Onun zâhirini bir sivrisinek çarka getirir. Onun bâtını, yedi feleği muhît olur.*

"İnsân-ı kâmilin cismini bir sivrisinek soksa çarka ve harekete getirir. Fakat onun bâtını bu manzûme-i şemsiyyenin hey'et-i mecmûasını ihâta edicidir. Çünki onların vücûdu bu insân-ı kâmilin zuhûru içindir." Birinci mısrâ'daki "çerh", dönmek ve ikinci mısrâ'daki "çerh", felek ma'nâsınadır. Binâenaleyh kāfiye-i beyt sahîhdir.

چونکه کرد الحاح بنمود اندکی هیبتی که کُه شود زو مندکی

3753. *Vaktâki ilhâh etti biraz, bir heybet gösterdi ki, dağ ondan mündekk olur.*

"Mündekk", infiâl bâbından ism-i mef'ûldür. Masdar-ı sülâsîsi "dekk"dir; "vurmak ve dövmek ve parça parça etmek" demekdir. Binâenaleyh "mündekk", "parça parça olmuş" ma'nâsına olur. Bu beyt-i şerîf Cibrîl (a.s.)ın hey'et-i asliyyesiyle görünmesi kıssasına rücû'dur. Cenâb-ı Pîr bundan evvel cism-i zâhirînin derece-i za'fını ve fakat bâtınının kuvvetini bir mukaddime hâlinde beyân buyurdukdan sonra kıssaya rücû' etmişlerdir. Ya'ni, "Resûl-i Kibriyâ (a.s) Efendimiz Hz. Cibrîl'e hey'et-i asliyyesi ile görünmesi için ilhâh ve ısrâr buyurdular. Hz. Cibrîl dahi biraz kendi sûret-i asliyyesinden bir heybet gösterdi ki, o sûretin heybetinden dağ parça parça olmuş olur."

شهپری بگرفته شرق و غرب را　　　از مهابت گشت بی‌هش مصطفی

3754. *Bir şehperi şark ve garbı tutmuş, Mustafâ mehâbetden bî-hûş oldu.*

"Şehper", kuş kanadının en uzun tüyü demekdir. Burada Hz. Cibrîl'in vücûh-i te'sîrâtının en mühimlerinden birisini temsîl-i cismânî ile izhâr etmesidir. Zîrâ ma'nânın bu âlem-i hisde sûretden ârî olarak görünmesi mümkin değildir. Binâenaleyh Hz. Cibrîl, bu ma'nâya münâsib bir sûret ile Resûl-i Ekrem Efendimiz'in his gözlerine zâhir oldu. Ve onun azameti şarkı ve garbı tuttu ve âfâkı kapladı. Bu temessül, ancak Resûl-i Ekrem Efendimiz'in his gözlerine münhasır olduğundan, onu âfâkda bu mehâbetle müşâhede eden dahi ancak o Hazret (a.s.) idi. Efrâd-ı sâirenin his gözleri bundan mahcûb idi. Nitekim temessül eden ervâhdan ba'zılarını ba'zı zevât gördüğü halde onun yanında bulunanların görmediği menâkıb-ı evliyâda çok vâki'dir. Cenâb-ı Cibrîl bu mehâbetle zâhir olunca Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz o mehâbetden bî-hûş oldu ve kendilerinden geçti.

چون ز بیم و ترس بیهوشش بدید　　　جبرئیل آمد در آغوشش کشید

3755. *Vaktâki korkudan ve heybetden onu bî-hûş gördü, Cebrâil geldi onu âgûşuna çekti.*

Vaktâki Resûl-i Ekrem Efendimiz'in cism-i zâhirlerinin bu heybetden bî-hûş olduğunu Hz. Cibrîl (a.s.) gördü, sûret-i beşeriyyeye temessül edip, geldi o Server-i kâinâtı kucağına aldı ve onu o bî-hûşlukdan ve baygınlıkdan ayılttı.

آن مهابت قسمت بیگانگان　　　وین تجمش دوستان را رایگان

3756. *O mehâbet yabancıların nasîbidir; ve bu iltifât dostlara mebzûldür.*

"Tecemmüş", kelimesinin sülâsîsi "cemş"dir. Ve *Kāmûs*'un beyânına göre, "cemş" mahbûb ile mülâabe edip ötesini ve berisini sıkıştırmak ma'nâsınadır. "Tecemmüş", tefe'ül bâbından masdar olup, tekellüf ile mülâtefe etmek ve gönül almak demek olur. Ya'ni, "Hz. Cibrîl'in bu mehâbeti cismânî olan yabancılar içindir. Bu gönül almak dostlar için mebzûldür. Nitekim cismânî ve nefsânî olan Lût ve Semûd kavimlerine heybetle zâhir olup onları helâk etti. Fakat Hakk'ın dostları için onların lütufları ve gönül almaları mebzûlen vâki' olur.

هست شاهان را زمان بر نشست　　　هول سرهنگان و صارمها بدست

3757. *Şahlar için yukarı oturma zamânı vardır. Çavuşların hevli ve elde keskin kılıçlar vardır.*

Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfe yabancılara karşı olan muâmele başka ve dostlara ve mahremlere olan muâmele başka olduğunu tavzîh için misâldir. Ya'ni, "Bir zamân olur ki pâdişahlar tahtları üzerine kurulup mehâbetle otururlar ve etrâfına da müsellah ve heybetli muhâfızlar dizilir."

دور باش و نیزه و شمشیرها   که بلرزند از مهابت شیرها

3758. *Yasakçılar ve mızraklar ve kılıçlar vardır ki, mehâbetden arslanlar titrer.*

"Dûr-bâş", asıl ma'nâsı "uzak ol!" demekdir ki, "yasakçı"dan kinâye olur.

بانگ چاووشان و آن چوگانها   که شود سست از نهیبش جانها

3759. *Çavuşların sesi ve o çevgânlar vardır ki, onun heybetinden canlar gevşek olur.*

"Çevgân", ucu eğri sopalardır ki, cirit meydanlarında onunla top çelerler. "Nihîb", nihâb" kelimesinin kāide-i fârisiyye üzere imâle olunmuşudur; "heybet ve azamet" ma'nâsınadır. Bu hâl, pâdişâhın resmî bir alay yaptığı vakitlerde olup etrâfındaki bu muhâfızların hey'etinin heybetinden ve azametinden görenlerin canları gevşer; ve fesâda meyledecekler varsa kuvve-i ma'neviyyeleri gevşer.

این برای خاص و عام ره گذر   که کندشان از شهنشاهی خبر

3760. [3775] *Bu reh-güzerin hâssı ve âmmı içindir ki, onlara bir şehinşâhdan haber vere.*

Bu heybet ve azamet yollarda olan havâs ve avâma pâdişâh alayının geldiğini haber vermek içindir.

از برای عام باشد این شکوه   تا کلاه کبر ننهند آن گروه

3761. *Bu heybet avâm içindir, tâ ki o tâife kibir külâhını koymasınlar!*

Evvelki beyitde mezkûr olan "hâs ve âmm" ta'bîrinde hâssın âmm ile berâber zikri alayın geldiğini umûma ihbâr ma'nâsınadır. Burada yalnız avâmın zikri heybete ma'tûfdur. Binâenaleyh, ma'nâda tenâkuz yokdur. Ya'ni, "Pâdişâh bu heybetini ve azametini bilhassa avâm-ı nâs tâifesine gösterir. O ayak takımları kibir ve serkeşlik külâhını başlarına giyip hükûmete karşı isyân edemesinler!"

تا من و ماهای ایشان بشکند　　　　نفس خود بین فتنه و شر کم کند

3762. *Tâ ki onların benlikleri ve bizlikleri kırıla, hodbîn olan nefis fitneyi ve şerri az ede!*

"Men ü mâ-hâ", benlikler ve bizlikler demekdir; murâd, enâniyetdir. Ya'ni, "Pâdişâhın heybetinden bu ayak takımının dimâğlarında olan benlikler ve bizlikler kırılmak ve kendini görücü olan nefis fitneyi ve şerri az yapmak içindir."

شهر از آن ایمن شود کان شهریار　　　　دارد اندر قهر زخم و گیر و دار

3763. *Şehir ondan emîn ola, zîrâ şehriyâr hükûmetin zahmının kahrını tutar.*

"Şehriyâr", sâhib-i kudret pâdişah demekdir. Ya'ni, "Pâdişâhın bu heybeti, fitneye ve fesâda mâil olan avâmın cür'etlerini kırarak şehir onların fesadlarından emîn olmak içindir." "Îmin" [Eymin] "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur. Zîrâ, sâhib-i kudret olan hükümdâr ehl-i fesâd olanlara karşı hükûmetin darbe-i kahrına mâlikdir. "Gîr ü dâr", cenk ve kavga ma'nâsına olup, bu da hükûmet ma'nâsını mutazammındır.

پس بمیرد آن هوسها در نفوس　　　　هیبت شه مانع آید ز آن نحوس

3764. *Binâenaleyh, o hevesler nefislerde olur. Şâhın heybeti o uğursuzluklardan men' edici gelir.*

"Şâhın heybetinden ve satvetinden nâşî nefislerde olan fitne ve fesâd ateşini söndürür ve şâhın heybeti, o uğursuzlukları men' eder." "Nühûs", "nahs"in cem'idir, "uğursuz olmak" ma'nâsınadır (*Akrebü'l-Mevârid*).

باز چون آید بسوی بزم خاص　　　　کی بود آنجا مهابت یا قصاص

3765. *Vaktâki bezm-i hâs tarafına geri gelir, orada kısâs ve mehâbet ne vakit olur!*

Şah o heybetli ve mehâbetli alaydan vaktâki sarayına avdet edip bir bezm-i hâs ve meclis-i işret tertîb edip sevdiklerini ve mahremlerini meclisine kabûl eder, artık o meclisde husûsiyet ve şevk ü şetâret hüküm sürer; ve orada aslâ kısâs ve mehâbet olmaz. Gerek şâh ve gerek ehl-i meclis inbisât içinde olur.

حلم در حلمست رحمتها بجوش   نشنوی از غیر چنگ و نی خروش

3766. *Hilim hilim içindedir ve rahmetler cûşdadır. Çengden ve neyden başka hurûş işitmezsin.*

"Hilm", yumuşaklık ve mülâyemet; "cûş", kaynamak ve çalkanmak ve hareket etmek; "çeng", çalgı âleti; "hurûş", çağrışma ve bağrışma ve şamata demekdir. Ya'ni, "O meclis-i hâsda şâhın hilmi ve yumuşaklığı kat katdır ve merhamet ve ihsânı hâl-i harekettedir. Orada çengden ve neyden başka bir gürültü ve patırtı işitmezsin."

طبل و کوس هول باشد وقت جنگ   وقت عشرت با خواص آواز چنگ

3767. *Küçük davulun ve büyük davulun hevli cenk içindir. Çeng sesi havâs ile izzet vaktinde olur.*

هست دیوان محاسب عام را   و آن پری رویان حریف جام را

3768. *Muhâsibin dîvânı avâm içindir; ve o peri yüzlüler kadehin harîfidir.*

"Dîvân", büyük meclis; "muhâsib", mufâale bâbından ism-i fâildir, "hesâb edici" demekdir. Ya'ni, "Hesâb sorucu olan büyük meclis veya mehâkim avâm içindir. Havâssın harekâtı ma'kûl ve hesâblı olduğundan ömründe o gibi meclislere ve mahkemelere çıkmayanlar çokdur; ve o peri yüzlü güzel sâkiyeler ve sâkîler, işret meclisinin musâhibidirler ki, bunlar havâsdır." Hind nüshalarında ikinci mısra' و آن پری رویان گرفته جام را sûretinde vâki'dir. "Ve o peri yüzlüler ve güzeller meclis-i hâsda kadeh tutmuşlardır." Bu mısrâ' dahi aynı ma'nâyı ifâde eder.

آن زره و آن خود مر چالیش راست   وآن حریر و رود مر تعریش راست

3769. *O zırh ve o tolga cenk içindir; ve ipek ve saz ta'rîşe mahsûsdur.*

"Zırıh", eski harblerde demir halkalardan ma'mûl câketdir. "Hûd", harbde başa giyilen demirden ma'mûl külâhdır ki, ona Türkçe "tolga" derler. Arabî'si "miğfer" dir. "Çâlîş", harb ve cenk demekdir. "Rûd", kelime-i Fârisî olup, birkaç ma'nâya gelir. Burada bir sazın adıdır. "Ta'rîş", üzerine ba'zı nebâtât sarmak üzere yapılan çardakdır. Burada "kameriye" dediğimiz çardakdır ki, ehl-i zevk, üzerine hanımelleri ve menekşe gülleri gibi kokulu nebâtât sarmak üzere yapılır ve altında sazlar ile işret ederler. Ya'ni, "O zırh ve tolga harb ve darb

esnâsında kullanılır; ve ipekli döşemeler ve libâslar ve sadâsı latîf olan sazlar da kameriye zevki âlemine mahsûsdur."

این سخن پایان ندارد ای جواد　　ختم کن و الله اعلم بالرشاد

3770. [3785] *Ey cevâd, bu sözün nihâyeti yokdur, hatm et! Ve Allah Teâlâ doğru yolu çok bilicidir.*

Ey beyân-ı hikemiyyât ve maârifde nefsi cömerd olan Mevlânâ! Mehâbetin yabancılara ve lütuf ve iltifâtın dostlara olduğunun misâlleri çokdur ve bu sözün nihâyeti yokdur. Bu bahsi bitir de sadede rücû' et! Ve Allah Teâlâ doğru yolu çok bilicidir.

اندر احمد آن حسی کو غاربست　　خفته این دم زیر خاك یثرب است

3771. *O bir his ki Ahmed'de gurûb edicidir, şimdi Yesrib'in toprağı altında uyumuşdur.*

"His"den murâd, havâss-i zâhire-i cisimdir. "Yesrib", Medîne-i Münevvere şehrinin ismidir. Ya'ni, "Server-i enbiyâ Ahmed (a.s.) Efendimiz'de fânî ve gurûb edici olan havâss-i zâhire-i cisim, şimdi Medîne-i Münevvere'nin toprağı altında uyumuş ve faâliyetten sukût etmişdir.

و آن عظیم الخلق او کان صفدرست　　بی‌تغیر مقعد صدق اندرست

3772. *Ve o azîmü'l-hulk ki, o saf yırtıcıdır, tagayyürsüz mak'ad-i sıdkdadır.*

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında sûre-i Kalem'de vâki', وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (Kalem, 68/4) ["Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin"] ve ikinci mısrâ'da dahi sûre-i Kamer'de vâki' إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/54-55) ["Takvâ sâhibleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarındadır. Güçlü ve Yüce Allah'ın huzûrunda mak'ad-i sıdkdadır"] âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur. Ya'ni, "Server-i âlem Efendimiz'in azîm olan hulkuna ve ma'nâsına gelince bilcümle merâtib-i ervâhı çiğneyip hepsinin fevkine geçmişdir; ve onun rûh-i küllî-i Muhammedî'si hiçbir tagayyüre uğramaksızın melîk-i muktedir olan huzûr-i ilâhîde mak'ad-i sıdkdadır."

جای تغییرات اوصاف تنست　　روح باقی آفتاب روشنست

3773. *Tağyîrâtın mahalli tenin vasıflarıdır. Bâkî olan rûh parlak güneşdir.*

Ya'ni, beşer sûret ve ma'nâdan ve cisim ve rûhdan mürekkebdir. Cismin sıfatlarında türlü tagayyürât olur. Zîrâ cisim birçok tavırlar ve istihâleler ge-

çirir ve nihâyet fânî olur. Fakat rûhun sıfatlarında aslâ tagayyür ve istihâlât yokdur. O bâkîdir ve parlak bir güneşdir, dâimâ nûrunu saçar.

بی‌ز تغییری که لا شرقیة بی ز تبدیلی که لا غربیة

3774. *Bir tağyîrsizdir ki, şarka mensûb değildir; bir tebdîlsizdir ki, garba mensûb değildir.*

Ya'ni, cism-i beşer cemâdlık mertebesinden doğar ve ölür; ve nebât mertebesinden doğar ve ölür; ve sonra hayvâniyet mertebesinden doğar ve ölür; ve sonra da insanlık mertebesinden doğar ve cenîn olur ve çocuk olur ve delikanlı olur, sonra ihtiyarlar. Bu keserât âleminden gurûb eder. Binâenaleyh o cisim hem şarkî ve hem de garbî olur. Rûha gelince, rûhda bu tagayyüratın hiçbirisi yokdur; ve türlü türlü istihâleler geçirip tebeddül etmez. Binâenaleyh, onun için şurûk ve gurûb yokdur. Ve cisim mekân ile mukayyeddir. Şarkda ve garbda bulunur. Rûh ise, mekân ile mukayyed değildir. Ne şarka mensûbdur ne de garba!

آفتاب از ذره کی مدهوش شد شمع از پروانه کی بیهوش شد

3775. *Güneş zerreden ne vakit medhûş oldu? Şem' pervâneden ne vakit bî-hûş oldu?*

"Güneş"den murâd, rûh-i küllî-i Muhammedî (a. s.)dir. "Zerre"den murâd, o rûh-i küllînin tevâbi'idir ki, Hz. Cibrîl de bunda dâhildir. Nitekim hadîs-i şerîfde, انا من الله والمؤمنون من نوری ya'ni, "Ben Allah'danım ve mü'minler benim nûrumdandır" buyurulur. Ve "şem'"den murâd, kezâ o rûh-i küllîdir; ve "pervâne"den murâd, Hz. Cibrîl (a.s.)dır; "medhûş", hayretden dolayı aklı gitmiş olan. Ya'ni, "O rûh-i küllî-i Muhammedî, zerre mesâbesinde olan kendi tevâbi'inden ve cenâb-ı Cibrîl'den medhûş olur mu? Ve kendinin pervânesi olan Hz. Cibrîl'den o şem'-i a'zam bî-hûş olur mu?"

جسم احمد را تعلق بد بدان این تغیر آن تن باشد بدان

3776. *Cism-i Ahmed için ona taalluk oldu; bu tagayyür tenin lâyıkı oldu, bil!*

"Cebrâil (a.s)ın azametini müşâhededen nâşî vâki' olan bî-hûşluk, Ahmed (a.s.) Efendimiz'in cism-i şerîfine taalluk etti. Bu tagayyür ancak cismin lâyıkı oldu. Ey hakîkatin tâlibi olan sâlik, bunu böyle bil! Yoksa bu bî-hûşluğun rûh-i küllî-i Muhammedî'ye aslâ taalluku yokdur." Ankaravî hazretleri, "bedân" zamîrini rûh-i a'zama ircâ' buyurmuşdur. Bu sûretde ma'nâ şöyle

olur: "Ahmed (a.s.)ın cism-i şerîfinin o rûh-i a'zama taalluku oldu. Bil ki, bu tagayyür tenin lâyıkı olur."

همچو رنجوری و همچون خواب و درد　　جان از این اوصاف باشد پاك و فرد

3777. *Bir hasta gibi ve uyku ve elem gibi, can bu evsâfdan pâk ve münferid olur.*

Ya'ni, hasta olan ve uyuyan ve elem çeken ancak cisimdir. Ve bunlar rûh-i hayvânînin cisme verdiği hâssa-i his ile mahsüs olur. Cevher-i mücerred-i nûrânî olan can bu evsâfdan pâk ve ayrı ve müfred olur.

خود نتانم ور بگویم وصف جان　　نزلزله افتد در این کون و مکان

3778. *Ve eğer canın vasfını söylersem, muhakkak kādir olmam; bu kevn ü mekâna zelzele düşer.*

"Ve eğer canın ya'ni, rûh-i küllî-i Muhammedî'nin vasfını söylesem, onun vasfını bizim mahdûd olan lügatlarımıza sığmayacağı için, ifâdeye kādir olamam; ve mümkin olabildiği kadar söylesem kevn ü mekâna zelzele düşer." Ya'ni, ukūl-i zaîfe erbâbının havsala-i idrâki bu ifâdeleri kabûl edemeyeceği için herkesi bu beyânât aleyhine ayaklandırmış olurum. Çünkü rûh-i a'zam halîfe-i ilâhîdir ve halîfe ise müstahlifin "ayn"ıdır. İşte bu kadar remiz kâfî olur.

روبهش گر یك دمی آشفته بود　　شیر جان مانا كه آن دم خفته بود

3779. *Eğer onun tilkisi bir dem perîşân oldu ise, gûyâ ki o dem, can arslanı uyumuş idi.*

"Mânâ", şibih ve nazîr ve mânend ve sanki ve gûyâ ki, ve zannedersin ki, ma'nâlarına gelir. "Tilki"den murâd, Server-i âlem Efendimiz'in cism-i saâdetleridir; ve rûh-i a'zamları arslana teşbîh buyurulmuşdur. Ya'ni, "Hz. Cibrîl'in kendi hakîkatine münâsib bir sûretle temessül ettiği vakit Server-i âlem Efendimiz'in cism-i saâdetleri âşüfte ve bî-hûş ve perîşan oldu ise, gûyâ ki o anda rûh-i a'zamları uyumuş, ya'ni kendi evsâfıyla zuhûru terk etmiş idi." Zîrâ Resûl-i Ekrem hazretlerinin teklîf-i âlîleri Hz. Cibrîl'in sûret-i asliyyesine his gözüyle nazar etmek idi. Binâenaleyh, o sûreti his gözüyle müşâhede buyurmak için tamâmıyla âlem-i hisse müteveccih olmuşlar idi. Bu sebeble cism-i şerîfleri o müşâhededen müteessir oldu; ve bittabi', cism-i şerîflerinin faâliyetini arzû buyurmaları üzerine, rûh-i a'zamlarının faâliyeti[ni] o

anda bertaraf etmiş olurlar idi. Nitekim bu kadar mu'cizât ve havârık rûh-i a'zamlarının faâliyeti ile zuhûra geldi; ve harbde yaralanmak gibi ahvâl dahi cism-i şerîflerinin faâliyeti ile vâki' oldu.

خفته بود آن شیر کز خوابست پاك　　　اینت شیر نرمسار سهمناك

3780. [3795] *O arslan uyumuş idi ki, uykudan pâkdir. İşte yumuşak başlı korkunç arslan!*

Ya'ni, "O arslan olan rûh-i a'zam-ı Muhammedî uyumuş idi. Ya'ni, cisim üzerinde kendi sıfâtıyla zuhûrunu terk etmiş idi. Zîrâ cisim gibi ona uyku ârız olmakdan pâkdir. İşte sana bir arslan ki, hem yumuşak başlı ve hem de korkunçdur." "Nerm-sâr"; "nerm", yumuşak, "sâr", baş ma'nâsınadır; "yumuşak başlı" demek olur. "Sâr", mübâlağa ma'nâsı da ifâde eder. Bu ma'nâya göre "pek yumuşak" demekdir.

خفته سازد شیر خود را آن چنان　　　که تمامش مرده دانند این سگان

3781. *Kendi arslanını öyle uyumuş yapar ki, bu köpekler onu tamâmen ölmüş bilirler.*

"Kendisini uyumuş yapmak"dan murâd, makām-ı abdiyyet ile zuhûrdan kinâyedir. Ve "köpekler"den murâd, ehl-i nefis olan münkirlerdir. Ya'ni, "Server-i âlem (a.s.) ekser-i evkātde makām-ı abdiyyet ile zâhir olduğundan ehl-i nefis olan münkirler ve münâfıklar o Hazret'i tasarrufâtdan ve mugayyebâta ıttılâ'dan gāfil addederlerdi." Bu beyt-i şerîfde âriflere, makām-ı abdiyyetde olup, hiçbir vech ile tasarruf etmemek sûretiyle sünnet-i seniyyeye ittibâ'a işâret vardır. (*Bahru'l-Ulûm* ve *İmdâdullah* hazarâtı şerhlerinden).

ور نه در عالم کرا زهره بدی　　　که ربودی از ضعیفی تُربُدی

3782. *Ve yoksa âlemde kimin mecâli olurdu ki, bir zaîfden bir çöpü kapa idi.*

"Türbüd" ve "tirbid", içi boş çöp ve kamış ma'nâsınadır. Ya'ni, eğer o hakîkat arslanı kendisini bi'l-iltizam uyumuş bir hâle koyup, halkın ahvâlinden tecâhül etmese idi, hiçbir kimsenin bir zaîfin elinden bir çöp almaya ve ona zulüm etmeye mecâli olmaz idi. Server-i âlemin ve onun vârisi olan kâmillerin bu tecâhülleri, ahkâm ve âsâr-ı esmânın zuhûruna müsâit bulunmak için olduğu vâreste-i îzâhdır.

کف احمد ز آن نظر مخدوش شد　　بحر او از مهر کف پر جوش شد

3783. *Ahmed'in kefi o nazardan mahdûş oldu; onun denizi muhabbet köpüğünden pür-cûş oldu.*

"Kef"den murâd, cisim ve cismin havâssidir. Ve "bahir"den murâd, rûh-i küllî ve onun kemâlâtıdır. "Mahdûş", tırmalanmış demekdir. Ya'ni, "Hz. Cibrîl'in hey'etindeki heybete olan nazardan müteessir olan Ahmed (a.s.) Efendimiz'in ancak cism-i şerîfi oldu. Onun rûh-i küllî-i Muhammedîsi muhabbeti ilâhî köpüğünden pür-cûş oldu." Ya'ni, zâhiri başka ve bâtını başka bir hâlde oldu; ve mu'teber olan da onların bâtın-ı şerîfleri idi. Zîrâ, cisimde sâir nâs ile müşterekdirler.

مه همه کفست معطی نور پاش　　ماه را گر کف نباشد گو مباش

3784. *Ay, bütün nûr saçıcı mu'tî olan kefdir. Eğer ayın keffi olmazsa, olma de!*

Ya'ni, Server-i âlemin bâtını olan rûh-i küllîleri ay gibi bilcümle merâtib-i kevniyyeye nûr saçan eldir. Nûr saçan ayın eli olmağa lüzum olmadığı gibi, onların el mesâbesinde olan cism-i şerîfleri de müteessir olup faâliyetden kalmış ise, varsın kalsın de! Zîrâ rûh-i küllîleri faâliyetde ve cûş ü hurûşdadır.

احمد ار بگشاید آن پر جلیل　　تا ابد مدهوش باشد جبرئیل

3785. *Eğer Ahmed celîl olan o kanadı açarsa, Cebrâil ebede kadar medhûş olur.*

Eğer Ahmed (a.s.) Efendimiz, eğer o azîm olan rûh-i küllîleri kanadını açarsa Cibrîl (a.s.) ebede kadar medhûş olup kendinden geçer idi. Zîrâ o rûh-i a'zam, hazret-i Cibrîl'i dahi muhîtdir; ve çünkü Server-i âlem Efendimiz "ebu'l-ervâh"dır.

چون گذشت احمد ز سدره و مرصدش　　و ز مقام جبرئیل و از حدش

3786. *Vaktâki Ahmed Sidre'den ve onun mersadından ve Cebrâîl'in makāmından ve onun haddinden geçti,*

"Sidre", lügatde, "kenardaki ağaç" ma'nâsınadır. Ve şerîatda, "Sidretü'l-müntehâ", yedinci gökdeki bir ağacın ismidir. "Mersad", mahal-i tarassud. Ya'ni, "Ahmed (a.s.) Efendimiz vaktâki mi'râc gecesinde Sidretü'l-müntehâdan ve Cibrîl'in mersadından ve makāmından ve haddinden ileriye geçti;"

گفت او را هین بپر اندر پیم　　　گفت رو رو من حریف تو نیم

3787. *Ona dedi: "Haydi benim arkamdan uç!" Dedi: "Git, git! Ben senin harîfin değilim!"*

Resûl-i Ekrem Efendimiz Cibrîl'e dedi: "Haydi sen de benim arkamdan geç, bu Sidretü'l-müntehâdan ileri geçelim!" Cenâb-ı Cibrîl dedi ki: "Hayır sen git, ben buradan ileride senin refîkin ve musâhibin olamam!" Zîrâ, Sidretü'l-müntehâ âlem-i sûretin nihâyetidir; ve Resûl-i Ekrem hazretlerinin mi'râcla-rı kendi hakîkatları olup cenâb-ı Cibrîl'in burada sûret-i cibrîliyyet ile onlara refâkat etmesi mümkin değildi. Eğer kendi makāmından bir adım ileriye at-mış olsa, onun sûret-i cibrîliyyesi o hakîkatde mahvolurdu.

باز گفت او را بیا ای پرده سوز　　　من به اوج خود نرفتستم هنوز

3788. *Tekrâr ona dedi: "Gel ey perde yakıcı! Ben henüz kendi evcime gitme-mişimdir."*

"Perde-sûz", âlem-i sûrete ma'nâ indiricilikden kinâyedir. Zîrâ Hz. Cibrîl enbiyâ (a.s.)a vahy-i ilâhîyi inzâl eder; ve Hz. Meryem'e de ma'nâ-yı Îsevî'yi tahmîl etti. "Evc", burada "yüksek mertebe" demekdir. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem Efendimiz tekrâr Hz. Cibrîl'e hitâben buyurdu ki: "Ey perde-sûz, ey emîn-i vahy-i ilâhî! Gel bana refâkat et. Zîrâ ben henüz kendi yüksek mertebem olan hakîkat-i muhammediyyem makāmına gitmemişimdir ve mi'râcım tamam ol-mamışdır."

گفت بیرون زین حد ای خوش فر من　　　گر زنم پری بسوزد پر من

3789. *Dedi: "Ey benim hoş-ferim. Eğer bu hadden hâriç kanat çarparsam, be-nim kanadım yanar."*

"Fer", şan, şevket ve rif'at demekdir. Ya'nî, "Ey benim şân ve şevketi ve rif'ati güzel ve latîf olan refîkim! Benim makāmım bu sidretü'l-müntehâdır. Bu makāmımın hâricine çıkamam. Eğer bu hadden hâriç hareketim vâki' olursa benim kanadım ve sûret-i cibrîliyyem yanar ve kendimden geçer ve bî-hûş kalırım."

حیرت اندر حیرت آمد این قصص　　　بیهشئ خاصگان اندر اخص

3790. [3805] *Bu kıssalar, hâsların ehass hakkında bî-hûşluğu, hayret içinde hayret geldi.*

"Hâss"dan murâd, Hz. Cibrîl ve "ehass"dan murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'dir. "Kısas", kıssanın cem'idir. "Kıssa"nın cemi' olarak zikri, bu bahisde iki kıssa mezkûr olmasından nâşîdir. Birisi Resûl-i Ekrem'in âlem-i hisde Cibrîl'in müşâhedesinden bî-hûşluğudur; ve ikincisi de Cibrîl'in kendi makāmını tecâvüzü ve hakîkat-i muhammediyyenin inkişâfı takdîrinde yanacağı ve bî-hûş olacağıdır. Binâenaleyh, bu iki kıssada evvelki hal hayreti mûcib olduğu gibi, ikinci hâl de hayreti mûcibdir. Binâenaleyh, bu kıssalar hayret içinde hayretdir.

بیهشیها جمله اینجا بازیست   چند جان داری که جان پردازیست

3791. *Cümle bî-hûşluklar burada oyuncakdır. Ne kadar can tutarsın ki, candan fâriğ oluculuk vardır.*

Bu beyt-i şerîf, hâsların ehass hakkındaki bî-hûşluklarının tefsîridir. Ya'ni, "Bütün bî-hûşluklar hâsların ehass hakkındaki bî-hûşluklarına nisbeten bir oyuncakdır ve küçük bir hâldir. Senin canının kuvveti ve mukāvemeti ne kadardır? Ve onda canlık mertebesinden geçecek kadar pehlivanlık var mıdır? Zîrâ bu mertebedeki bî-hûşlukda can uçuruculuk ya'ni, can fedâ edicilik vardır." Beyt-i Niyâzî-i Mısrî (k.s.):

Aşk yolu belâlıdır
Her kârı cefâlıdır
Cânından ümîdin kes
Cânâna erem dersen

Eğer bir pehlivanlık yoksa Hz. Cîbrîl'in, لو دنوت انملة لاحترقت ya'ni, "Bir parmak yaklaşırsam, yanarım!" dediği gibi, sen dahi yanmakdan korkup kendi makāmından bir parmak ileriye geçemezsin!

جبرئیلا گر شریفی و عزیز   تو نهٔ پروانه و نه شمع نیز

3792. *Ey Cebrâil, gerçi sen, şerîf ve azîzsin! Sen pervâne değilsin ve şem' dahi değilsin.*

"Ey Cebrâil, sen her ne kadar şerîf ve azîz ve melek-i mukarreb isen de, bu âlem-i kevnin şem'i değilsin. Zîrâ, o şem'in hâdimisin; ve pervâne dahi değilsin, zîrâ o şem'in tevâbi'inden dahi değilsin. Senin makām-ı ma'lûmun vardır. O şem'in pervâneleri beşerden olur." Beyt-i Sâib-i Isfahânî (k.s.):

صائب زملائك مطلب رتبتُ انسان آينهء بى پشت چه صورت بنمايد

"Ey Sâib! Mertebe-i insâniyyeyi melâikeden isteme! Zîrâ, sırsız bir ayna sûret göstermez."

شمع چون دعوت كند وقت فروز جان پروانه نپرهيزد ز سوز

3793. *Parlama vaktinde şem' pervâneyi da'vet ettikde pervânenin canı yanmakdan perhîz etmez.*

Zîrâ yanmak vaktinde şem' da'vet edince pervânenin canı yanmakdan çekinmez. Nitekim, Resûl-i zîşânın, efrâd-ı beşerden olan hakîkati pervâneleri, derhâl onun da'vetine icâbet edip canlarını fedâ etmişlerdir. Ve nitekim hicret-i nebeviyye esnâsında Hz. Sıddîk-i A'zam ile İmâm-ı Ali (k.v.) aslâ canlarını ve nefislerini hesâba katmadılar; ve ashâb-ı Bedir ve ashâb-ı Uhud'un ve deşt-i Kerbelâ şühedâsının halleri meydandadır. Sen ise, ey şerîf ve azîz olan Hz. Cibrîl! Resûl-i Ekrem'in taleb-i refâkati üzerine yanmakdan korkup o refâkati terk ettin. Zîrâ refâkatin ve can fedâsının sâiki aşk idi. Nitekim *Mevlid-i Şerîf*de Süleymân (Çelebi) Efendi hazretleri Resûl-i Ekrem Efendimiz'in lisânından şöyle buyururlar:

Çün ezelde bana aşk oldu delîl,
Yanar isem ben yanayım ey Halîl!

Ankaravî hazretlerinin bu beyt-i şerîfde beyân buyurduğu vecih dahi şudur: Burada "Cibrîl"den murâd, mertebe-i akılda olan akl-ı kâmil sâhibleridir. "Pervâne"den murâd, (S.a.v.)in vârisleri ve cemâl-i Ahmedî'nin âşığı olan ashâb-ı fenâ ve erbâb-ı safâdır ki, melek-i mukarreb onların mertebesine vâsıl olmaz. Bu sebeble cenâb-ı Pîr Cebrâîl (a.s.)a hitâb ve akl-ı kâmil sâhiblerine takrîz edip buyururlar: "Ey makām-ı akılda ve mertebe-i melekiyyetde ve rûhâniyyetde kalan ve hâslar zümresine dâhil olan kimse! Gerçi sen dahi nefsü'l-emirde azîz ve şerîfsin; velâkin sen pervâne gibi âşık değilsin; ve şem' gibi ma'şûk dahi değilsin. Zîrâ şem'-i hakîkî olan insân-ı kâmil tecellî-i zâtî ânında pervâne gibi olan âşıklarını kendi visâline da'vet ettiği vakit, pervânenin canı yanmakdan ve fânî olmakdan perhîz etmez.

اين حديث منقلب را گور كن شير را بر عكس صيد گور كن

3794. *Bu münkalib olan kelâmı defn et! Arslanı aks üzere yaban eşeğinin saydı et!*

"Münkalib olan kelâm"dan murâd, cism-i Muhammedî'nin sûret-i Cibrîl'den bî-hûşluğu ve Cibrîl'in dahi, hakîkat-i muhammediyyenin inkişâfından ebede kadar medhûşluğu ki, bu haller birbirinin aksi ve münkalibidir. "Şîr"den murâd, cenâb-ı Mevlânâ efendimizin rûh-i şerîfleridir; ve "yaban eşeği"nden murâd dahi, cism-i unsurîleridir. Nitekim yukarıda geçen 3779 numaralı beyt-i şerîfde canı, "arslan"a ve cismi de, "tilki"ye teşbîh buyurmuşlar idi. Ve "Teşbîhde hatâ olmaz" kāidesi meşhûrdur. Ya'ni, "Ey Mevlânâ! Bu münkalib ve aks üzere olan beyânâtı defn et! Nâmahremler nazarından ört de, arslan gibi olan rûhunun ahkâm ve âsârını yaban eşeği mesâbesinde olan cismine avlat ki, rûhâniyet âleminden cismâniyet âlemine dönüp sûret-perest olan bu halkı irşâd edesin!" demek olur.

بند کن مَشْكْ سخن پاشيت را   وامکن انبان قَلْمَاشيتْ را

3795. *Sen söz saçıcılık kırbasını bağla; sen boş söz söyleyicilik dağarcığını açma!*

"Pâşîden", saçmak; "sühan-pâş" vasf-ı terkîbîdir. "Pâşî"deki "yâ" masdariyet, ve "tâ" hitâb içindir. "Kalmâş", herze ve beyhûde ve ma'nâsız ve nâma'kūl söz demekdir *(Burhân)*. "Kalmâşî"deki "yâ", masdariyet ve "tâ", hitâb içindir. Fakat, "kalmâşît" (قلماشيت) kelimesinin "Kul mâ şi'te" (قل ما شئت) ibâre-i arabiyyesinin muhaffefi olması da muhtemeldir. Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf*'de bu gibi tasarrufât çokdur. İbârenin ma'nâsı, "İstediğini söyle!" demekdir ki, "ağza geleni söylemek"den kinâye olur. Evvelki ihtimâle göre ma'nâ: "Ey Mevlânâ, sen söz saçıcılık tulumunu ya'ni, cismi bağla! Avâma nazaran herze ve beyhûde görünen kelâm dağarcığını açma!" İkinci ihtimâle göre, "Ağzına geleni söylemek dağarcığını açma!" demek olur. Ankaravî nüshasında "pâşît" yerine "şâşît" vâki'dir. Bu kelîme "şâşîden" masdarındandır. "İşemek ve râtıb olmak ve teraşşüh etmek ve sızmak" ma'nâlarına gelir. Burada "sızmak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Sen söz sızdırıcılık tulumunu kapa!" demek olur ki, esrâra müteallik olan kelimâtı sızdırmakdan kinâyedir.

آن که بر نگذشت اجزاش از زمين   پيش او معکوس قلماشيت بين

3796. *O kimse ki, onun eczâsı zemînden geçmedi, onun önünde senin kalmâşlığının ma'kûsü gör!*

Eczâ-yı vücûdu anâsır-ı arziyye mertebesinden ileri geçemeyip can âlemine ayak basmamış olan kimselerin indinde, senin boş sözcülüğünden mütevellid ma'kûs sözlerden ibâret bil! Zîrâ, bu gibi cismânîlerin esrâr-ı rûhâniy-

yeye vukûfları yokdur. Onlar senin bu münkalib ve ma'kûs kelâmlarını saçma ve beyhûde hayâlâtdan ibâret zannederler.

لا تُخَالِفْهُمْ حَبِيبى دَارِهِمْ   يَا غَرِيبًا نَازِلاً فِى دَارِهِمْ

3797. *Ey onların "ev"ine garîb olarak nâzil olan habîbim! Onlara muhâlefet etme, müdâra et!*

"Hüm", zamîr-i gāibleri, akılları cismâniyet âleminden ileri geçemeyen kimselere râci'dir. Birinci mısra'daki "dâr", mufâale bâbından emr-i hâzırdır, "müdârâ et!" demekdir. Ve "müdârât", bir kimsenin bir kimseye karşı içindeki muhâlefeti saklayıp, zâhirde hüsn-i muâmele ve iltifât etmek demekdir. İkinci mısrâ'daki "dâr", "ev" ma'nâsınadır ve murâd, cismâniyetdir. "Garîb", vatanından ayrılmış ve yabancılar içinde kalmış olan kimseye derler. Bu hitâb, ya cenâb-ı Mevlânâ efendimizin kendi rûh-i şerîflerine veyâhud Ankaravî hazretlerinin buyurduğu gibi Hüsâmeddîn Çelebi (k.s.) hazretlerine olmak vâriddir; ve bunun zımnında bilcümle ehl-i dillere de tavsiyedir. Ya'ni, "Ey cismânîler arasına garîb olarak nâzil olan rûh-i habîbim!" veyâhud, "Habîbim Hüsâmeddîn Çelebi, o cismânîlerin seviye-i idrâklerine muhâlif söz söyleme! Zâhirde onlara müdârâ et!" Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz VI. cildde bu ma'nâyı te'yîden şöyle buyururlar:

چون که جفت احولانیم ای شمن   لازم آید مشرکانه دم زدن

"Ey sûret-perest! Mâdemki biri iki gören şaşıların arkadaşıyız, müşrikçe konuşmak lâzım gelir!"

اَعْطِ مَا شَاؤُا وَ رَامُوا وَ ارْضِهِمْ   يَا ظَعِينًا سَاكِنًا فِى اَرْضِهِمْ

3798. *Ey onların arzında sâkin olan misâfir! Onların murâd ettikleri ve istedikleri şeyi ver ve onları râzı et!*

"A'ti", if'âl bâbından emr-i hâzır; "râmû", "revm" masdarından fiil-i mâzî, "taleb" ma'nâsınadır. "Arzi", if'âl bâbından emr-i hâzırdır, "râzı et!" demekdir. "Zaîn", sefer edici ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey cismânîlerin arz-ı cismâniyyetinde sâkin olan rûh-i misâfirim! O cismânîlerin murâdı ve talebleri vech ile söz söyle ve onların bâtınlarını râzı ve mutmain kıl!"

تا رسیدن در شه و در ناز خوش   رازیا با مروزی می‌ساز خوش

3799. *Şâha ve nâz-hoşa erişinceye kadar ey Rey'li, Merv'li ile hoş geçin!*

"Şâh"dan murâd, şâh-ı hakîkî olan Hak Teâlâ hazretleridir. "Nâz", burada yeni bitmiş ve yeni zâhir olmuş demekdir; ve "hoş", burada "bûse" ma'nâsına gelir. "Nâz-hoş", "yeni zâhir olan bûse" demek olur; ve bundan Hakk'ın yeniden zâhir olan tecelliyât-ı latîfesi murâd olunur. "Râzî", "Rey" şehrine mensûb demekdir. "Rey" kelimesinde "yâ" harfini "elif"e kalb ve bir de "ze" harfi ilâve ederek "Râzî" derler. "Râz", sır ma'nâsına olmak i'tibâriyle "sırra mensûb" demek dahi olur; "ehl-i hakîkat"den kinâyedir. "Mervezî", Horosan'da vâki' "Merv" şehrine mensûb demekdir. Nisbet vaktinde, "Merv"in "vav"ından sonra bir "ze" harfi ziyâde ederler. Hülâsa-i ma'nâ şudur: "Ey âlem-i hakîkate mensûb olan rûhum, Hakk' a ve O'nun yeni bûsesi olan tecelliyât-ı latîfesine erişinceye kadar, ehl-i sûret olan cismânîler ile hoş geçin!" Bu beyt-i şerîfde, تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا (Maâric, 70/4-5) ya'ni, "Melâike ve rûh, Hakk'a mikdârı elli bin yıl olan bir günde urûc eder. Binâenaleyh, sabr-ı cemîl ile sabr et!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

موسیا در پیش فرعون زمن نرم باید گفت قَوْلًا لَيِّنًا

3800. [3815] *Ey Mûsâ, zamânenin Fir'avn'ı indinde mülâyim söz ile yumuşak söylemek lâzımdır.*

Mûsâ'dan murâd, rûh-i şerîfi Hz. Mevlânâ veyâhud Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri olmak câizdir. "Zamânenin Fir'avn'ından murâd, ehl-i dünyâ ve cismânî olan kimselerdir. Ya'ni, "Hak Teâlâ Mûsâ ve Hârûn hazretlerine hitâben, اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا (Tâhâ, 20/43-44) ya'ni, "İkiniz Fir'avn'a gidiniz. Zîrâ o azdı! Ona mülâyim söz ile söyleyiniz!" buyurdu. Binâenaleyh, sen dahi "Ey Mûsâ-yı rûhum veyâ Hüsâmeddîn Çelebim! Ehl-i nefs olan cismânî kimseleri irşâd için onlara mülâyim sözler söyle!"

آب اگر در روغن جوشان کنی دیگدان و دیگ را ویران کنی

3801. *Eğer kaynayan yağ içine su koyar isen, ocağı ve çömleği harâb edersin!*

Bu cismânî kimselerin sıfât-ı nefsâniyyeleri vücûtlarında kaynayan yağlara benzer ve onlara karşı sert sözler ile yapılan nasîhatler de soğuk su kabîlindendir. Bir çömlek veya tencere içindeki yağ fokur fokur kaynarken içine birdenbire soğuk su dökülürse şedîd bir teâmül-i kimyevî husûle gelip yağ taşar, çömlek ve yağ karmakarışık bir hâle gelir. Binâenaleyh, bu gibi cismânî kimselere mülâyim söz söylemek lâzım gelir.

نرم گو لیکن مگو غیر صواب　　　　وسوسه مفروش در لین الخطاب

3802. *Mülâyim söyle, lâkin gayr-ı savâb söyleme! Hitâb-ı mülâyemetde vesvese satma!*

Ey mürid-i hakîkî olan Hüsâmeddîn'im! Ehl-i nefis olanlara yumuşak sözler söyle fakat, onu Hak yoluna celbedeceğim diye nefsinin hazzına münâsib ve gayr-ı savâb söz de söyleme! Ve kezâ bu mülâyim sözler arasında onu vesveseye düşürecek kelâm dahi sarf etme! Zîrâ, sâlikin kalbinde hâsıl olan her nevi' vesvese onun bâtınını terakkîden mahrûm eder.

وقت عصر آمد سخن کوتاه کن　　　　ای که عصرت عصر را آگاه کن

3803. *İkindi vakti geldi, sözü kısa et! Ey kimse ki senin asrın asrı âgâh edicidir.*

Yukarılarda dahi beyân olunduğu üzere bu *Mesnevî-i Şerîf*'i cenâb-ı Pîr söyler ve Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri de yazar idi. Bu beyt-i şerîfden anlaşıldığına göre, buraların yazılması ikindi vaktine müsâdif olmuşdur. İkindi vakti akşama yakın olduğundan Hz. Pîr efendimiz, zât-ı şerîflerine hitâben, "Ey Mevlânâ, artık ikindi vakti geldi ve akşam yaklaştı. Sözü kısa kes! Ey sen ki, senin asrın ve zamânın, ehl-i asrı gafletden uyandırıcıdır." Ankaravî hazretleri ikinci mısrâ'daki birinci "asr"ı, "sıkmak" ma'nâsına alıp buyururlar ki: "Ey hakîm-i ilâhî, senin nerm ve hilm ile halkı sıkman ehl-i asrı âgâh edicidir."

گو تو مر گل خواره را که قند به　　　　نرمیٔ فاسد مکن طینش مده

3804. *Sen çamur yiyene de ki: "Şeker iyidir!" Fâsid yumuşaklık etme, ona çamur verme!*

"Çamur"dan murâd, telezzüzât-ı nefsânî ve müşteheyyât-ı cismânî; ve "şeker"den murâd, gıdâ-yı rûh olan hikem ve esrâr-ı rabbânîdir. Ya'ni, "Cismânî kimsenin hazz-ı nefsânîsine muvâfık sûretde halîmâne söz söyleme ve ona bunların fenâ olduğunu yumuşaklık ile anlat! Zîrâ sâlikin hazz-ı nefsânîsine muvâfık sözler yumuşak ve halîmâne olsa da onun bâtınını bozar. Binâenaleyh, sen ona yemeye alıştığı çamuru yedirmiş olursun.

نطق جان را روضهٔ جانیستی　　　　گر ز حرف و صوت مستغنیستی

3805. *Canın nutku için sen, cana mensûb olan ravzasındır; ve gerçi harf ve savtdan müstağnîsindir.*

Ya'ni, "Sen gerçi harf ve savtdan ve elfâz isti'mâlinden müstağnîsin. Canın harfsiz ve sadâsız olan nutkuna mahsûs olan câna mensûb bir hakāyık ve maârif bahçesisin." Bu beyt-i şerîf Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine hitâb olunmak münâsibdir. Zîrâ yukarıda 3803 numaralı beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine hitâben, "İkindi vakti oldu, sözü kısa kes!" buyurmuşlar idi. Bu beyt-i şerîfde de, "Ey Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri! Gerçi sen benim harf ve savt ile söyleyeceğim elfâz-ı zâhirî kisvesi altındaki hakāyık ve maârifden müstağnîsin. Çünkü benim canımın harfsiz ve savtsız kelâmı için, sen benim canıma mensûb olan bir bahçesin. Sana elfâz ile canımdan tulû' eden hakāyık ve maârifi söylememiş olsam bile benim canımın vâridâtı senin canının gülzârına aks eder ve bu hakāyık ve maârif-i ilâhiyye çiçekleri o gülzârda biter.

این سر خر در میان قندزار ای بسا کس را که بنهادست خار

3806. *Şekeristan içinde bu eşek başı, ey çok kimseye ki diken koymuşdur.*

ظن ببرد از دور کان آنست و بس چون قُچ مغلوب وا می رفت پس

3807. *Uzakdan zan götürdü ki o, ancak odur. Mağlûb olan koç gibi geriye gitti.*

"Şekeristan"dan murâd, harfsiz ve savtsız olan candan zuhûr eden hakāyık ve maârif-i ilâhiyyedir. "Eşek başı"ndan murâd, âtîdeki beyt-i şerîfde beyân buyurulduğu üzere elfâz-ı sûriyyedir. "Diken"den murâd, adem-i idrâkdir. Ya'ni, "Rûhun harfsiz ve savtsiz olan ulûm-i ledünniyyesi şekeristanı içine elfâz-ı zâhiriyye vaz'ı, birçok kimselere karşı adem-i idrâk dikenini koymuşdur. Öyle bir kimse zannetti ki, ma'nâ ancak o elfâz-ı zâhiriyyenin delâlet ettiği şeyden ibâretdir." Meselâ *Mesnevî-i Şerîf*deki esrâr ve hakāyık, kıssalar ve hikâyeler altında mezkûrdur. Bunlar şekeristan içine eşek başı koymak mesâbesindedir. Bu *Mesnevî*yi okuyanlardan birçok kimseler zannederler ki, *Mesnevî* ancak bu kıssalardan ve hikâyelerden ibâretdir. Binâenaleyh, çok kimseler adem-i idrâkleri sebebiyle mağlûb olan koç gibi, "Bu okunacak kitâb değildir!" diye geriye giderler. Hattâ fakîr ba'zı kimselerden işittim ki, "Cenâb-ı Mevlânâ büyük bir zâtdır. Ama kitabı mühim bir kitâb değildir!" derler. Bunları o şekeristân-ı hakāyık ve maârifden ürküten o eşek başı mesâbesinde olan kıssalar ve hikâyelerdir.

صورت حرف آن سر خر دان یقین در رز معنی و فردوس برین

3808. *Kelimenin sûretini ma'nâ asmalarında ve firdevs-i âlîde yakînen o eşek başı bil!*

"Rez", üzüm asması; "firdevs", içinde yemiş ağaçları olan bostan ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kelimelerin sûretlerini bu kitâb-ı *Mesnevî*'deki ma'nâ asmalarında ve esrâr ve hakāyık meyveleri ile dolu olan bu firdevs-i âlîde muhakkak eşek başı bil! Bu eşek başı bostanlarda vuhûş ve tuyûru ürküttüğü ve kaçırdığı gibi kelimelerin sûreti ve yukarıda beyân olunan münkalib sözlerde idrâki nâkıs olanları bu kitâb-ı *Mesnevî*'den kaçırır.

ای ضیاء الحق حسام الدین در آر   این سر خر را در آن بطیخ زار

3809. *Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Bu eşek başını o kavun-karpuz tarlasına getir.*

"Bıttîh", kavun ve karpuz; "zâr", edât-ı mübâlağadır. "Bıttîh-zâr", kavun ve karpuz tarlası demek olur. Kavun ve karpuzdan murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'in kıssaları ve hikâyeleri ve hezliyâtıdır. Vech-i şebeh budur ki, kavun ve karpuzun dışı tatsız kabuk ve içi lezîzdir. Bu kıssaların dahi zâhiri kabuk ve bâtını zevk-âver bir takım hakāyık ve esrâr-ı rabbânîdir. Ya'ni, "Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn Çelebim! Bu eşek başı mesâbesinde olan benim söylediğim elfâzı, kavun ve karpuz tarlası gibi olan bu *Mesnevî-i Şerîf* kitâbına yaz!" demek olur.

تا سر خر چون بمرد از مسلخه   نشو دیگر بخشدش آن مبطخه

3810. [3825] *Tâ ki eşek başı, selhhâneden öldüğü vakit, o kavun ve karpuz tarlası ona başka neşv bağışlasın!*

"Meslaha", hayvanın derisi yüzüldüğü mahal ya'ni, selhhâne demekdir. "Mebtaha", kavun ve karpuz biten mahal ma'nâsınadır. Ya'ni, "Nihâyet o eşek başı mesâbesinde olan elfâz meslahadan öldüğü ya'ni, ma'nâları zâhir olduğu vakit, bu kavun-karpuz tarlası mesâbesinde olan *Mesnevî-i Şerîf*, o elfâza yeniden başka bir neşv ve dirilik bağışlasın!"

هین ز ما صورتگری و جان ز تو   نی غلط این هم زتو خود هم آن ز تو

3811. *Âgâh ol, sûret yapıcılık bizden ve can sendendir. Hayır! yanlış, bu da senden o da sendendir.*

Ya'ni, "Elfâzın sûretlerini tertîb edip söylemek bizden ve onların canı olan ma'nâlarını beyân ve şerh etmek sendendir. Hayır, bu söylediğim yanlışdır. Çünkü *Mesnevî-i Şerîf*'in elfâz ve kelimâtı da sendendir. Onun ma'nâları da

sendendir." Çünkü onları cezb eden senin o geniş olan havsala-i isti'dâdındır. Nitekim hadîs-i şerîfde: ان الله تعالى يلقن الحكمة على لسان الواعظين بقدر هممهم ya'ni, "Allah Teâlâ hikmeti vâizlerin lisânı üzerine onların himmetleri mikdârınca telkîn eder" buyurulur.

بر فلك محمودى اى خورشيد فاش　　بر زمين هم تا ابد محمود باش

3812. *Ey açık güneş, felek üstünde mahmûdsun, zemîn üzerinde de ebede kadar mahmûd ol!*

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında, ان لله اولياء اخفياء معروفون بين اهل السماء ومستورون بين اهل الارض ya'ni, "Allah'ın pek gizli evliyâsı vardır ki, gök ehli arasında ma'rûf ve arz ehli arasında mestûrdurlar" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri, âlem-i melekût ehli olan ervâh-ı âliye arasında mahmûd ve memdûhsun. Şimdiye kadar arz ya'ni, âlem-i mülk ehli arasında gizli idin. Bundan sonra yeryüzünde de ebede kadar mahmûd ve memdûh ol!"

Ma'lûm olsun ki, evliyânın merâtibi ve evsâfı muhtelifdir. Bu ma'nâyı cenâb-ı Pîr'in mürîdlerinden Ferîdun bin Ahmed Sipehsâlar hazretleri yazdıkları *Menâkıb*'da Sultan Veled hazretleri'nden naklen, şöyle beyân buyurur: "Hakk'ın âşıklarıyla, ma'şûkları üç mertebedir. Mansûr-ı Hallâc (r.a.) âşıklık makāmının birinci mertebesinden idi. Onun mertebe-i vustâsı, "azîm" ve âhir mertebesi "a'zam"dır. Bu üç mertebenin ahvâl ve akvâli âlemde zâhir oldu. Velâkin ma'şûkān-ı ilâhînin üç mertebesi gizlidir. Kâmil ve vâsıl âşıklar birinci mertebeden olan ma'şûkların yalnız nâmını işittiler ve onların yüzünü görmek temennîsinde bulundular. Ma'şûkların mertebe-i vustâsından bulunanların nâm ve nişânına kimse erişemedi. Âhirînden olanları ise hiç işitmediler!"

تا زمينى با سمائىٔ بلند　　يك دل و يك قبله و يك خو شوند

3813. *Tâ ki yere mensûb olanlar, göğe mensûb olanlar ile bir kalbli ve bir kıbleli ve huylu olsunlar.*

Tâ ki ehl-i mülk ile ehl-i melekût senin medhinde bir kalbli ve bir kıbleli ve bir huylu olsunlar; ve yer ve gök ehli müttehiden senin ezkâr-ı cemîleni lisanlarına getirsinler!

تفرقه بر خيزد و شرك و دوى　　وحدتست اندر وجود معنوى

3814. *Tefrika ve şirk ve ikilik kalksın; vücûd-i mânevîde vahdet vardır.*

"Vücûd-i mânevî", ıstılâh-ı sûfiyede ikinci doğuştan ibâretdir ki, bu doğuş sâlikin meşîme-i tabîatdan ve onun ahkâmından hârice çıkmasıdır. Nitekim Îsâ (a.s.), لن يلج ملكوت السموات والارض من لم يولد مرتين ya'ni, "İki doğmayan kimse semâvât ve arzın melekûtuna giremez!" buyurur. Sâlikin vücûdu bu mertebeye vâsıl olup, tabîatdan ve tabîatın ahkâmından çıkarsa tefrika ve vücûdda müşâreket duygusu ve ikilik kalkar. Vahdet-i mahza nâil olur. (*Abdüllatif ve İmdâdullah* hazarâtının şerhinden tercüme). Ya'ni, "Senin medhinde ehl-i melekût ile ehl-i mülk müttehid olup sûretde olan tefrika ve ikilik kalksın ve rûhda ittihâd hâsıl olsun!"

چون شناسد جان من جان ترا   ياد آرند اتّحاد ما جرى

3815. *Vaktâki benim canım, senin canını tanıya, mâcerânın ittihâdını yâda getirirler.*

Ya'ni, vaktâki benim canım âlem-i esrâr ve ma'nâda senin canını tanıya, rûhiyet âlemindeki mâcerânın ittihâdını hatıra getirirler. Zîrâ can hadd-i zâtında birdir ve cisimler ma'dûd ve müteferrikdir. Nitekim bu cildin 411 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfde,

مؤمنان معدود ليك ايمان يكى   جسمشان معدود ليكن جان يكى

["Mü'minler ma'dûd, fakat îman birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat can birdir"] ve keza II. cildin 186 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfde dahi,

تفرقه در روح حيوانى بود   نفس واحد روح انسانى بود

["Tefrika rûh-i hayvânîde olur; rûh-i insânî ise nefs-i vâhid olur"] buyurmuşlar idi. Bu beyitlerin îzâhı oralarda mezkûrdur.

موسى و هارون شوند اندر زمين   مختلط خوش همچو شير و انگبين

3816. *Yeryüzünde Mûsâ ve Hârûn süt ve bal gibi latîf ihtilât edici olurlar.*

Ya'ni, rûhiyet âlemindeki vahdet ve ittihâdın eseri bu sûret ve cismâniyet âleminde dahi zuhûr eder. Nitekim hadîs-i şerîfde, الارواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف وما تناكر عنها اختلف ya'ni, "Ervâh tertîb olunmuş bir ordudur. Onlardan muârefeleri olanlar i'tilâf etti ve yabancılıkları olan muhâlefet etti" buyurulur.

چون شناسد اندك و منكر شود   منكرى اش پردۀ ساتر شود

3817. *Vaktâki az tanır ve münkir olur, onun münkirliği örtücü perde olur.*

Bu beyt-i şerîfdeki hitâb umûmadır. Ya'ni, "Vaktâki bir kimsenin canı benim canımı az tanır ve benim esrâr ve maârifime münkir olur, onun münkirliği kendisinin canına örtücü bir perde olur." Binâenaleyh, benim canımı göremez ve ezvâk-ı maârifimden nasîb alamaz.

پس شناسائی بگردانید رو　　　　خشم کرد آن مه ز ناشکرئ او

3818. *Binâenaleyh tanıyıcılık ondan yüz çevirdi. O ay onun şükürsüzlüğünden hışım etti.*

"Ay"dan murâd, insân-ı kâmilin rûh-i şerîfidir. Ya'ni, bir insân-ı kâmili az tanıyan kimse o kâmili herhangi bir vecihden münkir olursa, o az tanıyıcılık dahi büsbütün o münkirden yüz çevirir ve büsbütün tanıyamaz bir hâle gelir. Bunun sebebi budur ki, o kimsenin o az tanımasına karşı şükürsüzlük edip inkâr etmesi üzerine rûh-i insân-ı kâmilin gazab etmesi ve ona kahr ile tecellî etmesidir. Birinci mısrâ'daki "pes", çok ma'nâsına olan "bes" olduğu takdirde ma'nâ, "Az tanıyıp da münkir olan kimseden çok tanıyıcılık da yüz çevirdi ve onu kemâliyle tanıyamaz oldu" demek olur. Ve "az tanımak" sûrete nazar etmekledir. Zîrâ sûret bâtının perdesidir.

زین سبب جان نبی را جان بد　　　　ناشناسا گشت و پشت پای زد

3819. *Bu sebebden dolayı Peygamber'in canını kötü can tanımayıcı oldu ve tepme vurdu.*

Ya'ni, az tanıyıp inkâr etmesinden dolayı kötü can Peygamber'in canını tanımayıcı oldu ve bu inkârı sebebiyle büsbütün tepme vurdu, ya'ni, bilkülliye muhâlefet etti. Zîrâ inkâr-ı cüz'î gitgide inkâr-ı küllîye mübeddel olur. Nitekim zamânımızda külliyen Peygamber'i inkâr edenlerin ibtidâ halleri ba'zı ahkâm-ı şer'iyye hakkındaki inkârlarından ve i'tirazlarından başlar.

این همه خواندی فرو خوان لَمْ یکن　　　　تا بدانیْ لج آن گبر کهن

3820. [3835] *Bunu hep okudun. "Lem yekün"ü de oku! Tâ ki o eski kibrin inâdını göresin!*

Ya'ni, sûret-i nazar ile az tanımanın ve bu sebeble kısmen inkârın, büsbütün inkâra müeddî olduğunu bizim sözlerimizden okudun. Kur'ân-ı Kerîm'den de, لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ

يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ (Beyyine, 98/1-3) ya'ni, "Ehl-i kitabdan ve müşriklerden küfreden kimseler, onlara hüccet geldiği vakit dahi küfürden münfekk olmazlar. Allah'dan bir Resûl'dür ki, temiz sahîfeleri okur ki, onda doğru yazılar vardır" sûre-i şerîfesini oku! Tâ ki o eski küfrün inâdını göresin! Ma'lûmdur ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in zuhûr edeceği ve ahvâli ve şemâili Tevrât ve İncil'de mezkûr olduğundan yahûdiler ve nasrânîler zuhûruna muntazır idiler. Ve o Hazret'i kitaplarında mezkûr olan sûret i'tibârıyla tanımış idiler. Vaktâki meb'ûs olup, onları İslâm'a da'vet etti, kalplerinde eskimiş olan küfürden rücû' etmeyip inâd ettiler. Ve evvelce kitablarından sûret i'tibârıyla tanıdıkları Peygamber'i külliyen inkâr ettiler. Nitekim âtîdeki ebyât-ı şerîfede beyân buyurulur.

در بيان اعتقاد يهود و نصارى پيش از بعثت در شان جناب حضرت پيغمبر
عليه الصلاة والسلام ونام او را حرزجان كردن وظهورش را خواهان بودن

Bi'setten evvel Cenâb-ı Hazret-i Peygamber (a.s.)ın şânı hakkında yehûd ve nasârânın i'tikādı ve onun nâmını hırz-ı cân etmesi ve onun zuhûrunu isteyici olması beyânındadır

Bu sürh, Ankaravî nüshasında münderic değildir, Hind nüshalarında muharrerdir. Fihristde kolaylık olacağı mülâhazasıyla derc olundu.

پيش از آن كه نقش احمد فر نمود   نعت او هر گبر را تعويذ بود

3821. *Ondan evvel ki Ahmed'in nakşı fer gösterdi; onun na'tı her kâfir için ta'vîz idi.*

"Nakış"tan murâd, sûret-i cismâniye; "fer", şân ve şevket; "na't", makbûl ve memdûh olan sıfatlar, "gebr", mecûsî ve kâfir; "ta'vîz", belâdan mahfûz kalmak için halkın boyunlarına astıkları "muska" ma'nâlarınadır. Ya'ni, Ahmed (a.s.) Efendimiz'in sûret-i cismânîleri bu âlemde zâhir olmazdan evvel kâfirler kitablarda gördükleri o Hazret'in evsâf-ı cemîlesini kâğıt-

lara yazıp muska yaparak boyunlarına asarlar idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'set senelerine dâir gerek Tevrât'da ve gerek İncil'deki beyânât hakkında şimdiye kadar birçok kitablar ve risâleler yazılmışdır. Ezcümle, 1288 tarihinde tab' edilmiş olan *Îzâhü'l-Merâm fî Keşfi'z-Zalâm* ismindeki kitâb ile son zamanlarda münteşir *Asr-ı Saâdet* nâmındaki eserde bu husûsda îzâhât vardır.

کین چنین کس هست تا آید پدید　　　از خیال روش دلشان می‌طپید

3822. *Böyle bir kimse vardır, tâ ki zâhir gelsin diye, onun yüzünün hayâlinden onların kalbi çırpınır idi.*

"Tapîden", çırpınmak demekdir. Ya'ni, "Kitablarda geleceği haber verilmiş, "Böyle zât-ı mübârek vardır. Aman gelsin de görelim!" diye o Hazret'in cemâl-i latîfinin hayâlinden dolayı kalbleri sabırsızlık ile çırpınır idi."

سجده می‌کردند کای رب بشر　　　در عیان آریش هر چه زودتر

3823. *"Ey beşerin Rabbi! Her ne ise onu pek çabuk zâhire getir!" diye secde ederler idi.*

Ya'ni, o kâfirler, "Ey nev'-i beşerin mürebbîsi olan Hak Teâlâ hazretleri, o zuhûrunu kitâblarda ihbâr buyurduğun zât-ı şerîf nasıl bir vücûd ve nişân ise onu pek çabuk bu âlem-i sûrete getir!" diye secde ve münâcât ederlerdi.

تا بنام احمد از یستفتحون　　　یاغیانشان می‌شدندی سر نگون

3824. *Hattâ "Yesteftihûn"dan onları yâğîleri Ahmed'in adı ile baş aşağı olurlar idi.*

"Yâğî", âsî ve şakî demekdir. Hind nüshalarında "bâğî" yazılmışdır. İkisi de bir ma'nâya gelir. "Ser-nigûn", baş aşağı ve mağlûb demekdir. Ma'lûm olsun ki, yahûdiler Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'setinde evvel *Tevrât*'ta zuhûru haber verilmiş Server-i Âlem Efendimiz'in vücûd-i mübâreki ile Hak'dan düşmanları üzerine galebe ve fetih taleb ederlerdi. Ve Arab müşrikleri de yahûdileri taklîd ederek bu nâm-ı şerîf ile Hak'dan nusret isterler idi. Vaktâki Resûl-i Ekrem Efendimiz Kur'ân-ı Kerîm ile âlem-i vücûda geldi, gelmezden evvel nâm-ı şerîfi ile fetih ve nusret taleb ettikleri bu zât-ı zîşânı inkâr edip

kâfir oldular. Nitekim sûre-i Bakara'da vâkî' olan, وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ (Bakara, 2/89) ya'ni, "Vaktâki onlara kendileriyle berâber olan kitabı (*Tevrât ve İncîl'i*) tasdîk edici Allah indinden bir kitâb, (Kur'ân) geldi, halbuki bu kitabın nüzûlünden evvel küfreden kimseler üzerine fetih taleb eder oldular idi. İmdi vaktâki bildikleri kimse geldi ve ona kâfir oldular. Allah'ın la'neti kâfirler üzerinedir" âyet-i kerîmesinde bu hakîkat beyân buyurulur. Ve bu beyt-i şerîfde, "Yesteftihûn" ile bu âyet-i kerîmeye işâret buyurulmuşdur.

هر كجا حرب مهولى آمدى غوثشان كرّارئ احمد بدى

3825. *Her nerede korkunç bir harb gele idi, onların gavsi Ahmed'in kerrârlığı olur idi.*

"Mehûl", ism-i mef'ûldür; korkulmuş ve korkunç demekdir. "Mehûlî"de "yâ", vahdet içindir. "Kerrâr", hamle edici, âhirindeki "yâ" masdariyet içindir. "Gavs", feryâd edip yardım istemek. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem Efendimiz'in zuhûrundan evvel o kâfirlerin önüne her nerede korkunç bir harb gelse idi, onların yardım istemesi, Ahmed (a.s.) Efendimiz'in rûhâniyetlerinin hamle ve hücûm ediciliği olur idi."

هر كجا بيمارئ مزمن بدى ياد اوشان داروى شافى شدى

3826. *Her nerede bir müzmin hasta olaydı, O'nun yâdı onlara şâfî ilâç olurdu.*

"Müzmin", üzerinden zaman geçip eskimiş ve topal ve kötürüm ma'nâlarına gelir.

نقش او مى گشت اندر راهشان در دل و در گوش و در افواهشان

3827. *Onların yollarında, gönüllerinde ve kulaklarında ve ağızlarında onun nakşı olur idi.*

O kâfirlerin caddelerinde geleceği haber verilmiş Resûl-i Ekrem hazretlerinin kendi kitablarında mezkûr olan ism-i şerîfi levhalar üzerine yazılmış olurdu. O isim onların kalblerinde yer tutmuş idi; ve kulakları birbirlerinden o ismi işitir ve ağızlarında da o isim dolaşır idi.

نقش او را کی یابد هر شغال　　　　بلکه فرع نقش او یعنی خیال

3828. *Her çakal onun nakşını ne vakit bulur? Belki onun nakşının fer'i ya'ni hayâl idi.*

"Çakal"dan murâd, rûh-i hayvâniyye ve sıfât-ı nefsâniyye ahkâmında müstağrak olan kimsedir. Ya'ni, her nefsânî ve cismânî olan kimse Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerinin nakış ve sûret-i hakîkîsini bulamaz ve göremez. Onun ma'nâ âlemindeki gördüğü, o Hazret'in nakşının fer'i ve hayâlidir. Çok kimseler rü'yâlarında cenâb-ı Peygamber'i görmek şerefine nâil olduklarını beyân ederler. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sûret-i hakîkîleriyle müşerref olan kimselerin ahvâlinde azîm tebdîl vâki' olmak lâzım geldiği halde bunlar yine kendi nakışlarının ahkâmında istiğrâkdan başlarını kaldırmazlar. Binâenaleyh onların gördükleri sûret sûret-i hakîkî-i Peygamberî değildir. Belki o sûretin fer'i olan bir hayâldir ki, bu hayâli gören kendi dimâğında onu yine kendisi îcâd etmişdir.

نقش او بر روی دیوار ار فتد　　　　از دل دیوار خون دل چکد

3829. *Onun nakşı eğer duvarın yüzüne düşe idi, duvarın içinden gönül kanı damlar idi.*

"Duvar"dan murâd, cemâddır. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hakîkî olan sûret-i şerîfesi cemâd üzerinde bir şemme olsa idi, o cemâdın bâtınında hakîkat-i insâniyye hâsıl olup ondan gönül kanı damlar ya'ni, aşk-ı ilâhî ateşi parlar idi." Nitekim I. ciltde vâki' "Sütûn-i Hannâne" kıssası bu ma'nânın şâhididir.

آن چنان فرخ بود نقشش برو　　　　که رهد دیوار در حال از دو رو

3830. [3845] *Onun nakşı onun üzerinde öyle mübârek olurdu ki, duvar derhâl iki yüzden kurtulur.*

"Server-i âlem hazretlerinin sûret-i hakîkîsi o kesîf cemâd üzerinde öyle mübârek olurdu ki, duvar o iki yüzlülükden ya'ni, kesâfetin îcâbından kurtulur ve letâfet kesbederdi." "Ferruh", mübârek ve meymûn ma'nâsınadır. Aslı, "fer-i ruh"dur. "Fer", güzel ve yakışıklı ve "ruh", yüz ma'nâsına olup "güzel yüzlü" demek olur.

گشته با يك رويئ اهل صفا   آن دو رويى عيب مر ديوار را

3831. *Ehl-i safânın bir yüzlülüğüne nisbeten duvar için o iki yüzlülük ayıb olmuşdur.*

Ya'ni, insanın cismi cemâd olduğu gibi, duvar dahi cemaddır. Ve iki yüzlülük kesâfetin îcâbındandır. Fakat duvar cemâd nev'inden olduğundan onun iki yüzlülük aybından kurtulması mümkin değildir. İnsan ise, rûh-i hayvânî ile rûh-i insânîden mürekkebdir. Binâenaleyh, onun duvar gibi iki yüzlülükde ve kesâfetin ahkâmı dâiresinde kalması ayıbdır ve kusurdur. Rûh-i insânînin âsârından istifâde edip kalbini ahkâm-ı kesâfetden halâs eden ehl-i safâya nisbeten insanın bu iki yüzlülüğü ayıb ve kusurdur. Nitekim (S.a.v.) Efendimiz hadîs-i şerîflerinde buyururlar ki: تجدون شر الناس يوم القيامة ذوالوجهين الذى يأتى هؤلاء بوجه وهؤلاء بوجه ya'ni, "Kıyâmet gününde nâsın şerlisini iki yüzlü bulursunuz ki, bir vecih ile öyle ve bir vecih ile böyle gelir."

اين همه تعظيم و تفخيم و وداد   چون بديدندش بصورت برد باد

3832. *Vaktâki onu sûretle gördüler, bütün ta'zîm ve tefhîm ve muhabbeti hava götürdü.*

Ya'ni, ehl-i kitâb Resûl-i Ekrem hazretlerinin evsâf-ı cemîlesini ve şemâil-i latîfesini kendi kitâblarından okudukları zaman yukarıda zikrolunduğu vech ile son derece ta'zîm ve muhabbet ederlerdi. Nitekim, elyevm hıristiyanların ellerindeki Yuhannâ'nın İncil'inde Hz. Îsâ (a.s.)ın şu sözleri naklediliyor: "Ben artık sizin ile çok söyleşmem. Zîrâ bu dünyânın sultânı geliyor. Ama bende onun hiç alâkası yokdur." "Alâkası olmayan"ın ma'nâsı budur ki, Sultân-ı kâinât (s.a.v.) Efendimiz Arabî ve Kureyşî'dir. Îsâ (a.s.) ise, Benî-İsrâil'dendir. Beynlerinde bu vecih ile bir alâka yokdur. Müstakil bir kitâb ve şerîat sâhibi olduklarından cenâb-ı Mesîh ile bu husûsda bir alâkaları mevcûd değildir. Vaktâki Sultân-ı kevneyn Efendimiz bu âlem-i sûrete geldi, ve ehl-i kitâb rüesâsının o gıyâbî olan ta'zîm ve tefhîmleri ve muhabbetleri berhevâ olup gitti o Hazret'e düşman olup, hakk-ı âlîlerinde fenâ sözler söylediler ve aleyhinde kitâblar yazdılar.

قلب آتش ديد و شد در دم سياه   قلب را در قلب كى بود ست راه

3833. *Kalp ateşi gördü ve derhâl siyah oldu. Kalpın kalbe ne vakit yolu olmuşdur.*

Kalp altın ateşe ma'rûz kaldığı vakit derhâl kararır. Kalpın enbiyâ ve evliyânın kalbine girmeye yolu yokdur. Zîrâ Resûl-i Ekrem'in zuhûrundan evvel ehl-i kitâbdan ve müşriklerden bir kısmının muhabbetleri ve ta'zîmleri kalp altın mesâbesinde idi. O Hazret'in ateş mesâbesinde olan sûret-i seniyyeleri zâhir olduğu vakit o ta'zîmler ve muhabbetler karardı ve adâvete mübeddel oldu. Zîrâ kalp olan muhabbet ve ta'zîmler kalbe ve bâtına nüfûz etmek için aslâ yol bulamazlar.

قلب می‌زد لاف اشواق محك　　　تا مريدان را در اندازد بشك

3834. *Kalp mihekk şevklerinin lâfını vurur, tâ ki mürîdleri şekke ata!*

Ya'ni bu ehl-i kitâbın münkir olan reîslerinin nümûnesi ve örneği olarak her zamanda bâtınları kalp altın mesâbesinde olan kimseler vardır ki, onlar mihekk olan enbiyâya ve evliyâya olan şevklerinden bahsedip övünürler. Bunlar bu övünmeyi kendilerinin bir veliyy-i kâmil oldukları hakkında mürîdlerin kalblerine şek ve şübhe ilkâsı için yaparlar. Halbuki onların bâtınları hevesât-ı nefsâniyye ile doludur. Onların bu iştiyâkları kalpdır ve sahtedir.

افتد اندر دام مكرش ناكسى　　　اين گمان سر بر زند از هر خسى

3835. *Onun mekrinin tuzağına bir nâ-kes düşer; bu şek her bir dînden zâhir olur.*

Böyle bir müzevirin hîlesinin tuzağına ancak akılsız ve âdî bir kimse düşer ve onu kendisine mürşid ittihâz eder. O müzevirin bir mürşid-i kâmil olması şübhesi her bir akılsız ve dirâyetsizin kalbinde zuhûr eder. Akıl ve dirâyet sâhibi olan bir kimse böyle bir müzeviri sözünden ve hâlinden derhâl idrâk edebilir.

كين اگر نه نقد پاكيزه بدى　　　كى بسنگ امتحان راغب شدى

3836. *Der ki: "Eğer bu temiz nakd olmasa idi, tecrübe taşına ne vakit râğıb olur idi?"*

Ya'ni, o şübheye düşen akılsız kimse der ki: "Eğer bu zât sıfât-ı nefsâniyyeden temizlenmiş bir mürşid-i kâmil olmasa idi, mihekk taşı olan enbiyâ ve evliyânın muhabbeti ile yanar tutuşur mu idi? Bu zamânının evliyâsının ve âriflerinin hüccetine müştâk olur mu idi?"

او محك می‌خواهد اما آن چنان   كه نگردد قلبئ او ز آن عيان

3837. *O mihekk ister, amma öyle ki, ondan onun kalplığı âşikar olmaya!*

Ya'ni, bu müzevir ve kalp olan kimse kendisinin kalplığını ve müzevirliğini meydana çıkarmayacak olan bir mihekk ya'ni, bir velî ister ki, o velî onun ayıbını yüzüne vurmasın ve onu kâmil addedip halka medhetsin! Ve hattâ kendisini irşâda me'mûr etsin ve o da bu sâyede tezvîrâtına devam etsin!

آن محك كه او نهان دارد صفت   نه محك باشد نه نور معرفت

3838. *O mihekk ki o, sıfatı gizli tutar, ne mihekk olur, ne de nûr-i ma'rifet!*

Halbuki böyle bir müzeviri ve kalpı medh edip onun sıfât-ı rezîlesini gizleyen mihekk ne mihekkdir ve velîdir ve ne de ma'rifet-i ilâhiyyenin nûrudur. Zîrâ veliyy-i kâmil ayna gibidir ve onun vücûd-i şerîfi ma'rifet-i ilâhiyyenin nûrudur. Beyt-i Niyâzî-i Mısrî (k.s.):

Halk içre bir âyîneyim
Her kim bakar bir ân görür
Her ne görür kendi yüzün
Ger yahşi ger yâman görür

آينه كو عيب رو دارد نهان   از براى خاطر هر قلتبان

3839. *Âyîne ki o, her kaltabanın hatırı için yüzün ayıbını gizli tutar.*

"Kaltaban", kendi zevcesinin fuhşunu görüp, râzı olan deyyûs ma'nâsınadır. Ya'ni, "Her deyyûsun hatırı için onun bâtınının yüzündeki ayıbını saklayan bir âyîne!"

آينه نبود منافق باشد او   اين چنين آيينه تا توانى مجو

3840. [3855] *Âyîne olmaz o, münâfık olur! Böyle âyîneyi kādir oldukça isteme!*

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ı yukarıki beyt-i şerîfin mütemmimidir. Ya'ni, "Senin kalbinin yüzündeki nefsânî kusurları ve ayıpları göstermeyen kimse kâmil değildir. Belki içi dışına uymayan bir münâfıkdır ve mürşid değildir. Böyle bir kimsenin mürşidliğini gücün yettikçe isteme ve arama! Ve böyle bir kimseye musâhip olma!" Hind nüshalarında ikinci mısrâ', اين چنين آينه را هرگز مجو sûretindedir. "Böyle bir âyîneyi aslâ arama!" demek olur.

آینه جو راست گو و بی نفاق　　　　ختم کن والله اعلم بالوفاق

3841. *Doğru söyleyici ve nifaksız bir âyîne iste! Hatm et! Ve Allah Teâlâ vifâkı en çok bilendir.*

Binâenaleyh, nifâksız ve senin kalbinin kötü sıfatlarını hatıra ve gönüle bakmayarak sana açıkça ve doğruca söyleyen bir mürşid ara! Ey Mevlânâ bu IV. cild *Mesnevî-i Şerîf*'i burada bitir. Ve Allah Teâlâ hazretleri vifâkı ya'ni, tevfîkini kime refîk edeceğini pek ziyâde bilicidir.

Cenâb-ı vâhibü'l-atâyâ hazretlerine bî-nihâye hamd ü senâ olsun ki, bu IV. cild Mesnevî-i Şerîf'in şerhi dahi 20 Zilhicce 1352 ve 5 Nîsân 1934 efrencî târihinde Perşembe günü saat 1 i 10 geçe tamâm oldu. Her bir cildin şerhinde birkaç ay hastalık sebebiyle inkıtâ' hâsıl olduğu gibi bu cildin şerhinde de üç buçuk ay kadar bir inkıtâ' vukû'a gelmişdir.

MESNEVÎ'NİN IV. CİLDİNİN
SONU